

JAZYK A POLITIKA

NA POMEDZÍ LINGVISTIKY A POLITOLÓGIE VI.

Radoslav Štefančík (ed.)

Vydavateľstvo EKONÓM

2021

JAZYK A POLITIKA

NA POMEDZÍ LINGVISTIKY A POLITOLÓGIE VI.

Zborník príspevkov
zo 6. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie

Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave
17. 9. 2021
Bratislava

LANGUAGE AND POLITICS

BETWEEN LINGUISTICS AND POLITICAL SCIENCE VI

Proceedings of the
6th Annual International Scientific Conference

Faculty of Applied Languages
University of Economics in Bratislava
17. 9. 2021
Bratislava

Bratislava 2021

EKONÓM

Organizers of the conference:

Faculty of Applied Languages University of Economics in Bratislava
Institute of Political Sciences Slovak Academy of Sciences
Slovak Association for Regional Policy at SAS

Reviewers:

prof. PhDr. Lívia Adamcová, PhD.
prof. PhDr. Jozef Lysý, CSc.

Editor: doc. PhDr. Radoslav Štefančík, MPol., Ph.D.

International Scientific Committee

doc. PhDr. Radoslav Štefančík, MPol., Ph.D. – FAJ EU Bratislava
PhDr. Peter Dinuš, PhD. – ÚPV SAV Bratislava
Univ.- Prof. Dr. Irena Zavrl, PhD. – FHB Eisenstadt
prof. PhDr. Ján Lid'ák, CSc. – FF UPJŠ Košice
prof. Dr. Vasile Spiridon – FAJ EU Bratislava
prof. Tamara Ibragimovna Magomedová, FF DŠU Machačkala
prof. PhDr. Alexander Duleba, PhD. – FF PU Prešov
doc. Marina Matytcina, PhD. – Lipetsk State Technical University
doc. Ing. Mgr. Katarína Seresová, PhD. – FAJ EU Bratislava
doc. Marina Vazanova, PhD. – FAJ EU Bratislava
doc. Mgr. Zuzana Gašová, PhD. – FAJ EU Bratislava
doc. PhDr. Irina Dulebová, PhD. – FF UK Bratislava
doc. PhDr. Mgr. Tatjana Grigorjanová, PhD. – FAJ EU Bratislava
doc. Mgr. Nina Cingerová, PhD. – FF UK Bratislava
Dr. habil. PhDr. Ildikó Némethová, PhD. – FAJ EU Bratislava
PaedDr. Eva Stradiotová, PhD. – FAJ EU Bratislava
PhDr. Miroslav Řádek, PhD. – TnUAD Trenčín
Mgr. Silvia Adamcová, PhD. – FAJ EU Bratislava

Programme Committee

Marta Špániková – chairman
Ing. Denisa Běčáková
Ing. Vladimír Hudek

ISBN 978-80-225-4860-1

ISSN 2729-8981

ISSN 2729-8973 (online)

The authors are responsible for the content and writing of their papers.

OBSAH/CONTENTS

PREDSLOV/PREFACE	11
SILVIA ADAMCOVÁ <i>Metafory a ich zastúpenie v diskurze o utečencoch [The Role of Metaphors in the Refugee Discourse]</i>	13
BEÁTA BILIKOVÁ <i>Discursive Reflections of the 2021 Biden-Putin Summit in the Presidents' Press-Conferences</i>	22
NINA CINGEROVÁ <i>Tematická štruktúra výpovede ako súčasť politolingvistickej analýzy [Thematic Structure of Utterance as a Part of Political Linguistic Analysis]</i>	31
MAXIM DULEBA <i>On Language and Ideology in Joachim Ringelnatz's Turngedichte</i>	40
IRINA DULEBOVÁ <i>Metaforizácia vakcinácie pri jej sekuritizácii v slovenskom politickom diskurze [The Metaphorization of Vaccination in the Process of its Securitization in Slovak Political Discourse]</i>	49
MICHAELA FIKEJZOVÁ – MARTIN CHARVÁT <i>Případová analýza mediální reprezentace trans* osob v české politické komunikaci [Case Analysis of Media Representation of Trans* People in Czech Political Communication]</i>	61
ZUZANA GAŠOVÁ <i>Stopy politiky v jazykovej krajine Bratislavy [Traces of Politics in the Linguistic Landscape of Bratislava]</i>	72
ĽUBOMÍR GUZI <i>Jazyková osobnosť politika – historická skúsenosť na rozhraní autora textu a politického praktika [Linguistic Identity of Politician – Historical Experience at the Interface between the Author of a Text and a Political Practitioner]</i>	84

MILENA HELMOVÁ

Pandémia koronavírusu a prejavy verbálnej nenávisťi v jazyku politiky [Corona Pandemic and Hate Expressions in the Language of Politics] 101

PETRA HIRTLOVÁ

Opice, dezoláti a antivaxeri. Vyjadrovacie prostriedky politikov v čase pandémie [Monkeys, Hooligans and Anti-Vaxxers. Statements by Politicians during the COVID-19 Pandemic] 112

LUCIA CHUDÁ

Aktualizácia precedentnej výpovede „hranica Ruska sa nikde nekončí” v politickom diskurze [The Update of the Precedent Statement “Russia’s Border Does Not End Anywhere” in the Political Discourse] 124

ROBERT IŠTOK – KLAUDIA BEDNÁROVÁ-GIBOVÁ

Rethinking the Concept of a Dysfunctional State: Semantic & Geopolitical Encounters and Interactions 132

KATARÍNA JALOVÁ

Precedentné fenomény v idiolekte ruských politikov [Precedent Phenomena in the Idiolect of Russian Politicians] 143

JANA JAVORČÍKOVÁ

Clinton, Bush, Obama, Trump, Biden: Political Rhetoric of Inaugural Addresses 152

IVANA KAPRÁLIKOVÁ

Abbreviations and their Ambiguity in Euro-Texts 172

ANDREJ KINER – PATRIK KOZÁR

Migrant and Refugee: Person, Worker or Muslim? Perception of Migration in Slovakia 180

JIŘÍ KOHOUTEK

Politický diskurs imigrace v Británii v kampani před Brexitem [Political Discourse of Immigration in Britain in the Brexit Campaign] 191

MARTIN KOVANIČ – MICHAELA ŠEBÍKOVÁ <i>Populismus a nouzový stav: Analýza parlamentních rozprav v Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky [Populism and the State of Emergency: An Analysis of Parliamentary Debates in the Chamber of Deputies of the Parliament of the Czech Republic]</i>	198
IRINA KOZÁROVÁ <i>Protikladné aspekty globalizácie v jazykovom vyjadrení: k sémantike opozitných dvojíc anglických slovných spojení obsahujúcich slovo globalization [Contrary Aspects of Globalization in the Language Expression: To the Semantics of Opposite Pairs of English Phrases Containing the Word Globalization]</i>	210
LINDA KRAJČOVIČOVÁ <i>Metafora rodiny ako prostriedok modelovania brexitu v ruských mediálnych textoch [Metaphor of Family as a Means of the Metaphorical Modeling of Brexit in Russian Media Texts]</i>	219
JANA KUCHAROVÁ – INGRID KUNOVSKÁ <i>Význam ústneho prejavu v oblasti politiky a diplomacie [The Importance of Speaking in Politics and Diplomacy]</i>	229
JANA LAUKOVÁ – EVA MOLNÁROVÁ <i>Koronaslová v nemeckom, rakúskom a švajčiarskom masmediálnom diskurze (júl – december 2020) [Corona-Words in German, Austrian and Swiss Mass Media Discourse (July – December 2020)]</i>	237
LIZAVETA MADEJ <i>Špecifiká diplomatického tlmočenia v staroveku [Diplomatic Interpreting Specifics in Ancient Times]</i>	248
TOMAS MAIER <i>Jazyk predstaviteľů a novinářů ČSSR v období Pražského jara 1968 [The Language of Representatives and Journalists of Czechoslovakia during the Prague Spring 1968]</i>	256
EVA MAIEROVÁ <i>Slogany a politická korektnost' v čase koronakrízy [Slogans and Political Correctness in the Times of the Corona Crisis]</i>	266

HANNA MELEHANYCH – ANTONINA BULYNA <i>Literature and Politics in the Context of Democratic Transformations in Independent Ukraine</i>	278
KARIN MIKLOSSIOVÁ <i>Pauza ako doména plánovania a percepcie politického prejavu – teoretická príprava na ďalší empirický výskum [Pause as a Domain for Planning and Perception of a Political Speech – Theoretical Background for Subsequent Empirical Research]</i>	290
NINA MOCKOVÁ <i>Konotácie zelenej farby v slovenskom politickom jazyku [Green Colour and its Connotations in Slovak Political Language]</i>	299
KATARÍNA MOTYKOVÁ <i>Frame a Framing – základné pojmy a teoretické východiská [Frame and Framing – Concepts and Theoretical Background]</i>	310
STANISLAVA MOYŠOVÁ <i>Cenzúra v prekladovej literatúre: jej podoby v minulosti a v súčasnosti [Censorship in Translated Literary Works and its Forms]</i>	318
EVA NIKLESOVÁ <i>Reflexe dobových neetických, manipulatívnych, agitačných a propagandistických metód v česko-slovenskom týdeníku Přítomnost (se zaměřením na období 1924–1939) [Reflections of Contemporary Unethical, Manipulative, Agitation and Propaganda Methods in the Czechoslovak Weekly Přítomnost (With a Focus on the Period 1924–1939)]</i>	328
TERÉZIA ONDRUŠOVÁ <i>Jazyková politika Európskej únie po brexite [Language Policy of the European Union after Brexit]</i>	341
MAGDALÉNA PATÉ <i>Merkelová versus Macron - reč politikov v televíznych príhovoroch v čase pandémie koronavírusu [Merkel vs Macron – Politicians' Language in Televised Addresses in the Corona Pandemic Period]</i>	347

ŽANETA PAVLÍKOVÁ <i>Metaphorised Politics – Politicised Metaphor</i>	358
IVAN POSOKHIN <i>Stratégie nominácie politických oponentov v bieloruských pro- vládných a opozičných Telegram-kanáloch [Strategies of Nominat- ing Political Opponents in Belarusian Pro-Regime and Pro- Opposition Telegram channels]</i>	367
MIROSLAV ŘÁDEK – PAVOL STRUHÁR <i>Jazyková analýza antisemitskej propagandy prvej Slovenskej re- publiky [Linguistic Analysis of Anti-Semitic Propaganda of the First Slovak Republic]</i>	377
JARMILA RUSIŇÁKOVÁ <i>Neverbálna komunikácia v diplomatickej praxi [Nonverbal Com- munication in Diplomatic Practice]</i>	387
KATARÍNA SERESOVÁ <i>Metafora vojny v ére pandémie COVID-19 [The Metaphor of War in the Era of the COVID-19 Pandemic]</i>	397
TERÉZIA SERESOVÁ <i>Emigrácia ruského obyvateľstva v ruskom vedeckom diskurze [Emigration of Russian Population in the Russian Scientific Dis- course]</i>	406
JOZEF ŠIPKO <i>Vakína sputnik v a protiruské asociácie [Sputnik V Vaccine and Anti-Russian Associations]</i>	417
JOSEF ŠMOLÍK <i>Politika a symboly: politické symboly? [Politics and Symbols: Polit- ical Symbols?]</i>	434
MÁRIA SPIŠIAKOVÁ <i>Nová slovná zásoba v španielskych médiách v súvislosti s korona- vírusom [New Coronavirus Vocabulary in the Spanish Media]</i>	448

EVA STRADIOTOVÁ

Jazyk slovenských politikov na sociálnych sieťach [The Language of Slovak Politicians on Social Networks] 460

RADOSLAV ŠTEFANČÍK – JÁN LIĐÁK

Metaphor in the Anti-Immigration Rhetoric of the Slovak Far Right 467

LUCIA ŠUKOLOVÁ

Angličtina ako lingua franca v Európskej únii po brexite [English as a Lingua Franca in the European Union after Brexit] 480

GABRIELA TURISOVÁ

Jazykový obraz osobnosti J. V. Stalina na materiáli sovietskych novín Izvestia z roku 1945 [Linguistic Image of J. V. Stalin on the Material of the Soviet Newspaper Izvestia from 1945] 489

SOFIA TUŽINSKÁ

Prototyp diktátora v románe Patriarchova jeseň [The Prototype of the Dictator in the Novel The Autumn of the Patriarch] 499

MARINA VAZANOVA

T and V Forms of Address Used in Russian Political Discourse 508

LIST OF CONFERENCE PARTICIPANTS 516

PREDSLOV/PREFACE

V roku 2021 pokračovala tradícia interdisciplinárnej konferencie s názvom *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie* v poradí už po šiesty krát. Na rozdiel od predchádzajúceho ročníka sa účastníci v tomto roku z objektívnych dôvodov opäť nestretli osobne na pôde hlavného usporiadateľa, ale diskutovať mohli aspoň prostredníctvom webovej aplikácie slúžiacej na videokonferencie. Učiteľia a vedci sa totiž v priebehu pandémie vynasli a s pomocou moderných webových aplikácií sa môžu stretávať, diskutovať a vymieňať si nové poznatky aspoň v online priestore. Ako zástupcu hlavného organizátora ma teší nárast počtu prispievateľov, čo je dôkaz toho, že téma výskumu vzťahu medzi politikou a jazykom je stále aktuálna. Pozitívne vnímam fakt, že sa medzi prispievateľmi objavili aj nové mená a tradične ma teší záujem aj kolegov z Českej republiky a v tomto roku aj z Ukrajiny.

Tento ročník ukázal, že stále existuje záujem o skúmanie výrazov spojených s pandémiou ochorenia COVID-19 používaných aj v politickej aréne, ale mnohí bádatelia sa vracajú k svojim pôvodným témam. V tomto zborníku prevažuje záujem o slovenské jazykové prostredie, napokon nová politická elita prináša aj nové formy komunikácie. Aj keď nie vždy sa tento trend dá vnímať pozitívne. V slovenskej politike je napríklad v ostatnom období prítomný silný sklon k vulgarizácii politického jazyka. Slovenskí politici sa už vôbec neštítia používať vulgarizmy priamo na verejnosti, jeden druhého nazývajú hanlivými výrazmi a potom pred voľbami sa pred voľbami opäť tvária, ako keby sme na ich správanie mali zabudnúť. Zas a znovu sa tvária prívetivo, pôvabne, ale v skutočnosti je to len ilúzia, len čo sa po voľbách prerozdedia mandáty v parlamente, vracajú sa do svojich starých koľají. Niekedy mám dojem, ako by sa nám politici vysmievali z našej nevedomosti.

Okrem slovenskej politiky sa stále ukazuje aj záujem o iné jazykové oblasti, či už o ruskú, nemeckú, španielsku alebo anglickú. Tento trend je pochopiteľný, napokon medzi účastníkmi prevládajú zástupcovia lingvistikých pracovísk, ktorých hlavnou úlohou je vzdelávať v cudzom jazyku a cudzí jazyk skúmať. Poznaním jednotlivých jazykových oblastí sprostredkujú poznanie práve z týchto geografických priestorov.

Táto konferencia sa v roku 2016 konala prvýkrát. Dnes máme za sebou šiesty ročník a tak môžeme pokojne povedať, že sme jej pravidelným organizovaním výrazne prispeli k formovaniu slovenskej politickej lingvistiky ako hraničnej disciplíny, ktorá sa nachádza na pomedzí lingvistiky a politológie a preto si žiada spoluprácu oboch vedných disciplín. Táto kon-

ferencia je jedinečná, pretože jej organizátori nikdy nehládajú hlavnú tému, ktorej by malo byť podujatie venované. Keďže politika prináša nové témy prirodzene s plynutím času, obsah konferencie je vždy prejavom týchto politických, ale aj spoločenských, či kultúrnych zmien.

Aj v tomto predslove musím pripomenúť, že okrem hlavného usporiadateľa Fakulty aplikovaných jazykov Ekonomickej univerzity v Bratislave sa na organizovaní podujatia aktívne podieľali aj Slovenská spoločnosť pre regionálnu politiku pri SAV a Ústav politických vied Slovenskej akadémie vied. Toto tvorivé partnerstvo je dôkazom toho, že výskum jazyka a politiky si žiada aktívnu spoluprácu medzi zástupcami lingvistiky a vedy o politike. Touto formou by som sa chcel poďakovať zástupcom oboch inštitúcií, že nám prejavujú aj naďalej priazeň.

Radoslav Štefančík
Editor

Metafory a ich zastúpenie v diskurze o utečencoch

Silvia Adamcová

Abstract

The Role of Metaphors in the Refugee Discourse. *The article sheds light on the role of metaphors in political discourse and points out their important role in communication. In the area of the refugee discourse, taboo topics are often addressed that have not previously been discussed. Based on what has been said, the central term “discourse” also takes into account the explosive nature of political language.*

Keywords: discourse, asylum seeker, political discourse, metaphor.

Kľúčové slová: diskurz, migrácia, politická komunikácia, metafora.

Úvod

Politika v súčasnosti ovplyvňuje veľkú skupinu ľudí, ich myslenie, konanie, svetonázor, život. Existuje mnoho problémov, s ktorými sú ľudia v mnohých krajinách v súčasnosti konfrontovaní a ktoré majú významný vplyv na ich život. Niekedy sú nechtiac „vtiahnutí“ do týchto problémov; často sa musia vyjadriť, zaujať stanovisko, argumentovať alebo sa rozhodnúť pre niektorú z alternatív. Okrem politiky zahŕňajú tieto problémové oblasti aj ďalšie sociálne fenomény, ako napr. životné prostredie, vzdelávanie, prírodné katastrofy, nedostatok vodných zdrojov, migrácia, zachovanie mieru atď. Všetky uvedené témy alebo oblasti života sú zaznamenávané, zdokumentované, analyzované a predstierané verejnosti pomocou jazyka. Každý jazyk má špecifické stylistické prostriedky na priblíženie a osvetlenie toho-ktorého javu (por. Hrdličková 2017). Niekedy nie je možné vysvetliť tieto javy priamo, pretože sú nejednoznačné, nedostatočne prebádané, v takom prípade je potrebné použiť špecifické jazykové prostriedky, ku ktorým v nemčine patria napr. metafora, metonymia, hyperbola alebo eufemizmus.

Od roku 2015 sa počet utečencov prichádzajúcich do Európy a konkrétne do Nemecka neustále zvyšuje. Diskusia o imigračnej politike je teda v posledných rokoch čoraz dôležitejšia, rozmanitejšia, protichodnejšia

(a to nielen v Nemecku). Veľa sa hovorí o utečencoch, migrantoch, o žiadateľoch o azyl, pričom sa polemizuje o ich prijímaní, počte a statuse.

Predkladaná stať sa zameriava predovšetkým na jazykovú úroveň diskurzu o politických utečencoch. V popredí záujmu stojí lingvistický jav „metafora“, ktorá problematiku utečencov z jazykového hľadiska lepšie a zrozumiteľnejšie zobrazuje a približuje. V úvode state sa pozornosť upriamuje na osvetlenie pojmu „diskurz“, ktorý zohráva v politickom jazyku čoraz dôležitejšiu úlohu. Jadro príspevku tvorí popis pojmu metafora v nemčine, jej teoretické vymedzenie, funkcie ako aj jej úloha pri dorozumívaní. Záver state je venovaný analýze lexémy „utečenec“.

Rôzne chápania pojmu „diskurz“

Pojem „diskurz“ sa vyskytuje a používa v rôznych oblastiach, ako napr. politika, filozofia, história, sociológia, lingvistika atď. Podľa Adamcovej L. (2017) sa v dôsledku tohto rozšíreného používania stal diskurz bezkontúrnym pojmom, ktorý je možné interpretovať rôznymi spôsobmi. Gardt (2007: 30) charakterizuje diskurz nasledovne: „...*die Auseinandersetzung mit einem Thema, die sich in Äußerungen und Texten der unterschiedlichsten Art niederschlägt, von mehr oder weniger großen gesellschaftlichen Gruppen getragen wird, das Wissen und die Einstellungen dieser Gruppen zu dem betreffenden Thema sowohl spiegelt, als auch aktiv prägt und dadurch handlungsleitend für die zukünftige Gestaltung der gesellschaftlichen Wirklichkeit in Bezug auf dieses Thema wirkt*“. V kontexte tejto definície diskurzu možno utečenecký diskurz chápať ako jazykovú konfrontáciu s témou utečencov v Európe, ktorá sa prejavuje v rôznych mediálnych a politických textoch. Je zrejmé, že väčšina textov z politickej oblasti sa prenáša pomocou médií (novinové články, internetové príspevky, televízne diskusie atď.). Medzi skupiny, ktoré diskurz podporujú (aj potrebujú), patria napríklad politici, novinári, aktivisti, herci, študenti, učitelia, kňazi, ale aj bežní občania.

Pretože príchod a prijímanie utečencov nie je len sociálne, ale aj politicky relevantnou témou, utečenecký diskurz by mal byť chápaný a analyzovaný aj ako politický diskurz. Burkhardt (2002) definuje politický diskurz ako „... *alle Arten öffentlichen institutionellen und privaten Sprechens über politische Fragen, alle politiktypischen Textsorten sowie jede für das Sprechen über politische Zusammenhänge charakteristische Weise der Verwendungen lexikalischer und stilistischer Sprachmittel*“. V politolingvistike sa navyše zastáva názor, že politický jazyk má v istom zmysle charakter dis-

kurzu, pretože tvorí realitu, reaguje na aktuálne udalosti, konfrontuje ich s politickými aktérmi, občanmi a pod. (porov. Girth 2015: 5).

Fenomén politického diskurzu nie je novým lingvistickým javom. Čo je nové, je to, že je interdisciplinárny a vďaka digitálnym médiám je vo verejnosti stále obľúbenejší. V dôsledku toho sa jeho dosah a výskyt výrazne zvýšili (por. Mocková 2019; Paté 2017). V politike zohrali heslá, slogany, politicky a agresívne sfarbené výrazy vždy dôležitú úlohu, pretože tieto slová a frázy používali politické strany a diplomati od nepamäti. Čím výbušnejšie, tým väčšiu pozornosť tieto tzv. „Fahnenwörter“ budili. Politický diskurz je tiež charakterizovaný novými kompozitami, ktoré v nemčine rýchlym tempom pribúdajú (napr. *Lügenpresse*, *Parasitenfrage*, *Sylantantenproblem*, *Populismusboom*, *Volksverräter*, *Rechtsradikalismus*, *Rassenlehre* a i.) A funguje aj prostredníctvom týchto nových slovných útvarov. V jazyku, ktorý používajú niektoré politické skupiny a strany, v súčasnosti už neexistuje žiadne tabu. Slovnú zásobu týchto skupín reprezentujú typické jazykové prostriedky. Jazykoveda v súčasnosti skúma lingvistický štýl týchto skupín (ale aj iných sociálnych skupín obyvateľstva), hodnotí ich, kontroluje, analyzuje a stanovuje si úlohu - lingvisticky ich charakterizovať a odporúčať ich správne používanie. Jazykovedci tiež poukazujú na to, ako si vláda a vládne strany musia dávať pozor na svoj jazyk a aké nebezpečenstvá môže nevhodné, nesprávne a nejednoznačné používanie jazyka prinášať. Politický jazyk je o sprostredkovaní pohľadu na svet pomocou jazykových prostriedkov, pomocou ktorých je možné nielen upútať pozornosť, ale aj mobilizovať ľudí manipuláciou, provokáciou, diskreditáciou a urážaním. Jednou z úloh modernej lingvistiky je preto aj boj proti nenávisti a falošným predsudkom (por. Niehr 2017, Štefančík 2020).

V Nemecku vznikla v posledných desaťročiach okrem liberálnej a demokraticky orientovanej spoločnosti aj pravicová radikalizácia, ktorá mala v niektorých spolkových krajinách výrazný vplyv na politické prostredie. „*Durch diese Rechtsradikalisierung herrscht die Gefahr einer schrittweisen Erosion der deutschen Gesellschaft und eines ideologisch-propagandistischen Erfolgs*“ (Mathias, Schlobinski 2020:138). Spoločnosť v Nemecku (ale aj v iných európskych krajinách) je rozpoltená, ideovo nejednotná a niekedy aj zmätená. Olej do ohňa prilievajú v spoločnosti najmä predstavitelia radikálov a extrémistov, ktorí budia dojem, že chcú ľuďom pomôcť zorientovať sa v spleťosti politických šarvátok a problémov. V skutočnosti sa riadia heslom – „*čím horšie – tým lepšie*“ a ovplyvňovať ľudí aj v názoroch napr. na prijímanie utečencov v Európe. Môžu lepšie manipulovať verejnou mienkou.

Metafory a ich funkcie v jazyku

Pojem „*metafora*“ je možné chápať z rôznych hľadísk, pretože ním narába nielen lingvistika, ale aj filozofia, politika, sociológia, literárna veda, často sa vyskytuje aj v bežnom jazyku. Vo všeobecnosti možno metafory rozdeliť na kreatívne, konvenčné a tzv. mŕtve metafory.

- Kreatívne metafory sú tie, ktoré ešte nie sú zaregistrované v bežnom jazyku a sú zvyčajne určené ako originálne alebo živé výrazy.
- Konvenčné metafory sú založené na spoločných myšlienkach v určitom spoločenstve.
- Mŕtve metafory už nie je možné rozpoznať, pretože sa menil, resp. stratil ich význam, vymizli z jazyka.

Metafory sú súčasťou každého jazyka a podľa klasickej koncepcie slúžia zväčša na „skrášľovanie“ reči. V komunikácii majú teda komunikačný a pragmatický efekt. Sú považované za alternatívy k výrazom, ktoré už boli pomenované. Pomocou nich skutky pomenovávame, osvetľujeme, uvádzame na pravú mieru. S metaforami je možné abstraktné vystúpenia spájať so známymi, konkrétnymi a jednoduchšími javmi a spresniť ich. V tomto zmysle metafory umožňujú priblížiť to, čo má byť príjemcovi sprostredkované zjednodušením, vizualizáciou, zrozumiteľnosťou. Metafory sú jazykové prostriedky, ktoré možno použiť aj na vnímanie negatívnych vecí. V súčasnom nemeckom jazyku sa metafory často vyskytujú vo vzťahu k otázkam migrantov a utečencov, tvoria pomerne veľkú časť substantívnych zloženín, napr. *Flüchtlingsaufkommen*, *Füchtlingszuwanderung*, *Migrantenfreundlichkeit*, *Asylbewerber*.

K typickým vlastnostiam metafor patrí ich textové a diskurzívne využitie v rôznych oblastiach života, veľmi často v politickom jazyku. Verejný diskurz politikov obsahuje množstvo symbolov, prirovnaní, eufemizmov a tiež metafor. Pomocou metafor sa dá lepšie vysporiadať so symbolickou realitou spoločnosti (porov. Adamcová, S. 2016, 2019). Faktom je, že metafory v posledných desaťročiach vyvolali veľký záujem lingvistov a tento záujem bol v posledných rokoch badateľný aj v politickom diskurze, v politickom jazyku (Adamcová, L. 2015). Ide o oblasti činnosti, ktoré sa venujú komplexným sociálnym problémom - napríklad voľby, uvedenie nových zákonov do praxe, zmeny v orientácii štátu a pod. Ako konkrétny príklad možno uviesť aj diplomatický jazyk, v ktorom hrajú dôležitú úlohu pojmy ako *vojna*, *vítazstvo*, *mier*, *porážka*, *násilie*, *vykorisťovanie*, *obsadenie územia* a pod. Lakoff (2008) odporúča použitie metafor aj v životných situáciách kontroverzných entít, akými sú utrpenie, bolesť, smrť, násilie, nerovnosť atď.

Takzvané „*brisante Wörter*“ alebo „*political correctness*“ (k typickým pojmom v tejto oblasti patria nemecké slová ako *Freiheit, Souverenität, Unabhängigkeit, Opfer, Nation, Rasse, Fortschritt* atď.) tvoria ďalšiu oblasť, ktorá sa stále častejšie opisuje a analyzuje v súčasných lingvisticky orientovaných publikáciách (porov. Wanzeck 2010). Autorka upozorňuje na fakt, že v politickom jazyku sa metafory ukazujú ako veľmi komplexná téma a ako sprievodca rôznymi diskurzmi, pretože zaručujú porozumenie medzi ich účastníkmi. Súvisia s konkrétnou situáciou a sú dôležitým krokom k plodnej komunikácii a mierovému riešeniu konfliktov.

K lexéme „*Flüchtling*“ (utečenec)

„Spoločnosť pre nemecký jazyk“ (Gesellschaft für deutsche Sprache) v nemeckom Wiesbadene uverejňuje každý rok tzv. „*Wörter des Jahres*“ (slová roka). Ide o 10 najpopulárnejších neologizmov, ktoré v tom-ktorom roku najviac zarezonovali v nemeckej spoločnosti resp. ju najviac ovplyvnili. Tieto neologizmy potom postupne preberajú oficiálne kodifikované slovníky do svojho portfólia a obohacujú nemeckú lexiku. V r. 2015 bola zvolená lexéma „*Flüchtling*“ (utečenec) za „Slovo roka 2015“. Toto slovo najvýraznejšie formovalo verejný diskurz v tom roku, kedy Nemecko prijalo cca. milión utečencov. Porota však vo svojom rozhodnutí poukázala na to, že slovo utečenec nie je zaujímavé pre jeho politický alebo sociálny význam, ale ukazuje sa, že je aj jazykovo atraktívne, frekventované. Porota v tejto súvislosti poukázala o.i. na veľký výskyt nových kompozít, ktoré sú zložené zo slovesného kmeňa a prípony –„ling“ a vytvorí sa tým nové substantívum. Väčšina z nich má negatívny význam, napr. *Eindringling, Feigling, Fremdling*. Vo vedeckej literatúre sú deriváty na -ling morfológicky rozdelené nasledovne: podstatné meno + -ling, napr. *Günstling*, prídavné meno + -ling, napr. *Schönling* a sloveso + -ling, napr. *Flüchtling*. Ľudia, ktorí už nemajú domov a majú obmedzenú slobodu, sú známi ako utečenci. Existujú aj ich typické charakteristické vlastnosti ako slabosť, bezmocnosť alebo beznádej. Diachronický pohľad na produktivitu prípony -ling ukazuje, že až do začiatku 20. storočia bola použitá na vznik pomerne veľkého počtu priezvisk (*Eckling, Möbling, Riesling, Nübling*). Potom začala jej slovotvorná produktivita klesať. V tejto súvislosti možno konštatovať, že lexéma „utečenec“ sa často vyskytuje ako súčasť mnohých zložených slov v nemčine s metaforickým významom (môžeme ich vnímať aj ako pejoratívne výrazy): *Flüchtlingsflut, Flüchtlingsschwelle, Flüchtlingsstrom, Flüchtlingstsunami, Flüchtlingsschwelle, Flüchtlingstszustrom*. Zaujímavosťou je, že uvedené zloženiny majú spoločné sémantické vlastnosti, ktoré sú charakterizo-

vané pohybom vody. Prirodzená sila vody je preto spojená s príchodom utečencov. Preto je možné konštatovať, že tieto metaforické kompozície vyžadujú predovšetkým veľký počet utečencov (chaotický dav), ktorí by mali prísť. Za druhé, znamená to nepredvídateľnosť počtu utečencov a nebezpečenstvo pre Európu a zničenie krajiny.

Je všeobecne známe, že lingvistika sa snaží (a musí) reagovať na všetky aktuálne otázky a problémy ľudskej spoločnosti a jej členov. Všetci sme vo svete už dlho interkultúrne a transkultúrne prepojení, a preto nie je prekvapujúce, že lingvistika reaguje aj na meniace sa politické podmienky, ktoré majú významný vplyv na náš život. Konkrétny príklad zo súčasnej vlny migrantov, ktorá postihuje celú Európu ukazuje, že utečenci pochádzajú z rôznych kútov sveta a tvoria rôzne skupiny, prichádzajúce s rôznym zázemím a cieľmi. Novotvary v nemčine dokumentujú toto spektrum utečencov:

Synonymá pojmu „utečenec“ (Flüchtling) v nemčine:	
<i>Asylbewerber</i>	<i>Vertriebener</i>
<i>Aussiedler</i>	<i>der Geflüchtete</i>
<i>Zuwanderer</i>	<i>Migrant/Immigrant</i>
<i>Einwanderer</i>	<i>der Scheinasylant</i>

V päťdesiatych rokoch minulého storočia prišlo do Nemecka z krajín východnej Európy 13 miliónov nemeckých utečencov. Väčšinu času sa im pôvodné obyvateľstvo posmievalo a pozeralo sa na nich s dešpektom, pretože hovorili rôznymi jazykmi a mali rôzne zvyky (napr. nosenie šatky). V šesťdesiatych rokoch minulého storočia boli do Nemecka privezení tureckí prisťahovalci - označovaní ako „*Gastarbeiter*“. Mnohí z nich zneužili právo na azyl tým, že postupne priviedli všetky svoje početné rodiny do Nemecka (a pokračujú v tom dodnes). V 80. rokoch 20. storočia to boli žiadatelia o azyl z krajín východného bloku, ktorým vládol traumatizujúci komunistický režim. Hovorili si „*Vertriebene*“, ale ich označenie „*Asylant*“ Nemci chápali negatívne. V 90. rokoch prišli ekonomickí utečenci („*Scheinasylanten*“) z rôznych európskych krajín (vrátane Slovenska). Práve vtedy sa politické strany CDU a SPD po prvý raz zapojili do debaty o azyle tým, že požadovali obmedzenie toku utečencov: v Nemecku sa prvýkrát objavila jasne rasistická a xenofóbna atmosféra. V diskusii o utečencoch v Nemecku v rokoch 1986-1991 existovala „povodňová metafora“ a - „*die aufstauende*

Ablehnung in der Bevölkerung führt zu gewaltsamen Eruptionen“, uvádza „Der Spiegel“ (1.2.2016). Repatrianti zaplavili v minulom storočí Nemecko hlavne z východnej Európy a slovo „utečenec“ sa používalo v negatívnom zmysle. Ako sme už uviedli, je táto negatívna konotácia spôsobená nemeckou príponou –ing, napr. *Eindringling*, *Weichling*. Tieto slová sú problematické aj z iného dôvodu - používajú sa pejoratívne a súvisia s takzvanou „politickou korektnosťou“; v lingvistike sa im hovorí aj „*brisante Wörter*“, ako *Führer*, *Neger*, *Nutte*, *Aborigine*, *Kopftuchmädchen*, *digitale Demenz*, *Willkommenskultur*. Také slová sa v lingvistickej terminológii nazývajú aj „*Schlagwörter*“ (viď Wanczek 2010: 142), čo sú kontroverzné výrazy, ktoré majú zlú povest' a zaraďujú sa medzi tzv. „verbálne zbrane“. Patria k fenoménu politickej reči, pomocou ktorých možno manipulovať používateľov jazyka. Dnes je „žadateľ o azyl“ bežne používaným slovom, koniec koncov bol vytvorený ako alternatíva k „utečencovi“. Slovo sa dá ľahko zložiť, zo základného komplexu „*Asylant*“ vzniklo mnoho nových útvarov: zákon o výhodách žiadateľom o azyl, azylová katastrofa, žiadatelia o azyl. Posledné slovo „*migrant*“ sa etablovalo ako politicky korektný výraz pre slovo „*žadateľ o azyl*“. Je to neutrálny pojem a znamená, že ľudia, pomenovaní ako azyľanti, dobrovoľne odchádzajú zo svojich domovov. Väčšinou ide o žiadateľov o azyl z krízových oblastí (Sýria, Irak, Afganistan). Na to, čo sa stane v celej Európe v priebehu niekoľkých nasledujúcich rokov s migrantmi, si budeme musieť počkať.

Záver

Ako bolo uvedené už v úvode, je súčasný politický diskurz na rozdiel od minulosti vecou verejnou, často sledovanou a hodnotenou. Novodobý politický diskurz zaujme väčšinu obyvateľstva najmä v predvolebnom období, počas predvolebných kampaní. Aj jazykový štýl politikov sa časom mení, charakterizuje toho-ktorého politika, či už v pozitívnom alebo negatívnom zmysle. Zriedka ide pritom o monológ verejného činiteľa, skôr prevláda forma diskusie, dialógu, konfrontácie s politikmi iného názoru alebo inej strany. Je dôležité pripomenúť, že jazyk je vždy aj nástrojom na ovplyvňovanie a manipuláciu ľudí zo strany politikov, ktorí preto často využívajú jazykové prostriedky vhodné pre tento žánor resp. pre tento druh textu. Metafora pomáha všetkým aktérom diskurzu ľahšie dosiahnutie cieľa – ovplyvniť a presvedčiť partnera resp. publikum o svojej pravde. Je preto jedným z najvýznamnejších jazykových prostriedkov.

Literatúra

- ADAMCOVÁ, L. (2015): Sprache – Kultur – Politik. In: KVAPIL, R. (ed.): *Cudzie jazyky v premenách času 6*. Bratislava: EKONÓM, s. 26-30.
- ADAMCOVÁ, L. (2017): Kontrastive Analyse der Phraseologismen und Metaphern: deutsch (BRD) – slowakisch. In: LIŠKOVÁ, D.; ŠTEFANČÍK, R. (eds.): *Macht der Sprache – Sprache der Macht*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, s. 17-37.
- ADAMCOVÁ, S. (2016): *Základy jazyka diplomacie*. Bratislava: Z-F Lingua.
- ADAMCOVÁ, S. (2019): *Phraseologismen in Wirtschaftstexten*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- BURKHARDT, A. 2002. Politische Sprache. Ansätze und Methoden ihrer Analyse und Kritik. In: SPITZMÜLLER, J. et al. (eds.): *Streitfall Sprache. Sprachkritik als angewandte Linguistik?* Bremen: Hempen-Verlag, s. 75-114.
- DER SPIEGEL (2016): Studie beziffert Kosten der Flüchtlingskrise auf 50 Milliarden Euro. Der Spiegel, 1. 2. 2016, <<http://www.spiegel.de/wirtschaft/soziales/fluechtlinge-koennten-den-staat-bis-2017-rund-50-milliarden-euro-kosten-a-1074985.html>> [1. 2. 2016].
- GARDT, A. (2007): Diskursanalyse. Aktueller theoretischer Ort und methodische Möglichkeiten. In: WARNKE, I. (eds.): *Diskurslinguistik nach Foucault. Theorie und Gegenstände*. Berlin, New York: de Gruyter, s. 28–52.
- GIRNTH, H. (2015): *Sprache und Sprachverwendung in der Politik. Eine Einführung in die linguistische Analyse öffentlich-politischer Kommunikation*. Tübingen: Niemeyer.
- HRDLIČKOVÁ, Z. (2017): Business English Idioms Vs. Business Terms. In: *Lingua et vita*, 12: 22-29.
- LAKOFF, G. (2008): *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- MATHIAS, A.; SCHLOBINSKI, P. (2020): Rechtsradikalisierung im politischen Diskurs. *Sprachdienst*, 3(20): 138-148.
- MOCKOVÁ, N. (2019) Metafory v politicko-ekonomickom kontexte mediálneho spravodajstva In: ŠTEFANČÍK, R. (eds.) *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie IV*. Bratislava: EKONÓM, s. 419-432.
- NIEHR, T. (2017): *Handbuch Sprache und Politik*. Bremen: Hempen Verlag.

- PATÉ, M. (2017) Nemecká integračná politika. Nemecký jazyk ako nástroj integračnej politiky. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika II. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 336-347.
- ŠTEFANČÍK, R. (2020): Dva odlišné svety so spoločným jazykom. Politické naratívy krajných pólov ideového spektra. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie V*. Bratislava: Ekonóm, s. 371-385.
- WANZECK, C. (2010): *Lexikologie*. Köln, Weimar, Wien: UTB.

Kontakt:

Mgr. Silvia Adamcová, PhD.

Katedra jazykovedy a translatológie Department of Linguistics and
Translatology
Fakulta aplikovaných jazykov Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave University of Economics Bratislava
E-mail Address: silvia.adamcova@euba.sk

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6597-803X>

Discursive Reflections of the 2021 Biden-Putin Summit in the Presidents' Press-Conferences

Beáta Biliková

Abstract

The paper focuses on the press-conferences of the US President Joe Biden and the Russian Federation President Vladimir Putin which took place in conclusion of the summit of the two presidents in Geneva, Switzerland on June 16, 2021. Employing the methods of textual, discursive, and comparative analyses, it explores the ways in which both presidents construe their representations of the summit as well as representations of themselves. The analysis also pays attention to the communication strategies selected by Putin and Biden, aimed at eliciting specific desired effects.

Keywords: discourse, narrative, communication strategy, re/construction of events.

Introduction

Over the past decades the study of discourse has become a significant part of scientific research in numerous study areas. It constitutes inevitable and vitally important proportion of the political phenomena examination, be it exploration of politicians' communication style, presentation of their plans or intentions, narrative concepts reflecting the myths governing various kinds of campaigns, etc.

It has become clear that the way politicians linguistically (re)present events and persons reflects their understanding of political, economic, societal as well as social aspects of communities' inter/intra-relations but, importantly, it also uncovers the subjective evaluative and emotional dimensions of specific communication acts. The manner in which their narratives are composed and mediated to their audiences can tell a lot about the politicians' overt and covert motivations.

The complexity of political discourse as well as the mode of operation of a language in it are being explored by numerous specialists, such as Dunmire (2012), Zolyan (2018), Douglas (2021), and others. Breveníková (2020), for example, analyses the issue of persuasion in the area of political

communication while Dulebová (2020) turns her attention to speech aggression in political discourse. The representation of liberals and liberalism specifically in Russian public discourse was examined by Cingerová (2020). Štefančík (2019) investigated the specificities of the lexical dimension of totalitarian ideologies discourse.

The topic which is of particular relevance to the present paper - the aspects of constructing and re-constructing events in/by a discourse - was discussed by Abell, Stokoe, Billig (2000), though their focus was not primarily on the political context. They examine a broader public discourse. The authors also deal with the notion of narrative and illuminate its position in the field of psychological analysis. They distinguish between cognitive psychology, in which “narrative has been used as a tool for understanding how individuals structure information about the social world” and discursive psychology which, in their view, “claims that states of mind, traditionally studied by psychologists, are themselves constituted within outer talk” (Abell, Stokoe, Billig 2000: 180). They believe that one of important concerns of discursive psychology is to “examine how speakers constitute themselves within the interaction” (Abell, Stokoe, Billig 2000: 181).

Examining the role of personal element in political discourse, Iversen and Pers-Højholt (2016) operate with the concept of interlocking narratives. It is a term denoting a strategy of combining personal life-stories “with culturally formed and culturally forming masterplots in public rhetoric” (Iversen, Pers-Højholt 2016: 2). Arguably, interlocking narratives are capable of delivering an intended message and eliciting a desired response more effectively than the individual involved narratives could do separately.

In addition to discourse, narrative appears to be another key notion in the study of the role of language and communication in general within the operational mechanism of a society. Hammack and Pilecki (2012) define narrative as “the sensible organization of thought through language, internalized or externalized, which serves to create a sense of personal coherence and collective solidarity and to legitimize collective beliefs, emotions, and actions” (Hammack, Pilecki 2012: 78). The authors argue that narrative is a process which links individuals to political contexts.

Aims and Methods of Research

Deriving from the aforementioned observations, especially those concerning the functional potential of both discursive psychology and narrative, the present paper intends to scrutinise the press-conferences of Joe Biden and Vladimir Putin which took place after the Geneva, Switzerland summit on

June 16, 2021. It will analyse the responses of the two presidents, their communicative strategies including the methods their narratives employ in order to gain acceptance from the audience. We will also explore the way the two presidents discursively construe themselves as well as the Geneva summit.

Since Biden and Putin organised two separate press-conferences, we decided to examine both of them in detail. Due to the limited scope of the paper, two aspects of the press-conferences had been identified which were subsequently analysed. The dominant methods of research used here were textual, discursive, and comparative analyses.

The dimensions of the press-conferences selected for analysis incorporated:

1. The type of introduction and the manner of conducting the communication with journalists
2. The topic of human rights and democratic values in general

Given the generally assumed systemic differences in attitudes of the two politicians to numerous current issues, we believed the discourses of those press-conferences would reflect differing, possibly even clashing, standpoints and evaluative statements, and thus construe dissimilar representations of the summit itself.

Research Results

1. The Type of Introduction and the Manner of Conducting the Communication with Journalists

The first striking difference between communicative strategies of the two leaders surfaced in the very beginning of their press-conferences. Having arrived, Vladimir Putin without much descriptive background stated that the journalists certainly know themselves which topics were on the programme so he would only name the key areas that he and his US counterpart had discussed. He mentioned strategic stability, cybersecurity, regional conflicts, business relations, and cooperation in the Arctic. Immediately afterwards he invited the present journalists to ask their questions.

On the other hand Joe Biden chose to make an introductory speech which lasted almost 11 minutes. A large part of it was devoted to the explanation of the reasons why he had found meeting Putin in person necessary. He claimed the relationship with Russian Federation should be stable and predictable. “I wanted President Putin understand why I say what I say and why I do what I do (...)”, said Biden and the statement must have reminded

everyone of the broadly discussed interview on ABC's "*Good Morning America*" (March 16, 2021) in which he gave affirmative "Uhm, I do." in response to the question if he thought Putin was a killer.

This sequence of President Biden's press-conference sounds somewhat apologising. As if he tried a little too hard to convince both the press and his critics in the US that there were good reasons for meeting Putin in person and also for his other deeds and words. The final effect, however, seems to be the opposite. Moreover the first discernible phrase we can hear from Biden when he comes to the microphone is "It's been a long day for you all." Judging from his tired looks it was very likely a projection of his own feelings of exhaustion he verbalised that way.

President Biden's introductory speech presented a much more extensive description of the topics which had been touched during the talks than what could be observed in Putin's press-conference. Biden's speech, just as the rest of his conference, was relatively informal, frank and the tenor he set was rather personal, at times even jovial. In the introduction he frequently addressed the journalists directly (*folks, I must tell you, You asked me many times, I told you, I can tell you, ...*). On the whole he maintained addressing the journalists from the position of a senior person – more experienced, wiser, more realistic, instructing, slightly patronizing and he struggles to keep his image of a father figure (cf. Biliková 2021) which he effectively employed in communication with the public already during the pre-election campaign.

Importantly, in his introductory speech some issues were introduced through such formulations as *we agreed to work together to ensure that...* or *we discussed X to prevent...* which suggested specific goals of those partial discussions. However, there were other subject matters, such as the following: "I communicated the US' unwavering commitment to the territorial integrity of Ukraine", which were presented without stating a goal that could have been pursued in this respect or even without a sign of actual discussion taking place. Similarly when he said that he "shared the US concern about Belarus", it does not imply that there was a specific goal pursued by such sharing, let alone that the sharing gave rise to a discussion. The phrases *I communicated* and *I shared* merely suggested that there occurred such one-sided actions without much consequence.

Concerning the way the two presidents conducted their press-conferences, again there occurred a substantial difference. Moving from his introductory speech to taking questions, President Biden said: "And as usual, folks, they gave me a list of the people I'm going to call on. So Jonathan, Associated Press." That phrase slightly undermined the credibility of the principle of equal opportunity to ask questions for every present journalist

and in the hindsight it can be said that it triggered speculations in the circles critically disposed towards the White House about whether the questions as well as answers had been prepared in advance. In any case that statement placed president Biden in a weak position of a person who is not fully in control of the situation.

President Putin started his press-conference with self-confidence, in a matter-of-factly manner, managing the selection of journalists to ask questions on his own. His style of communication was friendly, though considerably more formal and impersonal than his counterpart's.

Putin tried to present himself as a gentleman too. Several times he invited female reporters to ask questions, addressing them 'devushka' (lady/young lady), giving them advantage compared to their male colleagues. In one situation a male journalist misunderstood Putin's gesture and stood up to ask his question. Putin interrupted him saying: "I meant that young lady. Let her ask her question first and you can go next." On the whole, all of these actions contributed to the construction of Putin's image as a resolute and fair person, gallantly protecting the weaker or the disadvantaged, which reflects the traditional (patriarchal) values. Putin seems to position himself in such a role consciously, contrasting his attitude with the „decadent“ concept of Western gender policy.

2. The Topic of Human Rights and Democratic Values

Putin presents himself as an energetic, decisive leader who is always in control of the situation and ready to face his critics or opponents with ready arguments, though his evasive responses to some sensitive questions might rather prove the opposite.

The questions relating to the violation of human rights and democratic values in Russia were dealt with indirectly by President Putin. He invariably attempted to turn the tables avoiding to enter the critical discourse set by the reporters and preferred to expose examples of occasions on which in his opinion human rights and democratic values were being violated in or by the United States. He mentioned mistakes of Americans in Syria and Afghanistan, pointed out Guantanamo had still been in use and concluded that sequence of speech with a smile and rethoric question: Is this not violation of human rights? He suggested the US administration followed more harmful policies than the Russian, intending to undermine the US' status of moral authority and cast doubt at their right to determine which or whose actions are correct. Thus, Putin's message to the world was: you are no better than me so do not try to teach me rights and wrongs.

Another reporter asked President Putin if it would not be a sign that he did not want a fair political fight, once all his opponents were either in jail or poisoned. Here again, the Russian president opted to respond indirectly, not saying a single word about his own opponents, and started talking about the trial with the people who violently attacked the Capitol on January 6, 2021. In conclusion he stated that they “commiserate (...) but don’t want the same to happen in our country”. Even in this case Putin attempted to expose the US policy as wrong and indicated he would not make the same mistake.

Most question critical about the methods used by the Russian administration were confronted by Putin in a similar fashion: it is not me who is in the wrong, it is you. Such attitude can hardly be called constructive. The total denial of the existence of human rights violation in Russia, let alone the responsibility for violations of human rights, does not seem to leave much space for compromise or even negotiations as such.

In the press-conference of President Biden the issues of human rights and democratic principles were discussed exclusively in relation to the processes going on in Russia.

There was a question concerning what would happen if the Russian opposition leader Alexei Navalny died in prison. President Biden replied: “I made it clear to him (Putin, author’s note) that I believe the consequences of that would be devastating for Russia.“ Biden adopted a hard, uncompromising position suggesting he was the one to set the rules. However, Putin’s attitude showing full denial of the accusations of human rights violation was known at that point already (Putin’s press-conference took place earlier than Biden’s) and the journalists confronted Biden with Putin’s views:

„ (...) he doesn’t want something like January 6th to happen in Russia. And he also said he doesn’t want to see groups formed like Black Lives Matter. What’s your response to that, please?“

President Biden reacted with a laugh to demonstrate how ridiculous that idea was. And perhaps also to win some time to contemplate the most adequate answer. His reply started with the phrase “My response is kind of what I communicated, that I think (...)“ which again does not convey any relevant information and is merely a time-winning tool. Finally Biden finalises his reply: “that’s a ridiculous comparison”. He went on to explain why the comparison was ridiculous, nevertheless it became clear that President Biden felt quite uncomfortable with the question.

The type of answer that followed questions concerning what would happen if Putin’s Russia continued the same track of policies as before included unspecific statements, such as: *we will respond*, *we will react*, or he prefers to reply indirectly suggesting that it depends on “how much interest does he

have in burnishing Russia's reputation". The issue of Putin's/Russia's international reputation shrinking was addressed twice by President Biden and it was used as an argument that Putin's standpoint is likely to change if he means to aspire to the status of a world superpower's leader.

Conclusions

The present paper intended to explore the ways in which presidents Joe Biden and Vladimir Putin construe their representations of the summit and of themselves. Employing the methods of textual, discursive, and comparative analyses we also examined the communication tools selected by both presidents which were aimed at eliciting specific desired effects.

The analyses showed that both presidents made efforts to present themselves as level-headed, rational, strong leaders. However, they used different methods to achieve that effect. While Biden constructed and maintained his image of a wise, kind, protective father-figure, speaking frankly, showing his humanity, employing interlocking narratives which intertwine the personal element with the public/political thus seeking to achieve a stronger effect on the audience, Putin positioned himself as an authority, serious and formal but polite and respectful especially towards women at the same time. He does not seek more personal interaction with the reporters. On the contrary, he seems to prefer keeping certain distance, never showing emotions or opening up about his private matters.

President Biden in his speech and replies constructed an image of the summit in which he features as the one who advocates democracy, sets the rules, and has the moral right as well as authority to require others to follow. He repeatedly refers to unspecified steps he/the US would take if President Putin does not change his approach to the question of human rights, cyberattacks, military activities, etc., hinting that consequences for Russia would be devastating. He expects Putin to change his attitude because in his view Putin does not want to jeopardise his already "shrinking reputation".

On the other hand, President Putin explicitly declares Russia one of the greatest nuclear superpowers and insists on their right to act as they find suitable, repeatedly pointing out that the actions they have been criticised for are a mirror image of the actions casually performed by the US. That is why they do not acknowledge any wrongdoing on their part and fully reject the criticism. Using the strategy of turning the tables, Putin agrees there is a lot to discuss and work on as the US are responsible for a lot of wrongdoing throughout the world and, as he puts it, „All actions related to the dete-

rioration of Russian-American relations were launched not by us but by the American side“ (author’s translation).

In conclusion it can be said that the discourses of the two presidents constructed images of the summit which are quite different, including the reflections of themselves and their roles. Seen from the perspective of further development of the mutual relations of Russian Federation and the USA, it will necessarily require serious reevaluation of attitudes since at the moment their discourses as well as political realities seem to be worlds apart.

Literature

- ABELL, J.; STOKOE, E.; BILLIG, M. (2000): The Discursive (Re)Construction of Events. In: DENZIN, N.; DAY SCLATER, S.; ANDREWS, M.; SQUIRE, C.; TREACHER, A. (eds.): *Narrative Lines. Psychosocial Perspectives*. London: Routledge, pp. 180-192.
- BILIKOVÁ, B. (2021): Biden’s Election 2020 Narrative – the Myth for the 21st Century. In: ADAMCOVÁ, S. (ed.): *Einblicke in die angewandte Linguistik – Forschungsparadigmen und Anwendungsbereiche*. Brno: Tribun EU, pp. 22-31.
- BREVENÍKOVÁ, D. (2020): The Power of Persuasion in Political Communication. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Language and Politics. Between Linguistics and Political Science V. Proceedings of the 5th Annual International Scientific Conference*. Bratislava: EKONÓM, pp. 22-30.
- CINGEROVÁ, N. (2019): Liberál ako „druhý“ v ruskom verejnom diskurze. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Language and Politics. Between Linguistics and Political Science IV. Proceedings of the 4th Annual International Scientific Conference*. Bratislava: EKONÓM, pp. 116-127.
- DULEBOVÁ, I. (2019): Rečová agresia v politickom diskurze. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Language and Politics. Between Linguistics and Political Science IV. Proceedings of the 4th Annual International Scientific Conference*. Bratislava: EKONÓM, pp. 92-102.
- DOUGLAS, F.M. (2021): *Political, Public and Media Discourses from Indyref to Brexit, The Divisive Language of Union*. London: Palgrave Macmillan.
- DUNMIRE, P.L. (2012): Political Discourse Analysis: Exploring the Language of Politics and the Politics of Language. In: *Language and Linguistics Compass*, 11(6): 735-751. <https://doi.org/10.1002/lnc3.365>

- HAMMACK, P. L. (2011): *Narrative and the Politics of Identity*. Oxford University Press.
- HAMMACK, P. L. (2015): Mind, Story, and Society: The political psychology of narrative. In: HANNE, M.; CRANO, W. D.; MIO, J. S. (eds.): *Warring with words: Narrative and metaphor in politics (Claremont symposium on applied social psychology series)*. New York, Hove: Psychology Press. pp. 51-77.
- HAMMACK, P. L.; PILECKI, A. (2012): Narrative as a Root Metaphor for Political Psychology. *Political Psychology*, 33(1): 75-103. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2011.00859.x>.
- IVERSEN, S.; PERS-HØJHOLT, M. L. (2016): Interlocking Narratives: The Personal Story and the Masterplot in Political Rhetoric. In: *Narrativity, Fictionality and Factuality and the Staging of Identity*. Berlin: Walter de Gruyter.
- ŠTEFANČÍK, R. (2019): Lexika totalitných ideológií v jazyku pravicových extrémistov. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Language and Politics. Between Linguistics and Political Science IV. Proceedings of the 4th Annual International Scientific Conference*. Bratislava: EKONÓM, pp. 236-244.
- ZOLYAN, S. (2018): Language of Politics or Language in Political Function? *Politeia*, 3(90): 31-49. <https://doi.org/10.30570/2078-5089-2018-90-3-31-49>.

Kontakt:

Mgr. Beáta Biliková, PhD.

Katedra jazykovedy a translatológie	Department of Linguistics and Translation
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava
E-mail Address: beata.bilikova@euba.sk	

Tematická štruktúra výpovede ako súčasť politolingvistickej analýzy

Nina Cingerová

Abstract

Thematic Structure of Utterance as a Part of Political Linguistic Analysis. *In this article we point out the importance of thematic analysis of statements produced in political discourse. Based on examples we emphasize that the analysis at the level of word, phrase, or sentence seems to be insufficient and for a comprehensive grasp of the pragmatic effect it is important to focus on the ways of topics „organization“ within one discourse fragment and the way of their development – expansion.*

Keywords: political discourse, topic, text, text linguistics.

Kľúčové slová: politický diskurz, téma, text, textová lingvistika.

Úvod

O. Orgoňová a A. Bohunická v štúdií Medzi štylistikou a diskurznom analýzou vyslovili myšlienku, že štylistiku možno vnímať ako „mostík medzi tradičnou lingvistikou a novosformovanými vednými disciplínami zaoberajúcimi sa jazykom či rečou“ (2013). Konkrétne sa autorky zameriavajú na vzťah medzi štylistikou a diskurznom analýzou, pričom uvádzajú, že tieto úvahy sú stimulované spoločným východiskovým objektom analýz – textom (Tamže). Na túto tézu by som chcela nadviazať v danom článku, ktorého cieľom je poukázať na dôležitosť tematického rozboru diskurznych fragmentov (t. j. textov alebo častí textov vzťahujúcich sa na určitú tému, porov. Jäger, Jäger 2007: 27) produkovaných v politickom diskurze. Vzhľadom na doteraz použité termíny považujem však za dôležité usúvzťažniť najprv politolingvistickú analýzu s diskurzne orientovaným výskumom a ozrejmiť chápanie politického diskurzu, z ktorého budem ďalej vychádzať.

Politický diskurz ako objekt politolingvistickej analýzy

Nazdávam sa, že nebude chybou predpokladať, že jedným z centrálnych pojmov súčasných humanitných, ale aj spoločenských vied je *diskurz*. Ten bol v odbornej spisbe od polovice 20. storočia ukotvovaný vo viacerých disciplínach a tradíciách – nielen v lingvistike (tu predovšetkým v sociolingvistike a pragmalingvistike), ale aj v iných humanitných a spoločenských vedách. Jeho vymedzovanie teda prebiehalo jednak vo vzťahu k iným jazykovedným termínom, jednak zohľadňujúc funkciu, ktorú komunikácia zohráva pri výstavbe kolektívnych systémov vedenia, poznávania sveta, ako aj zohľadňujúc podmienky a efekty fungovania verbálnej i neverbálnej interakcie v sfére spoločnosti a politiky (porovnaj Cingerová, Motyková 2017: 31-36). Napriek všetkej rôznosti, fixujeme vo všeobecnosti v definíciách, s ktorými sa stretávame v aktuálnej odbornej spisbe, podľa Gardta (2007) najčastejšie tieto znaky diskurzu: vzťahuje sa na určitú tému, manifestuje sa vo vyjadreniach a textoch, jeho „nositeľmi“ sú určité menšie alebo väčšie spoločenské skupiny, zrkadlí poznatky a postoje týchto skupín k predmetnej téme, zároveň ich aj však aktívne ovplyvňuje a takto usmerňuje budúcu reguláciu sociálnej reality vo vzťahu k danej téme (Gardt 2007: 30) vrátane ponuky „pozícií“, identít (porovnaj Posokhin 2019). V takomto chápaní sa diskurz dostáva aj do centra pozornosti politolingvistiky – za úrovňou textu sa disciplína sústreďuje na rozsiahle korpusy výpovedí realizované v určitom čase a priestore, ktoré sú s ohľadom na širší spoločenský kontext vnímané ako špecifická forma sociálnej praxe. Predmetom jej skúmania je pritom osobitá diskurzívna formácia – politický diskurz, ktorý predstavuje „každý diskurz [v chápaní uvedenom vyššie, pozn. autorka], v ktorom je s oblasťou politiky spojený aspoň jeden z jeho prvkov: adresant, adresát alebo téma výpovede“ (Štefančík, Dulebová 2017, s. 52). Na dôležitosť rozboru organizácie kľúčového menovaného prvku – témy v rámci diskurzívnych fragmentov (textu alebo časti textu), by som chcela upriamiť pozornosť v tomto článku. Teoretické i metodologické inšpirácie možno nájsť práve v oblasti štylistiky (porovnaj Orgoňová, Bohunická 2013) a v na ňu nadväzujúcej disciplíne – textovej lingvistike.

Tématická analýza jednotiek politického diskurzu

Text ako nadvetvý celok pozostáva z formálneho hľadiska z uzatvoreného reťazca viet predstavujúcich jednu výpoveď (Fillipov 2007: 139). Môžeme pritom predpokladať, že prvky úrovni nižších ako text (porovnaj Vazanova 2016) sú medzi sebou v rámci textu sémanticky, formálne, ale aj funkčne

späté, pričom sémantická koherencia sa bude manifestovať ako určitá jednota témy (Tamže). Za tému sa zvyčajne považuje „kognitívny kondenzát referencie textu“, „globálna propozícia vyabstrahovaná zo sekvencie propozícií“, t.j. makropropozícia textu (Bajžíková, Dolník 1998: 54-55; van Dijk 1980: 55, podľa Brinker 2005: 53). Globálna propozícia bude teda opisom nejakého stavu vecí, na ktorý referuje text, Brinker hovorí aj o jadre obsahu textu (Brinker 2005: 56). Môže sa realizovať v určitom segmente textu, napríklad v titulku alebo v nejakej vete, alebo ju abstrahujeme z obsahu textu prostredníctvom sumarizujúcej parafrázy (Tamže). Ako príklad možno uviesť text v žánre správy uverejnený v slovenskom internetovom denníku *aktuality.sk*¹.

Sankcie EÚ v kauze Naval'nyj sa týkajú aj šéfa ruskej tajnej služby [titulok/názov textu]

Sankcie ustanovujú zákaz vstupu na územie Európskej únie a zmrazení akýchkoľvek finančných aktív v európskych bankách. [perex]

Sankcie, ktoré EÚ uvalila v súvislosti s pokusom o otrávenie ruského opozičného politika Alexeja Naval'ného, sa týkajú šiestich osôb z blízkeho okolia prezidenta Vladimíra Putina a jedného výskumného ústavu. Rozhodnutie o sankciách bolo zverejnené vo štvrtok v Oficiálnom vestníku EÚ, čím reštrikcie nadobudli platnosť. [1]

Z výnosu vyplýva, že na sankčnom zozname sa ocitol aj riaditeľ tajnej služby FSB Alexandr Bortnikov a námestník prezidentskej kancelárie Sergej Kirilenko, ako aj Štátny výskumný ústav organickej chémie a technológie, s ktorým majú podnikatelia z EÚ zakázané udržiavať akýkoľvek vzťah. [2]

Cieľom sankcie sa týkajú aj šéfa správy pre vnútornú politiku v prezidentskej kancelárii Andreja Jarina, zástupcov ministra obrany Alexeja Krivovručka a Pavla Popova, ako aj splnomocnenca ruského prezidenta pre Sibírsky federálny okruh Sergeja Meňajla. [3]

Sankcie ustanovujú zákaz vstupu na územie Európskej únie a zmrazenie akýchkoľvek finančných aktív v európskych bankách. [4]

Popierajú podiel viny [medzitulok]

Šéfovia diplomacii európskych krajín sa na príprave sankcií voči Rusku dohodli ešte v pondelok na zasadnutí Rady EÚ pre zahraničné veci v Luxemburgu. Ministri tak podporili nemecko-francúzsky návrh, ktorého cieľom je zaradiť na sankčný zoznam osoby, ktoré mohli byť v Rusku do tohto prípadu zapojené. [5]

¹ V hranatých zátvorkách je uvedená informácia o segmentovaní textu. Slová sú zvýraznené autorkou.

Nemecko a Francúzsko tvrdia, že za augustovú otravu Navaľného nervovo-paralytickou látkou zo skupiny novičok je zodpovedné Rusko. Moskva akýkoľvek podiel na Navaľného otrave popiera. [6]

Organizácia pre zákaz chemických zbraní (OPCW) 6. októbra potvrdila, že v skúmaných vzorkách odobratých Navaľnému boli nájdené stopy látky zo skupiny novičok. K rovnakým výsledkom dospeli aj laboratóriá v Nemecku, Francúzsku a vo Švédsku. [7]

Navaľnému prišlo nevoľno a upadol do kómy, keď 20. augusta lietadlom cestoval z Tomsku do Moskvy. Piloti lietadla urgentne pristáli v sibírskom meste Omsk, kde ho hospitalizovali na jednotke intenzívnej starostlivosti toxikologického oddelenia. O dva dni - 22. augusta - povolili lekári z Omska Navaľného prevoz špeciálnym lietadlom do Nemecka, kde sa liečil v berlínskej klinike Charité. Z nemocnice ho prepustili 23. septembra. [8]

Z hľadiska postavenia v rámci systému, ktorý text tvorí, má titulok, rovnako ako úvod a záver v texte silnú pozíciu. Na rozdiel od posledných dvoch menovaných má však titulok z hľadiska sémantického členenia textu špecifické postavenie. Je jeho prvým znakom, stojí „nad“ textom a zároveň je s ním nerozlučne spätý (Lazareva 2006). Výpoveď, ktorú novinár robí z pozície titulku ešte „pred“ textom, je prvým signálom smerom k prijímateľovi správy a spravidla býva práve v tomto segmente vyjadrený v minimálnej, zhustenej forme obsah textu, resp. jadro obsahu textu, t. j. téma. Na tomto mieste stojí za zmienku postreh V. A. Lukina, ktorý upozorňuje, že v titulku sa spája celá triáda Ch. Peirca. Do prečítania textu je indexovým znakom, ktorý sa počas čítania mení na znak konvenčný (symbol) a po prečítaní sa približuje k znaku motivovanému (ikon). „Pred“ vstupom do textu teda titulok ukazuje na text, funguje ako deiktikum a „po“ texte ho vnímate ako motivovaný samotným telom textu, a teda ako „obraz“ textu (Lukin 1999: 59-62). Na základe uvedených segmentov by sme z vyššie citovaného textu mohli abstrahovať tému „rozsah a následky sankcií EÚ“. Referenčný návrat, v terminológii Bajzíkovej a Dolníka (1998: 56), k „sankciám“ a aktualizáciu pomenovaní odkazujúcich k dejom („uvažujú“, „vyplývajú“, „ustanovujú“), ktoré umožňujú, aby kľúčové slovo („sankcie“) zaujalo pozíciu kauzátoru, t. j. tematizovanie „následkov sankcií“, sa koná aj na ploche celého textu, čo podčiarkuje chápanie titulku v zmysle V. A. Lukina.

Texty, samozrejme, zvyčajne nemajú len jednu tému. Okrem hlavnej, základnej v nich môžeme bežne identifikovať rôzne vedľajšie témy – subtémy. Pri uvažovaní o ich hierarchizácii navrhuje E. Bajzíkova a J. Dolník orientovať sa na dve otázky: a) ktorá téma je závislá od inej témy vzhľadom na globálne porozumenie textu; b) ktorá téma sa prednostne spája s funkciou textu (1998: 56). V prípade vyššie citovaného fragmentu diskurzu môžeme popri hlavnej téme uvažovať aj o subtémach „osoby zasiahnuté sankciami“ [1-3], „otrava A. Navaľného“ [1], „podstata sankcií“ [4], „dohoda

o sankciách“ [1, 5], „dôvod pre sankcie“ [1, 6], „vyšetovanie“ [7], „reakcia Ruska“ [6], „zdravotný stav A. Navaľného“ [8]. Spôsob ich nadväzovania by sme v danom prípade mohli označiť ako spresnenie, špecifikácia (porovnaj Brinker, 2005: 62, Findra, 2013: 292). Za povšimnutie pritom stojí, že presne nezodpovedajú chronologickej a ani logickej štruktúre opisovaných udalostí. Prvá udalosť na časovej osi – „otrava A. Navaľného, je témou až posledného odseku [8], hoci je čiastočne aktualizovaná už v prvom odseku [1]. Súvisí to s osobitosťou spravodajského žánru správy – najaktuálnejšie a najdôležitejšie (z pohľadu autora) informácie sú radené v úvode textu (porovnaj Lötscher 2019: 93).

Inú tematickú štruktúru vykazuje text vzťahujúci sa na tú istú udalosť a uverejnený v internetovej verzii ruského denníka *Izvestija* v ten istý deň (15.10.2020). Na ilustráciu rozdielu uvedieme titulok, perex, úvod a záver textu.

Без суда последствия: что стоит за санкциями ЕС по «делу Навального» [titulok/názov textu]

Евросоюз ввел ограничительные меры, не дождаввшись результатов расследования [podtitulok]

Санкции Евросоюза из-за ситуации с Алексеем Навальным — инструмент информационной войны объединения с РФ: как заявили «Известиям» в Госдуме, Брюссель ввел меры так скоро для того, чтобы избежать вопросов о доказательствах причастности к инциденту российских властей. По мнению опрошенных «Известиями» экспертов, внесение в санкционный список шести государственных деятелей, в числе которых оказались директор ФСБ и замглавы администрации президента, вызывает множество вопросов, и первый из них — на каком реальном основании ЕС считает этих людей причастными к отравлению, если не было никакого расследования. [perex]

15 октября Евросоюз, а вместе с ним и Великобритания ввели санкции в отношении шести российских представителей и одной организации из-за якобы отравления Алексея Навального. Им запрещен въезд на территорию Евросоюза, а их активы в ЕС, если таковые имеются, будут заморожены. Таким образом Брюссель реализовал «политическое решение», принятое главами МИД 12 октября. Список был опубликован в Официальном журнале Евросоюза. В него вошли: ...

[1]

...

По словам собеседника «Известий» в Брюсселе, ЕС не намерен далее вводить по этому делу ограничения, которые затронули бы все сферы отношений с Россией. Исходя из этого, экономических санкций, которые произошли после украинских событий 2014 года, или

взаимной высылки дипломатов после отравления Сергея и Юлии Скрипалей в 2018-м ждать не стоит. [18]

Už na prvý pohľad je text z hľadiska tematickej štruktúry podstatne komplikovanejší, čo súvisí so spôsobom usporiadania tematických komponentov – expanziou hlavnej témy a subtém. Len v skratke pripomenieme, že tradične sa rozlišujú štyri spôsoby expanzie témy: deskriptívna, argumentačná, explikatívna a naratívna expanzia témy (Brinker 2005: 65-87; Bajzíkova, Dolník 1998: 56-69), pričom v klasickej štylistickej literatúre sa nehovorí o expanzii témy, ale o slohovom postupe (J. Mistrík 1997). V prípade vyššie uvedeného textu z internetového portálu *aktuality.sk* máme do činenia s deskriptívnou expanziou hlavnej témy. Tá sa prezentuje cez jednotlivé komponenty, ktoré sú radené v čase a priestore. Ako sme však fixovali, pre žánrové špecifiká sa môžeme stretnúť aj s rôznymi odchýlkami. Najdôležitejšími tematickými kategóriami sú pri tomto spôsobe expanzie témy špecifikácia a situovanie (Brinker 2005: 65). Napríklad vo vyššie uvedenej správe sa po kondenzovanom predstavení situácie recipientovi [1] konkretizuje *čo sa stalo, ako sa to stalo, kedy sa to stalo, prečo sa to stalo, čo to znamená* pre dotknuté osoby.

Kým v prípade deskriptívnej expanzie témy je cieľom producenta správy o niečom informovať, pri explikatívnej stratégii môžeme uvažovať o tom, že zámerom vysielateľa je niečo vysvetliť. Práve tento zámer vystupuje výrazne do popredia v prípade textu z denníka *Izvestija*. Signalizovaný je už v titulku („что стоит за“ [čo je za ... /čo sa skrýva za ...]), t. j. ťažiskovým mieste textu. V súlade s týmto predstavujú ďalšie témy nadväzujúce na kľúčovú tému „nespravodlivé konanie EÚ“, abstrahovanú z čiastkových propozícií v texte, jej konkretizáciu, ale aj vysvetlenie cez analógiu, ktoré spočíva aj v špecifickom spájaní tém: sankcie EÚ = nespravodlivé konanie = nástroj informačnej vojny. Koherentné s týmto štruktúrovaním je „otváranie“ pomyselného sovietskeho konceptuálneho priestoru prostredníctvom aktualizácie precedentného fenoménu (porovnaj Duleba; Dulebová 2021). Slovné spojenie realizované v titulku („без суда последствия“ [bez súdu následky]) predstavuje totiž transformovanú podobu precedentného výrazu („расстрел без суда и следствия“ [poprava bez súdu a vyšetrovania]), ktorým sa označoval mimoriadny trest uplatňovaný v období Sovietskeho zväzu (porovnaj Suchariov et al., 2003). Týmto sa teda iniciuje mapovanie jednej (súčasnej) udalosti v kategóriách udalosti druhej (z obdobia ZSSR) a konštruje sa analógia medzi sovietskymi, totalitnými praktikami a postupom Európskej únie (k mapovaniu porovnaj Cingerová, 2018: 107-108). Mimoriadne zaujímavé z hľadiska porovnania s fragmentom uverejneným na portáli *aktuality.sk* je to, že ako ďalšie subtémy síce v texte fixujeme

„rozsah sankcií“, „vyšetovanie“, „reakcia Moskvy“, „dôvod pre sankcie“, tieto sú však spájané s „informačnou vojnou“ a „neregulárnym postup EÚ“, sú teda inak „kódované“ (porovnaj Höhne, 2010: 426).

Záver

Cieľom danej štúdie bolo poukázať na dôležitosť tematickej štruktúry diskurzívnych fragmentov (textov alebo ich častí) pri rozbere objektu výskumu politickej lingvistiky – politického diskurzu. Na základe našich pozorovaní môžeme konštatovať, že z hľadiska analýzy je dôležité venovať pozornosť identifikácii tém, subtém, ich hierarchizácii, stratégiám ich nadväzovania a spôsobom ich expanzie. Aj v prípade, že je téma rozvíjaná deskriptívne, je potrebné sústrediť sa na diskrepancie medzi logickou a chronologickou štruktúrou udalostí a jej prezentáciou v texte. Pri explikatívnej expanzii témy sa zasa ukázal ako mimoriadne relevantný z hľadiska interpretácie špecifický spôsob nadväzovania, usúvzťažňovania tém – prostredníctvom analógie. Práve na základe príkladu fragmentu uverejneného v denníku *Izvestija* môžeme konštatovať, že napriek tomu, že v ňom fixujeme obdobnú tému ako v prípade fragmentu zo slovenského média, pre ich rozdielne kódovanie môžeme hovoriť o diametrálne odlišnom konštruovaní predmetnej udalosti, a teda aj o ich príslušnosti k rôznorodým diskurzom.

Tento príspevok je súčasťou grantového projektu VEGA 1/0452/21 *Jazyk sekuritizácie v súčasnom slovenskom verejnom diskurze* a projektu KEGA 003UK-4/2021 *Vysokoškolská učebnica Mediálna lingvistika*.

Analyzované fragmenty

POSTNIKOVA, J. (2020). Bez suda posledstvija: čto stoit za sankcijami JeS po „delu Naval'nogo“. *Nezavisimaja gazeta* [online], 15.10.2020. <<https://iz.ru/1074194/ekaterina-postnikova/bez-suda-posledstviia-čto-stoit-za-sanktciiami-es-po-delu-navalnogo>> [20.9.2021].

Sankcie EÚ v kauze Naval'nyj sa týkajú aj šéfa ruskej tajnej služby. *Aktuality.sk*, 15.10.2020. <<https://www.aktuality.sk/clanok/830913/sankcie-eu-v-kauze-navalnyj-sa-tykaju-aj-sefa-ruskej-tajnej-sluzby/>> [20.9.2021].

Literatúra

- BAJZÍKOVÁ, E., DOLNÍK, J. (1998): *Textová lingvistika*. Bratislava: Stimul.
- BRINKER, K. (2005): *Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden*. 6., überarbeitete und erweiterte Auflage. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- CINGEROVÁ, N. (2018): *Červenejúce sa slová. Sovietizmy v sovietskom a ruskom verejnom diskurze*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- CINGEROVÁ, N.; MOTYKOVÁ, K. (2017): *Úvod do diskurznej analýzy*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- DULEBA, M.; DULEBOVÁ, I. (2021): Reinterpretácia precedentných imion nemeckej literatúry v ruskom mediadiskurze. *Funkcional'naja grammatika: teorija i praktika*. Čeboksary: ČGPU, s. 406-412.
- FILLIPOV, K. A. (2007): *Lingvistika teksta*. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo S.-Peterburgskogo universiteta.
- FINDRA, J. (2013): *Štylistika súčasnej slovenčiny*. Martin: Osveta.
- GARDT, A. (2007): Diskursanalyse. Aktueller theoretischer Ort und methodische Möglichkeiten. In: WARNKE, I. H. (ed.): *Diskurslinguistik nach Foucault. Theorie und Gegenstände*, Berlin, Boston: De Gruyter, s. 27-53.
- HÖHNE, T. Die thematische Diskursanalyse – dargestellt am Beispiel von Schulbüchern. In: KELLER, R. et al. (eds.): *Handbuch sozialwissenschaftliche Diskursanalyse*. Band 2: Forschungspraxis. 4. Auflage. Wiesbaden: VS Verlag, s. 423-453.
- JÄGER, S., JÄGER, M. (2007): *Deutungskämpfe. Theorie und Praxis Kritischer Diskursanalyse*. Wiesbaden: VS Verlag.
- LAZAREVA, E. (2006): Zagolovočnyj kompleks teksta-sredstvo organizacii i optimi zaccii vosprijatija. *Izvestija Ural'skogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 40(19): 158-166.
- LÖTSCHER, A. (2019): Textsemantische Ansätze. In: JANICH, N. (ed.): *Textlinguistik. 15 Einführungen und eine Diskussion*. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag, s. 81-105.
- LUKIN, V. A. (1999): *Chudožestvennyj tekst: Osnovy lingvističeskoj teorii i elementy analiza*. Moskva: Os-89.
- MISTRÍK, J. (1997): *Štylistika*. Tretie, upravené vydanie. Bratislava: SPN.
- ORGOŇOVÁ, O.; BOHUNICKÁ, A. (2013): Medzi štylistikou a diskurznomou analýzou. *Jazykovedný časopis*, 64(1): 49-65. doi: 10.2478/jazcas-2013-0002.

- POSOKHIN, I. (2019): Soft Belarusization (re)building of identity or “Border reinforcement”? *Colloquia Humanistica*, 8: 58-78.
- SUCHARJOV, A. J. et al. (2003): *Bolšoj juridičeskij slovar*. Moskva: Infra.
- ŠTEFANČÍK, R.; DULEBOVÁ, I. (2017): *Jazyk a politika. Jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti*. Bratislava: EKONÓM.
- VAN DIJK, T.A. (1980): *Textwissenschaft. Eine interdisziplinäre Einführung*. Tübingen: Niermeyer.
- VAZANOVA, M. G. (2016): *Sposoby postrojenija sintaksičeskich konstrukcij v ruskom jazyke*. Čeboksary: Čuvaš. gos. ped. un-t.

Kontakt:

doc. Mgr. Nina Cingerová, PhD.

Katedra rusistiky
a východoeurópskych štúdií
Filozofická fakulta

Department of Russian and East
European Studies
Faculty of Arts

Univerzita Komenského v Bratislave

Comenius University in Bratislava

E-mail Address: nina.cingerová@uniba.sk

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1271-4687>

On Language and Ideology in Joachim Ringelnatz's Turngedichte

Maxim Duleba

Abstract

In stark contrast to Joachim Ringelnatz's (1883–1934) popularity, his works received only little scholarly attention, since the stereotypical views of Ringelnatz as an apolitical “entertainer” who does not engage in social and political discourses of his time entrenched the literary historiography. Challenging the stereotypical views, the article assembles Ringelnatz's subtle political statement on linguistic nationalism within his poetry collection Turngedichte (1920): Ringelnatz refers to the influential proponents of linguistic nationalism and analogously defamiliarizes and ridicules their nationalist rhetoric by parodic recontextualization.

Keywords: Joachim Ringelnatz, Turngedichte, linguistic nationalism, language, critique of ideology.

Introduction

Joachim Ringelnatz (Hans Böttcher, 1883–1934) is one of the most read German poets of Weimar Republic. In stark contrast to his books being easily available in commercial bookstores throughout the German speaking countries, the acknowledged classic of humorous literature remains a scholarly unexplored author. Walter Pape's monography (1974) and the two books of essays (2000) represent the only systematic explorations of his work. Frank Möbus, the editor of both publications from 2000, perceives the negligence of scholarly readers to the “serious”, socially-engaged and political side of Ringelnatz's artistic world as a primary cause of his marginalized status in literary criticism. In his study, Möbus reacts to the stereotypical conceptualizations of Ringelnatz as of an apolitical, socially disinterested “entertainer” [2000: 168] who refuses to engage with the social discourses of his time (in Kindlers neues Literaturlexikon from 1986 we read that “die Lyrik von Ringelnatz, die wenig soziales und politisches Engagement zeige, höheren Ansprüchen nicht genüge“ [qtd. in Möbus 2000: 167]). As the political dimension of Ringelnatz's famous contemporaries within the

period when the politization of literature constituted literatures' dominant characteristic is much more explicit, the social relevance of Ringelnatz's work remained unnoticed even by the subsequent commentators [168]. Even though Möbus' portrayal of Ringelnatz's grotesque humour as of a noetic-value lacking "shadow", "overshadowing" his "serious side" [167] strikes as non-dialogical, the non-comprehension of Ringelnatz within the political contexts of his period indeed contributed to the present absence of Ringelnatz-scholarship. To contribute to comprehension of Ringelnatz in political contexts, we assemble Ringelnatz's reaction to the linguistic nationalism within his Turngedichte.

Turngedichte

Paradoxically, the book which brought Ringelnatz significant fame and remains as one of his most famous works, *Turngedichte* (1920, extended version in 1923), lends itself at a first sight as a political utterance: its old-fashioned calligraphy and illustrations reminiscing the 19th century, the publisher of first-edition claims in the foreword that the poems will elevate the "German nation" "auf die herzequikende Höhe von 1813" [qtd. in Doering 2000: 101], respectively to the "height" of times when German nationalism flourished as regions of Germany mobilized in the military victory against the Napoleonic France.

Whereas the very incautious reading could possibly allow to falsely perceive the first poem, despite of the parodic nature of its' heroic exclamations and the concluding morbid pun, as a nationalist utterance, the second poem makes Ringelnatz's parodic intentions impossible to overlook: the nationalist is not encouraged to aspire to a "noble", abstract and idealistic goals, but toward the grotesque materiality: "Stelle dir vor: Dort oben winken/ Schnäpse und Schinken" (Ringelnatz 2015: 98). The central object of Ringelnatz's ridicule is the so called "Turnbewegung" (turnerism) – an ideological movement synthetizing calisthenics and physical vitality with the "forming" of a German nation and "German" identity. Using a degrading attribute "forever female", Ringelnatz refers to the movement's founder, the enthusiastic proponent of "masculinity" Friedrich Ludwig Jahn (1778-1852, known as "Turnvater Jahn"), who grounded the movement with an intention to prepare and mobilize the youth for the fights against the Napoleonic France and to educate on "Germanenes" (Though his *Die Deutsche Turnkunst* appeared in 1816): "Das Unbeschreibliche zieht uns hinan,/ Der ewigweibliche Turnvater Jahn" (2015: 99); "Ich warne euch, ihr Brüder Jahns,/ Vor dem Gebrauch des Fußballwahns!" (2015: 108).

Despite its old tradition, Ringelnatz's derision of turnerism isn't a ridicule which relates to a bygone past. After the loss of the WW1, the turnerism as a mean for restoration of the damaged "national pride" experiences comeback and rise in popularity. As a movement hostile to the democratic principles of the Weimar Republic, "[n]ationale und völkische Elemente bildeten die Eckpfeiler der geistigpolitischen Ausrichtung der Arbeit und Politik der Turnerschaft" (Peiffer 2007: 94).

Notwithstanding turnerism's ideological undertones, Walter Pape postpones that Turngedichte do not represent a political satire motivated by Ringelnatz's political intentions, but that the poems are "only" a jeer made on the account of "das erneute Aufflammen der kuriosen Verquickung von Turnerei und Vaterland" and of the highly enthusiastic exercising (1974: 177). The proposition about an apolitical nature of poems is substantiated by the factuality that even though turnerism did surge in popularity in an afterwar Germany, it hasn't expanded into an epoch-symbolising, "symbolical" phenomenon, but remained only a fractional component of the miscellaneous mosaics of the epochs' "increased idealism" (176-178).

However, the political satire doesn't depend on the subversion of a socially "symbolic" phenomena to perform its function. Therefore, I incline to a more political reading of Sabine Doering, who analyses the corporeality of Turngedichte and subsequently accentuates Ringelnatz's not solely to turnerism, but to all period discourses responding, body-central anti-ideology (Doering 2000).

The ideological attachment of a subject to the "noble", individuality-transcending abstract "goal", which Ringelnatz parodies by the hyperbolic exclamation and juxtaposition with the motive of "not-thinking" ("Zu! Zu! Tu nicht überlegen./ Immer weiter, herrlichen Zielen entgegen" [Ringelnatz 2015: 99]), is a stereotypical characteristic not only of turnerism, but of the language of right-wing extremism in general (Štefančík, Hvasta 2019: 136). Pars pro toto, Ringelnatz targets turnerism as his motivic material, on which he parodically demonstrates the overall absurdity of a nationalist, highly ideologized orientation at a collective ideal. Thus, Turngedichte do not ridicule solely turnerism but comply with the Ringelnatz's overall tendency to degrade nationalism: In his unnamed poem from 1922, the lyrical I listens to patriotic songs ("patriotische Lieder") but instead of adapting their ideological content, starts urinating to their melodies (2015: 154).

While Doering demonstrates the anti-ideological nature of Turngedichte on a motivic level, in which "(a)uf die (...) verbreiteten Versuche, den Menschlichen Körper in Form, Ausdruck und Leistungsvermögen einem uberindividuellen Ideal anzupassen, antwortete Ringelnatz (...) mit freudliche Anarchie" (2000: 107), there is also another, linguistic anti-ideological

dimension to Turngedichte, present within the mimetic nature of Ringelnatz's pseudo-nationalist utterances, which does not oppose only the ideological manipulation of corporeality but also of language. Two facts suggest Ringelnatz's preoccupation with the language of ideology: He refers to two influential nationalist authors, who have conceptualized the German language as an instrument for the formation of a "German" national identity. Also, the first "programmatic" poem draws attention to the very process of constructing a self-identity and the feeling of "national belonging" through the medium of language, as Ringelnatz's nationalist ecstatically declares that "Turnersprache lasst uns reden" (Ringelnatz 2015: 98), hence acknowledges that it is a certain ideological system of language use ("Turnersprache"), to which he inclines with an intention to express (and therewith conceptualize) his identity. Just like the derided, "forever female" F. L. Jahn, the patriot here too inclines to the medium of language consciously – "devotes himself" to language in order to express his belonging to a self-transcending collective union.

The travesty of Friedrich Ludwig Jahn and Friedrich Dahn

Through the 19th century, the German language served within the nationalist discourses as a nation-mobilizing agent, allowing to distinguish between the "German" "self" and "otherness" (Cingerová, Dulebová 2019: 10). Consequently, after the unification of Germany in 1871, "the nation is configured as a speech community of ethnic Germans" (Linke 2003: 157). Within the historical context of the Napoleonic occupation of German territories, F. L. Jahn provides an exemplary demonstration of the linguistic nationalism by creating his "Turnersprache", an artificial language intended to "purify" the German language from the "non-German" influences and to serve as a language which would "befit" the "Germanenes" (1816: 19-42). Aspiring to educate his readers on a "link" between the "nation, germanenes and homeland", the "Turnersprache" has to be in accordance with the "Germanenes" "ernst, gesetzt, männlich und edel (...) einfach, klar, bündig, herzlich, Deutsch heraus, nicht hinter dem Berg haltend, wahrheitsvoll, volkfaßlich, gleich fern von Schmutz und Putz" (1816: 38-39). In the spirit of romanticism, Jahn envisions German language as a "proto-language" ("Ursprache", 1816: 23) and the syllable "Turn" as a "German protosyllable" ("Deutscher Urlaut", 1816: 27). To prove his point, Jahn creates sixty lexical pairs for the word "turnen" (1816: 26-27). Ringelnatz ridicules Jahn's linguistic endeavours by rhyming the word "turne" with the non-optimistic "Urne" ("coffin"). This allusive parodic juxtaposition is accom-

panied with a Jahn's nationalist rhetoric alluding ironic appellation on the reader to feel his belonging to a regionality-transcending "Germanenes": "Heil! Umschlingt euch mit Herz und Hand,/ Ihr Brüder aus Nord-, Süd- und Mitteldeutschland!/ Daß einst um eure Urne/ Eine gleiche Generation turne" (2015: 98). Parallely, Ringelnatz's incorporation of the non-optimistic „coffin“ into the "call" to "build" the "nationalist future" represents a subversion of the stereotypical, at the national future oriented nationalist pathos; a subversion of the nationalist utterances typical for the second influential author referred to in Turngedichte ("Vivat Vater Felix Dahn!" [2015: 98]), who in his An die Deutschen appaels on the "young generation" to „save“ the „german“ future: "Aber gedenkt, daß der Jugend Recht,/ Daß es die Zukunft zu retten gilt!/ Hoch erhebet des Rechtes Schild" (2016: 62). Ringelnatz's appeal to "clasp" the "heart" and "hand" is a parodic allusion to Dahn' tendency to express the feeling of a "national belonging" through physical gestures (for ex. to "heave up" the "right shield" "highly").

Felix Dahn (1834 – 1912), a popular nationalist writer, poet, historian and law-professor, whose famous historical novels combined Darwinist and nationalist elements and contributed to the preparation of an "intellectual soil" for Hitler's "national socialism" (Housden 1997: 3), was significantly praised by the nationalists within the Weimar period. Although Dahn illustrates turnerism as a positive expression of German identity ("Ihr Name wird mit Ruhm genannt,/ Weithin durch alles deutsche Land:/ Am Hof, im Feld und im Turnei, –/ Graf Hartungs Söhne sind dabei" [2016: 18]), it hasn't been a thematic focus of his work. Thus, Ringelnatz's referring to Dahn as to a nationalist poet is an another hint that not the turnerism solely, but also the nationalist manipulation of language represents his thematic concern.

As a nationalist ("völkisch") poet typicam exemplum, Dahn follows the anti-Napoleonic legacy of a "fabricated linguistic nationalism" (Linke 2003: 157) and conceptualizes the "German identity" through German language. Die Deutschen im Auslande is a suggestive appeal to praise the "German language" as ones most valuable "treasure", while Lied der Deutschen jenseit der Meere also exemplifies "language" as a symbol of "national belonging" (to be "German" is to "speak German"): "Wohin wir wandern tragen wir/ Mit uns die deutsche Sprache" (2016: 67).

For F. L. Jahn, the German language has to be in accordance with „Germanenes“ "masculine" and "distant to finery" (1816: 38-39). Similar conceptualization of a "self-image" through "language" is to be found in Dahn's Bismarck und die deutsche Sprache. To "speak German" here means to not incline to a "flowery language" (like within-the-poem glorified

Bismarck), but to act “strongly”. Synthetizing the conceptualized “self-image” of a “strong German” with the “attributes” of language, the German is conceptualized as a language of “cutting” and “stoking” (“Weil sie ‘gehau'n war und gestochen” [2016: 112]). Für unsre Sprache displays Dahn’s neoromantic linguistic nationalism most explicitly – the “German language” here “carries” the “German soul”: “Und Volkes Stimme, – das ist Volkes Sprache./ Sie kündet wahrer, unverfälschlicher/ Als Aug' und Haar und Antlitz und Gestalt/ Des Volkes Seele” (68).

To this nationalist synthetism of language, national-belonging, and identity, Ringelnatz responds with a comical, “nationalist language” deprecating paradox. Analogously to Ringelnatz’s “dedicated patriot” consciously inclining to language as to an identity-constituting medium, his utterance (in Turner-Marsch) involves national-identity confirming nouns and adjectives (nation, german, Germanic) which overabundantly frequent Dahn’s poetry: “Reißt die germanische Lodenjoppe auf!”; “Trinkt auf das Wohl der deutschen Frauen ein Glas,/ Dass es das ganze Vaterland durchschaume” (Ringelnatz 2015: 98). Alluding to the Dahn’s positive image of a German nationalist as being “combative” yet simultaneously “peaceful” (as Dahn writes: “Zur Friedensarbeit ziehn wir aus, /Zu bauen, nicht zu fechten,/ Doch blitzend schützt uns Schiff und Haus/ Das Schwert in unsrer Rechten!” [2016: 67]), Ringelnatz’s “germanenes” advocating athlete declares an intention to train in a “peaceful tournament”: “Wir wollen uns im friedlichen Wettkampf üben” (2015: 98). However, in stark contrast to his declared intention, his nationalist, ideological language traverses the “peaceful” orientation of his utterance by activating negative connotations of an antisemitic violence. In the very next verse, the patriot shouts “Hepp-hepp” – an antisemitic battle cry that gave name to the series of pogroms in 1819 (Hep-Hep-Unruhen) and has been ever since an established slogan of German antisemitism: “Braust drei Hepp-hepps und drei Hurras/ Um die deutschen Eichenbäume!” (2015: 98). The comical semantic discrepancy between the “peaceful” intention and the “hawkish” outspoken meaning unveils the nationalist manipulation of language in a negative light, as in contrast to the declared “peacefulness”, the dedicated patriots’ occupation of a “German oak tree” attains tragic undertones, discrediting his nationalist use of language with an ethically disgracing historic context.

Ringelnatz subverts nationalist usage of language by recontextualizing Dahn’s nation-mobilizing and marching-encouraging exclamations from the military into a non-military, sport-related contexts. Applying the motive of “trumpets”, Ringelnatz alludes Dahn’s appeals which read as follows: “Zum Reiterangriff ladender Trompeten/ Ertönt der Ruf: 'Freiwillige, hervor!'" (2016: 84); “Das ist der Klang der preußischen Trompete!/ Er ruft zum

Schutz des Vaterlands” (106). Reminiscing Dahn, Ringelnatz also positions the “trumpet” as a symbol of a unitary collective proceeding: “Schlagt die Pauken und Trompeten, Turner in die Bahn!” (2015: 98). However, here, within the absence of an auxiliary military context, the nationalist language becomes displayed as “the thing itself” – its “mobilizing” and “motivating” rhetorical devices become exposed in their overtly instructive nature.

Dahn’s poetry is overflowed with suggestive, didactic and highly imperative utterances, with instructions for the “Germans”, as well as with the illustrations of their “correct” following. In *Die Deutschen im Auslande*, the imperative is “Ihr sollt die Sprache nie verlernen” (2016: 66), while the inscenation of the imperatives’ correct following goes as follows: “Ihr deutschen Männer rufet: 'Nein!'/ Ihr deutschen Frauen, stimmt ein” (66). In other poem, Dahn instructs the “good of a nation” as a “solution” to be followed (“Sein Volk des Mannes höchstes Gut!«/ Ist unsre stolze Losung!”), while not being “dutiful” is instructively suggested to bear negative consequences: “Und wer vergäße solcher Pflicht,/ Der sei verfemt im Lande” (64). Another examples of Dahn's imperatives are: “Dröhnend und drohend über das Reich/ Schalle der eherne, warnende Streich“ and “Senket von Sedan die Siegesfähnen,/ Senket die Häupter in Scham, Germanen!” (62).

In Dahn’s artistic world, the imperatives occur in accordance with his nationalist worldview, as an expected, “automatized” and “natural” part of the nationalist utterances. Therefore, their status of a manipulative rhetorical device tends to remain unnoticed. In opposition, Ringelnatz brings the imperative rhetorical character of Dahn’s nationalist language on the visible “surface” and makes it a centre of readers attention, “defamiliarizes” the nationalist imperatives by a hyperbolic intensification of their presence as well as by their extending recontextualization from the purely abstract and “nation-related” contexts, into an atypical contexts that also deal with the physical exercise, displaying the imperative nature of Dahn’s rhetoric as preposterous: “Das ist ein Symbol für das Leben./ Immer aufwärts, himmelanstreben!/
Feste zieh! Nicht nachgeben!” (2015: 98); “Nicht einschlafen. Nicht müde werden!/
Du musst in Gedanken wähen: Du hörtest unter dir einen Schlund gähnen”; “Klimme, klimb/ Zum Olymp! / Höher hinauf!/
Glückauf!” (99). The didactic undertones of a stereotypical nationalist utterance are ridiculed also by Ringelnatz’s parodic moralism – if one is „aroused“ by a taken female, “Dann ist es ratsam, daß man sich versteckt” (99).

Dahn’s Aufruf der Königin Augusta is an appeal on the “German women” to be faithful to the “nation”: “(...) Das Vaterland erwartet,/ Daß alle Frau'n bereit sind, ihre Pflicht/ Zu tun!” (2016: 83). In response to such nationalist appellation, Ringelnatz also imposes an imperative on the “German

woman“, though in an even more explicit and therewith parodic manner. Ringelnatz replaces the nationalist “Land” with a phonetically reminiscent “Geländer“ (railings)”, but just like Dahn’s “Vaterland”, Ringelnatz’s “railings” also require subjects’ dedication: “Deutsche Frau, dich ruft der Barn,/ Denn dies trauliche Geländer/ Fördert nicht nur Hirn und Harn,/ Sondern auch die Muskelbänder” (2015: 101). Relating simultaneously to the contexts of “national belonging” and to “exercising”, with latter being a parodic recontextualization, the “German woman” becomes explicitly cluttered with imperatives: “Deutsches Weib, komm: Kippe, Kippe!”; “Deutsche Jungfrau, weg das Armband!/ In die Hose! Aus dem Rocke!; Rolle vorwärts! Rolle!/ Rolle rückwärts, deutsches Weib”; “Deutsches Mädchen- Grätsche! Grätsche!” (101). The imperative character of nationalist utterances becomes emphasized and defamiliarized by the comic extension of its reach – Ringelnatz’s “German woman” is not explicitly instructed to be “faithful” to her “duty” to “Vaterland”, as in Dahn’s case, but to “roll”, “squat” and “straddle”.

Conclusion

Involving a hyperbolic ridicule and parodic recontextualization of the nationalist rhetoric, as well as a dismissive dialogic response to the influential nationalist authors, Ringelnatz’s Turngedichte contain a subtle political statement – an expression of disdain to attempts to constitute the national identity through the medium of language and to subordinate language to nationalist means. Ringelnatz’s use of language not only “entertains”, but also protects the language from ideological stratifying.

Literature

- CINGEROVÁ, N., DULEBOVÁ, I. (2019): *Jazyk a konflikt: my a tí druhí v ruskom verejnom diskurze*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- DAHNS, F. (2016): *Vaterland*. Berlin: Contumax GmbH & Co KG.
- DOERING, S. (2000): “Turnersprache läßt uns reden.” Die Turngedichte von Joachim Ringelnatz. In: MÖBUS, F. (ed.): *Ringelnatz! Ein Dichter Malt seine Welt*. Göttingen: Wallstein Verlag, pp. 101-108.
- HOUSDEN, M. (1997): *Resistance and Conformity in the Third Reich*. London: Routledge.
- JAHNS, F. L. (1816): *Die Deutsche Turnkunst*. Berlin. (ONB Online-Katalog).

- LINKE, U. (2003): “There Is a Land Where Everything Is Pure”: Linguistic Nationalism and Identity Politics in Germany. In: MOORE, D. S. (ed.): *Race, Nature, and the Politics of Difference*. London: Duke University Press.
- MÖBUS, F. (2000): Über die dunkle Seite im Werk von Joachim Ringelnatz. In: MÖBUS, F. (ed.): *Ringelnatz! Ein Dichter Malt seine Welt*. Göttingen: Wallstein Verlag, pp. 166-187.
- PAPE, W. (1974): *Joachim Ringelnatz: Parodie und Selbstparodie in Leben und Werk*. Berlin: De Gruyter.
- PEIFFER, L. (2007): Die Rolle der deutschen Turn- und Sportbewegung in dem politischen und gesellschaftlichen Wandlungsprozess nach dem 30. Januar 1933. *Historical Social Research*, 32(1): 92-109.
- RINGELNATZ, J. (2015): *Gesammelte Werke*. Köln: Anaconda Verlag.
- ŠTEFANČÍK, R.; HVAŠTA, M. (2019): *Jazyk pravicového extrémizmu*. Bratislava: EKONÓM.

Contact:

Mgr. Maxim Duleba

Katedra germanistiky, nederlandistiky a škandinavistiky	Department of German, Dutch and Scandinavian Studies
Filozofická fakulta	Faculty of Arts
Univerzita Komenského v Bratislave	Comenius University in Bratislava
E-mail Address: duleba2@uniba.sk	

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4500-8343>

Metaforizácia vakcinácie pri jej sekuritizácii v slovenskom politickom diskurze

Irina Dulebová

Abstract

The Metaphorization of Vaccination in the Process of its Securitization in Slovak Political Discourse. *In this paper, based on the example of the speeches of Slovak left-wing politician L. Blaha, we analyze how the precisely chosen impressive metaphors contribute to the act of a well-thought-out securitization of the vaccination process in Slovakia. The act of securitization as a speech act creates new meanings and is also able to trigger certain social dynamics. We point out how a speech act using metaphors creates a sense of threat concerning referential objects. In the utterances of L. Blaha, the actor of securitization, such abstract concepts as democratic values of Slovak society, the rule of law, civil rights, and public health are mostly presented as the referential objects threatened by "compulsory vaccination".*

Keywords: securitization, metaphor, media discourse, political discourse.

Kľúčové slová: sekuritizácia, metafora, mediálny diskurz, politický diskurz.

Úvod

Parciálny výskum prezentovaný v príspevku sa orientuje na analýzu rečových aktov v procese sekuritizácie vakcinácie na príklade prejavov populárneho slovenského ľavicového politika L. Blahu so zameraním sa na metaforické modelovanie danej páčivej spoločenskej problematiky. Metodologicke sa opierame o inováčne východiská teórie sekuritizácie Kodanskej školy umožňujúce konceptualizovať bezpečnosť ako diskurzívnu prax a vnímajúce akt sekuritizácie ako rečový akt, ktorý vytvára nové významy a je schopný naštartovať určitú sociálnu dynamiku.

Analýza nemá politologický charakter (nehodnotí politické zámery a obsahovú spoločenskú relevantnosť vyjadrení) ani neskúma, v ktorých prípadoch ide o konšpiračné teórie, hoaxy, zámerný trolling, fabuláciu, účelové klamstvo a pod. Predmetom analýzy je výlučne jazyková (lexikálna)

rovina prejavov, na materiáli ktorej chceme poukázať na to, ako sa sekuritizácia vakcinácie realizuje na úrovni konkrétnych textov známeho ľavicového populistu (vplyvného aktéra sekuritizácie, ktorý ma len na sociálnej sieti Facebook 156 000 sledovateľov) so zreteľom na intencie využitia konkrétnych metaforických modelov.

Predkladaná analýza má interdisciplinárne smerovanie, a to politolingvistické s presahom do mediálnej lingvistiky (online médiá ako objekt výskumu), diskurznej analýzy (implicitné a explicitné diskurzne stratégie používania konkrétnych jazykových prostriedkov, podrobnejšie Cingerová, Motyková 2017), kognitívnej lingvistiky (metafora ako spôsob poznávania, konceptualizácie a hodnotenia sveta) a lingvokulturológie (fókus na špecifiká slovenského jazykového obrazu sveta a vnímanie niektorých metafor ako lingvokulturém).

Základné pojmy teórie sekuritizácie

V nasledujúcom výskume vychádzame z poznatkov predstaviteľov tzv. Kodanskej školy Oleho Wævera, Barryho Buzana a iných, ktorí vo svojich prácach o teórii sekuritizácie (securitisation theory) prehodnocujú viaceré aspekty tradičného vnímania konceptu bezpečnosti a začínajú ju reinterpretovať a následne analyzovať ako rečový akt (podrobnejšie Buzan, Wæver, Wilde 2005). Dôležitým je pritom ponímanie sekuritizácie ako sociálne produktívneho rečového aktu, ktorý legitimizuje politikov na súrne opatrenia zamerané na neutralizáciu „existenčných hrozieb“ (či už reálnych alebo len manifestovaných), pričom im umožňuje ignorovať existujúce pravidlá a postupy: „*Ostáva len ulica, nepokoje, blokády, štrajky / Ten výbuch bude počuť v celej Európe / my ako slovenskí ľavičiarci povedieme národ do boja / Smer bude počas jesene zvolávať protesty a bude tvrdo bojovať*“ (Ľ. Blaha, 2021, tu a ďalej všetky príklady rečových aktov Ľ. Blahu sú vyexcerpované z jeho statusov tematizujúcich vakcináciu uverejnených na sociálnej sieti Facebook v časovom období od 10. 6. 2021 do 27. 9. 2021 a sú voľne dostupné na stránke <https://www.facebook.com/LBlaha>).

K základným pojmom teórie sekuritizácie Kodanskej školy patria *referenčné objekty* a *aktéri sekuritizácie*. Referenčné objekty sú entity, ktoré sú existenčne ohrozené a môžu si legitímne nárokovať právo na prežitie. Môže to byť celé ľudstvo, biosféra, ekonomika krajiny, demokratické hodnoty spoločnosti či konkrétna identita spoločenskej skupiny (Buzan, Wæver, Wilde 2005: 48). Vo výpovediach aktéra sekuritizácie Ľ. Blahu ako referenčné objekty ohrozené „povinnou vakcináciou“ sú prezentované prevažne

demokratické hodnoty slovenskej spoločnosti, sociálny štát, občianske práva, verejné zdravie ako aj zdravie konkrétnych ľudí.

Aktér sekuritizácie je aktér, ktorý prezentuje hrozbu ako objektívne existujúcu pre konkrétny referenčný objekt. Vyníma tým pádom tému z bežného politického procesu a presúva ju do roviny sekuritizácie (prostredníctvom rečového aktu). Aktérmi sekuritizácie sú prevažne politici, ale môžu nimi byť aj ľudia mimo politiky. Pokiaľ sa aktér sekuritizácie dokáže tvrdením o prioritě a naliehavosti existenčnej hrozby pre referenčný objekt vyhnúť inak záväzným pravidlám a procedúram, stávame sa svedkami úspešnej sekuritizácie (Buzan, Wæver, Wilde 2005: 35). „Vplyv a pozícia aktéra sekuritizácie v danej spoločnosti sú často pre úspešnú sekuritizáciu rozhodujúce, nakoľko vďaka vplyvu aktéra sa hrozba stáva hrozbou len tým, že on ju tak vníma a verejne to vyhlasuje“ (podrobnejšie Štefančík, Dulebová 2017: 53). Ľ. Blaha je bez pochyb výrazným aktérom sekuritizácie (nielen) vakcinácie, ale aj iných rezonujúcich spoločenských tém, ktorý je známy ostrým až nenávisným prejavom v statusoch na sociálnych sieťach, kde už v popise svojej stránky nekompromisne vyhlasuje: *Ak máte plné zuby pravícových liberálov, rusofóbov a antikomunistov, ste na správnej stránke. Toto je stránka najľavicovejšieho poslanca NR SR*. Hovorová frazéma *plné zuby* má v slovenskom jazykovom obraze sveta výrazne negatívne konotácie a plne vystihuje podstatu každodenných statusov politika. Je „jazykovým pútačom“ pre nespokojných občanov a rečovou taktikou populárnej diskurznej stratégie populizmu „svoj – svojim“.

Metafora ako predmet výskumu

Súčasná kognitívna lingvistika považuje metaforu nielen za tróp a okrasu reči, ale aj za formu myslenia, dôležitý kognitívny proces, za spôsob poznania, kategorizácie, konceptualizácie a hodnotenia sveta (podrobnejšie Dulebová, Krajčovičová 2020: 19).

V modernej kognitívnej metaforológii je jedným z najvýznamnejších prístupov k skúmaniu materiálu diskurzny prístup, ktorý sa dá využiť aj v prípade analýzy metaforickej artikulácie vakcinácie. Ten predpokladá predovšetkým zohľadnenie množstva kontextuálnych (lingvistických a extralingvistických) faktorov. Podľa významného ruského politolingvistu A. Čudinova „metaforické modely je potrebné skúmať v diskurze, v úzkom spojení s podmienkami ich vzniku a fungovania, berúc do úvahy autorove zámeru a pragmatické charakteristiky na širokom sociálno-politickom pozadí. Systém metaforických modelov je dôležitou súčasťou národného jazykového

ho obrazu sveta, národnej mentality, úzko súvisí s históriou národa a súčasťou sociálno-politickou situáciou“ (Čudinov 2013: 27).

Výskum metafory sa dostáva do popredia aj v mediallyngvistike, nakoľko autori mediálnych textov používaním metafor sledujú cieľ vytvoriť u obyvateľstva kognitívne postoje, či falošné stereotypy myslenia, ktoré sú pre nich výhodné, zmeniť hodnotový systém príjemcu, šíriť dezinformácie a tvoriť mýty (Dulebová, Krajčovičová 2020: 20). K najdôležitejším funkciám metafor v mediálnych textoch už tradične zaraďujú kognitívnu, komunikačnú, persuzívnu, modelujúcu, popularizačnú, axiologickú, expresívno-hodnotiacu, eufemistickú, pragmatickú, estetickú, nominatívnu, vysvetľujúcu, manipulačnú a ďalšie funkcie (Duskajeva et al. 2018: 35). V procese analýzy metaforizácie pri sekuritizácii vakcinácie v diskurze politika ľavicového spektra bude zaujímavé sledovať, ktoré z nich sa dostávajú do popredia.

Smerodajná je aj výskumná otázka nakoľko konfliktogénne sú analyzované metafory. Konfliktogénny charakter majú predovšetkým metaforické modely s konceptuálnymi vektormi krutosti a agresivity (vojenské a kriminálne metafory), metafory artikulujúce vybočenie z prirodzeného chodu vecí (morbiálne metafory), materiálnej vypočítavosti (finančné metafory), zoomorfne a fyziologické metafory, metafory športu (zdôrazňujúce konkurenčnú podstatu udalosti) a občas aj zdanlivo konštruktívne metafory rodiny alebo budovy (v prípade, keď poukazujú na ich rozpad, zrútenie a pod., podrobnejšie Dulebová, Krajčovičová 2020: 21).

V prípade sekuritizácie „povinnej vakcinácie“ prevaha konfliktogénnych metafor by ako „jazykový lakmusový papierik“ poukazovala na negatívnu sémantickú projekciu danej udalosti, jej modelovanie vo vedomí recipienta ako škodlivej, odsúdeniahodnej a nebezpečnej.

Metaforizácia vakcinácie v statusoch Ľ. Blahu

Vychádzajúc z excerpovaného materiálu (výberu a systematizácie metafor tematizujúcich vakcináciu zo statusov Ľ. Blahu uverejnených v období od 10.6.2021 do 27.9.2021) a jeho následnej obsahovej analýzy ďalej v príspevku predkladáme (na interpretačnú analýzu) len najfrekvencovanejšie (sústavne sa opakujúce) metaforické modely a pokúsime sa o vysvetlenie pragmatického zámeru ich využívania aktérom sekuritizácie vakcinácie. Podľa našich pozorovaní sa Ľ. Blaha v procese metaforizácie vakcinácie obracia skôr k uzuálnym až stereotypným obrazom (odkazujúcim najčastejšie na notoricky známe fakty histórie) a dá sa hovoriť aj o značnej inštrumenta-

lizácii histórie (v prospech autorských intencií), ako aj o konštrukcii mimoriadne konfliktogénnych metaforických konceptov.

Jednoznačne najčastejšie používanou metaforickou konceptuálnou schémou (frame) je *fašizmus* (ktoréj zodpovedá aj množstvo tematicky usúvzťažnených slotov ako *gestapo*, *koncentračné tábory*, *Osvienčim*, *doktor Mengele* a pod.): *Táto vláda oficiálne zavádza fašizmus / ako kedysi Hitler, treba tlačiť fašistický naratív, že ľudia sa delia na elitu a spodinu / liberálni fašisti / očkovací fašista / vyhráza učiteľom terorom ako posledný fašista / pandemický fašizmus / očkovací fašizmus sa rozlieza po celom svete / nie ste pre nich slobodný človek, vy ste vlastníctvo fašistického štátu a ten si s vašim telom môže robiť, čo chce / ak niekto kolaboruje s fašistami, pre mňa prestal existovať / v skutočnosti iba fašizujú slovenskú spoločnosť / To je tak, keď fašista kričí, chyďte fašistu / liberálna kaviareň úplne bezstarostne obhajuje fašistické praktiky, inšpiruje sa diktáturami / Že sa nehanbia, fašisti! / Musíme očkovací fašizmus zastaviť / považujem to za plazivú fašizáciu / najnovšie je fašizmus v móde / povinné očkovanie je fašistické opatrenie.*

Sústavná inštrumentalizácia dejín sprevádzaná reinterpretáciou idiologém, napríklad z hľadiska politológie presne vymedzeného pojmu *fašizmus* (ktorý v rétorike Ľ. Blahu, ako vidíme, je sémanticky úplne všetko, čo jemu osobne a jeho politickým zámerom nevyhovuje a ktorý sa nekonečne opakuje v úplne rôznych kontextoch od statusu k statusu), vedie k pomalému, ale istému vyprázdňovaniu jeho pôvodného významu, deideologizácii a následne aj k hodnotovej dezorientácii v aspekte historickej a kultúrnej pamäti mladej generácie Slovákov.

V hyponymickom vzťahu k pojmu *fašizmus* sú aj každému Slovákovi dobre známe precedentné mená s mimoriadne silnými negatívnymi konotáciami *Mengele*, *Hitler*, *Goebbels*, ktoré Ľ. Blaha doslova nepretržite používa na demonizáciu „povinnej vakcinácie“: *V minulom živote by zrejme podával skalpely doktorovi Mengelemu / Od čias Josefa Mengeleho až doposiaľ toto ľudské právo nikto nespochybňoval a odrazu – všetko je inak / ako by sa sem vracala nenávisť, ktorá tu od Hitlera nebola / povinné očkovanie má bližšie k Hitlerovi než k modernej demokracii / Namiesto goebbelsovskej propagandy žiadame objektívne informácie a vyzývame k tomu, aby očkovanie bolo dobrovoľné / Správajú sa ako doktor Mengele, nútia ľudí do medicínskych experimentov / Od Adolfa sa líšia len v tom, že nie sú rasisti – im je jedno, akej si farby, oni nenávidia všetkých / Mengeleho pohrobky / povinné očkovanie experimentálnou vakcínou, pripomína Josefa Mengeleho / nenávisť sa valí na neočkovaných ľudí od vlády, politikov a médií, mám pocit, že žijeme v Hitlerovej Tretej ríši / Naposledy podľa krvnej línie rozlišo-*

val **Alfred Rosenberg**, hlavný nacistický ideológ. A teraz Heger s Lengvarským, gratulujem.

Pôsobivá je aj metafora *gestapáci* vyvolávajúca okamžité reakcie strachu: *Matovičovi gestapáci si práve odhlasovali očkovací apartheid a ešte si aj zatlieskali, že z polovice Slovákov urobili podľudí / Toto je Mikulec – gestapák na pohľadanie! / to sú gestapácke nápady / množstvo korporátnych gestapákov.*

Obraz koncentračného tábora v ničom nezaostáva za *gestapákmi* vo vyvolávaní hrôzy, otázne je ale, či podobné paralely neprekračujú už všetky etické hranice: *presne ako bachári v Osvienčime, keď Židov hnali do plynových komôr / hrkútajú ako dvaja gestapáci v Osvienčime / preventívne nás všetkých niekoľko miliónov strčia do koncentračného tábora / sa mentálne zasekli dakedy v roku 1943 v Mauthausene.* Početné sú aj iné alúzie na fašizmus 20. storočia, prevažne spojované s vyhrážkami: *Už len si zahajlovať, Lengvarský, Korčok a ostatní nahnedlí pravičiari – skončíte tak, ako vaši zvrátení predchodcovia v roku 1945 / Tie mená novodobých nacistov si dobre zapamätajte – sú to mená, ktoré sa zapíšu do slovenských dejín tak, ako Alexander Mach či Vojtech Tuča. Tými najtemnejšími písmenami.*

Vojenskou metaforou (vždy konfliktogénnou) je aj metafora *teroru*: *Prečo práve teraz terorizujú ľudí covid-pasmi? / musíme zastaviť očkovací teror / chcú nás takto terorizovať, aby sme utekali nechať si pichnúť Pfizer / v armáde idú spustiť čistky a očkovací teror* (aj keď metafora *teroru* v slovenčine už je sčasti lexikalizovaná, v danom kontexte ešte zachováva svoj expresívny náboj). Pre objektivitu ale musíme dodať, že „metafora vojny je napokon prirodzenou súčasťou vyjadrovania politikov nielen naprieč krajinami, ale rovnako časovými obdobiami. Či už išlo o obdobie bývalých storočí, alebo súčasnosť, politika u niektorých politikov asociovala a stále asociuje kontext vojny“ (Štefančík 2020: 60). Vďaka nej diskurz nadobúda mimoriadne agresívny rozmer a práve preto je neodmysliteľná v procese sekuritizácie.

Avšak aj iné historické alúzie vyberané Ľ. Blahom pre účel sekuritizácie majú mimoriadne agresívne zafarbenie a v podstate sa dajú zhrnúť do jednej z jeho viet, v ktorých stále opakuje tú istú myšlienku a konštruuje negatívny obraz vakcinácie: *Tento istý princíp voči Židom uplatňoval nacizmus, voči Afričanom juhoafrický režim apartheidu, voči otrokom režim v USA.* Takže okrem odkazov na fašizmus autor nepretržite vnucuje aj paralely s otroctvom a apartheidom, pričom metafora apartheidu prevláda v zmysle kvantity, ako aj širšieho kontextuálneho zapojenia: *majú tam svojich ľudí, ktorí zotročia Slovensko / pretože nás chcú zotročiť / po desivých skúsenostiach z 20. storočia s apartheidom v Južnej Afrike či segregáciou v USA, dnes hovoriť o občanoch dvoch kategórií / ponechávajú apartheid pre ne-*

očkovanych. Nadľudia, podľudia, segregácia / paralely s juhoafrickým **apartheidom**. Najskôr Afričanov nepustili do reštaurácií či do mesta / prioritou je teraz boj proti očkovaciemu **apartheidu** / Čaputovej trvalo až jeden deň, kým podpísala zákon o **očkovacom apartheid**e / Pfizer nie je spása, **apartheid** nie je cesta / Držím palce každému, kto bojuje proti **apartheidu** / Učebnicový **apartheid** / Oni tu zavádzajú takú diskrimináciu, akú nemali ani v Južnej Afrike počas **apartheidu** / Ľudia nechcú **apartheid** – ani tí očkovani / V reštauráciách, kde podporujú **apartheid** / Presne toto robme tým, čo kolaborujú so systémom **apartheidu** / Už začal platiť režim **apartheidu** a hoci covid môžu roznášať očkovani aj neočkovani / **Apartheid** sa prehlbuje.

Druhou (v aspekte početnosti metafor) je tendencia k simplifikácii problematiky vakcinácie, a síce k zúženiu danej témy do polohy „farmafirma ako hlavné zlo“ (s akcentom na ich ziskuchtivosť) a sústavnej stigmatizácie Pfizeru ako symbolu všetkých farmaceutických firiem (metonymický prenos): Čaputová je **maskot Pfizeru** / si to vymysleli naši fantastickí **farmaliberáli** / Ale čo čakáte od obrovských **farmaceutických molocho**v, ktorým nikdy nešlo o zdravie, ale len o zisk / stoja pevne v jednom šiku s kaviarňou a **farmafirmami** / Čaputová v OSN robí **kampaň Pfizeru** a ospevuje očkovanie / Ona je ako taký **Jukebox farmafiriem** – hodíš do nej mincu a ona ti odhrapká, že vakcína je úsmev / robiť ľuďom zo života peklo, ak neurobia **kšeft americkej farmafirme** / Lengvarský verne **slúži Pfizeru** ako miestny Vakcinátor / **farma-hrdinovia** / To je tak, keď všade len chodíš ako **reklamný transparent Pfizeru** a bez oponentúry vrieskaš, že vakcína je úsmev / za tie miliardové zisky amerických **farmafiriem** to stojí / **Ministerstva Pfizeru** Slovenskej republiky / Slovenská vláda sa dlhodobo správa ako **marketingové oddelenie Pfizeru** / **rozkaz Pfizeru** "zněl jasně" / správate sa ako **reklamný maskot Pfizeru** / **klúčienka od Pfizeru** / naša **Pfizer-vláda** a jej **skorumpovaná tlač**. Ako vidíme v danom aspekte, metaforická projekcia je nasmerovaná predovšetkým na potenciálne obrovské zisky farmaceutických firiem (čo je pre rétoriku každého ľavičiara napokon príznačné) s cieľom vyvolať pocit sociálnej menejcennosti a finančnej nespravodlivosti u svojich prívržencov, ako aj artikulovať údajnú „závislosť“ súčasnej vlády, médií a osobitne prezidentky Z. Čaputovej od farmaceutických firiem s tvrdením, že aj oni z toho profitujú (bez dôkazov vo vecnej rovine, ale výlučne na úrovni uvedených persuzívnych rečových aktov).

Treťou najrozšírenejšou tendenciou v procese sekuritizácie vakcinácie je (v iných kontextoch prevažne nekonfliktogénny) metaforický koncept *vedy* so zodpovedajúcimi tomu slotmi *laboratórium*, *medicínske experimenty*. Diskurzívny zámer autora je explicitný a ľahko dosiahnuteľný, a síce vyvolať strach pred eventuálnou hrozbou zdraviu, nakoľko dané pojmy (*laborató-*

rium, experiment) majú konotácie nielen vedeckého pokroku, ale aj často nepredvídateľného, neistého výsledku. Tejto stratégii zodpovedajú aj rečové taktiky: *premenujeme Slovenskú republiku na **Slovenské laboratórium** / sme len laboratórium pre americké farmafirmy / kým ich neodstavíme od moci, Slovensko bude **americké laboratórium** / Už dnes nás premenili na **laboratórium**. Slovensko je jediná krajina, kde prebiehajú experimenty Pfizeru s očkovaním detí / naše 5-ročné deti obetujú pre klinickú štúdiu Pfizeru. Medicínsky sme sa stali **laboratóriom** pre ich očkovacie pokusy / oberajú tých najslabších o poslednú kôrku chleba, ale ešte aj idú robiť **medicínske experimenty** na našich malých deťoch / Na slovenských deťoch idú **páchať medicínsky experiment** / V Afrike už ich nechcú, tak zjavne svoje **pokusy** na deťoch presunuli na Slovensko.*

S cieľom priblížiť sa svojmu auditóriu sa E. Blaha často obracia k hovoreným frazémam: *rehlí ako lečo, robiť zo života peklo, jedna babka povedala, sa boja ľudí ako čert kríža, dajte preč paprče, sa môžete rozkrájať aj na franforce, mastí vačky Pfizeru* a občas dané frazémy a precedентné výrazy nachádzame aj v transformovanej podobe (*kdepak udělali soudruzi z Pfizeru asi chybu*), ktorá zodpovedá intenciam autora a má funkcie expresivity a jazykovej hry, ktorá sa stretáva s mimoriadne priaznivou odozvou u recipienta (podrobnejšie Gajarský, Iermachkova, Spišiaková 2021).

Okrem lexikalizovaných metafor (*pokusné králiky, špinavá hra*) sa v statusoch E. Blahu tematizujúcich vakcináciu často sa stretávame aj s hyperbolizáciou (*zločin proti ľudskosti, bezbrehá vakcinačná ideológia, neoliberalne monštra, vláda smrti, najväčší politický súboj našich čias, krvavé ruky*). Zaujímavé je, že k slovenským lingvokultúram, ale aj k univerzálne-precedentným fenoménom v procese metaforizácie sa obracia len zriedkavo a používa pritom častejšie odkazy na základné, všetkým predstaviteľom slovenskej lingvokultúrnej spoločnosti dobre známe diela (často rozprávkového a folklórneho charakteru): *Keby ešte žil **Pavol Dobšinský**, tak by určite začal zbierať všetky rozprávky o očkovaní, ktoré na nás chrlí naša Pfizer-vláda a jej skorumpovaná tlač / Raz tie ich rozprávky zoberáme do knihy **Tisíc a jedna dávka**. A bude z toho hit / Slovensko **farmadramom** zotne všetky hlavy.*

E. Blaha využíva aj apelativizáciu (zmenu vlastného mena na všeobecné), a síce meno J. Pročko ako zosobnenie všetkých negatívnych vlastností súčasných koalíčných politikov zastávajúcej zmysluplnosť vakcinácie: *Oni sú hlúpejší ako ten planktón. Neexistuje primitívnejšia forma existencie ako **pročkovia** v slovenskom parlamente / Koalíční **pročkovia** zarezali všetky naše mimoriadne schôdze / rôzni primitívni **pročkovia** / parlamentní **pročkovia**.* Avšak časté opakovanie daného apelatíva znižuje jeho predpokladaný ironický expresívny účinok.

Nezvyčajnými pre diskurzívne taktiky ľavicového radikála sú metaforické odkazy ironizujúce predstaviteľov, resp. symboly komunistickej ideológie: *Liberáli to dávajú na **Gottwalda** / tu bude ako v **Severnej Kórei** / sú tu také zákazy, že by aj **aparátčici za bývalého režimu** mohli závidieť / ubijú ľudí **severokórejskou propagandou** a ani len nepripustia vyváženejšiu diskusiu o očkovaní.*

V tvorbe metafor (ako sme už poukázali vyššie) je Ľ. Blaha značne redundantný, čo je nápadné hlavne pri tzv. rozvitých metaforách, ktoré v prípade opakovania (aj keď s odstupom niekoľkých dní) môžu pre pozorného čitateľa znieť až vtieravo: *Farmafirmy sa budú topiť v prachoch a ľudia budú napichaní zhruba **ako priemerný feťák z Ovsíšť'a** / Vraždia demokraciu v priamom prenose. Ľudia budú na včeličku behať každý deň **ako priemerný feťák z Ovsíšť'a**.*

Porozujeme aj pokusy slovotvorby na metaforickom základe, avšak okazionalizmus *Očkanistan* (*My sme totiž Očkanistan*) sa zatiaľ v slovenskom politickom diskurze neujal. S osobitnou obľubou autor metaforizuje aj potenciálne sociálne nepokoje (*vrie, výbuch, tlakový hrniec*): *V Slovákoch to **vrie** ako nikdy. Však provokujte ďalej – len potom neplačte, keď to **vybuchne**, liberálni fašisti! / **tlakový hrniec** je natlakovaný ako nikdy / Toto bude **najhorúcejšia jeseň v našich dejinách**.* Ak by prišlo k reálnemu naplneniu daných hrozieb, sekuritizácia by sa dala považovať za úspešnú (dokončenú).

Záver

Téma vakcinácie v statusoch Ľ. Blahu nadobúda prostredníctvom metaforizácie emocionálne (predovšetkým ironizujúce a odsudzujúce) zafarbenie, a navyše vykazuje výrazne konfliktogénny vektor nasmerovaný na jej stigmatizáciu a následnú sekuritizáciu. Autor sofistikovane používa citovo zafarbené výrazy, metafory, hyperboly, subštandardnú lexiku (sociolekty, žargonizmy a vulgarizmy) so zámerom presvedčiť verejnosť o nebezpečenstve vakcinácie, ktorá sa podľa neho stáva hrozbou pre také abstraktné ohrozené entity (referenčné objekty) ako občianske práva človeka, demokratické hodnoty, právny štát, sociálny štát, rovnoprávnosť občanov.

Na tomto mieste chceme podotknúť, že v procese sekuritizácie vakcinácie v statusoch Ľ. Blahu zaužívané dominantné idiologémy (porovnaj Cingerová 2018: 73) resp. užšie vnímané politémy verejného diskurzu (moc, stat', politika, ideológia, vláda, parlament, politická strana a pod., porovnaj Molnarová 2013: 8) nadobúdajú nové konotácie a tým aj nový axiologický rozmer, čo môže viesť k zmene povahy politického diskurzu a prehĺbiť krí-

zu hodnôt, ktorá sa dnes prejavuje v rôznych oblastiach spoločenského života.

Naša analýza prevládajúcich funkcií metafor v statusoch L. Blahu sekuritizujúcich vakcináciu naznačuje, že ku kľúčovým funkciám v danom konkrétnom prípade patria persuzívna, axiologická, expresívna a modelujúca funkcia. Aj keď navonok do popredia vystupuje expresívna funkcia, nemenej dôležitá je aj modelujúca funkcia, ktorá formuje predstavy o vakcinácii v tvare určitého modelu démonizujúceho samotný pojem vakcína v každom aspekte. Persuzívna funkcia sa prejavuje v snahe ovplyvňovať adresáta a navodiť pocit hroziaceho nebezpečenstva a axiologická vo vytváraní u recipienta systému hodnôt výhodného pre aktéra sekuritizácie (prostredníctvom jednoznačného a jednosmerného obrazného hodnotenia). Metaforické výroky ovplyvňujú nie tak logickú, ako emočnú stránku vnímania. Napomáha tomu aj samotný online priestor „ako komunikačné pole emócií [...]“, v ktorom zdá sa, akosi požiadavkou navyše je trvať na odôvodnených súdoch založených na racionálnom zvažovaní súvislostí tam, kde sa očakáva fragment, fotografia, palec hore (lajk), palec dole (hejt), emotikon alebo emoji [...]. Architektúra online komunity je založená na emocionalite, nie na racionalite, už svojou podstatou oni vytvárajú priestor na vymýšľanie si príbehov, na rôzne konštrukcie bez vecného základu, vydávanie vymysleného za skutočné, skrátka na vytváranie arény fabulácií“ (Sámelová 2020: 25).

Aj keď osobitosti idiolektu politika L. Blahu nie sú predmetom nášho výskumu, na základe analýzy jeho statusov na sociálnej sieti Facebook zdieľaných v období jún – september 2021 môžeme konštatovať, že napriek povesti skúseného demagóga a zdatného rečníka je značne monotematický, opakovane používa tie isté metafory a hyperboly a je vo svojej podstate jazykovo málo nápaditý, synonymicky nekreatívny, rečové akty majú prevažne hovorový charakter, s množstvom zníženej lexiky a vulgarizmov. Pre jeho statusy je príznačná tautológia, pleonazmy a redundancia, aj keď na to možno nazerať aj ako na úmyselné rečové taktiky zodpovedajúce autorovým intenciam pôsobenia na cieľovú auditiúriu, veď napokon *repetitio est mater studiorum* a metóda viacnásobného opakovania je dokonca odporúčaná ako jedna zo základných v špeciálnej pedagogike. Z lingvistického hľadiska sa na sústavné opakovanie dá nazerať aj ako na zámerne vytvárané stylistické figúry (anafóra, epifóra, epizeuxa, anadiploza, paralelizmus a pod.), to by sme mali ale vnímať aj texty jeho statusov ako umelecké. Avšak, pravdepodobne, mimoriadna rýchlosť produkcie analyzovaných textov (minimálne jeden denne, ale často aj v intervale niekoľkých hodín) nedovoľuje im vyjsť za rámec hovorového štýlu (v písanej podobe), čo je napokon príznačné pre väčšinu statusov na Facebooku.

Na záver chceme zdôrazniť, že v danej súvislosti vyvstáva otázka zodpovednosti sekuritizujúceho aktéra za výber jazykových prostriedkov a významov rečových aktov, lebo konfliktogénne metafory nevyhnutne smerujú diskurz k nárastu agresivity. Napätie v spoločnosti rastie a politickým aktérom to náramne vyhovuje, lebo pre zvyšovanie počtu prívržencov je sekuritizácia najkratšou a najistejšou cestou, nakoľko „predkladanie nebezpečností určitému spoločenstvu sa stáva najpohodľnejšou a najvhodnejšou formou ideologickej konsolidácie“ (Dulebová, Štefančík 2017).

Strach konsoliduje, umelo vyvolávaný strach môže byť základom úspešnej politickej stratégie, a pritom sa dá ľahko „porozumieť obavám ľudí, pretože strach je hlboko ľudská emócia. Hlbokou ľudskou emóciou už ale nie je snaha hnev a strach vedome zneužívať alebo využiť túto tému na uvoľnenie nenávisť voči druhým ľuďom, prípadne na túto nenávisťnú vlnu nasadnúť. Takýto ľudia nechcú spájať, nepotrebujú si získavať dôveru, stačí im len dôveru vo všetko podkopávať. Vo verejnú službu, v inštitúcie, vedu, medicínu“ (z prejavu prezidentky Z. Čaputovej o stave republiky v pléne NR SR, 28.9. 2021).

Tento príspevok je súčasťou grantového projektu VEGA 1/0452/21 *Jazyk sekuritizácie v súčasnom slovenskom verejnom diskurze* a projektu KEGA 003UK-4/2021 *Vysokoškolská učebnica Mediálna lingvistika*

Literatúra

- BUZAN, B.; WÆVER, O.; WILDE, J. (2005): *Bezpečnosť – Nový rámec pro analýzu*. Brno: Centrum strategických studií.
- CINGEROVÁ, N. (2018): *Červenejúce sa slová. Sovietizmy v sovietskom a ruskom verejnom diskurze*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- CINGEROVÁ, N.; MOTYKOVÁ, K. (2017): *Úvod do diskurznej analýzy*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- ČUDINOV, A. (2013): *Očerki po sovremennoj političeskoj metaforologii*. Jekaterinburg: UGPU.
- DULEBOVÁ, I.; KRAJČOVIČOVÁ, L. (2020): Methaphorical image of Brexit in Russian media discourse (based on the methaphor of theatre). *Annales Scientia Politica*, 9(1): s. 18-28.
- DUSKAJEVA, L. a kol. (2018): *Medialingvistika v terminach i poňatijach. Slovar – spravočnik*. Moskva: Flinta.

- GAJARSKY, L.; IERMACHKOVA, O.; SPIŠIAKOVA, A. (2021): Transformations of phraseological units in Russian and Slovak advertising slogans *Filologičeskije nauki*, 4: 11-17. <https://doi.org/10.20339/PhS.4-21.011>.
- MOLNÁROVÁ, E. (2013): *Spoločensko-politická lexika z kontrastívneho aspektu*. Banská Bystrica: Belianum, FHV UMB.
- SÁMELOVÁ, A. (2020): Online komunity ako producenti mediálnych obsahov. In: SÁMELOVÁ, A.; STANKOVÁ, M.; HACEK, J. (eds.): *Fenomén 2020: komunita v mediálnom priestore*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 18-26.
- ŠTEFANČÍK, R. (2020): Metafora vojny v jazyku politiky. *Lingua et Vita*. 17: 59-69.
- ŠTEFANČÍK, R.; DULEBOVÁ, I. (2017): Securitization theory of the Copenhagen school from the perspective of discourse analysis and political linguistics. *XLinguae Journal*, 10(2): 51-62. <https://doi.org/10.18355/XL.2017.10.02.05>.

Kontakt:

doc. Mgr. Irina Dulebová, PhD

Katedra rusistiky	Department of Russian and East
a východoeurópskych štúdií	European Studies
Filozofická fakulta	Faculty of Arts
Univerzita Komenského v Bratislave	Comenius University in Bratislava

E-mail Address: irina.dulebova@uniba.sk

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8916-1617>

Případová analýza mediální reprezentace trans* osob v české politické komunikaci¹

Michaela Fikejzová – Martin Charvát

Abstract

Case Analysis of Media Representation of Trans* People in Czech Political Communication. *In the presented text we try to outline the ways, how trans* people are stereotyped and labelled within the Czech media and political communication. We rely mainly on the discourse regarding Miloš Zeman's television appearance, where he labelled trans* people as "disgusting" and then we trace back similar statements made by other political actors. We try to pinpoint the main discourse nodes, where trans* people are stereotyped, victimized and most importantly dehumanized on the basis of being labelled "abnormal", "freakish" or "nature-defying"*

Keywords: media representation, trans*, political communication, normativity, dehumanization.

Klíčová slova: mediální reprezentace, trans*, politická komunikace, normativita, dehumanizace.

Úvod

Ve třetím květnovém týdnu roku 2021 v maďarském parlamentu prošel zákon, který de facto znemožňuje trans* osobám legálně změnit svůj gender/pohlaví.² Jedná se o další z řady represivních kroků, které vláda pod vedením Viktora Orbána v Maďarsku činí, a které se týkají lidských práv. Na červnovém summitu EU se proti Orbánovi ostře vymezil nizozemský ministerský předseda s tím, že buď bude Maďarsko respektovat práva trans*

¹ Text byl vydán v rámci projektu Vědecko-výzkumného záměru MUP č. 87-01 „Politologie, mediální a anglofonní studia“ financovaného z podpory MŠMT na Dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.

² Legislativa specifikuje význam slova „nem“ v maďarštině označující jak pohlaví, tak gender, takovým způsobem, že referuje pouze k biologickému pohlaví determinovanému primárními pohlavními charakteristikami a chromozomy dané osoby (Knight, Gall 2021).

osob, a nebo má opustit Evropskou unii (Kahn 2021); a více než polovina členských států EU (přesněji sedmnáct z nich) se proti danému zákona postavila odmítavě, když jejich lídři podepsali dopis zdůrazňující, že takto silný zásah do individuálních svobod je nepřístupný.

Česká republika, konkrétně Andrej Babiš, nepodepsala. A v neděli dvacátého sedmého června dokonce prezident Miloš Zeman Orbána podpořil ve svém (pravidelném) vystoupení v *Partii Terezie Tománkové* na CNN Prima news, kdy trans* osoby označil za jemu „bytostně odporné“ a operativní změnu pohlaví popsal jako „trestný čin sebepoškozování“ (FTV Prima 2021).

To, s čím máme zde co do činění, je v obecném rámci vztah politiky a normativního nároku jazyka na determinaci a konstrukci (lidské) identity a její povahy v rámci sociálně-ekonomicko-politicko-libidálních mocenských struktur. V předloženém textu nás zajímají primárně základní uzlové body diskurzu, kterým se vyjadřují (nejen) političtí aktéři na adresu trans* osob, neboli nás zajímá, jak dochází ke konstrukci specifického diskurzivního objektu (viz Foucault 2016) – kategorie trans*, která se vymyká základní binární opozici „muž“ x „žena“, a která je pro určitou světonázorovou perspektivu chápána jako nebezpečná, jako ohrožující společenské status quo, a tedy je na ní nahlíženo jako na něco, s čím je třeba se vypořádat, co je třeba vytěsnit za hranice myšlení, jako na něco, jehož právo na existenci nelze uznat, protože je samo o sobě „nepřirozené“.

O normativě, společnosti a viktimizaci

Cca od poloviny sedmdesátých let dvacátého století se Michel Foucault ve svých přednáškových cyklech zabýval zrodem nového typu gubernementality, která je založena na kontrole populace, její natality, kdy cílem se stává vybudování a udržení „zdravé“ společnosti, kterou je nutno třeba chránit a bránit jednak před nechtěnými vnějšími vlivy, ale i možnými škůdci vnitřními. Foucault (2006, 2009) používá označení bio-politika, přičemž je pro ni charakteristické zejména to, že skrze celou sadu diskurzivních i nediskurzivních strategií vede ke konstituci určitého typu subjektu, nad kterým je nejenže vykonáván dohled ze strany politicko-ekonomických struktur, ale který vykonává dohled i sám nad sebou; jedná se o subjekt, který je „normální“ a tedy „zdravý“, a tedy je individuem, jež se podřizuje společensko-politickým poměrům, a zároveň je udržuje v činnosti a nikterak je neohrožuje, protože samotnou svou existencí reprodukuje sociální řád a sociální normy přítomné v dané společnosti, které jsou produkovány institucemi jako je rodina, škola, média a další (Berger, Luckmann 2001).

Neoliberální a post-kapitalistický subjekt je subjektem, jež by měl mít vnitřně představenou představu o tom, že žije „správný“ život jen pokud je subjektem výkonným, pracujícím, konzumujícím, reprodukujícím se a v neposlední řadě i svobodným. Samozřejmě, že svoboda jako taková je diskurzivně konstruovaná jako jeden ze základních pilířů moderního a současného světa, přičemž se ale jedná o fantazmatický konstrukt: subjekt je svobodný pouze v tom smyslu, že má možnost volby v pevně daných strukturních rámcích, které jsou ustavovány abstraktním společenským strojem; ve výsledku se však jedná o stroj podmanění, o aparát zajetí, který utváří hranice toho, po čem lze toužit, čeho lze dosáhnout a co je naopak nevhodné, zakázané, co je považováno za abnormální v tom kterém politicko-sociálním rámci.

Pokud se subjekt vymkne pevně definovaným (a zároveň zdánlivě fluidním) rámcům, dochází k jeho viktimizaci v tom smyslu, že se stává někým, kdo společnosti „neprospívá“, kdo se nepodílí na jejím chodu, kdo ve výsledku ztrácí nárok na to být považován za člověka. Psychiatrizace a kriminalizace sexuálního chování (například homosexuality) byla a je nesená právě tou strategií znegování individua jakožto lidského subjektu. V našem případě se jedná o viktimizaci a labelování prohlášení o povaze vlastní individuality jako za něco, co je v rozporu s přirozeností, a tedy ono prohlášení kodifikujeme jako nepatřičné a jako hrozbu současnému společenskému status quo, přičemž hybným motorem není ve výsledku nic jiného, že je ohrožen samotný národ: jakmile je narušena binární opozice „muž“ x „žena“, která je podmínkou možnosti kontinuity života, nelze jedince uznat za člena společnosti; je označen za nepřítel, za parazitní prvek systému, s nímž je nutno se vypořádat. Ocitáme se tak v situaci, kterou popsal Lyotard: ten, kdo je původně obětí, se stává žalovaným a nemá žádnou možnost, jak v daném diskurzivním rastru prokázat svou nevinu (Lyotard 1998).

O předpokladu „reálného“ genderu a trans* lidech jako podvodnících

Český diskurz týkající se trans* osob lze popsat jako cissexistický. Pohybujeme se v prostoru, ve kterém je za „normální“, „přirozený“ a „morálně správný“ gender považován ten, který byl osobě určen při narození v rámci kategorie pohlaví. Osoby nespňující tuto podmínku upadají v nemilost dané společnosti. Tento esencialistický postoj Dembroff (2018) pojmenovává jako předpoklad reálného genderu, v jehož základu leží přesvědčení, že je osoba klasifikována jako žena, či muž jen tehdy, pokud je „doopravdy“ ženou či mužem. Podmínky takové klasifikace jsou samozřejmě sociálně konstruovány a neustále rekonstruovány takovým způsobem, aby jim trans*

osoby nemohly dostat. Pojem trans* v předloženém textu označuje osoby, které se samy jako trans* identifikují. S pojmy transgender či transsexuál je obvykle úzce spojována nutnost psychiatrické diagnózy a hormonálních a operativních změn, a to v rámci binárního vymezení genderu a pohlaví. Pod pojmem trans* se však skrývají také osoby nebinární či intersexuální, kterých se analyzovaný diskurz týká stejně jako osob transgender či transsexuálních. Pro existující genderový řád trans* osoby představují určitý typ hrozby narušováním předpokladu, že pohlaví a gender jsou plně kongruentní kategorie determinované určením pohlaví při narození, které je zcela naturalizováno. Z důvodu naturalizace tohoto vnějšího aktu je často zpochybňována legitimita identifikace trans* osob jako osob jiného pohlaví a genderu, než jim byl přiřazen. Ono zpochybňování se vztahuje ke zmíněné představě reálného genderu, trans* osobám jsou pokládány otázky jako zda jsou „doopravdy“ trans*, zda jsou „doopravdy“ mužem či ženou či zda se nejedná o „pouhou fázi“ (Pulice Farrow et al. 2017; Kapusta 2016). Trans* osoby se v tomto smyslu setkávají s velmi podobnými typy otázek či mikroagrese, jako se setkávali a setkávají lidé jiné sexuality, než je heterosexuality.

Binární trans* osoby se ve velké míře snaží dostat společenských požadavků na to, aby byly vnímány jako osoby genderu, se kterým se ztotožňují. Takové chování není pouze výsledkem vnějšího nátlaku, ale také vnitřní touhy po souladu identity a způsobu socializace. Trans* osoby se v rámci tzv. *passingu* snaží dosahovat ideálních genderových norem také z toho důvodu, aby byli fyzicky v bezpečí, jelikož jsou v podstatně větší míře ohroženy fyzickým a sexuálním násilím (Bettcher 2007; Testa et al. 2012). Obecně je motivem pro toto násilí transfobie, soubor negativních postojů namířených vůči trans* osobám, spuštěná rozpoznáním osoby jako trans*, případně „odhalením“ jejího „reálného“ genderu. Trans* osoby jsou výrazně demonizovány, často jsou označovány jako zrůdy a devianti ohrožující „normální“ vývoj dětí (e.g. Stock 2021; Shrier 2020) či jsou označovány za podvodníky a podvodnice (Bettcher 2007). V popkultuře se často setkáváme s tropem trans* ženy jako zrůdy, která ve chvíli odhalení u všech přítomných vyvolává instantní reakci ve formě zvracení (Ellis 2021). Transfobie je ve větší míře zaměřená na trans* ženy, tedy na osoby, kterým bylo přiřazeno při narození pohlaví mužské, samy se však identifikují jako ženy. Trans* ženy, stejně jako cis ženy podléhají striktnějším ideálním genderovým normám než muži, statut ženy je trans* ženám dále odepírán na základě neschopnosti menstruovat či otěhotnět.

Diskurz týkající se vyhovění požadavkům na existenci jedince s genderem, se kterým se identifikuje, směřuje spíše než k legitimizaci trans* osob k jejich eliminaci. Na sociální úrovni se jedná o požadavky dostat ideální genderovým normám do míry, kterou jim nedostávají ani cis osoby. Z toho

to důvodu se mnoho trans* žen stylizuje hyperfemininně, ať už hovoříme o oblékání, líčení či dikci a výběru slovní zásoby. Na úrovni politické a legislativní se jedná o redukci pohlaví a genderu na nezměnitelné charakteristiky, jakými jsou chromozomální pohlaví, jak je tomu v případě maďarské či severokarolínské legislativy (Dembroff 2021). Takovou podmínku cis osoby splňovat nemusí, valná většina společnosti své chromozomální pohlaví nezná, pouze ho předpokládá na základě pohlavních orgánů či sekundárních pohlavních znaků.

O mediálně-politickém patologizujícím diskurzu

Ve vyjádření Miloše Zemana jsou samozřejmě přítomné všechny výše zmíněné předpoklady včetně zpochybňování trans* osob jako samostatných a rozpoznatelných individuí. To, co se na jedné straně může zdát být přímočarým vyjádřením, je však strukturně poněkud složitější. Miloš Zeman totiž dokáže „pochopit“ „gaye“ a „lesbičky“, ovšem existence trans* osob je pro něj naprosto nepřijatelná. Jinými slovy řečeno; diskurzivně se učiní ústupek, který má konotovat neoliberální a inkluzivní postoj, neboli značí otevřenost vůči odlišným sexuálním preferencím,³ než jaké má sám mluvčí (a většinová společnost), což má znamenat, že je tolerantní, jen proto, aby viktimizoval a podrobil symbolickému násilí ty, které nelze zahrnout do kategorie „jiní“ (ovšem jsou to „jiní“ v rámci daného diskurzu, tzn. že jsou rozpoznatelní jako „jiní“, a tudíž nejsou pro „většinu“ ohrožující), kterým lze a je nutno přiřadit lidská práva v rámci moderní demokratické společnosti. Neboli viktimizuje ty, kterým není daná vlastní „řeč“ a identita, ty kteří se vzpírají základní a banální binární opozici „my“ vs. „oni“. Přítom tolerance homosexuální „menšiny“ v České republice není nijak vysoká (viz například diskuze ohledně legalizace uzavírání sňatků homosexuálních párů), Zeman však strategicky a rétoricky homosexuály zdánlivě ochrání před ostrakizací, protože vybere odlišného „nepřítele“. Dovolme si ještě stručnou poznámku k sebepoškozování. Pokud trans* osobám není garantován status osoby, je pojem sebepoškozování nesmyslný, respektive zapojuje se zde do

³ Trans* osoby jsou v českém diskurzu často zařazovány pod hlavičku sexuálních menšin, přestože trans* problematika není primárně sexuální, nýbrž genderová. Takový přístup je výrazně podporován tím, že trans* osoby, které chtějí projít tranzicí, musí navštěvovat primárně sexuologa, podstupovat testy vzrušivosti a podobně, a až poté navštěvují psychologa a psychiatra, kteří jsou však pro jejich „diagnózu“ mnohem důležitější. V progresivních kruzích je přítomná snaha vyhybat se i z tohoto důvodu označení „transsexuál“, které ale opět nevychází ze sexuality, nýbrž z pojmu týkajícího se pohlaví (*sex*).

hry retroaktivní falacie: považovat sebe sama za trans* neodpovídá „původní“ pohlavní přirozenosti, a tudíž je to tato „přirozenost“, která je poškozována, a nikoliv konkrétní lidská osoba. Zemanův výrok lze tak číst jako označení trans* osob za ty, kdo brojí, na základě svých vlastních výmyslů, proti přírodě a přírodnímu řádu.

I několik dalších veřejných činitelů podpořilo Zemanův diskurz. Za prvé jmenujme Tomia Okamuru, lídra strany SPD, kterou ministerstvo vnitra ve své zprávě z roku 2019 označilo za extremistické hnutí, jež je založeno na xenofobních myšlenkách a obecně rozněcuje nesnášenlivost vůči jakékoliv společenské menšině. Okamura ve facebookovém statusu z 29. července 2019 hovoří, když sdílí zprávu o soudní stížnosti kanadské trans* aktivistky, o tom, že hnutí za práva LGBT jsou „sluníčkářským nesmyslem“ a „zvrácenou ideologií“, proti které bude SPD bojovat, protože strana zastává „tradiční hodnoty“, přičemž samozřejmě odmítá názor, že pohlaví je záležitostí sociální konstrukce, a nikoliv biologickou daností (Tomio Okamura – SPD 2019). 30. ledna 2021 *Parlamentní listy* reflektovaly jiný Okamurův status, v němž se hlásá přesvědčení o tom, že existují pouze dvě pohlaví a žádná jiná. A stejně jako Miloš Zeman, i Okamura neperzekuuje a neviktimizuje homosexuály, protože sexuální orientace je podle něj „soukromou věcí“, byť neopomene zdůraznit, že homosexuálové samotnou svou existencí bourají koncept „tradiční rodiny“ - to znamená, že k ostrakizaci přeci jen dochází, akorát až v druhém gardu. A v neposlední řadě Okamura komentoval i zmíněné Zemanovo televizní vystoupení s takto: „[R]aději bych skočil z okna, než aby mě adoptoval gay pár“ (Titlbach 2021). Není nikterak překvapující, že v podobném duchu se vyjádřil i Dominik Duka, přičemž ten neváhal využít klerikální slovník, protože dle něj, LGBTQ+ hnutí „rozšiřují ateistickou a satanistickou agendu“. Nejspíše nemusíme podotýkat, že „satanistická agenda“ je znovu rétorickou hříčkou, která si klade za cíl učinit z LGBTQ+ komunity veřejného nepřítele ohrožující fantazmaticky konstruovanou „tradiční“.

Po rozhovoru s Milošem Zemanem téma začalo rezonovat na všech mediálních platformách. Od internetových zpravodajských serverů, přes internetové televize, vyjádření ostatních politiků na Facebooku či Twitteru po komentáře samotných trans* osob. Mediální diskurz již však byl v tomto případě od počátku formován rámcem nastoleným Zemanovou politickou komunikací, jejíž hlavním cílem bylo udržení daného status quo (viz Herman, Chomsky 2002) a uzavření veřejné sféry těm, kterým byl odebrán hlas - trans* osoby byly situovány do role obžalovaných, ačkoliv jsou de facto oběti (nejen) symbolického násilí. První výraznější reflexe tématu trans* osob (včetně viktimizace a nenávisť) se odehrála v okamžiku, kdy se Mladí Piráti přejmenovali na Mladé Pirátstvo (15. 3. 2021), aby název značil in-

kluzivní rozměr mládežnické organizace. Předsedkyní se stala Georgia Hejduková, která se sama identifikuje jako trans* žena, přičemž nejenže byl tento fakt na serveru extra.cz (Synek 2021), ale v rámci internetového prostoru Hejduková čelila nenávisným komentářům (Echo24.cz 2021). Ty ovšem ještě zesílily po Zemanově vyjádření. V rozhovoru pro novinky.cz, který publikován 1. 7. 2021 nejenže zmiňuje výhrůžky násilím, kterých se jí dostává („napíchnout na kůl“), ale zejména se vyjadřuje k situaci v České republice, kdy trans* osoby musí při změně pohlaví podstoupit sterilizaci,⁴ což Hejduková chápe jako „nehumánní“ praxi, čímž tak znovu odkazuje na kontext, v němž trans* osoby nejsou chápány jako lidské bytosti mající vlastní identitu, respektive není externě (a v tomto případě ani právně) validovaná. Nutnost podstoupit sterilizaci je biopolitickým, represivním a násilným aktem, který ve výsledku určuje, kdo je a není lidská bytost. A doplňme, že v roce 2021 proběhlo na území České republiky sčítání lidu, kde se ve formuláři s trans* osobami nikterak nepočítá (Růžičková 2021). Můžeme bez větších problémů jako své náboženské vyznání zadat Řád rytířů Jedi, ovšem při volbě pohlaví se musíme řídit diskurzivně a normativně ustavenou binární opozicí „muž“ x „žena“.

K veřejné omluvě za „záměrnou urážku transgender osob po celém světě“ vyzvala Miloše Zemana organizace Trans*parent (2021), která se ve své výzvě snažila uvést na pravou míru informace týkající se trans* osob. Autoři v ní zdůrazňují, že Zeman svým projevem legitimizuje nenávisť vůči určité skupině na základě její genderové identity. V návaznosti na tuto výzvu a na své vlastní komentáře k Zemanově výroku byla do internetové televize DVTV pozvána členka organizace Trans*parent a veřejně známá trans* žena Alžběta Králová. Moderátorka DVTV Daniela Písařovicová (2021), která rozhovor s Královou vedla, se úzce držela patologizačního diskurzu. „Situaci“ trans* osob charakterizovala jako „životní úděl“, Králové se, naivně centristicky, ptala, zda nemůže mít Zemanův výrok také „pozitivní dopad“, jelikož se lidé o trans* osobách „dozví“ a budou se „cítit stejně“, ve smyslu pobouřenosti nad legitimizací nenávistných projevů vůči určité skupině na základě její genderové identity, a tito lidé se, dle Písařovicové, „začnou o transgender více zajímat“. Moderátorka se tak držela naivní představy o otevírání veřejné debaty, která má potenciál být v podstatě jen prospěšná. Přes tuto očividnou naivitu se Králová u této linky zdržela a označila Zemanův výrok za určitou „PR příležitost“, vzápětí však opět zdůraznila, že „Zeman kopnul do bezbranných lidí“. Situování trans* osob do pozice bezbranných a slabých jedinců bylo výrazné ze strany moderátorky Písařovicové

⁴ Byť existuje novela zákona, podle odborníků je nepropracovaná, a problém řeší přinejlepším pouze částečně, viz Medková (2019).

vé, která si po dobu celého rozhovoru udržela blahosklonný projev, ptala se Králové například na to, zda „v dětství neměla nejlepšího kamaráda, kterému by se mohla svěřit“. Utrvovala se, jestli opravdu některé trans* osoby rodiče vyhodili z domu a podobně. Celý rozhovor neustále tlačila do individuální roviny, Králová neměla jinou možnost než říci, že osobně takové lidi zná. Strukturální problém oprese a patologizace trans* osob naprosto redukovala na individuální politováníhodné příběhy. Narozdíl od případu Hejdukové zde nebyly trans* osoby označovány za zrůdy, nýbrž za méně schopné a slabé jedince se smutným životním osudem.

Obdobnou redukci nalezneme i u osob, které se vyjádřily na podporu trans* osob. Nejvýraznější postavou je europoslankyně za Pirátskou stranu Markéta Gregorová, která svou podporu vyjádřila na Twitteru následujícím příspěvkem:

„[T]rans lidé, jste krásní. Krásní duší, krásní navenek. Opakujte si to každý den. Pokud se cítíte, jako že nezapadáte a všechno je špatně, pusťte si video od Contrapoints na YouTube nebo kontaktujte linku bezpečí. Nejste v tom sami. Nikdy. Jsme tu pro vás. <3” (Gregorová 2021)

Gregorová zde, obdobně jako Písařovicová, hovoří o jakémsi individuálním pocitu, že daná osoba „nezapadá“. Pro strukturální problém stigmatizace a ostrakizace nabízí jako řešení videa trans* youtuberky, u kterých je nutné zdůraznit, že vyžadují velmi dobrou znalost angličtiny, tudíž Gregorová touto radou míří na velmi úzkou skupinu trans* osob. Jak zmiňuje Králová v rozhovoru v DVTV, trans* může být i „dělnice z Chomutova“, která se setkává s naprosto jinou úrovní stigmatizace, oprese či násilí než softwarová inženýrka z Prahy. Další radou je obrátit se na linku bezpečí, což jako výrok z úst političky, v jejíž moci je minimálně se zasazovat o strukturální změny, opět utvrzuje diskurz označující trans* osoby za „abnormální“ a ojedinele „deviantní“.

Od tweetu Gregorová přešla k slibu finančního daru 50 korun za každý komentář u jejích příspěvků týkajících se trans* osob, organizacím podporujícím trans* osoby tak daruje Gregorová 95 tisíc korun (Piráti 2021). Přestože je ochrana marginalizovaných skupin jistě tématem politickým a legislativním, diskurzivně se zde přesouvá do domény neziskových organizací, trans* osoby jsou i tak znovu situovány do pozice jednotlivců, kterým se stalo něco nešťastného a musí čekat na finanční milodary místo strukturální podpory.

Závěr

V předloženém textu jsme se pokusili ukázat, jakým způsobem je v České republice strukturován diskurz ohledně trans* osob, přičemž nejen že jsou pomocí rétorických falacií označeni za nepřítel a jsou všemožnými způsoby stigmatizováni a je jim opovrhováno, ale zejména politika vyjadřování ze strany vlivných vládních činitelů stigmatizaci podporuje a afirmuje, zatímco se opírá o diskurzy legální a lékařské. Trans* osobám je v českém veřejném diskurzu upřen hlas, jsou dehumanizovány, na čemž se podílí i média. Tendencnost mediálních obsahů a zejména rozvrhů, jak je patrné z analyzovaného příkladu, sleduje hegemonní diskurz založený na binárních opozicích a esencialistickém přístupu při definování toho kdo a za jakých podmínek může být považován za lidskou bytost.

Literatura

- BETTCHEER, T. M. (2007): Evil Deceivers and Make-Believers: On Transphobic Violence and the Politics of Illusion. *Hypatia*, 22(3): 43-65.
- BERGER, P. L., LUCKMANN, T. (2001): *Sociální konstrukce reality*. CDK: Brno.
- DEMBROFF, R. (2018): Real Talk on the Metaphysics of Gender. *Philosophical Topics*, 46(2): 21-50.
- DEMBROFF, R. (2021): Escaping the Natural Attitude about Gender. *Philosophical Studies*, 178: 983-1003.
- ECHO24.CZ (2021): „Trans lidé, jste krásní.“ Pirátka Gregorová rozpoutala smršť komentářů a zaplatila. In: *Echo24.cz*. 30. 6. 2021, <https://echo24.cz/a/SuHNj/trans-lide-jste-krasni-piratka-gregorova-rozpoutala-smrst-komentaru-a-zaplatila?utm_source=www.seznam.cz&utm_medium=sekce-z-internetu#dop_ab_variant=578200&dop_source_zone_name=hpfeed.szhnp.box&dop_req_id=tXsQt3MhShy-202107011214&dop_id=12440393> [1. 7. 2021].
- ELLIS, L. (2021): Tracing the roots of Pop Culture Transphobia. In: *YouTube*. 22. 2. 2021, <<https://www.youtube.com/watch?v=cHT-MidTLO60>> [2. 7. 2021].
- FOUCAULT, M. (2006): *Je třeba bánit společnost*. Praha: Filosofia.
- FOUCAULT, M. (2009): *Zrození biopolitiky*. CDK: Brno.
- FOUCAULT, M. (2016): *Archeologie vědění*. Praha: Herrmann & synové.
- FTV PRIMA (2021): PARTIE Terezie Tománkové. In: *CNN Prima News*. 27. 6. 2020, <<https://cnn.iprima.cz/porady/partie/27062021-prezident-milos-zeman>> [28. 6. 2021].

- GREGOROVÁ, M. (2021): [Trans lidé, jste krásní...] In: *Twitter*. 28. 6. 2021, <<https://twitter.com/MarketkaG/status/1409489190002196484>> [1. 7. 2021].
- HERMAN, E. S.; CHOMSKY, N. (2002): *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. New York: Pantheon.
- KAPUSTA, S. J. (2016): Misgendering and Its Moral Contestability. *Hypatia*, 31(3): 502-519.
- KAHN, M. (2021): Czech President Zeman calls transgender people 'disgusting'. In: *Reuters*. 28. 6. 2021, <<https://www.reuters.com/world/europe/czech-president-zeman-calls-transgender-people-disgusting-2021-06-27/>> [29. 6. 2021].
- KNIGHT, K.; GALL, L. (2021): *Hungary Ends Legal Recognition for Transgender and Intersex People*. Human Rights Watch, <<https://www.hrw.org/news/2020/05/21/hungary-ends-legal-recognition-transgender-and-intersex-people>> [2. 7. 2021].
- LYOTARD, J.-F. (1998): *Rozeprě*. Praha: Filosofia.
- MEDKOVÁ, A. (2019): „Ne všichni trans lidé chtějí operaci.“ Proč Česko vyžaduje sterilizaci a změni se přístup státu?. In: *Radio Wave*. 25. 11. 2019, <<https://wave.rozhlas.cz/ne-vsichni-trans-lide-chteji-operaci-proc-cesko-vyzaduje-sterilizace-a-zmeni-se-8114587>> [28. 6. 2021].
- PARLAMENTNÍ LISTY (2021): Okamura (SPD): Každý ví, že existují dvě pohlaví – muž a žena. Ostatní jsou problémy s identitou. In: *Parlamentní listy*. 30. 1. 2021 <<https://www.parlamentnilisty.cz/politika/politici-volicum/Okamura-SPD-Kazdy-vi-ze-existuji-dve-pohlavi-muz-a-zena-Ostatni-jsou-problemy-s-identitou-652234>> [2. 7. 2021].
- PÍSAŘOVICOVÁ, D. (2021): Zeman kopnul do bezbranných lidí. Tím, že žiju jako žena, nikdo netrpí, říká Králová. In: *DVTV*. 29. 6. 2021, <<https://video.aktualne.cz/dvtv/zeman-kopnul-do-bezbrannych-lidi-tim-ze-ziju-jako-zena-nikdo-netrpi-rika-kralova/>> [1. 7. 2021].
- PIRÁTI (2021): *Trans lidé, jste krásní! K spontánní výzvě Pirátky Gregorové se za jediný den připojilo na 2000 lidí*. Pirátská strana, <<https://www.pirati.cz/tiskove-zpravy/gragorova-spontanni-kampan.html>> [2. 7. 2021]
- RŮŽIČKOVÁ, I. CH. (2021): Při sčítání lidu se s trans lidmi nepočítá. In: *A2larm*. 7. 4. 2021, <<https://a2larm.cz/2021/04/pri-scitani-lidu-se-s-trans-lidmi-nepocita/>> [1. 7. 2021].
- SHRIER, A. (2020): *Irreversible Damage: The Transgender Craze Seducing Our Daughters*. Washington D.C.: Regnery Publishing.
- STOCK, K. (2021): *Material Girls: Why Reality Matters for Feminism*. London: Hachette UK.

- SYNEK, M. (2021): Zbrusu nové Mladé Piráctvo chce být vyvážené. Předseda mu žena, která byla mužem. In: *Extra.cz*. 18. 3. 2021, <<https://www.extra.cz/zbrusu-nove-mlade-piractvo-chce-byt-vy vazene-predseda-mu-zena-ktera-byla-muzem>> [1. 7. 2021].
- TITLBACH, F. (2021): [Zeman: Transgender osoby jsou mi bytostně...] In: *Twitter*. 27. 6. 2021, <<https://twitter.com/filipitlbach/status/1409101675932098564>> [2. 7. 2021].
- TESTA, R. J., SCIACCA, L. M., WANG, F., HENDRICKS, M. L., GOLDBLUM, P., BRADFORD, J., & B. BONGAR (2012): Effects of violence on transgender people. *Professional Psychology: Research and Practice*, 43(5): 452–459.
- TOMIO OKAMURA – SPD (2019): [Kanadská transgender aktivistka Jessica Yaniv...] In: *Facebook*. 29. 7. 2019, <<https://www.facebook.com/tomio.cz/posts/2705369546140510>> [28. 6. 2021].
- TRANSPARENT (2021): [Vyzýváme prezidenta k veřejné omluvě...] In: *Facebook*. 28. 6. 2021, <<https://www.facebook.com/transparentCZ/posts/2667298420232300>> [30. 6. 2021].

Kontakt:

Mgr. Martin Charvát, Ph.D.

Katedra mediálních studií Department of Media Studies
Metropolitní univerzita Praha Metropolitan University in Prague
E-mail Address: martin.charvat@mup.cz

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1733-6582>

Bc. Michaela Fikejzová

Katedra mediálních studií Department of Media Studies
Metropolitní univerzita Praha Metropolitan University in Prague
E-mail Address: michaela.fikejzova@gmail.com

Stopy politiky v jazykovej krajine Bratislavy¹

Zuzana Gašová

Abstract

Traces of Politics in the Linguistic Landscape of Bratislava. *The aim of this article is to answer the question of in what ways and to what extent politics is present in the linguistic landscape of Bratislava. For this purpose, a categorization of possible meanings of the term politics was created, taking into account the specifics of the researched issues. Such categorization, in confrontation with the documented material, forms the basis for detecting traces of politics in the examined linguistic landscape and at the same time allows (a) reassessment of the first impression that the Bratislava linguistic landscape bears only a vague influence of politics and (b) outlines prospects for further research.*

Keywords: Linguistic landscape, politics, Bratislava, sign, visualization, communication.

Kľúčové slová: Jazyková krajina, politika, Bratislava, nosič, vizualizácia, komunikácia.

Úvod

Cieľom článku je odpovedať na otázku, akými spôsobmi a v akej miere je v jazykovej krajine Bratislavy prítomná politika. Aby mohol byť tento cieľ dosiahnutý, sú pre účely tohto článku najskôr priblížené pojmy *jazyková krajina* a *politika*. V rámci teoretických východísk bola vytvorená vlastná kategorizácia možných významov pojmu *politika* s prihliadnutím na špecifiká skúmanej problematiky. Takáto kategorizácia tvorí v konfrontácii so zdokumentovaným materiálom východisko pre detekovanie stôp politiky – v jej najširšom slova zmysle – v skúmanej jazykovej krajine a umožňuje vyvodenie čiastkových záverov a načrtnutie perspektív ďalšieho skúmania.

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0115.

K základným pojmom

Pojem jazykovej krajiny vychádza z definície autorov Laundry a Bourhis (1997: 25) a vzťahuje sa na všetky voľne dostupné informácie vo verejnom priestore sprostredkované formou písaného jazyka (porov. aj Gašová 2020, 70 f., Gašová 2021 s odvolaním sa na ďalšie zdroje).

Pre naplnenie cieľa predkladaného článku je okrem definovania pojmu *jazyková krajina* dôležité vymedziť aj pojem *politika*. Autorský tím Schubert a Klein (2003: 223) rozlišuje vo svojom lexikóne k oblasti politiky pod heslom *politika* význam tohto pojmu vo všeobecnej a v konkrétnej rovine:

- (a) Vo všeobecnosti podľa nich „*politika označuje akýkoľvek druh ovplyvňovania a formovania ako aj presadzovania požiadaviek a cieľov, či už v súkromnom alebo verejnom sektore*” [vl. preklad], (Schubert – Klein 2003: 223).
- (b) V konkrétnej rovine poukazujú na širokú škálu existujúcich politicko-teoretických definícií, pričom zdôrazňujú nasledovné významové aspekty pojmu *politika*: „1) *V klasickom zmysle (odvodenom od gréckeho ‚polis‘) označuje politika umenie viesť štát, veci verejné, resp. to, čo sa týka všetkých obyvateľov a čo je pre nich záväzné, v širšom slova zmysle konanie štátu a konanie týkajúce sa štátnych záležitostí. 2) Politika označuje aktívne podieľanie sa na tvorbe a riadení spoločenských ľudí. 3) Vo vzťahu k modernému štátnictvu označuje politika aktívne konanie, ktoré je zamerané na a) ovplyvňovanie štátnej moci, b) nadobúdanie vedúcich pozícií a c) napĺňanie zodpovednosti za vedenie štátu*” [vl. preklad], (tamtiež).

Keďže, že výskumná otázka stojí na pomedzí oblastí jazyka a politiky, je účelné mať na pamäti aj vymedzenie pojmu *politický jazyk*. Tu sa možno stotožniť s ponímaním tohto pojmu v širšom zmysle a nevnímať ho len ako „*jazyk držiteľov politickej moci, jazyk volebnej kampane, diskusných duelov*“ a pod., ale aj ako „*jazyk právnych predpisov alebo komunikácie medzi štátnymi úradníkmi*“ (Štefančík 2016: 29).

Teoretické východiská

Možnosti skúmania jazykovej krajiny vychádzajú z existujúcej rôznorodosti aspektov nazerania na ňu. Paleta rozličných prístupov je do veľkej miery podmienená skutočnosťou, že pojem jazykovej krajiny sa ako termín etabloval už v deväťdesiatych rokoch minulého storočia a odvtedy prešiel istým vývinom odrážajúcim postupné rozširovanie poznatkov (nielen) v oblasti lingvistiky. Primárna akcentácia jazykovej roviny v skúmaní jazykovej kra-

jiny sa postupne transformovala na zohľadňovanie širších súvislostí zahŕňajúcich multimodálnu semiosféru; kvantitatívne zamerané výskumy doplnili výskumné projekty orientované aj na kvalitatívne analýzy; nasmerovanie na dvojjazyčnosť v pohraničných oblastiach vystriedali perspektívy týkajúce sa napr. aktérov jazykovej krajiny (Szabómihály 2020: 297 ff.), vplyvu turizmu a komodifikácie jazyka, či vplyvov jazykovej politiky alebo prepojenia historických, spoločenských a i. faktorov s jazykovou krajinou (viac informácií porov. I. Schulze 2018, 4 ff.; aspekty skúmania jazykovej krajiny na Slovensku porov. Gašová 2021). Príznačným je aj prelínanie sa s inými vednými odbormi (porov. termín *onymická krajina* – Bauko 2021: 124 ff.).

Predstavenie zvoleného aspektu jazykovej krajiny Bratislavy vychádza z intencie naplniť čiastkový výskumný zámer stanovený v rámci projektu *APVV-18-0115 Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy* (porov. W. Schulze 2018) a je determinované multimodalnosťou a interdisciplinárnymi prienkami. V prípade konkrétneho výskumného zámeru prezentovaného v predkladanom článku stojí v popredí prelínanie sa sféry jazykovej krajiny s oblasťou politiky. Vychádzajúc z už načrtnutej determinácie oboch kľúčových pojmov (kap. *K základným pojmom*) možno dospieť k vytvoreniu predpokladu, že prejavy politiky v jazykovej krajine môžu nadobúdať konkrétnu podobu aj v závislosti od toho, s ktorým z významov pojmu *politika* sú prepojené. Na základe takéhoto pohľadu sa dá vyvodiť nasledujúca kategorizácia:

- (1) *Politika ako snaha nadobudnúť vedúcu pozíciu v konkrétnom (štátnom) spoločenstve* sa spája s vysokým stupňom apelatívности („volte ma“) na občana oprávneného voliť. S ohľadom na túto intenciu je nasmerovaná predovšetkým na vnútornú politiku konkrétneho štátu a spája sa s dominantnými politickými prúdmi majúcimi predpoklad získať vedúcu politickú pozíciu. Medzi jazykové prostriedky smerujúce k úspešnému naplneniu tohto cieľa patrí napr. vyjadrenie istej filozofie, koncepcie, predstáv o nasmerovaní spoločnosti prostredníctvom konkrétnych foriem komunikácie, akými môžu byť napr. rôzne heslá, slogany (spravidla „posilnené“ širším semiotickým kontextom – formou ustálených kombinácií farieb, tvarov a pod.), ale aj komplexnejšie persuasívne formy ako príhovory, prejavy, príp. ich textový prepis, letáky, brožúry atď. V kontexte skúmanej problematiky prelínania sa oblastí jazykovej krajiny a politiky možno túto kategóriu spájať s prototypickou predstavou pojmu *politika*.
- (2) *Politika ako aktívne podieľanie sa štátu na tvorbe a smerovaní spoločenstiev ľudí s akcentáciou zahraničnej politiky* je vnímaná ako existujúca, realizovaná zahraničná politika. V kontexte skúmanej

problematiky ide predovšetkým o nadväzovanie kontaktov a komunikáciu s inými štátmi. Výsledky takýchto aktivít sú v jazykovej krajine zrejme predovšetkým formou označení veľvyslanectiev či honorárnych konzulátov.

- (3) *Politika ako snaha ovplyvniť nasmerovanie a chod konkrétneho štátneho spoločenstva* býva spravidla realizovaná formou kritiky existujúcich väčšinových politických štruktúr. Do tejto kategórie spadajú a) menšie domáce, b) zahraničné, v oboch prípadoch často extrémistické a antiextrémistické, hnutia. Silná motivácia zmeniť aktuálne nasmerovanie štátneho spoločenstva s cieľom nadobudnutia vedúcej pozície alebo snaha zanechať stopu svojej prítomnosti v čo najširšom priestore a silné antagonistické pnutie (extrémizmus vs. antiextrémizmus) sa v jazykovej rovine môže prejavovať expresívnosťou, zreteľnou spätosťou s konkrétnymi jazykovými vyjadreniami (napr. heslá), často využívajúc podporu širšieho semiotického kontextu.
- (4) *Politika ako ukončená aktivita týkajúca sa vedenia štátneho zriadenia* bola realizovaná v minulosti a ovplyvňovala dobové smerovanie spoločenstiev ľudí. Z pohľadu prelínania sa problematiky politiky s problematikou jazykovej krajiny ide o stopy politickej činnosti v minulosti, ktoré sú v jazykovej krajine prítomné aj v súčasnosti. Typickým príkladom takýchto indícií sú pamätné tabule, ktoré sprostredkovávajú vybrané informácie o politickom dianí z minulých epoch.
- (5) *Politika ako aktívne podieľanie sa na tvorbe a smerovaní spoločenstva ľudí s akcentáciou vnútroštátnej politiky* môže v jazykovej krajine nadobúdať veľmi rôznorodé prejavy. Ide o rôzne formy jazykovej realizácie zákonom daných ustanovení (napr. jazykové vyjadrenie legislatívne záväzných zákazov, nariadení), alebo môže ísť napr. aj o označenia niektorých štátnych inštitúcií asociovaných s politikou (napr. označenia súdov, polície, mestských úradov). Takýto výklad pojmu *politika* sa u bežného používateľa jazyka s prototypickým významom (porov. bod 1) môže asociovať len slabo, resp. nemusí vôbec asociovať, a preto možno tejto kategórii priradiť okrajové postavenie.

Je potrebné podotknúť, že pojem *politika* môže okrem vyššie vymenovaných významov, ktoré súvisia s definíciou tohto pojmu ako termínu z oblasti politických vied, nadobúdať aj iné, prenesené významy (ako napr. *pracovná politika*, *politika cestovného ruchu* atď.). Avšak takéto metaforické aspekty nespádajú do skúmanej problematiky a v článku nie sú zohľadnené.

Skúmaný materiál a metódy

Skúmaný materiál tvorí fotografická dokumentácia jazykovej krajiny vybraného dokumentovaného priestoru (areálu) Bratislavy. Tento pozostáva z nasledovných ulíc a námestí v Bratislave: Hviezdoslavovo námestie, Michalská ulica, Panská ulica, Ventúrska ulica, Zelená ulica, Františkánske námestie, Medená ulica a Jesenského ulica. Jeho celková dĺžka je približne 4170 metrov a bol vybraný v súlade s výskumnými intenciami projektu APVV-18-00115 tak, aby bol kompatibilný s dokumentovanými priestormi jazykovej krajiny ostatných miest skúmaných v rámci tohto projektu a umožnil naplnenie projektových zámerov (porov. W. Schulze 2018). Materiál bol zozbieraný v mesiacoch február, marec a jún v roku 2020.² Ide o podrobnú dokumentáciu širokého spektra súčastí jazykovej krajiny v zmysle typológie, ktorej pôvodnú podobu navrhla I. Schulze (2020) [2021], porov. aj Gašová (2021).

Spracovanie materiálu bolo zrealizované prostredníctvom manuálneho vytriedenia tých zdokumentovaných jednotiek, ktoré sú kompatibilné s charakteristikou pojmu *politika* tak, ako je tento determinovaný v kapitole *Teoretické východiská*. Ďalším krokom bola kategorizácia vybraných jednotiek, ktorej cieľom bolo zistiť mieru a konkrétne formy výskytu nosičov (k pojmu *nosič* porov. Gašová 2020: 70) v rámci kategórií 1-5 (z kap. *Teoretické východiská*) spájaných s niektorým z významov výrazu *politika*. S cieľom odpovedať na otázku, aké stopy zanecháva politika v sledovanom areáli jazykovej krajiny Bratislavy budú v nasledujúcej kapitole bližšie predstavené konkrétne vybrané položky identifikované v dokumentovanom priestore. Pri ich analýze bude pozornosť sústredená na zistenie ich kompatibility s predstavenou kategorizáciou a na špecifiká nosičov spadajúcich do konkrétnej kategórie.

Analýza a interpretácia výsledkov

V skúmanom materiáli sú zastúpené všetky kategórie uvádzané v rámci kategorizácie predstavenej v kapitole *Teoretické východiská*, avšak v rozličnej miere.

² Zber materiálu musel byť v období od polovice marca do začiatku júna prerušený z dôvodu protipandemických opatrení.

Obr. 1

konkrétnej politickej strany (KDH), z čoho sa dá vyvodiť jeho výpovedná hodnota v zmysle *ak si správny liberál, vol' KDH*. Hoci v súčasnosti táto politická strana nefiguruje v Národnej rade SR, ide o všeobecne známe politické hnutie s dlhou tradíciou, ktoré malo v rokoch 1990 až 2016 stabilné parlamentné zastúpenie. O tom, že analyzovaný nosič predstavuje skôr okrajovú pozíciu kategórie (1), svedčí jeho formálne vyhotovenie a umiestnenie. Svojou podobou a rozmermi pomerne nenápadná nálepka, umiestnená na odkvapovej rúre, t. j. na objekte, ktorý zvyčajne nepúta pozornosť okoloidúcich, nemá veľký potenciál preniknúť do ich povedomia.

Obr. 2

Veľvyslanectva Azerbajdžanskej Republiky v Bratislave (Hviezdoslavovo nám. 14) (obr. 2) a mnohé ďalšie. Z pohľadu kategorizácie typu nosiča (po-

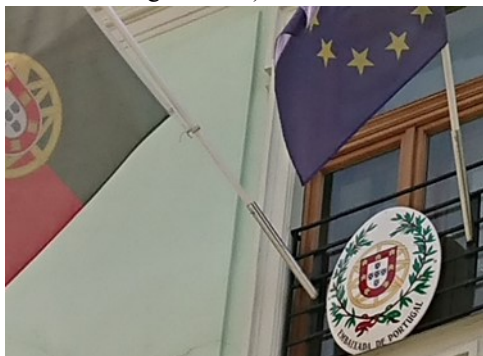
Príkladom nosiča v skúmanej jazykovej krajine, ktorý má snáď najbližšie ku **kategórii (1)**, sú dve rovnaké nálepky s nápisom *Liberáli volia KDH* umiestnené na odkvapovej rúre budovy na Františkánskom nám. 5. Hoci nejde o prototypický príklad, nosič (obr. 1) je možné priradiť k významu pojmu *politika* viažuceho sa na snahu nadobudnúť vedúcu pozíciu. Persuasívna zložka výroku spočíva jeho implicitnej apelatívnosti, pretože pragmatický význam (porov. pojem *kommunikativer Sinn* v Schwarz – Chur 2004, 29) takejto formulácie sa

spája s podmienenosťou príslušnosti k určitej skupine ľudí (liberáli) a voľby

Predstava **politiky (2)** je v skúmanom areáli jazykovej krajiny Bratislavy vo väčšine prípadov stvárnená v súlade s formou predpokladanou v teoretickej rovine, a síce prostredníctvom nosičov označujúcich veľvyslanectvá či honorárne konzuláty, ako napr. *Veľvyslanectvo Gruzínska* (Michalská ul. 9), *Honorárny konzulát Arménskej republiky* (Ventúrska ul. 1), *Kancelária*

rov. kategorizácia podľa I. Schulze (2021) [2020], predstavená v Gašová (2021)) ide spravidla o etikety, t. j. samostatné nosiče označujúce názov inštitúcie, obchodnej prevádzky a pod. Sú dostatočne veľké, pretože majú informovať okoloidúcich o tom, že na danom mieste sa nachádza príslušná inštitúcia, v tomto prípade veľvyslanectvo, či honorárny konzulát. Keďže tieto zastupujú a reprezentujú konkrétny štát na území iného štátu, majú väčšinou aj nosiče opticky zodpovedajúce vyhotovenie. Typická je zlatistá alebo striebristá farba nosiča s čiernymi písmenami doplnená štátnymi symbolmi. Všetky tieto faktory prispievajú k predpokladu ich dobrej viditeľnosti vo verejnom priestore. Etikety s označeniam veľvyslanectiev alebo honorárnych konzulátov predstavujú typickú, avšak nie jedinú formu prezentácie kategórie (2) v jazykovej krajine. Aktívna činnosť štátu nasmerovaná na zahraničné vzťahy bola v skúmanom areáli doložená aj prostredníctvom iných nosičov, ako napríklad:

- veľkoplošný, samostatný emblém viažuci sa na Veľvyslanectvo Portugalskej republiky (Ventúrska ul. 16) (obr. 3),
- plagát ako celok deklarujúci projektovú podporu cezhraničného partnerstva (Františkánske nám. 1),
- výveska na dverách veľvyslanectva v príslušnom cudzom jazyku, na ktorej sa uvádza stručná informácia, na koho sa obrátiť v naliehavých prípadoch mimo pracovných hodín (Hviezdoslavovo nám. 10),
- informačná tabuľa týkajúca sa vyhradeného parkovania pre vozidlá konkrétneho veľvyslanectva (Hviezdoslavovo nám. 10)
- umelecký objekt (medveď „Buddy Bär“) stvárnajúci toleranciu a porozumenie medzi dvomi národmi (Hviezdoslavovo nám. 10/ Riegeleho ul.).

Obr. 3

Ako naznačujú identifikované nosiče, ide o kategóriu, ktorá môže v jazykovej krajine nadobúdať rozličné podoby. Jej pestrosť však implikuje potrebu stratifikácie s ohľadom na prototypické stvárnienie kategórie. Otvorenou zostáva otázka typu, či ako istú stopu prítomnosti politiky v jazykovej krajine možno vnímať napríklad dopravné značky s vyhradeným parko-

vaním pre niektoré veľvyslanectvá (napr. *Réservé 1 box Velvyslanectvo USA* na Hviezdoslavovom nám. 6) alebo doplňujúcu informáciu, ktorá zviditeľňuje veľvyslanectvo ako spolupodporovateľa organizovaného kultúrneho podujatia a je na plagáte uvedená len okrajovo, veľmi malým písmom (Ventúrska ul. 22).

Význam politiky (3) bol v dokumentovanom priestore jazykovej krajiny Bratislavy doložený najčastejšie prostredníctvom nálepiek nachádzajúcich sa na vizuálne málo exponovaných miestach (napr. odkvapové rúry). Táto skutočnosť implikuje ich slabú viditeľnosť pre bežných chodcov.

Prevažná väčšina nálepiek sa viaže na antirasistický resp. antixenofóbny obsah alebo na takto zamerané organizácie, a to

- v explicitnej podobe: *Make Racist Afraid Again* (Michalská ul. 15), *Náckovia klamu a smrdia* (Michalská ul. 10), *Gegen Nazis an der TU Dresden und anderswo* (Ventúrska ul. 22), *Mladí proti fašizmu* (Panská ul./Ventúrska ul.), *Worship Diversity Fuck Xenophobia* (Medená ul.) alebo
- implicitne, napríklad prostredníctvom nálepky na odkvapovej rúre s nápisom *Good Night White Pride* (Zelená ul. 6), ktorý predstavuje názov antifašistického hnutia vzniknutého v spojitosti s niektorými hudobnými smermi.

Implicitné spojenie s konkrétnymi politickými prúdmi je v skúmanom verejnom priestore zreteľne prítomné aj prostredníctvom nálepiek prezentujúcich niektoré športové kluby, resp. ich fanúšikovské základne, ktoré môžu deklarovať podporu istého politického nasmerovania v pomerne všeobecnej rovine alebo podporu konkrétnej idey viažucej sa na špecifickú situáciu, ako je to viditeľné napríklad pri hnutí *Ultras*, prítomnom vo viacerých nápisoch (napr. *Ultras Köpenick*, *Brigada Ultras Leiria*) alebo v prípade nálepky s nápisom *Welsh Football Fans Supporting Independence* umiestnenej na križovatke Panskej a Ventúrskej ulice.

Vyskytujú sa však aj nálepky zamerané na kritiku domácej politickej scény vo všeobecnosti, ako napr. nálepka na odkvapovej rúre s nápisom *(Ne)voliť nestačí Problémy v práci zostávajú preto sa organizujeme*, odkazujúca na zdroj www.priamaakcia.sk, umiestnená na Ventúrskej ul. 22. Ďalším príkladom je nápis *Neklam!!!* spojený s obrázkom R. Fica (Panská ul. 33). Vzhľadom na dlhodobu silnú prítomnosť tohto politika na politickej scéne možno zvažovať súvislosť tejto analyzovanej položky s kategóriou (1), a síce v jej inverznej podobe, s posolstvom *nevoľ ho!*

Obr. 4

Nálepka s nápisom *Klimastreik* (Panská ul. 5) je príkladom odkazu na všeobecnejšie problémy, ktoré sú vnímané ako závažné do tej miery, že sú spojené s prienikom do politiky.

Len ojedinele možno nájsť aj iný typ nosiča, napríklad plagát na Panskej ulici 35 s nápisom *Povstanie pokračuje – Antifašistický festival* odkazujúci na príslušnú webovú stránku s programom festivalu a ďalšími informáciami.

Množstvo a rozmanitosť príkladov ilustrujúcich túto kategóriu naznačuje potrebu jej ďalšej stratifikácie. Ohľadne vymedzenia tejto kategórie zostáva otvorenou napríklad otázka, či do nej majú byť zaradené aj veľmi všeobecné idey asociujúce sa s oblasťou politiky. V skúmanom materiáli je takáto situácia prezentovaná jednoduchou nálepkou s nápisom *Peace* (obr. 4), zdokumentovanej na Panskej ulici 11.

Kategória politiky (4) je v jazykovej krajine prezentovaná prostredníctvom pamätných tabúľ a historických nápisov. Tieto sa vzhľadom na svoju funkciu informovať, ale aj upútať pozornosť (napr. turistov) a historický charakter často vyznačujú robustným charakterom (typickým materiálom, z ktorého je nosič zhotovený, príp. do ktorého je nápis vyrytý, je kameň) a v prípade pôvodných (príp. zrenovovaných) historických nápisov ozdobným vyhotovením (obr. 5). Majú preto väčší potenciál upútať pozornosť, ako tomu bolo pri predchádzajúcej kategórii. Pamätné tabule poskytujú zväčša prostredníctvom súvislého textu pomerne komplexnú informáciu týkajúcu sa primárne istého historického obdobia, ktorá môže byť vo väčšej alebo menšej miere prepojená s informáciami o politickom dianí. Historické nápisy spravidla poskytujú informácie prostredníctvom zredukovanej jazykovej podoby. Z celkového pohľadu je táto kategória charakterizovaná silnou spätosťou histórie a politiky, pričom dominantnou je zvyčajne histó-

Obr. 5

ria. Táto skutočnosť sa prejavuje napríklad aj formou lexiky (historizmy, archaizmy) alebo jazykovým stvárnením (napr. latinčina). Stopy politiky v jazykovej krajine sprostredkované pomocou takejto historickej perspektívy preto nemožno spájať s prototypickým významom pojmu *politika*. Ide skôr o akýsi sprostredkovaný, historický náhľad na vybrané udalosti, osobnosti a pod., spojené s dobovou politickou situáciou.

Aj posledná **kategória politiky (5)** uvádzaná v kategorizácii v teoretickej časti článku má – v súvislosti s ponímaním pojmu *politika* – iba okrajové postavenie, pretože predstavuje „len“ akési sekundárne prejavy fungovania politiky v štáte v rovine administratívy (porov. kap. *Teoretické východiská*). V skúmanom materiáli sú prejavy takéhoto ponímania politiky v jazykovej krajine doložené prostredníctvom viacerých typov nosičov (napr. etikety, cedule, nálepky), na ktoré sa viažu rozličné obsahy, ako napríklad legislatívne odôvodnené zákazy alebo nariadenia – *zákaz fajčiť s príslušným textom odkazujúcim na konkrétne znenie zákona, zákaz predaja kusových cigariet, zákaz predaja tabakových výrobkov a zákaz predaja alkoholických nápojov osobám mladším ako 18 rokov* alebo umiestnenie vzorového pokladničného bloku v obchodných prevádzkach a i. Doložené boli aj nápisy s názvami inštitúcií spadajúcimi pod štátnu správu, ako napríklad *Okresný súd Bratislava I* (Medená ul. 22), *Mestská polícia Bratislava – Staré mesto* (Medená ul. 2). Rovnako ako pri predchádzajúcej kategórii je v súvislosti s doloženými nosičmi potrebné zamyslieť sa nad možnosťami subkategorizácie a ohraničenia tejto kategórie, napríklad v prípade dopravnej značky vyhradeného parkovacieho miesta pre konkrétne ministerstvo Slovenskej republiky (Medená ul.), alebo či majú byť zahrnuté aj tie štátne inštitúcie, ktoré nie sú priamo asociované s politikou (školy alebo úrady a pod.).

Záver

Pri prechádzke Bratislavou by sa na prvý pohľad mohlo zdať, že politika je v skúmanom areáli jazykovej krajiny prítomná len v malej miere, s prípadným odôvodnením, že v čase, keď bol uskutočnený zber dát, nebolo predvolebné obdobie. Takýto odhad vyplýva zrejme z toho, že pojem *politika* bežne vnímame najmä v spojitosti s jeho prototypickým významom (porov. kategória (1) v teoretickej časti článku). Aktuálny pohľad na zdokumentovaný materiál však ukazuje, že prejavy politiky v skúmanej jazykovej krajine spájajúce sa práve s týmto významom sú veľmi zriedkavé. Po nahliadnutí do odbornej literatúry (napr. Schubert, Klein 2003: 223) a následnom pri-

pustení existencie viacerých možných významov pojmu *politika* však v jazykovej krajine možno identifikovať širšie spektrum stôp politiky.

Pri takomto širokospektrálnom vnímaní je pre účely výskumnej otázky nutné ohraničiť význam (konceptuálnu rovinu) tohto pojmu. Pri tom je dôležité zohľadniť princíp prototypového členenia, teda skutočnosť, že nie všetky významy uvádzané v odbornej literatúre v súvislosti s pojmom *politika* musia byť bežne priamo asociované s týmto výrazom, a že dôležité je usporiadanie jednotlivých subkategórií (možných významov) a ich vzájomné postavenie.

Z perspektívy zisťovania odpovede na otázku, v akej miere nesie jazyková krajina pečať politiky, je potrebné vyhodnotiť aj formy vizualizácie, teda zachytiť, akým spôsobom je politika prítomná v jazykovej krajine (napr. veľkosť a umiestnenie nosičov). Pri podrobnejšom skúmaní k tomu pristupujú aj ďalšie aspekty, ako veľkosť či farba písma, sémiotický kontext a pod. V tejto súvislosti však už teraz možno vyjadriť tvrdenie, že na (na prvý pohľad) nevýraznej pečati politiky na skúmanej jazykovej krajine sa podieľa aj skutočnosť, že vysoké zastúpenie majú opticky marginalizované nosiče, akými sú nálepky.

Záverom možno konštatovať, že predpokladom získania zmysluplnej odpovede na otázku, nakoľko sú v jazykovej krajine prítomné stopy politiky a ďalšieho – kvalitatívneho a kvantitatívneho – vyhodnotenia tejto otázky, je determinácia konceptu (*signifié*) politiky v kontexte výskumu jazykovej krajiny a zahrnutie rozličných aspektov do hodnotenia jazykovej krajiny v súlade s projektovými cieľmi a s už dosiahnutými výsledkami (napr. vytvorené hodnotiace kritériá pre kategorizáciu nosičov).

Literatúra

- BAUKO, J. (2021): Úradné a neúradné vlastné mená v bilingválnej onymickej krajine. *Jazykovedný časopis*, 72(1): 124-141. <https://doi.org/10.2478/jazcas-2021-0018>.
- GAŠOVÁ, Z. (2020): Formy inojazyčnosti v jazykovej krajine. Analýza vybraných aspektov na príklade príklade ‚Krčmy na Zelenej‘ v Bratislave. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie V*. Bratislava: EKONÓM, s. 69-82.
- GAŠOVÁ, Z. (2021): Pestrosť jazykovej krajiny Bratislavy. In: *Od textu k prekladu XV. Časť Linguistic Landscape*. Praha: JTP.
- LANDRY, R.; BOURHIS, R. (1997): Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: an empirical study. *Journal of Language and Social Psychology* 16(1): 23-49. <https://doi.org/10.1177/0261927X970161002>.

- SCHUBERT, K.; KLEIN, M. (2003): *Das Politiklexikon*. Bonn: Dietz.
- SCHULZE, I. (2014): Perspektiven der Linguistic Landscape-Forschung. *Slowakische Zeitschrift für Germanistik*, 10(2): 4-17.
- SCHULZE, W. (2018): *Tlačivo žiadosti k projektu APVV-18-0115: Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy*. [Interný materiál vypracovaný v rámci žiadosti o podporu prostredníctvom projektu APVV-18-0115].
- SCHULZE, I. (2021): *Codebook. Zweisprachiges Codebuch zur Erfassung multimodaler Daten – Bilingual codebook for the entry of multimodal data*. [Interný materiál vypracovaný v rámci žiadosti o podporu prostredníctvom projektu APVV-18-0115].
- SCHWARZ, M.; CHUR, J. (2004): *Semantik*. Tübingen: Narr.
- SZABÓMIHÁLY, G. (2020): Jazyky a aktéri v jazykovej krajine obcí na slovensko-maďarskom etnicky zmiešanom území na Slovensku. *Jazykovedný časopis*, 71(3): 297-320. <https://doi.org/10.2478/jazcas-2021-0001>.
- ŠTEFANČÍK, R. (2016): Politický jazyk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 28-46.

Kontakt:

doc. Mgr. Zuzana Gašová, PhD.

Katedra jazykovedy a translitológie	Department of Linguistics and Translation
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava
E-mail Address:	zuzana.gasova@euba.sk

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9581-1604>.

Jazyková osobnosť politika – historická skúsenosť na rozhraní autora textu a politického praktika¹

Ľubomír Guzi

Abstract

[Linguistic Identity of Politician – Historical Experience at the Interface between the Author of a Text and a Political Practitioner. *In our paper, we analyze the linguistic personality of a well-known political representative - we give his characteristics based on an analysis of the production and using of texts created by him on various levels. We draw on the characteristics of language identity, which was defined in the Russian philological environment and focuses on obtaining data on prominent language personalities who produce the most quantitatively and qualitatively valuable texts, reflecting the way of life in this textological, de facto language production. With the methodical procedures of such an analysis we focus not only on artistic writing, but on finding typical features of statements and characteristics of linguistic identities of important politicians who left textual creation at the interface of political writing and writer's activities - we analyze and compare linguistic personalities of V. I. Lenin, L. D. Trotsky, in part, J. V. Stalin (who did not leave valuable texts in written form) and W. S. Churchill, who also moved significantly between literary production and political pragmatism, effectively complemented the role of politics with elaborate rhetorical speeches and writing, which even earned him the Nobel Prize for Literature.*

Keywords: linguistic identity, historical figure, writer, Russian and English history, political science.

Kľúčové slová: jazyková osobnosť, historická osobnosť, spisovateľ, ruské a anglické dejiny, politológia.

¹ „This contribution is the result of the project implementation VEGA № 1/0285/19 Analysis, typology and interpretation of contemporary Russian language personality (Lexikon - thesaurus - pragmatikon) supported by Scientific Grant Agency of the Ministry of Education, Science, Research and Sport of the Slovak Republic and Slova

Úvod

Problematika jazykovej osobnosti je v lingvistikе pomerne nová a hoci jej obsahová štruktúra zodpovedá niektorým profilovým disciplinám tradične definovaných antropologicky orientovaných humanitných vied, jej formovanie a rozvoj v podobe exaktne definovaného smeru súčasného lingvistickeho výskumu patrí ruskému prostrediu. V našich predchádzajúci prácach, ktoré sme čiastočne prezentovali už v minulosti v rámci etablovaného zborníka *Jazyk a politika*, ktorý nesie podtitul „na pomedzí lingvistiky a politiky“, sa tejto problematike venujeme pomerne intenzívne (Guzi 2017, 2018, 2019). Preto sa už nebudeme venovať konkrétnostiam, týkajúcich sa výpočtu definícii jazykovej osobnosti, ktorá sa podľa ruskej tradície prekladá ako *linguistic identity*. Hoci sa v niektorých prácach stretávame aj s prekladom *linguistic personality*, dominuje predchádzajúci tvar, pričom formujúca sa lingvistická disciplína sa nazýva lingvopersonológia (lingvopersonology), resp. lingvistická personológia. My sa pridrižujeme terminologického úzu autorov a editorov zmieneneho zborníka, keďže ide o okruh odborníkov, venujúcich sa odkazu jedného s priekopníkov teórie jazykovej osobnosti Ju. N. Karaulova, ktorého metodológiu asociatívnych testov používame i my ako v sfére po slovensky, tak aj po rusky hovoriacich vzoriek. Veľmi dôsledne predstavujú pojem jazykovej osobnosti vo svojich štúdiách O. A. Jeremejeva (1991), V. P. Neroznak (1996), Je. V. Ivancova, (2010), N. Je. Nikitina (2015) alebo L. A. Churanova (2017), ktoré môžu poslúžiť aj ako úvod do terminologického aparátu danej problematiky. Je samozrejme, že koncept a sformulovanie predmetovej základne odborných otázok spojených s jazykovou osobnosťou spadá už do prelomu XVIII a XIX st., neskôr je spájaný so známymi koncepciami W. von Humboldta, ktorý jazyk považoval za akýsi vnútorný orgán samotného bytia človeka, nehovoriac o jeho charakteristických teóriách jazyka ako ducha národa alebo národnosti, ktorí je založený práve na schopnostiach jazykovej osobnosti produkovať rečovú činnosť, teda disponovať rečovou spôsobilosťou. Je nutné poznamenať, že teória a pojem jazykovej osobnosti neustále naráža na kritiku, ktorá vyčíta terminologickú nesúrodosť až tautologickosť, rovnako ako aj rozptýlenosť predmetu výskumu lingvistickej personológie. Naopak, ako konštatuje Je. V. Ivancova, „celý rad oblastí vedeckého skúmania – lingvodidaktika a psycholingvistika, štylistika umeleckej reči a lingvokulturológia, komunikačná lingvistika aj samotná lingvopersonológia – svedčia o mimoriadnom dopyte po orientácii na „ľudský faktor“ v jazyku (Ivancova 2010: 24). Široký záber tohoto pojmu však poukazuje práve na interdisciplinárnosť a veľkú mieru potenciálnej integratívnosti, zjavnú a zároveň aj východiskovú antropocentrickosť skúmania. Tieto kritéria napĺňa práve teória jazykovej osob-

nosti, ktorá poskytuje metodologickú základňu a východiská pre štúdium nositeľa určitého jazyka, ktorý je charakterizovaný na základe analýzy textov, ktoré vytvára a pokúša sa hľadať odpoveď na otázky, ako v týchto textoch narába s formálnymi i obsahovými prostriedkami tohto jazyka s cieľom vyjadrenia svojej osobnosti a videnia objektívnej reality a pohľadu na svet (vytváranie jazykového obrazu sveta), a taktiež aj dosiahnutia im stanovených a sformulovaných zámerov. Pri analýze jazykovej osobnosti vlastne ide o charakteristiku osobnosti rečovej, o celý súhrn psychologicko-fyzických vlastností jedinca, vyjadrením ktorých je miera schopnosti k vytváraniu (produkcii) a prijímaniu (repcii) rečových výpovedí. Posunutú „o úroveň vyššie“, môžeme hovoriť o rečovom prejave osobnosti v diskurzoch, ktoré vytvára, a prostredníctvom ktorých sa takáto jazyková osobnosť prejavuje prostredníctvom jazyka, tak ako je to v jej prezentácii v rámci etnických, sociálnych či psychologických charakteristík. Tieto sú veľmi dôležité aj pri rozbere jazykovej osobnosti historicky významných osobností, o ktorých sa zmienime nižšie. Keďže sa v našej výskumnej činnosti venujeme hlavne jazykovým a osobnostným profilom ruských politických dejateľov, rozoberieme z hľadiska charakteristických črt jazykovej osobnosti hlavne postavy, ktoré pochádzajú z rôznych prostredí a spoločenských vrstiev, no svetlo sveta uzreli v rozmedzí prakticky jednej dekády XIX. storočia, jeho 70-tych rokov.

Historicko-politická osobnosť ako producent textu a jazyková osobnosť

Nami zvolené osobnosti nielenže výrazne zasiahli do ruských a svetových dejín, najmenej traja z nich sa cítili byť spisovateľmi - jeden z nich, analýzu osobnosti ktorého používame ako komparáciu k jeho ruským náprotivkom, získal zrejme najvyššie ocenenie za literatúru, ďalší mal recept na permanentnú revolúciu a nesporný talent spisovateľa a rétora, tretí redigoval text svojho predchodcu do konkrétnej podoby prísne riadeného štátu s dominanciou jednej strany, pričom jeho text nemal písané, ale konkrétne, reálne vyjadrenie. Ide nám o individuálnu a komparatívnu analýzu jazykových osobností V. I. Uljanova-Lenina (1870-1924), W. S. L. Churchilla (1874-1965), L. D. Trockého (1879-1940), J. V. Stalina (1878/79-1953) a sčasti sa budeme venovať aj „prechodnej“ politickej osobnosti ruského revolučného roku 1917 – A. F. Kerenskému (1881-1970). Ako sme spomínali vyššie, ide o výrazné politické osobnosti s bohatou intelektuálno-spisovateľskou činnosťou. Skúmanie ich jazykovej osobnosti je možné ako prostredníctvom verbálno-sémantickej analýzy ich textov, tak aj skúmaním precedentnosti ich mien ako časti väčšieho celku precedentných fenoménov

(javov). Kvôli obmedzenému priestoru sa obmedzíme na východiská, ktoré sformuloval už Ju. N. Karaulov vo vzťahu k produkcii a recepcii zmiernených rečových výpovedí – produktov vo forme textov, ktoré sa vyznačujú – rôznou mierou štruktúrálnej a jazykovej zložitosti; – hĺbkou a presnosťou odrazu objektívnej reality okolitej skutočnosti a cieľovým, resp. cieľným zameraním jazykovo-rečovej produkcie (Jazykovaja ličnosť 2017).

Tieto tri logicko-metodologické postuláty ako keby presne odrážali skutočnosť dichotómie jazyk a politika, ktorá nie je možná mimo jazykovú osobnosť, mimo jazykové spoločenstvo. Pritom aspekty takejto analýzy, ktoré definične vydělal Karaulov existujú v lingvistických disciplínach aj oddelene, aj preto sa zdá byť samotné formovanie pojmu jazykovej osobnosti niektorým bádateľom zbytočné. Produkcia jazykovej osobnosti v oblasti politického diskurzu vždy vyvolávala záujem odborníkov z rôznych spoločenských oblastí. Tobôž, keď išlo o dominantných, úspešných, resp. historicky významných predstaviteľov politickej scény. V ruskom prostredí sa v poslednom období objavilo niekoľko zaujímavých kvalifikačných prác a monografií, ktoré skúmajú jazykovú osobnosť takých historických postáv ako Peter I., Ivan IV. Hrozný, Katarína II. Veľká a pod. Autori takýchto prác sa sústreďujú na analýzu jazykových osobností na základe ich výrazného textového dedičstva, napríklad v prípade Ivana IV. a Kataríny II., alebo v kontexte kultúrno-spoločenských zmien, ktoré zasiahli aj zmeny v oblasti jazyka, napríklad, v časoch Petra I. Taktiež je možné skúmanie lingvistickej osobnosti vladára v umeleckom diele, v ktorom autor vykonal neuveriteľnú výskumnú prácu a jeho historicko-literárny hrdina v jeho práci výrazne prehovára svojimi vlastnými slovami a výpoveďami, ktoré autor excerpoval z dobových textov konkrétnej historickej postavy. Na tomto mieste môžeme len poznamenať, že v ruskom prostredí sa veľmi často zadávajú témy prác, týkajúce sa skúmania jazykovej osobnosti Petra I. v románovom diele spisovateľa Alexeja Tolstého (1883–1945).

Pri popisoch jazykovej osobnosti sa na verbálno-sémantickej úrovni skúmajú slová a ich významy, v rovine kognitívnych prístupov sú to zasa koncepty. Hierarchicky vyššie sa nachádza motivačný faktor, týkajúci sa otázok, prečo, s akým cieľom producent textu aplikuje konkrétne slová, myšlienky, koncepty. Je len samozrejmé, že pri takomto uhle pohľadu opätovne vznikajú otázky, či lingvistický výskum neprekračuje objekt svojho výskumu. Avšak práve v tomto smere je nutné poznamenať, že v miere aplikácie pomedzných disciplín dokáže lingvistický výskum obohacovať a upresňovať svoje konečné výsledky. Teória a prax skúmania a výsledkov jazykovej osobnosti svedčí o prieniku do psychologických charakteristík skúmaného objektu. Práve psychologický aspekt preniká nielen kognitívnu

a pragmatickou úrovňou, ale aj „verbálno-sémantickou, keďže z oblasti psychológie pochádza, napríklad, výstavba asociačno-verbálnej siete“ (Sedych 2012: 205).

Pri štúdiu a analýze jazykovej osobnosti sú presahy do psychologickkej roviny veľmi zreteľné a hmatateľné. Pri spojení *language identity* a politického diskurzu už ide doslovne o získavanie informácií o všetkých faktoch, ktoré mali vplyv na formovanie idioštylu, rečového a rétorického prejavu danej osobnosti.

Pri štúdiu niektorých životopisných diel o nami vybraných osobnostiach je možné napriek značnej rôznorodosti pôvodu a rodinného zázemia nájsť medzi týmito osobnosťami mnoho spoločných črt, ktoré neskôr vplývali na formovanie ich jazykovej osobnosti. Všetky pochádzali z obdobia, kedy sa kládol veľký dôraz na základné a stredoškolské vzdelanie s veľmi dôležitou klasickou jazykovou, literárnou a náboženskou prípravou. Niektorí zostali veriacimi, iní dospeli k ateizmu. Všetkým však bola vlastná intelektuálna práca. Napr., Vladimír Ul'janov pochádzal z rodiny, v ktorej im bola od najútlejšieho veku vštepovaná doslova láska k intelektuálnej práci a snaha k úspechu a vynikaniu. Práve „tento rodičovský vplyv zohral hlavnú úlohu pri formovaní osobností a charakteru všetkých detí v rodine Ul'janových bez výnimky“ (Service 2002: 40-41;). Jeho rodičia sa chceli etablovať v provinčnom, hoci gubernskom hlavnom meste, vyhýbali sa politickým témam a od vzrastajúcich revolučných prejavov sa snažili uchrániť aj svoje deti. Aj keď otec rodiny, Il'ja Nikolajevič sa na hodnostnom rebríčku dopracoval do hodnosti *statskogo sovetnika* (štátneho radcu) a získal dedičný šľachtický titul, rodina skôr patrila k osvieteneckej *raznočinnej inteligencii*, než ku klasickej šľachte. Rodina Ul'janovových si zachovala vzťah k nemeckej kultúre, zdedenej po matke (v rodine počúvali a na klavíri hrali hlavne moderného Wagnera), V časech kedy všetci progresívny obyvatelia impéria v rodinách pestovali nemecký a francúzsky jazyk, oni tak činili z intelektuálnej potreby a medzi sebou doma používali francúzštinu zväčša preto, aby im nerozumelo služobníctvo. Vladimír Ul'janov teda rástol v intelektuálnom prostredí, ktoré bolo patrioticky proruský naladené a snívalo o prozäpadne orientovanom obrodení pre svoju krajinu. Všetky deti v rodine Ul'janovových sa zrejme ešte v predškolskom veku naučili čítať a písať a v základnej škole sa pripravovali pod vedením v Rusku aj teraz populárnymi „*repetitorami*“. Cieľom Vladimíra bolo klasické mužské gymnázium, na ktoré sa nebolo vôbec ľahké dostať, jedinou výhodou bolo, že vďaka pozícii otca v školstve boli všetky deti v rodine oslobodené od školeného. V lete roku 1879 Vladimír úspešne absolvoval prijímacie skúšky na typické, prestížne a náročné cárske gymnázium. Stredoškolské prostredie pokračovalo vo formovaní jazykovej osobnosti mladého človeka, vybavujúc

ho potrebným výrazovým a vyjadrovacím materiálom. Štúdium bolo náročné – dominoval ruský jazyk, matematika, prírodné vedy a náboženstvo. Kto učivo nezvládal, bol preradený do „prípravného“ ročníka. Napríklad, v prvom ročníku bolo osem hodín latinčiny týždenne, neskôr pribudla stará gréčtina, z moderných jazykov nemčina a francúzština. Klasické jazyky a štúdium antických autorov mali vštepovať poddaným Jeho Veličenstva ideály viery, pravdy, vytrvalosti, statočnosti a oddanosti trónu. Lenin teda čítal v origináloch Hérodota, Thukydidu, Ksenofonta, Tita Lívia, Horácia a Ciceróna. Paradoxné je, že s ruskými spisovateľmi to bolo horšie. Ich diela sa citlivo vyberali – Puškin, Lermontov, Gogol, Turgenev, Tolstoj, Dostojevskij – všetci tematicky upravení pre potreby imperiálnej výchovy. Bolo vybraných sto povinných básní a poém, ktoré sa študenti museli naučiť spamäti – išlo hlavne o „politicky bezpečné“ bájky Krylova, výber zo Žukovského, Koľcova, Puškina a Lermontova. Nebolo na zreteli ani zďaleka rozvíjanie poetického a umeleckého krásna, išlo hlavne o výchovu k patriotizmu a vernosti monarchii. Žiaci gymnázia sa museli naučiť naspamäť 45 bájok Krylova a 31 básni Puškina, bez ktorých nemohli úspešne ukončiť štvrtý ročník, čo sa viac než polovici študentov nepodarilo (Ivanskij 1964: 196). Okrem toho, francúzsky jazyk vyučovali bez Voltaira a Rousseaua, nemčinu bez Goetheho. Bohatú verejnú knižnicu v Simbirsku, ktorú zriadili nie neznámi Karamzinovci, mohli študenti navštevovať len s osobným dovolením riaditeľa gymnázia Fiodora Kerenského, otca neskoršieho premiéra Dočasnej vlády, ktorú študent gymnázia Vladimír Ul'janov Lenin zvrhne v októbri roku 1917. Aj keď v gymnázium sa používala trstenica, učitelia nabádali žiakov donášať na spolužiakov, na minimum sa skracovali hodiny chémie, biológie a fyziky. Vladimír Ul'janov mal vždy svoj vyhranený spôsob, podložený železnou, miestami až chladnou logikou. Mal svoj svet, do ktorého púšťal málokoho, snád s výnimkou staršieho brata Alexandra.

Disciplína gymnázia však nevyšla nazmar. Roky biftľovania latinských a starogréckych sloviess, jambov a hexametrov Ul'janovovi prinieslo schopnosť vystihovať správny zmysle slov a zmysel ich použitia pre konkrétne prípady. Nech sa už Lenin prijímal a prijíma z akýchkoľvek pozícií, jedno je neodškriepiteľné – postupne sa vypracoval na revolučného spisovateľa a mysliteľa (Service 2002: 56). Hlavní „veľkí revolucionári“ boli v prvom rade spisovateľmi. A neboli to len práce Marxa a Engelsa, ktoré formovali rečový a jazykový prejav Lenina – boli to aj veľkí klasici antickej minulosti. Je známe ako sa Lenin chytal každého významového odtieňa slova – z prác veľkých orátorov Demostena a Cicera mladý Vladimír Ul'janov získava prvé vedomosti ako prelomiť múr oponentových argumentov, nachádzajúc v nich aj tú najmenšiu štrbinku. Osvojoval si historizmus veľkých gréckych

a rímskych historikov, ich prácu s faktami, logickosť sujetových línií, odhaľovanie ukrytých príčinných vzťahov. Podobný exkurz by sme mohli urobiť do rannej intelektuálnej prípravy mladého Lejbu Bronštejna – Trockého, Koby Džugašviliho – Stalina, alebo vynikajúceho rétora Alexandra Kerenškého. Kvôli komparácii sa však pristavíme pri W. Churchillovi, politickú, intelektuálnu, no aj jazykovú osobnosť ktorého obklopuje neskutočný počet všeobecne priatych, neraz nepravdivých stereotypov. V decembri 1940 si W. Churchill mohol sebavedomo dovoliť zažartovať na adresu Hitlera, ktorý v jednom zo svojich prejavov vyhlásil, že medzi sebou bojujú odchovanci známej britskej líahne aristokratických žiakov *Eton* a *školy Adolfa Hitlera*. Churchill len poznamenal, že Hitler pozabudol na *Harrow*, žiakom ktorej bol práve on (Langworth 2008: 452). Ako takmer o každej stránke politického, osobného alebo spoločenského života W. Churchilla, tak aj o jeho vzdelaní panuje celý rád vypestovaných poloprávd. „Nikomu sa nikdy nepodarilo prinútiť ma, aby som napísal jediný latinský verš, alebo sa naučil z gréčtiny viac ako abecedu“ (Rose 1995: 16). Spisovateľská a politická kariéra W. Churchilla sa navzájom prelínali a rozvíjali zároveň. Základy však boli položené práve v kvalitnom vzdelávaní, aj keď na tie najprestížnejšie méty v ponímaní kvalitného šľachtického vzdelávania v Anglicku, rozumej *Eton*, nedosiahol. Ako poznamenáva jeho pomerne kritický životopisec Clive Pointing, Churchill sa v neskoršom období „snažil vyvolať dojem, že sa toho v škole mnoho nenaučil a všetky znalosti dosiahol samovzdelávaním“ (Pointing 1997:8). Najspokojnejšie obdobie pre učenie našiel hlavne v prípravnej (základnej) škole v Brightone, keďže z predchádzajúcej v Ascone, si doniesol stopy po fyzických trestoch, a neskôr na prestížnej strednej škole v londýnskej *Harrow School*. Veľmi rád čítal, „hltal *Ostrov pokladov* (*Treasure Island*, 1883, od R. L. Stevensona), vyhľadával diela H. R. Haggarda, dvadsaťkrát prečítal *Bane kráľa Šalamúna* (*King Solomon's Mines*, 1885, od Haggarda), dožadoval sa štúdia *Dejín Americkej občianskej vojny* od Ulyseasa Granta (Pointing 1997:8). Bol pomerne bystrý žiak, aj keď so selektívnym prístupom k látke, aj keď mu nešla gréčtina a latinčina usilovne na nich dokázal pracovať. Bol schopný sa učiť grécke a latinské deklinácie, ako sám podotýka v korešpondencii „nešli mu latinské verše, avšak pokroky robil v próze“, od rodičov sa dožadoval nových latinských a gréckych slovníkov (Gilbert 2004: 34-35). Nespornou výhodou bolo preňho spoločenské postavenie, aj keď nie najvyššie, k schudobnenej šľachte ani zďaleka nepatril. Svoje romány mu posielal sám jeho obľúbený autor Rider Haggard, s ktorým si priamo dopisoval, a jeho román *Allan Quartermain* sa mu zdal „zábavnejší“, než *Doly kráľa Šalamúna* (Gilbert 2004: 35). Churchill, podobne, ako napríklad Stalin, ale aj Lenin či Trockij, disponoval fenomenálnou pamäťou, dokázal sa naučiť celé pasáže anglickej poézie

a prózy od Macaulaya, Byrona, Longfellowa a Milтона. Zrejme jeho najznámejší biograf, M. Gilbert, píše, ako sa v Harrow zúčastnil súťaže o školskú cenu v recitácii tisícky veršov zo Shakespeara (Gilbert 2004: 38). Roy Jenkins, sám absolvent Oxfordu, neskôr minister vnútra a financií Spojeného kráľovstva, šiesty Predseda Európskej komisie a autor populárneho Churchillovho životopisu vyzdvihuje jeho schopnosť naučiť sa 1200 veršov zo známych *Spevov Starého Ríma (Lays of Ancient Rome)* od whigovského politika, historika a básnika Thomasa Babingtona Macaulaya, no neopomína jeho „odolnosť voči latine“ (Jenkins 2017: 19). Clive Pointing však dodáva, že už v Brightone „čítal Herodota v gréckom origináli, rovnako mal rád Vergília, vedel po francúzsky, venoval sa štúdiu Euklida a algebry, ktorú mal rád“ (Pointing 1997: 8-9). Paul Johnson podotýka, že jeho učiteľ v Harrow, reverend J. Welldon (neskorší biskup v Kalkate) len vraštil tvár, keď Churchill citoval latinské alebo grécke výroky, no predsa to len poslúžilo rozvoju jeho angličtiny pod vedením R. Somervella. Churchill sa stal majstrom v precítení a používaní anglického slova. „Slová sa stali verbálnym prúdom, rinúcim sa jeho žilami počas kreovania celej jeho politickej dospelosti“ (Johnson 2009:15). Okrem toho, od jeho 21 rokov mu slúžili aj ako zdroj príjmov. Napísal tisíce novinových a časopiseckých článkov a asi 40 kníh. Jeho *Druhá svetová vojna* má viac než 2,050.000 slov, v porovnaní s rozsiahlym a značne autoritatívnym dielom anglickej historickej a intelektuálnej spisby - *Úpadok a zánik Rímskej ríše* od Edwarda Gibbona je to takmer dvojnásobok (1,100.000 slov). Celkovo Churchill publikoval text objemom medzi 8 až 10 milióna slov (Johnson 2009). Aj keď neskôr napíše, že „dvanásť rokov v škole bolo jeho premárneným a nešťastným obdobím“, ide zjavne o zveličovanie a ako ďalej tvrdí Jonathan Rose, „jeho osobitá literárna potrava nielenže sformovala jeho politické názory, ale urobila ho v rámci britskej politickej hierarchie niečím výnimočným, čo nezapadalo do konvenčných ideologických kategórií“ (Rose 2015:21). Kým jeho politickí súper i zahmlievali oči svojim voličom nepochopiteľnými latinskými citátmi, Churchill bol akýmsi druhom *kultúrneho všežravca*, čo sa v súčasnosti v anglickom prostredí označuje ako „nobrow“. Churchill mohol podľa Dwighta Eisenhowera vytiahnuť ako citát pasáže všetko, od gréckych klasikov až po Káčera Donalda (Rose 2015:21). Avšak iba on, ako jediný z činných členov Dolnej snemovne potom, čo si odsedel svoje v pracovni, osobne viedol pechotu v priamom boji (Johnson 2007: 217). Jeho intelektuálne schopnosti, jazyková úroveň i fyzická príprava rástli pozvoľne, no do závrtných výšin. Ako píše terajší britský premiér, „chlapec, ktorého v Harrow School prezývali krpáňom, jeho výška bola 170 cm a obvod hrudníka asi 79 cm“, tento mladík „porazil zajakávanie, depresie, otrasného otca a stal sa najväčším žijúcim Angličanom“ (Johnson 2015: 3)

Samozrejme, že vyčerpáť komplex jazykovej osobnosti nie je možné, je skôr záležitosťou parciálnych charakteristík, ktoré však dokážu vytvoriť jej synergetický model. Ako sa pri štúdiu diela určitého autora text a jeho osobnosť zasadzujú do žánrovej roviny a jeho životného cyklu, tak aj skúmanie politickej a jazykovej osobnosti odráža obdobné postupy. Ak sme pri kreovaní jazykovej osobnosti politika typu W. Churchilla operovali hlavne štúdiom jazykov, literatúry, dejín, v ktorých značne vynikal, nesmieme opomenúť ani divadelnú prípravu – na pomedzí základnej a strednej školy hral v Moliérovej hre *Lekárom proti svojej vôli*, alebo v Aristofanových jazdcoch, neskôr aj iné úlohy. Vedel presne vystihnúť ako verbálnu, tak aj pocitovú stránku svojich prejavov a vystúpení. Je známe, že Churchill mal veľký vzor v politickom profile svojho otca, lorda Randolpha Churchilla. Ako priznáva, v časoch, keď písal svoju autobiografiu *My Early Life*, videl otca „*in a different light from the days when I wrote his biography*“, bol už vo vyššom veku než jeho otec, keď zomrel (Churchill 2012: 42). Lord Randolph urobil samozrejme skvelú kariéru (bol ministrom (sekretárom) pre Indiu a ministrom financií), nedosiahol však na tie najvyššie posty, medzi ktorými kulminuje jednoznačne post ministerského predsedu. Jeho syn o ňom píše, že jeho postavenie v dejinách britskej politiky „nie je možné merať jeho slovami a činmi, ale dojmom, aký jeho osobnosť zanechala na súčasníkov. Ten bol veľmi intenzívny a keby sa okolnosti aj naďalej vyvíjali priaznivo, mohol sa prejaviť aj pri kľúčových udalostiach. Otec bol steslením onej sily, vrtochov i šarmu, ktoré tak často vyžarujú z génia“ (Churchill 1996: 48). Na inom mieste používa takéto slová: „...*He was 'the daring pilot in extremity'*. That was **his our**“ (Churchill 2012: 42), teda, ak použijeme preklad Zdeňka Hrona: „*Byl 'odvážnym lodivodem v mezní situaci'*. Tehdy nadešla jeho chvíle“ (Churchill 1996: 46). Bol schopný exaktne používať kľúčové neexaktné, často abstraktné pojmy. Životopis otca napísal ešte v roku 1906, svoj *My Early Life*, v roku 1930, presne však vedel, že v júni 1940 je Británia v „mezní situaci (*in extremity*)“ a on bol tým „odvážnym lodivodom“ (aj pre Stalina sa na propagačných plagátoch používalo rovnaké prirovnanie – „veľký lodivod“, to jest *velikij kormčij*, 'кормчий'). Povestnú buldočiu povahu a britskú odolnosť nevzťahoval len na seba, ale jasne určil ako a kedy sa musí politik zosobniť s národom. Bolo to napríklad aj 10. júna 1941, kedy vo svojej reči v Dolnej snemovni utužoval duch národa povestnými slovami: „*Briti sú jediným národom na svete, ktorý má rád, keď sa mu hovorí, že veci sa majú tak zle, že už asi nemôžu byť ani horšie*“ (Rattcliffe 2016). A Churchill opäť raz obrovskú silu okamihu zhustí do konceptu hodina – *hour* – „This was their **finest hour**“ – bola to jeho tretia skvelá reč, ktorá sa stala precedenčným textom spoločne s citátmi jeho známych „*Blood, toil, tears and sweat*“ (známe ako *Krv, (drina), pot a slzy*)

alebo „*We shall fight on the beaches...*“ (Budeme bojovať na plážach...). Nie je preto divu, že druhý diel jeho šesťdielnej *Second World War* nesie názov *Their Finest Hour* (1949), hoci dvanásťdielne vydanie dané obdobie popisuje titulmi ako *The Fall of France* a *The Commonwealth Alone*, čo je taktiež pochopiteľné.

Churchill vo svojom rétorickom prejave, cite pre slová a ich používanie, značne vychádzal zo spomínanej divadelnej skúsenosti. Ako sme ukázali vyššie, jazykovú výbavu klasikov vymenil za ľahšie žánre, čo v politických prejavoch fungovalo veľmi spoľahlivo. Jeho rétoriku a politiku formovala aj vtedy populárna kultúra divadelnej melodrámy, ktorú obľuboval od školských liet. Ako tvrdí J. Rose, „spojenie medzi nízkou literatúrou a vysokou politikou je bežnejšie, než sa na prvý pohľad zdá“ (Rose 2015: 7). Rovnako sa domnieva, že Churchillova próza je preniknutá melodramatickými alúziami, ktoré však bežný čitateľ nepostrehne. Melodráma však britskej kultúre dominovala viac než jedno storočie – od Waterloo po Sommu, a to presne takým istým spôsobom ako americkej ľudovej kultúre dominuje žáner westernu v období od Appomatoxu (posledná veľká bitka Americkej občianskej vojny, po ktorej Konfederácia generála Leeho kapitulovala pred vojskami únie generála Granta) až po Ofenzívu Tet (posledná fáza vojny vo Vietname (r. 1968), ktorá viedla k stiahnutiu amerických vojsk). Tieto charakteristiky a historické míľniky považujeme pre charakteristiku obdobia z pera J. Rosea za veľmi výstižné, aj keď kulturoológovia melodrámy by s tým isto mali určitý problém. Avšak takéto melodramatické ponímanie a vyjadrovanie reality bolo pomerne časté aj u Churchilla a je ho ťažké odlúčiť od jeho politického odkazu. Aj on dokázal meniť príslušnosť k politickej strane a narábať s obsahom svojej rétoriky. Ostatky melodramatickej ideológie v ňom však nachádzame – táto ideológia je pomerne liberálna a konfrontačná s niečim zaužívaným, vo vzťahu k britskému prostrediu konzervatívnym – zeman sa v nej vzpiera vysokému šľachticovi, robotníci kapitalistom, námorníci vzdorujú svojim dôstojníkom, vzbúrenci sa postavia tyranom, počestné dámy sa stavajú na odpor sexuálnym dravcom, a nakoniec (najobľúbenejší motív) – nevinní muži sú uväznení, aby boli v poslednej chvíli prepustení. Hrdina, a to nachádzame aj Churchillovom vyjadrovaní, sa nikdy nevzdáva (*never surrenders*), odpúšťa nepriateľov, ktorých porazil a k pokoreným sa správa čestne a šľachetne ako ku každému. Presne, ako to sformuloval v roku 1930 vo svojom životopise, aj keď v trochu iných súvislostiach, no s rozhodnosťou a bezohľadnosťou jemu vlastnými „...považoval som za rozumné poraziť Írov a potom im udeliť autonómiu (*Home Rule*); Nemcov vyhladovať a potom ich krajinu postaviť na nohy; Generálny štrajk najprv potlačiť a až potom splniť požiadavky baníkov. Neustále ma za tento názor napádajú, lebo len málokto sa riadi takýmito princípmi. Raz ma požiadali,

aby som vymyslel nadpis na nejaký pamätník vo Francúzsku. Napísal som – *“Vo vojne: rozhodnosť. Po porážke – odpor. Po víťazstve – veľkodušnosť. V mieri – dobrá vôľa”* (Churchill 2012: 300-301). P. Johnson to považuje celkovo za maximu Churchillovho života. Aj sám sa považoval za človeka, ktorý nedokázal dlho nenávidieť („*not a good hater*“), pričom cituje jeho slová – „Keď prišlo víťazstvo, prestal som nenávidieť Nemecko“, práve vtedy zarezonovalo jeho rezolútne *„Po víťazstve – veľkodušnosť (magnanimity). V mieri – dobrá vôľa (good will)“* (Johnson 2007: 223). Aj keď bol Churchill bezpochyby tvrdým a pragmatickým politikom, vedel uznať kedy je po boji, za čím nastupuje obdobie „veľkodušnosti“ a dobrej vôle. Aj svojich literárnych hrdinov obdarúval podobnými vlastnosťami, stotožňoval sa s nimi autobiograficky. Prejavilo sa to hlavne v jeho románe Savrola (1900), ktorý začal písať ako dvadsaťdvaročný a s vervou jemu vlastnou tristoštyridsať stranovú prácu o rok dokončil. Kniha má pomerne dynamický dej, no samotné postavy pôsobia podľa Françoisa Bédaridu pomerne umelo – pričom sa to dá vysvetliť tým, že „z väčšej časti sa v knihe odráža duševné rozpoloženie samotného autora, veď v tejto politickej melodráme (!) sa veľmi úzko preplietla avantúra s ambíciami, život so smrťou, moc s láskou, tvoriac prenikavú zmes snov a akcie (Bedarida 2011: 52).

We are all worms. But I do believe I am a glow-worm.

Nemyslíme, si, že narušíme snahu o čo najexaktnejšie podanie nášho materiálu tým, že na charakteristiku osobnostných a z veľkej časti aj politických čŕt nami skúmaných jazykových osobností použijeme pomerne sarkastické a odľahčené, o to však pravdivejšie konštatovanie W. Churchilla. Ten si pri jednej večery v roku 1906 povzdychol a zašeptal Lady Violete Asquith, dcére budúceho britského premiér ministra H. H. Asquitha – „Všetci sme červy. Ja však verím, že som svietielkujúci červ“ (Langworth 2008: 529). Nami skúmané jazykové osobnosti vykazujú značné črty egocentrizmu, nevyhnutného pre pôsobenie v intelektuálnej, resp. spoločenskopolitickej oblasti, v ktorej jednoznačne dominuje voluntaristická osobnosť. Tieto črty boli pretavené aj do ich prejavu jazykovej osobnosti. V interakčnej oblasti s okolím dokázali byť verbálne vynachádzaví ako vo vzťahu k svojim politickým spojencom, protivníkom, tak i k samoprezentácii. Typickým príkladom je Lev Trockij alebo Aleksander Kerenskij. Kerenskij, otec ktorého prakticky gymnaziálne vyšľachtil syna svojho inšpektorského kolegu Il'ju Ul'janova, Vladimíra, sa stal človekom okamihu v roku 1917 po udalostiach, ktoré vošli do dejín ako Februárová revolúcia. Jeho pozíciu opisuje Vasilij Vitalievič Šuľgin, ktorý o chaose

oných dní napísal: „Nevedeli sme čo si počať, miestami sme ostávali úplne bezmocní. Ako poslúchať jeden druhého, ako sa podriaďiť, koho, prečo, kvôli čomu a proti komu, kto sa stane členom novej vlády, kto? No nikto! Lámalí sme kópie, sami sme sa zbavovali zdravého úsudku a aj celej krajine sme zatemnili mozog mýtami o kadejakých geniálnych ľuďoch, pričom existenciou chabej verejnej dôvery, dôvery spoločnosti, ktorá v skutočnosti ani neexistuje. Kerenskij áno. On musí byť vo vláde. On je najaktívnejší, jeho jediného počúvajú, k tomu je aj talentovaný herec, ktorého talent je živý energiou publika (Šulgin 1926: 35).

Situácia sama vytvorila vodcu, ktorý mal vyjadrovať očakávania ľudu. V svojej „*Istorii ruskoj smuty*“ generál Denikin, bývalý vrchný veliteľ bielej armády, konkrétne o 27. marci hovorí: „V tento rozhodujúci moment vodcov nebolo, existoval iba živel. V jeho hroznej ríave nebolo vidieť žiaden cieľ, žiaden plán, žiadne heslá“ (Denikin 1991: 35). Aj Trockij priznáva, že revolúcia ešte nedisponovala svojimi vlastnými rituálmi, ulica bola ešte plná dymu, masy sa ešte nenaučili spievať po novom, zasadnutia plynuli bez akéhokoľvek poriadku, boli bezbrehé ako rieka v polovodí, Soviet sa dusil svojim vlastným entuziazmom. Revolúcia je už mocná, no ešte *naivná detskou naivitou* (Trockij 1997: 172).

Kerenskij je príkladom toho, že ani nie tak oficiálne politické funkcie, ale vypracovaný koncept verejne činnej osobnosti, jej „image“, čo je vlastne taktiež obraz osobnosti, sú zárukou úspechu v revolučnej atmosfére. Práve verbálny „image“ – obraz, koncept osobnosti, je tým, čo dokáže vyrobiť jazyk myslením, kognitívnymi schopnosťami alebo úmyslami producentov takéhoto konceptu. Nikolaj Svanidze v Historickej kronike s nadšením poskytuje takýto text: „*Rok 1917 bol najstrašnejším rokom dvadsiateho storočia v histórii Ruska, ba aj celého sveta. Dve ruské revolúcie, z ktorých prvá urobila Rusko na deväť mesiacov demokratickým a druhá na trištvrte storočia bolševickým. Cárova abdikácia, Dočasná vláda, príchod z emigrácie Lenina a Trockého, alebo Trockého a Lenina. A človek, ktorý mohol zvrátiť chod udalostí, no nezvrátil, – Aleksandr Fiodorovič Kerenskij*“ (Svanidze 2007: 90).

Oficiálne posty Kerenského nevystihujú jeho status, ktorý požíval v oných dňoch: od marca do apríla bol ministrom spravodlivosti, od mája do augusta ministrom vojny a námorníctva, od ôsmeho júla premiérom a od 30. augusta aj povestným vrchným veliteľom. Oveľa väčšiu váhu, ako sa postupne ukázalo, mali jeho verbálne charakteristiky, ktoré sa objavovali v tlači, pochádzali z pier významných intelektuálov, alebo sa zachovali v spomienkach účastníkov oných udalostí: R. H. Bruce Lockhart hovoril o Kerenskom ako o „jedinom, kto má v ministerskej rade nejakú moc“ (Filosofov 1917: 18), George Buchanan ako o „najvplyvnejšom mužovi vo

vláde“; V. M. Zenzinov ako o „ozajstnom premiérovi“, Zinaida Gippius (1929: 116) ako o „najvplyvnejšom ministrovi“ a Arthur Ransom ako o „najvplyvnejšom ministrovi“. D. V. Filosofov nazýva Kerenského „symbolom slobodného Ruska“, „prorokom a hrdinom ruskej revolúcie“ (Filosofov 1917: 19), P. N. Miľukov aj francúzsky socialista Albert Thomas sa zmieňujú, že Kerenskij sám hodnotil svoje postavenie v rámci vlády ako „*specialnoje*“ (Miľukov 1955: 272; Abraham 1987: 157).

Z ďalších spomienok môžeme Kerenského ponímať ako „najpopulárnejšieho muža v meste“ (Sokoloff 1956: 7), „jediného človeka spomedzi všetkých, ktorý sa rozdával úplne...“, „nepostrádateľný Kerenskij posledných dní cárizmu“, „všadeprítomný“ (*vezdesuščij čelovek*) februárových a marcových dní (Suchanov 1991: 69), „zosobnenie koaličných a živých síl národa“, „národná osobnosť“, ktorej ideály sú nestranné, ale nadstranné (Cereteli 1963: 123-124), človek, ktorý prepožičal svoje meno Sovietsu (Sobolev 1993: 19), „skutočný syn revolúcie“ (*pravorožďonnyj syn revolucii* – charakteristika F. A. Stepuna Figes - Kolonitski 1999: 80). Vo všeobecnom radostnom opojení revolúciou Rusi v Petrohrade čoraz častejšie vyzdvihovali do popredia typickú kategóriu „*sobornosti*“, ktorá vtedy dominovala nad straníckosťou (*partijnost*) – „Chvála Bohu, - poznamenala si Tatiana Gippius, že *sobornost* víťazí nad straníckosťou“ (Figes 1997: 352).

Kerenskij sám vytváral svoj vlastný koncept, veľmi citlivo nadväzujúci na ruskú mentálnosť, na mentálnosť ruskej masy, vtedy zväčša ozbrojenej. V bahnitej a nepriehľadnej pôde revolúcie bolo aj pár oporných bodov, po ktorých sa dalo chodiť, píše Šul'gin. Na týchto „*kočkach opory*“ (akési oporné hrbole) sa vôbec nedalo stáť, no bolo po nich možné prebehnúť – išlo o tie revolučné kontakty, ktorými Kerenskij disponoval: boli to ľudia, často napojení na určité organizácie, ktoré medzi sebou neboli často prepojené, no ktoré akceptovali jeho autoritu. Práve preto v prvých revolučných dňoch (okrem jeho osobných kvalít a nesporne jeho prvotriednych hereckých schopností) Kerenskij zohral takú dôležitú úlohu: „... boli ľudia, ktorí ho počúvali... no to si žiada isté vysvetlenie: chcem povedať, že to boli ozbrojení ľudia, ktorí ho počúvali. Pretože počas revolúcie sú ľuďmi len tí, ktorí držia v rukách flintu. Ostatní – to sú len bedári, prach, po ktorom stúpajú tí flintovníci (*vintovočnyje*)“ (Šul'gin 1990: 449-450). To je však len jedna strana mince. V roľníckom prostredí, v povedomí ktorého žil koncept „*borca za svobodu*“, sčasti v tomto období podporovaný masívnymi prúdmi nelegálnej literatúry, ktoré v hagiografickom žánri, prostredníctvom legend, historiek, slovných spojení a pamfletov oslavoval Pugačova, Razina, dekabristov, ale aj individuálnych teroristov od Nečajeva až po eserov, taktiež zohrával svoju veľkú úlohu. Eserovskí teroristi sa stávali martýrmi a to si dovoľovali poznamenávať aj de facto tí, ktorí im navliekali slučku na krk.

Záver

Uchopenie jazykovej osobnosti na základe produkcie jej textov, na základe jej slovesného prejavu, zameranosti rétoriky a tvarovania obrazu vlastnej politickej osobnosti je pomerne širokospektrálnym problémom. Nemôže sa zredukovať na štrukturálnu charakteristiku idiolektu danej osobnosti. Pojem jazykovej osobnosti patrí do oblasti interdisciplinárnych problémov, jej popis a výskum je motivovaný rôznymi faktormi, výraznú zložku tvorí prienik, resp. presah do psychologickkej, alebo lepšie povedané do sociálno-psychologickej roviny. Preto je veľmi dôležité získať čo najviac informácií o formovaní sa danej osobnosti a jej rečového prejavu, zautomatizovaných rečových stereotypov, podmienených i nepodmienených konceptov už od detských čias, kedy prichádza do kontaktu s informáciou toho najrôznejšieho druhu, najlepšie, intelektuálneho charakteru. Nie je možné nedoceniť ani motivačnú stránku formovania a prejavu jazykovej osobnosti. Z historických, politických osobností sa takmer každá pasuje do role povestného churchillovského „luminiscenčného červíka“. Ich charakter a jazykový prejav vyvierajú z im vlastnej textovej tvorby, rétoriky, ale aj „veľavravného mlčania“ či pomerne neotesaného, no veľmi logického až mrazivého verbálneho prejavu, ako tomu bolo, napríklad, u Stalina. Ten nebol žiadnym veľkým rétorom, toto prvenstvo patrilo v revolučnom panteóne Trockému, no ako v predslove k svojej práci píše M. Vajskopf, sám „sa raz dokonca nazval spisovateľom“, hoci ruština nebola jeho rodným jazykom a jeho publicistika nepreukazovala žiaden výrazný literárny talent. Veď stalinský štýl „vyzerá primitívnym ešte aj v porovnaní s celoboľševickým volapükom. Ako odpoveď na podobné poznámky si musím sám odpovedať, že práve štýl, jazyk ako taký, bol tým bezprostredným nástrojom jeho vzostupu k moci, a ktorý následne mal ten kolosálny efekt, príčiny ktorého si zasluhujú výskum. Nie náhodou Stalin jednu zo svojich posledných prác venoval jazyku – ako keby na znak vďaky za jeho verné služby“ (Vajskopf 2001: 384). Aj Leonid Maksimenkov veľmi presne poznamenáva, že „Stalin bol ako politik predovšetkým redaktorom textu, ktorý bol v štádiu prípravy na korektúry. Jeho rozhodnutia sú druhotné vo vzťahu k východiskovému dokumentu. Ruskú politickú kultúru prijímal prostredníctvom a skrz písaný text. Obrúsenie tohto textu z neho činilo sovietsky dokument“ (Maksimenkov 1997: 3). Na druhej strane Churchill už ako dvadsaťročný sformuloval v úvode neuverejnenej úvahy *The Scaffolding of Rhetoric* (1897) nenahraditeľnosť slovesného umenia rétoriky: „Ani jeden z talentov, ktoré človek dostal do vienka, nie je taký cenný ako dar rečníckeho umenia (*the gift of oratory*). Ten, kto ním bol obdarený získal moc, ktorá trvalejšia než sila veľkého kráľa. Taký človek sa stáva vo svete nezávislým“ (Churchill 1897).

U tohto autora sa rétorické majstrovstvo snúbilo s vysokým majstrovstvom ovládania písaného textu, ktorý nám holistickým prístupom vytvára zložitú, no jedinečnú jazykovú osobnosť človeka, spisovateľa, verejne činného predstaviteľa v prvom rade.

Literatúra

- BEDARIDA, F. (2011): *Čerčil'*. Moskva: Molodaja gvardija.
- DENIKIN, A. I. (1991): *Očerki ruskoj smuty*. T. I. Krušenje vlasti i armii (Fevraľ – sent'abr 1917 g.). Pariž 1921, reprint, Moskva: Nauka.
- FIGES, O.; KOLONITSKI, B. (1999): *Interpreting the Russian Revolution. The Language and Symbols of 1917*. New Haven and London: Yale University Press.
- FIGES, O. (1997): *A People's tragedy. The Russian Revolution*. London: Pimlico edition.
- FILOSOFOV, D. (1917): *Novyj stroj. Sovremennaja illiustracija*, 3: 18.
- GILBERT, M. (2000): *Churchill: A Life*. London: Pimlico edition. Random House.
- GILBERT, M. (2004): *Churchill. Život*. Brno: BB/art s.r.o.
- GILBERT, M. (2018): *Čerčil': Biografija*. Moskva: KoLibri, Azbuka-Attikus.
- GIPPIUS, Z. (1929): *Siňaja kniga*. Beograd: Tip. Radenkoviča.
- GUZI, Ľ. (2017): Téma „impéria“ a „imperiálnych symbolov“ v súčasnom jazykovom prostredí (s dôrazom na ruský kultúrny areál). In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie II*. Bratislava: EKONÓM, s. 243-256.
- GUZI, Ľ. (2018): Veľká jazyková revolúcia 1917-1918. Nový poriadok – nový jazyk. Analýza po 100 rokoch. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie III*. Bratislava: Ekonóm, s. 193-206.
- GUZI, Ľ. (2019): Historicko-politická udalosť – problematika jej interpretácie, odrazu v pamäti a jazyku. (Na materiáli percepcie udalostí roku 1917 v prostredí študentov vysokoškolskej rusistiky). In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie IV*. Bratislava: Ekonóm, s. 103-115.
- CHURANOVA, L. A. (2017): Tipologija jazykovej ličnosti v otečestvennoj i zarubežnoj lingvistike. In: *Vestnik Vjatskogo gosudarstvennogo universiteta. Filologičeskije nauki*, 5: 75-80.
- CHURCHILL, W. S. (1897): *The Scaffolding of Rhetoric*. <<https://colloquydowneast.org/wp->

- content/uploads/2018/04/THE_SCAFFOLDING_OF_RHETORIC.pdf > [15. 9. 2021].
- CHURCHILL, W. S. (1996): *Mé životní začátky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- CHURCHILL, W. S. (2012): *My Early Life*. London: Eland Publishing Limited.
- CHURCHILL, W. S. (1900): *Savrola. A Tale of the Revolution in Laurania*. New York, London, Bombay: Longman, Green, and CO.
- IVANCOVA, Je. V. (2010): O termine „jazykovaja ličnost“: Istoki, problemy, perspektivy ispol'zovanija. In: *Filologija. Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*, 12(4): 24–32.
- IVANSKIJ, A. (1964): *Molodoj Lenin. Povest' v dokumentach i memuarach*. Moskva: Izd-vo političeskoj lit-ry.
- JENKINS, R. (2017): *Churchill*. London: Pan books, Pan Macmillan.
- JEREMEJEVA, O. A. (1991): O poňatii „jazykovaja ličnost“. In: *Lingvistika: vzaimodejstvije koncepcij i paradigm*, 1(2): 434–435.
- JOHNSON, P. (2007): *Heroes. From Alexander the Great and Julius Caesar to Churchill and de Gaulle*. LONDON: HarperCollins Publishers.
- JOHNSON, P. (2009): *Churchill*. London: Penguin Books Ltd.
- JOHNSON, B. (2015): *The Churchill Factor. How one man made history*. London: Hodder & Stoughton.
- LANGWORTH, R. M. (2008): *Churchill by Himself. The Definitive Collection of Quotations*. New York: Public Affairs, London: Ebury Press.
- MAKSIMENKOV, L. (1997): *Sumbur vmesto muzyki: Stalinskaja kulturnaja revolucija 1936-1938*. Moskva: Juridičeskaja kniga, Izdatel'stvo „CeRo“.
- MIL'UKOV, P. N. (1955): *Vospominanija (1859-1917)*. New York: Izdatel'stvo imeni Čechova.
- NEROZNAK, V. P. (1996): Lingvističeskaja personologija: k opredeleniju statusa discipliny. In: *Jazyk. Poetika. Perevod*. Moskva, s. 112-116.
- NIKITINA, N. Je. Jazykovaja ličnost: problemy osoznanija jejo suščnosti i sovremennaja lingvističeskaja interpretacija. In: *Vesci BDU. Seryja 1. Pedagogika. Psichalogija. Filalogija*, 84(2): 34–37.
- POINTING, C. (1997): *Churchill*. Brno: BB/art s.r.o.
- RATTCLIFE, S., ed., (2016): *Oxford Essential Quotations*. Oxford University Press. <<https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780191826719.001.0001/q-oro-ed4-00002969>> [14. 9. 2021].
- ROSE, J. (2015): *The Literary Churchill. Author, Reader, Actor*. New Haven, London: Yale University Press.
- ROSE, N. (1995): *Churchill. Nepoddajný život*. Bratislava: Agentúra Cesty.

- SEDYCH, A. P. (2012): Jazykovaja ličnost' v nauke. In: *Vestnik BGTU im. V. G. Šuchova*, No 3, s. 204-206.
- SERVICE, R (2002): *Lenin: A Biography*. Macmillan, London 2000. Ruská verzia: Lenin. Pervod s anglijskogo G. I. Levitan. OOO Popurri, Minsk 2002.
- ŠUEGIN, V. V. (1926): *Dni*. Leningrad: Priboj.
- SVANIDZE, M. S. (2007): *Istoričeskije chroniki s Nikolajem Svanidze: V 2 kn. 1. 1913 – 1933*. Moskva: Amfora.
- SOKOLOFF, B. (1956): *The White nights: Pages from a Russian Doctor's notebook*. London: Devin-Adair.
- SOBOLEV, G.I. (1993): Aleksandr Fiodorovič Kerenskij. In: SOBOLEV, G.I. (ed.): *Lubov i nenavist' revolucii*. Čeboksary: Čuvaškij universitet.
- SUCHANOV, N. N. (1991): *Zapiski o revolucii*. T.1. Moskva: Respublika.
- ŠUEGIN, V. V. (1990): *Gody. Dni. 1920*. Moskva: Novosti.
- TROCKIJ, L. D. (1997): *Istorija ruskij istorii. T.1, T. 2 (2/1, 2/2)*. Moskva: Terra, Respublika.
- VAJSKOPF, M. (2001): *Pisatel' Stalin*. Moskva Novoje literaturnoje obozrenije.

Kontakt:

prof. PhDr. Ľubomír Guzi, PhD.

Inštitút rusistiky

Filozofická fakulta

Prešovská univerzita v Prešove

E-mail Address: lubomir.guzi@unipo.sk

Institute of Russian Studies

Faculty of Arts

University of Prešov

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2395-2875>

Pandémia koronavírusu a prejavy verbálnej nenávisti v jazyku politiky

Milena Helmová

Abstract

Corona Pandemic and Hate Expressions in the Language of Politics.
The appearance and spread of corona virus mobilised people to initiate various discussions, moods, statements and reactions. Despite the Slovak society's prompt reaction to global pandemic by introducing and maintaining strict restrictive measures, many politicians, in their struggle against it, founded their rhetoric on prejudice and stereotypes rooted in the society. The aim of the text is to research the expressions they used.

Keywords: COVID-19 pandemic, language of politics, statement of political leadership, verbal hatrend.

Kľúčové slová: pandémie COVID-19, jazyk politiky, vyjadrenia špičiek, verbálna nenávisť.

Úvod

Posledné takmer dva roky globálnej koronavírusovej hrozby markantne ovplyvnili súkromný, pracovný aj politický život aj na Slovensku. Momentálne prežívame už tretiu vlnu pandémie, a tak by sa mohlo zdať, že ľudí už nič nemôže prekvapiť. Naďalej sa nosia rúška, respirátory, chodí sa na testovanie, očkovanie, postupom času sa tvoria novšie *semafory* pandemických opatrení, práca v mnohých sektoroch sa vykonáva formou online a home office, školy sa opäť zatvárajú. Spoločnosť ovládajú ako negatívne emócie strachu, neistoty, frustrácie, bezmocnosti, neslobody, tak aj pozitívne emócie viery, nádeje, odhodlanosti vydržať. Ako na hojdačke.

S postupne rozvíjajúcou krízou sa menila a vyostrovala komunikácia nielen medzi bežnými ľuďmi, ale aj vyjadrenia zástupcov politických strán, ktorí využili pandémiu neskôr na presadzovanie svojich politických cieľov. Zatiaľ čo v prvej vlne od jari 2020 reagovalo Slovensko na vtedy ešte *krízu* veľmi razantne a rýchlo zavedením prísnych opatrení, boli tieto tolerované a disciplinované dodržiavané väčšinou obyvateľstva. Bol to dôsledok prekvapenia z niečoho nového a nepoznaného, strachu o svoje zdravie a neisto-

ty, čo bude ďalej. Ľudia boli súdržní a verili, že nepriaznivá situácia sa čoskoro zvládne. Spočiatku vystupovali politické elity zajedno, brali situáciu veľmi vážne a dávali verejnosti jednoznačné signály, ako sa má správať – *nosenie rúšok, hygienické opatrenia, odstupy*. Odporúčania verejnosť prijala kladne, keďže boli komunikované otvorene s apelom na súdržnosť. Koncom roka 2020, kedy nastúpila druhá vlna, sa situácia začala meniť. Už koncom leta a na jeseň bolo zrejmé, že napriek opatreniam (viacnásobné antigénové testovania) kríza pokračuje a v zime prerástla do ďalšej druhej vlny. Značná časť obyvateľstva začala viac veriť konšpiračným teóriám a *hoaxom* a ochota dodržiavať protipandemické opatrenia klesala. Elity podcenili ich silu a namiesto toho, aby apelovali na súdržnosť a solidaritu a išli príkladom, používali stratégie vyvolávania strachu, zákazov a príkazov. Okrem iného nebola zvládnutá ani sociálna pomoc slabším a najmä podnikateľom. Slovenská spoločnosť je pred treťou vlnou (pravdepodobne od jesenných mesiacov) 2021 nielen silno polarizovaná, ale čo je horšie, mnohí obyvatelia svojim správaním (nenosenie rúšok, nízka zaočkovanosť, letecké zájazdy do zahraničia) avizujú, že sa preliat pohár ich trpezlivosti, koronavírus bagatelizujú a strácajú balans medzi prirodzenou ostražitosťou a zdravým rozumom.

V každej spoločenskej situácii zohrávajú významnú úlohu médiá. S príchodom druhej vlny je badateľné stúpanie negatívnych emócií a agresie nielen na sociálnych sieťach, ktoré sa stali epicentrom konšpirácií a útokov, ale aj v bežnej (politickej) komunikácii. Cieľom článku je poukázať na skutočnosť, na čom postavili mnohí politici na Slovensku v čase pandémie COVID-19 svoju rétoriku: na nenávistných prejavoch, predsudkoch a stereotypoch zakotvených v spoločnosti.

Emócie v politike – fenomén nenávisti

Emocionalizácia politickej komunikácie je jednou z viacerých politických komunikačných stratégií (popri profesionalizácii, personalizácii, vizualizácii, inscenácii, dramatizácii, depolitizácii či negatívnej kampani). Podstatou stratégie emocionalizácie je motivácia a mobilizácia ľudí prostredníctvom rôznych emotívnych prejavov, či už pozitívnych alebo negatívnych (Plasser 2012). Plháková (2003) vo svojej publikácii píše v súvislosti s emóciami o deviatich vrodenných emóciách (vrodenných vzorcoch mimického, gestikulačného a zvukového správania): záujem, radosť, prekvapenie, úzkosť, strach, hnev, zahanbenie, hnus a odpor, ktorými disponuje každý človek. Nenávisť nepatrí k vrodenným emóciám a ako o nej tvrdí Glucksmann (2011) je to dlhodobá intenzívna emócia, ktorá je zameraná na určitý objekt.

Často jej predchádza nejaký silný impulz, otras alebo zlom v živote človeka a na jej počiatku je vždy hnev. Nenávistné prejavy podľa Simpsona (2013) predstavujú druh komunikácie alebo interakcie, pri ktorej sú jednotlivci alebo skupiny zastrašovaní vyhrážkami a urážkami, ktoré vyvolávajú nenávisť a nepriateľstvo, čo vedie k útlaku a diskriminácii. Nenávistné prejavy sú často spojené so zovšeobecňovaním, napríklad: „*Všetci Rómovia sú kriminálnici alebo všetci moslimovia sú teroristi.*“ Ako autor ďalej uvádza, verbálna nenávisť zahŕňa tiež podnecovanie násilia voči cieľovej skupine priamym povzbudzovaním ostatných, aby zaútočili na cieľovú skupinu alebo nepriamou formou, prirovnávaním cieľovej skupiny ku „*zvieratám či hmyzu*“, čo páchatelom uľahčuje vytvárať na tejto skupine násilie. Vytvárajú tak prostredie nátlaku na určité skupiny, najmä etnické, rasové alebo náboženské, ktoré sú konfrontované s urážkami, predsudkami a vyhrázaním v rôznej slovnej alebo grafickej podobe. Avšak komunikáciu verbálneho násilia si mnohí aktéri v politike často zameňujú s právom na slobodu prejavu. „*Právo na slobodu prejavu však nie je absolútne a neumožňuje zneužívanie práv iných jednotlivcov, akým je napríklad právo na život bez diskriminácie, právo na slobodu zmýšľania, či právo na slobodu náboženského vyznania*“ (Miškolci, Kováčová, Rigová 2017).

Nenávistné prejavy (aj na internete) sa šíria cielene, z ktorých je časť úmyselná a systematická, napríklad *rasistické odkazy*, a iné zase neúmyselné, keď si šíriteľ nenávistného obsahu nie je vedomý dôsledkov svojho konania. Ide o situácie, keď niekto má *nízke sebedomie* alebo *na sebe osobne zažíva nenávisť a šikanovanie*. Ciele nenávistných prejavov sa dajú rozdeliť do niekoľkých skupín (Hrdina 2016):

- uvoľňovanie vlastných frustrácií,
- urážanie, obťažovanie a ponižovanie cieľovej skupiny,
- vyjadrenie podradnosti cieľovej skupine,
- upevňovanie predsudkov a šírenie mýtov o cieľovej skupine,
- vyvolávanie antipatií až nenávisti voči cieľovej skupine či
- vyvolávanie útlaku a násilia. V digitálnom priestore sa nenávistné prejavy objavujú na rôznych miestach, vrátane verejných priestorov, pracovísk alebo domácností, kedy je šíriteľ aktívny v podstate z domácnosti. Nenávistný obsah sa tak ľahko šíri a môže si ho prezrieť veľké množstvo užívateľov. Zverejňovateľom tak môže byť každý, aj najzarytejší *antisemita, rasista, homofób, sexista* (Foxman, Wolf 2013).

Nenávistné prejavy nie sú novým javom. Boli a sú súčasťou útlaku, diskriminácie skupín na základe ich rasy, etnicity, pohlavia, náboženského vyznania a viery, postihnutia, sexuálnej orientácie, veku alebo iných znakov. Pogromy a genocídy sú tiež úzko prepojené s nenávistnými prejavmi, respektíve s nenávistnou propagandou. Genocídy boli sprevádzané šírením

nenávisti, predsudkov a dehumanizujúcich správ o dotknutých skupinách. Napríklad *genocide v Rwande 1994* (masové zabíjanie páchané na civilnom obyvateľstve) podľahlo počas 100 dní 500000 až 1000000 ľudí, predchádzala nenávisťná propaganda. Členovia a členky etnickej skupiny Tutsiu, ktorá bola hlavným terčom masívneho zabíjania, boli nazývaní *švábmi a hadmi*. Nenávistné prejavy môžu mať nielen tragické, ale aj krátkodobé fyzické, psychologické a zdravotné dopady, ktoré znižujú kvalitu života. Z výskumu z roku 2004 (Delgado, Stefancic) jasne vyplynulo, že verbálna nenávisť môže zapríčiniť bolesti hlavy, vysoký krvný tlak, rizikové správanie a spôsobujú tiež strach, obavy či smútok.

Nenávisťné prejavy taktiež môžu ohrozovať demokraciu, tvrdí West (2012), keďže umlčujú menšiny a odrádzajú ich od zapájania do verejných diskusií, v dôsledku čoho môžu byť menej zastúpené v politických štruktúrach a mať menší vplyv na verejnú politiku a celkovo politickú a verejnú sféru.

Verbálna nenávisť ako fenomén krízy koronavírusu v slovenskom kontexte

Politický jazyk a rétorika politikov sú dve rozdielne veci. Kým politický jazyk nesie v sebe hláskové, lexikálne a gramatické štruktúry, je jazykom verejným a jeho prostredníctvom ovplyvňujú politici myslenie a konanie občanov (Seresová 2017), politická komunikácia (rétorika) sa opiera hlavne o argumentáciu a presvedčanie a má apelatívny charakter. Cieľom rétorickej argumentácie nie je vyvodzovať dôsledky z určitých predpokladov, ale vyvolávať a posilňovať súhlas poslucháčov (Helmová 2012). S novým koronavírusom Slováci od začiatku obohatili slovenský jazyk o nové slová alebo slovné spojenia ako *COVID-19, pendler, koronakríza, koronavírus, anti-vaxer, hoags či čínska chrípka*. Kovidová situácia nastavila občanom Slovenska zrdadlo, akým spôsobom je jazyk prepojený so spoločnosťou a najmä s kultúrou, ktorú tvoria dlhoročne ustálené zvyky, pravidlá, postoje a ako štátne elity informovali o dianí alebo aké vyjadrenia sme mohli počuť a aj si prečítať v médiách. Pandémia odhalila sociálne predsudky a stereotypy, preukázala nízku mieru tolerancie voči menšinovým skupinám. Korona bola a je udalosťou, ktorá zmenila náladu a štýl diskusie Slovákov. Veľmi dobre si pamätáme, ako na úplnom začiatku, keď k nám prenikol vírus zo zahraničia, bývalý premiér P. Pellgrini a nový premiér I. Matovič, dvaja hlavní politickí aktéri, postavili svoju rétoriku na urážaní ľudskej dôstojnosti, predsudkoch a stereotypoch: *nezodpovední Slováci a Rómovia bez hygieny*. Bol to práve bývalý premiér Pellegrini, kto verbálne napadol týchto ľudí

a nazval ich *“tými, ktorí hrajú v Taliansku golf”*. Cieľom bolo vytvoriť obraz verejného nepriateľa – ukázať na vinníkov, ktorí šíria vírus na Slovensku. Druhým typom nepriateľa boli Slováci, ktorí dochádzali za prácou do blízkeho alebo vzdialenejšieho zahraničia. *Osočovanie* ľudí pokračovalo v rómskych osadách. Aktérmi týchto osočovaní boli rôzni ľudia, vrátane extrémistov a alternatívnych médií. Rómovia boli označovaní za *parazitov, potkany, rôzne druhy hmyzu a zvierat*. Nenávistné prejavy a komentáre sa dotýkali najmä bezplatného testovania v rómskych osadách a poskytovania bezplatného jedla a hygienického tovaru. Uvedené nenávistné prejavy voči Rómom sú naozaj na hranici slušnosti a zverejniteľnosti. Z vyjadrení ich pôvodcov na internete je zrejmé, ako stereotypne zmýšľajú a neštítia sa použiť v dôsledku nevráživosti výrazové prostriedky najhrubšieho zrna:

- *“Co by chceli keď sa im nepaci nech nejedia všetko majú zadarmo a este si budu vyberať? Zeru prasacie hlavy chvosty a zrazu by chceli čo pece ne holuby? Ved nech si ich idu nachytat haved jedna”*.

- *„Nič by som im nedal zavrel by som ich tam a hodil bombu a hned by bola štátna kasa naplnená. Potkany p... majú všetko zadarmo zas nám čo dá štát?”*

- *„Čierne h... bude vždy len čierne h... .“*

- *„Strieľať pri úteku !!!!!“*.

(Koronavírus a nenávistné prejavy: In: *Výstup z medzinárodného prieskumu*, 2020)

K tejto téme sa často vyjadroval aj Robert Fico zo strany Smer-SD, ktorý na tlačovej konferencii (30.04.2020) vyhlásil:

- *„Je to premiér Rómov (Igor Matovič), premiér Cigánov, o nikoho sa nestará. Prišiel by k nim aj s poľnou kuchyňou a robil im aj raňajky.“*

(Robert Fico, Dnes24 2020)

Vytváral zámerne atmosféru nenávisti uvádzaním nepravdivých informácií o tom, že vláda sa málo zaoberá situáciou v domovoch sociálnych služieb, kde sa už tiež rozšíril nový koronavírus. Na rozširovaní nenávisti voči Rómom mala nemalý podiel Ľudová strana Naše Slovensko – Kotlebovci, ktorí uverejňovali príspevky s nenávistným obsahom na svojich profiloch na sociálnych sieťach.

- „*Osada v Krompachoch je v karanténe. Na mieste je veľký počet vojakov a policajtov. Napriek tomu naši zodpovední spoluobčania našli spôsob ako ujsť a dnes sa im dokonca podarilo (možno ako protest) podpáliť les...Počkajme, až budú musieť byť v karanténe desiatky alebo možno stovky osád. My, na východe Slovenska, si naplno užijeme problémy, ktoré všetky vlády podporujú miliardami eur. Aj tu, na východe, ľudia väčšinou hlasovali za Matoviča, takže sa dá len predpokladať, že nakoniec všetko dobre skončí, nie? “*

(Milan Mazurek, Facebook 2020)

Pandémiu COVID-19 si zvolili za tému nielen politici, ale aj iné konšpiračné a alternatívne médiá. Tieto sa zaoberali špekuláciami o pôvode pandémie. Bol značne rozšírený názor, že vírus je šírený zámerne na príkaz svetových elít, ktoré chcú tak ovplyvňovať svetové dianie. Spomínalo sa pritom zníženie svetovej populácie povinným očkovaním v celom svete, čo malo podľa alternatívnych médií zvýšiť zisky farmaceutických firiem a zjednodušiť zavádzanie elektronických čipov ako kontrolného mechanizmu svetovej populácie. Popri týchto vyššie uvedených témach rezonovali aj témy korupčných káuz, osobnej nevraživosti navzájom. Slovenskom lomcujú mnohé protestné akcie organizované väčšinou extrémistami ale aj nespokojnými občanmi či tlačové konferencie, na ktorých zaznievajú nepriateľské vyjadrenia:

- „*Pacient nemôže robiť psychiatra Igor – pochop to. “*

(Ľuboš Blaha, dav dva 2020)

Takto reagoval Ľuboš Blaha zo Smeru-SD na tlačovú konferenciu Igora Matoviča, kde

- „*opäť (rozumej Matovič) dourážal Sulíka dofiťalova. Už zase je Sulík všetko od masového vraha až po sociopata. Akože, každý vie, že Sulík je neoliberálne monštrum. Ale rovnaké neoliberálne monštrum je aj Matovič. “*

(Ľuboš Blaha, dav dva 2020)

- „*Už asi každému došlo, že vírus nie je to o čo im ide. Vírus bol zneužitý na to, aby úzka skupina extrémne bohatých získala nekontrolovateľnú moc nad životom, majetkom, slobodou a peniazmi ostatných“ ... „Je už dokázané, že po očkovaní nenarastá počet protilátok v tele.“ ... „Byť ako oni je to najhoršie, čo sa ti môže stať.“*

(Milan Mazurek, zvtv 2021)

V júli 2021 sa pred úradom vlády zhromaždili v Bratislave protestujúci ľudia na *proteste proti očkovaniu a zotročovaniu Slovenska*. Padali urážky na vládu aj prezidentku slovami „*americký dobytok s tel'acím mozgom*“. Protestujúci vyzvali na okamžité zastavenie podľa nich nebezpečného očkovania najmä detí, slovami:

- „*Okamžite stop experimentovaniu na ľuďoch, deťoch obzvlášť, toxickou experimentálnou vakcínou, na ktorých prebiehajú klinické štúdie, Nie sme pokusné králiky.*“

(Peter Lipták, spraviv.pravda.sk 2021)

Verejné zhromaždenia pri príležitosti Dňa ústavy 1. 9. 2021, ktoré sa konali v Bratislave a Košiciach, ukázali, aká je slovenská spoločnosť polarizovaná, ako ide opozícii o odstavenie vlády, zrejme zo strachu v súvislosti s mnohými kauzami, v ktorých figurujú osoby blízke Smeru. Smer-SD v čele s Robertom Ficom avizoval v Košiciach, že bol podaný návrh na zmenu ústavy, *aby bolo možné zlú vládu vymeniť*:

„*Buď nastane zmena ústavy, alebo začneme zbierať podpisy na predčasné voľby*“.

(Robert Fico, pluska.sk 2021)

Politici skutočne zachádzajú v osobných súbojoch a vyjadreniach ďaleko. Rozumieme tomu, že účel svätí prostriedky, aj tomu, že opozícia by mala mať kontrolnú funkciu pri výkone štátnej moci, avšak dopady neustáleho osočovania na celú spoločnosť ich zjavne nezaujímajú. Nasledujúca ukážka prezentuje politickú komunikáciu na úrovni rétoriky zlomyseľnosti, nevráživosti a nenávisťi. Minister vnútra Roman Mikulec oznámil na sociálnej sieti, že podáva trestné oznámenie na Roberta Fica za ohováranie:

- „*Dostala sa ku mne informácia, že úderka zo Súmračnej pripravuje nový scenár v rámci svojich dlhodobých snáh o spochybnenie mojej osoby a odpútanie pozornosti smerom k nim. Fico údajne plánuje vyrukovať so zaručenou informáciou, že júlový zásah inšpekcie bol prerušený z dôvodu, že som mal byť na mieste, kde plánovali zasahovať. Aj keď sú nápady z Ficovej vlastnej hlavy veľmi originálne, podávam na neho za je ho doterajšie počiny trestné oznámenie za ohováranie. Model diskreditácie, založený na veľkom šírení dezinformácií, konšpirácií a silnej manipulácie využíva Fico pri svojich oponentoch už dlhé roky. Možným vysvetlením Ficovho konania je, žes mu miešajú sny s realitou. Že na ňom tie roky v politike so všet-*

kým, čo to obnáša, zanechali trvalé následky. Dokážte, že nemáte problémy s alkoholom, ktoré by mohli výrazne ovplyvniť váš triezvy úsudok“.

(Roman Mikulec, pluska 1.sk 2021)

Reakcia Roberta Fica nenechala na seba dlho čakať. Je zjavné, že je to frustrovaný človek, ktorému sa nepodarilo viackrát za sebou primäť parlament zvolať mimoriadnu schôdzu o odvolávaní Romana Mikulca.

- „Vôbec sa nečudujem, že vládna koalícia odmietla rokovať o návrhu Smeru-SD na odvolanie ministra vnútra R. Mikulca a zbabelo ušla z parlamentu. Podľa Roberta Fica – „... dnes sedia vo väzbe nevinní ľudia, sú falošne obviňovaní zo skutkov, ktoré netvoría ani stotinu toho z čoho je podozrivý Mikulec. Prečo teda nesedí aj on?“ Ďalej dodal, „ ... že hoci opäť zablokujú rokovania o návrhu Smeru-SD, nezabránia nám, dobre si 1. septembra v Košiciach z plného hrdla zakričať, že Mikulec predstavuje organizovaný štátny zločin“.

(Robert Fico, pluska 1.sk 2021)

Roman Mikulec vracia Robertovi Ficovi smeč:

- „Poslanec Fico a jeho vyjadrenia sú kapitolou samou o sebe. Každou jednou tlačovou konferenciou mi je ho viac ľúto, ľudsky a úprimne. Je ukázkovým príkladom skrachovaného politika, ktorého opustili jeho najvernejší, ktorí pochopili, že s ním nie je nič v poriadku.“

(Roman Mikulec, pluska.sk 2021)

Záver

Negatívnych emócií je v politike veľa a politikov, ktorí sa vyžívajú v šírení pesimizmu, taktiež. Efektom negatívnych emócií sú rozčarovaní, mrzutí a agresívni ľudia. Rétorická otázka znie: Prečo si významná časť politických elít, sociálne siete a mnohí ľudia negatívne emócie tak obľúbili? Je pravdepodobné, že preto, lebo práve ony mobilizujú, prebúdzajú strach, ukazujú na nepriateľa.

Spoločenský život je naplnený množstvom asymetrických vzťahov. Ľudia sa nielen majú radi, ale aj nenávidia, nielen vzájomne uznávajú, ale aj

vzájomne sebou opovrhujú, neznášajú sa. Vo svojej prvotnej podobe je nenávisť reakciou na nespravodlivosť, ktorej je človek vystavený, ktorú nevie rozumom spracovať. Ďalším dôvodom nenávisťných prejavov môžu byť konflikty, tie však pominú, keď sa konflikt vyrieši. Osobné či spoločenské konflikty je možné vysvetľovať viacerými spôsobmi. Dajú sa interpretovať *ekonomicky* ako zápas o nedostatočné zdroje, *politicky* ako dôsledok zápasu o moc, môžu sa interpretovať ako nezámerný výsledok cieľavedomého konania, nedostatku komunikácie a môžeme ich interpretovať aj v súvislosti s kultúrami ako jednu z foriem boja o uznanie.

Predložená krátka analýza nenávisťných emočných prejavov v slovenskej politike počas pandémie koronavírusu nemohla poukázať na všetky ich formy. Jej zámerom však bolo vymedziť teoreticky problematiku nenávisťnej rétoriky a prakticky dokumentovať na excerpovaných ukážkach, ako sa správajú, ako komunikujú politické špičky a ostatná slovenská verejnosť. Úsudok je nechaný na recipienta.

Excerpované texty

- MEDZINÁROVNÝ PRIESKUM. (2020): *Kriza COVID-19 a prejavy nenávisťi*, <digiq.sk/wp-content/uploads/2020/08/Nenavistne-prejavypocas-pandemie_sk.pdf> [1. 9. 2021].
- FICO, R. (2020): *Matovič je premiér Cigánov, blázon a psychopat*, 30. 4. 2020, <<https://dnes24.sk/30.04.2020>> [20. 8. 2021].
- MAZUREK, M. (2020): *V Krompachoh je karanténa*, 10. 4. 2020, <facebook.com/20728972607929/photos/osada-v-krompachoch-je-v-karantene-kopec-vojakov-a-policajtov-je-na-mieste-napri/705433026893594> [1. 9. 2021].
- BLAHA, Ľ. (2021): *Názory*. In: *Dav dva – Kultúrno-politický magazín*, 18. 5. 2021, <<https://davdva.sk/40104-2>> [12. 9. 2021].
- MAZUREK, M. (2021): *Vírus ako nástroj zneužívania*, 27. 8. 2021, <zvtv.sk/dialogy/milan-mazurek> [13. 9. 2021].
- LIPTÁK, P. (2021): *V Bratislave protestovali proti očkovaniu a zotročovaniu, kritizovali segregáciu*. In: *Pravda*, 10. 7. 2021, <spravy.pravda.sk/domace/clanok594151-tisicka-ludi-pred-uradom-vlady-protestovala-proti-ockovaniu-a-zotrocovaniu> [15. 8. 2021].
- FICO, R. (2021): *Fico pritvrzuje*. In: *Plus 1 deň*, 1. 9. 2021, <www1.pluska.sk/spravy/z-domova/fico-pritvrzuje> [5. 9. 2021].
- MIKULEC, R. (2021): *Najprv srandoval a potom trestné oznámenie*. In: *Plus 1 deň*, 30. 8. 2021, <www1.pluska.sk/spravy/mikulcovi-prasklinervy-zlizal-si-to-fico> [10. 9. 2021].

FICO, R. (2021): Brutálne obvinenia zo štátneho zločinu. In: *Plus 1 deň*, 30. 8. 2021, <www1.pluska.sk/spravy/z_domova/vojna-medzi-mikulcom-aficom-nabera-na-obratkach> [5. 9. 2021].

Literatúra

- DELGADO, R.; STEFANCIC, J. (2004): *Understanding words that wound*. Boulder: Westview Press.
- FOXMAN, A. H.; WOLF, CH. (2012): *Viral hate. Containing its spread on the Internet*. New York: Palgrave.
- GLUCKSMANN, A. (2011): *Rozprava o nenávisti*. Praha: KALICH, s.r.o.
- HELMOVÁ, M. (2012): Kultúra, kultúrnosť a jazyk lídrov. In: NOVÁK, M.; KOHOUTEK, J. a kol.: *Politická kultura mocenských elit v éře globalizace*. Kolín: Nezávislé centrum pro studium politiky, Academia Rerum Civilium.
- HRDINA, M. (2016): Identity activism and hatred. Hate speech against on Facebook in the Czech Republic in 2015. *Naše společnost*, 14(1): 38-47.
- MIŠKOLCI, J.; KOVÁČOVÁ, L., RIGOVÁ, E. (2017): *Diskutuj bez nenávisti: Stratégie na znižovanie nenávistných prejavov v online priestore*. Bratislava: ADIN, s.r.o.
- PLASSER, F. (2012): Erfolgsfaktoren politischer Kommunikation. Einleitender Überblick. In: PLASSER, F. (ed.): *Erfolgreich wahlkämpfen: Massenmedien und Wahlkampagnen in Österreich. Schriftenreihe des Zentrums für angewandte Politikforschung*, Band 32. Wien: Facultas, s. 17-28.
- PLHÁKOVÁ, A. (2003): *Učebnice obecné psychologie*. Praha: Academia.
- SERESOVÁ, K. (2017): Jazyk politiky a jeho funkcie. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie II*, Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, s. 15-20.
- SIMPSON, R. M. (2013): Dignity, harm, and hate speech /Dôstojnosť, ujma a nenávistné prejavy/. *Law and Philosophy*, 32(6): 701-728
- WEST, C. (2012): Words that silence? Freedom of expression and racist hate speech. In: MAITRA, I.; MCGOWAN, M. K. (eds.): *Speech and harm: Controversies over free speech*. Oxford: Oxford University Press, s. 222-248.

Kontakt

PhDr. Milena Helmová, PhD.

Katedra interkultúrnej komunikácie	Department of Intercultural Communication
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava

E-mail Address: milena.helmova@euba.sk

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0156-4647>

Opice, dezoláti a antivaxeri. Vyjadrovacie prostriedky politikov v čase pandémie

Petra Hirtlová

Abstract

Monkeys, Hooligans and Anti-Vaxxers. Statements by Politicians during the COVID-19 Pandemic. *The Covid-19 pandemic has hit society at many levels. Many anti-pandemic measures and personal attitudes can provoke strong emotional reactions in society. The way in which contemporary reality is communicated through the means of expression also contributes to the polarisation of society. This paper focuses on the reflection of this unprecedented situation in the vocabulary of the actors of political and public life.*

Keywords: prime minister, Facebook, communication, vulgarism, pandemic.

Kľúčové slová: premiér, Facebook, komunikácia, vulgarizmy, pandemic.

Úvod

Pandémia Covid-19 sa spoločnosti dotkla prakticky na všetkých úrovniach. Nie len v tej najviditeľnejšej, v rovine zdravotnej starostlivosti, sociálnej či ekonomickej, ale významným spôsobom aj na úrovni medzilidskej komunikácie. Nastala situácia, ktorá doslova dennodenne stavala občanov a ich volených zástupcov pred nové výzvy. Zorientovať sa v ohromnom množstve nových informácií, validovať ich, spracovať, utriediť, zaujať k nim stanovisko či hodnotový postoj kladlo vysoké nároky na kogníciu. Nezriedka tak mnoho ľudí reagovalo tým, že pred racionálnymi argumentmi a postojmi dávali priechod afektívnym prejavom, namiesto vecnej debaty sa v medzilidskej komunikácii objavovali čoraz častejšie vyhrotené názorové póly a neadekvátne reakcie. Fakty nahradili ničím nepodložené domnienky, hypotézy a konšpiračné teórie (Šrol, Mikušková, Čavojová 2021). V čase začínajúcej prvej vlny pandémie sa na Slovensku k moci dostáva nová vláda, na čele s lídrom hnutia OĽANO, Igorom Matovičom. Politik, ktorý doteraz nemal skúsenosť s funkciou v exekutive a bola mu vlastná skôr expresívna, a často vyhrotená rétorika opozičného poslanca, sa po voľbách ocitol

v marci 2020 v kresle predsedu vlády. Jeho najpoužívanejším komunikačným nástrojom aj v tejto funkcii sa stal jeho facebookový profil. Spôsob, akým sa vyjadroval však zostal bezo zmeny. To znamená, že ako keby si mnoho ráz ani neuvedomil, že nie je v polohe opozičnika, ktorý získava politické body tým, že upozorňuje na chyby a prešľapy vládnej garnitúry, ale v polohe prvého ministra reprezentujúceho nie len tých, ktorí mu odovzdali vo voľbách svoj hlas, ale v polohe reprezentanta záujmov celého Slovenska.

Na nasledujúcich riadkoch chcem na príklade komunikovania Igora Matoviča na jeho profile na Facebooku a jeho správania sa v čase pandémie načrtnúť obrázok komunikačnej stratégie slovenského politika vo vrcholovej pozícii v období zvlášť citlivom na formu i obsah zdieľaných myšlienok. Sociálne siete sú dnes neodmysliteľnou súčasťou komunikácie (nielen) slovenských politikov, časom sa stali integrálnou súčasťou volebných kampaní (Stier, Bleier, Lietz, Strohmaier 2018; Enli, Skobergø 2013). V tomto texte sú analyzované vyjadrenia slovenského politika Igora Matoviča. Všetky citáty statusov Igora Matoviča uvedené v nasledujúcej časti textu sú preberané z jeho Facebookovej stránky a z tohto dôvodu nie sú citované jednotlivito, ale hromadne v zozname elektronických zdrojov.

Komunikácia Igora Matoviča na Facebooku

Igor Matovič je zaujímavým príkladom pre politickú lingvistiku. Od politika vo vysokej ústavnej funkcii obvykle očakávame diplomatické vyjadrenia, prípadne výroky, ktoré sprevádzajú jeho politické rozhodnutia. Tie ale obvykle neprezentujú ani na oficiálnych jednaniach a tlačových konferenciách, a už vôbec nie na svojom profile na sieti Facebook. K mnohým otázkam sa vyjadruje výrazne odlišne než ako doposiaľ činil akýkoľvek iný európsky ústavný činiteľ.

Keď pár týždňov po menovaní jeho vlády vypukla aféra s opísanou diplomovou prácou premiéra, Igor Matovič to najskôr komentoval na sociálnej sieti takto:

„Úprimne, netuším, či som pred 22 rokmi vo svojej diplomovke niečo necitoval a koľko toho bolo. Ak to tak je, ukradol som niečo, čo mi nepatrilo, som de facto v tejto veci zlodej, čo je smutné a určite nie na chválu. Nikdy som sa svojim titulom nechválil, nikdy som si ho iniciatívne nepísal a ani na občiansky som si ho nedal - až policajti hlavou krútili. Prečo? Lebo som školu posledné dva ročníky doslova flákal a verejne som to x-krát priznal. V štvrtom ročníku som si založil živnosť a v piatom som už zamestnával 2000 ľudí. Ten

ktjo podnikal, pochopí, že v takom tempe bola škola na jednej z mojich posledných kolají ... a nakoniec som bol rád, že to mám za sebou. Na tie dva roky vôbec nie som hrdý. Nechodil som na prednášky a na cvikách som bol často duchom neprítomný, či myslou v mojej firme. Či som zvykol odpisovať? Zvykol. Často? Keď som sa nestihol naučiť, tak určite, ak sa dalo. Bolo to správne? Nebolo. Či by som kvôli tomu mal o titul prísť? Zrejme áno ...“

S úplným pokojom sa priznal k podvodu počas štúdia, z ktorých však nevyvodil žiadnu svoju osobnú či politickú zodpovednosť. V slovenskej politike doposiaľ nepôsobil ani jeden politik, ktorý s takou ľahkosťou priznal podvod, neoprávnené používanie vysokoškolského titulu a navyše odmietol prijať akúkoľvek zodpovednosť za svoje podvodné jednanie. Tým pádom i z tohto príkladu je možné usudzovať, že komunikačný štýl Igora Matoviča sa odlišuje od všetkých ostatných.

Najviac príkladov nám však dáva obdobie druhej vlny covidovej pandémie, predovšetkým v súvislosti s rozhodnutím dovieŕ na Slovensko ruskú neregistrovanú vakcínu Sputnik V. Od počiatočných bombastických prehlásení prešiel Igor Matovič k pre neho signifikantnému a často uplatňovanému štýlu vystupovania vo forme osobných útokov na ostatných politických aktérov či iné osoby, ktoré obvinil z vlastných chýb. V deň, kedy Sputnik V. na Slovensko dorazil okrem iného napísal dva facebookové statusy.

„Presne pred rokom nám nikto neveril a vyhrali sme. Dnes si dávame repete. Aj keď nám neverili, získali sme pre Slovensko 2 000 000 vakcín Sputnik V, ktoré zachránia tisíce životov.“ A druhý:
„Ako prebrať bratislavskú kaviareň v karanténe z letargie? Kúpiť bez ich láskavého dovolenia Sputnika.“

Krátke a úderné prehlásenia postupne vystriedali dlhšie vysvetlenia. S výnimkou niekoľkých dní, kedy v období vládnej krízy pred pádom vlády Igor Matovič nenapísal na Facebook nič, sa vyjadroval a stále vyjadruje ku covidu a Sputniku V. s vysvetľovacím tónom, ktorý formuluje ako vysvetlenie, prečo nebola ruská vakcína na Slovensku úspešná. Hneď po kritike, že nemal k nákupu vakcíny mandát, zareagoval 2. 3. 2021 veľmi emotívnym textom:

„V čase najťažšej krízy od II. svetovej vojny, v čase, keď nás lynčuje britská mutácia, v čase, keď prudko rastie počet pozitívnych ľudí u troch našich susedov ... ľudia túžia vidieť svetlo na konci tunela.“

Včera sme ho s Marekom pre státisíce ľudí na Slovensku priniesli. Dva milióny dávok účinnej vakcíny je skvelá správa ... a Slovensko teraz najmenej potrebuje to, aby sme tu kvôli je nákupu začali geopolitické zákopové vojny. Zdravie, smrť, liek a ani vakcína nepozná svetové strany a ja úprimne verím, že to spolu zvládneme.“ A o deň neskôr ešte doplnil: „Nikdy by som neveril, koľko nenávisť dokáže spustiť jeden odvážny nákup len preto, lebo vraj bol z nesprávnej strany azimutu.“

Teda na jednej strane je jeho odvážny krok, ktorý podnikol ako hrdina v čase najväčšej povojnovej krízy, na strane druhej prezentuje svojich kritikov ako kaviareň, ktorá by kvôli geopolitickej orientácii neváhala obetovať slovenské životy.

Ďalší deň už Igor Matovič pritvrdil a z jeho statusov nie je úplne evidentné, akú vládu v daný moment reprezentoval:

„To bolo krikú ... za 2 milióny vakcín, ktoré zachránia tisícky životov! “Hybridná vojna Ruska”, “Geopolitická zbraň Ruska”, “Putinov poskok” a všetky možné bludy o “Sieni hanby” ... a keď sa Rusi ponúkli, že ho môžeme bez sankcií vrátiť ... zrazu ticho. Hrobové. Takže Sputnik do Ruska späť nepoletí a bude zachraňovať životy na Slovensku. A pravdu? A nikdy by som ho vrátiť ani nedovolil.“

V tomto texte už nemožno nájsť ani jedno racionálne vyjadrenie predsedu vlády samostatného štátu. Naopak, i keď úplne na konci dlhšieho statusu expremiér Matovič uviedol, že Slovensko je pevnou súčasťou EÚ, nemôže odmietnuť ruskú vakcínu kvôli miestu výroby, pretože vraj nie je vrah.

Rok po menovaní svojej vlády a uprostred koalíciej krízy našiel premiér Matovič vinníka tejto krízy. Samozrejme, súviselo to podľa jeho názoru s jeho aktivitou ohľadne dovozu ruskej vakcíny:

„Presne pred rokom som prevzal vedenie vlády s rozhodnutím urobiť zo Slovenska krajinu, kde budeme radi žiť. Boli sme plní plánov a rozhodnutia meniť Slovensko na krajinu, z ktorej už nebudú naše deti utekať do zahraničia, ale naopak, budú túžiť sa na Slovensko vrátiť. Do vienka sme však dostali mimoriadne nešťastie - pandémiu smrteľného vírusu Covid-19 a zažili sme tak spoločne najťažší rok na Slovensku od II. svetovej vojny. (...) Pred pár týždňami sme chceli spoločne s ministrom zdravotníctva Marekom Krajčim oznámiť Slovensku radostnú správu, že sa nám podarilo pre ľudí na Slovensku

získať 2 milióny vakcín Sputnik V. Naši koalíční partneri však miesto vďaka, dovoz Sputnika využili na vyvolanie koalíčnej krízy.“

O pár týždňov neskôr, 8. 4. 2021, už pridal do svojho textu na sociálnej sieti pomerne radikálne výroky:

„Keď sme priviezli Sputnik V na košické letisko, navreli im z nenávisťi oči krvou. Spustili svoju geopolitickú špinavú hru proti “hybridnej zbrani” Ruska ... a bolo im úplne jedno, či budú predčasné voľby a vráti sa mafia k moci. Dnes však svoje dielo dokonali - svojimi bludmi, ktoré cez Denník N pustili do celého sveta, primäli Rusov povedať dosť - a tí nás požiadali o vrátenie Sputnika a ukončenie zmluvy. GRATULUJEM IDIOTI! Zobrali ste si za rukojemníkov zdravie milióna ľudí na Slovensku! Buchnite si šampanské. PS. Vám, ktorým je to rovnako ľúto ako mne, sľubujem, že to nevzdám. Aj keď nateraz neviem ako ďalej.“

Posun je evidentný v emocionálnej rovine, Matovič použil slovo „idioti“, ale i celý text smeruje k radikálnemu zjednodušenému konštatovaniu, že ten, kto nechcel Sputnik V., je vrah. Tieto konštatovania sa u expremiéra objavujú pomerne často.

Na vyjadrenia Matoviča o špinavej hre so Sputnikom V reagovala mimovládna organizácia Infosecurity.sk. Podľa nej vyvolávajú expremiérove statusy dojem, že na Slovensku pôsobia nejaké tajné sprisahanecké sily, ktoré sa zasadujú o dehonestáciu sputniku i záujmy ľudí. Na toto svoje tvrdenie Matovič neprináša absolútne žiadne dôkazy a vykonávateľa tejto „antipropagandy“ sú označení ako „niekto“. (Facebook.com/Infosec.sk 2021) Tieto Matovičove konšpirácie zarezonovali aj v ruskom mediálnom priestore. Ruská tlačová agentúra TASS priniesla 8. 4. 2021 správu, v ktorej, okrem iného, hneď v úvode stojí, že podľa Facebooku predsedu OĽANO sa na Slovensku vplyvné politické sily pokúšajú o narušenie očkovania ruskou vakcínou, ktorého prvá várka do krajiny dorazila 1. 3. 2021. (TASS.RU 2021)

Popri politikoch sa Igor Matovič pokúsil vinu za neregistrovanie Sputniku V. na Slovensku preniesť na odborníkov a úradníkov. Predovšetkým riaditeľka ŠÚKL bola mnohokrát terčom jeho výrokov, zvlášť na pamätnej tlačovej konferencii dňa 15. 4. 2021, kedy jej meno zmienil v počte niekoľkých desiatok, niektorí napočítali, že meno Zuzany Baťovej v rôznych obmenách zaznelo až 79-krát. Avšak 16. 4. 2021 venoval pani riaditeľke i ten to status:

„Vytrúbiť do sveta v mene štátneho ústavu (ŠUKL), že Sputnik V je v každej zo 40 krajín úplne iný a spoločný má len názov, je najväčšia hanba, akú mohla jeho šéfka slovenskej vede vo svete urobiť. Každý súdny vedec totiž vie, že je nemysliteľné, aby ten, kto to tvrdí, mohol vyhodnotiť 40 vakcín v 40 krajinách, keď sa vyhovára, že nevie vyhodnotiť ani jednu. Vedecké poznatky majú byť striktné postavené na faktoch a dátach, nie politickom presvedčení.“

V júni 2021 sa ukázalo, že záujem o očkovanie Sputnikom V. medzi slovenskými občanmi nie je, respektíve je ďaleko násobne nižší ako to Matovič deklaroval. I tu našiel Igor Matovič jednoduché vysvetlenie:

„Na začiatku odsudzovali tých, ktorí sa očkovať odmietali ísť. Považovali ich pomaly za menejcennú rasu. Keď sme najmä pre týchto ľudí s Marekom Krajčím doviezli z Ruska Sputnik, lebo o inej vakcíne odmietali čo i len uvažovať, spustili s krvavými očami trojmesačnú podlú propagandu proti nemu. Teraz sa, hlupáci, čudujú, že prečo sa zrazu tí, ktorými od začiatku pohrdali, akosi do očkovania Sputnikom nehrnú ... a na jeseň budú (možno) banovať, že miesto toho, aby sa tešili, tak obmedzene konali.“

V tomto stave z 2. 6. 2021 už nájdeme i klasický komunistický slovník (krvavé oči, propaganda, pohrdanie), ale opäť i emocionálne hodnotenie kritiky zo strany politikov. Na konci júna, 23. 6., potom ešte dodal toto hodnotenie:

„SPUTNIK. Po 4-mesačnej antikampani by mnohí hlúpi ľudia boli veľmi radi, aby vakcína Sputnik expirovala a nemohla sa viac použiť. Aby som takejto prízemnej radosti zabránil ... dal som Ministerstvu zdravotníctva kontakt na Argentínu, ktorá chce odkúpiť toľko Sputnika, koľko sme ochotní predať. Dôvod? Zatiaľ s ním majú najlepšie skúsenosti s najmiernejšími vedľajšími účinkami.“

Sputnik bola jediná vakcína, ktorou sa prípadne chceli zaočkovať mnohí ľudia, ktorí príliš neverili na Covid a boli proti očkovaniu. My, miesto toho, aby sme týmto ľudom to umožnili, sme začali viesť podlú vojnu voči Sputniku. Výsledok? Títo ľudia už na očkovanie medziasom kašľú ... a, obávam sa, že hlupákom, čo voči Sputniku bojovali, sa ani svedomie nezve - keď spolu zistíme, že bez zaočkovaných Sputnikom kolektívnu imunitu nedosiahneme ... a úplne zbytočne budú zomierať ďalší ľudia.“

Zo všetkých statusov je evidentné, že Igor Matovič o sebe nepochybuje. Na príklade jeho komunikácie ohľadne ruskej vakcíny sa dá dobre vysledovať jeho spôsob uvažovania a predovšetkým jeho spôsob vyjadrovania a komunikačný štýl. Jeho zatiaľ posledné vyjadrenie k epidémii je stručné, ale napriek krátkosti nevybočuje z výčítiek a nastaveného emocionálneho štýlu:

„... a nakoniec sa vlastne zaočkujeme všetci. Jedni vakcínou, druhí kovidom. Slobodne sme si vybrali.“

Nonverbálna komunikácia Igora Matoviča

Napriek tomu, že jazyk je neodmysliteľnou súčasťou politiky, je hlavným prostriedkom politickej komunikácie a predpokladom úspešnej politickej kariéry (Killian 1994; Burkhard 2003; Niehr 2014), pre politika je dôležitý aj jeho neverbálny prejav (Dumitrescu 2016). Veľmi osobitným spôsobom vyjadrenia sa, ktoré nezostalo bez povšimnutia napriek tomu, že bolo nonverbálne, bola gestika Igora Matoviča na jeho stretnutí s prezidentkou, Zuzanou Čaputovou. 16. 3. 2021 V priebehu koalíčnej krízy si prezidentka na schôdzku do svojho paláca pozvala, okrem iných i premiéra, Igora Matoviča. Jeho preferovaný spôsob komunikácie a prezentácie svojich stanovísk a názorov je jeho facebookovká stránka. V čase návštevy však už vyše týždňa „držal bobríka mlčania“ a od odvolania ministra zdravotníctva, Mareka Krajčího, neprispel na svoje stránky nijakým komentárom. (1.Pluska.sk 2021) V priebehu čakania na termín u prezidentky nijaké slovné vyjadrenie pre médiá neposkytol, pózoval fotografom a popri tom predvádzal rozličné gestá. Ako prvé vytvoril prostredníkom a ukazovákom pravej ruky symbol V, priložil si ruku na ľavú stranu hrudníka, zhruba v oblasti srdca, niekoľko ráz prstami poklepal a počkal, kým si ho novinári nasnímajú. Následne gesto zmenil. Okrem palca a malíčka pokrčil ostatné prsty a znova si ruku priložil k srdcovej oblasti. Po následnom pozdravení sa s hlavou štátu sa premiérovi podarilo nereflektovať zásady etikety, keď pri usádzaní nepočkal na to, kým sa jeho hositeľka usadí, tak ako to vyžaduje protokol i zásady slušného správania, ale usadil sa do kresla ešte pred ňou. Po tomto faux pas nasledovalo ďalšie, kedy si predseda vlády vybral mobilný telefón zo zadného vrecka na nohaviciach a presunul si ho medzi rozkročené stehná. Prstami pravej ruky, položenej na opierke kresla, znova naznačil gesto s vystretým palcom a malíčkom a zadíval sa na prezidentku (Pravda.sk 2021). Nakoľko ani po stretnutí sa žurnalisti Matovičovho komentára nedočkali, okamžite sa začali objavovať všemožné interpretácie jeho neverbálneho prejavu.

Gesto V má podľa odborníkov viacero významov. Gesto „shaka“ so vztýčeným palcom a malíčkom a zvyšnými prstami zrolovanými do dlane má svoj pôvod na Havaji. Môže mať viacero pozitívnych významov: „Vydržte“, „Správne“, „Ďakujem“, „Všetko je v najlepšom poriadku“, „V pohode“. Na zdôraznenie je možné otáčať rukou dopredu a dozadu tak, aby kĺby prstov smerovali von.

Na Havaji sa toto gesto univerzálne používa na vyjadrenie priateľstva, vďačnosti, dobrej vôle, povzbudenie a jednoty (Hawaiianairlines.com, 2021). V politickom živote sa stal znak „shaka“ kruciálnym prvkom kampane Franka Fasiho v jeho tretej kandidatúre na starostu Honolulu. Voľby vyhral, a symbol použil aj v ďalších troch úspešných zápoleniach o kreslo čelného predstaviteľa mesta z celkovo šiestich volebných období (Hawaiianairlines.com 2021).

Toto gesto rozšírili do sveta surferi z Havaja, ktorí ním na rôznych športových podujatiach zdravili svojich kolegov a priateľov. Od šesťdesiatych rokov sa tak toto gesto dostáva do širšieho povedomia aj mimo Havajské ostrovy, získava aj anglické označenie „Hang Loose“ (Surfertoday.com, 2021). Celosvetovú popularitu mu zabezpečil rodák z Honolulu, prvý afroamerický prezident, Barack Obama. Ten pri mnohých príležitostiach – oficiálnych i neformálnych – toto gesto používal a v tejto póze je zachytený na fotografiách či video záznamoch (Obamawhitehouse.archives.gov 2011).

Avšak v iných kultúrnych okruhoch má takýto znak úplne iné významy. U nás, či už sa spojí s priložením k uchu, alebo nie, môže znamenať, že osobe, ktorej ho ukazujete zatelefonujete, alebo, že s ňou zostanete v kontakte. V Číne sa takto reprezentuje číslovka šesť, v Rusku by to bolo pozvanie na pivo, no a v niektorých karibských krajinách môže naznačovať sexuálny kontakt (Surfertoday.com 2021).

Pri použití i „čítaní“ gesta je potrebné poznať jeho význam, prípadne viaceré významy, kontextuálne ho ukotviť vzhľadom na situáciu, vedieť či je použité zámerne, alebo náhodne. Gestá spadajú pod prvky neverbálnej komunikácie, doprevádzajú, alebo nahrádzajú tú verbálnu. Igor Matovič na otázky novinárov v daný moment neodpovedal, na otázku, či zvažuje demisiu sa zástupcom siedmej veľmoci dostalo reakcie, že sa nejedná o tlačovú konferenciu, ale „*pokiaľ viem, máme fototermin*“.

Takisto zareagovala „ľudová tvorivosť“ a na rozličných humoristických weboch bol v anekdotách a meme Matovič prekrstený na sedláka, rapera, Igora Snoopoviča, nahrávatľa diss tracku na Richarda Sulíka (diss track je nahrávka v ktorej interpret – najčastejšie hip-hoper, alebo raper nevyberane útočí na inú osobu, alebo skupinu ľudí), dávala sa do súvislosti častost jeho vystupovania na Facebooku a prípadná nová kariéra v rape, i heslo typu „One time premiér, next time raper“ (Noizz.aktuality.sk 2021).

I samotné Matovičovo správanie sa pri zvitani sa s prezidentkou nezostalo bez povšimnutia. Mnohí komentátori v tom, že ju nenechal usadiť sa ako prvý videli vedomú ignoráciu protokolu, iný absenciu znalosti slušného vystupovania. Hlavný denník vyslovene použil označenia premiéra za „gadža“ aj vo svojom titulku (Hlavnydennik.sk, 2021). Ereport.sk nazval svoj článok „VIDEO Buran Matovič?“ (Ereport.sk 2021).

Správanie premiéra bezprostredne reflektovali aj účastníci verejného a politického života – napriec politickým spektrom.

Bývalý predseda Kresťanských demokratov, a bývalý stranícky kolega Igora Matoviča, Alojz Hlina, ocenil diplomatickú reakciu prezidentky Čaputovej, ktorá premiérove počínanie prešla bez komentára, no zamyslel sa, či by tak reagovali iné exponované političky: *"Rozmýšľam, ako asi reaguje A.Merkelová alebo Ursula von der Leyen, keď sa slovenský premiér na spoločnom bilaterálnom stretnutí rozvalí do kresla ako prvý. Naša prezidentka Zuzana Čaputová to zvládla diplomaticky"* (Topky.sk 2021). Hlinov bývalý stranícky kolega z KDĽ, Alojz Pridal, krátko komentoval, že *„Sedlák si sadne skôr ako prezidentka. To sú spôsoby“* (Hlavnespravy.sk 2021).

Predseda dnes mimoparlamentnej Slovenskej národnej strany, Andrej Danko v krátkom videu na Facebooku vyjadril názor, že gestá Igora Matoviča neboli náhodné ale účelovo vybrané a presne adresované. *“Neboli to náhodné gestá. Znamenali odkaz Sulíkovi, Kollárovi a Remišovej: x-krát som s vami sedel, x-krát som s vami telefonoval”* (Hlavnespravy.sk 2021).

Anna Belousovová už s (ne)vychovaným Igorom Matovičom na tému slušnosti mala ručnú potýčku na pôde parlamentu v auguste 2010. Vtedy mu za jeho neúctivé oslovenie jej osoby v novinovom článku fackou priamo v rokovacej sále vyjadrila, že sa ním nenechá urážať.

"Pán Matovič zrejme nemá dostatočnú výchovu a nevie, ako sa správať k dáme. Ja som sa mu snažila takou jemnou formou pripomenúť, ako by sa muž k dáme správať mal" (Domov.sme.sk 2010).

Na adresu Matovičovho gesta „Shaka“ u prezidentky republiky bývalá líderka SNS reagovala takýmto spôsobom: „Gesto často znamená „slúchadlo“ a zobrazuje sa, ak ho niekto požiada, aby zavolať. Na Havaji je toto gesto známku pozdravu, že je všetko v poriadku. A medzi drogovu závislými má znamenie význam „dymu“. Tak si teraz vyberte, čo tým „básnik myslel“ (Hlavnespravy.sk 2021).

Hovorca strany SMER-SD svoj status na Facebooku k tejto situácii nazval *„Protokol nechal uložený u babky na povale“*, čím narážal na Matovičovú pochybnú minulosť, Matoviča *„trnavským suverénom“*, zamýšľal sa nad tým, či vôbec vie, aké gestá ukázal a zakončil ho napomenutím *„To*

vážne?! Ščúl ne si na školskej exkurzii v múzeu Madame Tussaud, ale v prezidentskom paláci!!!“ Facebook/JanMažgút/SMER/VIDEOS 2021)

Záver

Igor Matovič od nástupu do funkcie premiéra, neskôr vo funkcii ministra financií až po súčasnosť komunikuje spôsobom, ktorý polarizuje spoločnosť, povzbudzuje ku konfrontačným vyjadreniam a konšpiračným reinterpretáciám jeho príspevkov. Ani minimálna forma autocenzúry nie je v jeho oráciách badateľná, faktografia ťahá za kratší koniec, prím hrajú vysoko emotívne, akoby náladám, osobným sympatiám, antipatiám a afektom podliehajúce statusy. Myslieť si, že je to premyslená stratégia cieľiaca na určitý typ voliča zrejme nie je správne, nakoľko v lete tohto roku sa dôveryhodnosť Igora Matoviča prepadla podľa prieskumu na 13 percent, pričom opozičný Peter Pellegrini mal dôveru 44 percent opýtaných občanov a Róbert Fico 25 percent (Dennikn.sk 2021).

Presnejšie zrejme bude myslieť si, že Igor Matovič má stále svoj osobitný štýl komunikovania, ktorý mohol dobre slúžiť ako špecifický slovník opozičného politika, no u predsedu či ministra vlády fungovať nebude.

Excerpované texty

IPLUSKA.SK (2021): *Nevhodné gestá, porušenie protokolu aj rušivé okuliare: PREZIDENTKA mala v paláci deň PREŠLAPOV*, <<https://www1.pluska.sk/spravy/z-domova/matovic-dnes-koberceku-ucaputovej-pozrite-co-predvadzal-kym-cakal-prezidentku>> [23. 9. 2021].

HAWAIIANAIRLINES.COM (2021): *The origin of the Shaka*, <<https://www.hawaiianairlines.com/hawaii-stories/culture/origin-of-the-shaka>> [23. 9. 2021].

DENNIKN.SK (2010): *Focus: Ndôvera k Matovičovi prepisuje rekordy, Fico už naberá aj osobné percentá*, <<https://dennikn.sk/2437501/focus-nedovera-k-matovicovi-prepisuje-rekordy-fico-uz-nabera-aj-osobne-percenta/>> [23. 9. 2021].

EREPORT.SK (2021): *VIDEO Buran Matovič? U prezidentky sa dopustilvážneho přešlapu*, <<https://ereport.sk/buran-matovic-u-prezidentky-sa-dopustil-vazneho-preslapu/>> [23. 9. 2021].

FACEBOOK.COM/IGOR.MATOVIC7 (2021): *Igor Matovič*, <<https://www.facebook.com/igor.Matovic.7>> [23. 9. 2021].

- FACEBOOK.COM/INFOSEC.SK (2021): *Nebezpečné konšpirovanie Igora Matoviča*, <<https://www.facebook.com/infosec.sk/posts/2840463-772936704/>> [23. 9. 2021].
- FACEBOOK.COM/JANMAZGUTSMER/VIDEO (2021): *Belousovová dala v parlamente facku Matovičovi*, <<https://ne-np.facebook.com/-JanMazgutSMER/videos/protokol-nechal-odlo%C5%BEen%C3%BD-ubabky-na-povaledne%C5%A1n%C3%A9-rozl%C3%BA%C4%8Dkov-%C3%A9-stretnutie-s-prezide/125413919469999/>> [23. 9. 2021].
- HLAVNESPRAVY.SK (2021): *Matovič u prezidentky ukázal rukami rôzne gestá. Podľa niektorých komentátorov ide o absenciu protokolu, iní hovoria o skrytých významoch*. "Namiesto znaku mieru ale ukázal vojnový symbol", <<https://www.hlavnespravy.sk/matovic-u-prezidentky-ukazal-rukami-rozne-gesta-podla-niektorých-komentátorov-ide-o-absenciu-protokolu-ini-hovoria-o-skrytych-vyznamoch/2471134>> [23. 9. 2021].
- HLAVNYDENNIK.SK (2021): *Hlina: Matovič opäť ako úplný gadžo. U prezidentky si sadol do kresla skôr ako hlava štátu!*, <<https://www.hlavnydennik.sk/2021/03/16/hlina-matovic-opat-ako-uplny-gadzo-u-prezidentky-si-sadol-do-kresla-skor-ako-hlava-statu/>> [23. 9. 2021].
- NOIZZ:AKTUALITY.SK (2021): *Vtipy o Matovičovi u prezidentky: Igor Snoopovič, alebo one time premiér, next time raper*, <<https://noizz.aktuality.sk/zaujímavosti/vtipy-o-matovicovi-u-prezidentky/88tle1n>> [23. 9. 2021].
- OBAMAWHITEHOUSE:ARCHIVES.GOV (2011): *President Barack Obama and Ensign Jennifer Proctor make the 'shaka' sign*, <<https://obamawhitehouse.archives.gov/photos-and-video/photo/2011/05/president-barack-obama-and-ensign-jennifer-proctor-make-shaka-sign>> [23. 9. 2021].
- RADIOŽURNÁL.ROZHAS.CZ (2014): *Na tohle gesto si v Anglii dejte radši pozor. Nebo dopadnete jako George Bush*, <<https://radiozurnal-rozhlas.cz/na-tohle-gesto-si-dejte-v-anglii-radsi-pozor-nebo-dopadnete-jako-george-bush-6234321>> [23. 9. 2021].
- SURFERTODAY.COM (2021): *The history of most famous surfing Shaka sing*, <<https://www.surfertoday.com/surfing/the-history-of-the-famous-surfing-shaka-sign>> [23. 9. 2021].
- TASS.RU (2021): *В Словакии заявили, что влиятельные силы противодействуют вакцинации "Спутником V"*, <<https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/11093699>> [23. 9. 2021].
- TOPKY.SK (2021): *VIDEO Hlina vysmial Matoviča tak, jako ešte nikdy. Toto premiérovofaux pas mu nikdy nezabudne*, <<https://www.topky.sk/>>

cl/10/2078901/VIDEO-Hlina-vysmial-Matovica-tak--ako-este-nikdy--
Toto-premierovo-faux-pas-mu-nikdy-nezabudne> [23. 9. 2021].

Literatúra

- BURKHARDT, A. (2003): *Das Parlament und seine Sprache. Studien zu Theorie und Geschichte parlamentarischer Kommunikation*. Tübingen: Niemeyer.
- DUMITRESCU, D. (2016): Nonverbal Communication in Politics: A Review of Research Developments, 2005-2015. *American Behavioral Scientist*, 60(14): 1656-1675. doi:10.1177/0002764216678280.
- ENLI, G. S.; SKOGERBØ, E. (2013): Personalized Campaigns in Party-Centred Politics. *Information, Communication & Society*, 16(5): 757–774. doi:10.1080/1369118X.2013.782330.
- KILIAN, J. (1994): Sprache in der Politik. Ein einführender Überblick. *Praxis Deutsch*, 21(125): 4-10.
- NIEHR, T. (2014): *Einführung in die Politolinguistik. Gegenstände und Methoden*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- STIER, S.; BLEIER, A.; LIETZ, H.; STROHMAIER, M. (2018): Election Campaigning on Social Media: Politicians, Audiences, and the Mediation of Political Communication on Facebook and Twitter. *Political Communication*, 35(1): 50–74. doi:10.1080/10584609.2017.1334728
- ŠROL, J.; MIKUŠKOVÁ, E.; ČAVOJOVÁ, V. (2021): When we are worried, what are we thinking? Anxiety, lack of control, and conspiracy beliefs amidst the COVID-19 pandemic. *Applied Cognitive Psychology*, 35: 720-729. doi:10.1002/acp.3798.

Kontakt:

Mgr. Petra Hirtlová, PhD.

Academia Rerum Civilium –
Vysoká škola politických
a společenských věd, Kutná Hora

Academia Rerum Civilium –
School for Political and Social
Sciences in Kutná Hora

E-mail Address: hirtlova@vpsv.cz

Aktualizácia precedentnej výpovede „hranica Ruska sa nikde nekončí“ v politickom diskurze

Lucia Chudá

Abstract

The Update of the Precedent Statement “Russia's Border Does Not End Anywhere” in the Political Discourse. *The article deals with the updating of the precedent statement "Russia's border does not end anywhere", said by the President of the Russian Federation, Vladimir Putin, during the awards ceremony for schoolchildren in November 2016. We focus both on analysing the dominant functions of selected updates and their potential to influence the Russian language image of the world and on the transformation of these fragments of the Russian political discourse.*

Keywords: precedent phenomenon, precedent statement, political discourse, political media discourse, language picture of the world.

Kľúčové slová: precedentný fenomén, precedentná výpoveď, politický diskurz, mediálny diskurz politickej tematiky, jazykový obraz sveta.

Úvod

Skúmanie idiolektu politikov je v súčasnej politickej lingvistiky podnetným smerom analýz mnohých vedeckých prác. Ten sa formuje pod vplyvom jazykového obrazu konkrétneho lingvokultúrneho spoločenstva a vždy sa prispôbuje jeho stereotypom a zaužívaným rečovým taktikám. Na druhej strane, sám idiolekt politika ovplyvňuje jazykový obraz sveta (v priamej úmere k jeho politickému vplyvu). V prípade výskumu idiolektu Vladimira Putina ide o mimoriadne výrazný vplyv na ruský jazykový obraz sveta, pretože hovoríme o autoritatívnom prezidentovi, s pozíciou silného politického lídra a s absolútnou podporou provládnych médií, ktorý do značnej miery určuje charakter ruského politického diskurzu. Spomínaná dialektika ich vzájomného pôsobenia je podľa nás novým a mimoriadne produktívnym smerom politolingvistických, kognitívnych a lingvokultúrnych výskumov. Pre každú lingvokultúrnu spoločnosť budú predstavovať rôzne pojmy rôzne asociácie, nakoľko špecifické historické, kultúrne, literárne odkazy a storočné ľudové tradície zohrávajú dôležitú úlohu v procese formovania

jazykového obrazu sveta a vedecký výskum idiolektu konkrétnych politikov nemôže nezohľadňovať v procese analýzy všetky extralingvistické súvislosti a prepojenia.

Precedentné výrazy V. Putina ako objekt výskumu

Súčasný výskum v politickej lingvistiky sa často venuje analýze obrazných resp. neštandardných výrazov vrcholných politikov. Populárne výrazy prezidenta Ruskej federácie V. Putina, tzv. *putinizmy* nie sú výnimkou. Ide pritom o snahu „analyzovať“ ich sústavný výskyt v masmédiách z hľadiska komunikačných stratégií ich využívania v rámci diskurznej opozície svoj – cudzí na pomyselnéj osi protiputinovská koalícia – antiputinovská opozícia (Dulebová 2016). Prezident Putin si roky buduje imidž silného vládcu, ktorý sa však svojim rečníckym prejavom snaží priblížiť „svojmu ľudu“, aj takým spôsobom, že sa nebojí vo svojich prejavoch používať slangové výrazy či žargonizmy. Dôležitosť výskumov v tejto oblasti politolingvistiky vidíme práve v tom, že prezident Ruskej federácie „udáva štylistický trend“ a rozširuje hranice dovoleného v súčasnej ruskej politickej komunikácii. Týmto sa značne menia dovtedy zaužívané lexikálne normy publicistických (mediálnych) textov (Gajarský 2015).

Nie všetky výrazy/výpovede prezidenta Ruskej federácie majú potenciál stať sa precedentnými výrazmi. Vplývajú na to viaceré faktory. Asi najdôležitejším z nich je podpora v médiách – ich široká rezonancia v masmediálnom priestore. Nejde pritom iba o samotné prezidentove výrazy, ale o diskurzívne zámery ich používania inými aktérmi politickej komunikácie. Putinove výroky sa rôznymi spôsobmi modifikujú – dochádza k ich aktualizácii prostredníctvom transformácii, resémantizácii, posunu denotátu či modifikácii konotačného významu. Je známe, že prezident Putin si nedáva „servítku pred ústa“, častokrát je jeho lexika „znížená“, expresívna, používa veľké množstvo žargonizmov či dokonca aj argotizmov. Ďalej sa sústreďujeme na analýzu diskurzívnych stratégií použitia konkrétnych rečových fragmentov prostredníctvom určovania ich kľúčových funkcií (estetická, persuzívna, hodnotiacia, modelujúca, expresívna, eufemistická, kódovacia, funkcia jazykovej hry a iné).

V našom príspevku analyzujeme typy transformácie precedentnej výpovede. Teoreticky sa opierame o úvahy D. Gudkova (2003), ktorý opisuje nasledovné štyri spôsoby transformácie precedentných fenoménov: zámena komponentov (substitúcia), vynechanie komponentov (implikácia), doplnenie komponentov (explikácia) a spojenie dvoch alebo viacerých precedentných fenoménov (kontaminácia).

Hlavnou úlohou použitia transformácií je upútať pozornosť publika. Pri-
pomínajúc si známu situáciu, predchádzajúci text v dôsledku transformácie
niektorých zložiek vedie k vzniku nových významov, zvýšeniu expresivity.
Podľa A. Orechova (2014) cieľom používania precedenčných fenoménov
nie je ich doslovný význam, ale asociácie, ktoré vznikajú pri správnom chá-
paní všetkých extralingvistických súvislostí.

Mediálny diskurz politickej tematiky

Náš výskum sa odohráva na poli mediálneho diskurzu politickej tematiky,
ktorý je predmetom výskumu mediallyngvistiky. Mediálnou lingvistikou sa
v ruskom vedeckom prostredí zaoberá T. Dobrosklonská (2000, 2008), L.
Duskajejová (2011), E. Budajev (2006), T. Šmeľovová (2012). V sloven-
skom vedeckom prostredí mediálnej lingvistiky a skúmaniu mediálneho
diskurzu sa venujú M. Bočák (2012), J. Rusnák (konferencia *Médiá a text*
od r. 2003), N. Cingerová (2012, 2016), N. Mertová (2018), I. Dulebová
(2017), M. Blaho (2015), L. Guzi (2017), M. Spišiaková (2018), A. Same-
lová (2020), R. Štefančík (2020) a mnohí iní. T. Dobrosklonská, ktorá ak-
tívne operuje termínom mediálna lingvistika, pri výskume osobitostí me-
diálneho textu berie do úvahy rôzne teoretické prístupy: vlastný lingvistický
v spojení a zjednotení s pragmalýngvistickým a kognitívnym, semiotický
i filozoficko-kulturologický, komunikačný a iné (Dobrosklonskaja 2000).
D. McQuail, jeden z najvýznamnejších teoretikov masmediálnej komunika-
cie, sa domnieva, že „súčasná masmédiá uskutočňujú celý rad funkcií, začí-
najúc od nestranného informovania, až po manipuláciu a kontrolu verejnej
mienky či verejného povedomia.“ (McQuail 1994: 65). Tieto funkcie sú sú-
vzťažné s rôznymi komunikačnými modelmi prezentácie reality, pričom
jedným s najvýraznejších príznakov súčasného mediálneho diskurzu je
jeho intertextuálna povaha, ktorá sa prejavuje stále vzrastajúcim množstvom
používaných precedenčných fenoménov (Duleba, Dulebová, 2021: 406).

Politický diskurz môžeme vnímať v širšom a užšom význame: „V širo-
kom ponímaní je to každý diskurz, v ktorom je s oblasťou politiky spojený
aspoň jeden z jeho prvkov: adresant, adresát alebo téma výpovede. V užšom
chápaní politický diskurz je diskurz, ktorého cieľom je získavanie, udržiava-
nie a realizácia politickej moci, a práve tento moment je rozhodujúci pri
výbere jazykových prostriedkov a vnútornej logiky textu“ (Štefančík, Dule-
bová 2017: 52). Práve tento cieľ vnímame ako dominantný aj pri analýze
funkcií a zámerov vytvárania a následného používania precedenčných výra-
zov v politickom diskurze. Podľa T. Van Dijkja by sme mali k politickému
diskurzu pristupovať nielen na úrovni textu, ale do analýzy zahrnúť aj širší

kontext a jeho vzťahy k diskurzívnym štruktúram (Van Dijk 1997). Súhlasíme s týmto názorom, a preto v analyticko-interpretáčnej časti budeme sústavne zohľadňovať aj mimojazykové súvislosti, a teda spoločenský kontext používania samotného výrazu ako aj jeho vzťah s inými textami.

Aktualizácia precedentnej výpovede

Skúmanú precedentnú výpoveď vyslovil prezident Ruskej federácie, Vladimir Putin, pri odovzdávaní cien Ruskej geografickej spoločnosti v novembri 2016. Keď na javisku vysvetloval 9-ročný chlapec, kde sa končí hranica Ruska, V. Putin zažartoval slovami „Hranica Ruska sa nikde nekončí.“¹ Prezident vzápätí doplnil, že to iba bol vtip, ktorý je založený na polysémii slova *hranica*, kedy ho môžeme chápať ako geografickú hranicu/čiaru oddeľujúcu isté administratívne celky, ale aj v prenesenom význame ako prekročiť hranice/ nepoznať hraníc/ byť neobmedzený hranicami a pod.

Po tomto vyjadrení sa objavili na internete desiatky komentárov či už v podobe masmediálnych textov, alebo statusov na sociálnych sieťach, ktoré týmto spôsobom aktualizujú výrok v prevažnej väčšine v transformovanej podobe. Na sociálnej sieti Twitter vznikol hashtag² **#KdeSaKončíRusko**³, ktorý slúži ako odkaz na výrok prezidenta so zámerom odpovedať na otázku. Niektorí používatelia sociálnej siete dopĺňajú túto myšlienku nasledovne: **#KdeSaKončíRusko tam, kde začínajú normálne cesty** (Twitter, 24/11/2016), **#KdeSaKončíRusko Tam, kde začína normálny život** (Twitter, 25/11/2016). Autori týchto výrokov využili otázku V. Putina, ktorú sa spýtal nadaného chlapca. Nepoužívajú pritom transformovanú podobu výpovede „hranica Ruska sa nikde nekončí“, avšak odkazujú na ňu. Dochádza k doplneniu komponentov/explikácii (*tam, kde začínajú normálne cesty* a *tam, kde začína normálny život*). Daným aktualizáciám prisudzujeme výraznú persuzívnu funkciu – v snahe názorovo ovplyvniť adresáta; expresívnu funkciu – ostro vyjadrené názory; súbežne aj hodnotiacu funkciu – negatívne hodnotia agresívny podtón výroku, pričom sa zameriavajú na širší kontext súvislostí; modelujúcu funkciu – modelujú obraz Ruska ako územia „zlých ciest“ a „zlého života“.

Na sociálnej sieti Twitter sa objavila anketa, v ktorej mohli používatelia hlasovať tým, že zvolili jednu z odpovedí na otázku „**Kde sú hranice Rus-**

¹ V origináli: Граница России нигде не заканчивается

² Kód, symbol, kľúčové slová. Najčastejšie je využívaný v informačných systémoch na jednoznačné označenie článkov, dokumentov alebo ich častí. Môže ísť o krátke príspevky na blogoch alebo na sociálnych sieťach.

³ V origináli: #ГдеЗаканчиваетсяРоссия

ka“⁴: **1. Na mape je všetko nakreslené; 2. Hranice sú tam, kde budeme chcieť; 3. Rusko siaha až do vesmíru; 4. Na Zemi je len Rusko** (Twitter, 25/11/2016), pričom najčastejšia odpoveď bola č. 4. Dochádza k explikácii výrazu o doplnenie rôznych možností, ktoré sú humorne naformulované. Príspevku prisudzujeme prevládajúcu eufemistickú funkciu, pretože cez humor autor zjemňuje podstatu geopolitickej „neobmedzenosti“ Ruska. Súbežne vnímame aj persuzívnu, hodnotiacu a expresívnu funkciu. Výraznú funkciu jazykovej hry môžeme pripísať komentáru „**Rusko nemá hranice. A ešte cesty, nemocnice**“ (Twitter, 24/11/2016), pretože aj v ruštine⁵ sa tento krátky text rýmuje. Autor zámerne modifikuje Putinov výraz, čím docielil rýmovanú podobu a má snahu pobaviť adresátov. Okrem funkcie jazykovej hry, prisudzujeme aj eufemistickú, estetickú a persuzívnu funkciu. Autor obmenil vetu *Hranica Ruska sa nikde nekončí* na *Rusko nemá hranice*, čím ju transformoval do podoby, kedy sa jej význam nezmenil, no došlo k doplneniu komponentov *A ešte cesty, nemocnice*.

Aktualizácia prebehla aj na úrovni multimodálnych textov. Jedným z mnohých podobných textov je mém z portálu Radiosvoboda.org, na ktorom je kreslený ježko, ktorý ranený leží a na jeho pichliach, tvorených raketami, sa nachádzajú predmety s nápismi: Крым наш! (Krym je náš!), Донбасс, Aleppo, MH17. Celý obraz dopĺňa veta „**Hranica Ruska sa končí v Haagu**“⁶. Došlo k implikácii slov *не, нигде*, čím sa zmysel vety úplne mení – hranica Ruska je a tá sa nachádza v Haagu; explikácia *в Гааге*. Dochádza aj ku kontaminácii viacerých precedenčných výrazov: *Krym je náš* a *Hranica Ruska sa nikde nekončí*. Aktualizácii pripisujeme výraznú modelujúcu a expresívnu funkciu, pretože autor poukazuje na kauzy, ktoré sú spojené s ruskou agresiou, resp. nevyriešenými konfliktmi a tým sa snaží modelovať obraz nevyhnutného trestu – metaforickým poukázaním na fakt, že ruská agresia má hranicu a tou je Haag, centrum Medzinárodného trestného súdu. Súbežná je estetická, hodnotiacia a persuzívna funkcia.

Ďalší multimodálny text sa objavil na Twitteri portálu Deutsche Welle (dw_russian, 25/11/2016), na ktorom bola zobrazená mapa Ruska s postavou V. Putina, ktorý hovorí „**Rusko nemá hranice**“⁷, a tiež s desiatkami Číňanov, ktorí prichádzajú na územie Ruska so slovami: „**No konečne!**“⁸ a „**Dočkali sme sa!**“⁹ Opäť vidíme modifikáciu precedentnej

⁴ V origináli: Где границы России? 1. На карте все нарисовано; 2. Границы там где захотим; 3. Россия уходит в Космос; 4. На Земле только Россия

⁵ V origináli: У России нет границ. А еще дорог, больниц.

⁶ V origináli: Граница России заканчивается в Гааге

⁷ V origináli: У России границ нет.

⁸ V origináli: Ну наконец-то!

⁹ V origináli: Дождались!

výpovede, ale ide o synonymický význam. Dochádza k doplneniu komponentov, teda k explikácii výrazov: *No konečne!* a *Dočkali sme sa*. V tomto prípade nie je agresor Rusko, ale Čína. Autor má na mysli územnú hranicu, teda ide o opačný význam ako v predchádzajúcich prípadoch, kedy pod „nemá hranice“ môžeme rozumieť „nemá zábrany“.

Daná výpoveď sa dostala do rebríčka *Slovo roka*¹⁰, v ktorej ľudia hlasovali v kategórii *Antijazyk – jazyk propagandy, lži, násilia* a umiestnila sa na druhom mieste za rok 2016.

Záver

Precedentná výpoveď *Hranica Ruska sa nikde nekončí* sa najčastejšie aktualizovala v transformovanej podobe, dochádzalo najmä k explikácii (doplneniu komponentov). Pri skúmaní zámerov používania precedentnej výpovede môžeme usúdiť, že výraz sa používal najčastejšie v prenesenom význame – hranica ako pomyselná čiara, tolerancia, obmedzenosť, a pritom bola výpoveď spájaná s negatívnymi konotáciami.

Pri charakteristike funkcií daných aktualizácií sme dospeli k záveru, že prevládajúcimi boli persuzívna, hodnotiaca a expresívna funkcia. Súbežne, no menej explicitné, boli modelujúca, estetická funkcia a funkcia jazykovej hry.

Precedentná výpoveď sa najčastejšie aktualizovala v duchu ironickej resemantizácie a bola veľmi expresívna, čo podľa nás mohlo prispieť k jej rýchlemu zapamätaniu a trvalému ukotveniu v lingvokultúrnej spoločnosti, čo môže vyústiť do negatívneho ovplyvnenia ruského jazykového obrazu sveta a vektoru smerovania ruského politického diskurzu v zmysle rastu jeho radikalizácie a agresivity.

Tento príspevok je súčasťou grantového projektu VEGA 1/0452/21 *Jazyk sekuritizácie v súčasnom slovenskom verejnom diskurze* a projektu KEGA 003UK-4/2021 *Vysokoškolská učebnica Mediálna lingvistika*

Literatúra

BLAHO, M. (2015): Lingvokulturologické aspekty práce s mediálnym textom (tolerancia v jazyku politiky). In: BLAHO, M: (ed.): *Jazyk – mediá – text III*. Prešov: PU v Prešove, s. 7-10.

¹⁰ Слово года – lingvisticky zameraná skupina na sociálnej sieti *Facebook*

- BOČÁK, M. (2012): Diskurz – koncept kritický: nereflektované riziká používania výrazu mediálny diskurz. *Jazyk a kultúra*, 10. <http://www.ff.unipo.sk/jak/10_2012/bocak.pdf> [15. 9. 2021].
- BUDAJEV, E. V.; ČUDINOV, A. P. (2006): Diskursívnoje napravlenije v zarubežnoj medialingvistike. *Izvestija Ural'skogo gosudarstvennogo universiteta*. 45: 167-175.
- CINGEROVÁ, N. (2012): Pravoverní a tí druhí - k modelovaniu obrazu nepriateľa v postsovietskom mediálnom diskurze In: HORVÁTH, M. (ed.): *Žurnalistika, médiá, spoločnosť* 2. Bratislava: Stimul, s. 158-176.
- CINGEROVÁ, N. (2016): Prázdne označujúce a organizácia diskurzu v teórii E. Laclau a Ch. Mouffovej. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 65-78.
- DOBROSKLONSKAJA, T. G. (2000): *Teorija i metody medialingvistiky*. Moskva: ADD.
- DOBROSKLONSKAJA, T. G. (2008): *Medialingvistika: sistemnyj podchod k izučeniju jazyka SMI: sovremennaja anglijskaja jazykovaja reč*. Moskva: Flinta.
- DULEBA, M.; DULEBOVÁ, I. (2021): Reinterpretácia precedenčných imen nemeckej literatúry v ruskom mediadiskurse. In: *Funkcional'naja grammatika: teorija i praktika*. Čeboksary: ČGPU, s. 406-412.
- DULEBOVÁ, I. (2016): Idiolekt Putina ako zdroj precedenčných výrazov súčasného ruského politického diskurzu. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 104-116.
- DULEBOVÁ, I.; KRYUKOVA, L. (2017): Precedent names of Russian culture and history in modern Slovak media. In: *Bulletin of the Tomsk State University*, 425: 19-25.
- DUSKAJEVA, L. (2011): Medialingvistika v Rusii: tradicii i perspektivy. *Žurnalistika i kul'tura reči*, 3: 7-25.
- GAJARSKÝ, L. (2015): Asymetria v lexike s kladným a záporným komponentom hodnotenia (na materiáli publicistických textov). In: *Acta Rossica Tyrnaviensis I*. Brno: Tribun EU, s. 71-79.
- GUDKOV, D. B. (2003): *Teorija i praktika mežkul'turnoj komunikacii*. Moskva: Gnozis.
- GUZI, E. (2017): Od sujetovej mystifikácie k „media-killerstvu“ v ruskom mediálnom diskurze deväťdesiatych rokov XX. storočia. In: MERGEŠ, J.; ŠOLTÉSOVÁ, S. (eds.): *Médiá a text* 6. Prešov: PU v Prešove, s. 18-26.
- MCQUAIL, D. (1994): *Mass Communication Theory: An Introduction*. 3rd ed. London: Sage.

- MERTO VÁ, N. (2018): K problematike dynamiky metaforických systémov v politickom diskurze. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie III*. Bratislava: EKONÓM, s. 40-51.
- ORECHOV, A. V. (2014): Funkcionirovanje intertekstualnosti v sovremennom publicističeskom diskurze. Transformacija precedentnych fenomenov. *Voprosy žurnalistiki, pedagogiki, jazykoznanija*. 21(6): 27-33.
- SÁMELOVÁ, A. (2020): Online komunity ako producenti mediálnych obsahov In: SÁMELOVÁ, A.; STANKOVÁ, M.; HACEK, H. (eds.): *Fenomén 2020: komunita v mediálnom priestore*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 18-26.
- SPIŠIAKOVÁ, M. (2018): Lingvistická analýza politických komunikátov na Kube. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie III*. Bratislava: EKONÓM, s. 417-425.
- ŠMELOVA, T. (2012): Medialingvistika kak medijnoje rečevedenije. In: *Mediatekst kak poliitencionalnaja sistema*. Sankt-Peterburg: SPGU, s. 56-61.
- ŠTEFANČÍK, R. (2020): Dva odlišné svety so spoločným jazykom. Politické naratívy krajných pólov ideového spektra. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie V*. Bratislava: EKONÓM, s. 371-385.
- ŠTEFANČÍK, R.; DULEBOVÁ, I. (2017): *Jazyk a politika : jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti*. Bratislava: Ekonóm.
- VAN DIJK. T. A. (1997). What is political discourse analysis. *Belgian Journal of Linguistics*, 11(1): 11-52. <https://doi.org/10.1075/bjl.11.03dij>.

Kontakt:

Mgr. Lucia Chudá

Katedra rusistiky
a východoeurópskych štúdií
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
E-mail Address: chuda40@uniba.sk

Department of Russian and East-
European Studies
Faculty of Arts
Comenius University in Bratislava

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0540-7171>

Rethinking the Concept of a Dysfunctional State: Semantic & Geopolitical Encounters and Interactions

Robert Ištok – Klaudia Bednárová-Gibová

Abstract

This paper centres on the issue of terminology connected with the designation of states, which are going through a process of decline or complete failure. The decline of states has been presented in detail in secondary literature since the 1990s. The development of research on this phenomenon is, however, associated with terminological chaos. Drawing on semantic and geopolitical interpretative insights, the authors of the paper propose the term 'dysfunctional state', which may be used to overcome the chaos. The article also analyses more broadly the issue of a 'failed state' as the most frequent term used for countries that can be classified as dysfunctional.

Keywords: terminology, dysfunctional state, failed state, semantics, geopolitics.

Introduction

The problem of the meaning and position of a state in the international political space is a traditional subject of interest in political science. In recent decades, the issue of countries failing to perform basic functions of the state has been strongly promoted within the given research focus. This phenomenon is linked to the development in the world, where the international political space has not been stabilized after the end of bipolarity and the Cold War associated with it. In addition, globalisation processes have significantly interfered in the development of the state's position in the international space. After 1990, the number of states which, for various reasons, failed to respond adequately to the new conditions have grown significantly. Such states are characterised by the weakness of the central power, manifested by the inability to ensure basic conditions for the life of their population, as well as for the functioning of the country's economy and infrastructure, and also for ensuring control of the state territory. It is the weakness of power that is considered to be the essential cause of the decline of states (Roman 2014: 114).

State decline is generally the result of a number of interrelated factors, namely the disintegration of state structures in the form of an inefficient administrative apparatus, manifested mainly by the gradual disruption of internal order, the increasing disintegration of social structures, continuous economic decline, unstoppable escalation of violence, the failure to respect basic human rights, and so forth. The territory of the state is controlled by a number of rival groups, competing with the armed forces of the central government. However, none of the warring parties has the potential to gain power control over the entire territory of the country. This development has been reflected in international relations scholarship, which has pursued a line of enquiry that focuses on the analysis of states characterised by the weakness of their central authority (Ištok, Vlkolinská 2019: 7). The treatment of the issue is also topical from the point of view of global security, as evidenced by the opinion of Fukuyama (2004), who, based on his analyses, concludes that such states can be considered the most significant threat to the international order in the post-Cold War era. It is therefore necessary to pay due attention to the issue in question in interdisciplinary research involving political science, (political) geography, sociology, economics, historiography, cultural studies, semantics and other sciences.

On the one hand, in the Slovak professional literature, the issue of states in danger of decline has not yet received due attention. In this context, we can speak only of a few studies. On the other hand, in the neighbouring countries – in the Czech Republic and Poland, not only numerous contributions have been published in professional periodicals, but also several monographs, focusing on both the global and theoretical views of the issue, and also on the application of knowledge to specific regions and countries (see e. g. Waisová et al. 2007, Šmíd and Vaďura 2009, Riegl 2013, Remešová 2014, Kłosowicz 2013, Kłosowicz and Mania 2012, Gil 2013, Szpak 2013 and Klin 2014). Perhaps less striking is the fact that scant attention has been paid to the issue at hand in our country, not only in professional journalism, but also in the Slovak opinion-forming media, thus creating for the reader an incomplete picture of the contemporary world, which is reduced to the development in Europe, or to the action of world powers. The aim of the present article is to offer a critical evaluation of the concept of a dysfunctional state, methodologically fusing interpretative insights from semantics and geopolitics.

Dysfunctional state: An attempt at proposing a term bridging terminological heterogeneity

The trend of conceiving all-round analyses, focusing on states that have failed and are failing to fulfil the classic functions of the state, has been reflected in the terminological chaos that, inter alia, hinders the comparison of the knowledge gained. Among the available literature, the issue has been dealt with in more detail, e.g. by Jihlavec (2007), Šmíd and Vaďura (2009), Riegl (2010) or Remešová (2014). In the Polish literature, the issue has been tackled by e.g. Kłosowicz and Mormul (2013). However, almost every analysis focusing on the decline of the state also includes a reflection on the terminology used in connection with this problem, or a characterisation of the terms used. This is where a common reflection space between semantics and geopolitics is created, offering room for their enriching encounters and mutual interactions.

Several attributes, taking form of adjectives, appear in scholarly studies and reviews when characterising countries where weakening of central authority is occurring. In this connection, it is necessary to mention perhaps the most widely used notion of a *failed state*, which is discussed in more detail in the ensuing section of this paper. At the same time, in the relevant literature also the terms such as *weak, fragile, collapsed, soft, crisis, disrupted, ramshackle, problem, anemic, anarchic, anarchic*, and others, may be encountered. As a semantic analysis reveals, the complex terminological situation is complicated by the use of terms that characterise the stages of state decline, as analysed by several authors (e.g. Rotberg 2010 writes about *strong states, weak states, failed states* and *collapsed states*).

Alongside this, a number of terms are used to refer to geopolitical entities that have declared independence but have not been more widely recognised internationally¹. In this connection, the terms such as *quasi-states, de facto states, para-states* or *pseudo-states* are also used. Such political formations may likewise be classified as dysfunctional states, as one the one hand, they fulfil their obligations to their populations to some extent, but on the other hand their existence is not respected within the international community, as they do not have diplomatic representation abroad or are not members of major international organisations.

In terms of terminology, it should be mentioned that some terms are even intertwined in their cognitive contents, e.g. the term *quasi-state* is used not only in the aforementioned sense of internationally unrecognised geopolitical

¹ Abkhazia, South Ossetia, Northern Cyprus and Somaliland, among others, should be mentioned here.

units after the proclamation of independence, but also to refer to declining and failed internationally recognised states. The weakness of these approaches and the resulting terms is generally the absence of a demarcation of the boundary of the state's decline into the category we have identified as 'dysfunctional' (even in the context of the other terms mentioned), but also between its different stages.

Therefore, this – beyond doubt, certainly far from complete – review calls for the creation, justification and characterisation of an overarching concept with which we can operate in the terminological coverage of the phenomenon of declining or failed states. We wish to reiterate that this is a very difficult problem, since in the nearly thirty years of systematic research on failed states, there has been no universalization of its terminological apparatus.

For this reason, from our point of view, we consider it beneficial to use an approach related to the characterisation of the state functions and their performance. In compliance with the attendant literature it can be stated that the functions of the state are considered to be the main directions of its activity, aimed at the fulfilment of the objectives defined by the state power. Traditionally, the internal and external functions of the state are distinguished (Dudek et al. 2013). The internal function of the state aims to achieve and maintain social order within the state organization, relying on a number of activities. Within these, the state acts as a provider of law, security and public order, a custodian of the administrative apparatus and social system, an organizer of the economy, and a patron of education, science, culture, and public awareness. The external functions of the state include the protection of borders and safeguarding of the state's interests in the international arena by establishing and maintaining diplomatic, consular, commercial, economic and other contacts, etc., with other states and international organisations.

Drawing on the semantic interpretations given in the Dictionary of the Contemporary Slovak Language, Kálmánová (2010: 80) argues that the term 'dysfunction' can be interpreted in the sense of "disturbance or malfunction", "disturbance of the activity of some element of the system" or "disturbance of normal activity". Thus, the meaning of the adjective 'dysfunctional' may be grasped in the sense of the characteristics of a certain phenomenon (in our case, the state), "which has a disturbed function, being dysfunctional" (ibid.: 80, translated by the authors). On these grounds, in the context of the state, we can speak of a *dysfunctional state* in the case of a disruption of its particular function or functions, which may lead to a complete absence of their fulfilment vis-à-vis its population and, in the case of external functions, also vis-à-vis foreign countries. The concept in point seems to be sufficiently broad to be applied as an umbrella term for states which generate pathological

phenomena in the national as well as in the international space (Gil 2013: 379).

Furthermore, Piotrkowski (2005) has terminologically adapted the concept of a dysfunctional state to the phases of its disintegration. He divided its course into three stages, which have been aptly characterised by Potocki (2011) as follows:

- (a) a pre-dysfunctional state, in which the government performs basic functions in relation to the population only to a minimal degree, while at the same time nominally exercising control over its territory and borders;
- (b) a para-functional state, where the government only nominally performs its normative functions while having control over a significant part of its territory, and where this control is threatened by secessionist movements or organised criminal groups;
- (c) a genuinely dysfunctional state in which the government is unable to effectively perform its functions vis-à-vis its population and also to exercise any effective control over a significant part of its territory.

As can be inferred from the preceding, a dysfunctional state has a weakened capacity to perform basic functions of governing its population and territory, and lacks the ability to develop mutually constructive and empowering relationships with society. As a result, trust and mutual relations between the state and its citizens have weakened (OECD 2011). Long-term stable countries, labelled by several terms (e.g. *empirical state*, i.e. a state based on a tradition of statehood, Jackson and Rosberg 1982), may be adduced as the opposite of dysfunctional states. This category of states is marked by stability as well as the ability to withstand internal and external pressures, and can be identified with the originally European notion of the ‘modern state’ in terms of internal sovereignty. It is therefore a model of the state that has full control over its territory and borders, is able to provide its population with public services, security and respect for human rights and, last but not least, strives for economic growth through its governance.

Failed state as a dysfunctional state

The term *failed state* was one of the first terms used to refer to countries we call dysfunctional. It still resonates in analyses today, mainly because of the annual *Failed States Index* report, published by the American think tank *Fund for Peace* in cooperation with the *Foreign Policy* magazine. The report clas-

sifies the world's states into four groups according to their degree of vulnerability to internal failure on the basis of twelve scored indicators². As Šmíd and Vaďura (2009) maintain, the history of the use of the term *failed state* goes as far back as the studies published in the U.S. and Canada in the 1990s, when it referred to states in which a large-scale political crisis was underway (e.g. Bosnia and Herzegovina, Afghanistan, Liberia and Somalia). The term *failed state* was first used in the article *Anarchy Rules: Saving Failed States* written by Gerald Helman and Steven Ratner, and published in the *Foreign Policy* magazine in 1993 (Szapak 2013).

However, the use of the term *failed state* has been criticised as too loose and non-conceptual, referring to a very heterogeneous group of states that face different internal political issues (Riegl 2010). Aside from this, measuring the degree of state failure is complicated by the fact that in most post-colonial countries the adopted model of a nation state, which originated and became stabilized in Europe, did not function for a long time. The critique was based on the premise that there could not be a decline in something that is European in origin and did not actually work in non-European settings (see Gil 2013). The fact that post-colonial states are currently analysed according to how close they are to the model of the ideal (successful) state built on the historical experience of Westphalian-type Western nation states is considered by critics one of the main reasons why the theoretical basis for examining the concept of a *failed state* is insufficient. In addition, the literature on *failed states* is also accused of paying insufficient attention to or underestimating the influence of external factors on failed states, such as economic pressures from international financial institutions or military threats from other countries (Orman 2016).

According to Eriksen (2011), two approaches to defining *failed states* can be discerned in the terminological chaos, regardless of the choice of a particular term to designate them. According to him, the first approach views the

² In addition to the *Failed States Index*, the results of other initiatives seeking to define and identify dysfunctional states are also published (see e.g. Di John 2008). It should be pointed out, however, that this and similar indices have encountered criticism due to their problematic analytical value, as they are insufficiently sensitive in assessing many of the important differences between the states analysed. For example, Gros (1996) suggests that instead of creating a hierarchy of states according to their degree of decline or development, the states should be displayed in a continuum in which their position will change depending on the dynamics of failure. In his view, establishing indicators of decline is only the first step in the analysis of *failed states*, while it is much more important to subsequently demonstrate how these indicators cause a state's decline and why these indicators, and not others, are the cause of its decline, taking into account factors influenced by historical development.

state as the main service provider; an approach that is mainly personified by the works of Robert Rotberg and William Zartman. In accordance with this approach, the failure of the state is understood as its inability to perform its basic functions for the benefit of its citizens. Eriksen points to the drawback of this approach in the overly broad range of services that the state is supposed to provide its citizens with. The enumeration of services ranging from the protection and security of territory and population as a quintessential function of the state, to ensuring respect for and protection of property rights, political rights, the provision of social services, to the building of infrastructure or effective health and education, is so extensive that realistically most states, perhaps even all, could be labelled as *failed states* (Eriksen 2011).

The second approach promotes the idea that *failed states* are those ones which do not have control over their entire territory due to the loss of the monopoly of violence. This approach, according to Eriksen (2011), is mainly represented by the works of Robert Jackson and Stephen Krasner. Both authors draw essentially on the concepts of positive and negative sovereignty of states. The common feature of *failed states* is their sustained international recognition, i.e. negative sovereignty, despite the absence of positive sovereignty, i.e. effective control of state authorities over state territory. *Failed states* more often than not suffer from the impact of fighting by various armed groups in different parts of their territory and/or are unable to enact laws and ensure their political and socio-economic development, yet the international community allows them to engage in international relations as equal actors. Moreover, this also leads to cases where states simulate sovereignty in order to secure access to international recognition or to financial or military aid.

Conclusion

In summary, it transpired from the preceding discussion that the issue of dysfunctional states is very complex. Their existence should be seen first and foremost as a threat to regional, but also global security stability. The identification of dysfunctional states is closely linked to the international community's efforts to address this problem. So far, attempts at coming up with effective procedures and mechanisms for actions, resulting in the recovery of the crisis situation in such countries, have been largely unsuccessful. Seeking a solution to the problem of dysfunctional states, especially those that have reached the stage of a genuine dysfunction, may have several political-geographical connotations, which are related to the transformation of the spatial-political structure in regions threatened by the decline of states. In this vein, Sørensen (2008) envisages a solution in the form of the removal of incapable

state entities and the creation of new units (*statebuilding*) that will be able to provide their population with appropriate public services. This process, however, runs up against the conservatism of the international community, which seeks to maintain the status quo, with regard to the immutability of state borders, in particular. Therefore, in Sørensen's view, the emergence of new states as members of the international community is acceptable only if such a state builds on pre-existing statehood, with its independence recognised by the countries affected by this development.

The second option represents an alternative to the international community's policy in the sense of maintaining the status quo. In this case, developing a pressure on the elites of the dysfunctional states to create new, viable states through secession, is meant. Georg Sørensen (2008) relies on the views of other authors for this alternative argument, according to which the international community should not recognise the sovereignty of highly ineffective states in the long term and thus cease to consider them as its part. Both solutions, indeed, can be considered radical and feasible only in special cases³. Nevertheless, developments in dysfunctional states may lead to changes on the political map in the course of their evolution.

As Hamre and Sullivan (2002) argue, the international community has several alternatives in dealing with this problem. Among them they mention the change of their status in the sense of establishing some form of supranational international authority, i.e. some kind of international protectorate. This model is, however, subject to criticism as a return to colonialism. With regard to future outlooks, the issue of dysfunctional states, vast and intricate in its essence, will surely continue to challenge geopoliticians and semanticians alike, bringing hopefully further interdisciplinary interpretations and solutions resulting from their encounters and reinforcing interactions.

Funding acknowledgement: This article has been written as part of the VEGA 1/0544/21 research grant project entitled "Dysfunctional States – a Current Phenomenon of the World's Political and Spatial Structure", Project leader: prof. RNDr. Robert Ištók, PhD.

³ For example, consider the collapse of the Soviet Union, or the recognition of the independence of states formed by secession, such as Eritrea and South Sudan after the end of the Cold War.

References

- BROOKS, R. E. (2005): Failed States or the State as Failure? *The University of Chicago Law Review*, 72 (4): 1159-1196.
- BUZAN, B. (1991): *People States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. Boulder: Lynne Rienner.
- COOPER, R. (2005): *Pęknięcie granic: porządek i chaos w XXI wieku*. Poznań: Media Rodzina.
- DI JOHN, J. (2008): Conceptualising the causes and consequences of failed states: A critical review of the literature. *Working Paper No. 25. Crisis States Research Centre, January 2008*. London: Development Studies Institute.
- DUDEK, D.; HUSAK, Z. S.; KOWALSKI, G.; LIS, W. (2013): *Konstytucyjny system organów państwa*. Warszawa: C. H. Beck
- ERIKSEN, S. S. (2011): 'State failure' in theory and practice: The idea of the state and the contradictions of the state formation. *Review of International Studies*, 37 (1): 229-247.
- FUKUYAMA, F. (2004): *State-Building: Governance and World Order in the 21st Century*. Ithaca: Cornell University Press.
- GIL, G. (2013): Dysfunkcjonalność państwa jako kategoria analityczna: próby kwantyfikacji i elementy krytyki. In: HALIŻAK, R.; PIETRAŚ, M. (eds.): *Poziomy analizy stosunków międzynarodowych*. Warszawa: Rambler.
- GLASSNER, M. I.; DE BLIJ, H. J. (1988): *Systematic Political Geography*. New York: John Wiley & Sons.
- GROS, J-G. (1996). Towards a taxonomy of failed states in the New World Order: Decaying Somalia, Liberia, Rwanda and Haiti. *Third World Quarterly*, 17(3): 455-471.
- HAMRE, J.; SULLIVAN, G. (2002): Toward postconflict reconstruction. *The Washington Quarterly*, 25 (4): 83-96.
- IŠTOK, R.; VLKOLINSKÁ, M. (2019): Politickogeografické aspekty dysfunkčných štátov. In: IŠTOK, R.; MADZIKOVÁ, A. (eds.): *Politicko-priestorová štruktúra štátu v podmienkach globalizácie*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, pp.7-19.
- JACKSON, R. H. (1993): *Quasi-States: Sovereignty, International Relations and the Third World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- JACKSON, R. H.; ROSBERG, C. G. (1982): Why Africa's Weak States Persist: The Empirical and the Juridical in Statehood. *World Politics*, 35(1): 1-24.

- JIHLAVEC, J. (2007): Taxonomie slabé státnosti. In: WAISOVÁ, Š. et al.: *Slabé státy. Selhání, rozpad a obnova státnosti*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, pp. 19-35.
- KÁLMÁNOVÁ, K. (2010): Dysfunkcia a disfunkcia. *Kultúra slova*, 44(2): 78-79.
- KLIN, T. (2014): Państwa upadłe. In: FLORCZAK, A.; LISOWSKA, A. (eds.): *Organizacje międzynarodowe w działaniu*. Warszawa: Agencja Reklamowa OTO, pp. 105-122.
- KŁOSOWICZ, R. (ed. 2013): *Państwa dysfunkcyjne i ich destabilizujący wpływ na stosunki międzynarodowe*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- KŁOSOWICZ, R., MANIA, A. (eds. 2012): *Problem upadku państw w stosunkach międzynarodowych*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- KŁOSOWICZ, R.; MORMUL, J. (2013): Pojęcie dysfunkcyjności państw – geneza i definicje. In: KŁOSOWICZ, R. (ed.): *Państwa dysfunkcyjne i ich destabilizujący wpływ na stosunki międzynarodowe*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, pp. 11-36.
- LASON, M. (2016): Państwa upadłe. In: CZOMIER, (ed.): *Zagrożenia i instytucje bezpieczeństwa międzynarodowego*. Kraków: Oficyna Wydawnicza AFM, pp. 47-64.
- OECD (2011): Statebuilding in fragile contexts: Key terms and concepts. In: *Supporting Statebuilding in Situations of Conflicts and Fragility*. Paris: Policy OECD Publishing, pp. 19-22.
- ORMAN, T. F. (2016): An Analysis of the Notion of a “Failed State”. *International Journal of Social Science Studies*, 4(1): 77-85.
- PIOTRKOWSKI, M. (2005): Uwarunkowania oraz konsekwencje rozkładu i rozpadu struktur państwowych. In: SOLARZ, M. W. (ed.): *Północ wobec Południa. Południe wobec Północy*. Warszawa: Aspra-jr., pp. 259-268.
- PORUBSKÁ, K.; GURŇÁK, D. (2018): Aká je reálna politická mapa Afriky? *Geografia*, 26(2): 51-60.
- POTOCKI, R. (2011): *Państwo dysfunkcyjne w perspektywie geopolitycznej*. <<http://www.geopolityka.org/analizy/robert-potocki-panstwo-dysfunkcyjne-w-perspektywie-geopolitycznej>> [15. 6. 2021].
- REMEŠOVÁ, O. (2014): *O státech nestátech: klasifikace slabé státnosti*. <<http://www.globalpolitics.cz/clanky/o-statech-nesstatech-klasifikace-slabse-statnosti>> [20. 10. 2018].
- RIEGL, M. (2010): Terminologie kvazistátů. *Acta Politologica*, 2(2): 57-71.
- RIEGL, M. (2013): *Proměny politické mapy po roce 1945*. Praha: Grada Publishing.
- ROMAN, Ł. (2014): Państwa upadłe jako zagrożenie bezpieczeństwa na początku XXI wieku. *Obronność. Zeszyty Naukowe*, 3(11): 113-124.

- ROTBERG, R. I. (2010): The failure and collapse of nation-states: Break-down, prevention and repair. In: ROTBERG, R. I. (ed.): *When States Fail*. Princeton: Princeton University Press, pp. 1-49.
- ROTBERG, R. I. (2003): *State Failure and State Weakness in a Time of Terror*. Brookings Institution Press.
- SØRENSEN, G. (2008): *Stát a mezinárodní vztahy*. Praha: Portál.
- SZPAK, A. (2013): Fenomen państw upadłych w świetle prawa międzynarodowego. *Kwartalnik Prawa Publicznego*, 13(4): 7-32.
- ŠMÍD, T.; VAŽURA, V. (2009): Teoretické vymezení a konceptualizace fenoménu slabých a selhávajících států. *Mezinárodní vztahy*, 44(2): 44-64.
- TOTLEBEN, B. (2018): *Ekonomiczne i polityczne uwarunkowania upadłości państwa*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- WAISOVÁ, Š. et al. (2007): *Slabé státy. Selhání, rozpad a obnova státnosti*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň.
- ZARTMAN, W. I. (1995): *Collapsed States: The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority*. London: Boulder.

Contact:

prof. RNDr. Robert Ištók, PhD.

Katedra geografie a aplikovanej
geoinformatiky
Fakulta humanitných a prírodných
vied

Prešovská univerzita v Prešove

E-mail Address: robert.istok@unipo.sk

Department of Geography and Applied
Geoinformatics

Faculty of Humanities and Natural
Sciences

University of Presov

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8095-7739>

doc. PhDr. Klaudia Bednárová-Gibová, PhD.

Inštitút anglistiky a amerikanistiky
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove

E-mail Address: klaudia.gibova@unipo.sk

Institute of British and American Studies
Faculty of Arts
University of Presov

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6555-4464>

Precedentné fenomény v idiolekte ruských politikov

Katarína Jalová

Abstract

Precedent Phenomena in the Idiolect of Russian Politicians. *The Russian language is rich in the use of various phraseologisms (idioms), metaphors, but especially precedent phenomena. Even the leading Russian politicians are not exceptions and they often reach for quotes from popular Russian literary figures in their speeches. The aim of the article is to analyze the media output of selected Russian politicians (V. Putin, D. Medvedev, S. Lavrov), which contains references to a well known literary figure or a quote from a literary work. The analysis will be performed in terms of the functions of precedent phenomena in the speech strategy of politicians, as well as the selection of precedent phenomena used.*

Keywords: idiolect, Russian politicians, speech strategy, precedent phenomena, functions of precedent phenomena.

Ключевые слова: идиолект, русские политики, речовая стратегия, precedentné fenomény, funkcie precedentných fenoménov.

Úvod

Ruský jazyk vyniká bohatstvom frazeologizmov či metafor, ktoré sú príznačné aj pre bežnú komunikáciu, keďže „frazéologická štruktúra jazyka je zrkadlom, v ktorom lingvokultúrna jednota identifikuje svoje národné sebauvedomenie“ (Telija 1996: 9).

Výnimkou nie je ani jazykový prejav vrcholných ruských politikov. Odhliadnuc od faktu, že niektoré výroky politikov stali sa precedentnými (spomeňme napríklad legendárny výrok prezidenta Vladimíra Putina počas tlačovej konferencie v Kremli v roku 2008 „я пахал, как раб на галерах“; konštatovanie vtedajšieho premiéra Dmitrija Medvedeva o výške dôchodkov počas návštevy Krymu v roku 2016 v skrátenej forme „Денег нет, но вы держитесь“ alebo celú zbierku výrokov ruského premiéra v rokoch 1993 – 1998 Viktora Černomyrdina známu ako „černomyrdinky“, spomedzi ktorých je veľmi známa jeho reakcia na peňažnú reformu v roku 1993 „Хотели как лучше, а получилось как всегда“) a niektoré z nich dokonca

už vošli aj do frazeologického fondu ruského jazyka, častou rečovou taktikou v politických prejavoch je použitie veľmi známych a obľúbených citátov z ruskej, resp. sovietskej literatúry. Vzhľadom na obmedzený rozsah článku sa v našej analýze sústreďíme na mediálne výstupy troch vedúcich predstaviteľov ruskej politickej scény. Prvým je súčasný ruský prezident Vladimir Putin, ktorý je známy veľmi častým používaním frazeologizmov, precedentných fenoménov alebo anekdot, ďalšími sú bývalý ruský prezident (v rokoch 2008 – 2012) a premiér (v rokoch 2012 – 2020) Dmitrij Medvedev a dlhoročný minister zahraničných vecí Sergej Lavrov.

Naším hlavným cieľom je zistiť, na ktoré literárne diela vybraní politici odkazujú najčastejšie a tiež akú funkciu plnia v mediálnych prejavoch nimi vybrané precedentné fenomény.

Precedentné fenomény v idiolekte politika

Výskum rečových prejavov politikov sa v svetovom, ale aj slovenskom kontexte čoraz viac dostáva do popredia záujmu lingvistov, politológov či sociológov. Politik svojou prezentáciou na verejnosti vystupuje ako jazyková osobnosť, ktorá je „na jednej strane nositeľom individuálnych rečových charakteristík a na strane druhej ideálnym typom inštitucionálnej osobnosti, ktorá vyjadruje perspektívy realizácie nádejí a túžob elektorátu“ (Sedych 2016: 35). Spomínané „individuálne rečové charakteristiky“ sú jedným zo základných znakov idiolektu politika, v ktorom sa okrem iného „odzrkadľujú nielen jeho etnolingvistické a etnokultúrne osobitosti, ale aj jeho sociálne a dlhodobé politické orientácie“ (Dulebová 2016: 104-105).

Pri zameraní sa na „etnolingvistické a etnokultúrne osobitosti“ v politickom prejave pozorujeme rôzne rečové taktiky súvisiace s používaním kultúrne zafarbených slovných spojení a celých výrazov v snahe čo najviac sa priblížiť jazyku svojich podporovateľov. Azda najpoužívanejšími lingvokultúrami v ruskom jazyku sú popri frazeologizmoch precedentné fenomény. S použitím precedentných fenoménov a ich hyponymických pojmov precedentný text, precedentná situácia, precedentná výpoveď/výraz a precedentné meno sa v ruskom lingvokultúrnom prostredí stretávame v rôznych typoch verejného diskurzu. Vďaka svojej obraznosti, ľahkej rozpoznateľnosti a aktuálnosti často aj naprieč storočiami od ich vzniku sú veľmi obľúbené najmä v mediálnom diskurze, v ktorom novinári narábajú s rôznymi transformáciami prevažne precedentných výpovedí/výrazov, zriedka aj precedentných mien (k reinterpretáciám precedentných mien bližšie Duleba, Dulebová 2021: 408), čím dosahujú ich vyššiu aktuálnosť, expresivitu a môžu tak „bezprostredne realizovať svoju diskurzívnu stratégiu“ (Cinge-

rová, Dulebová 2019: 21). Prirodzenou súčasťou danej realizácie je využitie transformačných postupov, pri ktorých dochádza k substitúcii (t.j. nahradeniu pôvodného komponentu precedentnej výpovede tematicky vhodným prvkom), vynechaniu a doplneniu niektorého komponentu a kontaminácií jednej precedentnej výpovede druhou. Rôzne výskumy v tejto oblasti potvrdili najčastejšie využitie substitúcie, a to najmä v titulkoch článkov, ktoré majú za úlohu upútať pozornosť čitateľa.

Ambíciu upútať pozornosť občanov, či už svojich podporovateľov alebo odporcov, majú pri verejných vystúpeniach aj politici, nakoľko „politický jazyk má špecifické ciele, akými sú presvedčanie, ovplyvňovanie, propaganda“ (Spišiaková 2016: 172). Na dosiahnutie stanovených cieľov politici neváhajú siahnuť po najrôznejších rečových stratégiách a taktikách (Štefančík, Stradiotová 2020). V sfére politickej lingvistiky a reči politikov sa prikláňame k definícii rečových stratégií O. Paršinovej, ktorá pod komunikatívnou stratégiou rozumie „hlavnú úlohu reči, diktovanú praktickými cieľmi hovoriaceho“ a „určité smerovanie rečového správania s danej situácii v záujme dosiahnutia cieľu komunikácie“ (Paršina 2007: 10-11). Podobnú definíciu rečovej stratégie vo svojej monografii ponúka aj O. Issersová. Podľa nej „stratégia rečového správania zahŕňa celú sféru výstavby procesu komunikácie, keď sa stanovuje cieľ dosiahnutia určitých dlhodobých výsledkov“, pričom v najširšom zmysle rečová stratégia zahŕňa „plánovanie procesu komunikácie v závislosti od konkrétnych podmienok dorozumievania sa a osobností komunikantov, a tiež realizáciu tohto plánu“ (Issers 2008: 55). O. Paršinová sa zamerala na rečové stratégie v novoročných príhovoroch politikov, avšak podľa nášho názoru všetky možno aplikovať aj na všeobecný politický prejav. Za základné stratégie považuje 1. stratégiu samoprezentácie, ktorej cieľom je vytvorenie kladného obrazu politika, 2. informačno-interpretáčnú stratégiu, ktorá slúži na udržanie oprávnených právomocí a odráža ponímanie a hodnotenie dejúcich sa udalostí očami politika, 3. argumentatívnu stratégiu používanú na presvedčenie adresáta (Paršina 2005).

V nasledovnej analýze sa budeme venovať precedentným fenoménom v prejavoch nami vybraných politikov, ktorí dané jazykové prostriedky využívali ako súčasť vyššie uvedených stratégií

Vladimír Putin – novodobý ruský cár

Ruský prezident Vladimír Putin si dlhodobo buduje imidž silného lídra, ktorý drží krajinu pevne v rukách a v snahe čo najviac sa priblížiť mysleniu a spôsobu komunikácie všetkých občanov Ruska a teda svojich potenciál-

nych voličov, často neváha siahnuť po lexike typickej pre nižšie až marginalizované spoločenské vrstvy, či dokonca použiť argot. Do histórie sa zapísal Putinov výrok z čias jeho pôsobenia vo funkcii premiéra, kedy počas tlačovej konferencie v Astane jasne vyhlásil plán na boj s teroristami: „Мы будем преследовать террористов везде. В аэропорту – в аэропорту. Значит, вы уж меня извините, в туалете поймаем, мы в сортире их замочим, в конце концов. Все, вопрос закрыт окончательно“. Ako zdôrazňuje J. Litnevská, použitie argotizmu „мочить в сортире“ bolo v kontexte tlačovej konferencie premiéra absolútne nemiestne, keďže verejné vystúpenie vysokopostaveného politika si vyžaduje neutrálny štýl reči (Litnevskaja 2010).

Idiolekt V. Putina však netvorí len výrazy zníženej lexiky, ale aj frekventované odkazy na významné diela ruskej, resp. sovietskej literatúry, kinematografie či hudby. Ako väčšina nositeľov ruského jazyka aj prezident Putin veľmi dobre pozná diela I. Il'fa a J. Petrova Dvanásť stoličiek a Zlaté teľa, ktoré s obľubou cituje a neváha opraviť ich znenie u spolubesedníka, napríklad v januári 2020 primátora mesta Sarov Alexeja Golubeva, ktorý nesprávne vyslovil precedentnú výpoveď z diela Dvanásť stoličiek: „«Шура, мы лишние на этом празднике жизни». «По-моему, „чужие“ он говорил», – заметил Владимир Путин. «По-моему, лишние. Я проверю», – сказал Алексей Голубев.“ V konečnom dôsledku mal pravdu V. Putin, čím sa preukázala jeho obdivuhodnú znalosť tvorby Il'fa a Petrova, čo vo svojich prejavoch pravidelne potvrdzuje. V máji 2005 počas rozhovoru pre Komsomol'skú pravdu Putin na margo teritoriálnych nárokov Litvy pomocou precedentného výrazu z Dvanástich stoličiek naznačil, čo môžu dostať: „Мы не будем вести переговоры на платформе каких-либо территориальных претензий. Не Пыталовский район они получают, а от мертвого осла уши.“ (vyraz z 12 stoličiek). Vody ruského internetu Putin rozvíril aj precedentnou výpoveďou „Скучно, девочки“ v roku 2017 pri reakcii na americké letecké útoky na sýrske základne, ktoré mu pripomínali útok na Irak v roku 2003: „Все то же самое происходит сейчас. Я вспоминаю в этой связи наших замечательных писателей Ильфа и Петрова. Хочется сказать: «Скучно, девочки». Это все мы уже видели, наблюдали“. Rovnakú Putinovu reakciu si v januári 2021 vyslúžilo aj video opozičného lídra Alexeja Navalného o údajnom Putinovom paláci v Gelendžiku: „Ну в таких случаях это просто компиляция, это монтаж. Выражаясь языком одного из известных наших персонажей, нужно сказать: «Скучно, девочки». Ну хоть чего-нибудь там попридумывали бы еще“. V podobných ironických intenciách s využitím odkazu na tvorbu Il'fa a Petrova (v tomto prípade román Zlaté teľa) Putin odpovedal aj redaktorovi amerického kanálu NBC News o ruskom ovplyvňovaní amerických

volieb: „На такие бездоказательные обвинения я могу вам ответить: можете жаловаться в Международную лигу сексуальных реформ. Вас это устроит?“. Zaujímavosťou je, že rozhovor do angličtiny preložili doslovné, bez vysvetlenia prezidentových literárnych alúzií. Otázne je tak správne pochopenie uvedenej narážky americkým recipientom.

I. Il'f a J. Petrov nie sú jediní autori, po citátoch ktorých siaha V. Putin. Vo svojich vyjadreniach odkazuje aj na diela A. S. Puškina, M. J. Lermontova, V. Vysockého, či ruských filozofov I. Il'jina a N. Berďajeva a tým sa snaží priblížiť aj k vrstve inteligencie.

Z uvedeného vyplýva, že ruský prezident sa často nechá uniesť emóciami (a prejavuje ich prostredníctvom literárnych alúzií, čo je pre Rusov príznačné), čím zodpovedá postulátu o politickom jazyku ako „jazyku emócií, a emócie sa najlepšie vyjadrujú práve obraznými konštrukciami“ (Spišiaková 2017: 173). V prejavoch vystupuje sebaisto, dominantne a udržiava si status neohrozeného lídra.

Dmitrij Medvedev – neúspešný korunný princ Putina

Súčasný podpredseda Bezpečnostnej rady Ruskej federácie a bývalý premiér (v rokoch 2012 – 2020) a prezident (v rokoch 2008 – 2012) Dmitrij Medvedev sa v čase svojho nástupu na post prezidenta snažil na lexikálnej úrovni napodobniť štýl a intonácie svojho predchodcu (a neskôr aj nástupcu) V. Putina. Čo však z úst V. Putina znelo prirodzene, v podaní D. Medvedeva pôsobilo umelo a nezodpovedalo to pôvodnému štýlu jeho vystupovania. Prejavy D. Medvedeva sa na začiatku jeho prezidentovania vyznačovali istou chaotickosťou, ťažkopádnosťou, prílišným zahlcovaním kancelarizmami.

Na rozdiel od V. Putina D. Medvedev zriedka používa zníženú lexiku, snaží sa vystupovať zmierlivo a bez prílišnej emocionality, o čom svedčí aj voľba literárnych precedenčných výpovedí. Zatiaľ čo Putin častejšie siaha po ironických komentároch, Medvedev volí intelektuálne citáty. Napríklad v reakcii na výrok amerického prezidenta J. Bidena o jeho ruskom náprotivku v marci 2021 Medvedev zacitoval S. Freuda: „Но, судя по всему, время его не пощадило. Комментировать тут нечего. Могу лишь вспомнить цитату доктора Фрейда: «Ничто не обходится в жизни так дорого, как болезнь и глупость».“ Filozoficky zavŕšil aj svoje vystúpenie v Štátnej Dume v máji 2018, kedy prácu vlády okomentoval citátom A. P. Čechova: „Дела определяются их целями; то дело называется великим, у которого велика цель“. Menej optimistické bolo citovanie Čechova pri príležitosti Starého nového roku 2020: „Каждый новый год хуже старого

и приближает конец жизни“. Vo svojom rozhovore pre chabarovských novinárov v roku 2011 vtedajší prezident nezabudol ani na jeden z najznámejších ruských okridlených výrazov „У России две беды – дураки и дороги“ a doplnil ho o ďalšie ruské prekliatie – korupciu: „В России остались три беды – дураки, дороги и коррупция.“ V kontexte výzvy členom strany Jednotné Rusko na zmenu v smerovaní strany, aby sa nepodobala na KSSZ vyznelo veľmi zaujímavo, až ironicky, Medvedevovo citovanie V. I. Lenina: „Мы не стремимся к КПСС, тем более что она не очень хорошо закончила. Давайте пойдем, как говорил Владимир Ильич Ленин, своим путем“.

Spôsob prejavu D. Medvedeva sa výrazne líši v závislosti od adresantov jeho prehovorov. Počas návštevy Federálnej daňovej služby vyzdvihol dôležitosť riadenia sa Daňovým zákonníkom odkazom na slová Ostapa Bendera: „Остап Бендер советовал читать Уголовный кодекс, но Налоговый кодекс тоже нужно читать, хотя статей в нем больше.“ Slová Ostapa Bendera D. Medvedev použil aj v odpovedi na garancie, že Rusko nezaútočí na druhé štáty počas návštevy Kyjevskej univerzity v roku 2010: „«Как говорил Остап Бендер, настоящие гарантии может дать только страховка», – неожиданно произнес Медведев. Студенты онемели. Оратор между тем продолжил: «А в нашем случае гарантии – это международное право, нарушать которое нам не выгодно».“ V oboch prípadoch tak Ostap Bender „dopomohol“ k uvoľneniu atmosféry.

V prípade rečových vystúpení D. Medvedeva badať výrazne nižšie emocionálne prejavy s prevládajúcou oficiálnou a kancelárskou lexikou, čo môže byť zapríčinené aj pôvodným právnickým profesionálnym zameraním Medvedeva.

Sergej Lavrov – pilier ruskej diplomacie

Jazykový prejav ruského ministra zahraničných vecí Sergeja Lavrova sa diametrálne odlišuje od jazykových prejavov V. Putina a D. Medvedeva. Zatiaľ čo obaja spomínaní politici sa na vrcholové posty štátu dostali z pôvodne nepolitických sfér – V. Putin dlhé roky pôsobil ako agent KGB, D. Medvedev pôsobil vo vedení plynárenského gigantu Gazprom, S. Lavrov je profesionálny diplomat, čomu náležite zodpovedá aj jeho idiolekt. Podľa názoru M. Beľakova a O. Maksimenkovej idiolekt diplomata „spočíva v schopnosti rýchleho prepnutia kódov vo vnútri prísne reglementovanej verbálnej diplomatickej etikety a protokolu, ktoré tvoria značnú časť diplomatického diskurzu“ (Beľakov, Maksimenko 2020: 372).

Postaveniu ministra zahraničných vecí zodpovedá aj verejný prejav S. Lavrova. Na rozdiel od prezidenta Putina vo vystúpeniach S. Lavrova nenájdeme zníženú lexiku či ironické reakcie na aktuálne spoločensko-politické dianie. Jeho reč sa vyznačuje častým využívaním diplomatických klíš bez výraznej emotívnej hodnotiacej lexiky v hraniciach diplomatického štýlu. Napriek tomu sa ani on nevyhýba odľahčeniu napríklad v podobe anekdot. V júni 2017 porovnal útoky európskych krajín na Rusko s anekdotou o legendárnom Čarajevovi: „Помните [анекдот], как Василий Иванович Чапаев ездил в Монте-Карло, [играли в карты] и когда стали говорить, у кого сколько очков, кто-то сказал: «У меня двадцать одно». Чапаев говорит: «Покажи». В ответ: «У нас принято верить на слово». И тут у Василия Ивановича поперла карта“.

Podobne ako V. Putin aj S. Lavrov siahol počas rozhovoru o zdravej konkurencii medzi svetovými veľmocami po výroku Ostapa Bendera: „Конкуренцию никто не отменял, конкуренция — это вообще двигатель прогресса, как известно, наряду с частным предпринимательством, как Остап Бендер говорил. Но конкуренция, конечно, должна быть чистой и добросовестной». Potomou načrtnutia frazeologizmu „на воре и шапка горит“ (doslovne „na zlodejovi aj čiapka horí“ – zlodej sa prezradí sám) S. Lavrov implicitne reagoval na informáciu o zainteresovanosti tureckého prezidenta na vývoze ropy zo Sýrie: „Я этого заявления не слышал, но странно, что оно последовало через много-много дней после того, как тема нелегальной торговли нефтью уже попала в медийное пространство, когда мы предъявили конкретные факты. Не знаю. Можно только пословицу про шапку вспомнить“.

Napriek strohému diplomatickému protokolu S. Lavrov dokáže ozvláštniť svoj prejav o anekdoty alebo vtipné poznámky, ktoré sú v danej situácii vhodné, výstižné a vo väčšine prípadov politicky korektné. Tým sa jeho rečová taktika do značnej miery odlišuje od taktík V. Putina udržiavajúceho si imidž nezlomného lídra. Lavrov naproti tomu nasleduje princípy diplomatického štýlu a podľa možnosti sa vyhýba ostrým vyjadreniam.

Záver

Podľa J. Sauninovej je jedným zo spôsobov rečového ovplyvňovania citovanie známych osobností či autoritatívnych zdrojov, čím sa „oživuje monologická reč, stáva sa výraznejšou, emocionálnejšou a pomáha tiež adresantovi názorne potvrdiť svoje slová“ (Saunina 2010: 13). Nami vybrané príklady odkazov troch významných ruských politikov na populárne literárne

postavy alebo spisovateľov tvrdenie Sauninovej potvrdzuje. Každý z politikov k svojmu prejavu pristupuje individuálne a volí jemu vlastné jazykové prostriedky na dosiahnutie vytýčených komunikačných stratégií. Použitie precedentné fenomény zohrávajú významnú emocionálnu, ale najmä hodnotiacu funkciu, ktorá podporuje buď stratégiu samoprezentácie, typickú pre V. Putina, alebo informačno-interpretáčnu a argumentatívnu stratégiu prevládajúcu v idiolekte D. Medvedeva a S. Lavrova.

Z hľadiska najčastejšie aktualizovaných precedentných fenoménov u daných politikov prevládajú odkazy na diela I. Il'fa a J. Petrova, čo potvrdzuje ich dominantné postavenie v ruskej kultúre a jazyku.

Tento príspevok je súčasťou grantového projektu VEGA 1/0452/21 Jazyk sekuritizácie v súčasnom slovenskom verejnom diskurze a projektu KEGA 003UK-4/2021 Vysokoškolská učebnica Mediálna lingvistika

Literatúra

- BELAKOV, M.; MAKSIMENKO, O. (2020): Kommunikativno-emotivnyje charakteristiky idiolekta diplomata. In: *Vestnik Rossijskogo universiteta družby narodov. Serija: Teorija jazyka. Semiotika. Semantika*, 11(2): 368-383.
- CINGEROVÁ, N.; DULEBOVÁ, I. (2019): *Jazyk a konflikt. My a tí druhí v ruskom verejnom diskurze*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- DULEBA, M.; DULEBOVÁ, I. (2021): Reinterpretacija precedentnych imen nemeckoj literatury v rossijskom mediadiskurse. In: *Funkcional'naja grammatika: teorija i praktika*. Čeboksary: ČGPU, s. 406-412.
- DULEBOVÁ, I. (2016): Idiolekt Putina ako zdroj precedentných výrazov súčasného ruského politického diskurzu. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.) *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 104-116.
- ISSERS, O. (2008): *Kommunikativnyje strategii i taktiki russkoj reči*. Moskva: Izd. LKI.
- LITNEVSKAJA, J. (2010): Stilevaja neodnorodnosť teksta kak norma, kommunikativnaja neudača, jazykovaja igra i primeta idiostiľa. In: *Mir lingvistiky i kommunikacii: elektornnyj naučnyj žurnal*. Tver: TGSCHA TIPLiMK, <http://tverlingua.ru/archive/21/2_21.pdf> [14. 9. 2021].
- PARŠINA, O. (2007): *Rossijskaja političeskaja reč: Teorija i praktika*. Moskva: Izd. LKI.
- PARŠINA, O. (2005): *Strategii i taktiki rečevogo povedenija sovremennoj političeskoj elity Rossii*. Saratov.

- SAUNINA, J. (2010): Sposoby rečevogo vozdejstvija D. A. Medvedeva (na materiale staťji „Rossija vpered!“ i Poslanija federal'nomu sobraniju). *Izvestija Saratovskogo universiteta*, 10(2): 10-13.
- SEDYCH, A. (2016): K voprosu ob idiopolitičeskom diskurse V. V. Putina. *Političeskaja lingvistika*, 1(55): 35-41.
- SPIŠIAKOVÁ, M. (2017): Obraznosť v jazyku politikov a v jazyku o politike. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzi lingvistiky a politológie II*. Bratislava: EKONÓM, s. 171-182.
- ŠTEFANČÍK, R.; STRADIOTOVÁ, E. (2020): Cleavage-Theory from the Perspective of Political Linguistics. *European Journal of Transformation Studies*, 8(2): 178-197.
- TELIJA, V. (1996): *Russkaja frazeologija. Semantičeskij, pragmatičeskij i lingvokul'turologičeskij aspekty*. Moskva: Škola „Jazyki russkoj kul'tury“.

Kontakt:

Mgr. Katarína Jalová

Katedra rusistiky a východoeurópskych štúdií
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave

Department of Russian and East European Studies
Faculty of Arts
Comenius University in Bratislava

E-mail Address: katarina.jalova@uniba.sk

Clinton, Bush, Obama, Trump, Biden: Political Rhetoric of Inaugural Addresses

Jana Javorčíková

Abstract

The study presented herewith, entitled Clinton, Bush, Obama, Trump, Biden: Political Rhetoric in Inaugural Addresses, shows the results of linguistic and cultural research of the political discourse used in inaugural addresses of five recent US presidents and the political rhetoric they used to comment on “sensitive” and controversial issues, related to their political opponents. The author focuses on the specific use of modifying linguistic devices (PC language, dysphemisms and euphemisms) and also refers to other linguistic devices, neutralizing expressions, related to ethnic, religious, sexual and other phenomena. Special attention was paid to the euphemistic role of the pronoun “some”. The research by Zhao and Dong (2010) and Crespo-Fernández (2018) served as a theoretical framework on euphemisms as the basis for analysis; a comparative analysis and discourse analysis, as well as political and historical research, have been selected and the research methods. As a result of the research, the authors arrived at formulating a new principle in the use of the indefinite pronoun “some” in political speech aiming at easing tensions and harmonizing the divided society. Further attention was paid to the political affiliation of the US presidents and their view of domestic and international policy that affect their linguistic devices, and add to the iconicity of their speeches.

Keywords: discourse analysis, euphemism, inaugural address, PC, political correctness, US presidency.

Introduction

Despite the fact that neither federal law nor the Constitution requires an address at a presidential inauguration, the delivery of an inaugural address is a de facto requirement in order to become the president of the USA (Pagliarini 2011). It is also one of the most formal, and significant state ceremonies in the USA, a part of the “democratic process” (Hinckley 1990: 21), which accompanies peaceful transmitting the power from the predecessor to the

successor. This speech, held on January 20 (since 1937), is crucially important as the language of the chief political representative in the country shapes normative expectations of the political aims, tendencies and culture that will dominate his presidency. The tone and manner of delivery identify the forthcoming president as a personality and politician, define his attitude to the federal and national institutions, and to the American people. Inaugural addresses employ “sensitive language” (Western 2016; Baranova; Krikina 2020), as the President-elect indicates major problems and issues (e.g. economic and international issues, race, class, gender, sexual orientation and civil rights), their potential source (often related to decisions made by his predecessor) and solutions (depending on the political affiliation of the president). Therefore, presidents often try to neutralize issues and ease tensions by politically correct (PC) language, and soften harsh or direct expressions by the use of euphemisms.

In this study, seven inaugural addresses, given by five US presidents (Democrats William Clinton, Barack Obama and Joseph Biden, and Republicans George W. Bush and Donald Trump), were subject to discourse analysis of linguistic means (especially to the use of the pronoun “some”), by which the speakers responded to negatives of the US economy and role of the USA as a world leader in economic and political affairs. Based on the research conducted by Pagliarini in 2011, we confirmed the hypothesis that euphemisms in inaugural addresses of two President-elects (Barack Obama and Joe Biden) of the research unit, not only comply with the well-known purposes identified by previous researches (Zhao; Dong 2010; Burrige 1996), but possess one more crucial function: to ease political tensions and harmonize the divided society.

Brief history and nature of the US inaugural addresses

The US inaugural address denotes an eloquent and powerful speech of the President-elect, classified as an oratory political genre, with a specific lexicon and discursive means. The first inaugural address was delivered by George Washington on April 30, 1789. The length of addresses varies from the laconic 133 words (George Washington, second inaugural address, 1793) to an unprecedented 8445 words (William H. Harrison 1841). Interestingly, he delivered the 1 hour 45 minute oration without wearing warm clothes in a snowstorm, and died of pneumonia one month later (Whitney, 2009). As for the manner of delivery, the addresses in the past were read to the Congress. Now they are broadcasted to the American nation and internationally. The address is read aloud; employing new technologies, such as

radio, television and the internet. Therefore, more attention has recently been paid to non-verbal language of the reader.

Regarding the type of discourse of inaugural addresses, Aristotle categorized this type of public speeches as “epideictic”, which, according to experts is, “a form of rhetoric that praises or blames on ceremonial occasions, invites the audience to evaluate the speaker’s performance, recalls the past and speculates about the future while focusing on the present, employs a noble, dignified style, and amplifies or rehearses admitted facts (Aristotle in Pagliarini 2011: 29). Campbell and Jamieson (1990) outline four key features that differentiate inaugural addresses from other versions of this rhetorical form:

1. Inaugural addresses “unify the audience” by recreating a “mutual covenant” that reconstitutes the “audience as ‘the people’ and constitute[s] the citizenry as a people in some new way” (1990: 34). They contend that a key element of inaugural addresses is the necessity of the people serving a “witnessing role” to the ceremonial rite of passage.
2. Inaugural addresses “rehearse national values” and “venerate the past” (1990: 36-37).
3. The addresses “set forth the political principles that will guide the new administration” (1990: 39).
4. The addresses must “enact the presidential role” by demonstrating that the new president “appreciates the requirements and limitations of executive functions (1990: 42).”

The choice of topics and words in inaugural addresses is crucial. Therefore, presidential rhetoric has been subject to extensive research. One of the earliest studies analysing inaugural addresses was done by John McDiarmid (1937) who first analysed inaugural discourses and how they create the “official vocabulary” of the United States (McDiarmid 1937: 79). The discourse of addresses reveals “individual’s underlying philosophy” (Burke 1945) and indicates “a particular political ideology” (Weaver 1953), which leads to understanding political reality (Brock 2005; Zarefsky 2004) and specifically the Executive branch and its prerogatives (Hart, 1987: 202) and, in fact, shapes public policy (Zarefsky 2004; Dulebová 2012). Structurally, several researches (Gronbeck 1994; Medhurst xxi) have examined the discourse and structure of the US inaugural addresses from functionalist point of view, i.e., how presidents have used rhetoric to their advantage.

In terms of the content, the addresses usually start with or contain expressions of gratitude to the previous president (and the First lady; Trump 2017) and summarize key points of the political platform of the President-elect. They often point out the high standard and traditions of the US democracy. McDiarmid (1937) and Kinnier (2004) agree, the inaugural addresses “consistently convey the message that America has the best system of government,” and puts forward high moral principles. On the other hand, Stein analysed the “changing dynamics of the tone of inaugural addresses over time”, breaking down the inaugurals into three groups: 1) Washington through Buchanan, the modest, classic public servant; 2) Lincoln through Taft, the prosaic government executive and 3) Wilson to present, assertive, theatrical, leader-preacher. Stein contends that the third phase of inaugural addresses was witnessed a transition from describing government policy to attempting to inspire the public’s behaviour via rhetoric (Stein 1997).

To conclude, inaugural addresses represent much more than a formal opening presidential speech, they introduce the political rhetoric and “culture” of the forthcoming election period and denominate key points of the political program. In doing so, they stylistically employ both direct and indirect, figurative language, containing figurative language, for example metaphors, (spring for a new start in Clinton’s line spring reborn in the world’s oldest democracy (Clinton 1993); democracy’s front porch for the Capitol; [Democracy] ...is a seed upon the wind, taking root in many nations (G. W. Bush 1989) and dark hour for the economic crisis (FDR 1933), ...rising tides of prosperity and the still waters of peace...; ...the oath is taken amidst gathering clouds and raging storms... (Obama 2009). Other tropes include alliterations, e.g. “...the American story, a story of flawed and fallible people...; ...America’s faith in freedom and democracy was a rock in a raging sea... (G. W. Bush 2001); dramatic repetitions, questions and answers, irony and paradox (Old truths have been relearned; untruths have been unlearned; F. D. Roosevelt 1937), to name a few. Both linguistic and non-linguistic means are devised to set impression of the new president and his presidency as a personality and politician, suggest his attitude to institutions and the balance of power and control over these.

Linguistic and cultural aspects of political euphemisms and political correctness: state of research

According to 2021 edition of Merriam Webster, a rudimentary definition of euphemism (derived from the Greek word *euphēmos*, which means "auspicious" or "sounding good") denominates “the substitution of an agreeable or

inoffensive expression for one that may offend or suggest something unpleasant”. Euphemisms can take different forms, but generally they all involve substituting a word or phrase considered offensive and coarse (e.g. dang or darn vs. more vulgar damn or damned; God vs. gad, gadzooks, gosh; or a softening phrase, e.g. let go vs. fired) (Merriam Webster 2021). Dysphemism (coined in 1884) is the antonym of euphemism. It is the substitution of a disagreeable, offensive, or disparaging expression for an agreeable or inoffensive one (Merriam Webster 2021), for example stealing used instead more palatable and less serious pinching or replacing.

Political euphemisms were studied by many experts (Zhao, Dong 2010; Burrige 2018). They were created in political life and serving political purposes, is a tool for political leaders to control information transmission, they have two main social functions: disguising or cheating function and persuasive function (Zhao, Dong 2010). Among politically motivated euphemisms are: freedom fighters vs. terrorists, active defense vs. attack, to be underinformed or speaking less than truth vs. to lie, negative growth vs. recession. In the past, political euphemisms were used to ease political tension, e.g. Truman euphemistically named Korean War as “police action”; Vietnam War became known as “Vietnam Conflict”; US invasion into Grenada was called “a rescue mission”, invasion into Panama was also called “Operation Just Cause” and Iraqi War (2003) was euphemistically denoted “Operation Iraqi Freedom”.

The category of political euphemisms partially semantically overlaps with the category of PC (Burrige 2018), politically correct language (the phrase was first used in 1934) in a way it also adapts and diverts “the truth” in order to neutralize, ease or mild negative connotations. Table 1 shows the disparagement of seven regularly used expressions:

Table 1: Disparagement of “truth”: Dysphemisms, politically “incorrect” phrases, (PC) and euphemisms

Expressions referring/avoiding/reinforcing references to one’s:	Corresponding dysphemistic variant (if available)	Politically “incorrect”, now dated phrase	(PC) Politically correct, now preferred phrase	Corresponding euphemistic variant (if available)
Age	<i>Geezer</i>	<i>Old</i>	<i>Elderly</i>	<i>In his/her golden age</i>
Appearances	<i>Crippled</i>	<i>Handicapped</i>	<i>Disabled</i>	<i>Differently abled</i> <i>Challenged¹</i>
Race	<i>Negro, Nigger</i>	<i>Black</i>	<i>African-American, Black</i>	-

Source: author, based on Merriam Webster 2021.

In order to understand the significance of modified language in political discourse, we often need to go beyond rudimentary definitions. Zhao and Dong (2010) suggest, if a euphemism’s semantic meaning’s deviation of degree with a range from 1 to 10, which a greater number refers to a greater degree of deviation, the above-mentioned political euphemism expressions should be marked with a 10, while some ordinary expressions, such as “overweight” and “fat,” can only be marked as 1. Both euphemisms and PC expressions share certain imprecision or vagueness of expression. It was George Orwell who first pointed out two characteristics of political discourse in *Politics and the English Language* (1946), the obsolescence and vagueness of figure of speech, typical for both euphemisms and some PC language (e.g. disabled vs. differently abled).

Some pronouns may also be considered political euphemisms alter “the truth” in a way they avoid direct specification of the doer of action. The utterance *Some deny our information* is on the scale from 1 to 10 certainly 10 whereas the utterances *The Republicans deny our information* or *Donald Trump denies our information* would score much lower.

In conclusion, both PC language, euphemisms and some pronouns replace direct expressions with implied, obscure and vague ones that reinforce a positive aspect of the described characteristics, or neutralize its negative aspects. Decoding their message plays quite an essential role in demystify-

¹ Ladau, E. *The discourse invites many discussions*, e. g. <<https://www.cdrnys.org/blog/disability-dialogue/the-disability-dialogue-4-disability-euphemisms-that-need-to-bite-the-dust>> [13. 3. 2021].

ing the connotation of political discourse, especially when serving pragmatic political purposes.

Five US Presidential inaugural addresses: discourse analysis

In this section, the seven most recent inaugural addresses of five US presidents were subjected to discourse analysis, with a special emphasis on their use of the indefinite pronoun “some” as a euphemism. Excerpted words and phrases will be explicated in terms of their modifying, disguising or neutralizing functions. The research by Zhao and Dong (2010) and Crespo-Fernández (2018) served as a theoretical framework for the analysis.

Description of the research corpus

The subject of research is formed by seven inaugural addresses of five recent US presidents: Democrats William Clinton, Barack Obama and Joe Biden and two Republicans, George W. Bush and Donald Trump.² These presidents represent the post-Cold War era and thus form a homogenous unit. Table 2 shows research-related data, regarding their years of presidency:

Table 2: Years of service, political affiliations and major issues/achievements

President/year of birth/ interesting footnote	In office	Major political issues/ achievements
William Jefferson Clinton <ul style="list-style-type: none"> • Dem., 42nd President • b. 1948 (“Baby Boomer”) 	1993 to 2001	<ul style="list-style-type: none"> • Lied under oath • Faced Post-Cold War era, Communism collapse and its effects • War against Serbia

² Speeches given by Clinton, G. W. Bush and Obama were obtained from: *Yale Law School Avalon Project*. <https://avalon.law.yale.edu/subject_menus/inaug.asp>. [3. 2. 2021]. The speech given by Trump was obtained from: <<https://www.govinfo.gov/features/presidential-inaugural-addresses>> [13. 3. 2021]. The speech given by Biden was obtained from: <<https://www.govinfo.gov/features/presidential-inaugural-addresses>> [20. 4. 2021].

George Walker Bush <ul style="list-style-type: none"> • Rep., 43rd President • b. 1946 	2001 to 2009 Re-elected 2005	<ul style="list-style-type: none"> • Adopted No Child Left Behind Act • 11/9, War in Afghanistan, in 2007 he launched a surge of troops in Iraq • 2008 financial crisis
Barack Hussein Obama II <ul style="list-style-type: none"> • Dem., 44th President • b. 1961 (the first Afro-American president) 	2009 to 2017 Re-elected 2013	<ul style="list-style-type: none"> • Killing of Osama bin Laden • Supported LGBT Americans • Ordered military interventions in Iraq and Syria
Donald John Trump <ul style="list-style-type: none"> • Rep., 45th President • b. 1946 • populist • protectionist • isolationist • nationalist 	2017 to 2021	<ul style="list-style-type: none"> • Withdrew the U.S. from the Trans-Pacific Partnership trade negotiations, the Paris Agreement on climate change and the Iran nuclear deal • Imposed import tariffs that triggered a trade war with China • Shocking ignorance on numerous subjects. • Lost the 2020 presidential election to Biden but refused to accept it
Joseph Robinette Biden Jr. <ul style="list-style-type: none"> • Dem, 46th President • b. 1942 • Served in the Senate as Vice-President 	2021-2025	<ul style="list-style-type: none"> • Supported the American Rescue Plan Act of 2021 for the US COVID-19 recovery and from the ongoing recession • Withdrew of all U.S. troops from Afghanistan

Source: author, adopted from various sources.

Inaugural addresses as a specific genre were selected as they introduce not only the personality and the political platform of the president, but also the political discourse and “political culture” of the President-elect. The selection of the recent five presidents secures a view on the most recent changes in political discourse, in the use of euphemisms or, direct expressions and in the use of political correctness. Attention was paid to verbal language exclusively. The method of research lies on discourse analysis and interpretation of phrases, that refer to negative, emotionally charged or direct expressions and that were replaced by political euphemisms and by politically “corrected” expressions, especially by the pronoun “some” and its variants (somebody, something, sometimes, etc.).

Research data

Based on discourse analysis, expressions and phrases that use euphemisms and PC language instead of direct expressions were excerpted from the selected seven inaugural addresses. Except for Donald Trump, all the selected presidents tried to avoid direct confrontation and used very balanced, politically correct discourse. For example, each President-elect mentioned the need for a change; however, they conceal possible unpopular steps under euphemisms “renewal”; and “revitalisation” (Clinton 1997), “a new commitment” (Bush 2001), “challenges” and “work to be done” (Obama 2009), “changes starting here and now” (Trump 2017) and “righting wrongs” (Biden 2021).

In order to avoid direct confrontation, three of the selected presidents, the Republican George W. Bush, Democrats Barack Obama and Joseph Biden, used the pronoun “some” as a euphemism with various purposes. Table 3 shows how the US President-elects varied in their use of euphemistic pronoun “some”:

Table 3: The use of pronoun “some” by G. W. Bush, Obama and Trump in their inaugural addresses.

President	1 st & 2 nd inaugural address	The use of pronoun “some”	Connotative meaning(s)
William Clinton	January 20, 1993	-	
	January 20, 1997	-	
George W. Bush	January 20, 2001	-	
	January 20, 2005	1) <i>Some</i> have unwisely chosen to test America’s resolve, and have found it firm.	Terrorists (Saudi Arabi, Afghani, Al-Qaeda)
		2) <i>Some</i> , I know, have questioned the global appeal of liberty—though this time in history, four decades defined by the swiftest advance of freedom ever seen, is an odd time for doubt. Americans, of all people, should never be surprised by the power of our ideals.	Terrorists (Saudi Arabi, Afghani, Al-Qaeda)

		3) Some have shown their devotion to our country in deaths that honored their whole lives—and we will always honor their names and their sacrifice.	(Policemen, soldiers, firefighters, may also mean secret service)
Barack Hussein Obama II	January 20, 2009	1) Our economy is badly weakened, a consequence of greed and irresponsibility on the part of some , but also our collective failure to make hard choices and prepare the nation for a new age. Homes have been lost, jobs shed, businesses shuttered.	Criticism of the previous Republican government, also indicates collective responsibility.
		2) In reaffirming the greatness of our nation we understand that greatness is never a given. It must be earned. Our journey has never been one of short-cuts or settling for less. It has not been the <i>path for the faint-hearted, for those that prefer leisure over work, or seek only the pleasures of riches and fame</i> . Rather, it has been the risk-takers, the doers, the makers of things — <i>some</i> celebrated, but more often men and women obscure in their labor - who have carried us up the long rugged path towards prosperity and freedom.	Criticism of the wealthy minority, possibly the European aristocracy of the past. However, it may also refer to the previous Republican government, Republican tax-cuts and, in general the affluent in the United States.
		3) Now, there are some who question the scale of our ambitions, who suggest that our system cannot tolerate too many big plans. Their memories are short, for they have forgotten what this country has already done, what free men and women can achieve when imagination is joined to common purpose, and necessity to courage. What the cynics fail to understand is that the ground has shifted beneath them, that the stale political arguments that have consumed us for so long no longer apply.	Republicans, Obama's opponents, Donald Trump in person.

	January 20, 2013	1) Some may still deny the overwhelming judgment of science, but none can avoid the devastating impact of raging fires, crippling drought and more powerful storms.	Republicans, Donald Trump, and opponents of the Kyoto protocol
Donald J. Trump	January 20, 2017	-	-
Joseph R. Biden Jr.	January 20, 2021	1) I know speaking of unity can sound to some like a foolish fantasy these days. I know the forces that divide us are deep and they are real. But I also know they are not new.	Political opponents, Republicans, Donald Trump, supporters of Donald Trump and those who doubt the result of 2020 presidential elections.

Source: author

Table 3 shows only three presidents (George W. Bush and Democrats Barack Obama and Joseph Biden) using the pronoun “some” in order to avoid direct confrontation of the referent. Donald Trump and William Clinton abandoned this strategy and employed a different scope of linguistic devices.

Research findings and discussion

With regards to the mission of inaugural addresses, each speaker uses a balance of expressive (expressing a point), as well as poetic types of discourse (Javorčíková; Šipošová 2017: 14) characteristic of figurative language and rhetorical figures, that in scope and manner of use, exceed metaphors, imagery, or tropes of ordinary speech. We have already mentioned several examples of figurative language speakers use in order to elicit positive feelings and avoid negative impressions. Each of these tropes inevitably contains aspects of imprecise, euphemistic language, altering reality and showing negatives in a more positive light (Pavlíková 2018; Štefančík 2020; Pondelíková 2021; Molnárová, Rošteková 2021).

In this study, the indefinite pronoun “some,” used as a euphemism, was examined from the pragmatic and functionalist point of view. Previously referenced research conducted by Zhao and Dong (2010) concluded that political euphemisms are created in political life to serve political purposes,

and that they have two main social functions: 1) disguising or cheating function, and 2) persuasive function (Zhao, Dong 2010). Crespo-Fernández (2018) expanded on this concept, and suggested three aims of political euphemisms: 1) to refer to socially disadvantaged groups or address delicate subjects without sounding insensitive (in this, Crespo-Fernández' explanation is identical with PC language; noted by author); 2) to criticize their political opponents in a socially acceptable way (e.g. to call them “unwilling” instead of non-cooperative; noted by author) and 3) to purposely conceal from the public unsettling or controversial topics (this function is identical with Zhao and Dong's disguising and cheating functions; noted by author). In the following part, selected excerpts from seven inaugural addresses are analysed in order to see how President-elects deviate from the original meaning of the word in order to achieve pragmatic goals, suggested by Crespo-Fernández, Zhao and Dong.

Political euphemism “some” attempting to address delicate subjects

In his second inaugural address, George W. Bush used the indefinite pronoun “some” in a euphemistic way twice.

1. Some have unwisely chosen to test America's resolve, and have found it firm.
2. Some, I know, have questioned the global appeal of liberty—though this time in history, four decades defined by the swiftest advance of freedom ever seen, is an odd time for doubt. Americans, of all people, should never be surprised by the power of our ideals.

In these two references, Bush was referring to the 9/11 terrorist attacks, that occurred during his first term in office and shook the world. In this, Bush was indirectly pointing at the “terrorists” (Saudi, Afghani, al-Qaeda); however, with the Afghani War being in progress since 2021, he did not want to dramatize his speech and international relations by naming specific nations. Therefore, he also changed the direct expression “terrorists” for less-politically loaded phrase “tyrants” (“pretensions of tyrants“, Bush 2005) in his speech.

Political euphemism “some” attempting to conceal facts

George W. Bush also used indefinite pronoun in a more concealing way: “Some have shown their devotion to our country in deaths that honored their whole lives—and we will always honor their names and their sacrifice”.

Here, Bush is obviously referring to almost 400 brave policemen, soldiers, fire-fighters who perished in the 9/11 catastrophe. However, the pronoun “some,” may also indicate soldiers and members of the secret service who lost their lives in the Afghani war. Originally, the war was considered “just” and the US president Bush was believed to be “chosen by God” “to lead a global war of good against evil”, therefore the War on Terror became a religious duty in the eyes of the public (Jacobson 2010: 586). The initial rhetoric of the war revealed its ideological character hidden behind the euphemistic name ‘Operation Enduring Freedom’ (2001–14)”. Bush, in his speeches, called it by many euphemistic and metaphorical expressions, such as “Crusade”. However, the war soon turned into one of the longest and most controversial conflicts in which the United States was ever involved, and the Bush administration was criticised for never having considered an alternative (Connah 2020). Given the high number of soldiers having lost their lives in Afghanistan (over 60.000, Connah 2020), the President could not have omitted this issue from his speech. However, he avoided direct confrontation by the use of the euphemistic pronoun “some”.

Political euphemism “some” attempting to criticise political opponents

Barack Obama used the pronoun “some” three times. Twice, it refers to his political critics and opponents:

1. Our economy is badly weakened, a consequence of greed and irresponsibility on the part of some, but also our collective failure to make hard choices and prepare the nation for a new age. Homes have been lost, jobs shed, businesses shuttered.
2. Now, there are some who question the scale of our ambitions, who suggest that our system cannot tolerate too many big plans. Their memories are short, for they have forgotten what this country has already done, what free men and women can achieve when imagination is joined to common purpose, and necessity to courage. What the cynics fail to understand is that the ground has shifted beneath them, that the stale political arguments that have consumed us for so long no longer apply.

In the first example, by using the pronoun “some”, Obama avoided direct reference to the previous Republican Administration, and also calls attention to the collective guilt of the nation, in avoiding unpopular decisions, such as tax increases and budget cuts. In his second use of “some”, Obama is first intentionally vague, however, in the post-reference (“the cynics”), he is more critical and specific; pointing directly to the critics of his political and economic platform and ambitious plans, such as the Medicare health plan. Both references (“some, “the cynics”) refer to the critics of his first

presidency. At the same time, he was obviously critical (using the expressions “greed and irresponsibility”).

In his second inaugural address, Obama again uses the indefinite pronoun “some” as a euphemism:

Some may still deny the overwhelming judgment of science, but none can avoid the devastating impact of raging fires and crippling drought and more powerful storms.

In this, he obviously refers to the US withdrawal from the internationally supported Kyoto protocol binding emission reductions in 1997 (now signed by 192 countries), during Clinton’s administration. Obama was also reacting to George W. Bush, who repudiated the Kyoto Protocol in 2001 and called it “an unfair and ineffective means of addressing global climate change concerns”.

Political euphemism “some” attempting to harmonize the society and to avoid tensions

It is our argument, that the purposes of political euphemisms suggested by Zhao, Dong and Crespo-Fernández, after close reading and analysis of the selected seven inaugural addresses, possess one more function, that, in the light of recent events (2020 elections) as well as previous controversial elections (e.g. dubious victory of G. W. Bush) and varied political opinions on spending, taxation, health programmes and many other issues, divided the USA more than ever before. It is the harmonizing function, attempting to ease or avoid tensions between opposing parties, and to stress common features, communality and the sense of unity in the “divided house”.

Obama’s rhetoric “suggests the dawning of a new ideological era in American political thought”, Pagliarini points out (2011: 14). Obama used the indefinite pronoun “some” not only to criticise his political opponents, as was suggested in 3.3. He also used it to avoid direct confrontation with his political opponents (He could have easily replaced the pronoun by reference to the Republicans.) to avoid widening the gap between political parties and their adherents. By this, he attempted to reinforce a sense of a shared heritage among all Americans, appealing to their sense of unity, suggested by the US motto: E pluribus unum.

The inauguration of Barack Obama was “historic and precedent setting” (Pagliarini 2011) in many regards. His address set the harmonizing and calming tone, asking the public to end “petty grievances” and put “aside childish things” that have long divided American citizens. Obama’s first and foremost task is to unite a divided America, split on issues such as Trump’s Administration, the Covid pandemic and its solutions, and Ameri-

can foreign policy. The same request for cooperation is reinforced in the final lines of Obama's speech, stressing equality and communality of all the US citizens: "You and I, as citizens, have the power to set this country's course. You and I, as citizens, have the obligation to shape the debates of our time — not only with the votes we cast, but with the voices we lift in defense of our most ancient values and enduring ideals." (Obama 2013).

Biden, in the same peace-making way as Obama, avoided direct confrontation with his political opponents, especially with his predecessor, Donald Trump. Instead, he spoke about the nation that is going to be "tested" and the need to "heal a broken land". The harmonizing tone was especially evident in his lines, referring to "some ... [to whom his political solutions may sound like a foolish fantasy these days].

"I know the forces that divide us are deep and they are real. But I also know they are not new" (Biden 2021). Biden clearly does not want to increase tensions by addressing Trump's followers directly, especially, in the light of the final dramatic days of Trump's presidency. Biden reinforces this peaceful and all-embracing message in one of the final lines of his speech: "I've just taken a sacred oath each of those patriots have taken. The oath first sworn by George Washington. But the American story depends not on any one of us, not on some of us, but on all of us. We are the people who seek a more perfect union. This is a great nation, we are good people. And over the centuries, through storm and strife, in peace and in war, we've come so far. But we still have far to go." (Biden 2021).

Political linguists Pagliarini and Brock agree that the language employed by all Presidents reflects their ideology, understanding of political reality and the manner in which people understand the entire system of government. It is our assumption, which we tried to prove through research, that the rhetoric of selected presidents reflects their overall political culture and view of their forthcoming policy. Especially Barack Obama and Joseph Biden, who delivered very conciliatory speeches, trying to unify the US society. Immediate responses by the media (Clapman 2013) to Obama's second inaugural address confirm it: "...while not directly addressing Republicans, President Obama invoked images of a country working together". Kall, editor and co-author of *I Do Solemnly Swear: Presidential Inaugural Addresses of the Last Five Decades*, agrees, pointing out Biden's aim to "unify a very fractured country" and to "unite the country in the backdrop of a global pandemic, racial tensions and the second impeachment of his predecessor" and (Kall 2021). Therefore, the mission Obama is translating through his words, has to be articulated without tensions. On the other hand, some political analysts doubt that Biden's attempt to unite the divided frac-

tions of American society will succeed, because the divisions are too deep and fundamental (Dulio 2021).

Conclusion

The present research sought to find out how the US President-elects after 1993 differ from each other in their use of euphemisms, political euphemisms and PC language from the linguo-cultural and pragma-linguistic perspectives. The research has shown that euphemisms and politically correct words, and their hybrids were employed not only to 1) disguise political reality, and 2) to name phenomena which are sensitive, but also 3) to harmonize tensions in the society. In spite of this, scholars investigated the first two phenomena. The third one has not been academically analysed, and we believe it expands the interpretation of political euphemism and broadens the debate on the issue.

Harmonizing and tension-easing function is of key importance nowadays; as American society is divided as it has never been before; a fact well-proven by recent, close results of presidential elections. Thus, President-elects in their first formal and ceremonial speeches cannot afford to be confrontational. On the other hand, they need to point to problems and their sources in a way that clearly indicate their intentions to improve, change and fix them, in other words, “to right wrongs”. Such a political lexicon adds to the function of the president as a peace-maker, ice-breaker, negotiator and mediator between political parties and opponents.

Research of political euphemisms, especially those used in the most formal and ceremonial situations by chief representatives of the country, is of utmost importance, because it prevents erosion of language and the loss of sensitivity. As George Orwell suggested by the use of Newspeak in his anti-totalitarian novel 1984, it came as *déjà vu*, when the Germans lost their sensitivity to political discourse and did not recognize the original meaning of the NSDAP abbreviation, pointing at the Democratic nature of the party. Therefore, it is of key importance that public speeches of the decision-makers of the world are constantly and perpetually analysed, and the hidden meanings and implications are revealed; not only for professional political analysts but also in academic and general life (Pecníková, Slatinská 2016). The world of academia, including foreign language studies, needs to cultivate linguistic sensitivity and analytical and reading skills (Kolečáni-Lenčová 2020, Hanesová 2014; Zelenková, Hanesová 2019) in order to prepare future professional, citizens and voters for *res publica* issues. That will

enable them to disclose hoaxes, fake and manufactured news, and perhaps adjust their voting behaviour in a more objective and democratic way.

This article is the outcome of the project VEGA 1/0118/20 (Cultural and Educational Agency of the Ministry of Education, Science, Research and Sport of the Slovak Republic) entitled *Dyslexia as a linguistic-cognitive disorder and its symptoms in developing reading literacy in mother and foreign (English) Tongue*.

This article is the outcome of the project VEGA 1/0538/21 (Cultural and Educational Agency of the Ministry of Education, Science, Research and Sport of the Slovak Republic) entitled *Kultúrna pamäť európskych veľkomiest* (Cultural Memory of European Capitals).

This article is the outcome of the project KEGA 008UMB-4/2022 (Cultural and Educational Agency of the Ministry of Education, Science, Research and Sport, or the Slovak Republic) entitled *University education as a gateway to thinking: integration of reading, academic and critical skills as a precondition to intellectual capital of universities and internationalisation of education*.

Literature

- BARANOVA, L. L.; KRIAKINA, N. L. (2020): 'Safe' political discourse: Linguo-cultural and pragma-linguistic perspectives. *Training, Language and Culture*, 4(3): 31-42. doi.10.22363/2521-442X-2020-4-3-31-42.
- BROCK, B. L. et al. (2005): *Making Sense of Political Ideology: The Power of Language in Democracy*. New York: Rowman & Littlefield.
- BURKE, K. (1945): *A Grammar of Motives*. Berkeley: University of California Press.
- BURRIDGE, K. (1996): Political correctness: euphemism with attitude. *English Today*, 12(3): 42-43. <https://doi.org/10.1017/S0266078400009159>.
- CAMPBELL, K. K.; Jamieson, K. H. (1990): *Presidents Creating the Presidency: Deeds Done in Words*. Chicago: University of Chicago Press.
- CLAPMAN, L. (2013): Obama sets progressive tone. *PBS News*. <<https://www.pbs.org/newshour/extra/2013/01/obama-sets-progressive-tone-in-inaugural-speech/>> [3. 2. 2021].
- CONNAH, L. (2020): US intervention in Afghanistan: Justifying the Unjustifiable? *South Asia Research*, 41(1): 70-86. <https://doi.org/10.1177/0262728020964609>.

- CRESPO-FERNÁNDEZ, E. (2018): Euphemism as a discursive strategy in US local and state politics. *Journal of Language and Politics*, 17(6): 789-811. <https://doi.org/10.1075/jlp.17040.cre>
- DOBROVIE-SORIN, C. (2013): Generic Plural and Mass Indefinites. In BEYSSADE, C.; DEL PRETE, F. (eds.): *Genericity*. Oxford: Oxford Scholarship Online. doi:10.1093/acprof:oso/9780199691807.001.0001.
- DULEBOVÁ, I. (2012): Politický diskurz ako objekt lingvistického výskumu. *Jazyk a kaultura*. 3(9):1-16.
- DULIO, D. (2021): Interview with Clara Hendrickson: What stood out in President Biden's inaugural address? In: *Detroit Free press*. 20-01-2021. <<https://eu.freep.com/story/news/local/michigan/detroit/2021/01/20/reaction-president-biden-inauguration-speech/4211723001/>> [3. 2. 2021].
- GRONBECK, B.; MILLER, A. (1994): *Presidential Campaigns and American Self Images*. Boulder: Westview Press.
- HANESOVÁ, D. (2014): *From Learning Facts to Learning to Think*. Banská Bystrica: PF.
- HART, R. P. (1987): *The Sound of Leadership: Presidential Communication in the Modern Age*. Chicago: University of Chicago Press.
- HINCKLEY, B. (1990): *The Symbolic Presidency: How Presidents Portray Themselves*. New York: Routledge.
- JACOBSON, G. (2010): A Tale of Two Wars: Public Opinion on the U.S. Military Interventions in Afghanistan and Iraq. *Presidential Studies Quarterly*, 40(4): 585-610.
- JAVORČÍKOVÁ, J.; ŠIPOŠOVÁ, M. (2017): *Thinking About Literature: Language, Pedagogical Contexts and Cultural Identity*. Bratislava: Z-F Lingua.
- KALL, A. (2021): *Bidens' inauguration speech to set the tone for new leadership*. <<https://news.umich.edu/bidens-inauguration-speech-to-set-the-tone-for-new-leadership/>> [3. 9. 2021].
- KINNIER, R. T. et. al. (2004): Values Extolled in U.S. Presidential Inaugural Addresses. *Counseling and Values*, 48: 126-130.
- KOLEČANI-LENČOVÁ, I. (2020): Linguistic Landscape and Reading Comprehension in foreign Language Teaching. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, 10 (1): 160-164.
- MCDIARMID, J. (1937): Presidential Inaugural Addresses – A Study of Verbal Symbols. *The Public Opinion Quarterly*, 1(3): 79-82.
- MEDHURST, M. (1996): *Beyond the Rhetorical Presidency*. College Station: Texas A&M University Press.
- MERRIAM-WEBSTER. (2021): *Euphemism, Dysphemism*. *Merriam Webster Dictionary*. <<https://www.merriam-webster.com/dictionary/politically%20correct>> [5. 8. 2021].

- MOLNÁROVÁ, E.; ROŠTEKOVÁ, M. (2020): Educational Policy in the Slovak Republic in the Context of Changes in the Labour Market: Media Discourse Analysis. *Political Sciences*, 23(4): 47-64. doi.org/10.24040/politickevedy.2020.23.4.47-64.
- PAGLIARININI, T. (2011): *Rhetorical Democracy: An Examination of the Presidential Inaugural Addresses*. <https://digitalcommons.bryant.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1011&context=honors_history> [15. 12. 2020].
- PAVLÍKOVÁ, Ž. (2018): Figurative Language in Political Discourse. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzi lingvistiky a politológie III*. Bratislava: EKONÓM, pp. 32-40.
- PECNÍKOVÁ, J.; SLATINSKÁ, A. (2016): Socio-cultural discourse of competencies and barriers in intercultural communication. In SCHEVCHENKO, V. (ed.): *Formation and Transformation of Discourses*. Samara: National Research University, pp. 255-262.
- PONDELÍKOVÁ, I. (2021): *Kultúra – identita – občianstvo v kontexte transformácie Slovenska 15 rokov po vstupe do EÚ*. Banská Bystrica: Koprint.
- STEIN, H. (1997): Reading the Inaugurals. *Society*, (1): 28-31.
- STRUYK, R.; FISHEL, J. WALSHE, S.; MARSHALL, S. (2017): *Fact-Checking President Donald Trump's Inaugural Address*. <<https://abcnews.go.com/Politics/fact-checking-president-donald-trumps-inaugural-address/story?id=44932125>> [5. 2. 2021].
- ŠTEFANČÍK, R. (2020): Metafora vojny v jazyku politiky. *Lingua et Vita*, 9(1): 59-69.
- ŠTULAJTEROVÁ, A. (2018): Otherness in personal and political identity of the last two first ladies in the USA. In: HOHN, E. (eds): *Experience of Otherness*. Bratislava: Z-F Lingua, pp. 92-101.
- WEAVER, R. (1953): *The Ethics of Rhetoric*. Davis CA: Hermagoras Press.
- WESTERN, S. (2016): Political correctness and political incorrectness: A psychoanalytic study of new authoritarians. *Organisational and Social Dynamics*, 16(1): 68-84.
- ZAREFSKY, D. (2004): Presidential Rhetoric and the Power of Definition. *Presidential Studies Quarterly*, 34(3): 607-619.
- ZELENKOVÁ, A.; HANESOVÁ, D. (2019): Intercultural Competence of University Teachers: a Challenge for Internalisation. *JoLaCe*, 7(1): 1-18. <https://doi.org/10.2478/jolace-2019-0001>
- ZHAO, X.; DONG, J. (2010): Study on the Features of English Political Euphemism and its Social Functions. *English Language Teaching*, 3(1): 118-121.

Contact:

doc. PaedDr. Jana Javorčíková, PhD.

Katedra anglistiky a amerikanistiky	Department of English and American Studies
Filozofická fakulta	Faculty of Arts
Univerzita Mateja Bela v Banskej	Matej Bel University in Banská
Bystrici	Bystrica
E-mail Address: jana.javorcikova@umb.sk	

Abbreviations and their Ambiguity in Euro-Texts

Ivana Kapráliková

Abstract

EU English is becoming an especially important field within various types of research mostly on English for Specific Purposes with overwhelming quantity of reference materials published in English, which will require proper comprehension and precise translation. Our paper focuses on the outcomes of our own conducted research on shortening processes occurring in the euro-texts. Tendencies and irregularities as the most remarkable characteristics of shortening processes in the EU corpus are presented, pointing out the fact that many of those linguistic features could cause ambiguity in comprehension of the texts.

Keywords: euro-texts, abbreviations, ambiguity, EU Publications, corpus.

Introduction

The euro-texts are considered non-literary texts. That said, “such texts are marked by an officially prescribed style, which is manifested in a very high degree of language similarity (from text to text) so that it is possible to speak about their ‘matrix form’“(Gibová 2010: 103) or ‘homogenous discourse’ (Schäffner 2001: 172).

“Generally, over the years, the European institutions have developed a vocabulary that differs from that of any recognized form of English“(A Brief List of Misused English Terms in EU Publications 2013: 3). According to the authors of the List, it includes words that do not exist or are relatively unknown to native English speakers outside the EU institutions and often even to standard spellcheckers/grammar checkers (planification, to precise or telematics for example) and words that are used with a meaning, often derived from other languages, that is not usually found in English dictionaries (coherent being a case in point). Some words are used with more or less the correct meaning, but in contexts where they would not be used by native speakers (homogenise, actor for example). Finally, there is a group of words, many relating to modern technology, where users (including many native speakers) “prefer” a local term (often an English word

or acronym) to the one normally used in English-speaking countries, which they may not actually know, even passively (GPS or navigator for satnav, SMS for text, “to send an SMS to” for “to text”, GSM or even Handy for mobile or cell phone, etc.). Internally, it may often be easier to communicate with these terms than with the correct ones. However, the European institutions also need to communicate with the outside world and the EU documents need to be translated - both tasks that are not facilitated by the use of terminology that is unknown to native speakers and either does not appear in dictionaries or is shown in them with a different meaning. Finally, it is worth remembering that, whereas EU staff should be able to understand “real” English, one cannot expect the general public to be “ready” with the EU variety.

A further objection that is often put forward is that one EU institution must use the same terminology as other EU institutions (the European Commission in particular) (*ibid*: 4). That is to say, if the Commission uses the verb “transpose”, for example, the others within must all use the same term, even if they know it to be incorrect. This is a dangerous path to take, especially as the Commission itself recognizes the need to improve the quality of its English and is often hampered in this by constraints that smaller institutions may not face.

Although some institutions ignore the fact that it is hard to understand their documents, some of them are trying to explain it if they want to be sure that readers will understand. In the example of “transpose”, they might add a note saying something like “term used at the Commission/in EU legislation to indicate ...” (in this case, the enactment of a Directive in national law).

Reviewing and collecting the appropriate data and evidence for the interest in research of abbreviatory processes, we came across the above mentioned EU English. Our own experience of working with the euro-texts in the European Parliament for 5 years (2005-2010) has suggested a hypothetical conclusion that the euro-texts are useful source for both quantitative and qualitative linguistic research on specific linguistic units. Identifying niche in linguistic analysis of the euro-texts, where most studies deal with lexis, terminology or translatory issues we decided to examine particularly the usage of abbreviations as they are regularly present within the whole range of EU corpora. The EU institutions publish a large number of on-line documents, which contain information of great potential value. In order to utilize the knowledge these data contain, many linguists, terminologists or researchers have been attempting to create common glossaries of the EU domain-specific names and terms. It is also notable that the euro-texts con-

tain a lot of abbreviated terms, which carry important knowledge about various significant issues.

Summary of regularities and irregularities of the abbreviatory processes in the EU corpus

In our research we intended to go beyond simple counts of abbreviations in different EU texts, thus, the qualitative, functional interpretation of quantitative patterns were identified. For this purpose, we have carried out the corpus based research analysing these processes from our own specific EU corpus - selected English language EU documents. We focus only on written registers analysing the documents which have been published recently but also those ones published over the last 50 years.

The abbreviations found in the EU texts exhibit some regularities but also numerous irregularities, generally we can claim that it is evident that they do not conform to canonical word-formation rules. Below mentioned regularities are mostly tendencies, because, as most linguists have claimed, the only obvious regularity of abbreviations is that they shorten the words or phrases from which they originate. Many exceptions have remained that do not strictly comply with common definitions as numerous examples with their unique constructions have considerably complicated any overall theory of English word-formation.

Analyzing the EU corpus, we have noticed that, mainly in acronymic formations, it contains patterns for new coinages, which provide the language user with a potential to exploit an already existing morphological structures.

Prototypical initial pattern (Mattiello 2013: 102)

In case of genuine acronyms, they have been formed by taking the initial letters of the words in a title or phrase rather than the end of words as in blends: National Funding Body (NFB); Middle East Peace Process (MEPP); European Fiscal Board (EFB); Multiannual Financial Framework (MFF). In case of many hybrids often taking even more than one letter from the beginning of the words of their source occurred.

Multi-word input was noticeable where in almost all categories abbreviations had at least two basic components (genuine acronyms: Pilot projects (PP); Preparatory Actions (PA)), in other categories abbreviations accepted potentially infinite number of basic components. (the European Hospital and Healthcare Employers' association (HOSPEEM); European Federation

of Public Service Unions (EPSU); Commission staff working document (CSWD); the Action Plan on Visa Liberalisation (VLAP); Director-General of the Structural Reform Support Service (DG SRSS); Registration, Evaluation, Authorisation and Restriction of Chemicals (REACH); the European Fund for Strategic Investment (EFSI)

The prototypical base of almost all abbreviatory processes has been a noun (noun phrase) which, generally, is the case of many professional jargons as they provide contexts in which a word or phrase is so frequent that a shorter and more efficient form is needed and often required to save space and time. This characteristics applies to EU documents as well. Only in very few cases an adjective has been abbreviated.

Distinctive spelling shall be mentioned in order to point out the fact that concerning acronyms, spelling without periods is more common. It is often an open question whether or not periods should be used with particular abbreviation. The trend in the EU texts is apparent i.e. strongly away from the use of periods with all kinds of abbreviations (Kaprálíková 2015). We have to admit that anything that reduces the fussiness of typography makes for easier comprehension. It is worth to mention that this phenomena is the initial step to lexicalization of abbreviations. Although many of those abbreviations created in the EU texts soon fall into disuse so they rather belong to innovations with short period of usage, especially in written communication, some of the lexicalized forms of the abbreviations created within the EU context have become stable and “institutionalized” as part of the accepted vocabulary of EU community. This is the case not only in written communication but also in spoken one. Thus, shortened versions of the names of the representatives and authorities (MEPs), bodies (the Parliament, EP, the Council, AFET, AGRI, REGI, DG) and activities (Plenary, COREPER, the Group) of the EU, used by eurocrats¹, have emerged into their everyday communication not only within their work but within the communication with outside world (Member States, journalists, external authorities). Moreover, acronyms normally use capitals in the EU texts, however, they are rarely written in lower-case letters when they are lexicalized as generally spelled in other registers. Very often the content words are represented by capitals while function words are lower- case letters in the hybrids.

¹ Exemplification of how the abbreviation of Departments of European Commission (DGs) is used in the EU context without explanation of the abbreviation in the whole text :

„The Commission should see to it that not only the DGs creating and managing expert groups have sufficient staff attributed to the well-functioning of these groups, but also the SG which is responsible for the general oversight in respect of the implementation of the horizontal rules;“

As regards the salient form, acronyms tend to omit the function words in their output since they are semantically less salient. (The value of preventing a casualty (VPC); the Stability and Growth Pact (SGP), however the exceptions can be found as well :Safety of Life at Sea (SOLAS).

This is often the case when acronyms even those included in hybrids intentionally coincide with an English word and usually the meaning of the acronym is appropriate to the referent (TRIPS, REACH, REFIT, LIFE, NUTS, Eureka, RABIT, NATURA 2000). Clippings tend to avoid ambiguity with existing full words which is often easily deduced depending on the specific content of the text. So if the reader is concerned with the context on financial issues clipped word cap is defined as capital or capitalization straight away.

Abbreviations as acronyms or clippings regularly acquire word status, in that “they can function as input to word formation rules” (Bat-El 2000: 67). So status as words (Mattiello 2013: 104) would be considered as other regularity of abbreviation processes in the EU texts.

Lastly, inflected forms are crucial to mention as almost all categories (except in the case of elliptical constructions) of abbreviations behaved as regular bases in inflection. Both genuine acronyms and hybrids as well as clippings inflect for plural in a regular way (SMEs; local border traffic agreements (LBTAs); multiple entry visas (MEVs); internally displaced persons (IDPs), as well as they take the possessive form (’s): MEP’s; Union’s.

Concerning irregularities, as already mentioned in the interpretations of the frequencies of occurrences, many of the formations of abbreviations, are ephemeral creations, lasting for certain period of time as they are created to abbreviate the EU activities which objectives should be achieved in a given period (INTERREG IIIC, INTERREG IVC). Moreover, there are cases when things, phenomena used in everyday language, would not have a tendency to be abbreviated but in the EU texts the abbreviation occurs (Commission staff working document (CSWD)). In our opinion, those are the abbreviations which could be causing ambiguity in the EU texts (one-offs) if not properly defined as it is impossible to deduce their meaning from their abbreviated forms.

Despite this fact, we consider these so called “one offs” (Baayen, Renouf 1996) an important measure for estimating the productivity of abbreviation processes, especially in terms of type frequency. As can be seen in this section and also in contextualising, one offs can help to illustrate the range of patterns which are of significant relevance to our analysis. Mostly in the category of hybrids we can observe such formations where we agree that there is a relatively high amount of freedom in their creation.

As a consequence of multi-word input, in theory, the preferential output length in acronyms is three letters, two are dispreferred, and more than three are less frequent (Mattiello 2013: 102). In the EU corpus, however, multi-letter output prevails over regular formations as the shortened phenomena have their specific meaning which requires more extensive definitions. (European Rail Traffic Management System (ERTMS); Scientific Committee on Emerging and Newly Identified Health Risks (SCENIHR); Persistent Organic Pollutants Review Committee (POP RC).

Since different inputs may correspond to the same output (EEA, EEC), shortenings are not always unambiguous as expected in specialized terminology. This causes obstruction in recovering the source.

Irregular subtraction of parts of the source words or phrase involves various alternatives how the abbreviations will look like in its final form. It is most apparent in hybrid formations (Permanent Structured Cooperation in Defence (PESCO); the Eureka Secretariat ('ESE'); central counterparties (CCPs); the Fund for European Aid to the Most Deprived ('FEAD'))

Moreover, concerning unchanged meaning, in abbreviation processes there may exist stylistic differences between full forms and their abbreviations (Nomenclature of territorial units for statistics-NUTS) but most of acronymic formations in the EU texts do not differ from the longer phrases they stand for. Thus, unless they are lexicalized they can be substituted by their corresponding full forms, with no meaning change, but only what Mattiello (2013) calls "redundancy effect".

The unique processes within shortenings in the EU texts are what we call "acronymy families". As in word formation rules we have word families i.e. extensions of one paradigm where members of the word family share a common base, the same phenomena occurs in creation of abbreviations. As a result we may find coinages of one base in one text such as:

Common safety indicators ('CSIs')

Common safety methods ('CSMs')

Common safety targets ('CSTs')

or

Operator Protection Structures, ('OPS');

roll-over protection structures ('ROPS');

falling objects protection structures ('FOPS');

or

Scientific Committee on Consumer Products ('SCCP')

Scientific Committee on Consumer Safety ('SCCS')

Standing Committee on Cosmetic Products

The latter term was not abbreviated in the text, we suppose, in order to avoid the ambiguity of the previously formed abbreviation (SCCP). In terms of the coinage of the exemplified genuine acronyms, and with regards to our research problem, we will not consider synchronicity or diachronicity of the members of their common acronymy family.

Lastly, calques as rare phenomena in specialized texts have been noticed in the EU corpus. Consider the following example: the phrase the Security Service of Ukraine has been abbreviated to SSU even though originally it is used as abbreviated form of Sluzhba Bezpeky Ukrainy i.e. SBU. Thus, many of the specific foreign institutions are first translated into English language and subsequently abbreviated.

Conclusion

These examples provide the evidence for the fact, that irregular formations are not excluded from written communication in formal situations, and that they are not applied only in informal environment of the EU institutions. Summing up the findings of our research, we consider the following tendencies and irregularities as the most remarkable characteristics of shortening processes in the EU corpus:

- In case of acronyms, *an application of prototypical initial pattern*
- *Alternative inputs*
- *Alternative outputs*
- *Non-predictability of output*- where predictability is possible only to some extent, when the formations are frequently used and well-known (EU, EC, EEA, TFEU). Thus, although preferential patterns can be identified, definite predictions on structure of the abbreviations are unattainable.
- *Irregular subtraction of parts of the source words or phrase*
- *Invariability in meaning*
- *Decreased transparency.*

References

- BAAYEN. H.; RENOUF, A. (1996): Chronicling the Times: Productive lexical innovations in an English newspaper. *Language*, 72(1): 69-96. <https://doi.org/10.2307/416794>.

- GARDNER, J. (2013): *A Brief List of Misused English Terms in EU Publications*, p. 3.
<http://ec.europa.eu/translation/english/guidelines/documents/misused_english_terminology_eu_publications_en.pdf> [12. 9. 2021].
- GIBOVÁ, K. (2010): *O preklade anglických právnych textov EÚ*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity. Ľ
- KAPRÁLIKOVÁ, I. (2015): Some views on linguistic and didactic aspects of English language abbreviations used in specific context. *Fórum cudzích jazykov*, 7(2): 31-52.
- MATTIELLO, E. (2013): *Extra-grammatical Morphology in English: Abbreviations, Blends, Reduplicatives, and Related Phenomena*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- SCHAEFFNER, CH. & ADAB, B. (2001): The idea of the hybrid text in translation: Contact as conflict. *Across Languages and Cultures*, 2(2): 167-180. <https://doi.org/10.1556/Acr.2.2001.2.1>.

Kontakt:

Mgr. Ivana Kapráliková, PhD.

Katedra anglického jazyka	Department of English language
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava
E-mail Address: ivana.kapralikova@euba.sk	

Migrant and Refugee: Person, Worker or Muslim? Perception of Migration in Slovakia

Andrej Kiner – Patrik Kozár

Abstract

Humans are considered a migratory species. The issue of migration is currently receiving a lot of attention - whether at regional, national or global level. It is currently a source of disagreement between people and political elites and is often discussed by the media, which deal with terms such as migrant or refugee. We consider these terms to be neutral in their inner essence, but they often evoke negative feelings. Therefore, in this article we want to find out what connotations the inhabitants of Slovakia attribute to this term. Our findings show that these are mainly feelings of dismay, uncertainty and respect for the unknown. When dealing with refugees, the connotations are identical, but people begin to show feelings of sympathy and compassion. In spite of the fact that the term migrant refers, in general, to a person who has changed their habitual residence, the meaning acquires other attributes and connotations as we refer to sundry foreigners.

Keywords: migrant, refugee, connotation, semantics, Slovakia.

Introduction

Migration has been linked to humanity since time immemorial. People move from place to place for many reasons. Currently, there are estimated 272 million migrants worldwide (IOM 2019a), while in Slovakia there are 152,902 registered foreigners, of whom 97,020 are third-country nationals (ÚHCP P PZ 2021). Migration as such has become a subject of study primarily in international relations, but due to its nature, it has attracted the attention of pundits working in a number of spheres. This is primarily the case in the social sciences and humanities, such as sociology, political science, economics and psychology, but in recent years it has also been the focus of interest for linguists and philologists. In compiling this paper, we will primarily use a semantic approach.

What is the difference between an emigrant and an immigrant? Who is a migrant? Why do we refer to some people as refugees or asylum seekers?

These questions may be asked by people who are not deeply interested in the issue. The results of the *Eurobarometer survey 469 on 'Integration of immigrants in the European Union'*, published by the European Commission in 2018, are evidence of this. According to the data, only 37 % of Europeans claim to be sufficiently informed about immigration and integration issues, despite the fact that around 61% of respondents interact with immigrants on a weekly basis (European Commission 2018).

Immigration has become a very high-profile issue in recent years. In today's globalised world, the word 'immigration' is given a significant space in political discourse, while it also serves as a basis for populist narratives and influences voters. It is the inappropriate use of terms such as migrant, foreigner or refugee by political elites or others that contributes to either conscious or unconscious manipulation of the population, that for this reason often does not distinguish the true meaning of the word. A number of political entities have built their political campaigns on the subject of migration, which has led to surprising electoral results across Europe. Brexit resonates the most, but also the 2017 elections in Germany and France (Dennison, Geddes 2018; Dostal 2017; Edo, Öztunc, Poutvaara 2017). The issue of migration is also reflected in the narratives of Slovak politics, as the growing fear of the population seems to be causing an increase in the preferences of political parties that speak about migration in a negative way (Mihálik 2016). Parallels can also be found in the Slovak political scene, where subjects, regardless of their ideological beliefs, referred to migration as a threat (Štefančík, Kiner 2021).

The aim of the paper is to find out, on the basis of qualitative research in the field of migration, how people in Slovakia perceive selected terms from the described issue and what connotations they associate with them.

The semantic evolution of the word 'migrant' and 'refugee'

Language is constantly evolving. The vocabulary of any language responds to its environment and reflects the changes taking place in that environment. This observation is even more relevant nowadays and is driven by many social, political and economic events. The refugee crisis, which has made headlines around the world, especially in Europe, has brought about changes not only at the socio-political level, but also in language, especially in its vocabulary. Terms such as *immigrant*, *refugee*, *asylum seeker* have become part of the common vocabulary. It is therefore common for a word to evolve during its existence, to acquire a new meaning or to lose its original meaning. Ondrus argues that a single-meaning word can change into a multi-meaning

word during its development, or its structure can be enriched with a new shade of meaning (Ondrus 1980). When talking about the change or shift in the meaning of a word, it is important to mention the term *connotation*. Connotations are elements of the meaning of words and give words an additional meaning, which often has an evaluative or emotional character (Busch, Stenschke 2008). The Ľudovít Štúr Institute of Linguistics defines connotations as "*the associative meanings that a word or phrase acquires through usage in certain contexts and situations*" (JÚLEŠ 2021). As Dolník states, the world of connotations is variable. Many have disappeared, others are emerging. The dynamics of culture is determined by various factors, resulting in the variability of connotations. In principle, it is the interaction of external circumstances with the motivational world (with the needs, interests, will, etc.) of the culture bearers. External circumstances influence the world, and the activation of this world also affects the semiosphere, i.e., the sphere of connotations. A good example of a change in external circumstances is a change in economic and social formation (Dolník 2013). According to T. Grigorianova and L. Gajarski (2019), evaluation in a language is expressed by the chosen linguistic means, either directly (explicitly) or indirectly (implicitly). Explicit evaluation is reflected in a language by means of value-attributed linguistic means and their interaction in the text or speech. Implicit evaluation, on the other hand, is aimed at indirectly inducing a positive or negative attitude in the recipient and influencing their value interpretation. Explicit evaluation is generally not difficult to interpret, unlike implicit evaluation, where interpretation is more complex and often ambiguous.

In order to better comprehend the issue under study, it is essential to analyse the semantic group of the words *migrant - immigrant - emigrant - refugee - asylum seeker* in a broader sense. According to Cociug (2019), these people are treated differently in the media, with the country of origin playing a key role. As Cociug further notes in her study, people originating from Syria or Iraq are referred to by the media as asylum seekers or refugees. People coming from African countries are most often seen as migrants or illegals; Afghans, on the other hand, are often referred to as economic migrants (Coicug 2019).

However, many people confuse these terms and use them synonymously. The ambiguity in defining these terms dates back to 1951, when the Convention of that year and later its 1967 Protocol defined a refugee as: "*Any person who, owing to a well-founded fear of being persecuted for reasons of race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion, is outside the country of his/her nationality and is unable, or owing to such fear, is unwilling to avail himself/herself of the protection of that country.*" (UNHCR 1951) The United Nations further defines an

asylum seeker “*a person who claims to be a refugee, but whose claim has not been definitively assessed*” (UNGA 1975). The exact chronology of when a refugee becomes an asylum seeker is not established, that is why these terms are used randomly. In addition to the above terms, other terms also occur in social discourse. Migration “*is a general term describing the movement of people from one area to another*”. Immigration “*is a sub-category which normally refers to people moving into a country from another who intend to stay permanently.*” Emigration is defined as “*departure from one’s native land to settle in another*”. This term, according to the author, is less frequently used (Coicug 2019).

The term *migrant* might be considered specific as well. From the etymological point of view the word comes from the Latin – *migrātiō*, meaning *movement* or *change of residence*. To achieve the objective of the article, it is essential to define both examined terms. The IOM glossary defines it as “*an umbrella term, not defined under international law, reflecting the common lay understanding of a person who moves away from his or her place of usual residence, whether within a country or across an international border, temporarily or permanently, and for a variety of reasons. The term includes a number of well-defined legal categories of people, such as migrant workers; persons whose particular types of movements are legally defined, such as smuggled migrants; as well as those whose status or means of movement are not specifically defined under international law, such as international students*” (IOM 2019b: 132). Thus, the term may cover both economic migrants (including immigrants and emigrants) and refugees who have fled the country of origin due to persecution or any conflict, yet we hold an opinion that the terms *migrant* and *refugee* cannot be used interchangeably. Besides, refugees are protected and defined by a specific legal framework. According to the 1951 Convention, IOM perceives refugee as “*a person who, owing to a well-founded fear of persecution for reasons of race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion, is outside the country of his nationality and is unable or, owing to such fear, is unwilling to avail himself of the protection of that country; or who, not having a nationality and being outside the country of his former habitual residence as a result of such events, is unable or, owing to such fear, is unwilling to return to it*” (IOM 2019b: 171). Regardless of the definitions, *migrant* is gradually used as a term to refer to any person who has moved from the place of residence.

Methodology

The aim of this paper is to analyse the perception of the word migrant and refugee by the inhabitants of the Slovak Republic. In the previous chapter, we clearly defined the terms we examined, which in their essence can be described as neutral, but predominate negative connotations associated with actors of international migration, regardless of the reasons why migrants leave the country of origin (Liďák, Srb 2019). We thereby set a research question with an aim to find out what connotations respondents associate with both terms. Moreover, for achieving a purpose, which was set at the beginning of our study, we have used a method of semantic analysis that allowed us to identify the semantic content of both examined terms. In total, 220 respondents were surveyed using an online questionnaire containing both open-ended and closed-ended questions. After further data processing, 3 questionnaires were eliminated due to the inadequately filled in answers. The research was conducted from August 23, 2021 to September 17, 2021. Not only were we interested in finding out the answer to the question, but we analysed individual connotations the respondents stated in their answers. Due to the variety of responses, we included only those which appeared at least 10 times and more. The least frequent answers will not be included in the subsequent charts but may be commented on in the following chapter.

Results and discussion

First, we asked our respondents the following open-ended question: *What feelings do you have associated with the word 'migrant'?* The most prevalent feeling respondents stated was incertitude, fear, or the unknown. On the other hand, some pupils expressed positive or neutral feelings, such as hope, luck, courage, opportunity.

WHAT FEELINGS DO YOU HAVE ASSOCIATED WITH THE WORD 'MIGRANT'?			
n=51 (23%)	dismay		
n=45 (20%)	incertitude		
n=24 (11%)	the unknown		
n=23 (10%)	neutral		
n=15 (7%)	hope		
n=15 (7%)	freedom		
n=12 (5%)	luck		

Source: Based on authors' findings.

To find out the difference in feelings associated with *migrants* and *refugees* we posed a corresponding question to the surveyed. The most frequent answer was fear, followed by sorrow. We noticed that refugees are perceived more sympathetically compared to migrants and that respondents are aware of the threat they face, as most indicated their desperation related to the ongoing wars and other conflicts. On the contrary, we recorded several answers related to increased threat and Islamization of Europe, however, similar answers were rare. We included a control question to verify whether the respondents are fully aware of this term. Generally speaking, all answers were legit, however, some people claim that refugees opt for developed countries only: “*A person who, due to unfavourable living conditions such as war or poverty, flees beyond the borders of his country to a developed country, from which (s)he expects security, social support, higher earnings and an overall improved standard of living*” (respondent n. 38), or “*a person looking for better living conditions in another country*” (respondent n. 207).

<i>WHAT FEELINGS DO YOU HAVE ASSOCIATED WITH THE WORD 'REFUGEE'?</i>			
n=85 (39%)	dismay		
n=50 (23%)	incertitude		
n=48 (22%)	desperation		
n=39 (18%)	sympathy		
n=21 (10%)	grief		

Source: Based on authors' findings.

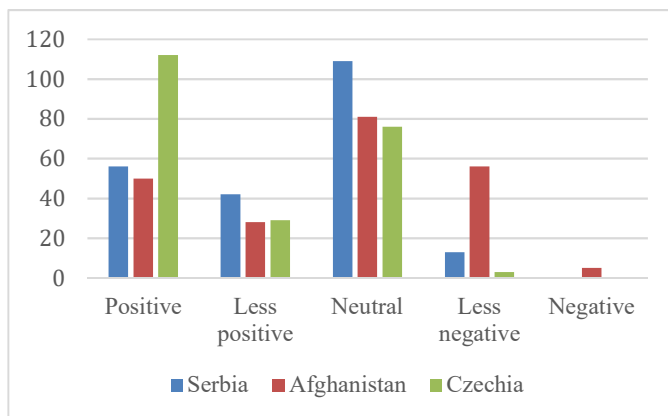
After having examined both terms, our intention was to determine what attitude respondents have towards migration. Note that we do not closely specify what type of migration it is dealt with, therefore it might refer to any kind (as *migration* is an umbrella term covering a broad number of issues, it was done with an intention to find out whether respondents are aware of, for instance, circular or domestic migration). The following question offered various answers with an option to include the own one. Among other responses, three respondents provided their own answers accentuating the importance of considering migration as an essential part of human history, and two questioned people pointed out that there are also other types of migration which are often overlooked – domestic and forced migration.

WHICH CONNOTATIONS OCCUR TO YOU WITH THE TERM 'MIGRATION'?	
n= 149 (68%)	a foreigner working in the territory of the given country
n= 103 (47%)	willingness to work for a lower wage
n= 98 (45%)	economic benefits for the country
n= 91 (41%)	enrichment of local culture
n= 85 (39%)	fear of the unknown
n= 67 (30%)	shift of religious and social values
n= 54 (25%)	transformation of domestic culture
n= 33 (15%)	increased crime rate

Source: Based on authors' findings.

To see the difference between different perceptions of the term *migrant*, the respondents were inquired about their attitude toward migrant representing other cultures, territories, religion, and values in a scale ranging from 1 to 5 (1 – positive, 2 – less positive, 3 – neutral, 4 – less negative, 5 – negative). These include foreigners from Serbia, Afghanistan, and Czechia. It can be observed that the most positively perceived migrants come from Czechia. On the other hand, citizens of Serbia and mainly Afghanistan are viewed neutrally or even negatively. This finding is not that surprising as we hold an opinion that third-country nationals are universally regarded less positively, in particular, if they are of a different religion than Christianity.

On a scale of 1 - 5 (where 1 is positive, 2 - less positive, 3 - neutral, 4 - less negative, 5 - negative), how do you perceive a citizen of a selected country legally living and working in Slovakia?

Source: Based on authors' findings.

From the previous results, it is obvious that not all migrants are perceived in the same manner. Some are viewed positively, some negatively, yet it is customary that Slovaks adopted a neutral attitude towards migrants inhabiting the country. On the other hand, the surveyed were asked to answer a follow-up question which was to ascertain their opinion about Slovak immigrants. The vast majority of respondents assert that their point of view is exclusively positive, while stating that the Slovak citizens are people who “*migrated for a better life*”, or “*left for better conditions*”, or persons who “*use their abilities and talent, which they are unable to apply in Slovakia*”. It can be concluded that Slovaks have double standards when referring to migrants. Once you ask a Slovak citizen about their opinion about migration, migrants or refugees, it is possible that their attitude is neutral. Nonetheless, if we dissect these terms, we observe different connotations and feelings people bear towards the examined issue.

Conclusion

Words like *migrant* or *refugee* have a neutral meaning, but as we have found, they are often given negative attributes. Hence we can identify with Balykhin, Balykhin and Netesina (2018) who claim that in modern language the word *migrant* is not neutral. Despite the fact that most perceive migration as a neutral and naturally occurring phenomenon, among the most common connotations mentioned by the respondents in the questionnaires were terms such as fear, uncertainty, and the unknown. Surprisingly, the seemingly related terms *migrant* and *refugee* evoke at first glance similar, but on closer inspection, different feelings. While migrants are more likely to be perceived as people who arouse fear and ignorance, feelings of empathy and compassion are beginning to prevail when addressing refugees.

As we predicted, the term *migrant* is not homogeneously perceived as it takes on a variety of connotations. If we mean by this term a Slovak citizen living abroad, the vast majority of respondents perceive him/her positively and with a certain understanding. Slovaks consider the Czech population living and working in Slovakia to be more positive and to some extent neutral. This finding is no surprise, as the people of this country are relatively similar in their values, beliefs or religion. On the contrary, we are detecting a slightly more aloof attitude with regard to the citizens of Serbia. They are primarily known as economic or labour migrants and this fact also influences the opinion of Slovaks, yet such an attitude towards labour migrants was detected in other countries as well (Woo 2021). However, with regard to third-country

nationals with different beliefs and religion, Slovaks express a slight concern based on negative attitudes, which they stated in the questionnaire. Our findings are confirmed by the findings of other academics. The notion associated with the term migrant or immigrant is related to something exotic, different, culturally distant, in some cases even hostile, and thus, Muslim foreigners are often stereotyped, prejudiced (Štefančík, Lenč 2012).

In conclusion, it remains to be stated that our research was largely limited by the fact that it was carried out using the Internet survey. It would be appropriate to use other scientific, primarily qualitative methods in the form of individual in-depth interviews. However, the nature and content of our research has allowed us to use quantitative methods such as online research. We can eventually confirm that our objective was met and hopefully the article will inspire other academics dealing with migration and linguistics to conduct further research.

References

- BALYKHIN, G.A.; BALYKHIN, M.G.; NETESINA, M.S. (2018): Semantic field of concept "migrant" (foster, other, foreign, bilingual) in Russian national picture of the world. *Bulletin of Slavic Cultures*, 48: 19-28.
- BUSCH, A.; STENSCHKE, O. (2008): *Germanistische Linguistik*. Tübingen: Gunter Narr Verlag Tübingen.
- COICUG C. (2019): The Evolution of Refugee Crisis Terminology, *Scientific Annals of the USM. Natural and exact sciences*. Humanities 2019, pp. 97-100. <https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/97-100_20.pdf> [12. 9. 2021].
- DENNISON, J.; GEDDES, A. (2018): Brexit and the perils of "Europeanised" migration. *Journal of European Public Policy*, 25(8): 1137–1153. doi:10.1080/13501763.2018.1467953.
- DOLNÍK, J. (2013): *Všeobecná jazykoveda. Opis a vysvetľovanie jazyka*. Bratislava, VEDA.
- DOSTAL, J. M. (2017): The German Federal Election of 2017: How the Wedge Issue of Refugees and Migration Took the Shine off Chancellor Merkel and Transformed the Party System. *The Political Quarterly*, 88(4): 589-602. doi:10.1111/1467-923x.12445
- EDO, A.; ÖZTUNC, J.; POUTVAARA, P. (2017): Immigration and Extreme Voting: Evidence from France. *ifo DICE Report*, 15 (4): 28-33. <<https://www.ifo.de/en/publikationen/2017/article-journal/immigration-and-extreme-voting-evidence-france>> [12. 9. 2021].

- European Commission (2018): *Results of special Eurobarometer on integration of immigrants in the European Union* [online]. Published 13 April, 2018. <https://ec.europa.eu/home-affairs/news/results-special-eurobarometer-integration-immigrants-european-union_en> [12. 9. 2021].
- General Assembly of the United Nations (UNGA) (1975): *Measures to ensure the human rights and dignity of all migrant workers, 3449, 2433rd plenary meeting, 9 December 1975*. <[www.worldlii.org-int/other/UNGARsn/1975/87.pdf](http://www.worldlii.org/int/other/UNGARsn/1975/87.pdf)> [12. 9. 2021].
- GRIGORJANOVÁ, T.; GAJARSKÝ, L. (2019): Hodnotiaca lexika v ruskom politickom diskurze. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie IV*. Bratislava: EKONÓM, p. 128-138.
- INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR MIGRATION (IOM) (2019): *World Migration Report 2020*. Geneva: IOM.
- LIĐÁK, J.; SRB, V. (2019): International migration and status of muslims in Europe. *Politické vedy*, 22(1): 132-158. <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2019.22.1.132-158>.
- MIHÁLIK, J. (2016): Súčasný výzvy politického líderstva na Slovensku: populizmus, radikalizmus a extrémizmus. In: CEVAROVÁ, D. et al. (eds.): *INTERPOLIS'16*. Banská Bystrica: Belianum, pp. 84-94.
- ONDRUS, P.; HORECKÝ, J., FURDÍK, J. (1980): *Súčasný slovenský spisovný jazyk: lexikológia*. Bratislava: SPN.
- ŠTEFANČÍK, R.; KINER, A. (2021): 'Sorry, I Don't Want Them Here.' Migration in Slovak Political Discourse. *Professional Discourse & Communication*. 3(2):10-20. <https://doi.org/10.24833/2687-0126-2021-3-2-10-20>.
- ŠTEFANČÍK, R.; LENČ, J. (2012): *Mladí migranti v slovenskej spoločnosti. Medzinárodná migrácia, moslimovia, štát a verejná mienka*. Brno: Tribun EU.
- The Ludovít Štúr Institute of Linguistics (JÚLEŠ) (2021): <<https://slovník.juls.savba.sk> [9. 9. 2021].
- UNHCR (1951): *The 1951 Refugee Convention and its 1967 Protocol*. <<http://www.unhcr.org/4ec262df9.html>> [12. 9. 2021].
- Úrad hraničnej a cudzineckej polície Prezídia Policajného zboru (UHCP P PZ) (2021): *Štatistický prehľad legálnej a nelegálnej migrácie v Slovenskej republike*. <<https://www.minv.sk/?rocnky>> [12. 9. 2021].
- WOO, Y. (2021). Why divide migrants by their types?: Contacts and perceptions of migrants in Japan. *Journal of East Asian Studies*, 21(1): 1-25. doi:10.1017/jea.2020.30.

Contacts:

Mgr. Andrej Kiner

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie	Department of International Economic Relations and Economic Diplomacy
Fakulta medzinárodných vzťahov	Faculty of International Relations
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava
E-mail Address: andrej.kiner@euba.sk	

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6055-2670>

PhDr. Patrik Kozár

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie	Department of International Economic Relations and Economic Diplomacy
Fakulta medzinárodných vzťahov	Faculty of International Relations
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava
E-mail Address: patrik.kozar@gmail.com	

Politický diskurs imigrace v Británii v kampani před Brexitem

Jiří Kohoutek

Abstract

Political Discourse of Immigration in Britain in the Brexit Campaign.

This study analyzes the conceptualization of immigration from the EU to Britain in the pro-Brexit campaigns. The paradigm change from the concept of free movement of persons to immigration was very important. Such immigration was then conceptualized as unfair, dangerous, out-of-control, with a negative effect on social conditions of certain voters as well as on the social and welfare system of the United Kingdom.

Keywords: Migration, Brexit, Britain, Campaign, Political Communication.

Klíčové slová: migrace, brexit, Spojené království, politická komunikace, kampaň

Úvod

Téma mezinárodní migrace, respektive imigrace do Spojeného království je součástí britské politiky více než půl století – v roce 1950 je jako první zmiňuje volební program Liberální strany a od poloviny 60. let je fakticky standardní součástí politického diskursu a je běžnou součástí volebních programů. Nebylo tak samozřejmě příliš možné očekávat, že by kampaň zaměřená na odchod země z Evropské unie, tzv. Brexit, mohla být v obecně rovině výjimkou (Outhwaite 2019). Základním rozdílem, jak ovšem připomínají Dennison a Geddes (2018), byla europeizace imigrace do Británie, kterou je možno chápat jako nárůst populace přicházející do Spojeného království ze zemí EU. V této souvislosti je ovšem nutno připomenout, že v rámci EU se jedná o praktickou aplikaci jedné ze základních svobod – tzv. svobody pohybu jež je obecně generalizována jako volný pohyb osob a již nelze obecně zahrnout do analytické kategorie imigrace (Favell, Barbulescu 2018). Podporovatelům Brexitu a odpůrcům evropské integrace se tak fakticky podařila změna paradigmatu, když prosadili, že se na problematiku volného pohybu osob takto začalo nahlížet.

V tabulce 1 je možné sledovat vývoj počtu osob žijících ve Spojeném království ale narozených v jiných členských státech EU od největšího rozšíření EU, tedy od roku 2004. Vidíme, že nárůst obyvatelstva Británie z tzv. „starých“ členských států (EU14) byl mezi léty 2004 a 2016 jen cca 31%, zatímco nárůst obyvatelstva z tzv. „nových“ členských států Unie (EU8 - 8 členských států, které přistoupily v roce 2004) byl podstatně vyšší nejen v relativních, ale i v absolutních číslech (takřka 719%). V této souvislosti jistě stojí za zmínku, že po referendu o Brexitu, tedy po roce 2016 začíná počet obyvatel Spojeného království narozených v zemích EU8 postupně klesat, když v roce 2020 už byl pod úrovní roku 2011.

Tabulka 1: Vývoj počtu obyvatel Spojeného království narozených v zemích EU, statistický odhad, v tisících

	EU	EU14	EU8
2004	1 491	1 221	270
2005	1 584	1 209	375
2006	1 778	1 246	532
2007	1 987	1 258	729
2008	2 136	1 267	869
2009	2 215	1 272	943
2010	2 314	1 280	1 034
2011	2 564	1 327	1 237
2012	2 652	1 376	1 276
2013	2 743	1 374	1 369
2014	3 025	1 456	1 569
2015	3 183	1 501	1 682
2016	3 537	1 596	1 941
2017	3 705	1 686	1 444
2018	3 559	1 691	1 323
2019	3 616	1 662	1 303
2020	3 537	1 843	1 142

Zdroj: Office for National Statistics (2021), vlastní zpracování.

Předložená studie si klade za úkol odpovědět na výzkumnou otázku, jak byla imigrace konceptualizována zejména v rámci kampaně Vote Leave.

Metodologicky se jedná o případovou studii postavenou zejména na textové obsahové analýze politických programů, případně dalších forem politické komunikace. Jako zdroj dat sloužil digitální archiv materiálů kampaní k Brexitu, který zpracovala a uchovává London School of Economics.

Konceptualizace imigrace v rámci kampaní podporujících Brexit

Téma imigrace se stalo jedním ze základních pilířů kampaní podporujících Brexit, a to v rámci tzv. oficiální kampaně VoteLeave, tak i kampaní dalších, tzv. „neoficiálních“, zejména kampaně Leave.EU a kampaní dalších skupin i jednotlivců, které rovněž odchod Británie z EU požadovaly, např. kampaň strany UKIP další.

V rámci kampaně Vote Leave byla imigrace do Spojeného království konceptualizována jako neférová, nebezpečná, nekontrolovaná a nekontrolovatelná s tím, že rozhodovat o tom, kdo bude do země vstupovat a zůstat v ní, budou namísto britských úřadů evropské soudy. Naopak po vystoupení z EU měla Británie získat férovější, lidštější systém založený na schopnostech, který měl umožnit kontrolovat počty přicházejících osob, aniž by zamezoval vstupu talentovaných osob pocházejících odjinud než z EU (Vote Leave 2016a).

Kampaň Vote Leave dále připomínala, že každoročně přichází do země více než čtvrt milionu obyvatel EU, počet odpovídající počtu obyvatel města Newcastle (či Cardiffu – v rámci materiálu kampaně pro Wales), přičemž Británie jako členský stát EU musí akceptovat příchod těchto lidí v rámci volného pohybu osob. Materiál Vote Leave zmiňoval, že řada těchto lidí přispívá britské společnosti, ale že zároveň ovlivňují veřejné služby, přičemž neexistuje shoda mezi odborníky, jaký je celkový vliv těchto lidí, které ovšem zároveň Vote Leave označila za imigranty (Vote Leave 2016b; 2016c).

Paralelně vedená neoficiální kampaň za Brexit pod vedením UKIP a Nigela Farage s názvem Leave.EU konceptualizovala migraci jako hrozbu pro nízkopříjmové pracovníky s tím, že mezi léty 2004 a 2010 přišlo do země 1,5 milionu migrantů z EU, za poslední 3 roky je toto číslo vyšší než populace města Leedsu a migrace způsobila 1/3 deficitu sociálního bydlení v zemi (Leave.EU 2016a; 2016b). Naopak Brexit měl přinést zlepšení bezpečnosti země v rámci opětovného zavedení hraničních kontrol (Leave.EU 2016c). Kampaň Leave.EU usilovala po dlouhou dobu o to, aby se stala oficiální kampaní podporující Brexit, nakonec se jí to ovšem nepodařilo.

Problematika evropské imigrace byla reflektována i v kampani, kterou vedla svým jménem samotná UKIP. Obdobně, jako v kampani Vote Leave

byl volný pohyb osob stavěn do kontrastu s férovým a bezpečným imigračním systémem doplněným řádnou kontrolou hranic (UKIP 2016a) a větší možností boje s terorismem (UKIP 2016c). UKIP dále tvrdila, že se Británie bude muset vypořádat s dalšími 3 miliony obyvateli EU do roku 2030, pokud zůstane členem Unie, což bude mít krom jiného za následek nižší mzdy. Zároveň podle strany existovalo riziko, že bude Spojené království, setrvá-li v EU, předmětem teroristického útoku, jehož provedení může být snazší kvůli snadnému cestování mezi členskými státy (UKIP 2016b). Celkově byla europeizovaná imigrace do země koncipována jako zásadní téma s tím, že dalších 450 milionů občanů EU má právo přijít do země, pracovat zde, nárokovat si sociální výhody a bydlení, stejně jako občané Británie. Podle UKIP k tomu fakticky již došlo, zemi „zaplavily“ miliony lidí z chudých evropských zemí, což vedlo ke snížení mezd, růstu cen nemovitostí, tlaku na zdravotní i sociální systém v zemi stejně jako na dopravní infrastrukturu (UKIP 2016d). Brexit pak podle UKIP má vést k řešení imigrace, které bude pro zemi funkční, kterou země zvládne a která přivede lidi s dovednostmi a kvalifikací, jež Británie potřebuje (UKIP 2015). Argumentaci UKIP pak pro podporu Brexitu používala rovněž např. kampaň, kterou podporoval, a zřejmě sponzoroval publicista Ken Worthy a seskupení EU Referendum Campaign – jejich materiály jsou obsahově takřka identické (Worthy 2016; EU Referendum Campaign 2016).

Brexitová kampaň euroskeptického think-tanku The Bruges Group pak ve svém materiálu již výslovně tvrdila, že imigrace komplikuje možnost navštěvovat dobrou univerzitu, získat dobře placenou práci a zajistit si dostupné bydlení, neboť jejím důsledkem je nárůst poptávky po bydlení a vzdělávání. Brexit pak naopak měl vést k růstu mezd. Z kampaně The Bruges Group také jako jediné bylo možné explicitně dovodit, že je zaměřena proti lidem přicházejícím z ekonomicky méně vyspělých členských států EU (The Bruges Group 2016a; 2016b).

Pokud jde o kampaně, v nichž byla problematika volného pohybu osob či imigrace dále zmiňována, lze zmínit ještě několik dílčích skupin. V rámci podpory Brexitu našla kampaň za odchod Británie z EU podporu skupiny více než 100 konzervativních poslanců a europoslanců, kteří vedli kampaň pod hlavičkou seskupení Conservatives for Britain. V jejich kampani na podporu Brexitu byla v rámci zkoumaného tématu opět tematizována kontrola britských hranic (Conservatives for Britain 2016). Obdobně bylo téma kontroly hranic řešeno i v kampani celostátního seskupení Grassroots Out (2016). V kampani seskupení Better Off Out pak opět nacházíme konceptualizaci volného pohybu osob jako neférovou imigraci, která zároveň brání příchodu kvalifikovaných pracovních sil odjinud. Důsledkem této imigrace

jsou pak nízké mzdy; zatímco řešením je Brexit a převzetí kontroly nad vlastními záležitostmi, včetně kontroly hranic (Better Off Out 2016).

Závěr

Konceptualizaci imigrace v rámci politického diskursu před Brexitem můžeme sledovat v kampaních zaměřených na odchod Spojeného království z Evropské unie. Volný pohyb osob jakožto jedna ze zásadních svobod plynoucích z členství v EU byl nahlížen jako imigrace do země, a to imigrace neférová, nebezpečná, mimo kontrolu země, a negativně ovlivňující jak sociální podmínky určitých voličských skupin (zejména mzdy) tak i celkově sociální systém Spojeného království (zejména otázky sociálního bydlení).

Literatúra

- BETTER OFF OUT (2016): *Is Britain getting too crowded?* LSE Digital Library, <<https://digital.library.lse.ac.uk/objects/lse:bun833zaj>> [20. 9. 2021].
- CONSERVATIVES FOR BRITAIN (2016): *Britain needs a better deal from the EU.* LSE Digital Library, <<https://digital.library.lse.ac.uk/objects/lse:jur367ber>> [20. 9. 2021].
- DENNISON, J.; GEDDES, A. (2018): Brexit and the Perils of 'Europeanised' Migration. *Journal of European Public Policy*, 25(8): 1137-1153, <https://doi.org/10.1080/13501763.2018.1467953>.
- EU REFERENDUM CAMPAIGN (2016): *Vote to leave.* LSE Digital Library, <<https://digital.library.lse.ac.uk/objects/lse:saj876qeb>> [20. 9. 2021].
- FAVELL, A.; BARBULESCU, R. (2018): Brexit, 'Immigration' and Anti-Discrimination. In: DIAMOND, P.; NEDERGAARD, P.; ROSAMOND, B. (eds.): *The Routledge Handbook of the Politics of Brexit.* London: Routledge, s. 118-133. <https://doi.org/10.4324/9781315169613-10>.
- GRASSROOTS OUT (2016): *Our independence day!* LSE Digital Library, <<https://digital.library.lse.ac.uk/objects/lse:put706som>> [20. 9. 2021].
- LEAVE.EU (2016a): *It's time to... Leave.EU.* LSE Digital Library, <<https://digital.library.lse.ac.uk/objects/lse:nem485roh>> [20. 9. 2021].

- LEAVE.EU (2016b): *Know the facts: there are debates and there are facts*. LSE Digital Library, <<https://digital.library.lse.ac.uk/objects/lse:h0p697faf>> [20. 9. 2021].
- LEAVE.EU (2016c): *The most important vote in your life!* LSE Digital Library, <<https://digital.library.lse.ac.uk/objects/lse:tol227lag>> [20. 9. 2021].
- OUTHWAITE, W. (2019): Migration Crisis and “Brexit”. In: OUTHWAITE, W.: *The Oxford Handbook of Migration Crises*. Oxford: Oxford University Press, s. 92–110, <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190856908.013.7>
- OFFICE FOR NATIONAL STATISTICS (2021): *Population of the UK by country of birth and nationality*. Office for National Statistics, <<https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/populationandmigration/internationalmigration/datasets/populationoftheunitedkingdombycountryofbirthandnationality>> [20. 9. 2021].
- THE BRUGES GROUP (2016a): *How the EU keeps people in poverty*. LSE Digital Library, <<https://digital.library.lse.ac.uk/objects/lse:lal729hud>> [20. 9. 2021].
- THE BRUGES GROUP. (2016b): *How the EU keeps you poor*. LSE Digital Library, <<https://digital.library.lse.ac.uk/objects/lse:rav855rez>> [20. 9. 2021].
- UKIP (2015): *The Out Post*. LSE Digital Library, <https://digital.library.lse.ac.uk/objects/lse:quc944fus>
- UKIP (2016a): *EU: the facts*. LSE Digital Library, <<https://digital.library.lse.ac.uk/objects/lse:qeb707jox?id=lse%3Aqeb707jox#page/3/mode/2up>> [20. 9. 2021].
- UKIP (2016b): *The Out Post. EU Referendum Special Edition*. LSE Digital Library, <<https://digital.library.lse.ac.uk/objects/lse:hiq468qal?id=lse%3Ahiq468qal#page/6/mode/2up>> [20. 9. 2021].
- UKIP (2016c): *The people’s army needs you now*. LSE Digital Library, <<https://digital.library.lse.ac.uk/objects/lse:qat906neq>> [20. 9. 2021].
- UKIP (2016d): *Who governs Britain?* LSE Digital Library, <<https://digital.library.lse.ac.uk/objects/lse:nij973dof>> [20. 9. 2021].
- VOTE LEAVE (2016a): *5 positive reasons to vote leave and take back control: Europe yes, EU no*. LSE Digital Library, <<https://digital.library.lse.ac.uk/objects/lse:sav235yoh>> [20. 9. 2021].
- VOTE LEAVE (2016b): *Not sure which way to vote on 23rd June?* LSE Digital Library, <<https://digital.library.lse.ac.uk/objects/lse:tal424xak>> [20. 9. 2021].

VOTE LEAVE (2016c): *The EU and your family: the facts*. LSE Digital Library, <<https://digital.library.lse.ac.uk/objects/lse:kim402pam>> [20. 9. 2021].

WORTHY, K. (2016): *Who governs Britain?* LSE Digital Library, <<https://digital.library.lse.ac.uk/objects/lse:duw709gih>> [20. 9. 2021].

Kontakt:

Mgr. et Mgr. Jiří Kohoutek, PhD.

Katedra politologie a společenských věd	Department of Politics and Social Studies
Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů Praha, o. p. s.	College of International and Public Relations Prague
E-mail Address: kohoutek@vsmvv.cz	

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2128-8512>

Populismus a nouzový stav: Analýza parlamentních rozprav v Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky

Martin Kovanič – Michaela Šebíková

Abstract

Populism and the State of Emergency: An Analysis of Parliamentary Debates in the Chamber of Deputies of the Parliament of the Czech Republic. *The COVID-19 pandemic is not only public health crisis, but also a social and political crisis, and its management therefore poses a challenge to democratic governance. Crisis management represents a specific challenge for populist actors, who draw their legitimacy from the "will of the people" and strive for high responsiveness, which was under test in the COVID-19 crisis management in the Czech Republic. The aim of this paper is to analyze how the political party ANO, a representative of technocratic populism, performatively constructed the crisis, and how they worked with the categories "people", "culprit" and "expertise." The research is based on a discursive analysis of parliamentary debates on the adoption and extensions of the state of emergency in the Chamber of Deputies of the Parliament of the Czech Republic.*

Keywords: COVID-19, ANO, state of emergency, parliamentary debates, technocratic populism, Czech republic.

Klíčová slova: COVID-19, nouzový stav, parlamentní rozpravy, technokratický populismus, Česká republika.

Úvod

Pandemie virusu COVID-19 není jen krizí veřejného zdraví, ale i krizí společenskou a politickou, a její řízení je výzvou pro demokratické vládnutí. Nejistota a dynamika krizového vývoje tlačí na demokratické vlády, aby uplatňovaly opatření, která jsou v rozporu se základními demokratickými

Tento příspěvek byl zpracovaný v rámci grantu Interní grantové agentury Fakulty regionálního rozvoje a mezinárodních studií Mendelovy univerzity v Brně, FRRMS_IGA 2021/012.

principy, a proto mění vzorce liberálního a neliberálního řízení, i když jsou uplatňované za podmínek výjimečného stavu. I v liberálních demokraciích je tvorba kompromisu mezi veřejným zdravím a demokratickými principy odlišná a tuto odchylku je možné vysvětlit nejen různými faktory souvisejícími s pandemií, ale i silou demokratických institucí a existencí demokratických brzd a protiváh (Engler a kol. 2021).

Ještě před nástupem pandemie zažívala střední a východní Evropa určité období demokratického úpadku, a některé z těchto trendů se nevyhnuly ani České republice. Rozpad stranického systému po roce 2010 přinesl nástup populistických politických stran (Kim 2020), s následným příchodem a konsolidací technokratických populistů v politické straně ANO po roce 2013. To přináší českému demokratickému režimu několik výzev v podobě koncentrace ekonomické a mediální síly a technokratické rétoriky v kontextu správy věcí veřejných, které se snaží omezit horizontální zodpovědnost vlády (Guasti 2020a, Hanley a Vachudova 2020). Do těchto procesů následně vstoupila pandemie koronaviru, která vytváří tlak na koncentraci moci v rukách exekutivy z důvodu potřeby rychlých reakcí na dynamický vývoj.

Reakce na jakoukoli krizi je mediovaná a má určitý performativní element, není to neutrální fenomén, který je zažitý objektivně (Moffit 2015: 195). Populistický styl vládnutí, který rozděluje populaci na „lidi“, které reprezentuje, a „ty druhé“, kteří jsou zodpovědní za existující křivdy a v tom případě za krizi, proto využívá diskurzivní konstrukci krize a řešení krize na prezentaci úspěchů a případně zbavování se zodpovědnosti za chyby. Cílem tohoto příspěvku je analyzovat, jakým způsobem vláda technokratických populistů ANO performativně konstruovala krizi koronaviru v parlamentních diskusích o přijímání nouzového stavu, jak pracovala s kategoriemi „lidu“ a „viníků“, a jak do těchto konstrukcí vstupoval technokratický rozměr skrze odkazy na odbornost a expertízu.

Technokratický populismus

Technokratický populismus představuje centristickou variantu populismu, která na oslovení voličů využívá „ideologii odbornosti“ kombinovanou s anti elitní a populistickou rétorikou (Buštková, Guasti 2019). Technokratický populismus identifikuje neschopnost elity správně vládnout jako hlavní křivdu páchání na „lidech“, a proto staví na dvou významných pilířích – boji proti elitářství a boji proti korupci (Havlík 2019). Není však vládou odborníků, ale představuje určitou politickou vizi společnosti. Problémem je, že populismus i technokracie se prezentují jako antiideologické a jakékoli

politické kroky jsou v jejich pojmání pro společnost jako celek buď dobré, nebo zlé. Výsledkem je nepluralistický pohled na společnost a politiku a prosazování jednoho unitárního zájmu (Caramani 2017: 60).

Reprezentantem technokratického populismu v ČR je strana ANO, v čele s premiérem Andrejem Babišem (Bušítková, Guasti 2019; Guasti 2020a; Havlík 2019). ANO má ve svém ideologickém profilu zakomponovanou zejména kritiku politického establishmentu výzvami k technokratickému řízení, reprezentovanou výroky, že dokážou „řídít stát jako firmu“, poskytnout odborné řízení jednotlivých resortů a využívat technické kompetence strany a jejich reprezentantů. V kontextu manažerování pandemie, avšak technokratický populismus ze své anti-pluralitní podstaty přináší problém vládnutí se širším politickým konsensem a v rámci mechanismů demokratické kontroly (Bušítková, Baboš 2020; Guasti 2020b).

Metodologie

Výzkum prezentovaný v naší studii je založený na politické diskurzivní analýze (PDA) přepisů jednání Poslanecké sněmovny Parlamentu (PSP) ČR k vyhlášení nouzového stavu (NS). Stenoprotokoly je možné vyhledat na web stránkách PSP: <https://www.psp.cz/eknih/2017ps/stenprot/index.htm>.

Nouzový stav se vyhláší na základě ústavního zákona č. 110/1998 Sb., o bezpečnosti České republiky. Vyhláší jej vláda ČR svým usnesením. Jakmile vláda vyhlásí nouzový stav, musí neprodleně informovat PSP, která má pravomoc tento stav odsouhlasit, případně zrušit. Doba trvání nouzového stavu je nejvýše 30 dnů a prodloužení může nastat pouze po předchozím souhlasu PSP.

První nouzový stav v rámci pandemie koronaviru byl vyhlášen v České republice 12. března 2020. Těsně před jeho ukončením proběhlo první zasedání Poslanecké sněmovny, které se konalo 7. dubna 2020, se žádostí předsedy vlády Andreje Babiše o prodloužení nouzového stavu. Od té doby proběhlo totožných jedenáct zasedání a nouzový stav čítal ke dni 11. 4. 2021 256 dní.

Tabulka 1: Přehled vyhlášení NS a jeho ukončení a setkání PSP o NS

Začátek a konec NS	Schůze PSP s žádostí o NS
12. 3. 2020 – 17. 5. 2020	7. 4. 2020
	28. 4. 2020
5. 10. 2020 – 14. 2. 2021	30. 10. 2020
	19. 11. 2020
	9. 12. 2020

	22. 12. 2020
	21. 1. 2021
15. 2. 2021 – 26. 2. 2021	11. 2. 2021
	18. 2. 2021
27. 2. 2021 – 11. 4. 2021	26. 2. 2021
	26. 3. 2021

Zdroj: Stenoprotokoly, PSP.

Vyjádření politických aktérů v rámci zasedání parlamentu prezentující politický diskurz, který je určený primárně pro veřejnost, a z toho důvodu je i dále reprodukován ve veřejném prostoru. Z toho důvodu slouží jako vhodný podklad pro analýzu populistické rétoriky v konstrukcích a řízení krize. Naše analýza byla uskutečněná pomocí softwaru Atlas.ti a jednotlivé kódy se dotýkaly zejména kategorií lidu a jeho reprezentace, viníků krize a technokratického elementu vlastnictví odbornosti.

Analýza

Naše analýza diskurzivní konstrukce pandemické krize se zaměřila na její populistické a technokratické elementy, tedy způsob, jakým se ANO, ale i jiní političtí aktéři odvolávají na reprezentaci lidu, koho považují za viníka nepříznivé situace, a jakým způsobem nakládají s kategorií odbornosti.

Lidé

V rámci analýzy nás zajímalo, jakým způsobem se politické strany odvolávaly na reprezentaci lidu, občanů, případně národa a jakým způsobem se odvolávali na obhajování jejich zájmů.

Za vládní stranu ANO hovořilo k tématu „lidu“ pouze pět poslanců, včetně předsedy vlády Andreje Babiše. Z rozprav viditelně vyplývá, že svou pozornost nejvíce inklinují k starší skupině obyvatelstva a apelují na prodloužení nouzového stavu, aby chránili občany, což dokládá výrok Andreje Babiše ze 7. dubna 2020:

„Cílem naší vlády je ochránit hlavně naše seniory, ale samozřejmě celou populaci. Naši senioři celý život pracovali, budovali naši zemi a virus je ohrožuje nejvíc. Při dodržování pravidel, které určila vláda, prosím myslíte na to, že tím chráníte právě tu nejohroženější skupinu - své maminky, táty, babičky, dědečky. Tedy prosím - teď se

obracím na veřejnost - noste roušky, myjte si ruce, dodržujte omezení pohybu na veřejnosti, zbytečně nenavštěvujte svoje blízké.“

Na začátku pandemie čelila vláda i samotní občané České republiky nedostatku ochranných pomůcek před koronavirem. Týkalo se to především nedostatečného zajištění adekvátního počtu roušek a respirátorů. Občané akceptovali opatření a pozici vlády a svou pomocí vyráběli ochranné pomůcky. Vláda tak ocenila snahu a soběstačnost občanů, kteří se zachovali velmi zodpovědně: „Takže my jsme samozřejmě ocenili, a moc děkujeme, že se nám díky obětavosti, svépomoci a ohleduplnosti všech našich občanů podařilo celou naši populaci vybavit látkovými rouškami...“ (Andrej Babiš, 7. dubna 2020).

Odkazy na občany a jejich respektování pravidel a vzájemnou solidaritu se ze strany ANO vyskytovaly zejména v prvních rozpravách. Se zhoršováním pandemické situace se odkazy na reprezentaci lidu daly identifikovat zejména u opozičních stran, i když většinou jen implicitně. Občané České republiky začali postupem času vnímat nouzový stav negativně a neustálé prodlžování markantně narušovalo důvěru ve vládu (Hamanová 2021). V rámci diskuzí v parlamentu zazněla od opozice kritika, že se změny v opatřeních ohlašovali neadekvátně, jak zmiňuje v debatě ze dne 7. dubna 2020 předseda ODS Fiala:

„Není možné, aby se o tomto členové krizového štábu a vlády dohadovali veřejně a aby se takové závažné strategie a úvahy o tak závažných věcech lidé a Parlament dovídali z médií. Není možné, aby se lidé z médií dozvídali, co kdy znovu otevřeme, vždy podle toho, kdy a jak si chce předseda vlády udělat titulky v médiích. Není možné, aby předseda vlády lidem oznámil "jdeme otevírat", a šéf krizového štábu kontroval – „ani za nic“. Není možné, aby hlavní expert krizového štábu a vlády oznámil „jdeme promořovat“, a předseda vlády mu vzkázal – „ani za nic.“

Andrej Babiš ovšem nazývá nouzový stav stavem pomoci a stavem, který jediný umožňuje aplikovat celoplošná ochranná opatření.¹ Občané začali dávat najevo známky nespokojenosti a obraceli se tak na poslance z opozice, jak uvádí konkrétně předsedkyně strany TOP09 Pekarová Adamová dne 9. prosince 2020:

¹ Poslanecká sněmovna přijala v únoru 2021 pandemický zákon č. 94/2021 Sb., který umožňuje zavádět různá opatření bez nutnosti vyhlášení nouzového stavu..

„A zoufalost mnohých našich spoluobčanů už doslova číší z těch stovek zpráv a e-mailů, které, věřím, že i vy, dostáváte. Já je rozhodně dostávám právě po stovkách denně. Stupňuje se jejich zoufalost den za dnem. A já se jim absolutně nedivím. Volání o pomoc se stupňuje společně s tím.“

Téma důvěry mezi vládou a občany taky měla důležitou roli v rozpravách. Opozice ovšem konstatovala spíše nedůvěru občanů, než-li důvěru a odmítala nadále prodlužovat nouzový stav. Za ODS se vyjádřil poslanec Radim Fiala, který se připojuje k nesouhlasu s prodlužováním nouzového stavu a reflektuje, jak neustále oddalování konce nouzového stavu dopadá na občany České republiky:

„Drtivá většina lidí už má nedůvěru, že tento systém, který evidentně nefunguje, by vedl k nějakému výsledku. Mají pocit, že tady bude nouzový stav už navždy, až do konce světa. Bližíme se k bodu, kdy se obávám, že lidé začnou přestávat dodržovat nařízení. A viníkem nejsou ti lidé, jak se nám někteří politici snaží říct, ale podle mě je to komunikace vlády.“

Vládní strana ANO se zajímá především o ohroženou skupinu obyvatelstva, konkrétně seniory. Andrej Babiš již při první rozpravě 7. dubna 2020 žádá o nouzový stav ve jménu lidu: „Žádám proto Parlament, aby vyslovil svůj souhlas s prodloužením nouzového stavu o jeden měsíc. Jsem totiž přesvědčen, že je to v zájmu každého občana naší země.“ Časem ale nastává problém s důvěrou veřejnosti ve vládu a pozice přednáší dopisy od lidí, kteří plní zoufalství neví, jak uživit své rodiny nebo zachránit své podniky. Re prezentaci zájmů lidu přebírá opozice, která se v rozpravách stylizovala jako aktér, který by dokázal zlepšit podmínky a navrátit život do „normálu“.

Viníci krize

Další analyzovanou kategorií, byla populistická identifikace „těch druhých“, viníků krize a v analýze byla rozeznána na základě rétoriky obviňování. Identifikovali jsme, jak se jednotliví poslanci v rámci rozprav kritizovali, jak probíhalo obviňování za konkrétní selhání a zhoršení situace v rámci pandemie koronaviru.

Téměř veškerá kritika a obviňování byla mířena ze stran opozice. Z rozprav vyplývá, že nejvíce obvinění a kritiky padlo na první schůzi 7. dubna 2020 po vypuknutí krize, následně nejvíce kolem vánočních svátků,

kdy došlo k rapidnímu zhoršení epidemiologické situace, a poté až na poslední schůzi ohledně nouzového stavu, tedy 26. března 2021.

Nejčastější problém viděla opozice v nedostatečných a slibovaných výsledcích, které se při prvním nouzovém stavu nedostavily, a velká kritika také padá na upřednostnění PR záležitostí nad veřejnými zájmy:

„Já tu vinu neházím na Ministerstvo zdravotnictví primárně, ale místo 14 dnů PR a jednotlivých mediálních výstupů mohl být krizový štáb, který to mohl řešit, a možná bychom byli dneska na té křivce, o které hovořil pan předseda Hamáček (místopředseda vlády a ministr vnitra) už dále v tom bodě, měli bychom ty výsledky a měli bychom čtrnáctidenní náskok, který nemáme“ (Bartoš, 7. dubna 2020).

Také velmi často kritizovali nedostatečnou informovanost, která hraničí s chaosem:

„Aby měli aspoň nějakou vizi a mohli si svoji budoucnost plánovat, tak si prostě zaslouží jasné, transparentní a otevřené informace. A to je asi to, co nejvíce vládě vyčítám. Ta informovanost lidí je chaotická, je nahodilá a nedává možnost předvídat, co se v těch dalších týdnech bude dít“ (Rakušan, 7. dubna 2020).

Opozice se svou kritikou zastávala občanů nejen z hlediska informovanosti, ale také z hlediska podpory podnikání a udržení české ekonomiky, jelikož vláda se přiklonila spíše k podpoře zahraničního podnikání. To může přecházet až ke konspiračnímu myšlení o upřednostňování zahraničních zájmů před domácími. Ilustruje to výrok předsedy SPD, Tomia Okamury 19. listopadu 2020:

„To znamená, nadnárodní korporace, které tady ještě vyvádějí často dividendy, nezdaněné dividendy, do zahraničí, tak ty vláda podporuje, ale naše živnostníky a naše malé a střední firmy, kteří přitom jsou páteří naší ekonomiky, a malí a střední podnikatelé a jejich zaměstnanci jsou páteří každé vyspělé ekonomiky, tak ti jsou vládou nepodporováni.“

Opozice souhlasí s tím, že na začátku pandemie byl nouzový stav nutný, ale 26. března 2021, již rok od započnutí pandemie, se už ozvala s tím, že toto období je za námi. Považuje nouzový stav za tah vlády, která nemá žádný plán, kterému by mohli lidé věřit. Za opozici se v tomto tématu ozval předseda ODS Fiala:

„Řekněme si o tom nouzovém stavu pravdu. V tuto chvíli je nouzový stav už jenom nějaký zastírací manévr, fíkový list vlády, cynický fíkový list, protože nepotřebují ho lidé k tomu, aby se mohli efektivně chránit proti viru. Na to ten nouzový stav už není potřeba. Potřebuje ho už jenom vláda, aby se mohla tvářit, že něco dělá, že za něco bojuje.“

Opozice kritikou nešetřila, ale i přes očividný nesouhlas, kritiku a obviňování byl nouzový stav vždy podpořen; především ze strany koalice a pomoci KSČM. Argumentů padlo nespočet, ale vláda kritiku nebrala na vědomí, vnímala ji jen jako útok. Vládnoucí strana ANO se kriticky nevyjadřovala, spíše se bránila a reagovala na vyslovené nesouhlasy ze strany opozice. „A znovu říkám, že stojíme před vážnými problémy epidemiologickými, zdravotními, ekonomickými. My jsme si toho vědomí, ale jestli vláda bude na každou kritiku a na každý podnět reagovat tak, že prostě je to nezodpovědné od opozice, tak se nikam dál nedostaneme.“ (Fiala, 23. března 2021).

Opozice vinila ze špatné situace celý management pandemie. ANO zůstávalo v defenzívě; kritizovalo pouze přehnanou kritiku od opozice a od lidu. Vláda se také bránila tím, že upozorňovala, že situace v ČR není v rámci regionu výjimečná, a podobně restriktivní opatření fungují i v okolních státech.

Odbornost

Posledním bodem našeho zájmu bylo, jakým způsobem do rozprav vstupovaly odkazy na odbornost. Důležité bylo, jestli se poslanci považovali sami za odborníky, nebo jestli měli své experty, kterým naslouchali a pracovali s nimi. Případně zda se objevila kritika, pokud nedocházelo k tomu, co odborníci doporučovali a navrhovali.

Premiér Andrej Babiš při první schůzi o prodloužení nouzového stavu řekl, že byla ustanovena skupina odborníků. „Jejím cílem bude každé opatření, které bude rozvolňovat stávající režim, velmi pečlivě posuzovat z hlediska jeho dopadů a kontinuity s již existujícími opatřeními.“ V návaznosti řekl, že zastává chytrou karanténu a nesouhlasí s promočováním obyvatelstva.

Opozice se ovšem ozvala a objevila se kritika, že zřejmě nedochází k adekvátní synchronizaci mezi vládou a odborností.

„My slyšíme vládu mluvit mnohým jazykem. Často vystupoval za tu odbornou veřejnost pan MUDr. Prymula [epidemiolog a náměstek ministra zdravotnictví], poklona mu, protože předvádí skvělou práci na hranici fyzického a psychického vysílení. Na druhou stranu on pošle do veřejnosti zprávu o tom, že by se opatření měla uvolňovat, používá slovo jako promoření, a my za několik hodin později slyšíme od zástupců exekutivy, od pana premiéra i vicepremiéra, dementování těchto slov a vlastně navrzení zase jiného postupu, než navrhuje ten odborník, o jehož rozhodnutí se vláda dlouhodobě opírá“ (Rakušan, 7. dubna 2020).

O pár měsíců později, kdy Andrej Babiš tvrdil, že vytvořil skupinu odborníků, na které se dá spolehnout, se projevila nesynchronizace expertů a vlády. V rozpravě 26. února 2021 zmiňuje, že sice se odborníci vyjadřovali, ale lidé nedokázali z jejich projevů rozpoznat, co je pravda a co nikoliv. I samotný předseda vlády přiznal, že v rámci manažerování krize byla nedostatečná komunikace a že ve veřejné diskuzi chyběl ráznější expertní hlas.

„Proč to říkám? Říkám to proto: já chápu, že vláda špatně komunikovala. Já už jsem x-krát doporučoval ministrům, aby vůbec nekomentovali nějaká epidemiologická opatření. Ano, my nemáme dneska tvář pandemie, která stále chodí do televize, jako chodil pan Prymula. Měl by to komunikovat epidemiolog, nějaký expert. Ale těch expertů jsme tady přes léto měli tolik, že vlastně lidi ani nevěděli, co je pravda a co není pravda, jak ten vir je a není a tak dále.“

O měsíc později 26. března 2021 se premiér staví sám do role odborníka, ale prezentuje neodborné argumenty a doporučení. Doporučuje a propaguje lék, který má pomoci lidem se rychleji zotavit z nákazy koronavirem. Svou velkou důvěrou a jistotou v lék zdůrazňuje politováním, proč ho odborníci více nevyužívají:

„Takže ty protilátkové léky, ten Bamlanivimab, který já propaguji všude – a je škoda, že nemocnice a lékaři to nevyužívají ve větším rozsahu, a já to vždy na počkání znovu doporučuji – ale hlavně říkám všem občanům, kteří mají ischemickou chorobu, vyšší tlak, cukrovku, mají nadváhu, aby věděli, že tento lék, když jim praktik, nemocnice podá na třetí den od pozitivivity, skutečně funguje.“

Strana SPD se 26. března snažila vnést do diskuze hlasy „nezávislých odborníků“ a poslankyně Maříková za stranu vyjádřila jasně svůj názor: „Ob-

klopili jste se odborníky, co pracují pro systém a říkají, co vy potřebujete. Ale odborníky nezávislé na systému, co mají jiný názor, neposloucháte. Ale pokud není vědecká diskuze, nejde o vědu, ale o propagandu.“ Její slova reflektují výroky Andreje Babiše, který na začátku pandemie vytvořil skupinu odborníků, o které pak již nebylo v rozpravách zmíněno. Místo toho se z jeho strany ozývá kritika, že odborníci sice mluví, ale lidé neví, co je pravda. Při tom se koalice SPOLU² nabídla, že je připravena pomoci se svým AntiCovid týmem:

„TOP 09 nabízí i pomoc při řešení právě té zdravotní části krize. AntiCovid tým, který jsme s kolegy z ODS a KDU-ČSL sestavili z našich odborníků a který spolupracuje i s nestraničnými experty, přichází každý týden s jasnými návrhy a doporučeními“ (Pekarová Adamová, 9. prosince 2020).

Andrej Babiš ale nereaguje na možné nabídky a návrhy a raději se obklopuje jeho vybranými odborníky, případně je připraven se do této role obsadit sám. Nezáměr o spolupráci s opozičním blokem může také souviset s předvolebním politickým bojem.

Vláda i opozice se zastrešují odborností. Panuje ovšem špatná komunikace, která přináší do dění zmatek. V politickém diskurzu se liší často protichůdné informace a expertíza se stala předmětem politického zápasu.

Závěr

Cílem tohoto příspěvku bylo analyzovat, jakým způsobem konstruovalo krizi koronaviru politické hnutí ANO, představitel technokratického populismu. Předmětem zájmu bylo, jakým způsobem pracovaly jejich představitelé, ale i ostatní politické strany s kategoriemi „lid“, „viník“ a „odbornost“. Za pomoci diskurzivní analýzy parlamentních rozprav k přijímání mimořádných stavů na půdě Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky jsme přišli na několik zjištění.

ANO se odvolává na zájmy občanů, aby se pro jejich dobro prodloužil nouzový stav. Postupem času ale důvěra lidí ve vládu ochabuje a reprezentaci jejich zájmů přebírá opozice. V rámci kategorie „viníka“, opozice kritizovala celý management pandemie. ANO zůstávalo v defenzivě a spíše se odvolávalo na přehnanou kritiku občanů i opozice. Co se týče odbornosti,

² Jedná se o volební koalici, která je tvořena ODS, KDU-ČSL a TOP09.

tak vláda, i opozice spolupracovala s vlastními skupinami odborníků. Problémem byla i špatná komunikace, která podporovala šíření dezinformací.

Z příspěvku vyplývá i další zjištění, a to konkrétně, že politické hnutí ANO nevyužívalo populistickou rétoriku, jelikož je těžké využívat tuto rétoriku z pozice moci a zodpovědnosti za řízení krize. Dále také, že ANO pracovalo různě s kategorií odbornosti, ale nedokázalo se prezentovat jako její hlavní nositel; k tomu kromě jiného přispěly i vícenásobné výměny ministra zdravotnictví. ANO nevyužívalo populistickou rétoriku navzdory tomu, že jejich členové byli v médiích prezentováni jako populisté a Andrej Babiš jako personifikace populismu jeho vlády (Smolík, Ďorđević 2020).

Literatura

- BUŠTÍKOVÁ, L.; BABOŠ, P. (2020): Best in Covid: Populists in the Time of Pandemic. *Politics and Governance*, 8(4): 496-508. <https://doi.org/10.17645/pag.v8i4.3424>.
- BUŠTÍKOVÁ, L.; GUASTI, P. (2019): The State as a Firm: Understanding the Autocratic Roots of Technocratic Populism. *East European Politics and Societies and Cultures*, 33(2): 302-330. <https://doi.org/10.1177/0888325418791723>.
- CARAMANI, D. (2017): Will vs. Reason: The Populist and Technocratic Forms of Political Representation and Their Critique to Party Government. *American Political Science Review*, 11(1): 54-67. <https://doi.org/10.1017/S0003055416000538>.
- HAMANOVÁ, J. (2021): VIII. Vlna Covid výzkumu, Scac.cz, <<https://scac.cz/viii-vlna-covid-vyzkumu-stoupa-zajem-oocekovani-duvera-ve-stat-na-minimu/>> [29. 8. 2021].
- ENGLER, S. et al. (2021): Democracy in times of the pandemic: explaining the variation of COVID-19 policies across European democracies. *West European Politics*, <https://doi.org/10.1080/01402382.2021.1900669>.
- GUASTI, P. (2020a): Populism in Power and Democracy: Democratic Decay and Resilience in the Czech Republic (2013–2020). *Politics and Governance*, 8(4): 473-484. <https://doi.org/10.17645/pag.v8i4.3420>.
- GUASTI, P. (2020b): The Impact of the COVID-19 Pandemic in Central and Eastern Europe. The Rise of Autocracy and Democratic Resilience. *Democratic Theory*, 7(2): 47-60. <https://doi.org/10.3167/dt.2020-070207>.
- HANLEY, S.; VACHUDOVA, M. A. (2018): Understanding the illiberal turn: democratic backsliding in the Czech Republic. *East European Politics*, 34(3): 276-296. <https://doi.org/10.1080/21599165.2018.1493457>.

- HAVLÍK, V. (2019): Technocratic Populism and Political Illiberalism in Central Europe. *Problems of Post-Communism*, 66(6): 369-384. <https://doi.org/10.1080/10758216.2019.1580590>
- MOFFIT, B. (2015): How to Perform Crisis: A Model for Understanding the Key Role of Crisis in Contemporary Populism. *Government and Opposition*, 50(2): 189-217. <https://doi.org/10.1017/gov.2014.13>.
- SMOLÍK, J.; Đorđević, V. (2020): Media and Populism in Central Europe: Revisiting the Case of the Czech Republic. *Politické Vedy*. 23(4): 65-86. <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2020.23.4.65-86>.

Kontakt:

Martin Kovanič, M.A., Ph.D.

Ústav sociálních studií	Department of Social Studies
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií	Faculty of Regional Development and International Studies
Mendelova univerzita v Brně	Mendel University in Brno
E-mail Address: martin.kovanic@mendelu.cz	

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9151-6541>

Bc. Michaela Šebiková

Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií	Faculty of Regional Development and International Studies
Mendelova univerzita v Brně	Mendel University in Brno
E-mail Address: xsebikov@mendelu.cz	

Protikladné aspekty globalizácie v jazykovom vyjadrení: k sémantike opozitných dvojíc anglických slovných spojení obsahujúcich slovo *globalization*

Irina Kozárová

Abstract

Contrary Aspects of Globalization in the Language Expression: To the Semantics of Opposite Pairs of English Phrases Containing the Word *Globalization*. *The paper deals with opposite pairs of English phrases containing the word globalization. It aims at identifying such phrases in English language, clarifying their meaning and finding out what aspects of globalization are named by them. The analytical-syntactic and comparative methods are applied to process the data from various databases and corpora. The author identified five opposite pairs of phrases which were coined to name the fact that globalization is driven by various actors having different positions in the hierarchy of economic and political power, there is a difference between the reality and visions of globalization, there existed various developmental stages of globalization in terms of its geographical scope or different forms of globalization regarding the position of a nation-state in the globalization process.*

Keywords: globalization, paradigmatic relations, oppositeness, binary opposites.

Kľúčové slová: globalizácia, paradigmatické vzťahy, opozitnosť, opozitné dvojice.

Úvod

V uplynulých dvoch dekádach je v súvislosti s anglickým slovom *globalization* možné pozorovať dva paralelne prebiehajúce javy. Na jednej strane dochádzalo k postupnému nárastu počtu významov daného slova¹ a k jeho na-

¹ Napr. v prácach *Sémantická analýza pojmu globalizácia* (Kozárová 2013:88-89) a *Hybné sily globalizácie* (Kozárová 2017:50-54) bolo spolu identifikovaných sedem rôznych významov daného slova: 1. „princíp fungovania mentálnych procesov u detí, ktorý je odrazom skutočnosti, že deti spočiatku vnímajú okolitý svet ako

duživaníu v rozmanitých kontextoch do takej miery, že niektorí autori *globalizáciu* označili za „prázdny koncept“ (bližšie pozri Steger 2018). Na druhej strane, paralelne s týmto procesom, sa spolu so slovom *globalization* začali používať rôzne prívlastky, ktoré jeho význam v konkrétnom kontexte bližšie určujú (napr. *deep globalization*, *shallow globalization* a i.) a taktiež začali vznikáť nové slová, ktoré pozostávajú so slovtvorného základu *glob-* a prípon *-al + -iz + -ation* (*pre-globalization*, *proto-globalization*, *hyperglobalization* a i.) (Kozárová 2021). Niektoré z týchto novovznikajúcich slov, resp. slovných spojení sa používali na explicitné vyjadrenie protikladných aspektov globalizácie.

Cieľom tohto príspevku je identifikovať opozitné dvojice anglických slovných spojení obsahujúcich slovo *globalization*, zistiť, v akom význame sa používajú a aké aspekty globalizácie pomenúvajú. Zameriavame sa pritom na identifikáciu tých opozitných dvojíc, ktoré majú povahu termínu². Naším cieľom nie je podať vyčerpávajúci zoznam takýchto opozitných dvojíc, ale skôr poukázať na možnosti prístupu k skúmaniu danej problematiky.

V procese identifikácie relevantných opozitných slovných spojení a ich významov sme čerpali zo zdrojov dostupných v databázach Web of Science, Scopus, Springer Link, Proquest Central, Google, Books Google, Scholar Google a Semantic Scholar a korpusu iWeb: The Intelligent Web-based Corpus. Po excerpovaní jednotlivých slovných spojení sme za použitia analyticko-syntetickej metódy a komparatívnej metódy zisťovali, aké lexikálne významy tieto opozitné dvojice nadobúdajú v príslušnom kontexte a aké špecifické aspekty globalizácie pomenúvajú.

celok“, 2. „vyučovacia metóda“ vychádzajúca z vyššie uvedeného princípu, 3. „šírenie javov s celosvetovým dosahom“, 4. „spoločenský proces (komplex procesov, trend či tendencia) vyznačujúci sa zintenzívňovaním sociálnych vzťahov, presahovaním hraníc, narastaním vzájomnej prepojenosti a závislosti, integrovaním spoločenských do jedného celku a zjednocovaním ľudstva“, 5. „spôsob usporiadania globálnej moci, pre ktorý je charakteristické prepojenie a vzájomná závislosť všetkých častí sveta“, 6. „stratégia využívaná firmami na udržanie si konkurencieschopnosti na globálnom trhu (napr. presun výroby a vývoja produktov do zahraničia)“, 7. „ideológia predstavujúca súbor názorov na riešenie rozdielov medzi vyspelými a menej rozvinutými krajinami, ktorý zodpovedá záujmom mocenských elít“.

² V anglickom odbornom texte sa objavujú aj opozitné dvojice slovných spojení obsahujúcich slovo *globalization*, ktoré nemajú povahu termínu. Ako príklad je možné uviesť opozitné dvojice zložené zo slova pomenújúceho farbu a slova *globalization*: *white globalization* – *anti-white globalization*, *white globalization* – *black globalization*, *pink globalization* – *black globalization*, *blue globalization* – *grey globalization* (k významom týchto slovných spojení bližšie pozri Kozárová 2021).

Opozitnosť ako paradigmatický vzťah

Slovná zásoba jazyka predstavuje usporiadaný systém. Vzťahy medzi jednotlivými lexikálnymi jednotkami daného systému môžu byť dvojakého druhu: paradigmatické alebo syntagmatické. Paradigmatické vzťahy existujú „medzi lingvistickými jednotkami, ktoré môžu byť navzájom zameniteľné v rámci jednej a tej istej syntagmy“, zatiaľ čo „syntagmatické vzťahy existujú medzi jednotkami jazykového systému, ktoré sú skombinované, t. j. ktoré sa vyskytujú vedľa seba“ (Lipka 1992: 12).

Lipka (1992) vymedzuje štyri typy paradigmatických vzťahov:

1. homonymia/polysémia (fonologická a grafická forma lexikálnych jednotiek je zhodná, ich význam je odlišný/fonologická a grafická forma lexikálnych jednotiek je zhodná, význam je čiastočne identický);

2. synonymia (fonologická a grafická forma lexikálnych jednotiek je odlišná, význam je čiastočne identický);

3. antonymia (fonologická a grafická forma lexikálnych jednotiek je odlišná, význam je protikladný);

4. hyponymia/hyperonymia (fonologická a grafická forma lexikálnych jednotiek je odlišná, vzťah významov lexikálnych jednotiek nie je opozitný, je založený na hierarchii, podriadená lexikálna jednotka predstavuje hyponymum, nadriadená hyperonymum).

Niektorí autori (ako napr. Lyons 1977; Cruse 1986; Lipka 1992, 2002; Čermák 2010 a i.) rozlišujú antonymiu v užšom zmysle a antonymiu v širšom zmysle nazývanú opozitnosť. Vzťah opozitnosti môže existovať medzi dvoma lexikálnymi jednotkami, kedy je možné hovoriť o binárnych (dvojčlenných, dichotomických) opozitách, alebo medzi viacerými lexikálnymi jednotkami, tzv. nebinárnymi (viacčlennými, polytomickými) opozitami (Čermák 2010).

Vychádzajúc z prác Lyonsa (1968, 1977), Lipka (2002: 163-168) rozlišuje štyri typy vzťahov, ktoré môžu existovať medzi binárnymi opozitami:

1. komplementárnosť, ktorá sa vyznačuje tým, že „negácia jedného [člena dvojice] implikuje potvrdenie druhého a naopak“, pričom tieto opozitá nie sú stupňovateľné (gradovateľné), napr. *slobodný* – *ženatý*;
2. antonymiu v užšom zmysle vyznačujúcu sa tým, že „potvrdenie [...] jedného člena [dvojice] neimplikuje negáciu druhého, ale naopak to neplatí“, pričom tieto opozitá sú stupňovateľné (gradovateľné), napr. *veľký* – *malý*;
3. konverznosť, pre ktorú je charakteristické, že „dvojice viet s lexémami ako *kúpiť* a *predať* alebo *manžel* a *manželka* sa navzájom implikujú“. Štekauer (1993) uvádza, že tieto opozitné dvojice nie sú stupňovateľné a negácia jedného člena dvojice neznamená potvrdenie druhého člena.

4. direkčnosť, ktorá je „založená na predstave protikladného pohybu (t. j. v opačných smeroch)“, napr. *hore – dole* (Lipka 1992: 149).

Medzi nebinárnymi opozitami Lyons (1977) rozlišuje tie založené na *seriálovosti* (*škály, hodnosti*) a *cyklickosti*. Pre podrobnejšiu klasifikáciu nebinárných opozít³ bližšie pozri Čermák (2010).

Vplyv tohto paradigmatického vzťahu „sa prejavuje pri vzniku lexikálnych neologizmov, a to osobitne pri tvorení rozličných afixálnych i zložených slov so širokou sémantickou škálou protikladnosti, protirečenia a negácie, ako aj pri vzniku protikladných významov v rámci jedného slova“ (Horecký, Buzássyová, Bosák a kol. (1989: 337), pozn. títo autori pracujú s pojmom antonymia).

Významy opozitných dvojíc anglických slovných spojení obsahujúcich slovo *globalization*

Z dostupných zdrojov sme v anglickom jazyku identifikovali päť opozitných dvojíc slovných spojení obsahujúcich slovo *globalization* (slovné spojenia sú zoradené chronologicky podľa dátumu najstaršieho výskytu v nami analyzovaných zdrojoch): *globalization from above – globalization from below*, *neoliberal (hegemonic) globalization – counter-hegemonic globalization*, *endogenous globalization – exogenous globalization*, *moderate globalization – hyperglobalization*, *deep globalization – shallow globalization*.

Od 90-tych rokov 20. storočia začal Richard Falk (1994) vo svojich prácach používať opozitné slovné spojenia *globalization from below* (v doslovnom preklade do slovenčiny *globalizácia zdola*) a *globalization from above* (v doslovnom preklade do slovenčiny *globalizácia zhora*). V práci *Resisting ‘Globalization-from-Above’ through ‘Globalization-from-Below’* ich význam vymedzil nasledovne:

„spôsob, akým transnárodné trhové sily dominujú politickej scéne, vrátane významnej kooptácie štátnej moci [...] je tu identifikovaný ako ‚globalizácia zhora‘, súbor síl a legitimizujúcich ideí, ktoré sú v mnohých ohľadoch umiestnené mimo efektívny dosah územnej autority a ktoré si získali väčšinu vlád ako tichých partnerov. Ale globalizácia ponímaná takto vyvolala kritiku a odpor, jednak na lokálnej báze [...], vychádzajúcej z

³ V kontexte skúmanej problematiky je možné k nebinárnym opozitám zaradiť štvoricu slovných spojení: *thick globalization*, *diffused globalization*, *expansive globalization* a *thin globalization*, ktorá bola vytvorená na základe kombinácie štyroch rôznych premenných (extenzita, intenzita, rýchlosť a tendencia) Heldom et al. (1999) v snahe o systemizáciu poznatkov o globalizácii.

konkrétnych špecifik času a miesta, a na transnárodnej báze, zahŕňajúcej prepojenie poznania a politickej činnosti v stovkách občianskych iniciatív. Tento druhý menovaný súbor javov je pomenovaný „globalizácia zdola“ (Falk 2000: 49).

Vzťah tejto opozitnej dvojice je založený na direkčnosti, na protikladnosti, ktorá vyplýva z odlišného postavenia aktérov v hierarchii ekonomickej a politickej moci. Tieto slovné spojenia teda označujú skutočnosť, že globalizácia je jednak výrazne usmerňovaná tými aktérmi, ktorí pôsobia v rozhodovacích politicko-ekonomických štruktúrach spoločnosti, ale zároveň tu existuje silná tendencia ovplyvňovať podobu a smerovanie globalizácie zo strany aktérov pôsobiacich mimo takýchto štruktúr⁴.

V prvej dekáde 21. storočia sa začala používať aj opozitná dvojica *neo-liberal (hegemonic) globalization* (v doslovnom preklade do slovenčiny *neoliberala (hegemonistická) globalizácia*) a *counter(-)hegemonic globalization* (v doslovnom preklade do slovenčiny *protihegemonistická globalizácia*). Pojem *counterhegemony* bol vytvorený Antoniom Gramscim (1995), slovné spojenie *counter-hegemonic globalization* začal používať Santos (2002). Vo svojich prácach uvedené slovné spojenia používa v takýchto významoch:

„[...] pre hegemonistickú globalizáciu je hlavným záujmom neobmedzená expanzia globálneho kapitalizmu a ako taká legitimizovala vznik rozsiahlych, neodvratných a nakoniec pozitívnych (ak chápaných ako rast podporujúcich) foriem sociálnej exklúzie“. (Santos 2002: 459)

Counter-hegemonic globalization označuje „obrovský súbor sietí, iniciatív, organizácií a hnutí, ktoré bojujú proti ekonomickým, sociálnym a politickým výsledkom hegemonistickej globalizácie, spochybňujú koncepcie svetového vývoja, ktoré sú základom takejto globalizácie, a navrhujú alternatívne koncepcie.“ (Santos 2005: 29).

Vzťah tejto opozitnej dvojice je založený na komplementárnosti, na protikladnosti reality a predstáv o podobe globalizácie. Tieto slovné spojenia sú odrazom skutočnosti, že na jednej strane globalizácia na prelome 20. a 21. storočia mala podobu expanzie globálneho kapitalizmu sprevádzanej sociálnou exklúziou, no na druhej strane explicitne pomenúva-

⁴ Luke (2008: 132) navrhuje rozšíriť túto opozitnú dvojicu na rad polytomických opozít, a to o slovné spojenie *globalization-from-in-between*, keďže „táto priestorová antinómia nezachytáva, kde sa väčšina existujúcej globalizácie odohráva prostredníctvom technológií“.

jú to, že existuje nesúhlas s takouto podobou globalizácie a vznikajú alternatívne predstavy o jej budúcom smerovaní.

Santos (2002: 446) používa slovné spojenia *neoliberal globalization*, *hegemonic globalization* a *globalization from above* a taktiež slovné spojenia *counter-hegemonic*, *globalization from below* ako synonymá, čo nasvedčuje tomu, že sú pomenovaním určitých vybraných aspektov tej istej mimojazykovej reality: expanzívneho šírenia globálneho kapitalizmu podporovaného ekonomickou a vládnuou elitou na jednej strane a odporom voči takejto podobe globalizácie zo strany vylúčených skupín, ktorých predstavy o jej smerovaní sa zásadným spôsobom odlišujú.

V polovici prvej dekády 21. storočia Claudio Cioffi-Revilla (2006) vymedzil dva druhy globalizačných procesov vo svetovej histórii: *endogenous globalization* (v doslovnom preklade do slovenčiny *endogénna globalizácia*) a *exogenous globalization* (v doslovnom preklade do slovenčiny *exo-génna globalizácia*). Oba procesy definoval nasledovne:

Endogenous globalization predstavuje „proces rastu alebo expanzie, ktorá sa uskutočňuje v rámci daného svetového regiónu (napr. expanzia Uruku v Mezopotámii, Ríma v Stredomorí [...])“ (Cioffi-Revilla 2006: 80).

Exogenous globalization „sa objavuje medzi geograficky vzdialenými svetovými systémami, ktoré boli predtým od seba oddelené (napr. spojenie euroázijského, juhoamerického a mezoamerického svetového systému v 16. storočí n. l.)“ (Cioffi-Revilla 2006: 80).

Vzťah medzi týmito dvoma opozitnými dvojicami je možné označiť za komplementárny. Samotný autor pomenúva hlavný rozdiel medzi týmito dvoma druhmi globalizácie ako „priestorový, nie až tak veľmi časový a rozlišujúcim znakom exogénnej globalizácie je, že produkuje menší počet výsledných svetových systémov“ (Cioffi-Revilla 2006: 80). Vznik tejto opozitnej dvojice je odrazom vývoja globalizácie a potreby pomenovať rôzne vývojové stupne tohto procesu.

Na prelome prvej a druhej dekády 21. storočia sa v prácach Daniho Rodrika objavujú slovné spojenia *moderate globalization* (v doslovnom preklade *umiernená globalizácia*) a slovo *hyperglobalization* (v doslovnom preklade do slovenčiny *hyperglobalizácia*), ktoré navzájom stoja v opozitnom vzťahu. Tento autor ich používa v nasledovných významoch:

V prípade *hyperglobalization* je „domáci ekonomický manažment [...] podriadený medzinárodnému obchodu a financiám [...]. Ekonomická globalizácia, medzinárodná integrácia trhov tovarov a kapitálu (ale nie práce) sa stali cieľom sami o sebe, zatievajúcej domáce agendy“ (Rodrik 2011: 76).

Moderate globalization sa vzťahuje na režim, ktorý „dovoľuje dostatok medzinárodnej disciplíny a pokroku smerom k liberalizácii obchodu, aby bol zabezpečený čulý svetový obchod, no zároveň dáva vládam dostatok priestoru na to, aby reagovali na domáce sociálne a ekonomické potreby. Medzinárodnoekonomická politika by mala byť podriadená cieľom domácej politiky – plnej zamestnanosti, ekonomickému rastu, rovnosti, sociálnemu poisteniu a štátu blahobytu“ (Rodrik 2011: 76).

Táto opozitná dvojica je príkladom antonýmie v užšom zmysle a pomenúva dve protikladné formy globalizácie, ktoré sa líšia, ako explicitne vyjadrujú Coleman a Sajed (2013:175) „mierou, do akej obmedzujú schopnosť štátov zasahovať do formovania dosahov globalizácie na ich vlastné ekonomiky a spoločnosti“. Tieto slovné spojenia sa teda používajú na označenie skutočnosti, že globalizácia môže mať viacero podôb.

Pri vymedzovaní významu týchto dvoch slovných spojení Rodrik vychádzal z Lawrencevej (1993) terminológie, v rámci ktorej dané protikladné javy označoval slovnými spojeniami *deep global integration* (v doslovnom preklade do slovenčiny *hlboká globálna integrácia*) a *shallow global integration* (v doslovnom preklade do slovenčiny *plytká globálna integrácia*). Z uvedeného dôvodu niektorí autori, ako napr. Voutsas a Borovas (2015), používajú slovné spojenie *deep globalization* ako synonymum k *hyperglobalization* a *shallow globalization* ako synonymum k *moderate globalization*.

Záver

Spolu s prehĺbovaním poznatkov o globalizačných procesoch sa anglická slovná zásoba priebežne obohacuje o nové slovné spojenia, ktoré pomenávajú protikladné aspekty globalizácie. V nami zachytenej vzorke opozitných dvojič boli v tomto zmysle pomenované tieto aspekty globalizácie: odlišné postavenie aktérov globalizácie v hierarchii ekonomickej a politickej moci (*globalization from above – globalization from below*), protikladnosť medzi realitou a predstavami o podobe globalizácie (*neoliberal (hegemonic) globalization – counter-hegemonic globalization*), rôzne vývojové stupne globalizácie s rôznym geografickým rozsahom (*endogenous globalization – exogenous globalization*), možné podoby globalizácie s odlišným postavením štátu (*hyperglobalization – moderate globalization, deep globalization – shallow globalization*).

Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0544/21 „Dysfunkčné štáty - aktuálny fenomén svetovej politicko-priestorovej štruktúry“ (vedúci projektu: prof. RNDr. Robert Ištók, PhD.).

Literatúra

- CIOFFI-REVILLA, C. (2006): The Big Collapse: A brief cosmology of globalization. In: GILLS, B. K.; THOMPSON, W. R. (eds): *Globalization and Global History*. Abingdon: Routledge, s. 72-86.
- COLEMAN, W. D.; SAJED, A. (2013): *Fifty Key Thinkers on Globalization*. Abingdon: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203080054>.
- CRUSE, D. A. (1986): *Lexical Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ČERMÁK, F. (2010): *Lexikon a sémantika*. Praha: NLN.
- FALK, R. (2000): Resisting 'Globalization-from-Above' through 'Globalization-from-Below'. In: GILLS, B. K. (ed.): *Globalization and the Politics of Resistance*. New York: Palgrave, s. 46-56.
- FALK, R. (1994): The Making of Global Citizenship. In: STEENBERGER, B. v. (ed.): *The Condition of Citizenship*. London: SAGE, s. 127-140.
- GRAMSCI, A. (1995). *Further selections from the prison notebooks*. London: Lawrence & Wishart.
- HELD, D.; MCGREW, A.; GOLDBLATT, D.; PERRATON, J. (1999): *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*. Cambridge: Polity Press.
- HORECKÝ, J.; BUZÁSSYOVÁ, K.; BOSÁK, J. a kol. (1989): *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*. Bratislava: Veda.
- KOZÁROVÁ, I. (2021): „Farebná“ globalizácia: k významom anglických slovných spojení zložených zo slova pomenúvajúceho farbu a slova *globalization*. In: DANČIŠINOVÁ, L.; KOZÁROVÁ, I. (eds.): *Jazyk a manažment: Ročenka Katedry interkultúrnej komunikácie FM PU v Prešove*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 83-95.
- KOZÁROVÁ, I. (2017): *Hybné sily globalizácie: historicko-teoretické aspekty*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, <<https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Kozarova1>> [15. 7. 2021].
- KOZÁROVÁ, I. (2013): Sémantická analýza pojmu globalizácia. *Annales Scientia Politica*, 2(1): 88-91.
- LAWRENCE, R. (1993): Futures for the World Trading System. Implications for Developing Countries. In: AGOSIN, M.; TUSSIE, D. (eds.): *Trade and Growth: New Dilemmas in Trade Policy*. London: Macmillan, s. 43-68. https://doi.org/10.1007/978-1-349-23032-7_2.
- LIPKA, L. (2002): *English Lexicology: Lexical Structure, Word Semantics & Word-formation*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- LIPKA, L. (1992): *An Outline of English Lexicology Lexical Structure, Word Semantics, and Word-Formation*. Tübingen: Niemeyer.

- LUKE, T. W. (2008): Technology as Metaphor: Tropes of Construction, Destruction and Instruction in Globalization. In: KORNPORST, M.; POULIOT, V.; SHAH, N.; ZAIOTTI, R. (eds.): *Metaphors of Globalization: Mirrors, Magicians and Mutinies*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 130-146.
- LYONS, J. (1977): *Semantics*. 2 vols. Cambridge: Cambridge University Press.
- LYONS, J. (1968): *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139165570>
- RODRIG, D. (2012): *The Globalization Paradox: Why Global Markets, States, and Democracy Can't Coexist*. Oxford: Oxford University Press.
- SANTOS, B. de S. (2005): Beyond neoliberal governance: the World Social Forum as subaltern cosmopolitan politics and legality. In: SANTOS, B. de S.; RODRÍGUEZ-GARAVITO, C. A. (eds): *Law and Globalization from Below: Towards a Cosmopolitan Legality*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 29-63.
- SANTOS, B. de S. (2002): *Toward a New Legal Common Sense: Law, Globalization and Emancipation*. London: Butterworths LexisNexis.
- STEGER, M. B. (2018): What is global studies? In: JUERGENSMEYER, M.; SASSEN, S.; STEGER M. B.; FAESSEL, V. (eds): *The Oxford Handbook of Global Studies*. New York: Oxford University Press, s. 3-20. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190630577.013.44>.
- ŠTEKAUER, P. (1993): *Essentials of English linguistics*. Prešov: SLOVACONTACT.
- VOUSTA, M. E.; BOROVAS, G. (2015): The role of Bretton Woods institutions in global economic governance. *Procedia Economics and Finance*, 19: 37-50.

Kontakt:

PhDr. Irina Kozárová, PhD.

Katedra interkultúrnej komunikácie Department of Intercultural
Communication
Fakulta manažmentu Faculty of Management
Prešovská univerzita v Prešove University of Prešov in Prešov
E-mail Address: irina.kozarova@unipo.sk

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7529-2955>

Metafora rodiny ako prostriedok modelovania brexitu v ruských mediálnych textoch

Linda Krajčovičová

Abstract

Metaphor of Family as a Means of the Metaphorical Modeling of Brexit in Russian Media Texts. *This article deals with the analysis of the metaphor of family as a means of the metaphorical modeling of Brexit in the Russian media discourse and political discourse with an emphasis on its potential conflictogenic effects and the intentions of its use. The analysis is carried out at the interface of cognitive linguistics, media linguistics, political linguistics, and linguistics and cultural studies. The interdisciplinary nature of the analysis contributes to a deeper understanding of the contemporary Russian linguistic picture of the world.*

Keywords: metaphor of family, Brexit, political discourse, media discourse, cognitive linguistics.

Kľúčové slová: metafora rodiny, brexit, politický diskurz, mediálny diskurz, kognitívna lingvistika.

Úvod

Metafora je v centre záujmu vedcov už viac než dve tisícročia, avšak prístupy k jej skúmaniu nemali homogénny charakter. Jedni ju považovali za tróp patriaci výlučne do poetického jazyka, iní ju vnímali ako nástroj, ktorým možno pomenovať okolitý svet. Prelomovým momentom v skúmaní metafory bola kognitívna revolúcia, vďaka ktorej sa dostali do popredia jej kognitívne vlastnosti a úloha vo formovaní jazykového obrazu sveta. Komunikačno-pragmatický obrat podnietil vznik nových vedeckých disciplín a zároveň sa začala čoraz viac prízvukovať dôležitosť interdisciplinárneho skúmania metafor (Cingerová 2018: 45).

Aktuálnosť a potrebu interdisciplinárneho výskumu metafor v médiách si uvedomujeme najmä v dnešnej predigitalizovanej dobe, keď sme denne vystavovaní obrovskému množstvu informácií. Primárnou úlohou médií je informovať o aktuálnych udalostiach, mediálne texty však disponujú aj možnosťou prostredníctvom emocionálne zafarbených jazykových pro-

striedkov sofistikovane vplývať na názory a hodnotové ukotvenie adresáta (Stradiotová 2017: 138). Informačno-psychologický vplyv, ktorý sa realizuje v niečích záujmoch, je určitým druhom psychologickéj „zbrane“. Manipulácia sa uskutočňuje implicitne alebo explicitne pomocou rozličných rečových prostriedkov, medzi ktoré patrí aj metafora. V článku preto udeľujeme pozornosť aj konfliktogénnemu potenciálu metafor, ktorý je jedným z najfrekvencovanejších prostriedkov na vyvolanie širokého spektra emócií. Dôležitou súčasťou našej analýzy je pochopenie kľúčových princípov procesu mediálnej metaforizácie diskurznej udalosti brexit.

Diskurzno-analytický výskum metafor

Diskurzno-analytický výskum masmédií sa stáva stále produktívnejšou výskumnou oblasťou semiotikov, lingvistov a diskurznych analytikov, čo možno vysvetliť tým, že médiá sú dnes hlavným zdrojom informácií, ktorý má navyše výrazne intertextuálnu povahu (Duleba, Dulebová 2021: 406). Je to transdisciplinárna výskumná oblasť, ktorá sa začala rozvíjať v polovici 60. a 70. rokov v antropológii, etnografii, mikrosociológii, kognitívnej a sociálnej psychológii, poetike, rétorike, štylistike, lingvistike, semiotike a v iných humanitných disciplínach a sociálnych vedách, ktoré sa zaoberajú systematickým štúdiom štruktúr, funkcií a spracovania textu a reči (Cingarová 2016: 70).

Teória diskurzu prispieva k pochopeniu sociálnych realít, ktoré sú konštruované v politike, ekonómii, vede, práve a iných oblastiach každodenného života (Musolff, Zinken 2009: 150). V centre jej záujmu je diskurz, ktorým je podľa definície slovenských jazykovedcov „cieľavedomá sociálna činnosť a reč ponorená do života. Je to zložitý celok jazykovej praxe a extralingvistických faktorov, v podstate je to každý text v celej svojej hĺbke a viacvýznamovosti, a jeho obsah zahŕňa okrem bezprostrednej komunikácie celý komplex vedomostí o svete, spoločnosti, komunikátoch, komunikačných kódach a ich interakcie“ (Štefančík, Dulebová 2017: 46).

V článku analyzujeme funkcie metafor v mediálnom diskurze, ktorý charakterizujeme ako súhrn procesov a produktov rečovej činnosti v médiách. Analýzou mediálneho diskurzu sa prioritne zaoberá medialingvistika, v rámci ktorej sa prelínajú výskumy lingvistov, odborníkov z oblasti žurnalistiky a mediálnej komunikácie, diskurznych analytikov a pod. Keďže brexit je prevažne témou politickou, môžeme zároveň hovoriť aj o výskume politického diskurzu, ktorý sa často prelína s mediálnym, nakoľko sa realizuje prevažne cez médiá (Štefančík 2016: 33). V Rusku pre tento typ diskurzu existuje aj pomenovanie *политический медиадискурс*, t.

j. mediálny diskurz s politickou tematikou. Na Slovensku sa zatiaľ tento termín neetabloval, ale aj slovenskí výskumníci zdôrazňujú zložitosť presného vymedzenia týchto v značnej miere prelinajúcich sa diskurzov.

Napríklad, tieto súvislosti si všíma aj M. Bočák, keď konštatuje, že „medzi politickým a mediálnym (spravodajským) diskurzom by sa dal identifikovať vzťah symbiózy: globálna a národná politická diskusia súčasných západných spoločností nemôže fungovať bez médií; médiá sú závislé od politiky ako svojich informačných zdrojov. Pomer síl medzi nimi sa však v poslednom čase, zdá sa, mení. Mediálny diskurz, disponujúci silným diskurzno-kolonizačným potenciálom (a podobne napr. s ním previazané diskurzy zábavy a konzumerizmu), má tendenciu významne aktívne i pasívne pretvárať iné diskurzy, ktoré sa stávajú jeho obsahom“ (Bočák 2009: 137).

Je nepopierateľné, že metafory majú v mediálnom a politickom diskurze silné rétorické účinky a vďaka svojej obraznosti a neočakávanosti dokážu preniknúť do mysle recipienta (Spišiaková 2016: 110). Metafory vytvárajú nový význam, ktorým sa môže potenciálne meniť myslenie. V politickom diskurze politici s obľubou používajú metaforu a metonymiu na konštruovanie presuazívnej verzie reality, ktorej prispôsobujú štýl a obsah a ktorou sa snažia apelovať na emócie. Používanie emocionálnych a metaforických obrazov je dôležitým nástrojom rôznych politických skupín v demokratickom politickom boji (De Landtsheer 2009: 63- 64).

Súhlasíme s významným ruským lingvistom A. P. Čudinovom, ktorý tvrdí, že „metaforické modely sa majú skúmať v diskurze, v úzkom spojení s podmienkami ich vzniku a fungovania, berúc do úvahy autorove zámery a pragmatické charakteristiky na širokom sociálno-politickom pozadí a so zohľadnením množstva extralingvistických faktorov. Systém metaforických modelov je dôležitou súčasťou národného jazykového obrazu sveta, národnej mentality, úzko súvisí s históriou národa a súčasnou sociálno-politickou situáciou“ (Чудинов 2013: 27).

Analýza metafory rodiny v procese metaforizácie brexitu v ruských médiách

V procese analýzy využívame metódu framov a slotov, o ktorú sa v svojom výskume opiera aj A. P. Čudinov (Чудинов 2001). Materiálom pre náš výskum boli ruské elektronické médiá, publikované od roku 2016 až po súčasnosť. Skúmanie brexitu (a dnes už aj jeho následkov) a povahy jeho kľúčových udalostí a aktérov považujeme aj napriek jeho zdanlivému „ukončeniu“ za stále aktuálne a prínosné, pretože jeho dopady na britskú,

európsku, ale aj celosvetovú politiku budú v ruských médiách rezonovať ešte dlho.

Metafora rodiny je jedným z najpoužívanejších modelov v mediálnom diskurze s politickou tematikou. Prostredníctvom konceptu *rodina* sa metaforizujú vzťahy medzi štátmi, politikmi a inými politickými subjektmi, ktoré sa regulujú najmä tradičnými a do určitej miery aj hierarchickými predstavami o tom, ako sa majú jednotliví členovia správať. Medzi členmi rodiny a svetom funguje opozícia „svoji“ a „cudzí“. Európska únia ako ekonomicko-politické zoskupenie so zložitou štruktúrou a vnútornou hierarchiou v mnohom pripomína rodinu, a preto sa v ruských médiách často stretávame s metaforou *европейская семья: Великобритания стала первой страной, покинувшей содружество. К чему это приведет — пока не ясно, зато очевидно, что покинуть ряды европейской семьи не так уж и просто* (gazeta.ru, 01.01.2021) / *Но два года баталий в парламенте об условиях выхода из европейской семьи ни к чему не привели, и Мэй ушла в отставку* (ria.ru, 13.12.2019). Koncept *rodina* evokuje pozitívne asociácie, pretože je tradične symbolom bezpečia, starostlivosti a porozumenia. Vystúpenie Veľkej Británie z EÚ narúša predstavu o súdržnosti *európskej rodiny* a stavia ju do negatívneho svetla v očiach jej politických partnerov a verejnosti.

1. Frame: Pokrvné príbuzenstvo

Slot 1.1. Rodičia a deti

Bežnú metaforickú a nemetaforickú rodinu tvorí matka, otec a deti. V ruskom jazykovom obraze sveta má tradične najdôležitejšie miesto *matka*, v úlohe ktorej v období brexitu vystupuje Theresa Mayová. *Но вместо того, чтобы принять реальность, политики бьются в истерике, обвиняя во всех грехах «маму», в роли которой выступает Мэй* (vm.ru, 07.04.2019). Tento koncept má pozitívnu konotáciu, avšak v spojení s T. Mayovou nadobúda ironické zafarbenie.

Rovnakú situáciu pozorujeme aj v príklade *Британский парламент выглядит ребенком, который по своей глупости заболел, а теперь обижается на маму, которая пытается отвести его к врачу на прививку. «Мама» – это премьер-министр Тереза Мэй* (zonakz.net, 05.04.2019). Autor použil zaujímavé prirovnanie britského parlamentu k *chorému dieťaťu*, ktoré sa *tata* T. Mayová snaží vziať k *lekárovi*. Chorobou, ktorou *dieťa* trpí, je referendum. Takáto konceptualizácia brexitu a jeho predstaviteľov nadobúda výrazne ironickú a zápornú konotáciu. Cieľom autora je prostredníctvom spomenutého metaforického prirovnania vzbudiť negatívne emócie voči rozhodnutiam britských politikov.

V nasledujúcom príklade vystupuje ako *matka* Veľká Británia a Írska republika ako jej *blízka príbuzná*: *Поэтому часть североирландцев, представляемая рабочей партией «Шинн Фейн», ратует за отделение от матери Британии и присоединение к близкой родственнице — Республике Ирландия* (russian.rt, 29.04.2017). Uvedená metafora je nevšedná, čo ju robí čitateľsky atraktívnou a ľahko zapamätateľnou. Severné Írsko by podľa republikánskej strany *Sinn Fein* malo po tvrdom brexite hlasovať o zotrvaní v Spojenom kráľovstve alebo o zjednotení s Írskom.

Európska únia sa môže metaforizovať aj ako *otec*, Veľká Británia ako matka a Škótsko, Gibraltár a Severné Írsko ako ich *deti*, ktoré si musia vybrať, s ktorým *rodičom* po brexite zostanú: *С кем останутся «детки»? Распад союзных отношений Великобритании и ЕС не устраивает «отпрысков» разводящихся — Шотландию, Гибралтар и Северную Ирландию. Так, Гибралтар, формально являющийся частью Британии, но фактически независимый, намерен остаться с «отцом» Евросоюзом.* (russian.rt, 29.04.2017). Metaforizácia Veľkej Británie a EÚ prostredníctvom uvedených príkladov názorne poukazuje na hierarchiu vzťahov medzi spomínanými krajinami.

Slot 1.2. *Súrodenci*

Európska únia má nielen *deti* (členské štáty), ale aj *mladšieho brata*, ktorým je podľa autora úryvku Spojené kráľovstvo: *В сделку Терезы Мэй вошел так называемый пункт бэкстоп. При этом если других решений пограничной проблемы так и не будет достигнуто, Британия навсегда останется в ЕС на правах младшего брата* (iz.ru, 22.10.2019). EÚ vystupuje vo vzťahu k členským štátom ako *starší brat*, pričom prívlastky *starší* a *mladší* poukazujú na hierarchiu vzťahov, keďže *starší brat* má logicky viac životných skúseností a mal by byť pre *mladšieho brata* vzorom. V úlohe *staršieho brata* Spojeného kráľovstva ruskí novinári často predstavujú aj Spojené štáty: *Та же Тэтчер во всем уподоблялась своему «старшему брату»* (russian.rt, 18.01.2019). Metaforické označenie *старший брат* má vo vzťahu k USA v ruských mediálnych textoch obyčajne negatívny a ironický pragmatický potenciál, čo súvisí s napätými vzťahmi medzi oboma krajinami.

Metaforu *brat* sme fixovali aj v príklade u *Мэй* *появился очень юркий и шустрый сводный политический брат — Порошенко, который постоянно обезьянничает* (russian.rt, 18.01.2019). V úlohe *politického nevlastného brata* Theresy Mayovej vystupuje bývalý prezident Ukrajiny Petro Porošenko, čím chce autor zjavne poukázať na existujúcu analógiu medzi oboma politikmi v ich negatívnom a kritickom vzťahu k Rusku.

Analyzovaný úryvok má silný záporný pragmatický potenciál, ktorý na jednej strane demonizuje uvedených politických lídrov a na druhej pozitívne zobrazuje Rusko.

Slot 1.3. *Vzdialení príbuzní*

Súčasťou každej politickej rodiny sú aj *vzdialení príbuzní*. V zrkadle ruských médií má Veľká Británia svojho metaforického *bratranca*, ktorým je USA: *США и Британия всегда считались "кузенами", а родство как ни крути – обязывает* (rg.ru, 13.12.2020). USA a Veľká Británia sa už oddávna, nielen v rusky hovoriacom priestore, nazývajú *bratrancami*, pretože majú spoločné korene, a preto veľmi úzko spolupracujú, čo potvrdzujú aj nasledujúce fragmenty z anglojazyčných médií: *Brits as divided politically as their American cousins* (thehill.com, 30.09.2019) / *Mr Trump provides Britain with something our citizens do enjoy – a bit of entertainment, plus the pleasure of feeling superior to our American cousins* (thenationalnews.com, 02.12.2019). Ruský recipient môže tento úzky vzťah vyhodnotiť negatívne, čo súvisí opäť so všeobecne záporným postojom (prevažne prokremeľských médií) k politike USA a ich blízkym partnerom.

V rámci konceptu *teta* sme sa v ruských médiách stretli s príkladom *Англия всё больше превращается в какую-то старую сварливую тётку, которая пытается свои личные проблемы переложить на других, закатить публичную истерику, а в это время у неё пригорают на плите и дома полный беспорядок* (russian.rt, 18.01.2019), v ktorom autor metaforizuje Anglicko ako *nevrlú tetku*, ktorá sa snaží viniť zo svojich problémov iných, ignorujúc problémy vo vlastnej krajine, čím sa u recipienta vytvára ironický a negatívny obraz Británie a T. Mayovej.

2. Frame: *Príbuzenstvo z manželstva*

Slot 2.1. *Manžel a manželka, ženich a nevesta*

Vzťahy medzi krajinami a politickými zoskupeniami v mnohom pripomínajú *manželský pár*, ktorý prechádza dobrými (*sobáš, svadobná cesta*), ale aj zlými fázami (*odcudzenie, rozvod*). Rovnakú trajektóriu mala aj spolupráca EÚ a Británie. Daný slot je v ruských médiách mimoriadne frekventovaný, pričom najproduktívnejším konceptom je bezpochyby *rozvod*, o čom svedčí naozaj vysoký počet vyexcerpovaných príkladov: *Брак по расчету, развод по любви* (bossmag.ru, 17.11.2018) / *История взаимного отчуждения была долгой. Это конец долгой истории взаимного отчуждения, лишённого любви брака по расчету, в котором было много лжи и обмана* (inosmi.ru, 03.02.2020) / *На момент*

проведения референдума о выходе из состава ЕС евроскептик Борис Джонсон был эксцентричным мэром Лондона, который агитировал за **развод** Британии с Евросоюзом (gazeta.ru, 01.01.2021) / Сейчас по условиям соглашения после **развода** с Европой у Лондона есть еще год, чтобы адаптироваться к жизни без Брюсселя (ria.ru, 13.12.2019) / Европейский союз и Соединенное Королевство Великобритании и Северной Ирландии в минувшее воскресенье зарегистрировали исторический **развод**, прожив в непростом **браке** более сорока лет (novayagazeta.ru, 26.11.2018) / Сейчас Brexit напоминает **развод супругов**, которые **расторгают брак**, но остаются жить вместе (liga.net, 18.01.2019) / Brexit в действии: Великобритания **подала на "развод"** с ЕС, но хочет сохранить дружбу (tass.ru, 29.03.2017) / После одобрения **развода** с Брюсселем реализовывать его взялась Тереза Мэй (ria.ru, 13.12.2019) / Они объявили, что сделка достигнута и открыт путь к **цивилизованному разводу** между Соединенным Королевством и континентальной Европой. К **расторжению брака**, продлившегося 46 лет (novayagazeta.ru, 18.10.2019) / Какие же аспекты необходимо будет учесть Великобритании в этом **бракоразводном процессе**? Пожалуй, первое, что заботит **супругов**, проживших вместе многие годы и разочаровавшихся в своём союзе, — это финансовое будущее (russian.rt, 29.04.2017) / **Любовники** на стороне: Лишившись финансовой поддержки своего **континентального супруга**, островная Великобритания вынуждена будет искать **утешения в объятиях** других государств (russian.rt, 29.04.2017) / **Свободные отношения**: Эксперт полагает, что после развода Великобритания может раскрыть двери для многих стран-ухажёров, став одной из крупнейших офшорных гаваней мира... Но при этом **бывший европейский муж** может начать ревновать и «предпринять какие-либо действия, чтобы этого не произошло» (russian.rt, 29.04.2017) / Не в восторге от решения Британии **развестись с ЕС** и Северная Ирландия (russian.rt, 29.04.2017).

Z horeuvedených príkladov vyplýva, že manželstvo medzi EÚ a Spojeným kráľovstvom nebolo založené na láske, ale na vzájomnej vypočítavosti a klamstve, čo nakoniec vyústilo do **odcudzenia** a **rozvodu** (взаимное отчуждение, лишенный любви брак по расчету). Európska únia sa konceptualizuje ako **континентальный супруг** a **бывший европейский муж**. Británia a EÚ sa rozhodli **rozvíesť** civilizovane a zachovať si **dobré vzťahy** (сохранить дружбу, жить вместе, свободные отношения). Európska únia však môže postupne začať **prechovávať negatívne city** (ревновать) k Británii, ak sa spojí s inými štátmi (искать утешения в объятиях других государств) a stane sa jej konkurentom.

Zaujímavým z hľadiska intertextuálnych alúzií je aj úryvok *Похищенная Европа: Когда, следуя букве античного сюжета, Азия и еще один далекий заморский материк боролись за Европу, в облике ее похитителя Зевса на лужайке Соединенного Королевства 23 июня предстал "Брексит". Однако вместо счастливого брака похищенная и похититель начали трудный бракоразводный процесс. После того как от любви не осталось и следа и непонятно, была ли вообще любовь, каждая из сторон пытается сегодня выторговать для себя наиболее благоприятные условия расставания и раздела "совместно нажитого имущества". Имущества, нажитого под крышей общеевропейского дома* (kommersant.ru, 30.12.2016). V danom fragmente autor konceptualizuje vzťah medzi EÚ a Britániou prostredníctvom precedentného fenoménu *Похищенная Европа*, ktorým odkazuje na mýtus o únose Európy Zeusom. Skutočnosť, že úryvok je nasýtený metaforami ho robí pre čitateľa mimoriadne asociačne „hutným“.

V rámci analyzovaného slotu boli obrazne pôsobivé aj metafory *прvá (hlavná) manželka в хáреме: Бывшая империя на подневках... Она не сегодня стала колонией — простите, первой женой в гареме. Самой старшей, стервозной и уже давно нежеланной... Всѣ-таки главная жена в гареме раскандалилась со всеми и втянулась в затяжные склочные и сутяжные дела* (russian.rt, 18.01.2019). Využitie horeuvedených metafor v mediálnom diskurze nadobúda ironický odtienok, čo sa najvýraznejšie prejavuje najmä v prvom príklade. Autor vyjadruje nesúhlas s konaním Veľkej Británie a výberom expresívnych výrazových prostriedkov sa snaží čitateľa presvedčiť o pravdivosti svojho názoru, prezentovaného sčasti vnucujúcim spôsobom.

Záver

Koncepty metafory rodiny sa vo všeobecnosti konotujú pozitívne, avšak v spojení s brexitom a Európskou úniou nadobúdajú negatívne a ironické zafarbenie, pretože poukazujú na jej rozpad a nestabilitu. Naša analýza demonštruje, že EÚ a Veľká Británia sa v procese metaforizácie často v ruských médiách prezentujú ako *rodina* s určitou hierarchiou (*европейская семья, мама, отец, младший и старший брат, дети, тетка, жена*). EÚ vystupuje vo vzťahu k členským štátom ako *metaforický otec* alebo *starší brat*, čím sa demonštruje jej politický vplyv. Metaforickou *matou* Veľkej Británie bola v období brexitu T. Mayová a britskými *deťmi* krajiny, ktoré sú jej súčasťou. Veľká Británia má aj svojho zámorského *bratranca*, s ktorým si napriek diaľke politicky rozumie. Vzťahy Británie a EÚ sa

ruskými autormi často konceptualizujú ako *spolužitie manželského páru*. Najpoužívanejšou a zároveň najironickejšou a najkonfliktogénnejšou metaforou je *rozvod* a s ňou spojené asociácie (*бракоразводный процесс, условия расставания, раздел совместно нажитого имущества, любви не осталось*). Uvedená metafora je rovnako produktívna ako v anglických, tak aj v slovenských médiách.

Analyzované príklady demonštrujú, že ruskí novinári sa obracajú k daným metaforickým modelom s cieľom apelovať na city a vôľu recipientov a negatívne vplývať na ich predstavy o britskej a európskej politike.

Literatúra

- BOČÁK, M. (2009): Diskurz: neurčitá cesta kultúrnych, mediálnych a komunikačných štúdií do centra svojho záujmu. *Kultura–Média–Komunikace*, 1: 117-146.
- CINGEROVÁ, N. (2016): Prázdne označujúce a organizácia diskurzu v teórii E. Laclau a Ch. Mouffovej. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.) *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 65-78.
- CINGEROVÁ, N. (2018): *Červenejúce sa slová: sovietizmy v sovietskom a ruskom verejnom diskurze*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- ČUDINOV, A. P. (2001): *Rossija v metaforičeskom zerkale: Kognitivnoje issledovanije političeskoj metafory*. Jekateringburg: Ural. gos. ped. universitet.
- ČUDINOV, A. P. (2013): *Očerki po sovremennoj političeskoj metaforologii*. Jekaterinburg: Ural. gos. ped. universitet.
- DE LANDTSHEER, C. (2009): Collecting Political Meaning from the Count of Metaphor. In: MUSOLFF, A.; ZINKEN, J. (eds): *Metaphor and Discourse*. London: Palgrave Macmillan, s. 59-79. https://doi.org/10.1057/9780230594647_5.
- DULEBA, M.; DULEBOVÁ, I. (2021): Reinterpretácia precedentnych imen nemeckej literatúry v rossijskom mediadiskurse In: *Funkcional'naja grammatika: teorija i praktika*. Čeboksary: ČGPU, s. 406-412.
- MUSOLFF, A.; ZINKEN, J. (eds.) (2009): *Metaphor and Discourse*. Palgrave Macmillan.
- SPIŠIAKOVÁ, M. (2016): The Contrastive analysis of the use, meaning and connotations of the colors in the Slovak and Spanish language. *XLinguae: European Scientific Language Journal*, 9(3): 104-128.

- STRADIOTOVÁ, E. (2017): Metafora v publicistickom diskurze. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk vo vyučovaní a vede*. Trnava: SSRP, s. 134 - 143.
- ŠTEFANČÍK R.; DULEBOVÁ, I. (2017): *Jazyk a politika: jazyk politiky v konfliktnnej štruktúre spoločnosti*. Bratislava: EKONÓM.
- ŠTEFANČÍK, R. (2016): Politický jazyk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.) *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 28-46.

Kontakt:

Mgr. Linda Krajčovičová, PhD.

Katedra anglického jazyka	Department of English Language
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava
E-mail Address: linda.krajcovicova@euba.sk	

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1925-2673>

Význam ústneho prejavu v oblasti politiky a diplomacie

Jana Kucharová – Ingrid Kunovská

Abstract

The Importance of Speaking in Politics and Diplomacy. *The aim of the paper is to point out some aspects influencing oral expression and the expression in the field of politics and diplomacy. Within this comprehensive topic, the paper focuses on some specifics of oral expression, the development of productive communication language speaking skills and the importance of non-verbal communication, which can also significantly affect the correct interpretation of the communicated content. These aspects play an important role in the field of politics and diplomacy, where oral presentation is a medium for formulating opinions and attitudes on important topics in society, or e.g. business negotiations.*

Keywords: oral expression, communication language skills, specifics of oral expression, development of speaking skills, non-verbal communication.

Kľúčové slová: ústny prejav, komunikačná jazyková zručnosť, špecifiká ústneho prejavu, rozvíjanie zručnosti hovorenia, neverbálna komunikácia.

Úvod

Výučba cudzieho jazyka znamená neustále rozvíjanie produktívnych (písanie a hovorenie) a receptívnych (počúvanie a čítanie s porozumením) komunikačných jazykových zručností s pomocou jazykových prostriedkov (napr. gramatika a lexika) s cieľom získať komunikatívnu kompetenciu, čo zároveň prispieva k celkovému rozvoju osobnosti učiaceho sa. Hovorenie je teda produktívnou komunikačnou jazykovou zručnosťou, pretože autor pri ústnom prejave formuluje a následne komunikuje svoj vlastný postoj k danej téme. Práve z tohto hľadiska je podľa nášho názoru hovorenie relevantné v rámci výučby cudzieho jazyka v študijných programoch, ktoré sú zamerané na uplatnenie svojich absolventov v oblasti politiky a diplomacie. Preto je potrebné venovať rozvíjaniu tejto zručnosti dostatočnú pozornosť hlavne v čase bezprostrednej prípravy na povolania v týchto oblastiach. Súhlasíme s názorom Paté (2021), že nacvičovanie zručnosti hovorenia u učiacich je pomerne

zložité, najmä vtedy, keď sú učebné skupiny veľké, čo je v našich podmienkach väčšinou pravidlom. Butzkamm (2002) zastáva názor, že cudzí jazyk sa naučíme používať ako komunikačné médium len vtedy, keď výlučne a dostatočne často plní túto funkciu. Paté (2021: 102) dodáva, že „toto tvrdenie platí obzvlášť v prípade ústnej komunikácie. Na to, aby učiaci dokázali na dostatočnej úrovni a efektívne ústne komunikovať v cudzom jazyku, musia začať cudzím jazykom rozprávať.“ Preto cieľom tohto príspevku je okrem podčiarknutia dôležitosti ústneho prejavu aj zdôrazniť potrebu jeho neustáleho tréningu a tým aj rozvíjania. Rovnako upozorňujeme na význam neverbálnej komunikácie, ktorá neodmysliteľne patrí k ústnemu prejavu, ale do veľkej miery môže ovplyvniť úspešnosť komunikácie, hlavne so zahraničným partnerom.

Špecifiká ústneho prejavu

Ústny prejav v cudzom jazyku patrí k základným zručnostiam, ktorými sa prejavuje úroveň ovládania daného cudzieho jazyka. Všetky štyri komunikačné zručnosti tvoria komplexný celok a ani jedna z nich by sa nemala chápať izolovane. Všetky na seba nadväzujú, dopĺňajú sa a vzájomne sa ovplyvňujú. Čítanie a počúvanie sú klasifikované ako receptívne, zatiaľ čo hovorenie a písanie ako produktívne zručnosti. Zručnosť hovorenia je najviac spätá so zručnosťou počúvania s porozumením. Obe zručnosti sa realizujú v rámci zvukovej verbálnej komunikácie. Zručnosť písania sa viaže na zručnosť čítania s porozumením. Používateľ cudzieho jazyka musí vedomosti realizovať v praxi, t. j. produkovať písaný či hovorený text s ohľadom na kontext a situáciu (Schatz 2006). Hovorenie predstavuje hlavnú činnosť, v prípade, ak si chceme získať pozornosť iných, keď chceme niečo dosiahnuť v interakcii s inými, keď chceme ovplyvniť situácie alebo správanie partnera či partnerov v rozhovore podľa svojich zámerov (Liedke 2010).

Ústny prejav je formou priamej komunikácie, kedy je potrebné počítať s prítomnosťou adresáta, intonačných prostriedkov, mimiky a gest. K ústnemu prejavu patrí tiež artikulácia hovoreného slova (Schatz 2006). Je preň charakteristická forma dialógu a dôležitú úlohu zohráva predovšetkým pri prenose intelektuálneho obsahu, ale aj bežnej informácie pri osobnom kontakte účastníkov komunikácie. Písomný prejav má zasa významnú úlohu v medzinárodnej výmene informácií, umožňuje jazykovú komunikáciu nezávisle od vzdialenosti a časového odstupu. Taktiež má praktický význam pri písomnom zaznamenávaní myšlienok pri počúvaní a čítaní, pri využití písomnej prípravy pre rôzne ústne prejavy. Nie je len cieľovou zložkou, ale aj dō-

ležitým prostriedkom k podpore rozvoja ústneho vyjadrovania, čítania a počúvania, a vo vyučovacom procese je s týmito jazykovými zručnosťami úzko prepojený, pričom ich pozitívne ovplyvňuje a aj sám je nimi kladne ovplyvňovaný.

Stradiotová (2010) formuluje pre ústny prejav nasledovné charakteristiky:

1. Pre ústny prejav je charakteristické časové ohraničenie, dynamicnosť, krátkodobosť, prítomnosť účastníkov komunikácie.
2. Môže byť spontánny a bezprostredný, s voľnejšími konštrukciami, opakovaním a s parafrázovaním.
3. Jeho slovná zásoba je neurčitá, neformálna s možnosťou používania skratiek, slangových výrazov, dlhých viet.
4. Stretávame sa pri ňom s možnosťou premyslieť si alebo zmeniť výrok.
5. V prípade vyslovenia chýb už nie je možné ich odvolať, bežný je aj výskyt prerušenia prejavu.
6. Jeho špecifikom je prozódia – prízvuk, tempo, rytmus, pauzy, hlasitosť.

Schatz (2006) dodáva, že ústny prejav, na rozdiel od písomného nezanecháva viditeľné stopy (okrem možného nahrávania), kým to, čo je napísané, je graficky fixované. Tiež poukazuje na to, že pri hovorení je hovoriaci pod podstatne vyšším tlakom ako pri písaní. Zdôrazňuje, že pri hovorení sa nepoužívajú pomôcky ako napríklad slovník (resp. používanie takýchto pomôcok pôsobí rušivo). Poznomenáva, že pri hovorení vznikajú nesyntaktické pauzy, najmä vtedy, keď hovoriaci hľadá vhodné slovo, že hovoriaci používajú jednoduchšie slová a vytvárajú menej zložité vety alebo hovoria v neúplných vetách či viackrát inými slovami opakujú tú istú skutočnosť. Za dôležitú tiež považuje interakciu medzi hovoriacim a počúvajúcim, ktorí spoločne vytvárajú rozhovor.

Interakciu si účastníci komunikačnej situácie rozširujú svoju jazykovú zásobu pri práci s autentickými materiálmi alebo aj na základe produkcie jazyka pri diskusiách, spoločnom riešení úloh, či prípadových štúdií alebo dialógoch, ktoré sú neodmysliteľnou súčasťou oblasti politiky a diplomacie. Práve pri interakcii možno využiť všetok svoj nadobudnutý jazykový potenciál, svoje jazykové vedomosti a zručnosti. Na realizáciu interakcie je však nevyhnutné používať taký jazyk, resp. taký jazykový kód, tie správne jazykové komponenty, prostriedky, ktoré umožňujú obom zúčastneným stranám správnu interpretáciu, ako aj správne porozumenie obsahu komunikácie v cudzom jazyku.

Každá výpoveď v cudzom jazyku má dve zložky: obsahovú (informáciu) a jazykovú (formálnu). Kvalita ústneho prejavu v cudzom jazyku je významným ukazovateľom ovládania cudzieho jazyka. Dôležité je nie len to, čo je

v rámci danej komunikácie a interakcie povedané, ale aj to, ako je to povedané. Táto skutočnosť zohráva zvlášť dôležitú úlohu práve v oblasti politiky a diplomacie.

Aktivity na rozvíjanie ústneho prejavu

Podľa Repku a Gavoru (1987: 202) je ústny prejav v rámci výučby cudzieho jazyka „najťažšie osvojitelná zručnosť zo všetkých štyroch cieľových komunikatívnych zručností. Ústny prejav je komunikatívnou zručnosťou, ktorá pri nedostatku komunikatívnych príležitostí najrýchlejšie atrofuje.“ Nevyhnutným predpokladom plnohodnotného ústneho prejavu je rozsah ovládania lexikálnych a gramatických jazykových prostriedkov, ich vhodný výber v konkrétnych praktických situáciách. Dlhodobším nepoužívaním jazykových prostriedkov dochádza k ich zabúdaniu, prípadne nevhodnému či chybnému používaniu ustálených spojení a frazeológie.

Zručnosť hovorenia (ústny prejav) učiaceho sa sa realizuje prostredníctvom ústnej komunikácie, ktorá môže mať formu dialógu – interakcie alebo monológu – produkcie v rôznych komunikačných situáciách. Ani rozhovor ani monológ však nie sú skutočnou ústnou komunikáciou, keďže pri rozhovore sa žiaci/študenti svoje repliky vopred namemorujú a pri monológu iba prezentujú lexikálne a gramatické prostriedky v kontexte, takže tu skôr ide o napodobovanie prirodzenej komunikácie, reálnej životnej situácie.

K aktivitám, ktoré rozvíjajú zručnosť hovorenia (ústny prejav) patria úlohy na rozvoj presnosti jazykového prejavu (drilové cvičenia, rolové úlohy vopred nacvičené) a úlohy na rozvoj plynulosti jazykového prejavu (vyjadrenie názoru, argumentu, diskusie, interview riešenie problémových situácií). Podnetom pre aktivitu žiakov/študentov sú prečítané, alebo vypočuté texty. Cieľom je motivovať učiacich sa pre čítanie, počúvanie či písanie textu, ale zároveň rozvíjať zručnosť hovoriť v cudzom jazyku s ohľadom na danú tému a kontext.

Podľa Je. I. Pasova (In Šipošová 2011) existuje päť základných princípov, ktoré sa vzťahujú na nácvik ústneho prejavu:

1. princíp rečovej zacielenosti (rečová prax je prostriedkom osvojenia ústneho prejavu),
2. princíp individualizácie,
3. princíp funkčnosti (funkčnosť vo výbere a prezentácii učiva),
4. situačný princíp a
5. princíp novosti (novosť ako základ produktívnosti a záujmu).

Schatz (2006) sa venuje konkrétnej typológii cvičení na rozvíjanie ústneho prejavu vo výučbe cudzieho jazyka. Jednotlivé typy úloh zhrňa do nasledovných troch skupín:

1. cvičenia a úlohy, ktoré pripravujú komunikáciu (nácvič výslovnosti, osvojenie a upevnenie potrebnej slovnej zásoby, vizualizácia a správne používanie jazykových prostriedkov vrátane gramatických pravidiel),
2. cvičenia a úlohy, ktoré vytvárajú a štruktúrujú (členia) komunikáciu (používanie napr. častíc, elipsy, práca s dialógmi, nácvič telefonickej komunikácie, diskusie, argumentácie, vysvetľovania, nácvič monologických prejavov) a
3. cvičenia a úlohy, ktoré simulujú komunikáciu (simulovanie situácií, rôznych úloh v rámci nich – napr. simulovanie obchodného rokovania, vyjednávania atď.).

V praxi sa v rámci výučby cudzích jazykov často nevenuje dostatočný priestor rozvíjaniu ústneho prejavu u učiacich sa. Dôvodom sú často pomerne veľké učebné skupiny či málo časového priestoru na aktivity tohto charakteru. V podmienkach Ekonomickej univerzity v Bratislave sa však študenti pripravujúci na činnosť v oblasti politiky a diplomacie. Majú príležitosť absolvovať odborné predmety v cudzom jazyku, ktoré sú prioritne zamerané na tréning komunikácie s partnerom zo zahraničia či vyjednávania v rámci obchodných rokovaní rôzneho druhu (semináre Kultúra a Komunikácia a Obchodné rokovania v cudzom jazyku). V rámci týchto seminárov sú im ponúknuté aspoň podnety na prípravu ústnej komunikácie vo zvolenej oblasti.

Význam neverbálnej komunikácie

Slovnú komunikáciu v materinskom, no aj v cudzom jazyku, dotvára neverbálna komunikácia. Je bežnou súčasťou prejavu každého človeka, každého predstaviteľa akéhokoľvek kultúrneho spoločenstva. Je výrazne kultúrne determinovaná. Nie vo všetkých častiach sveta majú rovnaké neverbálne prejavy ten istý význam. Jej jednotlivé druhy nevnímame izolovane. Vzájomne sa podmieňujú, dopĺňajú a tým vytvárajú komplexný obraz jednotlivca, predstaviteľa určitej kultúry. Práve kultúrne rozdiely môžu komplikovať proces komunikácie a zvýšiť pravdepodobnosť výskytu chýb. Rozdielne interpretované, príp. dekódované spôsoby správania môžu zamedziť pokrok v úsilí pochopiť zámer hovoriaceho, ale aj cieľovú kultúru.

Význam neverbálnej komunikácie je nespochybniteľný. Často si ani neuvedomujeme, ako je dôležitá. Neverbálne vyjadrujeme najčastejšie svoje po-

city, emócie. Komunikujeme bez slov, výrazovo, pohľadmi, gestami, mimikou, postojmi, priblížením sa. Neverbálna komunikácia je súčasťou kultúrneho kontextu a súčasne má v rámci komunikácie silný emocionálny náboj. V niektorých odborných prácach sa uvádza, že až 93 percent spoločenského významu daného odkazu sa realizuje pomocou neverbálnych kanálov, verbálna komunikácia predstavuje len sedem percent komunikovaného, reč tela 55 percent a vokálna sebareprezentácia 38 percent.

Nie len prostredníctvom slov ale aj pomocou neverbálnej komunikácie je možné spozorovať, že v cudzojazyčnom prejave prichádza ku komunikačnej bariére. Pojem „komunikačná bariéra“, ktorú má jazykový, pedagogicko-psychologický, prípadne sociálny charakter, je možné definovať podľa Smejkalovej, (2008: 211) ako prekážku jazykového aj nejazykového charakteru (rozčlenené na bariéry logické, stylistické, sémantické a fonetické), ktorá sa prejavuje v reči komunikantov a môže komplikovať, či dokonca znemožňovať dosiahnutie komunikatívnych cieľov.

Nonverbálna komunikácia je najstaršou formou medziľudskej komunikácie. Jej dôveryhodnosť je oveľa väčšia ako dôveryhodnosť verbálnych vyjadrení. Reč tela je možné ťažšie vedome ovládať. Pri nonverbálnej komunikácii nejde len o to, ako pôsobíme na ostatných, ako nás vnímajú, ale aj o to, ako vnímame sami seba. Držanie tela, sila hlasu, tempo reči, ľahké alebo ťažšie dýchanie, gestika, mimika, toto všetko nášmu okoliu jasne signalizuje, ako sa cítíme, ako rozmyšľáme. Ovládanie a správnych techník nonverbálnej komunikácie a vedomosť o ich význame v danej kultúre je preto v rámci cudzojazyčného prejavu veľmi významným faktorom, ktorý ovplyvňuje správne porozumenie posolstiev vysielaných jednotlivými členmi komunikačného procesu.

Záver

V príspevku sme načrtli tri aspekty, ktoré, podľa nášho názoru, charakterizujú ústny prejav a do veľkej miery ovplyvňujú porozumenie a správnu interpretáciu obsahu, ktorý má byť komunikovaný. Ide o špecifiká ústneho prejavu, jeho neustály tréning a rozvíjanie a o význam neverbálnej komunikácie, ktorá nie je len doplnkom, ale priamou súčasťou ústneho prejavu.

V oblasti politiky a diplomacie, kde sa často stretávajú komunikační partneri z rôznych kultúr, je preto obzvlášť dôležité upriamiť popri obsahovej stránke pozornosť aj na formálnu stránku výpovede. Formálnou stránkou pritom nemyslíme len na zvolené jazykové prostriedky pre danú výpoveď, ale na celý komplex faktorov, ktoré môžu v rámci špecifik ústneho prejavu do veľkej miery ovplyvniť správnosť interpretácie pôvodného obsahu. K týmto

faktorom patria nielen dostatočne osvojené jazykové prostriedky hovoriaceho, ale aj ďalšie špecifiká ústneho prejavu, ktoré sme spomenuli v príspevku, ako aj neverbálna komunikácia. Práve spomínané cudzojazyčné vyučovanie poskytuje podľa nášho názoru ideálny priestor pre nácvik zručnosti hovorenia v cudzom jazyku, ktorá je pre povolania v oblasti politiky a diplomacie mimoriadne dôležitá.

Literatúra

- BUTZKAMM, W. (2002): *Psycholinguistik des Fremdsprachenunterrichts. Von der Muttersprache zur Fremdsprache*. Tübingen: Francke.
- HERINGER, H. (2007): *Interkulturelle Kommunikation, Grundlagen und Konzepte*. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag.
- LIEDKE, M. (2010): Vermittlung der Sprechfertigkeit. In: KRUMM, H.-J.; FANDRYCH, Ch.; HUFSEISEN, B.; RIEMER, C. (eds.): *Deutsch als Fremd- und Zweitsprache. Ein internationales Handbuch. 1. Halbband*. Berlin: De Gruyter Mouton, s. 983-991.
- PATÉ, M. (2021): Rozvíjanie ústneho prejavu v cudzom jazyku vo veľkých učebných skupinách. In: HELMOVÁ, M. (ed.): *Jazyk v kultúre – kultúra v jazyku. Zborník z vedeckej konferencie*. Trnava: Slovenská spoločnosť pre regionálnu politiku, s. 101-107.
- SCHATZ, H. (2006): *Fertigkeit Sprechen. Fernstudieneinheit 20*. München: Goethe-Institut.
- REPKA, R. (1997): *Od funkcií jazyka ku komunikatívne vyučovaniu*. Bratislava: SAP.
- SCHATZ, H. (2006): *Fertigkeit Sprechen. Fernstudieneinheit 20*. München: Goethe-Institut.
- STRADIOTOVÁ, E. (2010). Rozvíjanie zručnosti písania. In: *Humanizácia v cudzojazyčnom vzdelávaní 1*. Bratislava: Z-F LINGUA, s. 102-109.
- ŠIPOŠOVÁ, M. (2011): *Otázky učiteľa a reakcie žiakov vo vyučovaní anglického jazyka*. Dizertačná práca. Brno: Masarykova univerzita. Filozofická fakulta.
- SMEJKALOVÁ, K. (2008): Problém komunikační ostýchavosti u studentů ve výuce cizích jazyků na vysokých školách. In: BACKAROVÁ, I.; SOUKUP, J.: (eds.): *Cizí jazyk v kontextu multikulturní Evropy. Sborník z mezinárodní konference vysokoškolských pedagogů z pedagogických, filozofických i dalších fakult vysokých škol z ČR a SR*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, s. 211-215.

Kontakt:

Mgr. Jana Kucharová, PhD.

Katedra nemeckého jazyka Department of German Language
Fakulta aplikovaných jazykov Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave University of Economics Bratislava
E-mail Address: jana.kucharova@euba.sk

Mgr. Ingrid Kunovská, PhD.

Katedra nemeckého jazyka Department of German Language
Fakulta aplikovaných jazykov Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave University of Economics Bratislava
E-mail Address: ingrid.kunovska@euba.sk

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5077-1183>

Koronaslová v nemeckom, rakúskom a švajčiarskom masmediálnom diskurze (júl – december 2020)¹

Jana Lauková – Eva Molnárová

Abstract

Corona-Words in German, Austrian and Swiss Mass Media Discourse (July – December 2020). *In the present paper, we follow up on partial micro-research concerning the issue of so-called linguistic xenisms as a strategic concept with the predicated symptom of foreignness, from the perspective of xenolinguistics. In the present context, the focus of our interest is oriented towards the linguistic grasp of emerging vocabulary in German, Austrian and Swiss media discourse. Our research includes a comparative aspect, due to the fact that we focus on selected German, Austrian and Swiss periodicals during the period of the coronavirus crisis (from July to December 2020) and the analysis of some selected corona-words in the mentioned political discourse.*

Keywords: corona-words, linguistic xenism, German, Austrian and Swiss mass media discourse, analysis.

Kľúčové slová: koronaslová, jazykový xenizmus, nemecký, rakúsky a švajčiarsky masmediálny diskurz, analýza.

Úvod

V predložennom príspevku nadväzujeme na parciálny mikrovýskum týkajúci sa problematiky tzv. jazykových xenizmov ako strategického konceptu s predikovaným príznakom cudzosť, z perspektívy nazerania xenolingvistiky.

V doterajšom výskume sme sa koncentrovali na výskyt jazykových xenizmov a ich uchopovanie v nemeckom politickom diskurze počas obdobia koronakrízy, konkrétne v časovom období od začiatku marca 2020 do konca júna 2020 (porovnaj Lauková – Molnárová 2020: 171-181).

¹ Príspevok je publikovaný v rámci projektu VEGA „Xenizmy v nemeckých a slovenských komunikátoch“ (ITMS: 1/0472/20).

V rámci masmediálneho diskurzu sme sa zamerali na konkrétne nemecké periodiká, pričom našim primárnym cieľom bolo identifikovať, opísať a interpretovať vyskytujúce sa jazykové xenizmy používané v nemeckom politickom diskurze s fokusom na paramater „pôvodu“ v období, ktoré sa nieslo v znamení pandémie ochorenia COVID-19 spôsobeného novým koronavírusom. Zamerali sme sa najmä na identifikáciu tých jazykových xenizmov, ktorých súčasťou sú lexémy *Corona* (slov. *korona*), *Coronavirus* (slov. *koronavírus*) a *Covid-19* (slov. *Covid-19*). Tieto nám zároveň slúžili na sémantické vymedzenie analyzovaného korpusu.

V súčasnom kontexte je fokus nášho záujmu orientovaný explicitne na jazykové uchopovanie novovznikajúcej slovnej zásoby v nemeckom, rakúskom a švajčiarskom masmediálnom diskurze počas obdobia júl – december 2020. Náš výskum zahŕňa komparatívny aspekt, vzhľadom na skutočnosť, že sa zameriavame na vybrané nemecké, rakúske a švajčiarske periodiká a v nich vyskytujúce sa koronavírusy (neologizmy resp. okazionalizmy). Primárnym cieľom je identifikovať, interpretovať a porovnať zistené koronavírusy v analyzovaných subkorpusoch.

Lexémy v nemeckom jazyku s predikovaným príznakom cudzosť

Všetky zmeny v slovnej zásobe každého jazyka sú podmienené komunikatívnymi a kognitívnymi potrebami ľudí. Jazyk ako nástroj komunikácie je vystavený neustálym zmenám v spoločnosti, na ktoré jazyk ako taký a jeho používatelia reagujú rôznym spôsobom. Využívajú pritom existujúcu slovnú zásobu, z ktorej môžu tvoriť novotvary, modifikujú sféru používania daného slova v novom kontexte, požičajú si slovo z cudzieho jazyka a použijú ho v pôvodnej forme alebo vytvoria úplne nové slovo s novým významom, ktoré sa časom môže stať pevnou súčasťou slovnej zásoby. Každý jazyk disponuje istými formálnymi jazykovými prostriedkami, na základe ktorých vzniká nové slovo a zároveň je vystavený vplyvu iných jazykov a kultúr, ku ktorému ich nositelia zaujímajú istý postoj (porovnaj Kášová 2020: 13).

K všeobecnej elementárnej skúsenosti patrí, že vlastný jazyk je v kontakte s inojazykovými prvkami a na základe týchto skúseností sa objavuje intuitívna znalosť cudzosti v jazyku a jej využívania v sociálnej interakcii (Dolník 2012: 227).

Pri našich teoretických úvahách vychádzame z poznatkovej bázy týkajúcej sa jazykových xenizmov, ktorá je obsiahnutá v publikáciách J. Dolníka (2010, 2012, 2015). Práve Dolníkovi rozsiahly aplikačný potenciál súčasného stavu poznania v slovenskej xenolingvistike, konkrétne tzv. teórie cu-

dzosti a inakosti (Dobřík 2018), sme využívali a aj naďalej využívame pri našom výskume za účelom analýzy vybraných komunikátov.

Podľa Dolníka (2010: 63) možno konštatovať, že xenizmus je jazykový výraz, ktorým sa narúša jazyková norma s funkčnou motiváciou, a je teda príznakový. Opierajúc sa o svoj motivačný svet, človek inštrumentalizuje cudzosť, a tak sa jej pragmaticky zmocňuje.

Jazykové znaky, ktoré sú – vzhľadom na schopnosť alebo vôľu subjektu – neasimilovateľné, sú cudzie a ich interpretácia v tomto aspekte im dáva status xenizmov (Dolník 2010: 62). Xenizmy sú tak prejavom pragmatického zmocňovania sa jazykových znakov, interpretovaných ako cudzie, a teda exemplifikáciami xenojazykovej kompetencie používateľov.

V súlade s prezentovanou teóriou budeme považovať za xenizmy cudzie jazykové znaky, cudzie a prevzaté slová (v prípade nášho výskumu v nemeckom jazyku), ktoré majú príznak cudzosti a vyvolávajú osobitnú interpretáciu.

Spolu s novým koronavírusom začala vznikať a vytvárať sa nová kompletná slovná zásoba. Jednotlivé slová sa v nej udomáčňovali, prispôbovali sa jazyku a neraz i menili svoju formu, prípadne čiastočne modifikovali obsah. S koronavírusom je spojený vznik mnohých nových kompozít, napr. *Coronavirus-Pandemie* (slov. *pandémia koronavírusu*), pričom mnohé z nich patria k príznakovým neologizmom či okazionalizmom, ako napr. *Corona-Spucker* (slov. *plávač, ktorý chcel zámerne nakaziť ostatných*) alebo *Corona-Sünder* (slov. *hriešnik, ktorý nedodržiava koronapravidlá*). V tejto súvislosti sa vytvárali špecifické termíny i netermíny, napr. *neuartiges Coronavirus* (slov. *nový koronavírus*), *Corona-Party* (slov. *koronapárty*, slovo, ktoré pred pandémiou neexistovalo), alebo napr. viaceré anglicizmy ako *Lockdown* (*utlmenie / obmedzenie verejného života*), ktoré sa nemusia prekladať a pod. (porovnaj Kášová 2020: 6).

Kompozičný slovotvorný postup patrí v nemčine k najproduktívnejším postupom vzhľadom na dominanciu explicitných pomenovaní, ktoré sú dané jeho jazykovou typológiou na lexikálnej rovine. Kompozitá, ako je všeobecne známe, sa v nemeckom jazyku používajú veľmi často. Podobný stav možno pozorovať aj v toponymii nemeckého pôvodu na území Slovenska, porovnajme napríklad v rôznej miere adaptované neoficiálne terénne názvy typu *Ramperg*, *Macíbel* (*Matzhübel*), *Šmelfarc*, *Párigrunt* a pod. v toponymii horného Gemera (Rožai, 2018).

Z hľadiska zastúpenia jednotlivých slovných druhov ako typov kompozít dominujú v nemčine substantívne kompozitá, existujú však aj adjektívne a verbálne kompozitá (Fleischer – Barz 2007: 53-60).

Jedným zo štádií tvorby nových slov sú neologizmy. Pre neologizmy je charakteristické, že sa začnú používať v istom čase a stále sa považujú za

novotvary. Ak sa už uzualizujú, nepovažujú sa za neologizmy a stávajú sa pevnou súčasťou bežného jazyka. Kedysi neologizmy vznikali so spoločenskými a politickými zmenami (napr. slová *pionier*, *brigáda* a pod.), dnes sú vytvorené predovšetkým v súvislosti s rozvojom moderných technológií, vedy a techniky (napr. *smajlík*, *lajk* a pod.).

V ostatných dvoch rokoch (2020 a 2021) vznikajú predovšetkým neologizmy a okazionalizmy súvisiace s pandémiou. Na rozdiel od neologizmov vznikajú okazionalizmy len za istým účelom, v určitom kontexte alebo v určitej situácii, po nejakom čase zanikajú. Na rozdiel od okazionalizmov sú neologizmy zrozumiteľné aj bez bližšieho kontextu. Čím vyššia je frekvencia ich používania, tým majú nižšiu príznakovosť. Častým používaním sa zvyšuje pravdepodobnosť, že sa stanú uzuálnymi lexikálnymi jednotkami slovné zásoby jazyka, pričom môžu podliehať procesu demotivácie, resp. idiomatizácie, takže ich celkový význam už nekorešponduje s jeho jednotlivými časťami (Kášová 2020: 23).

Nemecký, rakúsky a švajčiarsky masmediálny diskurz v období koronapandémie od júla do decembra 2020

Novovzniknutá pandemická situácia ovplyvnila a do veľkej miery poznačila všetky sféry nášho života, či už po stránke ekonomickej, finančnej, pracovnej, súkromnej a pod.

Inak tomu nebolo ani v nemecky hovoriacich krajinách. Táto problematika bola aj v druhej polovici roka 2020 zásadne pertraktovaná vo všetkých nemeckých, rakúskych a švajčiarskych periodikách a v podstate dominovala vo všetkých rubrikách, či už išlo o politické dianie, ekonomickú, kultúrnu sféru alebo šport. Vzhľadom na túto skutočnosť nebolo problematické účelovo nájsť komunikáty, v ktorých sa nachádzali jazykové entity – koronavírusy, t. z. predmet nášho výskumu.

Prístup k potrebným dátam sme získali cez Nemecký referenčný korpus DeReKo, ktorý zostavil v prevažnej miere Lipský inštitút nemeckého jazyka (nem. skratka IDS). Využili sme prístup cez Windows-verziu Cosmas II. Naše korpusy spĺňajú kritérium podľa P. Bakera (2008: 277), ktorý sa pri výstavbe korpusov opiera o kritérium mediálneho typu (druh novín = bulvárne noviny, noviny veľkého formátu a pod.).

Všetky analyzované texty sú súčasťou mediálneho (makro)žánru. Vytvorili sme ich vo forme virtuálnych korpusov z nasledovných troch periodík:

- a) nemeckého denníka *Süddeutsche Zeitung* (skr. SZ),
 b) rakúskeho denníka *Die Presse*
 a
 c) švajčiarskeho denníka *Neue Zürcher Zeitung* (skr. NZZ).

Všetky tri denníky patria k mienkotvorným periodikám a majú celoštátnu platnosť. Súčasťou skúmaných korpusov vytvorených z týchto periodík boli texty rovnako z printovej ako aj online verzie novín rôznych publicistických žánrov.

Skúmaný materiál predstavoval 11 265 947 slov (20 871 textov) v prípade korpusu *Süddeutsche Zeitung*, 7 311 091 slov (19 279 textov) v prípade korpusu *Die Presse* a 6 433 538 slov (8 911 textov) v prípade korpusu *Neue Zürcher Zeitung*. Keďže korpusy nie sú rovnako veľké, pri štatistických údajoch a najmä počte výskytov skúmaných xenizmov používame prepočet na milión slov (skratka ipm).

Prvý krok našej analýzy predstavoval xenizmus *Corona* (slov. *korona*), ktorý bol predmetom výskumu už našej predchádzajúcej štúdie, keďže ho považujeme za nosnú lexému. Jeho vysoký výskyt sa potvrdil vo všetkých troch korpusoch. Keďže v nemčine vznikajú nové kompozítá, v ktorých lexéma *Corona* (slov. *korona*) vystupuje najmä, ale nielen na pozícii určujúceho slova, predmetom nášho ďalšieho kvantitatívneho výskumu boli práve takéto zložené slová. Získané kvantitatívne údaje prezentuje tabuľka č. 1.

Tabuľka č. 1 Počet výskytov lexémy *Corona* a kompozít s touto lexémou

	Süddeutsche Zeitung (počet výskytov)	Die Presse (počet výskytov)	Neue Zürcher Zeitung (počet výskytov)
Corona	4102 (364,1/ipm)	2763 (379,9/ipm)	1196 (185,9/ipm)
Corona	18 444 (1637/ipm)	14 842 (2030/ipm)	8788 (1366/ipm)

Najväčší výskyt zložených slov s lexémou *Corona* (slov. *korona*, druhý riadok v tabuľke č.1) sa preukázal v korpuse *Die Presse*, po ňom nasledoval korpus *Süddeutsche Zeitung* a nakoniec korpus *Neue Zürcher Zeitung*. Keďže naše predchádzajúce výskumy potvrdili vyšší výskyt kompozít *Coronakrise* (slov. *koronakríza*) a *Coronavirus* (slov. *koronavírus*) v časovom období marec – jún 2020 (porovnaj Lauková – Molnárová 2020:

176-177), boli tieto kompozitá taktiež predmetom kvantitatívneho výskumu. Počet výskytov 105 kompozita *Coronakrise* (slov. *koronakríza*) v korpuse *Süddeutsche Zeitung* a 7 v korpuse *Neue Zürcher Zeitung* poukázal na pokles používania tohto kompozita v nemeckom a švajčiarskom mediálnom diskurze. Vyšší výskyt tohto kompozita sme zaznamenali iba v korpuse *Die Presse* v počte 2562, čo predstavuje 17 % z celkového počtu kompozít s lexémou *Corona* (slov. *korona*). Nasledovný výskum však ukázal, že kompozitum *Coronakrise* (slov. *koronakríza*) v korpuse *Süddeutsche Zeitung* a *Neue Zürcher Zeitung* bolo nahradené formou *Corona-Krise*, ktorá sa naopak v rakúskom denníku *Die Presse* vyskytuje iba v počte 110, čo nás opäť upozornilo na možnosť odlišnej adaptácie xenizmov v jednotlivých nemecky hovoriacich krajinách. Stabilnou súčasťou diskurzu zostáva kompozitum *Coronavirus* (slov. *koronavírus*), pri ktorom sme vo všetkých troch korpusoch zaznamenali nasledovný porovnateľný počet výskytov (tabuľka č. 2):

Tabuľka č. 2 Počet výskytov kompozita Coronavirus

	Süddeutsche Zeitung (počet výskytov)	Die Presse (počet výskytov)	Neue Zürcher Zeitung (počet výskytov)
Coronavirus	1424 (126,4/ipm)	1233 (168,6/ipm)	1157 (179,8/ipm)

K frekventovaným kompozitám používaným na označenie obdobia spojeného s koronavírusovou pandémiou v nemeckom mediálnom diskurze v období marec - jún 2020 patrilo kompozitum *Corona-Zeit*² (slov. *obdobie korony*). Toto kompozitum nachádzame aj v skúmaných korpusoch

Süddeutsche Zeitung, *Die Presse* a *Neue Zürcher Zeitung*, ale je doplnené aj ďalšími kompozitami, ktoré špecifikujú obdobie na „pred koronavírusovou pandémiou“ (*Vor-Corona-Zeiten* (slov. *obdobie pred koronavírusovou pandémiou*), *Nicht-Coronazeiten* (slov. *obdobie bez koronavírusovej pandémie*), počas nej (*Coronawelt* (slov. *svet počas koronavírusovej pandémie*), *Corona-Zeit* (slov. *obdobie koronavírusovej*

² Slovenské výrazy v zátvorkách sú prekladom autoriek resp. prebraté od citovanej autorky M. Kásovej (2020), pričom sme vychádzali z frekvencie slov a slovných spojení používaných v slovenskom mediálnom a politickom diskurze v súlade s jazykovým povedomím (Rusinková, 2019). Ich správnosť a „životaschopnosť“ používania bude potvrdená alebo vyvrátená časom.

pandémie), *Coronawelle* (slov. *vlna nákazy koronavírusom*) a po nej (Post-Corona-Entwicklungen (slov. *vývin po koronavírusovej pandémie*)), Post-Corona-Welt (slov. *svet po skončení koronavírusovej pandémie*), Nach-Corona-Ära (slov. *éra po skončení koronavírusovej pandémie*)“.

Vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že na rozdiel od skúmaného obdobia marec – jún 2020 sme v období júl – december 2020 zaznamenali vo všetkých troch skúmaných korpusoch zvýšený výskyt viacslovných kompozít so spojovníkom. Pre ilustráciu uvádzame niektoré z nich: *Corona-Kurzarbeits-Schema*, *Anti-Corona-Hygienekonzept*, *Corona-Ansteckungs-Rekorde*, *Corona-Home-Office-Regime*, *Corona-Impfstoff-Kandidaten*, *Corona-Nothilfeprogramms*, *Corona-Regel-Brechern*, *Corona-Test-Strategie*, *Corona-Warnung-Infrastruktur*, *Schuppentier-Coronaviren*, *Corona-Sicherheitskonzept*, *Corona-Screeningprogramm*, *Corona-Testoffensive*.

Príklad textu z korpusu Süddeutsche Zeitung:

Ob mit Kontaktbeschränkungen oder der Maskenpflicht – Bayern war in der Pandemie schon oft vorne mit dabei und hat es so geschafft, trotz anfänglicher Ignoranz bei Bierfesten und Skigetümmel Sars-CoV-2 recht gut zu beherrschen. Allerdings geht die Staatsregierung in ihrer Rolle als Musterpandemiebekämpferin leider nicht immer mit Sachverstand vor. Denn mehr als Fachleuten schaut sie dem Volk aufs derzeit maskenverdeckte Maul. So ist es auch jetzt wieder, bei der neuen *Corona-Testoffensive* nach dem Motto „schneller, kostenlos und für jedermann“, die das bayerische Kabinett soeben beschlossen hat.

Um weiter gut durch die Pandemie zu kommen, ist es selbstverständlich wertvoll zu wissen, wie viele Menschen das Virus wirklich in sich tragen. Wer viel testet und dabei nicht nur auf die üblichen Verdächtigen abzielt, kann die tatsächliche Gefahrenlage besser einschätzen und herausfinden, ob sich das Virus unbemerkt an Orten ausbreitet, die nicht zu den bekannten Hotspots gehören. Im besten Fall lassen sich sogar neue Risikogruppen erkennen. Aber: Eine Testoffensive nach dem Gießkannenprinzip, wie sie Bayern jetzt anbietet, bringt wenig bis gar nichts – und kann sogar erheblich schaden. (U20/JUL.00019 Süddeutsche Zeitung, 01.07.2020, S. 4; CORONATESTS)

Príklad textu z korpusu Die Presse:

Zahl der Coronatests wird stark ausgeweitet.
Wien. Österreich startet mit kommender Woche in allen Bundesländern ein großes *Corona-Screeningprogramm*. Gezielt sollen Personen- und Berufsgruppen in Arbeits- und Wohnverhältnissen getestet werden, die eine Ansteckung begünstigen. Die Kosten dürften rund 240 Mio. Euro betragen.

(P20/JUL.00284 Die Presse, 03.07.2020, S. 36; Zahl der Coronatests wird stark ausgeweitet)

Príklad textu z korpusu Neue Zürcher Zeitung:

Viele Bürger empfinden die *Anti-Corona-Massnahmen* als willkürlich und unlogisch. Haben Sie dafür Verständnis?

Gerade zu Beginn der Pandemie wussten wir noch recht wenig über das Virus. Die Politik musste auf der Basis weniger, zum Teil sich widersprechender Informationen entscheiden. Wir stellen auch heute bei wachsenden Erkenntnissen immer wieder jede bisherige Massnahme auf den Prüfstand. Den Umgang mit den Tests und der Quarantäne etwa werden wir noch einmal anpassen müssen.

Ihren Vergleich mit der Tempo-30-Zone könnte man auch so deuten, als sollten die Grundrechte ewig eingeschränkt bleiben. Verkehrsberuhigte Zonen haben kein Ablaufdatum. (NZZ20/SEP.01017 Neue Zürcher Zeitung, 22.09.2020, S. 13; «Der grosse Hammer wird nicht noch einmal gebraucht»)

Fokus nášho záujmu bol orientovaný aj na skutočnosť, či skúmané kompozitá opakovane vystupujú v textoch s určitými lexémami a či vznikajú určité syntagmatické vzory, ktoré sa pravidelne opakujú vo všetkých troch korpusoch. Pri získavaní skúmaných údajov sme zo štatistických (asociačných) mier využili LLR-Wert (log likelihood ratio), v ktorej hodnote je prepočítaný pomer frekvencie spoluvýskytu slov v nastavenom kontexte s frekvenciami jednotlivých slov. Pri analýze príslušných syntagmatických vzorov sme brali do úvahy aj ich relatívnu frekvenciu vo vzťahu k počtu kookurencií. Vo všetkých troch korpusoch vykazoval vysokú frekvenciu výskytu syntagmatický vzor *auf das Coronavirus getestet* (slov. *testovaný/á/é/i na koronavírus*).

V korpuse Süddeutsche Zeitung a Die Presse pri zohľadnení spomínaných kritérií bol na druhom mieste, v korpuse Neue Zürcher

Zeitung na mieste šiestom. Uvedený syntagmatický vzor bol dopĺňaný o ďalšie lexémy, najmä o lexému *positiv* (slov. *pozitívne*), čiže *positiv auf das Coronavirus getestet (worden)*, prípadne v korpuse *Süddeutsche Zeitung* dochádza aj k zámene kompozita *Coronavirus* za *Corona*. V korpuse *Die Presse* a *Neue Zürcher Zeitung* je najfrekventovanejším syntagmatickým vzorom *Ausbruch der Coronakrise (Corona-Krise)* (slov. *vypuknutie koronakrízy*), kým v korpuse *Süddeutsche Zeitung* je kompositum *Coronakrise* (slov. *koronakríza*), nahradené kompozitom *Corona-Pandemie* (slov. *pandémia koronavírusu*). Ďalším syntagmatickým vzorom s vysokou frekvenciou výskytu je *Ausbreitung des Coronavirus* (slov. *rozšírenie koronavírusu*). Vo všetkých troch korpusoch sme zaznamenali syntagmatický vzor *Corona [und] Lockdown* (slov. *korona a lockdown*). Na 10., 9. a 13. mieste podľa frekvencie výskytu sa nachádzal syntagmatický vzor *Eindämmung der Corona-Pandemie* (slov. *zastavenie/potlačenie pandémie koronavírusu*), pričom frekventovanejšou formou kompozita *Corona-Pandemie* (slov. *pandémia koronavírusu*) bol v korpuse *Die Presse* tvar *Coronapandemie*.

Záver

Parciálny mikrovýskum prezentovaný v predložennom príspevku sa zameriava na problematiku jazykových xenizmov, konkrétne novovzniknutej slovnej zásoby (v nemeckom jazyku) súvisiacej s pandemiou koronavírusu v období júl – december 2020.

V centre našej pozornosti sú xenizmy ako jazykové znaky vo vybraných korpusoch (periodikách) nemeckého, rakúskeho a švajčiarskeho diskurzu, ktoré sú percepované ako prejavy cudzosti a inakosti na komparatívnej báze. Orientujeme sa predovšetkým na identifikáciu tých jazykových xenizmov, ktorých súčasťou je nosná lexéma *Corona* (slov. *korona*) s predikovaným príznakom cudzost'.

V rámci našej kvantitatívno-kvalitatívnej analýzy sme vo všetkých skúmaných korpusoch zaznamenali vysoký výskyt xenizmu *Corona* a zložených slov s touto nosnou lexémou. Jednotlivé korpusy sa odlišovali rozličnými možnosťami adaptácie xenizmov v jednotlivých nemecky hovoriacich krajinách.

Literatúra

- DOBRÍK, Z. (2018): *Cudzost' a inakost' v jazykovej komunikácii*. Banská Bystrica: Belianum.
- BAKER, P. et al. (2008): A useful methodological synergy? Combining critical discourse analysis and corpus linguistics to examine discourses of refugees and asylum seekers in the UK press. *Discourse & Society*, 19(3): 273-306. <https://doi.org/10.1177/0957926508088962>.
- DOLNÍK, J. (2010): *Jazyk – človek – kultúra*. Bratislava: Kalligram.
- DOLNÍK, J. (2012): *Sila jazyka*. Bratislava: Kalligram.
- DOLNÍK, J. a kol. (2015): *Cudzost' – jazyk – spoločnosť*. Bratislava: IRIS.
- FLEISCHER, W.; BARZ, I. (2007): *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- KÁŠOVÁ, M. (2020): *Koronavírus v slovnej zásobe*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove.
- LAUKOVÁ, J.; MOLNÁROVÁ, E. (2020): Jazykové xenizmy v nemeckom politickom diskurze v období tzv. koronakrízy (marec – jún 2020). In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie V*. Bratislava: EKONÓM, s. 171-181.
- Nemecký referenčný korpus DeReKo. COSMAS II. (2020): Version 2.3.5.2 Mannheim: Institut für Deutsche Sprache (IDS), <<https://cosmas2.ids-mannheim.de/cosmas2-web/>> [6. 9. 2021].
- ROŽAI, G. (2018): *Toponymia severnej časti Slanskej doliny (Zdroj poznávania kultúrno-hospodárskych, etnických a jazykových osobitostí regionálneho vývinu)*. Banská Bystrica: Belianum.
- RUSINKOVÁ, J. (2019): Dynamické tendencie v pravopise prirodzenej slovenčiny. *Jazykovedný časopis*, 70(3): 529-544. <https://doi.org/10.2478/jazcas-2020-0003>.

Kontakt:

Mgr. Jana Lauková, PhD.

Katedra germanistiky	Department of German Studies
Filozofická fakulta	Faculty of Philosophy
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici	Matej Bel University in Banská Bystrica
E-mail Address: jana.laukova@umb.sk	

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1412-7400>

PhDr. Eva Molnárová, PhD.

Katedra germanistiky

Filozofická fakulta

Univerzita Mateja Bela v Banskej

Bystrici

E-mail Address: eva.molnarova@umb.sk

Department of German Studies

Faculty of Philosophy

Matej Bel University in Banská Bys-

trica

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4427-3786>

Špecifiká diplomatického tlmočenia v staroveku

Lizaveta Madej

Abstract

Diplomatic Interpreting Specifics in Ancient Times. *The basic characteristics of ancient diplomatic interpretation features are presented in the article, including the content of work of official interpreters of that time and their social status. Inherited characteristics of diplomatic interpretation maintained within this type of interpretation until today are emphasised and analysed based upon the comparison of selected characteristics of diplomatic interpretation at the time and contemporary interpretation.*

Keywords: diplomatic interpreting, diplomacy, ancient times, history, multifunctionality.

Kľúčové slová: diplomatické tlmočenie, diplomacia, starovek, dejiny, multifunkčnosť.

Úvod

V archívnych záznamoch, papyrologických artefaktoch či epigrafických dokumentoch sa len málokedy objaví zmienka o tlmočníkovi ako osobe, vďaka ktorej bola medzi dvomi panovníkmi prekonaná komunikačná bariéra. Autori materiálov, prostredníctvom ktorých dnes vieme nahliadnuť do análov histórie a dozvedieť sa o priebehu najvýznamnejších spoločenských udalostí, akékoľvek medzijazykové interakcie obvykle koncipujú ako bezprekážkové. Napriek neviditeľnosti tlmočníkov určité elementárne vetné konštrukcie, zaznamenané v archívnych dokumentoch tej-ktorej krajiny („tlmočník povedal“, „trón sa obrátil na tlmočníka, aby zistil...“, „cez tlmočníka mu odkázal...“ atď.) (Lung 2011: 162), nám naznačujú, že jazykovi mediátori na podujatiach celoštátneho významu predsa boli účastní. Na základe týchto informácií, ale aj všeobecných poznatkov o historickom kontexte vieme preto dedukovať, v akých komunikačných situáciách sa oficiálne tlmočenie pre panovníkov a významných štátnikov realizovalo a čo bolo jeho náplňou.

Aktuálnosť tohto príspevku spočíva predovšetkým v tom, že je téma diplomatického tlmočenia, jeho pôvodu a predpokladov vzniku nedostatočne preskúmaná. Viaceré publikácie zahraničných autorov skúmajúce tlmočenie v historickom kontexte síce konštatujú, že práve diplomatické a vojenské tlmočenie patrili medzi prvé druhy ústnej translácie (Hermann (1956); Roland (1999); Mairs (2010); Baigorri-Jalón (2015) dodnes neevídujeme vedeckú štúdiu, ktorá by opisovala špecifická diplomatického tlmočenia v skorších historických obdobiach. Cieľom príspevku je preto prispieť k vyplneniu tejto lakúny v slovenskej translológii a na základe selekcie, analýzy a naratívneho zhrnutia výsledkov vybraných zahraničných výskumov predstaviť najvýraznejšie vlastnosti a znaky starovekého diplomatického tlmočenia. Sekundárnym cieľom je poukázať na atavizmy minulosti, ktoré sa v pôvodnej alebo modifikovanej forme zachovali v dnešnej podobe tohto druhu ústnej translácie. Pre dosiahnutie hlavného cieľa si stanovíme parciálne úlohy, ktoré spočívajú o. i. aj v determinácii časopriestorových okolností vzniku diplomatického tlmočenia či v zodpovedaní nasledujúcich otázok: čo bolo náplňou práce dobových diplomatických tlmočníkov, v čom spočívala príčina multifunkčnosti tejto profesie, v akých komunikačných situáciách sa najčastejšie realizovalo, kto mohol pôsobiť ako oficiálny tlmočník a aký sociálny status mu pri vykonávaní tohto povolania prináležal.

Multifunkčnosť diplomatického tlmočníka

Historické obdobie označované ako „starovek“ sa chronologicky vymedzuje vznikom prvých štátnych útvarov na jednej strane (3. tis. p.n.l.) a pádom Západorímskej ríše na strane druhej (5. st.). Geograficky sa vzťahuje najmä na územie Stredomoria, Blízkeho východu a Číny. Väčšinu starovekých štátov spája despotickosť a neobmedzenosť moci ich panovníkov, ako aj zhodné ambície – dosiahnuť politickú a ekonomickú nadvládu a získať rozhodujúci vplyv na svetovej scéne. Pri realizácii týchto ambiciózných cieľov neraz suverénom pomáhali práve tlmočníci, ktorých úlohu v starovekých štátoch chápali veľmi široko.

„Ani gréckym slovom *ἑρμηνεύτωρ* (*érmeneús*), ani latinským *interpres* sa nemyslel sprostredkovateľ cudzieho jazyka (Mairs 2010: 459)“. Slovom *hermêneus*, ktorým Gréci nazývali prekladateľov a tlmočníkov, sa pravdepodobne označoval „človek, ktorý koná ako Hermes“, t. j. človek schopný vykonávať viaceré úlohy, vrátane lingvistických. Bez ohľadu na to, či slovo *interpres* pochádza od základu *inter-partes* alebo *inter-pretium*, tento termín označuje toho, kto sa nachádza medzi dvomi stranami a vykonáva oveľa rozmanitejšiu činnosť, ako len jazykovú mediáciu (Hermann 1956/2002:

18). Terminologická nepresnosť až polysémia týchto výrazov je dôkazom toho, že tlmočníci boli vnímaní ako nielen jazykovi, ale aj diplomatickí, obchodní či vojenský mediátori, ako multifunkční služobníci panovníkov a cisárskeho dvora. Potvrdením tejto hypotézy je aj kvantum výrazov na označenie tlmočníkov v starom čínskom či egyptskom jazyku. V historických listinách starovekej Číny sa „tlmočníci, resp. ich služobné tituly označovali prostredníctvom štyroch hieroglyfov – *ji*, *xiang*, *didi* a *yi* – v závislosti od toho, čo bolo náplňou ich práce a pre akú svetovú stranu slúžili (východ, juh, západ alebo sever) (Cheung 2005: 30)“. O multifunkčnosti dobového tlmočenia pre panovníkov svedčia okrem lingvistických argumentov, aj viaceré historické fakty.

Obsah Amarnských listov zo 14. st. p. n. l., ktorými je označovaná rozsiahla zbierka diplomatickej korešpondencie medzi Starým Egyptom a krajinami Blízkeho východu, potvrdzuje, že tlmočníci existovali a boli využívaní najmä v oblasti diplomacie (Mairs 2015b: 138). Ich spoločenský a hierarchický status síce nie je možné presne určiť vzhľadom na to, že na označenie tlmočníkov sú použité tri egyptské korene s relatívne odlišnou sémantikou, môžeme však s istotou konštatovať, že jednou zo základných úloh dobových tlmočníkov bolo sprevádzanie vyslancov na diplomatických cestách a plnenie diplomatických úloh (Gelb 1968: 93-104). Skutočnosť, že prijímajúca strana prejavom úcty vyslancom a ich tlmočníkom vzdávala hold samotnému faraónovi, vyzdvihuje význam tlmočníka v egyptských spoločenských pomeroch na vyššiu úroveň.

Archívna dokumentácia pochádzajúca z čias čínskej dynastie Čou, ktorá na území dnešnej Číny vládla od roku 1122 p. n. l. (Roháč 1998: 58), rovnako nasvedčuje tomu, že náplňou práce dobových tlmočníkov nebolo iba medzijazykové sprostredkovanie. Oficiálni tlmočníci sa delili na tlmočníkov-funkcionárov (čín. *xiangxu*) a tzv. jazykových mužov (čín. *sheren*) a podriaďovali sa starším dvorovým úradníkom (čín. *daxingren*), ktorí zodpovedali za komunikáciu s cudzími delegátmi. Úlohou tlmočníkov bolo prijímať a sprevádzať vyslancov vazalských štátov počas ich oficiálnych návštev a pripravovať ich na audienciu s cisárom (vrátane vysvetlenia spoločenskej etikety). Jednou z kľúčových úloh tlmočníka bola aj neoficiálna komunikácia s vyslancami s cieľom vyzvedania dôležitých informácií (špiónáže). Neskôr za vlády dynastie Chan (206 p. n. l – 220) na cisárskom dvore bola dokonca zriadená Pracovná skupina tlmočníkov, do ktorých náplne práce okrem vyššie uvedených úloh začali patriť aj diplomatické cesty či služba v čínskych diplomatických zastupiteľstvách (Lung 2015: 50). Okrem bezprostredne lingvistickej funkcie tlmočníci museli vykonávať aj funkciu historiografov čínskej diplomacie. Pripravovali správy o priebehu diplomatických stretnutí, pričom štruktúra takýchto správ sa zakladala na

vopred položených otázkach. Následne najneskôr do mesiaca ich mali odovzdať historickému oddeleniu (Lung 2015: 53). Tieto záznamy taktiež slúžili ako oficiálny podklad na vydanie komuniké, zostavenie bilaterálnych zmlúv a i. (Baigorri-Jalón 2015: 35).

Profesiú tlmočníka širšie vnímali aj v Starom Ríme a Starom Grécku, v dôsledku čoho tlmočníkov bežne poverovali špecifickými zadaniami. „Od tlmočníka sa vyžadovali nielen jazykové znalosti, ale aj šikovnosť, prefikanosť, ľstivosť a hlboká oddanosť svojmu zamestnávateľovi“ (Müglová 2009: 88). Tlmočníci boli napríklad poverovaní vraždiť nevhodné osoby, získavať tajné informácie, využívať svoje jazykové znalosti na poškodenie dobrého mena určitých ľudí, ale aj sprevádzať vyslancov či vybavovať posolstvá (Müglová 2009: 88). Rovnako tlmočníkov využívali na sprostredkovanie klamstiev a ložných obvinení v prospech iných osôb (Hermann 1956/2002: 19). Sprevádzanie panovníkov a veliteľov armád počas vojenských výprav bolo ďalšou frekventovanou úlohou antických oficiálnych tlmočníkov. „Termín *interpres* ako označenie profesionálnej činnosti sa v starorímskych archívoch najčastejšie vyskytuje v kontexte, ktorý súvisí s armádou a jej veliteľmi“ (Mairs 2015a: 362). Počas Púnskych vojen napríklad tlmočníci plnili funkciu mierových vyjednávačov medzi vojvodcami, zúčastňovali sa rokovaní o kapitulácii s obyvateľmi Cannae či Noly, tlmočili pred Senátom obsah listov adresovaných Hannibalovi, ktoré sa podarilo zachytiť rímskej armáde. Počas vojny medzi Rómom a Numídiou tlmočníkov využíval Lucius Cornelia Sulla v tajných rokovaníach s Bocchom I (Hermann 1956/2002: 20-24).

Spoločenské postavenie diplomatického tlmočníka

Plnenie diplomatických, vojenských či administratívnych úloh popri bezprostrednej translačnej činnosti bolo najčastejšou náplňou práce tlmočníkov slúžiacich na cisárskych dvoroch. Napriek tomu, že sa zhoduje podstata oficiálneho tlmočenia vo viacerých starovekých štátoch, nie je možné hovoriť o homogénnosti statusu antických tlmočníkov.

Kým v Grécku alebo Číne tlmočníkov spravidla vnímali ako zradcov a barbarov, v Egypte a Ríme sa k nim vzťah menil. V starovekom Grécku (cca 400 p. n. l.) tlmočníci sprostredkujúci kontakt s početnými podmanenými národmi úctu nepožívali. „Řekové měli o svém jazyce i vlastní kultuře velmi vysoké mínění, a tak očekávali, že se barbaři řečtinu naučí, a tlmočnickou službu považovali za zbytečnou“ (Getta 2019: 14). Podobne vnímali tlmočníkov aj v starovekej Číne. Vzhľadom na to, že Číňania boli mimoriadne hrdí na svoju kultúru, ovládanie akýchkoľvek cudzích jazykov

sa považovalo za znak barbarizmu a len zriedkavo bolo odobrované či uznávané (Lung 2015: 53). Existencia predsudkov, podľa ktorých cudzie (barbarské) národy mali napodobňovať čínsku kultúru a smerovať k akulturácii, ako aj negatívny postoj ku všetkému „cudziemu“ podporovali ideu sinocentrizmu, v dôsledku čoho tlmočníci dlhodobo patrili do najnižšej spoločenskej vrstvy.

V starovekom Egypte (približne 3000 rokov p. n. l.) „byli tlmočníci vnímaní jako bytosti, propůjčující své schopnosti do služeb faraona“ (Getta 2019: 14), pochádzali z radov šľachty a faraóni si ich veľmi vážili. V rámci egyptskej spoločnosti, ktorá bola rozdelená do siedmich kást, mali svoje miesto aj tlmočníci a ich povolanie sa dedilo z generácie na generáciu (Müglová 2009: 84). Neskôr (približne 5. st. p. n. l.) sa vzťah faraónov a spoločnosti k tlmočníkom zmenil a prestal pôsobiť jednoznačne. Jednak si tlmočníkov vážili, lebo si uvedomovali ich užitočnosť a nezastupiteľnú úlohu v interkultúrnej komunikácii, no jednak čoraz častejšie podozrievali z nestrannosti, ba dokonca špionáže (čo vzhľadom na špecifikovanú náplň práce tlmočníkov mohlo mať svoje opodstatnenie). Reakciou na vyššie uvedené bolo to, že na dvory faraónov počas diplomatických rokovaní začali privolávať dvoch tlmočníkov pre každú rokujúcu stranu. Tým sa mala zabezpečiť nezaujatosť a nestrannosť tlmočenia, a teda aj napraviť reputácia jazykových mediátorov. Pripomenieme, že sa toto protokolárne pravidlo zachovalo aj je prísne dodržiavané v diplomacii dodnes.

V Ríme boli tlmočníci „váženými osobami a často ich poverovali aj zahraničnými misiami“ (Vertanová et. al. 2015: 12). Tlmočenie tu bolo uznávané aj pre dôležitosť udržiavania komunikácie s vyspelejšími Grékmi. Napriek tomu ani v Ríme nebol postoj k tlmočníkom vždy rovnako kladný. „Status tlmočníka neraz bol negatívne stigmatizovaný a jeho osobnosť charakterizovaná ako falošná, dvojtvárna, pokrytecká či zradná“ (Mairs 2015a: 364). Mohlo to súvisieť napríklad so špecifitou úloh zadávaných tlmočníkom (zavraždiť, oklamať, vyzvedať), ale aj s mimoriadnou oddanosťou svojmu chlebobarcovi, v dôsledku ktorej boli tlmočníci ochotní s pokorou prijať akékoľvek rozkazy. „Tlmočníci boli svým zamestnavateľom naprosto oddaní a často boli poverovaní rôznymi úkolmi, ktoré presahovali rámec tlmočenia a nestavely je do najlepšieho svetla“ (Ševčíková 2016: 15).

Atavizmy minulosti v dnešnej podobe diplomatického tlmočenia

Súčasná podoba diplomatického tlmočenia vo svete nie je homogénna a líši sa v závislosti od geografickej príslušnosti. Najčastejšie pod diplomatickým tlmočením chápeme *konzekutívne tlmočenie pre politických predstaviteľov*

štátu a diplomatov, ktoré sa môže realizovať tak v podobe vysokej konzekutívy, ako aj v podobe styčnej konzekutívy (*liaison*) a jeho cieľom je presný a korektný transfer informácií štátneho, politického alebo medzinárodného významu”. Túto definíciu diplomatického tlmočenia je možné rozšíriť aj o ďalšie dištinkatívne vlastnosti, ktoré sa však zachovali len v jednotlivých podobách diplomatického tlmočenia ako atavizmy ďalekej minulosti.

Stacionárnosť je vlastnosť, ktorá sa z obdobia starovekých civilizácií zachovala v súčasnej podobe diplomatického tlmočenia napríklad v Rusku, Číne, Kórei či Španielsku. Ide o taký spôsob organizácie spolupráce zadávateľa tlmočenia (štátu, diplomatov, oficiálnych zahraničných predstaviteľov a i.) a tlmočníka, keď je posledne menovaný súčasťou vnútorných štruktúr štátnej správy – najčastejšie rezortu zahraničných vecí (Setton, Dawrant 2016: 29). Diplomatickí tlmočníci boli internými zamestnancami oficiálnych útvarov zriaďovaných pri cisárskych a kráľovských dvoroch už od čias starovekých civilizácií. Neskôr, v období stredoveku, dokonca vznikol inštitút tzv. dvorových tlmočníkov, populárny najmä v Byzancii, Číne, Kórei, starých afrických ríšach (dnes Ghana, Mali, Zimbabwe) a i. (Pöchhacker 2015: 51). Zámerom tohto inštitútu bolo predovšetkým zabezpečiť si spoľahlivého a oddaného tlmočníka, pre ktorého neexistovala zásada tlmočnickej neutrality a ktorý musel byť naklonený svojmu zamestnávateľovi.

Bipartita diplomatického tlmočenia predpokladá účasť dvoch tlmočníkov pri oficiálnych bilaterálnych rokovaniach. Podľa diplomatického protokolu viacerých krajín sveta “tlmočí diplomatický tlmočník do jazyka druhej strany iba to, čo povedali osoby na jeho strane” (Setton, Dawrant 2016: 31). Často sú rokujúce strany obozretné pri spoliehaní sa na tlmočníka druhej strany, najmä ak ide o dôverné stretnutia vysokopostavených osôb.

Exkluzivita diplomatického tlmočníka vyplýva z vyššie spomínanej stacionárnosti a znamená príslušnosť tlmočníka tej rokujúcej strane, pre ktorú pracuje. Rovnako ide o prežitok minulosti. Výraznou vlastnosťou exkluzivity prirodzene je aj zníženie miery nestrannosti, nezaujatosť a neutrality tlmočníka, keďže je prezentovaný ako súčasť len jednej zo strán-participantov. “Diplomatickí tlmočníci (podobne ako vojenský tlmočníci a “in-house” tlmočníci) nie sú neutrálnou nezaujatou treťou stranou a ich príslušnosť je presne daná” (Setton, Dawrant 2016: 29).

Za atavizmy minulosti považujeme aj vnímanie funkcie diplomatického tlmočníka ako vstupnej brány do diplomacie (Rusko, Čína, Kórea), väčšiu slobodu tlmočníka s možnosťou zasahovania do východiskového textu (Rusko) alebo povinnosť tlmočníkov pripravovať reporty po realizovaných rokovaniach (Rusko, Čína, Španielsko, Francúzsko). Staroveké pomery a určité spoločenské kanóny tak sformovali základňu pre ďalší vývoj diplomatického tlmočenia ako špecifického druhu ústnej translácie.

Záver

O starovekom diplomatickom tlmočení teda vo všeobecnosti platí, že bolo vnímané ako polyfunkčná forma mediácie, ktorej hlavným dištinktívnym znakom je zlúčenie diplomatických, administratívnych či právnych úloh vykonávaných pre suveréna. Dôvodom, pre ktorý tlmočenie nazývame diplomatickým napriek jeho dobovej rôznorodosti, je najmä charakteristika komunikačného kontextu a sociálneho statusu rečníkov. Z inštitucionality komunikačného kontextu, ktorou je podmienený aj základný cieľ starovekého diplomatického tlmočenia, a to oddaná služba cisárskemu dvoru a jeho záujmom, plynie aj vyššie spomínaná špecifickosť náplne práce tlmočníka spočívajúca v kombinovaní translačnej činnosti a diplomatických, zmierovateľských, vyjednávacích a ďalších funkcií.

Diplomatickým tlmočením v staroveku teda nazývame sprostredkovanie oficiálnej komunikácie medzi najvplyvnejšími ľuďmi štátu – panovníkmi. Rovnako sem zaraďujeme mediáciu medzi panovníkmi a ich podriadenými, resp. podriadovanými národmi. Vzhľadom na to, že teritoriálna či autoritatívna expanzia patrila medzi kľúčové úlohy starovekých vládcov a bola neoddeliteľnou súčasťou starovekého spôsobu riadenia štátu a diplomacie, diplomatické tlmočenie zahrňovalo aj prvky vojenského tlmočenia v dnešnom chápaní tohto pojmu. Z tohto dôvodu aj vyššie spomínané príklady spolupráce tlmočníkov a vojvodcov zaraďujeme do kategórie diplomatického tlmočenia.

Literatúra

- BAIGORRI-JALÓN, J. (2015): The history of the interpreting profession. In: MIKKELSON, H.; JOURDENAIS, R. (eds.): *The Routledge Handbook of Interpreting*. New York: Routledge.
- GELB, I. J. (1968): The word for dragoman in the Ancient Near East. *Glossa*, 2: 93-104.
- GETTA, J. (2019): *Jak se tlumočilo a tlumočí v Namíbií*. Praha: FF Univerzity Karlovy.
- HERMANN, A. (1956/2002): Interpreting in Antiquity. In: PÖCHHACKER, F.; SHLESINGER, M. (eds.): *The Interpreting Studies Reader*. London, New York: Routledge, s. 15-22.
- CHEUNG, M. (2005): „To translate“ means „to exchange“? A new interpretation of the earliest Chinese attempts to define translation („fanyi“). *Target*, 17(1): 27-48. <https://doi.org/10.1075/target.17.1.03che>.

- LUNG, R. (2011): *Interpreters in Early Imperial China*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- LUNG, R. (2015): China. In: PÖCHHACKER, F. (ed.): *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. Vienna: University of Vienna, s. 49-54.
- MAIRS, R. (2010): Interpreters and translators in Hellenistic and Roman Egypt. In: SCHUBERT, P. (ed.): *Actes du 26e Congrès International de Papyrologie, Genève 16-21 Août 2010*. Geneva: Droz, s. 457-462.
- MAIRS, R. (2015b): Egypt. In: PÖCHHACKER, F. (ed.): *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. Vienna: University of Vienna, s. 137-139.
- MAIRS, R. (2015a): Rome. In: PÖCHHACKER, F. (ed.): *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. Vienna: University of Vienna, s. 361-362.
- MÜGLOVÁ, D. (2009): *Komunikácia, tlmočenie, preklady, alebo Prečo spadla Babylonská veža?* Bratislava: Enigma.
- PÖCHHACKER, F. (2015): *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. Vienna: University of Vienna.
- ROHÁČ, J. (1998) (ed.): *Kronika ľudstva*. Bratislava: Fortuna print, a.s.
- ROLAND, R. (1999): *Interpreters as Diplomats. A Diplomatic History of the Role of Interpreters in World Politics*. Ottawa: University of Ottawa Press.
- SETTON, R.; DAWRANT, A. (2016): *Conference Interpreting. A Complete Course*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- ŠEVČÍKOVÁ, H. (2016): *Dějiny tlumočení [Závěrečná práce, Evropský kurz konferenčního tlumočení (EMCI)]*. Praha: Ústav translatologie FF Univerzity Karlovy.
- VERTANOVÁ, S. et. al. (2015): *Tlmočník ako rečník*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.

Kontakt:**Mgr. Lizaveta Madej**

Katedra rusistiky	Department of Russian and East
a východoeurópskych štúdií	European Studies
Filozofická fakulta	Faculty of Arts
Univerzita Komenského v Bratislave	Comenius University in Bratislava
E-mail Address: lizaveta@lizaveta.sk	

Jazyk představitelů a novinářů ČSSR v období Pražského jara 1968

Tomas Maier

Abstract

The Language of Representatives and Journalists of Czechoslovakia during the Prague Spring 1968. *The article deals with changes in the language of the representatives of the socialist state and with the new way of expression of progressive journalists during the Prague Spring 1968 from a selected sample of speeches, documents, reports, and comments of the Rudé právo, the newspaper of the Central Committee of the Communist Party of Czechoslovakia. The author compares the political terms, collocations, and idioms from various speeches, documents, interviews, and comments with the common language used in previous periods.*

Keywords: language, politics, speeches, documents, newspapers Rudé právo, Prague spring.

Klíčová slova: jazyk, politika, projevy, dokumenty, noviny Rudé právo, Pražské jaro.

Úvod

K výzkumu vztahu jazyk a politiky bezpochyby patří nejen jazyk současný, ale stejně způsob komunikace politických představitelů v minulých obdobích. Literatura věnující se politické lingvistiky je bohatá na výzkumy jazyka bývalých nedemokratických režimů, ať už toho nacistického (Pörksen 2000; Brunssen 2010) nebo komunistického (Schmiedtová 2013, 2014; Štefančík, Nemcová 2015). Právě komunistický režim poskytuje dostatek výzkumných možností na zkoumání jazyka nedemokratického období. Komunistická strana naplno využívala propagandu jako prostředek k posilování svého mocenského monopolu. V tomto článku se však podíváme na světlé období československých dějin, kdy komunistický režim, i když jen na několik měsíců, ovlivnil proces demokratizace, který se ale skončil násilně propadnutím země vstupem vojsk cizích států.

Článek navazuje na ten z předchozího sborníku Jazyk a politika – na pomezí lingvistiky a politiky V. Své téma jsem si vybral především pro

aktuálnost morálního apelu československého jara 1968, totiž ochrany lidské důstojnosti a s ní souvisejícího nezadatelného a přirozeného nároku člověka na svobodný život v demokratickém a právním státě. Na prosazení a udržení těchto vymožeností je třeba nelehké občanské statečnosti, kterou během Pražského jara projevili nejen čelní politici, ale i novináři. Tento rok to bylo sto let od vzniku Komunistické strany Československa, která ve svých počátcích byla nejen stranou jisté části tehdejšího dělnictva, ale také samouků, humánně a sociálně smýšlejících vzdělavců, umělců a nikoliv kariéristů a nepřátel společnosti (Johnson 2000; Tibenský et al. 1978: 689).

Právě slovo a slova měla v době pokusu o nastolení svobodnějšího a spravedlivějšího společenského systému v Česku a Slovensku velkou sílu, čehož si bylo kremelské vedení dobře vědomo. Slovo, resp. jazyk se totiž považuje za základní prostředek politiků, a to bez ohledu na to, zda jde o režim demokratický nebo nedemokratický (Kilian 1994; Niehr 2014; Cingerová, Dulebová, Štefančík 2021).

Pražské jaro

Den před oznámením složení nové vlády na čele s premiérem Oldřichem Černíkem (Česal 2012: 217), v pondělí 8. dubna 1968 se konalo rozšířené zasedání ústředního výboru Národní fronty, jejímž předsedou byl zvolen člen Ústředního výboru Komunistické strany Československa (dále jen ÚV KSČ) a poslanec Národního shromáždění Dr. František Kriegel. Ve svém úvodním projevu označil vývoj v zemi jako demokratizační, *kdy se vyzvedají svobody občana, slova, tisku, shromažďování a další*. Velmi diplomaticky dále podotkl, *že je ke cti KSČ, že právě v lůně jejich vedoucích orgánů byl dosavadní nezdravý stav poznán* Onen tělesný obraz by byl možná vyzněl obscénně, kdyby se nejednalo v osobě veterána, *Španěláka*, také o lékaře. Podobná sofistika byla brilantní, sotva však nadchla moskevské aparátníky, kteří přežili Stalinovy čistky (Rudé právo 1968).

V Parku kultury a oddechu Julia Fučíka, na pražském výstavišti se také 8. dubna 1968 konala významná akce, celopražský aktiv funkcionářů KSČ, na kterém vystoupil generální tajemník ÚV KSČ (dále jen generální tajemník) Alexander Dubček. Ve svém projevu hovořil o krajnostech *ignorujících objektivitu a principy socialistické demokracie i naší stranické etiky, vyvolávání vášní a mýst i nesocialistické tendence*, které označuje za škodlivé snahám a úsilím Komunistické strany (dále jen strany) a společnosti. *Krajnosti* byly činy, které by se dříve označovali za *subverzivní činnost* a *antisocialistické tendence* by před nedávnem byly

označeny *kontrarevolucí*. V tom ohledu jsou tato slova jistě velkým pokrokem směrem od totalitního slovníku. O kontrarevoluci se generální tajemník vyjadřuje pouze jako o obavách z ní. *Byly zde obavy, zda "prudký výbuch" aktivity nepovede k anarchii, nebo dokonce k nějakým kontrarevolučním pokusům* (Rudé Právo 1968).

Po složení slibu nové vlády na Pražském hradě dne 9. dubna 1968 předseda vlády ing. Oldřich Černík prohlásil: *Naše země a národy žijí uprostřed střední Evropy, jsou mnoha pouty svázány se světem; mezinárodní dělbu práce, kulturou, uměním, vzdělaností. Chci vás ubezpečit, že na tyto slavné tradice našich národů, které spočívají v hlubokém demokratismu a humanistických cílech, chce československá vláda dále navázat a rozvíjet je. Budeme se starat, aby byla uchována a rozmnožena demokratická práva a svobody našich občanů. Stejně tak, aby byla rozmnožena "demokratická práva" a svobody národů a národností naší republiky* (Rudé právo 1968). Vedle pojmů *humanita a demokratická práva*, kterými se komunisté oháněli i v té nejhorší době, objevují se zde i *demokratické svobody*, které se spíše podobaly slovníku představitelů západních zemí a československých emigrantů.

Na titulní straně Rudého práva a Pravdy z 11. dubna vyšel rozsáhlý rozhovor s Alexandrem Dubčekem. V souvislosti s obnovením důvěry funkcionářů a členů strany se A. Dubček vyjádřil, *že nesmíme ztrácet ze zřetele stranickou etiku, důstojně, humanisticky, dbát na zákon, aby nedošlo k takovým chybám, které bychom zase museli později napravovat*. Na otázku, jaký je názor generálního tajemníka A. Dubčeka na demokracii v souvislosti s disciplínou odpověděl Generální tajemník takto: *Demokracii chápu jako určitý řád, nejenže nevyklučuje disciplínu, ale zahrnuje ji v sobě, což je totiž podstatnou stránkou demokracie. ... Chápat demokracii jako stav, kdy každý mluví do všeho a dělá si co chce, to je anarchie, která nemá s demokracií nic společného* (Rudé právo 1968).

Pod titulkem *Měřítkem pokrokového myšlení budou výsledky práce* vyšel výmluvně článek o setkání nového premiéra s horníky severočeského revíru ve čtvrtek 12. dubna. V tomto čísle Rudého práva z 13. dubna akademik Zdislav Šulc, pozdější signatář Charty 77 hodnotí Akční program KSČ, předložený 5. dubna 1968 jako východisko pro utváření *nového modelu socialistické společnosti*. Termín v socialistické společnosti dosud neslýchaný a nevídaný, snad ani v bratrské a nezávislé Jugoslávské socialistické federativní republice.

12. dubna Josef Smrkovský, bojovník proti nacistické okupaci a člen předsednictva strany promluvil k stranickým kolegům na okresním výboru ve Strakonících a informoval o posledním plénu ÚV KSČ. O rehabilitacích řekl: *V těchto případech je třeba čestně a poctivě napravit, co se napravit dá.*

Je však zbytečné , aby si někdo představoval, že se mu třeba navrátí znárodněný majetek. Revoluční akty zůstanou v platnosti. Zároveň též vzpomenu *hysterii, se kterou se dělají senzace ve stylu stříbrňáckého tisku s drásáním nervů. (...) Vystoupil jsem na plénu Ústředního výboru (dále jen ÚV) s požadavkem rehabilitace obětí zvěle, (...) proto mám plně morální právo postavit se proti dryáčnictví, proti snahám vysloužit si na něm ostruhy* (Rudé právo 1968).

Josef Smrkovský promlouval k občanům používaje silných obrazů a sečtělému publiku známých publicistických, často expresivních slov. Již v předešlém setkání s veřejností v Praze, ve Slovanském domě Na příkopě varoval před senzacemi a chtěl postoje své a strany vypovědět v korektním pokojném způsobu. Přesto v kombinaci s jeho otcovským projevem a příjemným, takřka dramatickým hlasem vyvolal u posluchačů nebyvalou pozornost nezvyklou při nudných stranických projevech s opakujícími se frázemi aparátnické marx-leninské mluvy. Tím se J. Smrkovský ale stával právě onou senzací, kterou nechtěl vyvolat, protože jej mládež a ostatní lidé žijící v naději přímo hltali.

Redaktor Miloš Fiala ve svém komentáři v Rudém právu ze 13. dubna odvážně ale nepřímou a skrytě předhazuje našemu Velkému bratroví, *že při hledání nových cest (...) je třeba zevrubnou analýzu metod, které při řízení strany a státu neuspěly, ukázaly se cizími jak tradicím českých a slovenských komunistů, tak demokratickým tradicím našich národů* (Rudé Právo 1968). Rozumějme, národy mocného Sovětského svazu nemají demokracii a právní stát ve svých DNA, proto si Slováci a Češi budou socialismus budovat jako I. buržoazní republiku. Ne příliš perspektivní pro ruský mluvící národy a jejich neslovanské krajany. Přitom právě oni pomalu začínali louskat češtinu Rudého práva, ku podivu stále dostupného v sovětských novinových stáncích, aby se něco dozvěděli z obrodného procesu v Praze.

... socialismus neohrožuje kritické zkoumání pravého stavu věcí, nýbrž jeho retušování, zamlžování, potlačování práva na svobodu kritiky, napsal na závěr Miloš Fiala.

Právě slovo *retušování* mohlo brežněvistické soudruhy značně znepokojit. Vždyť *retuš* nebo *retuše* byla používána v sovětském Rusku na to, aby se upravili starší tváře členů Politbyra, generálů a jiných osobností na portrétech i na hromadných fotografiích. *Retuš* také přirozeně odstranila na důležitých snímcích Lva Trockého po té, co byl vypuzen ze země a následně v Mexiku zavražděn vysokohorským cepínem, vymazala zcela nevinně vyvražděné důstojníky okolo generála Tuchačevského. Retušování bylo vytvářením první *potěmkinovské vesnice* už za vlády carevny Kateřiny

II. (1729 - 1796). Nepodceňujme legendu, slavného režiséra. Chtěl snad také nepřímo šlápnout do problému?

Ve čtvrtek 18. dubna byl do funkce Předsedy Národního shromáždění zvolen člen ÚV KSČ Josef Smrkovský. V projevu shrnul úlohy parlamentu jako náročné a vymezené krátkou dobou. ... *stáváme se spolutvůrci nového uspořádání* specificky československého socialistického státu, *v němž chceme uskutečnit soulad velkých a vznešených ideálů socialismu s demokratickým uspořádáním státu a společnosti* ... právě díky kulturní a civilizační úrovni našich národů *a zakořeněným tradicím humanismu bude československá cesta za uskutečňováním nových cílů* prosta barbarských činů, násilí, lidského utrpení *a projevů* pohrdání lidskou důstojností. *Naprostá většina ... našeho lidu chápe, že ... lepší životní a sociální podmínky* (možno vytvořit) ... *při plném uznávání a respektování základních, práv a zájmů každého jednotlivce* ... (Rudé právo 1968).

Program nové vlády na čele s Ing. Oldřichem Černíkem není, co se týká volby slov a slovních spojení příliš zajímavý. Častěji se však objevují slova *socialistická demokracie, demokratizační, demokratizace, demokratický*. Slovní spojení demokratický socialismus se tu však neobjevil. Velmi frekventovaný je ale plurál občanská práva v příslušné hlavě programového vyhlášení. Podobně potřeba *svobody tisku* zde není jako slovní spojení použito, pouze jako *návrh nového tiskového zákona*. Svoboda pohybu obyvatel do zahraničí se podobně vyjadřuje plánem předložení nového *pasového zákona*, který by umožňoval volný pohyb občanů do zahraničí, pouze s jistými, ale jen dočasnými omezeními, zakotvenými v zákoníku, jak se zde uvádí.

Redaktor Emil Šíp konstatoval ve své poznámce také v nedělním *Rud'ásku*, 28. dubna, že vláda slovy svého vyhlášení přistupuje velmi skromně a pokorně slovy, že *se chce po létech* (uvádí Emil Šíp) *ucházet o důvěru občanů*. Z programu podle autora článku vysvítá, že vláda nechce být jen mechanickou převodovou pákou, či stínovým odrazem nejvyšších stranických orgánů (Rudé právo 1968).

Slavné májové dny

Po spontánním 1. máji se v komentáři redaktora Emila Šípa objevil i v Rudém právu pojem *demokratický socialismus*, dokonce zvýrazněný mezerou za každým písmenem. Autor komentáře tvrdí, že Svátek práce byl jakýmsi referendem ... *1. květen přinesl mnoho závěrů a poučení* ... *Národní fronta, položená dnes na zdravější základy demokracie o socialismu, je u nás i nadále živoucím organismem a její myšlenková*

a zájmová rozmanitost v rámci základní socialistické jednoty může být velkým motorem našeho dalšího pohybu vpřed. Vzhledem k minulým těžkým chybám a deformacím, píše se dále v komentáři, nesmí strana už nikdy dopustit, aby se tento demokratizační proces a jeho dílčí úkoly, zejména rehabilitace, udusily v soukolí byrokratické mašinérie. Občané právem očekávají, že se strana očistí od všech skvrn, které způsobila dřívější vedení a někdy i zásahy zvenčí, ... a že ti, kdož mají vinu, ponесou veškerou ... odpovědnost (Rudé právo 1968).

Ustavující se Svaz vědeckých pracovníků požadující členství v Národní frontě se v pátek 3. května vyslovil na obranu vědy před politickým prověrkami a před *ideologickými deformacemi*. Chce hájit *svobodu vědeckého názoru*. Organizace československých vědců by měla mít *horizontální podobu* bez vedoucích, na bázi rovný s rovným. Hned potom v nedělním úvodníku věnovaném odkazu Květnového povstání českého lidu a 150. výročí narození K. Marxe historik, signatář Charty 77, Václav Vrabec obrazně vysvětloval, že jsme až doposud *nepili z čistých pramenů marxismu*. Pozdější poslanec parlamentu Dr. V. Vrabec, CSc. dále napsal, že republika se dala po osvobození novou cestou, *buodovala socialismus, jehož přijatý model však začal deformovat jeho humanistickou a demokratickou podstatu, vyklešťoval z něho to hlavní, o co šlo Karlu Marxovi, když přemýšlel o hlavních otázkách osvobození člověka, smyslu jeho života* (Rudé právo 1968).

Ve svém projevu 6. května v Smetanově síni Obecního domu v Praze tajemník ÚV KSČ Čestmír Císař přednesl i tato slova ... *Usilujeme o to, zbavit socialismus všeho, co vytvářelo jeho falešnou podobu, a vtisknout mu opravdu humanistický charakter, cítíme znovu a silně potřebu vrátit se k čistým pramenům vědeckého komunismu. ... Ne všechno bylo marxismem, co se za něj vydávalo. Tím naléhavěji potřebujeme rozmach myslitelské kapacity našich marxistů, tím spíše usilujeme o soudobou revoluční teorii a praxi našeho již fungujícího socialismu* (Rudé právo 1968). K poslednímu snad třeba dodat, že Moskva od Československa nevyžadovala myslitelské kapacity nýbrž poslušnost, jakkoliv tato byla v rozporu Chartou Organizace spojených národů, její preambulí o právu na lidskou důstojnost.

Uvnitř sociálně demokratických stran se objevilo komunistické křídlo, které pochopilo bolševický vzor jako prokazatelně spolehlivou cestu k vítězství revoluce. Ti, kdo zůstali věrní sociáldemokratismu, odmítali bolševismus jako násilnický a nedemokratický, nechápajíce pranic půdu a kořeny, z nichž zákonitě vyrostl ... neopomněl však řečník dále uvést (Rudé právo 1968).

Redaktor Karel Vaněk napsal úvodník svátečního vydání Rudého práva na Den vítězství nad fašismem: "Letošní výročí zastihuje naši vlast v *kvasu procesu*, který na odkaz 9. května 1945 přímo a organicky navazuje. Na jeho zrodu má lví podíl *obrodné úsilí naší strany*, jež dovedla v pravou chvíli rozpoznat příčiny a zdroje omylů chyb, které skutečný smysl 9. května překrucovali a které činily *ovzduší* naší společnosti, jež mělo být v socialismu bytostně demokratické, *dusným*, až takřka *nedýchateľným*. ... Tak jako se strana postavila ... do čela ... osvobozenického boje, tak se v současné době se stejnou naléhavostí postavila do boje za *renesanci demokratických atributů* socialismu, je opět vedoucí silou uskutečňování idejí bratrství obou národů a ostatních národností naší republiky, spojených živými tradicemi *humanismu, demokratismu a tolerance*, opřenými nyní navíc o pevnou základnu socialismu, ..." (Rudé právo 1968).

Zdá se, že některé souvislosti se až na sílu konstruovali, což je u jazyka politiků a tím spíše u ideologů běžné. Poprvé snad zaznívá *renesance* v souvislosti s *atributy socialismu*.

Pod památnou horou Říp přednesl 10. května projev u příležitosti 100. výročí Řípského tábora lidu prezident republiky a armádní generál Ludvík Svoboda: "... I dnes prožíváme vážné období... nadějí ... (a) zásadních rozhodnutí o naší socialistické cestě vpřed. Klademe si cíl *demokratické obrody* naší společnosti. Přistupujeme k vytvoření *nového typu socialistické demokracie*. ..., která podporuje plný rozvoj lidské osobnosti, v níž kultura prostupuje všechno lidské konání ..." Dále s hlavním projevem vystoupil generální tajemník strany Alexander Dubček: „Všechno velké a *doopravdy lidské* je životodárným pramenem pro dnešek. Tvoříme model *demokratické socialistické společnosti* ... který umožní plný rozvoj osobnosti ... národů a národností. ... *Plný rozvoj národního života* považujeme za nezbytnou podmínku vyspělé socialistické společnosti.“ (Rudé právo 1968) Národní povědomí bylo dosud v pozadí za vyzdvihováním internacionalismu dělnické třídy. *Doopravdy lidské* znamenalo, že dosud nebyl lidský přístup skutečný. Odtud jistě pochází pojem *socialismus s lidskou tváří*. Tento pojem se však v Rudém právu do května zřejmě neobjevil a pokud ano, potom ne na titulních stránkách. I citace z manifestu z roku 1868, přednesená Alexandrem Dubček jasně vyjadřuje tehdejší náladu: *Chceme být konečně šťastní a svobodní ve své vlasti, jak bývali naši otcové: chceme, aby svobodný a slavný kdysi národ ... opět se stal pánem svých osudů a rozhodoval o všech věcech jen sám ...* (Rudé právo 1968).

Podobná slova vyjadřovala touhu po zbavení se cizího jha. Vycházela jistě i z *Kšaftu* (Závěti) *umírající matky Jednoty bratrské* učitele národů a biskupa Jan Ámose Komenského: "Věřím i já Bohu, že po přejití vichřic hněvu, vláda věcíh tvých k tobě se opět navrátí, ó lide český." Ne náhodou

se tato slova v obměně nacházejí v Motlitbě pro Martu desítky let zakázané, statečné Marty Kubišové. Její žalozpěv ale vynechává adjektiv *český* a obrací se pouze k lidu, možná, aby zahrnula oba národy (Brabec, Rada 1968).

Významný představitel dramatických rolí, herec Národního divadla, Vítězslav Vejražka přečetl manifest shromážděných pod horou Říp. Ten se hlásí k odkazu *pokrokových a demokratických myšlenek*. V manifestu se dále prohlašuje: „... Tradice našich národů promlouvají k nám dnes s obrovskou silou a naléhavostí. Naše *národy očišťují ryzí socialistické hodnoty* soudružské pospolitosti a sociální spravedlnosti *od nedemokratického nánosu minulých let* a právem se přitom vracejí k základním dějinným zdrojům *národní svobody*, československé státnosti, *demokratismu*, jednoty kultury a lidu, aby z nich čerpali sílu k důslednému dovršení obrodného, demokratizačního procesu. Velký proud demokratické obrody socialistického Československa potřebuje aktivní účast a dobrou práci nás všech.“ (Rudé právo 1968)

Po letech potlačování také všeho národního se v manifestu potvrzuje *národní svoboda* a socialistické hodnoty se *očišťují do ryzosti od nánosu minulosti*, a to i přesto, že už došlo ke kritice kultu osobnosti za generálního tajemníka Chruščova a jeho také jeho uklizení do zapomnutí. Přeto slova silná a v takovéto souvislosti dosud neslychaná.

Předseda Národního shromáždění (dále jen NS) Josef Smrkovský 11. května v Plzni na mírové slavnosti Svazu československo-sovětského přátelství „podotkl, že krajské konference KSC i prvomájové oslavy jasně prokázaly, že zdrcující většina lidu stojí na principech *demokratického socialismu*. Opět se tu setkáváme s pojmem, který byl po potlačení Pražského jara v letech 1968 - 1969 a za normalizace v období 1970 - 1985 odsouzen do uvozovek, přičemž se psalo a hovořilo o *tak zvaných představitelích* „demokratického socialismu“. Jeho prosazení v rámci rétoriky strany a socialistického tisku bylo ale na jaře 1968 převratné

Předseda NS Josef Smrkovský v této řeči použil velmi odvážná slova, když řekl: “Že ... bratrské vztahy (se socialistickými zeměmi) musí být tvořeny na základě *naprosté vzájemné rovnoprávnosti*. *Naši přátelé nesmějí mít za zlé*, když třeba v tom, či onom se od nich budeme lišit, přičemž náš společný cíl zůstává nesporně stejný – v prvé řadě udržet mír.” Předtím ještě zdůrazňuje, že Československo je pevnou součástí socialistického tábora a že naše *přátelství se Sovětským svazem a socialistickými zeměmi je nedotknutelné*. Volbu těchto velmi loajálních a taktických výrazů a pojmů vůči Moskvě a jejímu bloku, je jistým příkladem toho, co J. Smrkovský minil slovy: “Nesmíme se dopustit žádné takové chyby, která by mohla zmařit ty velké naděje, které dnes náš lid uvádějí do pohybu vpřed. Dobře

se rozmyslet nad každým rozhodnutím, najít čas na důkladné uvážení, aby závěry, ..., byly rozumné a *odpovědné*.” (Rudé právo 1968) *Odpovědnost* je jistě zdůrazňována zejména z důvodu historické zkušenosti se sovětskými tanky v Berlíně 1953 a Budapešti 1956.

Závěr

Článek měl chronologicky navázat na příspěvek z předešlé konference Jazyk a politika - na pomezí lingvistiky a politiky V. s názvem Jazyk oficiálních míst a tisku v Československu za Pražského jara 1968. Doba od jmenování nové vlády ing. Oldřicha Černíka je charakteristická tím, že i vysocí představitelé socialismu odvážněji volí svá slova. Ze *socialistické demokracie* se v jejich ústech stává *demokratický socialismus*. Přičemž oba jsou z nekomunistického hlediska oxymórony.

Velmi diplomaticky byla volena slova pro důvody specifické cesty socialismu v ČSSR. Humanistické a demokratické tradice našich národů, tedy především I. republika a boj proti fašismu měli být ospravedlněním, že se Češi a Slováci neubírají cestou *orientální despotie*, jak byl někdy v hyperbole do starověku označován model sovětského socialismu.

Československá státnost, přestože i za I. republiky jistým způsobem reflektovala tradiční váhu Ruska, nebyla pro sovětské vedení nikterak dobrým argumentem čistě *československého modelu* socialismu. Ba naopak, T. G. Masaryk, byl otevřeně a cíleně kritizován v jeho vztazích a aktivitách vůči sovětskému Rusku (Rudé právo 1968).

Excerpované texty

Rudé právo [Newspaper Rudé právo] (1968). Praha.

Literatura

- BRABEC, J., RADA, P. (1968): *Modlitba pro Martu*. Praha: Supraphon.
- BRUNNSEN, F. (2010): „Jedem das Seine“ – zur Aufarbeitung des lexikalischen NS-Erbes. *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 8: 14-20.
- CINGEROVÁ, N.; DULEBOVÁ, I.; ŠTEFANČÍK, R. (2021): *Politická lingvistika*. Bratislava: EKONÓM.
- ČESAL, A. (2012): *České dějiny v datech*. Praha: Československý spisovatel, s. 217.
- JOHNSON, P. (2000): *Nepřátelé společnosti*. Praha: Rozmluvy.

- KILIAN, J. (1994): Sprache in der Politik. Ein einführender Überblick. *Praxis Deutsch*, 21(125): 4-10.
- NIEHR, T. (2014): *Einführung in die Politolinguistik. Gegenstände und Methoden*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- PÖRKSEN, B. (2000): *Die Konstruktion von Feinbildern. Zum Sprachgebrauch von neonazistischen Medien*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.
- SCHMIEDTOVÁ, V. (2013): *Malý slovník reálií komunistické totality*. Praha: NLN.
- SCHMIEDTOVÁ, V. (2014): Srovnání kolokací totalitního jazyka v bývalém Československu s jazykem současným. *Časopis pro moderní filologii*, 9(2): 165-179.
- ŠTEFANČÍK, R.; NEMCOVÁ, A. (2015): The Emigration of the Czechoslovak Inhabitants in the Language of the Communist Propaganda. *Historia y Comunicación Social*, 20(1): 89-105. https://doi.org/10.5209/rev_HICS.2015.v20.n1.49549.
- TIBENSKÝ, J. et al. (1978): *Slovensko. Dejiny*. Bratislava: Obzor.

Kontakt:

Mgr. Tomas Maier, Ph.D.

Katedra nemeckého jazyka	Department of German Language
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava
E-mail Address: maier.nemcina@gmail.com	

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1091-4546>

Slogany a politická korektnosť v čase koronakrízy

Eva Maierová

Abstract

Slogans and Political Correctness in the Times of the Corona Crisis. *The article draws attention to two aspects that have become part of the language used during the pandemic of COVID-19, namely slogans and political correctness. It introduces examples of slogans and politically correct vocabulary in Slovak and analyzes them based on the initial theoretical fundamentals set by these terms and their characteristic features. The comparison with slogans in English, especially in the United Kingdom, is also provided.*

Keywords: slogan, political correctness, corona crisis, political discourse.
Kľúčové slová: slogan, politická korektnosť, koronakríza, politický diskurz.

Úvod

Slogany sú neoddeliteľnou súčasťou politického diskurzu už od nepamäti. V súčasnosti o to viac, že marketingové nástroje sa implementovali do politickej komunikácie, čím vznikol politický marketing. Voliči, resp. potenciálni voliči sú presvedčaní o prednostiach politických strán a ich kandidátov najmä v predvolebných kampaniach, kedy je cieľom hesiel v kondenzovanej a tým aj ľahko zapamätateľnej forme informovať, ale predovšetkým získať hlasy pre danú politickú „značku“.

Keďže koronakríza a pandémie ochorenia COVID-19 zasiahla všetky oblasti spoločenského života a politické reprezentácie jednotlivých štátov či štátnych zoskupení, ako napríklad Európska únia, manažovali epidémiu, slogany sa stali vhodným inštrumentom informovania a presvedčania verejnosti o spôsoboch, ako sa správať v tomto období, o správnosti rozhodnutí vlád v boji proti epidémii v mnohých oblastiach predovšetkým z hygienického, zdravotníckeho, ale aj ekonomického hľadiska.

V súvislosti s týmito procesmi bolo nutné brať do úvahy politickú korektnosť, ktorá sice vznikla v Spojených štátoch amerických, ale globalizá-

cia prispela výraznou mierou k tomu, že sa tento termín udomácnil aj v ďalších regiónoch, európske krajiny nevyvímajúc.

Cieľom tohto príspevku je poukázať na lingvistické prostriedky, ktoré sa v heslách objavili v čase koronakrízy na Slovensku v porovnaní s niektorými krajinami, kde sa hovorí po anglicky (najmä so Spojeným kráľovstvom), berúc pri tom do úvahy politickú korektnosť, ktorá ovplyvňuje výber vhodných jazykových prostriedkov.

Slogan – teoretické východiská

Podľa Slovníka súčasného slovenského jazyka (2011) je *heslo* definované ako „2. stručne (slovne) vyjadrená zásada, myšlienka“, ktorého synonymom je *slogan* – „vtipné náborové heslo“ (Synonymický slovník slovenčiny 2004). V anglickej lexikografii sa pri definícii termínu *slogan* kladie dôraz na jeho stručnosť a zapamätateľnosť v oblasti reklamy a politiky (Concise Oxford English Dictionary 2011), čo presnejšie vystihuje tento pojem z nášho pohľadu.

V oblasti reklamy definuje Rein (1982) slogan ako jedinečnú frázu identifikovanú s obchodnou spoločnosťou alebo značkou. Podľa tohto autora je slogan je akousi prezentáciou hlavnej myšlienky reklamnej kampane, ktorá má upútať pozornosť, a preto musí byť zapamätateľný a stručný. Dowling a Kabanoff (1996) dodávajú, že slogan je zapamätateľný nielen sám o sebe, ale zároveň prispieva k zapamätaniu si konkrétnej firmy alebo značky.

V politickom diskurze Allgayer a Kanemoto (2021) vnímajú slogan ako kultúrne podmienenú ideologickú konštrukciu vo forme ideografu, ktorého účelom je kolektívne riadenie, slúžiaci na (ne)ospravedlňovanie určitého správania. Autori tiež tvrdia, že politický slogan je účinným rétorickým nástrojom artikulácie politických cieľov, navodenia politického povedomia a formovania určitých kultúrnych postojov. Z pohľadu X. Lu (1999) je slogan konkrétnou formou verejného diskurzu zameranou na zjednotenie myslenia verejnosti a podnecovanie verejných akcií a reakcií.

V reklamnom aj v politickom marketingu je slogan dôležitou súčasťou imidžu značky a v politike je spájaný s konkrétnymi stranami, prípadne hnutiami. Tak, ako mnohí používatelia spoznajú produkty firiem len na základe ich reklamných hesiel, napr. *Just do it* (Nike), *Think Different* (Apple), *Keď ju miluješ, nie je čo riešiť* (Kofola), *Najlepší idú za nami* (Tatra banka), vrývajú sa do pamäti aj politické heslá ako *Yes, We Can* (Barack Obama), *Liberté, Égalité, Fraternité* (heslo Francúzskej revolúcie a Francúzskej republiky), *Úprimne, odvážne, pre ľudí* (hnutie Obyčajní ľudia a

nezávislé osobnosti). Podľa Leecha (1972) sú slogany dokonca efektívnejšie ako logá firiem, resp. v našom prípade značky politických strán a hnutí.

Ako je zrejmé z prechádzajúcich definícií a príkladov, základnými charakteristickými črtami sloganov sú:

- stručnosť,
- zrozumiteľnosť,
- zapamätateľnosť,
- nápaditosť.

Všetky uvedené charakteristiky sa navzájom podmieňujú a nemôžu existovať izolovane, lebo len ich komplexný účinok vedie k efektívnosti sloganov, pričom pod efektívnosťou rozumieme to, do akej miery je slogan schopný priamť jeho recipientov k určitému správaniu propagovaného daným heslom, či je to kúpa výrobku, preferencia značky, identifikovanie sa s určitými politickými ideami a podobne.

Stručnosť sa prejavuje jednak na lexikálnej úrovni výberom predovšetkým jednoslabičných a dvojslabičných slov najmä v angličtine, kde je tendencia k monosylabizmu silnejšia ako v slovenčine (Jespersen 2010) a jednakoch na syntaktickej úrovni, keďže sa v sloganoch používajú krátke, často trojslovné frázy (*Impossible is nothing* – Adidas, *I'm lovin' it* – Mc Donald's; *Black Lives Matter* – politické hnutie proti policajnej brutalite a rasisticky motivovanému násiliu v USA) obsahujúce eliptické formulácie (*Way of Life!* – Suzuki, *Das Auto* – Volkswagen, *#MeToo* – hnutie proti sexuálnemu obťažovaniu a zneužívaniu), pričom menné frázy sú v sloganoch oveľa častejšie ako verbálne slovné spojenia (Skračič, Kosović 2016). Stručnosť sa však môže dostať do určitého konfliktu so zrozumiteľnosťou posolstva vyjadreného sloganom. Oproti tomu niektorí autori tvrdia, že vágnosť je v politickom diskurze zámernou komunikačnou stratégiou (Gruber 1993).

Zapamätateľnosť či rozpoznateľnosť sloganu je úzko prepojená s jeho stručnosťou, zrozumiteľnosťou a samozrejme aj s nápaditosťou, respektíve kreativitou, čím sa úspešný slogan často odlišuje od tých, ktoré upadli do zabudnutia. Posledné dve charakteristiky sú reflektované v umeleckých jazykových prostriedkoch, ktoré prispievajú k mnemotechnickému efektu.

Umelecké jazykové prostriedky či rečnícke figúry sa v sloganoch využívajú na všetkých jazykových úrovniach. Na fonologickej úrovni sú to zvukové techniky (Dubovičienė, Skorupa 2014) ako rým, aliterácia, asonancia, konsonancia, rytmus a onomatopoja. Na sémantickej úrovni sa v sloganoch vyskytujú trópy ako prirovnanie, metafora, personifikácia, metonymia, synekdocha a slovná hračka. Na syntaktickej úrovni sa používajú paralely, idiómy, elipsy a opakovanie. Na štylistickej úrovni sú slogany často charakterizované hovorovým jazykom.

Na základe týchto teoretických poznatkov budeme analyzovať slogany a heslá, ktoré sa objavili v slovenských médiách (v tlači, rozhlase, televízii a sociálnych sieťach) v období od začiatku roka 2020 po august 2021 a porovnáme ich so sloganmi v médiách publikovaných po anglicky.

Slogany v čase koronakrízy

V čase, keď svet zasiahla pandémia ochorenia COVID-19, museli vlády a zdravotnícke a epidemiologické autority zareagovať na túto situáciu okamžite a efektívne, pretože aj koronavírus sa šíril z Číny veľkou rýchlosťou. Väčšina krajín na takúto situáciu nebola pripravená, a to aj napriek predchádzajúcim epidémiám SARS (2002 – 2004) a MERS (od 2012), ktoré však boli limitované len na určité geografické oblasti, predovšetkým na časti Ázie a Blízkeho východu. Táto reakcia okrem iných dôležitých krokov zahŕňala aj tlačové konferencie predstaviteľov vlády a vládnych inštitúcií, kde informovali obyvateľov o prijatých či zamýšľaných opatreniach. Takáto komplexná téma, akou je pandémia COVID-19, si preto vyžadovala určité zjednodušenie a zároveň aj jasné a zrozumiteľné inštrukcie pre recipientov, čo spĺňajú heslá, ktoré sa spájajú s obdobím koronakrízy. Ako už bolo spomenuté, ich cieľom bolo zjednotenie myslenia verejnosti a podnecovanie verejných akcií a reakcií (Lu 1999) v boji proti pandémie.

Rúško nie je hanba bolo prvým heslom, ktoré sprevádzalo koronakrízu od úplného začiatku. Nebolo iniciované z politických kruhov, ale odborníkmi, konkrétne MUDr. Kulkovským už 10. marca 2020 (Kulkovský 2020), čo bolo len štyri dni po potvrdení prvého prípadu ochorenia COVID-19 na Slovensku. Ako zdôraznil autor vo svojom blogu, boli to práve sociálne siete, ktoré významnou mierou prispeli k jeho rozšíreniu a popularite. Je zaujímavé, že tento slogan je založený na negatívnej vetnej konštrukcii, a hoci je krátky a zrozumiteľný, nevyužíva žiadne umelecké prostriedky, ktoré by ho urobili zaujímavejším. Napriek tomuto konštatovaniu bolo jedným z najefektívnejších hesiel v protikovidovej kampani, keď sa šírilo sociálnymi sieťami aj vďaka vizuálnemu stvárneniu (viď obr. 1), čo zodpovedá základným marketingovým princípom, a určitou mierou prispelo k zvládnutiu prvej vlny pandémie na Slovensku, keďže presvedčilo obyvateľov o potrebnosti nosenia rúška spolu s osobnými príkladmi politikov a mediálne známych osobností, ktorí sa tiež pričínili o propagáciu tohto sloganu.

Obrázok 1: Rúško nie je hanba

Zdroj: Kulkovský 2020: <<https://dennikn.sk/blog/1800023/ruskoniejehanba-aj-socialne-siete-mozu-niest-pozitivnu-energiu/?ref=inc>>

Zostaň doma bolo heslom na začiatku koronakrízy nielen na Slovensku. *Zostaň doma* našlo odozvu na sociálnych sieťach podobne ako *Rúško nie je hanba* a odpoveďou používateľov bol hashtag *#somdoma*, ktorým dávali najavo ochotu touto formou bojovať proti šíreniu nového koronavírusu. V Európskej únii bolo jeho variantom *Stay at home, save lives!*, do slovenčiny oficiálne preložené ako *Zostaňte doma, zachráňte životy!* (Prekladateľské stredisko pre orgány Európskej únie 2020), ktoré sa však v slovenskom priestore uchytilo v jeho skrátenej podobe. Oproti tomu vo Veľkej Británii sa rozšírená forma *Stay home – Protect the NHS – Save lives* stala leitmotívom obdobia pandémie COVID-19 poznačenej lockdownami. Potom, ako sa v Spojenom kráľovstve začali uvoľňovať opatrenia a krajina sa začala otvárať, bolo nahradené znova trojzložkovým heslom *Stay alert – Control the virus – Save lives*, ktoré však nedosiahlo takú popularitu ako jeho predchodca, čo mohlo byť spôsobené jeho vágnosťou (McGuinness 2020).

Konaj zodpovedne má spoločné s heslom *Zostaň doma* jednak imperatívny charakter, jednak použitie tykania. Išlo viac o výzvy ako o príkazy, ktoré boli zároveň individualizované druhou osobou singuláru, obracajúc sa na jednotlivcov.

V neskorších fázach pandémie sa začala akcentovať spolupatričnosť komunity, reflektovaná v heslách *Spolu to zvládneme*, *Spolu to dáme*, *Dáme to* či *Nepokazme si to*. Inkluzivita je tu zdôraznená gramatickou formou slovesa v prvej osobe množného čísla a tiež lexikálnymi prostriedkami, pred-

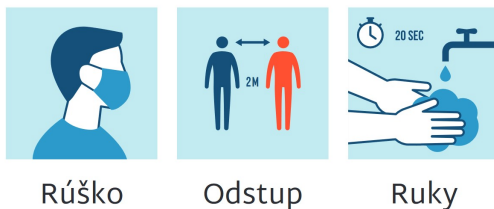
všetkým lexémou *spolu*. Všetky uvedené slogany tiež využívajú pronomen *to*, ktorého dekódovanie je možné len na základe poznania kontextu a konkrétnej situácie. V prípade *Spolu to dáme/Dáme to* je tiež prítomný element idiomatickosti a hovorovosti, čím sa heslo približuje každodennému spôsobu vyjadrovania recipientov.

Spoločná zodpovednosť nadväzuje základný koncept predchádzajúcich hesiel, keďže zvládnutie pandémie, respektíve minimalizovanie škôd je možné len v rámci spoločenstva. Tento slogan sa objavil v súvislosti s celoplošným testovaním v októbri až novembri 2020. Akcia dostala pomenovanie *Operácia Spoločná zodpovednosť*, ale na rozdiel od predchádzajúcich hesiel nebola iniciovaná zdola, ale zhora vládnymi predstaviteľmi, čo sa prejavilo aj na jazykovej úrovni v jeho formálnosti, ku ktorej prispieva aj využitie dlhších slov. Prijatie tohto sloganu bolo pomerne rozporuplné, čo vyplývalo z „dobrovoľnosti“ celoplošného antigénového testovania.

Rúško – odstup – ruky, často abreviované na *ROR* či *R-O-R* v písomnej aj ústnej forme, nás sprevádza takmer počas celého obdobia koronakrízy. Jeho zapamätateľnosť je daná aj rytmom – tri dvojslabičné slová, resp. formula konsonant – vokál – konsonant, čiastočnou aliteráciou vytvorenou opakovaním spoluhlásky *r* a pridávaním grafických symbolov, ktoré názorne ilustrujú tento slogan (obr. 2).

Obrázok 2: Rúško – odstup – ruky

RÚŠKO CHRÁNÍ MŇA AJ INÝCH

MINISTERSTVO
VNÚTRA
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Operatívna úloha
Európskeho sociálneho fondu
Európskeho nástroja regionálneho rozvoja

OPERÁČNY PROGRAM
ĽUDSKÉ ZDROJE

Projekt „Výzvola Operatívnej zameranej na reforšovanie kapacít občanov v oblasti sociálneho hnutia v rámci Operačného programu Ľudské zdroje“ je realizovaný vďaka podpore z Európskeho sociálneho fondu v rámci Operačného programu Ľudské zdroje.

Zdroj: Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky (n.d.): <
https://www.minv.sk/swift_data/source/romovia/np_covid/komunikacne_materialy/ROR-%20fin.pdf>

Kým v našom regióne bolo toto heslo akceptované bez väčších problémov či kontroverzií, vo Veľkej Británii bolo *Hands. Face. Space.* prirovnané k magnetkám na chladničke (Andreou 2020), vyvolalo posmešné reakcie na

sociálnej sieti Twitter, ale všeobecne sa istý čas používalo na regionálnej i celoúničnej úrovni. Nie je bez zaujímavosti, že poradie jednotlivých slov je odlišné od slovenčiny, čo môže byť spôsobené rytmickými dôvodmi, keďže slová *face* a *space* sa rýmujú.

V ostatnej dobe sa objavili heslá súvisiace predovšetkým s vakcináciou proti ochoreniu COVID-19 a propagačnou kampaňou očkovania. Popri informovaní o benefitoch očkovania, hlavnou úlohou sloganov je jednoduchou formou presvedčiť obyvateľov o potrebe vakcinácie. Reklamná agentúra poverená Ministerstvom zdravotníctva Slovenskej republiky prišla s viacerými variantmi hesla *Vakcína je víťazstvo/sloboda/hudba/príbeh/cesta/starostlivosť* atď. s podporou významných osobností z rôznych sfér verejného života. Ako v mnohých predchádzajúcich príkladoch ide aj tu o trojslovné heslo, ktorého významnou časťou nie sú ani tak umelecké jazykové prostriedky, okrem aliterácie v slogane *Vakcína je víťazstvo*, ale jeho vizuálna stránka, kde je v slove *vakcína* nahradené písmeno *V* symbolom víťazstva (obr. 3). Prejavuje sa tu multimodálne pôsobenie hesiel.

Obrázok 3: Vakcína je sloboda

Zdroj: Sevcíková (2021): <<https://strategie.hnonline.sk/marketing/2348954-vakcina-je-vitazstvo-odstartovala-neviditelna-druha-faza-ockovacej-kampane>>

Efektivita hesiel provakcinačnej kampane je prinajmenšom diskutabilná pri pohľade na percento zaočkovanosti v Slovenskej republike, ktoré sa koncom augusta 2021 pohybovalo len o čosi viac ako 40% a Slovensko sa tak zaradilo do podpriemeru Európskej únie.

K zlepšeniu týchto čísel neprispela ani očkovacia lotéria organizovaná Ministerstvom hospodárstva Slovenskej republiky, ktorej leitmotívom sa stalo *Byť zdravý je výhra*. Tento slogan ako jediný zo spomenutých hesiel využíva slovnú hračku, keďže zaočkovaný človek má nielen väčšiu šancu ostať zdravý, ale aj vyhrať finančný obnos po prihlásení sa do súťaže.

S postupom epidémie začali vznikať heslá zamerané proti epidemiologickým a vládnym nariadeniam a proti vakcinácii, ktoré sa stali súčasťou nielen online priestoru, ale aj protestov organizovaných predovšetkým po odznení prvej vlny pandémie. Táto oblasť môže byť predmetom záujmu lingvisticko-politického výskumu v budúcnosti.

Politická korektnosť v čase koronakrízy

Politická korektnosť je termín, ktorý prenikol do celého sveta zo Spojených štátov amerických. V našom príspevku sa nechceme do hĺbky zaoberať touto, niekedy kontroverznou témou, zároveň však chceme poukázať na konkrétne príklady politickej korektnosti vedúce k zmene vyjadrovania počas koronakrízy.

Vzhľadom na pôvod pojmu politická korektnosť vychádzame pri jej definícii najprv z anglofónnych zdrojov. Podľa amerického slovníka Merriam-Webster (2021) je politicky korektný v súlade s presvedčením, že by sa mali eliminovať jazyk a postupy, ktoré by mohli urážať politickú senzitivitu (ako v prípade pohlavia alebo rasy). Definícia v Concise Oxford English Dictionary (2011) je podobná, keď za politickú korektnosť považuje uvedomelé vyhýbanie sa formám vyjadrovania alebo konania, ktoré sú vnímané tak, že vylučujú alebo urážajú sociálne znevýhodnené alebo diskriminované skupiny ľudí. Nový encyklopedický slovník češtiny (2017) je exaktnejší, keď sa v ňom uvádza, že pod termínom politická korektnosť sa v jazyku rozumie spôsob vyjadrovania, ktorý sa zámerne vyhýba jazykovej diskriminácii etnických alebo sociálnych skupín a minorít spojovanej s používaním negatívne konotovaných kategoriálnych označení, napr. z hľadiska etnicity a rasy (rasizmus), veku (ageizmus), náboženstva, alebo ich vylučovania, ako sa deje v prípade gendra (sexizmus).

Prvým príkladom politickej nekorektnosti bolo v začiatkoch pandémie nazývanie nového koronavírusu *čínsky*, *Wuhanský* či *ázijský vírus* najmä na sociálnych sieťach písaných po anglicky (Augustyn, Prazmo 2020), k čomu prispelo aj použitie výrazu „*Chinese virus*“ vtedajším prezidentom USA Donaldom Trumpom, pričom sa často poukazovalo na paralelu so španielskou chrípkou, hoci prvý prípad španielskej chrípky nebol zaznamenaný v Španielsku, ale v Kansase, USA. V slovenčine sa súslovie *čínsky vírus* nerozšírilo do takej miery ako v angličtine, ale keď nasledovali varianty nového koronavírusu, ako napríklad *britský*, *juhoafrický* či *indický variant*, tieto termíny sa využívali bežne, a to nielen v slovenčine. Až po tom, ako Svetová zdravotnícka organizácia (WHO) ohlásila 31. mája 2021, že k jednotlivým variantom SARS-CoV-2 budú priradované písmená gréckej abecedy,

sa situácia zmenila a v súčasnosti sa využíva pomenovanie *delta variant* oveľa častejšie ako *indický variant*. Dôvodom pre uvedenie zmeny bol fakt, že geografické názvy, odkiaľ sa varianty rozšírili, sa považuje za stigmatizujúce a diskriminačné (WHO 2021).

Druhým príkladom bolo označenie špeciálnych otváracích hodín v obchodoch pre ľudí nad 65 rokov, hovorovo označovaných ako *dôchodcovské hodiny*, ale oficiálne boli nazývané *otváracie hodiny pre seniorov*. V slove *senior* s latinským základom sa odstraňujú negatívne konotácie, ale zároveň je aj exaktnejší, keďže nie každý človek nad 65 rokov musí byť dôchodcom.

Posledný príklad sa tiež týka Slovenska, keď reportovanie o *úmrtiach* na COVID bolo na základe iniciatívy „Skutočné obeť COVID-19“ v apríli 2021 zmenené na reportovanie o *obetiach* nielen v mienkotvorných médiách, ale aj na vládnom portáli *korona.gov.sk*. Možno tu nejde o typickú politickú korektnosť, ale o citlivejší, empatickejší prístup k pozostalým.

Týmito príkladmi politickej korektnosti na globálnej i lokálnej, slovenskej úrovni sme chceli poukázať na to, ako sa táto zásada uplatňuje aj v krízových situáciách, akým je v danom prípade pandémie COVID-19.

Záver

Analýza sloganov používaných masmédiami v čase koronakrízy ukázala, že najmä v začiatkoch tieto vznikali zdola a boli efektívne (*rúško nie je hanba*). Heslá spojené s vakcináciou boli produktom reklamných agentúr a častejšie sa v nich využívali umelecké jazykové prostriedky ako aliterácia (*Vakcína je víťazstvo*) a hra so slovami (*Byť zdravý je výhra*). Z deviatich uvádzaných hesiel, kam neboli započítané ich varianty, bolo najviac trojslovných (4), ktoré sú často využívané v reklamnom a následne aj v politickom marketingu. Vo väčšine prípadov boli súčasťou sloganov slovesá, a to plnovýznamové slovesá v imperatívnej forme (*Zostaň doma, Nepokazme si to*) a sponové sloveso *byť* v prézense. Menné frázy sa vyskytli len v dvoch prípadoch (*Rúško – Odstup – Ruky, Spoločná zodpovednosť*). Zo štylistického hľadiska majú viaceré heslá príznak neformálnosti, hovorovosti (*Dáme to*). Čiastočne boli slovenské slogany porovnané s heslami používanými vo Veľkej Británii. Heslá zamerané proti zavedeným opatreniam a vakcinácii neboli do tejto analýzy zahrnuté a môžu sa tak stať predmetom analýzy v budúcnosti.

Druhou oblasťou záujmu príspevku bola politická korektnosť a jej prejavy v tomto krízovom období, konkrétne eliminovanie geografických názvov pri pomenovaní pôvodcu choroby COVID-19 a tiež eliminácia nega-

tívnych konotácií slova *dôchodca* nahradením lexémou *senior*. Špecifikom na Slovensku tiež bolo uvádzanie počtu *obetí* choroby COVID-19.

Pandémia priniesla mnoho zmien do života ľudí na celom svete, dynamický vývoj v oblasti vývinu na jazykovej úrovni nevynímajúc, čo predstavuje príležitosť pre lingvistov analyzovať tieto zmeny, ktorých sme svedkami počas takmer dvoch rokov.

Literatúra

- ALLGAYER, S.; KANEMOTO, E. (2021): The <Three Cs> of Japan's Pandemic Response as an Ideograph. *Frontiers in Communication*, 6, Article 595429. <https://doi.org/10.3389/fcomm.2021.595429>.
- ANDREOU, A. (2020): Fatal Vagueness. These Three-Word Slogans Will Be The Death Of Us. *Byline Times*, 3 August 2020. <<https://bylinetimes.com/2020/08/03/fatal-vagueness-these-three-word-slogans-will-be-the-death-of-us/>>. [19. 9. 2021].
- AUGUSTYN, R.; PRAŽMO, E. (2020): The Spread of Chinese Virus in the Internet Discourse: A Cognitive Semantic Analysis. *GEMA Online® Journal of Language Studies*, 20(4): 209-227. <http://doi.org/10.17576/gema-2020-2004-12>.
- DAVID, J. (2017): Politická korektnosť. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. <<https://www.czechency.org/slovník/POLITICKÁKOREKTNOST>> [16. 9. 2021].
- DOWLING, G. R.; KABANOFF, B. (1996): Computer-Aided Content Analysis: What Do 240 Advertising Slogans Have in Common? *Marketing Letters*. 7(1): 63-75. <https://doi.org/10.1007/BF00557312>.
- DUBOVIČIENĚ, T.; SKORUPA, P. (2014): The Analysis of Some Stylistic Features of English Advertising Slogans. *Man and the Word / Foreign Languages*, 16(3): 61-75. <http://dx.doi.org/10.15823/zz.2014.013>.
- GRUBER, H. (1993): Political language and textual vagueness. *Pragmatics*, 3(1): 1-28. <https://doi.org/10.1075/prag.3.1.01gru>.
- JAROŠOVÁ, A.; BUZÁSSYOVÁ, K. (Ved. red.) (2011): *Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L*. Bratislava: Veda.
- JESPERSEN, O. (2010): *Selected Writings of Otto Jespersen*. Oxon: Routledge.
- KULKOVSKÝ, M. (2020): #rúškoniehanba... aj sociálne siete môžu niesť pozitívnu energiu. *Denník N. Blog* 13. 3. 2020. <<https://dennikn.sk/blog/1800023/ruskoniehanba-aj-socialne-siete-mozu-niest-pozitivnu-energiu/?ref=inc>> [13.9.2021].

- LEECH, G. (1972): *English in Advertising: A Linguistic Study of Advertising in Great Britain (English Language Series)*. London: Longman.
- LU, X. (1999): An ideological/cultural analysis of political slogans in communist China. *Discourse and Society*, 10(4): 487–508. doi:10.1177/0957926599010004003.
- MCGUINNESS, A. (2020): Coronavirus: How the PM's slogans have changed. skynews.com, 31 July 2020 <<https://news.sky.com/story/coronavirus-how-the-pms-slogans-have-changed-12040037>> [15. 9. 2021].
- MERRIAM-WEBSTER.COM (2021): *Political correctness*. <<https://www.merriam-webster.com/dictionary/political%20correctness>> [15. 9. 2021].
- MINISTERSTVO VNÚTRA SLOVENSKEJ REPUBLIKY (n.d.): *Rúško chráni mňa aj iných*. <https://www.minv.sk/swift_data/source/-romovia/np_covid/komunikacne_materialy/ROR-%20fin.pdf> [15. 9. 2021].
- PISÁRČIKOVÁ, M. (red.) (2004): *Synonymický slovník slovenčiny*. Bratislava: Veda.
- PREKLADATEĽSKÉ STREDISKO PRE ORGÁNY EURÓPSKEJ ÚNIE (2020): *Stay at home, save lives! in 25 languages*. <https://cdt.europa.eu/sites/default/files/documentation/pdf/s_poster-village-stayhome_sk.pdf> [15. 9. 2021].
- REIN, D. P. (1982): *The Language of Advertising and Merchandising in English*. New York: Regent.
- SEVČIKOVÁ, P. (2021): Vakcína je víťazstvo: odštartovala neviditeľná druhá fáza očkovacej kampane. *HNOnline. Stratégie*, 24. 5. 2021. <<https://strategie.hnonline.sk/marketing/2348954-vakcina-je-vitazstvo-odstartovala-neviditelna-druha-faza-ockovacej-kampane>> [16. 9. 2021].
- SKRAČIČ, T.; KOSOVIČ, P. (2016): Linguistic Analysis of English Advertising Slogans in Yachting. *Transactions in Maritime Science*, 5(1): 40-47. doi:10.7225/toms.v05.n01.005.
- STEVENSON, A.; WAITE, M. (2011): *Concise Oxford English Dictionary*. Twelfth Edition. Oxford: Oxford University Press.
- WHO (2021): *WHO announces simple, easy-to-say labels for SARS-CoV-2 Variants of Interest and Concern*, 31. 5. 2021. <<https://www.who.int/news/item/31-05-2021-who-announces-simple-easy-to-say-labels-for-sars-cov-2-variants-of-interest-and-concern>> [15. 9. 2021].

Kontakt:

PhDr. Eva Maierová, PhD.

Katedra anglického jazyka
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave

Department of English Language
Faculty of Applied Languages
University of Economics Bratislava

E-mail Address: eva.maierova@euba.sk

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3651-8683>

Literature and Politics in the Context of Democratic Transformations in Independent Ukraine

Hanna Melehanych – Antonina Bulyna

Abstract

The quality of people's lives depends on politics institutions' authorities pursue at different levels. Notwithstanding the fact that Ukraine is an independent state, democratic processes taking place within the Ukrainian society can hardly be called smooth and transparent. Literature, particularly, sheds light on challenges of the times though not always explicitly. Connections can be traced between literature and human prosperity which is impossible either without people hearing each other because this leads to a genuine civic conversation. It is under these conditions that democracy is enabled. Values of civil society are promoted through empathy, considered the building-block of social justice, whose lack causes the aggravation of marginalization. Empathy is exercised through reading which amplifies liberal democracy. The paper endeavours to show that literature itself and the situation with literature are the indicators of the effectiveness of democratic processes. It is presupposed that society is still in trouble due to the current tendency concerning literature. However, there have already been positive trends in recent years in Ukraine and we will also be dealing with them here.

Keywords: literature, politics, independence, freedom, democracy, marginalization, writers.

Kľúčové slová: literatúra, politika, nezávislosť, sloboda, demokracia, marginalizácia, spisovatelia.

Introduction

Does politics influence literature and literature influence politics? It is a difficult question, but the one that clearly has a positive answer. It remains highly debatable which influence is bigger depending on a specific situation. After all, if we look at the history of various periods and countries, literary works often complement the vision of people's lives at different times. It has also to be admitted that if we resort to the division of literature

into fiction, non-fiction, publicistic, scientific, etc., we can find many direct and indirect answers in relation to understanding political processes that occurred at a certain time and place. Due to an author and topics, it can be figured out whether the country features a democratic, an authoritarian or a totalitarian regime, and characters' lives enable the interpretation of the socio-political and economic context. Representatives of culture, art, literature always clearly and subtly perceive reality being able to explicitly or implicitly point to problems in society through their creativity. Because of this there are authors who win the authorities' favour, while others, on the contrary, do not. Literary texts often convey political messages, respond to the broad political challenges of the epoch, create archetypal images which influence people's political worldview and their political actions. The issues of power, freedom, equality, hierarchy, emancipation, the horizontal and the vertical, the relationship of the citizen with the state, justice and injustice, violence and struggle are frequent literary themes.

Initially, it is important to delineate what literature and politics encompass in this paper. Making use of the word «literature» we refer to fiction, poetry, drama, i. e. works of creative imagination. The term «politics» presupposes not only big things like political leadership, confrontation, party politics, electoral politics but also personal politics, small decisions within a family which can impact the state's politics in general. In Ukraine, the issue of interaction between politics and literature has not been studied sufficiently, so this paper focuses attention on it.

Historical overview

Studying the history of the twentieth century shows that it had many tragic pages. Yet with regard to Ukraine, in general, until the end of the twentieth century there was a permanent struggle for statehood, which in fact (due to the annexation of Crimea and Russia's attack of the eastern regions) continues in a hybrid format even today. Literary works played an important role because through them genuine Ukrainians sought to convey their thoughts and dreams to the public. The maturation of the national idea is inseparable from the formation of Ukrainian romanticism, which is a way of expressing the national outlook, ideology. The most important idea formulated by Ukrainian political thought is the idea of independence and autonomy of the Ukrainian state. Its development can be traced in the works of M. Gogol, P. Kulish, etcetera. T. Shevchenko, L. Ukraiinka and M. Mikhnovskii clearly reflected the national idea in their oeuvre. In particular, M. Mikhnovskii was one of the first among those in Ukraine to ponder on the connection

between literary writing and politics: «What is the role of a writer in organizing victory for the army to which he belongs; for the army that with its deeds, its movement is fighting for the victory of its common faith, and which, in order to win, must have many men of action, men of movement, and perhaps not so many men of letters? How can writing, that is, the rationalist methods of the printed word, solve purely irrational problems, which are the problems of will and power, of that will and of that power on which the exercising of every political belief, being irrational in its foundation and preconditions, depends?» (Lypynskii 1926). Later awakeners of the people's spirit saw nationalism as a force that could lift Ukraine out of ruins and lead it to a new life. Such a vision of the process of forming the Ukrainian national idea is found in the political thought and literary works of the 20th century, particularly, V. Lypynskii and D. Dontsov expressed their opinions on it.

If we consider the period of the Soviet Union's existence, it is difficult to find direct examples of Ukraine's national self-determination. However, we are likely to underestimate the value of the dissident movement and samizdat of the 1960s – early 1980s. The dissidents advocated the democratization of society, observance of human rights and freedoms in the Ukraine (USSR). This concerned, first of all, the free development of the Ukrainian language and culture, the realization of the rights of the Ukrainian people to their own statehood. This movement was based on the intellectual community comprised mainly of writers and poets. Through the «self-publishing» of publicistic, prose, poetic works, the shortcomings of Soviet society were exposed («Internationalism or Russification?») by I. Dziuba, «The Right to Live» by Yu. Badzio, «Ethnocide of Ukrainians in the USSR» by S. Khmara, publicistic writing by V. Chornovil, V. Moroz, V. Marchenko, E. Sverstiuk, etc.)

Initially, the center of Ukrainian dissidents was established by men of the sixties – a new fruitful generation of writers who were on their way of gaining recognition. Here belonged Lina Kostenko, Vasyl Symonenko, Ivan Drach, Ivan Svitlychnii, Yevhen Sverstiuk, Mykola Vinhranovskii, Alla Horska and Ivan Dziuba. Later they were joined by Vasyl Stus, Mykhailo Osadchii, Ihor and Iryna Kalynets, Ivan Gel and the Horyni brothers. The striking feature of this group was that its members were a model product of the Soviet education system and quickly made promising careers being at the same time dissidents. As in every group of intellectuals, there was a great diversity and a difference of opinion, but most agreed on the need to gain both civil liberties and national rights, and only few spoke openly about their opposition to the entire Soviet system. Some of them were detained and spent time in camps or were oppressed because of their views.

However, their right to write and express their views in artistic works could hardly be taken away. An important motive for their activities was that they wanted to speak and write in Ukrainian.

In the 20th century the texts of Mykola Khvylovii (1926) and Ivan Dziuba (1965) among others, formulated the defining anti-imperial postulates. They were addressing everyone who was not indifferent to topical issues of Ukraine's survival under the conditions of Bolshevik and communist cultural construction. These authors turned their works into legendary pamphlets, whose cross-cutting theme was the anti-colonial critique of provincialization and Russification deprived of the political subjectivity of the sub-Soviet Ukraine (Monolatii 2016).

Contemporary period

With the proclamation of Ukraine's independence in 1991 and the change in the social system, Ukrainian literature and writers of that time strove to take a worthy position and their niche in society. And this process is still in progress. Some of them create literary circles, some go into politics at different levels, others choose new modern ways of communication and influence on the audience (via the Internet). It is clear that their role, especially in the 90s, was extremely important because they favoured the self-assertion of the Ukrainian state. However, these measures and actions taken by writers and poets did not give the desired result and the role of literature and artists' creative work did not gain the necessary prominence. Unfortunately, the authorities were chiefly indifferent to the problems of book publishing and the lack of programs promoting modern Ukrainian literature. Yet book publishing directly depends on the state policy. The point is that it is not financed so much from the free market as from the library market. In Ukraine the library sphere is barely alive and libraries themselves have remained the last bastion of Soviet power in Ukraine. More than 70% of the book collections of Ukrainian libraries are the ones inherited from the Soviet Union, although after 10-12 years books are to be discarded (Kushnir 2018).

Hence, Ukrainian literature existed due to the unification of the writers themselves and the support of sponsors. There appeared a tradition of holding literary festivals and exhibitions. For example, Lviv became one of the epicenters of the festival movement as in the case with the Ukrainian movement. In 1994 it was there that the annual Publishers' Forum began. Since 1995 the Literary Festival has been added to it (Slavinska 2011).

Admittedly, for their part, to become popular modern Ukrainian authors resort to various tools. One of them is the manifestation of an active life position through approaching political contexts, as well as the use of various ways of interacting with the reader. Just writing a book and waiting for readers' reviews, which are the practices of the past, do not work any longer, so the most popular authors today such as Yurii Andrukhovych, Oksana Zabuzhko, Lina Kostenko, Vasyli Shklyar, Serhii Zhadan run their websites, columns, have social media accounts and try to participate in public events, e. g. giving interviews. Writers' being present on the media and their influence on public opinion is simultaneously a positive and negative phenomenon (Slavinska 2011). Today, Ukrainian writers easily publish fragments of their new texts online. They are also daringly involved in discussing them or they just communicate with readers. According to Ukrainian scholar I. Monolatii, «politics and literature are at the starting line of the tracks, and these tracks are parallel, they do not intersect. And the speed of these runners, let's call them so, is quite different. Politics, certainly, outpaces literature. Literature cannot yet, in a symbolic sense, outstrip politics, therefore, it will always be a priori different. There can be no intersection between literary writing and the demands of any political regime, whether it is democracy or authoritarianism because this is no longer literature» (Kushmir 2018).

It should also be emphasized that literature is a soft external political force of the state. With the help of books the world can be conquered and the enemy – defeated. Each country is interested in promoting its culture and national product. Yet, these are high-quality translations that contribute to the popularization of literature ensuring its access to international markets. Indeed, there are altruists and various sponsors abroad, but no systematic work in this direction is not being carried out. The most well-known and translated are basically works of those writers who have already been mentioned: Yu. Andrukhovych, O. Zabuzhko, S. Zhadan, M. Matios, A. Kurkov, O. Lutsyshyna. With regard to the importance of translation, it was claimed by M. Stryjecki at TITA 2020 Translation Conference that thanks to translation people can help build the European Union and contribute to its openness and legitimacy.

Politics and literature.

Our individual or social life is imbued with politics. «Politics is first of all a way of framing a specific sphere of experience» (Rancière 2004: 10). Based on politicians' decisions we have society where we live. Literary works introduce events happening in society interpreting them and, thus, familiar-

izing its members with the past, present or future. A firm connection between literature and society deals with the concept of freedom because complete freedom is impossible outside of the community. Being a part of society, writers contribute to its development by means of their creative works. Literature is political because we, the creators of literature, are political animals; it is part of accepting our responsibility of being human, of being citizens of the world (Senior 2013). A writer is shaped by the sociological and political environment of his time, so any work of literature is a product of sociological and political factors. Works of literature or whole literary movements have also affected society by setting up or destroying taboos, conventions, and social prejudices, thus leading to social and political change.

Literature is viewed mostly as a tool for instructing and entertaining but it is also believed to threaten the very foundation of society because of revealing the undesired. Despite the fact that some literary experts speak about conveying the importance of close connection between literature and politics through political novels or the so-called «engaged literature», not many writers are eager to write about politics. It is frequently linked to fear that a literary piece may be perceived by a reader as a propaganda tool or that an author may be marginalized and he together with his book will be cancelled. It cannot but be mentioned that the world of literature has been touched by cancellation culture. This culture creates the atmosphere of fear. Provided a book produces controversy, it may be banned and this is a negative phenomenon as it is related with restricting freedom of speech. Several authors, such as M. Atwood, S. Rushdie, M. Gladwell and J. K. Rowling There have signed an open letter protesting «ideological conformity» and the spread of «an intolerance of opposing views» and «vogue for public shaming and ostracism» (Cowdrey 2020). They do not want to choose between justice and freedom. All this shakes democracy. Telling authors what to imagine seems to be ridiculous and places literature in an unfavourable situation.

When new political forces come to power, they bring their own narratives which cannot but impact the state of democracy either positively or negatively. Democracy around the world is in decline. The human rights organization «Freedom House» from the United States analyzes the state of democratic governance in the countries of Central Europe, the Balkans and Eurasia, which are referred to as the post-Soviet countries. According to the data of the latest annual report «Nations in Transit» for 2020 provided by this organization, Ukraine's democratic rating has slightly risen but the country is still in the «transitional or hybrid regimes» section. Ukraine is undergoing democratic transformations but the situation with observance of

democracy remains challenging. The report raises an important issue of making democracy stable through policymakers' actions such as prioritizing anti-corruption programs, as well as closely monitoring restrictions on freedom of expression so that these are justified (Drachuk 2020). O. Matviichuk claims that the difficulty of strengthening democracy may be connected with the fact that the rebooting of the political elite did not occur after the Euromaidan Revolution (the Revolution of Dignity). K. Sydoruk stresses the importance of the so-called «elite rotation» too (ProstirTalks 2018). In Ukraine a lot of challenges and changes are based on a proactive civil society. It was the Revolution on Granite when civil society came to light and these were students. The Revolution of Dignity, in fact, became an indicator of the development of civil society, social responsibility and true values. However, Ukraine is still not considered a democratic country (ProstirTalks 2018). In fact, one can say that Ukraine features democracy by default which is connected to freedom of expression.

For the Ukrainian identity inherited political institutions are important. However, Ya. Hrytsyk is also of the opinion that it is the appearance of independent institutions that created the foundation for democracy, not political ideas (Shchur 2021). D. Acemoglu and J. A. Robinson view political and economic institutions as the main reason for discrepancies in the economic and social development of different states (Acemoglu, Robinson 2012). These institutions, though, are formed by people and if they are exploitative-oriented and not aware of empathy, society is evidently doomed.

From literature crisis to real-life crisis

Interpersonal relations, such processes as thinking, communicating, writing, creating feature the humanitarian aspect. Literature helps us exercise our humanity. Yet it can scarcely be denied that we live in the age of absurdity (Foley 2010) since the humanities, literature belonging to them, have been accused recently of the lack of civilizational potential. It is believed by many that the humanities are far from reality in view of the idea that compared to hard sciences they demonstrate no practical results (Epshtein 2004). The destruction of humanitarian orientation of education, perception unification do not do any good to world societies. In Ukraine crisis in learning literatures is observed at the level of secondary and tertiary education. It is manifested through aversion to literature, the choice of literary works, teaching methods, the content of literature education, criteria of assessing learners' competences, external independent testing requirements with regard to literatures, suggestions concerning integrating literatures with other

subjects, the reduction of hours for teaching the Ukrainian and World literatures.

In M. Nussbaum's book «Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities», which has not reached the Ukrainian readership yet because of the absence of its Ukrainian translation, reveals that education is currently focused on training profitable skills which leads to creating a cynical rather than a decent world and producing citizens whose participation in a democratic society will be poor. M. Nussbaum emphasizes that healthy democracy needs the humanities, literature, in particular (Nussbaum 2010). Reading is a means of developing empathy and empathy is an essential ingredient of humanity. With diminishing the role of reading in public consciousness the humane potential of politics decreases too. The consequences of politics, in particular, concerning literature, affect democratic processes. The maintenance of democracy is possible through reading literature but only if readers judge an idea as universal human experience.

M. Nussbaum also ponders upon disgust, shame and dignity insisting on the necessity of empathy for social justice and sheds light on how constructs of disgust are utilized to throw away marginalized people and on who is considered worthy of humane and dignified treatment. Those others not being in our circle whom we do not empathize with are outside society (McRobie 2014). It cannot but be agreed with her that emotions play an important role in building and understanding of justice and they have been recently undervalued. Writers encourage readers to engage their own moral compass because they enable the awakening of empathy for complex characters with their imperfect, human inner world because this makes readers meet with their own humanity, extend their moral imagination. Literary works make it possible to live through characters' experience, hear the multiplicity of voices with the help of reading. Due to this living people are not viewed as alien or disgusting, which cannot be said about governments that are inclined to do so. Indeed, these are chiefly politicians who regard the humanities to be redundant but «the upbringing» of a complete citizen who is able to see the wrong or outdated in the authorities' actions requires not only technical skills but also soft skills.

Beyond the black-and-white schemes

Common people are accustomed to saying that they are not concerned with politics, however, O. Lutsyshyna's novel «Ivan and Phoebe» (Lutsyshyna 2020) is a perfect example of a literary text which reveals our constant engagement in politics. This is the first novel about the Granite Revolution. It

won two prestigious awards in 2020: UNESCO City of Literature Award and Taras Shevchenko National Prize. The events of the novel take place in the last years of Soviet rule and the first years of Ukrainian Independence in Uzhhorod, Lviv and Kyiv. One finds the whole Ukraine on the pages of the book which is full of real dynamic life. Ivan studied in Lviv and participated in the Granite Revolution. His student years coincide with the beginning of independence. He is still a very young man who discovers the unknown history of Ukraine, admires the revolutionary movement and feels the sublime. In his life there are artistic parties, open conversations, alcohol, youthful passion and the strength to turn the world upside down. Moreover, all this continues until Ivan is persecuted threatened and his life turns into a nightmare. He is forced to return to his native Uzhhorod, where he married the poetess Maria, who called herself Phoebe. She soon becomes the one guilty of everything that went wrong in his life. Lviv and Kyiv are cities with a turbulent political life, while Uzhhorod is characterized by a somewhat grotesque atmosphere of patriarchal family structure and Ukrainian-style early capitalism.

This is a story about small revolutions within each woman and man because the characters are historically traumatised. Instead of dealing with traumas, the characters attack each other, turning their loved ones into enemies. Obviously, both they and the whole country need psychotherapy at some national level, otherwise, they will slowly destroy themselves as a nation and the people who are dear to them. Empires do not die so easily without a trace. And the terrible ghost of the USSR is still crawling in the web of modern history since the change of consciousness as well as the change of political forces takes time (Petrenko).

Ivan is always choosing an escape and is inclined to make fast decisions. The spirit of alcoholism in each home produces the no-way-out atmosphere of reality. The parallel with these can be drawn in relation to democracy by default. The central metaphor of the book is the family at the table. They are either silent or shout at each other, they cannot communicate. People are marginalized through silence or abstraction. Terms and figures typical of political language do not convey the human reality that they try to describe because they do not reach the depth of mind. Spending time at the table is associated with the ritual of emotional unity which is possible based on love. There are no signs of love around the table. There has never been love between Ivan and Phoebe. Phoebe is in toxic relations and her child is born as a result of rape. The absence of love burdens. Is nation preservation possible even if it is of priority? There can be no democracy without unity.

In his article Y. Jie mentions I. Calvino who underlines that literature is necessary to politics above all because it gives a voice to the one who

doesn't have a voice, because it gives a name to the one who doesn't have a name, and especially to all that political language excludes or tends to exclude (Jie). O. Lutsyshyna's novel «Ivan and Phoebe» represents several women in the novel but they are secondary, some of them have no voice at all, for example, Milena, which is an interesting tendency not only in Transcarpathia. Phoebe is manifested through her two dialogues. Female characters are concentrated, though. Women are strong but remain dependent. They are not seen as human beings but an appendix to men, servicing personnel who should know their place. Literature focuses on the individual whereas politics – on the collective, which also means that literature, manifests a more profound perception than politics. The individual voice is lost among the crowd. Literature is uninterested in distorting the language or content while describing reality and is committed to freedom of investigating any topic. Politically, a family or a woman, events are viewed and presented in one way whereas the novel e.g. shows unpleasant and complicated sides.

Conclusion.

Summing up, we can unequivocally say that the interaction of politics and literature is present in the theory and practice of public life. With regard to it in transitional societies, such as Ukraine, this interaction is extremely important. Life testifies to the existence of the necessary connection between politics as a specific form of collective activity and literature as the art of the word defined by practice. Literary creativity as a certain resource of culture voluntarily / forcibly fits it into the theory and mythology of political science.

Society is not something abstract, it consists of its members who create politics and literature, admittedly, using the same language. Literature and politics can be viewed as allies due to which democracies are kept alive. It is clearly shown that the exclusion of literature jeopardizes the health of democracies. Democracy is about having a choice and making it. Moreover, it is literature that induces people to become politically accountable and thus makes them feel like participants in a joint project. The key phrase in O. Lutsyshyna's novel «Ivan and Phoebe» «to maintain the perimeter» obtains a special meaning because «maintaining the perimeter» just like preserving democracy being alone is impossible. The perimeter of the camp in the text is approached only by women, the crazy and senior dissident political prisoners. Hence, to be able to secure the perimeter, i. e., to protect

Ukrainian civil society from enemies the interaction of literature and politics is necessary.

References

- ACEMOGLU, D. & ROBINSON, J. A. (2012): *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. New York: Crown.
- COWDREY, K. (2020): *Atwood, Rushdie, Gladwell and Rowling sign letter protesting against 'ideological conformity'*. In: *The Bookseller*, <<https://www.thebookseller.com/news/atwood-rushdie-and-gladwell-join-rowling-protest-against-ideological-conformity-1209983#>> [2. 9. 21].
- DRACHUK, S. (2020): *Demokratychnii reitynh Ukrainy Україну desho zris, ale pered neiu stoiat vyklyky v dotrymanni demokratii – Freedom House*, <<https://www.radiosvoboda.org/a/freedom-house-nations-in-transit/30594646.html>> [29. 8. 2021].
- EPSHTEJN, M. (2004): *Znak probela: O budushem gumanitarnikh nauk*. Moskva: Novoje literaturnoje obozrenije.
- FOLEY, M. (2010): *The Age of Absurdity: Why Modern Life Makes it Hard to Be Happy*. London: Simon & Schuster.
- JIE, Y. (05.04.2015): *Literature and Politics*. 3: am magazine, <<https://www.3ammagazine.com/3am/literature-and-politics/>> [12. 8. 2021].
- KUSHNIR, Yu. (2018): *Literatura v politytsi. Abo navpaky*, <<https://zbruc.eu/node/79795>> [12. 9. 2021].
- LUTSYSHYNA, O. (2019): *Ivan i Feba*. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva.
- LYPYNSKII, V. (1926): *Lysty do brativ-khliborobiv. Pro ideiu i organizatsiiu ukrainskoho monarkhizmu. Pysani 1919-1926 r.* <<https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/3615/file.pdf>> [12. 8. 2021].
- McROBIE, H. (2014): *Martha Nussbaum, empathy, and the moral imagination*, <<https://www.opendemocracy.net/en/5050/martha-nussbaum-empathy-and-moral-imagination/>> [05.09.2021].
- MONOLATII, I. S. (2016): *Chy mozhlyva politolohiia suchasnoi literatury? Prykarpatskyi visnyk NTSh. Dumka*. 3: 9-21.
- NUSSBAUM, C. M. (2010): *Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities*. Princeton: University Press.
- PETRENKO, T. (2020): *Istoriia kokhannia iak vidlunnia 90-kh v romani Oksany Lutsyshynoi «Ivan i Feba».*, <<https://hromadske.radio/>>

- podcasts/prochyttannia/istoriia-kokhannia-iak-vidlunnia-90-kh-v-romani-oksany-lutsyshynoi-ivan-i-feba> [5. 8. 2021].
- PROSTIRTALKS (2018): *Ukraiinska demokratiia: vyklyky ta spilni tochky dokladannia zusyl*. <<https://www.prostir.ua/?focus=ukrajinska-demokratiya-vyklyky-ta-spilni-tochky-dokladannya-zusyl>> [28. 9. 2021].
- RANCIERE, J. (2004): The Politics of Literature. *Substance*, 3(1): 10-24, Issue 103: Contemporary Thinker Jacques Rancière.
- SENIOR, O. (2013): Olive Senior: 'Literature is political because we are political animals'. *The Guardian*, 29. 4. 2013, <<https://www.theguardian.com/books/2013/apr/29/olive-senior-literature-political>> [1. 9. 2021].
- SHCHUR, M. (2021): *Ukraiina: demokratiia «za zamovchuvanniam» chy svidomii vybir? Dyskusiia istorykiv u Harvardi*, 6. 2. 2021, <<https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-i-demokratiya-dyskusiya-istorykiv/31088581.html>> [14. 8. 2021].
- SLAVINSKA, I. (2011): *20 rokiv nezalezhnoi ukrainskoi literatury. Pidsumky. Ukrainska pravda*. <<https://life.pravda.com.ua/culture/2011/08/22/84325/>> [12. 7. 2021].

Contact:

doc. Hanna Melehanych, PhD.

Katedra medzinárodných štúdií a
verejnej komunikácie
Užhorodská národná univerzita

Department of International Studies
& Public Communications
Uzhhorod National University

E-mail Address: hanna.melehanych@uzhnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7137-290X>

Antonina Bulyna

Katedra slovanskej filológie a sve-
tovej literatúry
Filologická fakulta
Užhorodská národná univerzita

Department of Slavic Philology and
World Literature
Faculty of Philology
Uzhhorod National University

E-mail Address: antonina.bulyna@uzhnu.edu.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0425-3999>

Pauza ako doména plánovania a percepcie politického prejavu – teoretická príprava na ďalší empirický výskum

Karin Miklossiová

Abstract

Pause as a Domain for Planning and Perception of a Political Speech – Theoretical Background for Subsequent Empirical Research. *This article aims to dive into the research of pause as a domain for planning and perception of a political speech. We are of an opinion that pause may play an integral part of our understanding of a speech and may even influence the meaning of an uttered speech. This is a theoretical preparation and analysis of existing theories and definitions of pause and its related phenomena, designed to be used for our subsequent empirical research.*

Keywords: pause, perception, political speech, linguistic, intonation.

Kľúčové slová: pauza, percepcia, politický prejav, lingvistika, intonácia.

Úvod

Nešpecializované slovníky definujú termín *pauza* ako krátky úsek, napríklad zvukový, ktorý je pozastavený a následne znova spustený. Táto definícia nie je nesprávna. Je však príliš všeobecná a neposkytuje komplexný opis možného vplyvu pauzy na štruktúru alebo význam výpovede. Napriek tomu, že je častokrát opisovaná ako „prázdno“ prítomné počas pozastavenej výpovede, nesie so sebou nejaký význam, ktorý nasledujúcu výpoveď ovplyvňuje. Jej minimálna funkcia je fyziologická – ktorá navyše robí výpoveď zrozumiteľnou. Bez toho, aby sa rečník nadýchol by sme boli svedkami prejavu, ktorý spája všetky slová do seba. S ťažkosťou by sme takému prejavu porozumeli.

V tomto krátkom článku sa ale chceme venovať ostatným funkciám pauzy – tým, ktoré slúžia ako kognitívny nástroj pre plánovanie a percepciu (nielen) politického diskurzu. Politický diskurz je azda najdôležitejším nástrojom politiky. Bez neho by politici nemohli politiku „robiť“. Politici svojmu prejavu prisudzujú dôležitosť a využívajú rôzne jazykové nástroje na to, aby ovplyvnili čo najväčší počet ľudí. Rečníci nevyužívajú pauzy len na nadýchnutie, no aj na to, aby popremýšľali o tom, čo povedia ďalej alebo

aby nasledujúcej výpovedi prisúdili nejaký významový odtieň. O tom, do akej miery ovplyvnila pauza percepciu alebo význam výpovede však rozhoduje poslucháč a jeho jazykové zručnosti. V našom (stále prebiehajúcom) výskume sa snažíme odpovedať na otázky o možnosti rozlíšenia rôznych typov páuz a o ich funkciách, o kritériách takého rozlišovania a snažíme sa opísať, či existujú aj iné typy páuz okrem tichých a zaplnených. Po klasifikácii pauzy na základe viacerých podmienok sa zamýšľame nad ich funkciami. Inšpirujeme sa výskumom, ktorý prebieha na FF UPJŠ v Košiciach s názvom „Anticipative phonetic strategies for simultaneous and consecutive interpreting“. Tento výskum sa takisto zameriava na pauzy a rozlišuje ich podľa ich prozodických vlastností.

Teoretické východiská

Považujeme za dôležité uviesť definície pojmov, ktoré budeme v tomto článku používať. Hlavným dôvodom je náš cieľ zachovať jednoznačnosť. Pauza je totiž prozodický jav, ktorý je častokrát ovplyvnený prítomnosťou ostatných javov tejto skupiny. Je preto dôležité definovať jej rôzne použitia berúc do úvahy ostatné javy.

Prozódia, alebo suprasegmentálne javy, podľa Vlčkovej-Mejvaldovej (2006) predstavujú každú zmenu základného tónu (alebo základnej frekvencie, F0), intenzity alebo trvania výpovede nad úrovňou segmentu (teda nad úrovňou samohlások a spoluhlások). Prozódiu považujeme za dôležitý jav, ktorý napomáha k správnej interpretácii výpovede a rozpoznaní účelu rečníka. Bez nej by sme v reči nemohli vyjadriť iróniu, spoznať emočný stav rečníka alebo zdôrazniť dôležité časti výpovede.

Intonácia znamená zmenu základného tónu F0, ktorá je vnímaná ako zmena výšky tónu. Veľmi zjednodušene povedané, zmena intonácie je vnímaná ako zvyšovanie a znižovanie hlasu. „Výška tónu“ je pritom vibrácia hlasiviek, ktoré sú umiestnené v hrtane. Ako prozodický jav sa neuplatňuje sama – kooperuje s ostatnými javmi prozódie. Podľa Čenčkovej (1988) je intonácia najdôležitejším zvukovým médiom a nositeľom dopĺňajúcej informácie, ktoré adresátovi umožňuje rozpoznať hlavný sémantický bod výpovede. Okrem toho umožňuje meniť význam slova alebo vety. Dobrým príkladom je mandarínčina, v ktorej sa využívajú tonálne vzory na určenie typu vety.

Prízvuk znamená zdôraznenie slabiky alebo slova, ktoré sú súčasťou výpovede. Definovať tento pojem je zložitejšie ako ho zaregistrovať v reči. Zdôraznená slabika alebo zdôraznené slovo poslucháč vníma ako „hlasnejšie“ alebo „dlhšie“. Avšak z dôvodu, že prízvuk možno realizovať rôznymi

fonetickými vlastnosťami, jeho definícia nie je jednoznačná. Podľa Krčmovej (2007) ho možno vnímať pri zmene troch prozodických elementov – intenzity, základnej frekvencie a tempa. V niektorých jazykoch je prízvuk stály. To znamená, že je viazaný na pevnú slabiku. Aj vďaka prízvuku môžeme zdôrazniť slovo alebo časť vety podľa toho, ktorá časť vety je pre rečníka dôležitá. Aj jeho neprítomnosť so sebou nesie význam.

Tempo reči závisí od viacerých faktorov. Môže to byť jazyk rečníka, jeho emočný stav, tempo reči ovplyvní aj kontext alebo fakt, či bola reč vopred plánovaná alebo nie. Rýchlosť artikulácie (ako sa tempo občas nazýva) predstavuje mieru jednotiek reči vyslovených za určitý čas. V perцепčnej analýze tempa reči, ktorá je plánovanou súčasťou nášho ďalšieho výskumu, nemôžeme rátať s objektívnymi výsledkami. Laver (1994) tvrdí, že úsudok poslucháča o tempe reči stráca na objektivite už v prípade, kedy je reč prednesená v neznámom prízvuku, jazyku alebo téme. Objektívna analýza na základe merania však so sebou prináša ďalšie komplikácie. Ktorú jednotku reči vybrať pre toto meranie? Slovo, slabiku alebo zvuk? Ani o jednom z týchto pojmov neexistuje presná a jednoznačná predstava.

Pauza je podľa Samkovej (2011), spolu s intonáciou, najdôležitejší nástroj segmentácie výpovede. Je zrejmé, že definovať tento pojem nepredstavuje jednoznačnú a jednoduchú úlohu. Podľa Hargrova a McGarra (1994) je pauza fyzicky prezentovaná ako doba dlhá aspoň 200 až 270 msec, počas ktorej nie je realizovaný žiadny akustický signál. S týmto tvrdením sme už aj pred začiatkom výskumu mohli nesúhlasiť. Pauza v reči môže byť totiž aj zaplnená. Z pohľadu funkcie sú pauzy potrebné v týchto doménach: produkcii a percepcii. Nakoľko je tento pojem ťažným bodom tohto článku, ďalej ho budeme rozobrať v samostatnej kapitole.

Teoretický základ: čo o pauze vieme a využijeme pri výskume

Definície

Danielle Duez vo svojom článku nazvanom *La fonction symbolique des pauses dans la parole de l'homme politique (1999)* definuje reč ako postupné striedanie „času aktivity“ a „času neaktivity“. Čas aktivity definuje ako sled zvukov, zatiaľ čo čas neaktivity definuje ako ticho. Autorka tvrdí, že pauza nastáva práve po čase aktivity. Z tejto definície autorky možno zistiť, že pauza je podľa nej jednoducho ticho, ktoré nasleduje po slede zvukov. Mehmet Kilic (2013) navrhuje vlastnú definíciu, ktorá s Duezovou súhlasí: pauza je doba ticha, ktoré je realizované medzi dvoma plnovýznamovými vokalizáciami.

Kristina Lundholm Fors (2015) je odlišného názoru. Medzi tichom a pauzou robí rozdiel. Ticho definuje ako úplnú absenciu zvuku a pauzu definuje ako ticho, ktoré je prítomné počas konverzácie, kedy má prehovoriť ďalšia osoba. S autorkou súhlasíme v tom, že ticho a pauza sú dva odlišné pojmy. Avšak, pauza nie je hyponymom ticha. Je dokázané, že pauza má aj iné funkcie ako slúžiť rečníkom v konverzácii ako ticho pri zmene rečníka z pasívneho na aktívneho.

Niektoré javy sú súčasťou nadradeného pojmu pauza a nesúhlasia s vyššie spomínanými definíciami. Falošné začiatky, predĺžené slabiky alebo hezitácia sú zvyčajne súčasťou výskumov, ktoré sa venujú pauzám. V súlade s týmto tvrdením Esposito (2005) navrhol, že pauza môže byť prázdna alebo zaplnená. Ich spoločným znakom je to, že im chýba lexikálny význam.

Klasifikácia páuz

Na základe akých kritérií môžeme klasifikovať pauzy? Ktoré javy je potrebné brať do úvahy? Na pauzy sa môžeme pozerieť z rôznych hľadísk. Máme sa na ne pozerieť perцепčného hľadiska, z hľadiska akustiky?

Nekvapil a Mullerová (1988) navrhli rozlišovať štyri druhy páuz. 1) Pauzy syntaktické, ktoré oddeľujú syntaktické celky, 2) Pauzy formulačné, ktoré vznikajú za účelom formulácie určitých úsekov rečového prúdu, 3) Pauzy dôrazové, ktoré sa používajú na zdôraznenie určitých úsekov rečového prúdu a 4) Pauzy kontaktné, ktoré sa používajú na nadväzovanie kontaktov. Autori zaraďujú hezitáčnne pauzy medzi formulačné pauzy, pretože podľa nich hezitáčnne pauzy nevznikajú z váhania, ale preto aby si rečník pripravil nasledujúcu výpoveď. Je však dôležité poznamenať, že autori navrhli túto klasifikáciu na základe korpusu zloženého z textov z univerzitného prostredia. Tieto štyri kategórie považujeme za jednoduché riešenie termínu pauza a nazdávame sa, že dôvodom je špecifický súbor textov použitý na analýzu. Napriek tomu však súhlasíme s autormi, že pauzy sú nosičom ďalšieho významu.

Danielle Duez (1999) sa vo svojom výskume sústredila na štylistickú funkciu páuz. Za účelom zachovania objektívnosti pracovala s tromi korpusmi v ktorých analyzovala časové premenné v politických prejavoch a debatách. Za hlavnú kategóriu páuz určila pauzy tiché a pauzy zaplnené. Zaplnené pauzy následne delí do následovných kategórií: opakovania, falošné začiatky, predĺžené slabiky. Tiché pauzy sa podľa nej na ďalšie kategórie nedelia.

Magno Caldognetto, De Zordi a Corrà (1982) sa vo svojom výskume sústredili na pauzy používané v spontánnej reči. Všetky typy páuz, ktoré sa

v reči vyskytujú, nazvali (v našom voľnom preklade) „neplynulosť“ alebo po anglicky „non-fluences“. Tie ďalej rozdelili na tiché pauzy a „prerušená plynulosť“ alebo po anglicky „disfluences“. Zatiaľ čo tiché pauzy ďalej delili podľa pozície vo vete (na začiatku, pri strete dvoch slov a medzi vetnými členmi), prerušenie plynulosti rozdelili podľa funkcie, ktorú môže pauza zastávať (zaplnená pauza, vsuvka, prerušenie – opakovanie, oprava, falošný začiatok.) Toto bol prvý prípad v našom výskume, kedy sme sa stretli s tým, že autori kombinovali hľadiská z ktorých sa na jav pozerali za účelom komplexnej klasifikácie.

V roku 2001 navrhla svoju klasifikáciu aj Cecotová. Celú skupinu páuz takisto nazvala neplynulosť. Tento hypernonym ďalej rovnako delí na nezaplnené pauzy (alebo inak nazvané tiché pauzy) a prerušenia plynulosti. Tabuľka 1 ilustruje klasifikáciu pauzy podľa Cecotovej.

Tabuľka 1: Cecot (2001)

neplynulosť		
nezaplnené alebo tiché pauzy		prerušená plynulosť
komunikačné pauzy	nekomunikačné pauzy	zaplnené pauzy, hlasivkový „klik“, počuteľný nádych, predĺžená samohláska alebo spoluhláska
počiatočné oneskorenie	hezitačné pauzy (negramatické pauzy)	vsuvka
segmentačné pauzy		
rétorické pauzy (gramatické a negramatické)		prerušenie výpovede: a) opakovanie b) reorganizácia výpovede c) falošný začiatok

Z tabuľky je zrejmé, že autorka sa pozerá na pauzy ako na nástroje so štylistickou, syntaktickou a fyziologickou funkciou, ktorá ovplyvňuje percepciu prejavu.

Vlčková-Mejvaldová (2006) uznáva, že pauzy môžeme rozdeľovať podľa ich charakteristiky alebo distribúcie. Jeden typ pauzy použitý vo výpovedi môže patriť do viacerých skupín navrhovanej klasifikácie a samotná klasifikácia závisí od uhla pohľadu. Autorka navrhuje, že klasifikácia páuz závisí od troch kritérií: artikulácie, akustiky a percepcie. Aj tichý typ pauzy môže byť definovaný inak v závislosti od kritéria, ktoré vezmeme do úvahy. S týmto tvrdením súhlasíme a veríme, že pri rešpektovaní tohto názoru môžeme v našom výskume doceliť objektívne výsledky.

Funkcie páуз

Napriek tomu, že niektorí lingvisti klasifikovali pauzy z funkčného hľadiska, o funkciách pauzy neposkytli detailné informácie. Definovať pauzu z tohto hľadiska je navyše komplikované, nakoľko pauza môže v konkrétnej výpovedi zastávať niekoľko funkcií naraz.

Ahrensová (2007) zadefinovala tieto funkcie: 1) Fyziologickú určenú na dýchanie, 2) Delimitatívnu súvisiacu so štruktúrou prejavu, 3) Komunikatívnu, napríklad keď rečník urobí pauzu pred zaujímavou alebo dôležitou časťou prejavu, 4) Plánovaciú a napokon 5) Emočnú, ktorá odhaľuje emočný stav rečníka.

Duezová (1982), napriek tomu, že navrhla len tri funkcie pauzy (fyziologická, gramatická, štylistická), uviedla, že pauza nesúca špecifickú funkciu môže byť vo výpovedi použitá rôzne. Pre náš výskum to znamená, že ak úspešne zadefinujeme jednu pauzu na základe prozodických javov a merateľných jednotiek, funkcie, ktoré bude v danom kontexte zastávať pravdepodobne objavíme aj pri iných typoch páúz. Celá naša klasifikácia bude navyše závisieť od toho, z akého hľadiska sa budeme na tento jav pozerať.

Cenozová (1998) je takisto názoru, že pauzy môžu vykonávať viacero funkcií naraz. Najdôležitejšia funkcia je samozrejme fyziologická. Kognitívnu funkciu využíva rečník na plánovanie ďalšej výpovede a komunikatívnu funkciu na ohraničenie častí výpovede.

Náš názor na problematiku

Predchádzajúca kapitola slúžila ako krátka ukážka toho, že ak chceme skúmať prozodický jav pauza, je dôležité rozhodnúť sa čo pre nás tento jav predstavuje. Lingvisti z rôznych krajín a časových období ponúkajú rôzne pohľady na túto problematiku čo znamená, že vybrať si jednu definíciu a jeden typ klasifikácie tohto pojmu by malo pre výskum negatívne dôsledky. Po preskúmaní a prečítaní množstva teórií o pauzách a príbuzných fenoménoch, pričom každá teória ponúkla iný pohľad na vec, inú klasifikáciu alebo iné definície, sme si napokon vytvorili vlastný názor. Tento názor budeme v tomto článku prezentovať, pretože v empirickej časti, ktorá nás očakáva chceme, dosiahnuť čo najpresnejšie a najobjektívnejšie výsledky. Ak by sme neuviedli našu predstavu, čitatelia by si mohli naše výsledky vyložiť inak a účastníci empirickej časti výskumu by pracovali s vlastnými predstavami o suprasegmentálnych pojmoch, čo by malo za príčinu skreslené výsledky výskumu. V žiadnom prípade ale nezastávame názor, že naše definí-

cie a/alebo klasifikácie sú lepšie alebo zrozumiteľnejšie a určite nie správnejšie.

Tento článok sme začali tou najjednoduchšou možnou definíciou pauzy. Naša definícia – lingvistická - sa od tej počiatočnej mierne líši. Pauza, podľa nás, je krátke prerušenie zvukového signálu, ktoré môže byť nezaplnené (teda bez zvuku) alebo zaplnené. Zaplnené prerušenie zvukového signálu zvyčajne obsahuje opakovania, predĺžené slabiky alebo citoslovčia. To, či je pauza nezaplnená alebo zaplnená, neovplyvňuje funkciu akú môže vo výpovedi zastávať.

Klasifikácia pauzy podľa nás závisí od uhľa pohľadu. Berúc do úvahy miesto výskytu, ponúkame tieto kategórie: 1) Pauzy na začiatku odseku alebo vety, 2) Pauzy na konci odseku alebo vety, 3) Pauzy medzi jednotlivými slovami a 4) Pauzy uprostred slova.

Z funkčného hľadiska je fyziologická funkcia tou najdôležitejšou. Častokrát rečníci využívajú čas na nadýchnutie s inou potrebnou funkciou pauzy. Rozhodli sme sa preto pozeráť na fyziologickú funkciu pauzy ako na hypernoym. Jej hyponómy sú: 1) gramatická funkcia, 2) pragmatická funkcia a 3) hezitáčna funkcia. Myslíme si, že tieto funkcie môžu byť v určitých prípadoch využité naraz.

Záver

Tento článok predstavil teoretickú časť nášho skúmania fenoménu zvaného pauza. Naše získané poznatky plánujeme využiť v praktickej časti výskumu. Naším cieľom je skúmať pauzu v politických prejavoch. Pre tento typ prejavov sme sa rozhodli, pretože politické prejavy sú zväčša pripravené vopred, no rečník-politik si ich prispôsobuje ad-hoc podľa okolností. Rečníci takisto rešpektujú gramatické pravidlá a snažia sa o to, aby bol ich prejav zrozumiteľný, pretože ním chcú ovplyvniť čo najviac ľudí. Politické prejavy sú navyše ľahko dostupné na internete, čo nám uľahčuje výber dát do korpusu. Vybraté politické prejavy chceme navyše prezentovať s kontextom, nakoľko vieme, že ten vo veľkej miere ovplyvňuje význam.

Najdôležitejšou časťou bude ale percepčná analýza, ktorá bude pozostávať z analýzy vybratých politických prejavov. Od účastníkov budeme žiadať, aby pre vyznačené pauzy zdefinovali, akú mali podľa nich funkciu vo výpovedi. Výsledky tejto percepčnej analýzy budú sprevádzané analýzou pomocou softvéru SpeechAnalyzer. Dúfame, že týmto spôsobom budeme môcť rozlíšiť rôzne typy páuz. Tento výstup následne porovnáme s našou navrhovanou teóriou. Naším cieľom je tak zdefinovať špecifické funkcie pauzy, ktoré budú podporené objektívnymi výsledkami.

Literatúra

- AHRENS, B. (2007): Pause (and other prosodic features) in Simultaneous Interpreting. *Forum*, 5(1): 1-18.
- CECOT, M. (2001): Pauses in simultaneous Interpretation: A contrastive analysis of professional performance. *The Interpreters' Newsletter*, 11: 63-85.
- ČEŇKOVÁ, I. (1988): *Teoretické aspekty simultánního tlumočení*. Praha: Univerzita Karlova.
- DUEZ, D. (1982): Silent and Non-Silent Pauses in Three Speech Styles. *Language and Speech*, 25(1): 11-28. <https://doi.org/10.1177/002383-098202500102>.
- DUEZ, D. (1999): La fonction symbolique des pauses dans la parole de l'homme politique. *Faits de Langues*, 7: 91-97. <https://doi.org/10.3406/flang.1999.1242>.
- ESPOSITO, A. (2005): *Pausing strategies in children*. Paper presented at ISCA Tutorial and Research Workshop (ITRW) on Non-Linear Speech Processing. Barcelona.
- HARGROVE, P. M.; MCGARR, N. S. (1994): *Prosody Management of Communication Disorders*. Michigan: Singular Publishing Group.
- KILIC, M. (2013): *Pausing Preceding and Following Adverbial Clause Conjunctions in English: A Comparative Study of Turkish and Native Speakers of English*. Gaziantep University.
- KRČMOVÁ, M. (2007): *Fonetika a fonologie*. Brno: Masarykova univerzita.
- LAVER, J. (1994): *Principles of Phonetics*. Cambridge University Press.
- LUNDHOLM FORS, K. (2015): *Production and Perception of Pauses in Speech*. University of Gothenburg.
- MAGNO CALDOGNETTO, E.; DE ZORDI, E.; CORRÀ, D. (1982): Il ruolo delle pause nella produzione della parola. *Il Valsala – Bollettino italiano di audiologia e foniatria*, 5(1): 12-21.
- NEKVPIL, J.,; MULLEROVÁ, O. (1988): *K pauzám v komunikačním procesu*. *Slovo a slovesnost*. 49: 202-208.
- SAMKOVÁ, M. (2011): *The Use of Pause in Simultaneous Interpreting*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- VLČKOVÁ-MEJVALDOVÁ, J. (2006): *Prozodie, cesta i mříž porozumění*. Karolinum.

Kontakt:

Mgr. Karin Miklossiová

Katedra anglistiky a amerikanistiky	Department of British and American Studies
Filozofická fakulta	Faculty of Arts
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach	University of Pavol Jozef Šafárik in Košice
E-mail Address: karin.miklossiova@student.upjs.sk	

Konotácie zelenej farby v slovenskom politickom jazyku

Nina Mocková

Abstract

Green Colour and its Connotations in Slovak Political Language. *The aim of the present paper is to find out the connotation of green colour in Slovak political language and political context. At the same time, it focuses on the frequency of usage of such language units to find out the most frequent ones. The paper is focused only on idiomatic collocations, i. e., at least one of the components must have lost its literal meaning.*

Keywords: green, Slovak, language, politics, ecology.

Kľúčové slová: zelená, slovenčina, jazyk, politika, ekológia.

Úvod

Svet okolo nás je plne polychromatický, pričom jednotlivé farby sú v neustálej interakcii. Farby sú tzv. perceptuálnym fenoménom, ktorý má vplyv na náš život, dokonca aj bez toho, aby sme si tento fakt uvedomovali. Podobne ako zvuky či vône determinuje našu emocionálnu reakciu na podnety v prostredí a tým aj naše celkové psychické rozpoloženie.

“Farba a jej možnosti aktívne sa podieľať na kreovaní fiktívneho obrazu sveta provokovala ľudí od prapočiatku, keď v pravekých jaskyniach objavili priestor (plochu steny) a materiál (prírodné farebné pigmenty) na zachytenie informácie (Čurlíková 2015: 12). Je prirodzené, že ľudia zvykli prikladať farbám význam na základe skúseností a podobností s pozorovanými javmi a vecami. Farby sú neodmysliteľnou súčasťou prírody, a tak sa ľudstvo už od svojho počiatku zaoberalo vnímaním farieb – ich symbolikou, významom a pod. a s rozvojom vedy sa stali predmetom vedeckého bádania. Už v 17. storočí anglický fyzik a matematik Isaac Newton na základe pokusu so skleneným hranolom dokázal, že svetlo, ktoré sa javí ako biele, je v skutočnosti syntézou viacerých farieb. Z jeho výskumu vyplynulo, že predmet, ktorý odráža všetky farebné vlny je biely. Naopak, čierny predmet väčšinu svetla pohltí. Základy moderného výskumu farebnej chromatickej terminológie položili B. Berlin a P. Kay, ktorí vypracovali schému jedenásťich základných farieb, ktoré sú prítomné vo jazykoch všetkých národov.

Osobitné postavenie majú chromatické protipóly biela a čierna, pretože sú obsiahnuté v každom jazyku. Ich špecifický charakter bol častým predmetom polemik zo strany odborníkov. Obidve farby sú považované za achromatické a podľa mnohých zdrojov ide o tzv. nefarby (Petrilli 2007).

Skutočnosť, že naše vnímanie farieb je determinované biologicky, je všeobecne akceptovaná, no podstatne dôležitejšie je to, že vnímanie farieb je aj kultúrne (Démuth 2005). Vzhľadom na význam, aký ľudstvo pripisuje farbám, pomocou ktorých vníma a štrukturuje mimojazykovú realitu, je zrejmé, že chromatické pomenovania tvoria jadro slovnej zásoby v jazykoch (Uličná 2019: 51).

Ciele a metódy

Príspevok je čiastkovým výskumom lexikálnych jednotiek s chromatickým prvkom v štruktúre v rámci projektu VEGA titulado *Chromatismus a jeho konotácie v kontexte slovanských a románskych jazykov*.

Cieľom nášho príspevku je zistiť zistiť konotácie zelenej farby v slovenskom politickom jazyku a v politickom kontexte. Naším cieľom je taktiež zistiť, ktoré kolokácie sa v slovenskom politickom jazyku alebo kontexte vyskytujú najčastejšie.

Pre účely tohto čiastkového výskumu sme zvolili zamerať sa len na kolokácie, ktoré v slovenčine zodpovedajú najčastejšie syntaktickej štruktúre “prídavné meno (zelený) + podstatné meno”, resp. “sloveso + prídavné meno (zelený)”. Ako uvádza Štefančík (2016), z jazykového hľadiska sú práve konštrukcie typu “prídavné meno + podstatné meno” a metafory charakteristické pre presviedčanie (2016: 40). Zároveň tvoria predmet nášho výskumu iba kolokácie, ktoré možno považovať súčasne za frazeologické jednotky, čo znamená, že minimálne pri jednom z lexikálnych komponentov došlo k významovému posunu a nemožno takéto spojenie interpretovať doslovne.

Pre účely nášho výskumu sme zvolili ako vyhľadávací nástroj elektronický webový korpus *Araneum*, dostupný na <http://aranea.juls.savba.sk/>. Ide o jazykový korpus vyvinutý na Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra Slovenskej Akadémie vied v Bratislave. Korpus *Araneum* je vyvinutý pre slovenčinu a jazyky používané v susediacich štátoch, ako aj pre cudzie jazyky vyučované na slovenských univerzitách (Benko 2017: 16). Každý jazyk je dostupný v dvoch veľkostiach: tzv. *Minus* (malý) a *Maius* (veľký). *Araneum Slovacum Minus* pozostáva zo 120 miliónov tokenov a *Maius* z 1,2 bilióna tokenov. Verzia *Minus* je 10% náhodnou vzorkou verzie *Maius* a ide o nástroj určený nie len na edukačné účely, ale aj na kontrastívne jazykové štúdie či jedno alebo viacjazyčné lexikografické štúdie (Benko 2014: 248).

V počiatočnej fáze nášho výskumu sme teda zvolili metódu rešeršovania, aby sme dospeli k excerpácii relevantných idiomatických kolokácií s prídavným menom “zelený”, čím sme získali 42 výrazov. Dané lexikálne jednotky sme analyzovali a napokon pomocou syntézy sme boli schopní vyvodit’ závery.

Farby v jazyku

V úvode sme spomenuli, že farby spolu s vôňami a zvukmi významne vplývajú na celkový stav človeka. Farby sa tak stali jedným z účinných nástrojov, pomocou ktorých najrôznejšie firmy útočia na naše zmysly pomocou tzv. dobrého a vhodne zvoleného farebného marketingu a podľa Villegas Saurí (2014), “jednotlivé značky využívajú tento jazyk farieb vo svojich produktoch, logách, na obaloch alebo v reklame, aby nám komunikovali niečo, čo by sme pomocou slov chápali ťažšie. (...) Ak je obraz viac než tisíc slov, (...) farba je viac než tisíc obrazov” (2014: 262-263).

V tejto súvislosti nám je jasné, že použitie určitých farieb v konkrétnych sloganoch či na konkrétnych produktoch nie je len vecou náhody. Tak napríklad, modrá ako farba bezpečnosti a vierohodnosti figuruje v logách viacerých poisťovacích spoločností, bezpečnostné zložky majú modré uniformy (Villegas Saurí 2014). Obzvlášť zaujímavé je použitie zelenej farby: najmä v súčasnosti, kedy viaceré spoločnosti prehlasujú ekologickejší prístup vo výrobe, ekologickejšiu politiku a pod., teda zavádzajú sa tak voči štátnej legislatíve, legislatíve Európskej únie alebo inej vyššej organizácie, že zavedú také opatrenia a postupy, ktoré budú menej agresívne voči životnému prostrediu. Takáto tzv. zelená politika zároveň zahŕňa aj orientáciu smerom k zdravšiemu životnému štýlu, ale aj nepraktikovanie pokusov na zvieratách. Viaceré firmy, ktoré sa rozhodli razit’ túto cestu, preto zvolili na svojich logách či produktoch práve zelenú farbu. Napríklad americká spoločnosť McDonald’s dáva najavo svoju novú zelenú politiku zmenou charakteristického červeného “M” na zelené.

Tak ako najrôznejšie firmy využívajú farby vo svojom marketingu, rovnako aj politické strany možno charakterizovať na základe ich príslušnosti k určitej farbe podľa univerzálnej symboliky farieb. Dobrým príkladom je červená ako symbol revolúcie, krviprelievania, komunistickej ideológie, a teda je farbou ľavicovo orientovaných politických hnutí. Vyskytuje sa v národných zástavách mnohých krajín a väčšinou reprezentuje preliatu krv bojovníkov padlých za slobodu národa.

Politický jazyk má svoje špecifické ciele (ovplyvňovanie, presvedčanie, manipulácia nás), výrazové prostriedky (jazyková expresivnosť a obraz-

nosť, pomocou ktorej apelujú na masy), teda by sme mohli povedať, že podobne ako jazyk reklamy, aj politický jazyk má svoj marketing, v ktorom tiež využíva symboliku farieb. Ako dodáva Seresová (2017), “v oblasti politiky nadobúda fenomén jazyka a reči ešte ďalší rozmer – okrem komunikačnej funkcie (...) slúži na dosiahnutie politických cieľov konkrétnej osoby či skupiny” (2017: 15). A napokon, tak ako pre samotný politický jazyk je charakteristické využívanie prvkov všetkých jazykových štýlov, tak isto môžeme tvrdiť, že aj farby ako lexikálne komponenty sú prítomné vo všetkých jazykových štýloch (Spišiaková 2016: 98).

Zelená farba v politickom kontexte

Pre potreby aktuálneho výskumu sme vyexcerpované kolokácie rozdelili do dvoch základných kategórií: a) výrazy v politickom kontexte; b) výrazy v politicko-ekologickom kontexte. Dané lexikálne spojenia následne analyzujeme kvalitatívne zo sémantického hľadiska, a zároveň kvantitatívne, aby sme zistili ich výskyt v každodennom jazyku.

a) výrazy v politickom kontexte: 6 idiomatických kolokácií

1) výrazy s frekvenciou výskytu 100 <: 1

Strana Zelených (162x): označenie pre politickú stranu na Slovensku i v zahraničí s prioritou environmentálnej problematiky (*V januári 2009 sa ako nestraničky nominant Strany zelených stal ministrom pre ľudské práva a národnostné menšiny Českej republiky.*)

2) výrazy s frekvenciou výskytu 99-50: 0

3) výrazy s frekvenciou výskytu 49-10: 3

zelená kniha (46x): verejne dostupný dokument EÚ (*Európska komisia zverejňuje Zelenú knihu o rovnosti a nediskriminácii v rozšírenej Európskej únii.*)

zelená nafta (11x): systémová podpora prostredníctvom daňových úľav (*Podľa Venhartovej je však „zelená nafta“ určená len pre poľnohospodárov, no potravinárov sa tento krok vôbec nedotkne.*)

zelená línia (10x): politicko-vojenská hranica medzi Severným a Južným Cyprusom (*Južnú stranu zelenej línie strážia ozbrojení príslušníci grécko-cyperskej Národnej gardy a severnú zasa vojaci turecko-cyperskej a tureckej armády.*)

4) výrazy s frekvenciou výskytu 9-1: 4

Zelené hnutie/Hnutie zelených (8x): XXXXXXXXX

zelená revolúcia (6x): model industriálneho poľnohospodárstva s predpokladom nevyčerpatelnosti prírodných zdrojov (*Dnes dominantný mo-*

del industriálneho poľnohospodárstva, zavedený povojnovou zelenou revolúciou, je na konci s dychom.)

zelená zóna: 1. okres podľa miery nezamestnanosti (*Podpora firiem v regiónoch s vysoko konkurenčným prostredím (nízka nezamestnanosť - zelená zóna na mape vyššie) bude poskytnutá iba v prípade, že zaplatené odvody na jedného zamestnanca presiahnu hodnotu priemeru v zóne.*) (2x); 2. parkovisko podľa toho, koľko stojí (1x) (*Potom bude zóna oranžová, kde bude navrhovaná cena 1,50 eura za hodinu. No a potom zelená zóna, kde je tá cena 1 euro za hodinu parkovania.*); 3. militantné pásmo v Iraku (1x) (*Raketa alebo mínometná strela zasiahla dnes strážení Zelenú zónu v irackom hlavnom meste Bagdad.*)

zelená SAS a SDE (1x): slovenské politické strany podporujúce ekologické politiky (*Skôr sa snažia kričať farbami – oranžová Smer a Most, modrá SDKÚ, zelená SAS a SDE.*)

b) výrazy v politicko-ekologickom kontexte: 37 idiomatických kolokácií

1) výrazy s frekvenciou výskytu 100 <: 1

zelená škola (231x): ako názov programu ale aj v prenesenom význame – ekologickejšie smerovanie škôl na Slovensku (*Grantový program pomôže vyrásť školským projektom Šancu získať 500 eur na svoj projekt majú teraz školy zapojené do programu Zelená škola.*)

2) výrazy s frekvenciou výskytu 99-50: 3

zelená hliadka (90x): názov iniciatívy efektívnejšieho sledovania znečisťovania životného prostredia (*Do roku 2012 vstúpil portál mapujeme.sk otvorením dvoch nových tém Zelená hliadka a Pohyb bez bariér, ktoré sa budú venovať mapovaniu potrieb v oblasti boja proti znečisťovaniu verejných priestorov odpadkami a bariéram, s ktorými sa stretávajú ľudia trpiaci hendikepom a rodičia s kočkami.*)

zelená energia (85x): energia z trvalo udržateľných prírodných zdrojov bez prílišnej záťaže životného prostredia (*Environmentalisti navrhli program Zelená energia, ktorý by podporil úspory energie a obnoviteľné zdroje energie v domácnostiach a vo verejných budovách.*)

zelené mesto (55x): snaha o ekologickejšie spracovanie odpadu v mestách (*Tematická participatívna komunita Zelené mesto: Vytvoríme modelové kompostoviská na využitie biologicky rozložiteľného komunálneho odpadu (BRKO) a zníženie množstva netriedeného komunálneho odpadu.*)

3) výrazy s frekvenciou výskytu 49-10: 10

zelený marketing (33x): propagácia tovaru a služieb priateľských voči životnému prostrediu (*Výraz zelený marketing sa vzťahuje na propagá-*

ciu, podporu a uvádzanie na trh výrobkov a služieb, ktoré sú pokladané za bezpečné a šetrné k životnému prostrediu.)

zelená technológia (32x): trvalo udržateľné technológie výroby (*Hlavnou zelenou technológiou je živá strecha.*)

zelená infraštruktúra (31x): infraštruktúra dbajúca na ochranu a zachovanie životného prostredia (*Aj preto ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka vyčlenilo 33 miliónov eur na zelenú infraštruktúru vo viacerých regiónoch Slovenska.*)

zelená elektrina (22x): elektrina, pri výrobe ktorej je zohľadnená šetrnosť voči životnému prostrediu (*Podstatné je, že zvýšené náklady na nákup zelenej elektriny nezaťažujú štátny rozpočet, ale sa premietajú do vyšších koncových cien distribučných spoločností.*)

zelený týždeň (21x): vo viacerých európskych krajinách, týždeň zameraný na osvetu v oblasti ochrany životného prostredia (*S touto informáciou nepresviedčali návštevníkov Zeleného týždňa predstavitelia chemických koncernov, ale vedci z Univerzity Martina Luthera v Halle.*)

zelený projekt (16x): projekty preferujúce neuhlíkovú výrobu energie (*Následne sa snažíme ďalšími dotáciami cez zelené projekty eliminovať zvýšené emisie z uhoľných elektrární.*)

zelená politika (14x): politika podnikov so zreteľom na životné prostredie (*Tieto veľké mená svetových firiem pomáhajú vytvoriť prvú vlnu zelených sourcing politik a iniciatív.*)

zelená linka (12x): telefónna linka pre nahlasovanie poškodzovania a znečisťovania životného prostredia (*Mestská časť Bratislava-Ružinov zriadila novú službu pre Ružinovčanov. Ide o zelenú linku Ružinova.*)

zelené obstarávanie (12x): verejné obstarávanie tovarov a služieb zohľadňujúce dopady na životné prostredie (*Veľký dôraz pri podpore kúpy elektromobilu chce ministerstvo klásť aj na takzvané zelené obstarávanie, ktoré je definované v zákone o podpore energeticky a environmentálne úsporných motorových vozidiel.*)

zelená budúcnosť (11x): napredovanie štátu/sveta v súlade s ekologickjšími opatreniami (*Cesta do zelenej budúcnosti vedie cez šetrenie palív.*)

4) výrazy s frekvenciou 9-1: 20

zelená inovácia (9x): nové riešenia v rôznych oblastiach životného prostredia (*Spôsob podpory financovania inovatívnych projektov, ako aj príklady úspešne zrealizovaných projektov zameraných na zelené inovácie a výskum vo vzťahu k zmene klímy a životnému prostrediu boli prezentované Inovačnou agentúrou Nórska a Nórskou výskumnou radou.*)

zelené pracovné miesta (9x): pracovné miesta v enviromentálnom sektore (*Hlavné myšlienkové témy: prehodnotenie úlohy a štruktúry miest*

vo vzťahu k aktuálnym a naliehavým hrozbám, stratégie, ktoré mestá prijímajú na dosiahnutie klimatických cieľov a zlepšenie hospodárskej výkonnosti, praktické kroky na vytvorenie udržateľného hospodárskeho rozvoja v zložitom finančnom kontexte (napr. zelené pracovné miesta, eco-inovácie,...)

zelené riešenie (8x): riešenia realizované so zreteľom na trvalo udržateľný rozvoj (*Prvý, pod hlavičkou medzinárodného projektu BIOVO-ICES, sa týkal biohospodárstva v mestách a priniesol viaceré zaujímavé odporúčania ako napríklad postoj predstaviteľov samosprávy k ekológii je kľúčový pre zavádzanie zelených riešení v úradoch a v spoločnosti.*)

zelený rast (8x): podpora ekonomického rastu a rozvoja a zároveň ochranu prírodných zdrojov (*OECD sa venuje skúmaniu oživovania pracovných trhov, zaoberá sa aspektmi, ktoré zväčšujú odolnosť pracovných trhov v čase recesie, skúma znižovanie podielu pracovnej sily v prospech kapitálu na národnom dôchodku, čo znamená zelený rast pre pracovníkov a politiky pracovných trhov.*)

zelená župa (7x): župa, ktorá vynakladá prostriedky na činnosti a aktivity súvisiace s environmentalistikou (*Trenčiansky samosprávny kraj v rámci projektu Zelená župa pravidelne organizuje semináre s environmentálnou tematikou pre širokú verejnosť.*)

zelené hospodárstvo (6x): hospodárstvo krajiny založené na nízkouhlíkovej ekonomike (*Je to veľmi ambiciózny krok, ktorým chceme posilniť konkurencieschopnosť EÚ prostredníctvom nízkouhlíkovej a energetickej ekonomiky, povedal Kestutis Sadauskas, riaditeľ pre zelené hospodárstvo generálneho riaditeľstva Komisie pre životné prostredie.*)

zelená alternatíva (5x): trvalo udržateľné riešenia (*Biopalivá sú považované za najdôležitejšiu zelenú alternatívu klasických fosilných palív, čelia však kritike najmä kvôli zaberaniu poľnohospodárskej pôdy.*)

zelená energetika (5x): energetika s ohľadom na životné prostredie (*Klimatická Aliancia (KA) dbá okrem ochrany životného prostredia aj na sociálny rozmer využívania obnoviteľných zdrojov energie. Presadzuje práva domorodých obyvateľov Amazónie a podporuje ich projekty v oblasti zelenej energetiky.*)

zelená daň (4x): daň dopravných prostriedkov za mieru znečisťovania životného prostredia (*Diaľničné koncesie (mýtné) – mýtné projekty (zavedenie mýta na diaľnici A585, elektronické mýto určené na zavedenie zelenej dane pre ťažké vozidlá), koncesie na diaľnice A65, A28, A19 a podobne.*)

zelení aktivisti (4x): politicky činní aktivisti z oblasti životného prostredia (*Zo strany západných zelených aktivistov a za asistencie ľavicovej*

ideológie, ohýbania vedeckých faktov a masírovania hláv masmédiami sa tu voči rozvojovým krajinám uplatňuje akýsi zelený kolonializmus.)

zelená iniciatíva (3x): nové nápady výrobcov, poskytovateľov služieb či prevádzkovateľov zariadení v súlade s ekológiou (*Práve vďaka jeho progresívnemu prístupu a inovatívnym nápadom získalo niekoľko hotelov ocenenia za ich služby, zelenú iniciatívu, produkty a mnohé iné.*)

zelená výroba (3x): výroba s ohľadom na životné prostredie (*Sony Ericsson Elm s kódovým označením J10i2 je zástupcom nového modelového radu, pri ktorom výrobca dôrazne prezentuje predovšetkým použitie recyklovaných materiálov pri výrobe a zelenú výrobu ako celok.*)

zelené podnikanie (3x): podnikanie so zreteľom na ekológiu (*Presvedčte sa, že zelené podnikanie dnes nemá už len morálny, ale aj ekonomický prínos.*)

zelený poslanec (3x): poslanec zo Srtrany Zelených (*Šéf zelených poslancov, Anton Hofreiter, tiež žiada, aby výrobcovia prišli s riešením.*)

zelený biznis (2x): dešpektívny pojem pre všetko, čo zapadá do ekopolitiky (*Človečie CO₂ klímu neovplyvňuje, to len miliardový zelený biznis tlačí túto ideu – financovať to začala Thatcherova, aby mala argument, prečo zavrieť neefektívne bane a stavať jadrovky.*)

zelený kolonializmus (2x): pomenovanie pre politicko-ekonomický trend vyspelých krajín v oblasti prírodných zdrojov uplatňovaný voči rozvojovým krajinám (*Zo strany západných zelených aktivistov a za asistencie ľavicovej ideológie, ohýbania vedeckých faktov a masírovania hláv masmédiami sa tu voči rozvojovým krajinám uplatňuje akýsi zelený kolonializmus.*)

zelený program (2x): program v oblasti cestovného ruchu, ktorý zohľadňuje udržateľnosť prírody (*Prestížny titul Hoteliér roka získala spomedzi 72 manažérov – za najlepšie ekonomické výsledky aj celkový duch zariadenia, jeho meno a povest', úroveň služieb aj uplatňovanie tzv. zeleného programu – riaditeľka Wellness hotela Borovica na Štrbskom plese, Daniela Kordová.*)

zelený priemyselný park (2x): priemyselná zóna s integrovanými prvkami prírody zapadajúca do okolia (*Projekt je realizovaný v rámci Operačného programu Konkurencieschopnosť a hospodársky rast, Prioritná os 1 – Inovácie a rast konkurencieschopnosti, Opatrenia 1.2 – Podpora spoločných služieb pre podnikateľov a v rámci výzvy – Podpora budovania hnedých a zelených priemyselných parkov.*)

Zelený Taliban (2x): obrazný názov pre ochranárske združenie na Východnom Slovensku, ktorí burcovali občanov do protestu, aby sa mestský park predal na výstavbu supermarketu (*Podľa Zemplínskeho korzára*

však predstavitel'ov mesta na zasadaní MsZ netrúpil obsah pohľadnic, teda protest a želanie občanov, ale sa obuli do ochranárskeho združenia, ktoré dokonca jedna poslankyňa nazvala zelený Taliban.)

zelená intervencia (1x): opatrenia a zásahy v rámci výstavby v súlade so životným prostredím (*Svoj pohľad predstavia Ingrid Konrad, hlavná architektka Bratislavy; Milota Sidorová, koordinátorka festivalu reSITE; Miriam Huštavová, krajinná architektka a autorka zelenej intervencie na Trojičnom námestí v Banskej Štiavnici.*)

Záver

Cieľom príspevku bolo zistiť konotácie zelenej farby v slovenskom politickom jazyku a politickom kontexte a tiež zistiť, ktoré kolokácie sa v slovenskom politickom jazyku alebo kontexte vyskytujú najčastejšie.

Skúmali sme celkom 42 výrazov, ktoré sme rozdelili do dvoch kategórií, podľa kontextu, v akom sa používajú: a) v politickom kontexte; b) výrazy v politicko-ekologickom kontexte. Spojení v politickom kontexte sme našli 8, pričom nie všetky niesli aj sému [ekológia]. Zvyšných 35 spojení obsahovalo sémy [politika] a zároveň [ekológia]. Zároveň je potrebné poznamenať, že pri výskume takéhoto charakteru závisí vždy aj na subjektívnom hodnotení výskumníka, pretože nie vždy je možné presne a s určitosťou vymedziť hranice medzi jednotlivými kategóriami, ktoré sa tak často významovo prelínajú. Aj preto bolo náročné oddeliť politický kontext od politicko-ekologického. Vynechali sme však také kolokácie, v ktorých figurovala séma [ekológia], avšak bez sémy [politika].

Tento nepomer medzi politickým a politicko-ekologickým kontextom možno vysvetliť tým, že zelená je farbou prírody, a preto funguje ako lexikálny prvok schopný tvoriť nové lexémy, tzv. štylistické neologizmy, a to predovšetkým v oblasti ekológie (Spišiaková 2016: 117). Takýto charakter má aj väčšina kolokácií z nášho korpusu a možno to pripísať neustále rastúcemu súčasnému trendu propagovať ekologickejšie smerovanie prakticky akéhokoľvek odvetvia (výroba, technológia, služby apod.). Táto snaha o ekologickejšie smerovanie krajiny tak v niektorých prípadoch vyznieva ako oxymoron, pretože spája dve kontrastné pojmy. Napr. *zelený priemyselný park, zelená výroba, zelená technológia*, kde dochádza k významovému spojeniu signifikantu prírody a signifikantu s opačným významom. Pretože sa zdá priam nemožné, aby továrne, elektrárne a pod. produkovali tovar bez toho, aby poškodzovali životné prostredie.

Rovnako sme skúmali frekvenciu výskytu daných kolokácií, na základe čoho sme ich rozdelili do štyroch podskupín. V tabuľke dolu môžeme vidieť

celkovú frekvenciu výskytu: viac ako 100x sa vyskytovali len 2 kolokácie: *zelená škola* (231x) a *Strana Zelených* (162x). S frekvenciou 99-50x sa vyskytli len 3 spojenia: *zelená hliadka* (90x), *zelená energia* (85x) a *zelené mesto* (55x). O niečo početnejšie – 13x – sa vyskytovali výrazy s frekvenciou 49-10x. Napokon, najviac zo skúmaných výrazov sa nachádza v podskupine s frekvenciou výskytu 9-1x – až 24.

Tabuľka 1: Frekvencia výskytu všetkých kolokácií

frekvencia výskytu	počet kolokácií	percentuálny podiel
$f_{100 <}$	2	4,76%
f_{99-50}	3	7,14%
f_{49-10}	13	30,95%
f_{9-1}	24	57,14%

Na záver môžeme konštatovať, že zelená farba funguje v súčasnom slovenskom jazyku ako produktívna chromatická lexéma schopná vytvárať nové pomenovania, častokrát práve do istej miery idiomatické, teda také, pri ktorých došlo k významovému posunu buď chromatického adjektívneho alebo nominálneho prvku.

Vzhľadom na to, že texty z korpusu *Araneum* sú spreď roka 2020, nenašli sme v nich jediný príklad súčasného používania zelenej farby pre tzv. COVID automat – tak často skloňovaný v momentálnej pandemickej situácii. Spomeňme napr. *zelené okresy* či *zelené krajiny*.

Literatúra

- BENKO, V. (2016): Two Years of Aranea: Increasing Counts and Tuning the Pipeline. In: CALZOLARI, N. et al. (eds.): *Proceedings of the Ninth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2016)*. Portorož: European Language Resources Association (ELRA), s. 4245-4248.
- BENKO, V.; BUTAŠOVÁ, A. (2017): Teaching corpus linguistics with Aranea web corpora. In: *Trudy meždunarodnoj konferencii Korpusnaja lingvistika – 2017*. Sankt-Peterburg: s. 16-21.
- ČURLÍKOVÁ, M. (2015): Farba a farebnosť ako ikonicko-symbolický princíp modelovania sveta v prozaických textoch. In: *Jazyk a kultúra*, 21-22: 12-16. <www.ff.unipo.sk/jak/21-22_2015> [14. 9. 2021].
- DÉMUTH, A. (2005): *Čo je to farba? Alebo historicko-psychologicko-filozofická expozícia problematiky vnímania farieb*. Praha: IRIS.

- PETRILLI, S. (2007): *White matters. Il bianco in questione*. Roma: Meltemi Editore.
- SERESOVÁ, K. (2017): Jazyk politiky a jeho funkcie. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí jazykovedy a politológie II*. Bratislava: EKONÓM, s. 15-20.
- SPIŠIAKOVÁ, M. (2016): *El español actual. La unidad y la variedad*. Nümbrecht: Kirsch-Verlag.
- SPIŠIAKOVÁ, M. (2016): The contrastive analysis of the use, meaning and connotations of the colors in the Slovak and Spanish language [El análisis contrastivo del uso, significado y connotaciones de los colores en la lengua eslovaca y española]. *XLinguae Journal*, 9(3): 104-1028. DOI: 10.18355/XL.2016.09.03.104-128
- ŠTEFANČÍK, R. (2016): Politický jazyk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie I*. Bratislava: EKONÓM, s. 28-46.
- ULIČNÁ, M. (2019): Paralely a asymetria výskytu chromatismu biely vo viacslovných pomenovaniach a frazeologizmoch v ruskom a slovenskom jazyku II. *Lingua et vita*, 16: 45-57.
- VILLEGAS SAURÍ, S. (2014): *Marketingencias. Curiosidades y anécdotas sobre el marketing y la publicidad de tu día a día*. Barcelona: Gestión 2000.

Tento príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA 1/0107/18 Chromatizmus a jeho konotácie v kontexte slovanských a románskych jazykov.

Kontakt:

Mgr. Nina Mocková, PhD.

Katedra románskych a slovanských jazykov	Department of Romance and Slavic Languages
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava
E-mail Address: nina.mockova@euba.sk	

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4768-1857>

Frame a Framing – základné pojmy a teoretické východiská¹

Katarína Motyková

Abstract

Frame and Framing – Concepts and Theoretical Background. *The aim of the paper is to explain the concepts of frame and framing and their placement in the broader interdisciplinary context within cognitive linguistics and discourse semantics, as well as sociology and communication sciences. The applicability of the theoretical basis is illustrated by examples from the Swedish political and media space.*

Keywords: frame, framing, re-framing, text, Sweden.

Kľúčové slová: frame, konceptuálny rámec, framing, rámcovanie, re-framing, Švédsko

Úvod

Teória *frame*-ov, toľko Ziem (2018: 8), za posledné dve desaťročia nadobudla transdisciplinárny charakter, k čomu ju predurčila skutočnosť, že funguje nielen ako metóda analýzy *vedenia*, v angličtine *knowledge*, ale zároveň sa usiluje o kognitívne adekvátny model reprezentácie *vedenia*. Táto imanentná interdisciplinárnosť vyplýva z kognitívno-lingvistickej povahy tejto teórie, ktorá sa využíva vo výskume umelej inteligencie, vo filozofii, ale aj v mediálnych a komunikačných vedách (Ziem 2018: 8).

Ako uvádza Dolník (2010: 285), „[p]ri výskume umelej inteligencie sa konštruje procesuálny model jazyka, ktorý je zameraný na riešenie jazykových úloh ako porozumenie textu, odpovedanie na otázky, preklad.“ Do výskumu umelej inteligencie zaviedol pojem *frame* Marvin Minsky a jedna z jeho definícií (1974:1) znie:

¹ Práca je výstupom výskumného projektu „Jazykové a komunikačné problémy na Slovensku a ich manažment“ podporovaného Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-17-0254 (2018–2022).

„A frame is a data-structure for representing a stereotyped situation, like being in a certain kind of living room, or going to a child's birthday party. Attached to each frame are several kinds of information. Some of this information is about how to use the frame. Some is about what one can expect to happen next. Some is about what to do if these expectations are not confirmed.“

Z predstavenej definície je evidentné, že „[v]ýchodiskom pri zavádzaní tohto pojmu nebol jazyk, ale schopnosť človeka vizuálne zachytiť istý priestor“ (Dolník 2010: 285). *Frame*, ako ďalej píše Dolník, „[...] sa rovná štruktúre údajov predstavujúcich stereotypnú vizuálnu situáciu. S týmto vymedzením – bez atribútu vizuálny – tento pojem sa začal uplatňovať aj v súvislosti s jazykom“ (2010: 285). V Minského vyššie citovanej definícii sa uvádza príklad obývacej izby či účasť na detskej oslave, pričom obe veci – priestor i udalosť – predstavujú stereotypnú situáciu, s ktorou je spojená určitá suma údajov. Zvyčajne už dopredu predvídame, aký nábytok sa v obývacej izbe nachádza, poznáme pravidlá toho, čo sa pokladá za vhodné, čo za nevhodné, kam sa usadiť a podobne.

Vysvetlenie, štruktúra a funkcia konceptuálnych rámcov – *frame-ov*

Minsky je jedným z najdôležitejších predstaviteľov tejto teórie a jeho chápanie *frame-u* slúži často ako akýsi referenčný bod, okolo ktorého oscilujú ostatné definície a prístupy k tejto problematike (pozri viac Kann, Inderelst 2018: 27-30). Pokiaľ ide o jazykové porozumenie, ktoré sa nachádza v centre pozornosti výskumu umelej inteligencie, Minského vedeckej disciplíny, to „sa zakladá na integrovanom uplatnení sémantických a pragmatických znalostí. Sémantika a pragmatika tvoria v tejto teórii konceptuálnu úroveň“ (Dolník 2010: 285). Ako Dolník ďalej uvádza, základnou jednotkou tejto úrovne sú konceptuálne schémy, výraz, ktorý vo svojom texte používa miesto anglického výrazu *frame*. Pokiaľ ide o pojem *schéma*, ten v podobnom zmysle ako *frame* použil už Frederic C. Bartlett, považovaný za predchodcu Minského koncepcie, vo svojej psychologicky zameranej práci *Remembering* z roku 1932, v ktorej sa snaží o vypracovanie všeobecnej teórie pamäťových procesov. Podľa nej akumulujeme a ukladáme svoje zážitky ako štruktúrované *schémy* (Kann, Inderelst 2018: 39). V predmetnom článku používam anglický výraz *frame* a slovenský výraz konceptuálny rámec.

Ak sa vrátíme k príkladu rámcov obývací izba a narodeninová oslava, uvedomíme si medzi nimi markantný rozdiel. V prvom prípade ide o statický priestor, v druhom o spoločenskú udalosť, ktorá sa vyznačuje de-

jovosťou, procesuálnosťou. Pre taký rámec sa používa pojem *script*, ktorý navrhli Schank a Abelson (podľa Kann, Inderelst 2018: 49). Dolník (2010: 285) v súlade s týmto rozlíšením hovorí o statických a procesuálnych konceptuálnych schémach.

Bez ohľadu na to, či ide o priestor, situáciu alebo udalosť, konceptuálne rámce sú štruktúrované, tvoria ich – *slots*, *fillers* a *default values*. Napríklad pri rámci „parlamentné voľby“ si kladieme otázky: Kedy sa voľby uskutočnia? Kde prebehnú? Aké strany sa do nich tentoraz zapoja? Kým otázky zodpovedajú prázdny pozíciám – *slotom*, odpovede na ne sú náplňami týchto pozícií, *fillers*, pričom každá z odpovedí daný rámec bližšie určuje minimálne v jednom ohľade (Ziem 2013: 233). V semiotickom zmysle majú tieto náplne status tzv. *token*-a (Ziem, Pentzold, Fraas 2018: 162). *Default values*, štandardné hodnoty, tiež konkretizujú sloty, ale bez toho aby sa realizovali jazykovo alebo inak (Ziem, Pentzold, Fraas 2018: 163). Pre účastníkov komunikácie sú jednoducho univerzálnymi informáciami, rešpektíve vyplývajú z kontextu.

Minsky (podľa Kann, Inderelst 2018: 36) rozlišuje okrem tematických aj syntaktické, sémantické a naratívne rámce, tzv. *story-frames*. Syntaktické rámce sú určené slotmi, ako sú podmet a predikát. Na sémantickej rovine sa nachádzajú sémantické rámce so sémantickými rolami ako sú agens, objekt, inštrument. Posledné menované *story-frames* by sa dali nazvať aj textovými rámcami, keďže, ako ďalej ozrejmuje Kann a Inderelst (tamže), predikujú typické konštruovanie príbehov a v nich prevládajúce vzorce.

Krátko sa vráťme k sémantickej rovine, s ktorou súvisí ďalší dôležitý pionier teórie *frame*-ov – Charles J. Fillmore, predstaviteľ rámcovej sémantiky. Ako jazykovedec aplikoval túto teóriu pôvodne patriacu do kognitívnych vied na sémantickú štruktúru slovesa. Fillmore nazýva také rámce *case-frames*, prázdne pozície – sloty v nich zodpovedajú sémantickým rolám a konkrétne slová sú ich náplňou, *fillermi* (Kann, Inderelst 2018: 46).

Ako Fillmore uvádza v nasledovnom citáte, pri každom takom pádovom rámci si predstavuje schematizovanú abstraktnú situáciu (1982: 115):

„Although the concept of ‘frame’ in various fields within cognitive psychology appears to have origins quite independent of linguistics, its use in case grammar was continuous in my own thinking, with the use to which I have put it in ‘frame semantics’; In particular, I thought of each case frame as characterizing a small abstract ‘scene’ or ‘situation’, so that to understand the semantic structure of the verb it was necessary to understand the properties of such schematized scenes.“

V súvislosti so syntaktickou a sémantickou úrovňou a teóriou konceptuálnych rámcov treba spomenúť interakciu oboch úrovní. Ako častý príklad

možno uviesť pasivizáciu, „pri ktorej sa veta komponuje takým spôsobom, že agens syntakticky nefunguje ako podmet, túto funkciu preberá patiens. Napríklad namiesto toho, aby sme povedali *armáda potlačila demonštráciu*, povieme *demonštrácia bola potlačená (armádou)*“ (Cingerová, Dulebová, Štefančík 2021: 69-70).

Framing a reframing

Ak porovnáme kognitivistický a sociologický prístup k teórii konceptuálnych rámcov, nájdeme v nich veľa spoločných čít. Ako uvádzajú Ziem, Pentzold a Fraas (2018: 156), v prvom rade oba prístupy vychádzajú viac či menej explicitne zo skutočnosti, že konceptuálne rámce sú ukotvené v individuálnom kognitívnom systéme, ale výrazne ich ovplyvňujú nadindividuálne sociálne procesy, po druhé –pri oboch sú dôležité kategorizácia, perspektivizácia, selekcia a saliencia, a po tretie sú štruktúrované rámcovými prvkami.

Konceptuálne rámce možno chápať ako interpretačné vzory, ktoré umožňujú zmenu perspektívy a reprezentujú univerzálne vedenie – tieto ich dve funkcie možno označiť pojmom *framing* (Kann, Inderelst 2018: 36). Ten vychádza z oblasti sociálnych vied a z práce sociológa Ervinga Goffmana *Frame Analysis* (1974). Rámcovanie v komunikačných a mediálnych vedách definuje ďalší z jeho predstaviteľov, Entman (1993: 52, citované podľa Klein 2018: 290) nasledovne:

„To frame is to select some aspects of a perceived reality and make them more salient in a communicating text, in such a way as to promote a particular problem definition, causal interpretation, moral evaluation and/or treatment recommendation for the item described.“

Keď v roku 2006 vyhrala vo Švédsku voľby strana umiernených Moderaterna, jednou zo stratégií podľa jazykovedkyne Palicki (2019: nepaginované), ktorá pomohla predsedovi strany Fredrikovi Reinfeldtovi presadiť sa s novou politickou agendou, bol práve *framing*, ktorý, ako ďalej uvádza Palicki (tamže, preklad KM), „[...] môžeme využiť, ak chceme ovplyvniť spoločnosť prostredníctvom jazyka ako nástroja“. Ako príklad novej rétoriky umiernených zmieňuje Palicki švédsky výraz *utanförskap* (podstatné meno, *utanför-* slovo tvorný základ s významom mimo niečoho, vonku, *-skap* slovo tvorná prípona pre podstatné mená väčša abstraktného charakteru), ktorý v preklade znamená sociálne vylúčenie, marginalizáciu napr. menšín, migrantov či inak znevýhodnených skupín. Vo volebnom programe koaličného partnerstva Alliansen v roku 2006, ktorú tvorili umiernení, centristi, liberáli

a kresťanskí demokrati, sa týmto výrazom označoval stav tých, ktorí sa z rôznych dôvodov ocitli mimo pracovného trhu odkázaní na podporu v nezamestnanosti alebo nemocenské dávky. Výraz *utanförskap* sa postupne stal signifikantnou súčasťou slovníka ekonomicky pravicovo a konzervatívne orientovaných politikov a ovplyvnil rámec „nezamestnanosť“ vo Švédsku. Na webovej stránke strany umiernených Moderata samlingspartiet je pod heslom *utanförskap* uverejnený text, z ktorého citujem nasledovný úryvok (Moderaterna 2017: nepaginované, preklad KM):

„Odstrániť *utanförskapet* [zvýraznila KM] a dozrieť na to, aby sa vytvorilo viac pracovných miest je rozhodujúce pre to, aby Švédsko mohlo fungovať pre všetkých, rásť a bolo aj naďalej silné. Chceme zastaviť vývoj smerom k čoraz rozdelenejšiemu pracovnému trhu, na ktorom mladí bez vzdelania a ľudia narodení za hranicami Švédska len ťažko získavajú prvé zamestnanie. Celé Švédsko bude pracovať.“

Posolstvo textu je umocnené obrázkom dlane opretej zvonka o mokré, opršané okno. Človek, ktorý sa dlaňou opiera o sklo, je sám vonku v daždi. Práve individualizácia problému dlhodobej nezamestnanosti ju predefinovala z neriešiteľného problému skupiny na riešiteľný problém jednotlivca (porovnaj Ekman 2009: 47). A keďže rámce neexistujú izolovane, ale tvoria poprepájanú sieť, tzv. *frame-system* (Ziem 2008: 94), v roku 2006 sa Fredrikovi Reinfeldtovi aj pomocou výrazu *utanförskap*, sociálne vylúčenie, podarilo zmeniť konceptuálny rámec „nezamestnanosť“.

(Ne)myslite na slona!

V roku 2011 po zvolení za predsedu strany sociálnej demokracie použil Håkan Juholt vo svojom príhovore k členom strany výraz *innanförskap* (slovotvorná predpona *innanför-* označuje stav nachádzať sa vo vnútri niečoho), prostredníctvom ktorého sa snažil zdôvodniť solidárnu podstatu nemocenských dávok a podpory v nezamestnanosti. Tvrdil, že dávky a podpora sú prostriedkom na dosiahnutie inklúzie, spôsobom, ako zostať súčasťou spoločnosti. Podľa neho predstavujú „[e]tt *innanförskap*, možnosť a právo ukryť sa pod spoločným dáždnikom“ (Juholt 2011: nepaginované, preklad KM). Podobne argumentovali určite aj iní zástupcovia sociálnej demokracie. Hoci pri tomto okazionalizme ide o antonymum, práve preto mohlo pripomenúť rámec, ktorý sa ním snažili poprieť (pozri aj Linde 2011: nepaginované). Negovaním nejakého konceptuálneho rámca ho totiž nepopierame, ale naopak vyvolávame v mysli recipienta. Na tento jav upozorňuje Lakoff vo svojej práci *Don't think of an elephant!*, keď tvrdí, že ak niekoho

vyzveme, aby nemyslel na slona, presne to spraví, keďže to nejde inak. (2014: 1, zdôraznené podľa originálu):

„The exercise is: Don't think of an elephant! Whatever you do, do not think of an elephant. I've never found a student who is able to do this. Every word, like *elephant*, evokes a frame, which can be an image or other kinds of knowledge: Elephants are large, have floppy ears, tusks, and a trunk, live naturally in jungles, are associated with circuses, and so on. The word is defined relative to that frame. When we negate a frame, we evoke the frame.“

Záver

V teoretickej diskusii sa stále častejšie objavuje pojem *reframing*, ktorý Lakoff (2014: xii-xiii) definuje ako zmenu spôsobu, akým sa verejnosť díva na svet, pričom zmene myslenia predchádza zmena jazyka:

„When we successfully reframe public discourse, we change the way public sees the world. We change what counts as common sense. Because language activates frames, new language is required for new frames. Thinking different requires speaking differently.“

Celkom na záver uvádzam na ilustráciu návrh na zmenu konceptuálneho rámca „atómová energia“. Jeho autor (Linde 2021: nepaginované) nabáda k nahradeniu švédskych výrazov *kärnavfall* – jadrový odpad a *atomsopor* – atómové odpady výrazom *kärngifter* – atómové jedy. Kým totiž odpad evokuje niečo špinavé, ale nie nebezpečné, výraz jed by mal vyvolať ten správny rámec pre rádioaktívny materiál ohrozujúci život živočíchov a rastlín.

Literatúra

- CINGEROVÁ, N.; DULEBOVÁ, I.; ŠTEFANČÍK, R. (2021): *Politická lingvistika*. Bratislava: EKONÓM.
- DOLNÍK, J. (2010): *Všebecná jazykoveda. (Opis a vysvetľovanie jazyka)*. Bratislava: Veda.
- EKMAN, F. (2009): *Retoriska förändringar. En diskursanalytisk studie av nya moderaternas självpresentation*. Masteruppsats från Masterprogram i Kultur och mediegestaltning. Linköpings universitet. <<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:224344/FULLTEXT01.pdf>> [13. 9. 2021].

- FILLMORE, CH. J. (1982): Frame Semantics. In: *Linguistics in the Morning Calm. Selected Papers from SICOL 1981*. Ed. The Linguistic Society of Korea. Seoul: Hanshin Publishing Company, s. 113-137.
- GOFFMAN, E. (1974): *Frame Analysis. An Essay on the Organisation of Experience*. Boston: Northeastern University Press.
- JUHOLT, H. (2011): *Installationstal på Socialdemokraternas extrakongress 2011*, 1. 3. 2013, <<http://www.svenskatal.se/20110326-hakan-juholt-installationstal-pa-socialdemokraternas-extrakongress-2011>> [13. 9. 2021].
- KANN, C.; INDERELST, L. (2018): Gibt es eine einheitliche Frame-Konzeption? Historisch-systematische Perspektiven. In: ZIEM, A.; INDERELST, L.; WULF, D. (eds.): *Frames interdisziplinär: Modelle, Anwendungsfelder, Methoden*. Berlin, Boston: Düsseldorf University Press, s. 25-67.
- KLEIN, J. (2018): Frame und Framing: Frametheoretische Konsequenzen aus der Praxis und Analyse strategischen politischen Framings. In: ZIEM, A.; INDERELST, L.; WULF, D. (eds.): *Frames interdisziplinär: Modelle, Anwendungsfelder, Methoden*. Berlin, Boston: Düsseldorf University Press, s. 289-330.
- LAKOFF, G. (2014): *Don't think of an elephant! Know your values and frame the debate*. Vermont: Chelsea Green Publishing.
- LINDE, R. (2011): *Vad är framing*. 30. 4. 2011, <<https://rikardlinde.se/vadar-framing/>> [13. 9. 2021].
- LINDE, R. (2021): *Kärngifter, inte avfall eller sopor!* 8. 4. 2021 <<http://vadarframing.se/varfor-sager-vi-karnavfall-och-atomsopor-nar-det-handlar-om-gift/>>, uverejnené [13. 9. 2021].
- MINSKY, M. (1974): *A Framework for Representing Knowledge*. AI Memo 306, MIT Artificial Intelligence Laboratory. Cambridge: Mass.
- MODERATERNA (2017): *Utanförskap*. 9. 5. 2017, <<https://moderaterna.se/utanforskap>> [13. 9. 2021].
- PALICKI, L. L. (2019): *Strategin som hjälpte Reinfeldt sätta agendan*, 24. 10. 2019, <<https://www.svd.se/strategin-som-hjalpte-reinfeldt-att-satta-agendan>> [13. 9. 2021].
- ZIEM, A. (2008): Frame-Semantik und Diskursanalyse – Skizze einer kognitionswissenschaftlich inspirierten Methode zur Analyse gesellschaftlichen Wissens. In: WARNKE I. H.; SPITZMÜLLER, J. (eds.): *Methoden der Diskurslinguistik*. Berlin, New York: De Gruyter, s. 89-116.
- ZIEM, A. (2013): Wozu Kognitive Semantik? In: BUSSE, D.; TEURBERT, W. (eds.): *Linguistische Diskursanalyse: neue Perspektiven*. Wiesbaden: Springer VS, s. 218-237.

- ZIEM, A. (2018): Frames interdisziplinär: zur Einleitung. In: ZIEM, A.; INDERELST, L.; WULF, D. (eds.): *Frames interdisziplinär: Modelle, Anwendungsfelder, Methoden*. Berlin, Boston: Düsseldorf University Press, s. 7-22.
- ZIEM, A. PENTZOLD, CH.; FRAAS; C. (2018): Medien-Frames als semantische Frames: Aspekte ihrer methodischen und analytischen Verschränkung am Beispiel der ‚Snowden-Affäre‘. In: ZIEM, A.; INDERELST, L.; WULF, D. (eds.): *Frames interdisziplinär: Modelle, Anwendungsfelder, Methoden*. Berlin, Boston: Düsseldorf University Press, s. 155-182.

Príspevok je výstupom výskumného projektu „Jazykové a komunikačné problémy na Slovensku a ich manažment“ podporovaného Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-17-0254 (2018–2022).

Kontakt:

Mgr. Katarína Motyková, PhD.

Katedra germanistiky, nederlandistiky a škandináviistiky	Department of German, Dutch and Scandinavian Studies
Filozofická fakulta	Faculty of Arts
Univerzita Komenského v Bratislave	Comenius University in Bratislava
E-mail Address: katarina.motykova@uniba.sk	

Cenzúra v prekladovej literatúre: jej podoby v minulosti a v súčasnosti

Stanislava Moyšová

Abstract

Censorship in Translated Literary Works and its Forms. *Censorship and literature have a long common history. Although it is universally thought that censorship is abundant only in totalitarian or nominally democratic regimes, some examples show that censorship or self-censorship is present also in contemporary democratic regimes. This article aims at censorship processes applied in the past in communist countries and at present in Europe, in the field of translated fiction.*

Keywords: censorship, self-censorship, literary fiction, translators, publishing houses.

Kľúčové slová: cenzúra, autocenzúra, literárne dielo, prekladatelia, vydavateľstvá.

Úvod

Cenzúra literárnych diel a prekladovej literatúry v 2. polovici 20. storočia sa do širšieho povedomia verejnosti dostala predovšetkým vďaka zvýšenému mediálnemu záujmu o ňu. V štátoch západného sveta sa pozornosť venovala cenzúre uplatňovanej v ZSSR, Číne a v krajinách sovietskeho bloku, pričom emblematickým príkladom bol Alexander Solženicyn, ktorého zo ZSSR vypovedalo po tom, čo v zahraničí vyšlo jeho dielo *Súostrovie Gulag* (1973, po slovensky samizdatovo 1974, v riadnom vydavateľstve až v roku 1991), kritizujúce pomery v sovietskych pracovných táborech. Krajiny sovietskeho bloku zase zdôrazňovali cenzúru autoritárskych režimov, pričom medializovaný bol prípad britského spisovateľa indického pôvodu Salmana Rushdieho, na ktorého za jeho román písaný v štýle magického realizmu *Satanské verše* (1988) uvalil iránsky veľký ajatolláh Chomejní fatvu (v Iráne bola za jeho zabitie navýšená odmena na 4 milióny dolárov). Spomínaní dvaja spisovatelia sú extrémnymi prípadmi dokladajúcimi fakt, že aj v 20. storočí si subjekt moci (autoritársky či totalitný režim) veľmi dobre uvedomoval silu literárneho diela (fikcie) na formovanie verejnej mienky. V nasledujúcom

texte sa budeme zaoberať postupmi “tvrdej” cenzúry vo vydávaní prekladovej literatúry, ktorá sa v rôznych obmenách praktizovala v Československu počnúc 50. rokmi 20. storočia a porovnáme ich s formami “mäkkej” cenzúry, ktorá sa začala vyskytovať v oblasti prekladovej literatúry koncom 20. storočia.

Cenzúra v 20. storočí: cenzorské postupy v edičnej praxi vydavateľstiev vydávajúcich prekladovú literatúru

Cenzúra sa objavuje vždy, keď na základe pôsobenia politickej moci dochádza k obmedzovaniu a kontrole umeleckej, ale aj mimoumeleckej komunikácie (Hrabal 2014: 6). V kolektívnej pamäti strednej Európy sa uchovala najmä cenzúra aplikovaná počas komunistického režimu, keď sa do vydavateľskej praxe dostalo viacero cenzúrnych prostriedkov. Keďže sa zameriavame na cenzúru v prekladovej literatúre, spomenieme mechanizmy uplatňované pri vydávaní tohto typu literárnych publikácií.

Kontrolných mechanizmov v Československu bolo veľa, ich pôsobnosť a sila sa menila podľa obdobia. Kým v päťdesiatych rokoch 20. storočia boli veľmi jasne definované cenzorské procesy a orgány, ktoré na rôznych úrovniach vykonávali cenzorský dohľad, po Pražskej jari, kedy bola cenzúra tlače a aj vydavateľstiev oficiálne zrušená (teda pripravený preklad sa už nepredkladal rôznym orgánom na schválenie), sa zodpovednosť preniesla na autorov a prekladateľov. V tomto období fungovalo viacero orgánov, ktoré, prirodzene, slovo “cenzúra” v názve neniesli: Povereníctvo školstva a kultúry (50. roky 20. stor.), Slovenské ústredie knižnej kultúry, Oddelenie kultúry Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska, Ústredná kontrolná a revízná komisia ÚV či Hlavná správa tlačového dozoru, ktorej tlačiarne predkladali všetko, čo sa vysádzalo. Slovenské ústredie knižnej kultúry zriadilo tzv. námetovú komisiu, kde sa stretávali zástupcovia vydavateľstiev. Na nej sa schvaľovali námetové listy (musel ho mať každý titul, ktorý vydavateľstvo zamýšľalo vydať; mal obsahovať meno autora, prekladateľa, autora úvodnej alebo záverečnej štúdie). Pred zadáním prekladu redaktor musel napísať interný posudok a zadať vypracovanie dvoch externých posudkov; jeden vypracoval “politicky spoľahlivý človek, druhý odborník” (Passia-Magová 2015: 32). Iná varianta tohto postupu spočívala v tom, že na knihu museli byť napísané dva kladné lektorské posudky, potom sa k nim vyjadril redaktor, ďalej editor danej edície a vedúci redaktor, pričom posledné slovo mal šéfredaktor, ktorý knihu zaradil do vydavateľského plánu. Ak kniha obsahovala pasáže, ktoré sa dali vyložiť rôzne, o správnu interpretáciu diela sa mal postarať doslov z pera overeného a mocou akcepto-

vaného redaktora či spisovateľa. Problematickým mohlo byť meno prekladateľa, ktorý mohol byť vnímaný režimom ako nežiaduci, preto sa nezriedka, najmä v 70. rokoch, prekladalo pod pseudonymom alebo pod menom známeho či priateľa z prekladateľskej branže, ktorý bol režimom vnímaný ako neproblematiký. V slovenskom kontexte sa vžilo pomenovanie *figuranti* (Passia-Magová, 2015: 185), v českom kontexte *pokrývači* či *pokrývačstvo*.

Zodpovednosť za preklad bola na pleciah redaktorov, ktorí pripravovali knihu do tlače. Reprezentanti kontrolných orgánov sa usilovali dosiahnuť u redaktorov zodpovedných za vydanie preloženého diela autocenzúru. Podľa nestora slovenských prekladateľov Jána Vilikovského “nič nenariaďovali ani neprikazovali. [Vraveli:] Za knihu je zodpovedný redaktor. To vy musíte vedieť, čo tam dáte, vy ste od fachu. My len upozorňujeme, aby ste si to zvážili.” (Passia-Magová 2015: 69). Hrozil im profesionálny postih, ak náhodou reprezentant kontrolnej inštitúcie zistil, že dielo je nevyhovujúce. Postihy v podobe zákazu publikačnej činnosti alebo strhnutých prémie často neboli podložené písomne, väčšinou išlo o ústny zákaz od hierarchie. Ak sa autor znepečil preverovaciu orgánom, dochádzalo buď k skartovaniu celého nákladu alebo jednoducho nevydanie už hotových prekladov. Nevyšiel napríklad už do tlače pripravený preklad románu klasika sovietskej literatúry Vsevoloda Ivanova *Sopka*, lebo jeden z hrdinov sa kriticky vyjadroval o stalinskej architektúre, podobne ani román Iris Murdochovej *Hrad z piesku*, lebo autorka sa “neúctivo vyjadrovala o vstupe vojsk východného bloku v roku 1968 do ČSSR” (Passia-Magová 2015: 158, 185). Cenzúra v ľahšom prípade mala podobu vypúšťania úsekov, ktoré sa nezhodovali s ideológiou režimu, alebo zásahov do pôvodného textu: redaktorka pripravujúca na vydanie román o nevydarenej kolektivizácii východoslovenskej dediny bola nútená na základe konzultácie s cenzorom z Hlavnej správy tlačového dozoru vypustiť pasáž, kde vzburu sedliakov prišla potlačiť armáda (Passia-Magová 2015: 181), podobne ako aj v straníckom nakladateľstve Svoboda v prípade románu Irvinga Stonea *Advokát Darrow obhajuje*. V románe Libera Bigiarettiho napríklad redaktor zmenil vetu “V tomto okamihu môjho života už akosi nezaváži ani Kristus, ani Marx” nasledovne: “... v mojich očiach nezaváži ani náboženstvo, ani idea”, keďže bolo neprípustné, aby sa meno otca zakladateľa vedeckého materializmu dostalo na rovnakú úroveň, ako meno hlavného predstaviteľa kresťanstva. Podobne meno Ježiša Krista nemohlo figurovať ani v názve: kniha od nemeckého autora Leonharda Franka *Die Jünger Jesu* (Ježišovi učeníci) musel v češtine výjsť pod názvom *Dvanáct spravedlivých*.

Zvykom bolo, že vtedajší cenzori obsahovo nezasahovali do klasických diel (19. storočie a staršie diela), hoci aj v niektorých klasických dielach sa

nachádzali narážky či kritiky komunizmu a marxizmu. Jediným zásahom bol pravopis slova Boh, ktorý sa vždy musel písať s malým B.

Nepripustné boli aj politické narážky. V memoárovej próze Williama Saroyana *O neumírání* (1959, česky 1963) autor uvádza, že jeho babička mala fúzy ako ten gruzínsky tyran (teda Stalin). Český preklad vychádzal v čase, keď už v ZSSR došlo k odhaleniu kultu osobnosti. Keď kniha vyšla, musela sa vyrezať inkriminovaná stránka a nahradiť inou, bez tohto prirovnania (Rubáš 2013: 77). Nie vždy sa škrtalo – v niektorých prípadoch sa použilo zovšeobecnenie: keď sa v origináli spomínala organizácia Amnesty International, v preklade sa objavila „dobročinná organizácia“ (Liv Ulmanová, autobiografický román *Proměny*, česky 1989). „Československé samopaly v rukách černochova“ v origináli sa zmenili na „zbrane z jednej stredoeurópskej krajiny“ v preklade (Robert Ruark, *Medojedky*, česky 1973). Po roku 1989 bol v ďalšom vydaní preklad opravený (Rubáš 2013: 151).

Ďalšou tabuizovanou témou bola sexualita. Z knihy *Odpočinek válečnicka* (1958, česky 1972; vo Francúzsku dostal literárnu cenu Nová vlna) od Christiane Rochefortovej cenzúra škrtla asi šesť strán, kde sa opisoval lesbický vzťah. Po roku 1989, keď kniha vyšla znova, boli do nej zaradené aj vyškrtnuté pasáže (Rubáš 2013: 79). Z veľdiela *Ulysses* od Jamesa Joycea eroticky ladený záverečný monológ nebol vyškrtnutý, ale zákazníci, ktorí si chceli knihu kúpiť, potrebovali potvrdenie od zamestnávateľa, že ju potrebujú na pracovné účely (Rubáš 2013: 207).

V hľadáčiку dobových cenzorov boli aj expresívne výrazy, ktoré sa v súčasnom kontexte chápu ako výrazy prijateľné v nižšom hovorovom štýle, no pre vtedajšiu interpretáciu literárneho štýlu boli nepripustné.

Po roku 1968 sa začala uplatňovať silná vnútroredakčná cenzúra, kde si redaktori navzájom radili, ktoré dielo má znaky „politicky nezávadného textu“ a oplatí sa ho zadať na preklad. Redaktori vydavateľstiev v 70. rokoch napríklad čerpali informácie z periodík ako *Literární týdeník* a *Tvorba* a ak sa tam o danom autorovi písalo negatívne (napr. kritizoval Pražskú jar), bolo jasné, že sa jeho dielo ani neoplatí zadávať na preklad (Rubáš 2013: 15). Nastúpila teda silná autocenzúra autorov, prekladateľov, kritikov, vydavateľských redaktorov, šéfredaktorov a riaditeľov, ktorí až „intuitívne“ hádali, či text je alebo nie je závadný a takisto, ktorého autora možno alebo nemožno vydať, keďže presné zoznamy vydavateľstvá nemali k dispozícii. Napokon, činnosť nakladateľstiev bola obmedzená aj prostredníctvom vydavateľského plánu: päťdesiat percent mala tvoriť tvorba, teda preklady tzv. kapitalistických autorov, ďalších päťdesiat percent musela predstavovať tvorba tzv. socialistických alebo domácich autorov.

Cenzúra v súčasnom západnom svete

Hlavnou črtou súčasnej alebo *novej cenzúry* (por. Pavlíček 2012: 9) je absencia jej inštitucionalizovaného a centralizovaného charakteru. Kým v minulosti cenzúru vykonávali orgány, ktoré na to boli oficiálne splnomocnené (napr. Kancelária svätej inkvizície v Španielsku v 17. storočí, či Hlavná správa tlačového dozoru v Československu päťdesiatych rokov 20. storočia), v súčasnosti sú to jednotliví aktéri mediálneho, v prípade prekladovej literatúry vydavateľského priestoru.

Existuje však zásadný rozdiel medzi cenzúrou praktizovanou v komunistickom režime a súčasnou cenzúrou praktizovanou v západných krajinách v intenciách tzv. politickej korektnosti: *nová cenzúra* nerezignuje ani pred dielami klasickej literatúry, patriacej do tzv. veľkého kánonu. (por. Bloom, 2000). Príkladom je nový preklad Danteho *Pekla* z trilógie *Božská komédia* do holandčiny, ktorý vyšiel pri príležitosti sedemstého výročia smrti tohto najväčšieho talianskeho autora vo vydavateľstve Blossom Books. Autorka prekladu do holandčiny uviedla, že po dohovore s vydavateľstvom “anonymizovala” pasáž, v ktorej sa spomína prorok Mohamed. Dôvodom bolo, že “nechcela, aby sa niekto zbytočne urazil, a okrem toho trest, ktorý dostal Mohamed, bol veľmi ponižujúci” (Schelstraete, Struys 2021). Postava proroka Mohameda sa tak z tohto veľdiela stredovekej európskej literatúry v novej holandskej verzii vytratila¹.

Tento prístup prekladateľky a vydavateľstva v sebe obsahuje niekoľko charakteristických aspektov, ktoré veľmi dobre vystihujú hnutie politickej korektnosti a ktoré potvrdzujú tézu niektorých politológov, že toto hnutie obsahuje črty totalitného myslenia (napr. Slavoj Žižek). Sú nimi napríklad vytesňovanie osobností z verejného života (v tomto prípade z literárneho diela; tzv. *cancel culture*), ktoré nezodpovedajú vnímaniu sveta a skutočnosti podľa zástancov politickej korektnosti, ďalej autocenzúra a napokon

¹ Pred týmto cenzorským zásahom si v *Božskej komédii* dovolila škrtať len španielska inkvizícia. Božská komédia totiž bola na indexe zakázaných kníh kvôli kritike cirkvi a bola z neho vyškrtnutá až v roku 1881. Španielsky cenzor teda zasahoval v pasážach, ktoré sa týkali predstaviteľov katolíckej cirkvi. Zásahy neboli sofistické – vo výtláčkoch sa škrtalo atramentovým perom, ktoré po čase vybledlo, takže čitateľ si mohol inkriminované pasáže prečítať. Kópia *Božskej komédie* z roku 1564 v úvode obsahuje takúto *imprimatur*: *Arévalo, Španielsko, 16. apríla 1614. Táto kniha bola cenzurovaná v súlade s cenzuračným katalógom Dona Fernanda de Riezas, hlavného inkvizítora s poverením komisie Svätej kancelárie. Z toho vyplýva, že klerik, ktorý vykonal cenzorské zásahy, mal k dispozícii presné pokyny* (Wirth 2010).

neschopnosť vnímať historické osobnosti, udalosti alebo umelecké diela v kontexte danej doby.

Tieto črty možno pozorovať aj na kroku tridsiatich základných škôl v Kanade, ktoré sa rozhodli z knižníc vyradiť knihy s tzv. rasistickým obsahom. Bolo vyradených asi päť tisíc publikácií, medzi nimi aj klasika belgickej detskej komiksovej literatúry *Tintin a Indiáni* (1932) a *Tintin a Chrám slnka* (1934), kde sa vyskytuje pomenovanie *peau rouge* (teda červenokožec). Podobne bola vyradená aj encyklopédia *Les Esquimaux* (Eskymáci), lebo toto pomenovanie pre Inuitov sa v rámci politickej korektnosti nemôže používať.

Cenzúra literárnych diel v 21. storočí je teda odlišná ako jej predchodkyne, no predsa len má s cenzúrou uplatňovanou počas komunistického režimu niekoľko styčných bodov. Po prvé, je diktovaná princípmi politickej korektnosti, ktorá má pôvod v marxisticko-l'avicovom myslení, ktoré sa začalo rozvíjať na amerických univerzitách v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch 20. storočia (por. Moyšová 2020: 261-269), v odbornej literatúre nazývaný aj *French Turn*. Americkí akademici humanitných odborov sa totiž inšpirovali textami M. Foucaulta a J. Derridu, jedného z hlavných autorov dekonštruktivizmu; jedna z téz tohto filozofického prúdu bola, že jazyk vyjadruje mocenské vzťahy a symbolické, latentné násilie a dá sa využiť na ovládanie. Vtedy sa začínajú objavovať purifikačné snahy o zavedenie *korektného*, správneho vyjadrovania, ktoré nikoho neurazí. Po jazykovej fáze sa hnutie politickej korektnosti dostalo do fázy činov, ktoré veľmi dobre opisuje kniha Dinesha D'Souza *Illiberal Education: The Politics of Sex and Race on the Campus*. Prvá fáza politickej korektnosti teda prebiehala na úrovni jazyka, kde sa eliminovalo používanie slov, ktoré konkrétne skupiny považujú za urážlivé: cieľom bolo zabezpečiť také vyjadrovanie, ktoré by nikomu neublížovalo (por. Cameron 1995: 117). Politická korektnosť sa stala konceptom pre nariadené verbálne chovanie v písanej, ale aj v hovorenej forme. Druhá fáza politickej korektnosti, ktorú takisto popisuje D'Souza, je tzv. *cancel culture*, teda ignorácia názorového oponenta alebo odstraňovanie kultúrneho či umeleckého obsahu, ktorý nevyhovuje princípm politickej korektnosti. Zástancovia korektného prúdu sa z kultúrnej, umeleckej alebo verejnej sféry snažia vymazať také historické postavy alebo diela, ktoré nespĺňajú ich predstavy o správnom prístupe ohľadom tém ako napríklad islam, rasizmus a otroctvo.

Súčasná cenzúra v nominálne demokratickom režime

Na doplnenie novodobej cenzúry uvedieme prípad tureckého vydavateľstva Oz, ktoré v roku 2019 vydalo turecký preklad knihy Paula Coelho *11 minút*. Problémom bolo slovo “Kurdistan”: kým v portugalskom origináli figurovala veta “*V internetovej kaviarni si zistila, že Kurdi pochádzajú z dnes neexistujúcej krajiny Kurdistan, ktorá je v súčasnosti rozdelená medzi Irak a Turecko.*”, v turečtine druhá časť vety obsahovala len “*Na internete písali, že Kurdi žijú na Blízkom východe*”. Tento cenzorský zásah bol uskutočnený v kontexte rozhodnutia, ktoré vládnuca strana AKP presadila v roku 2017 rezolúciu, podľa ktorej sa v tureckom parlamente nemôže používať slovo “Kurdistan”. Po kritike zo strán čitateľskej obce vydavateľstvo tento preklad z trhu stiahlo, pričom vydavateľ aj prekladateľka vyhlásili, že “nevedia, ako k tomu mohlo dôjsť a cenzúra do prekladu nepatrí” (Cain 2019).

Aj keď je postup holandského vydavateľstva, ktoré vydalo Danteho *Peklo*, a tureckého vydavateľstva podobný, je tu jeden zásadný rozdiel: Turecké vydavateľstvo si uvedomilo a priznalo, že pri preklade úradovala cenzúra. Holandské vydavateľstvo Blossom Book, naopak, o žiadnej cenzúre nehovorí. Cenzúra v rámci politickej korektnosti sa totiž pretavila do sofistikovanej autocenzúry, ktorú definuje postštrukturalistické vnímanie cenzúry: v rámci neho sa ruší jednoznačný vzťah medzi cenzurujúcim subjektom a cenzurovaným objektom; cenzúra prehovoruje je konštitutívna funkcia reči, nevyhnutná pre komunikáciu: kto chce fungovať v spoločnosti ako politický subjekt, musí sa prispôsobiť istým sankcionovaným konvenciám prehovoru – tomu, ako sa o istých veciach hovorí a, naopak, o čom sa nehovorí (Pucherová 2017 :7). Subjekt si kontroluje svoje myšlienky a názory sám, vie, kedy môže čo povedať. Cenzúru teda nevykonáva nejaká štátna alebo donucovacia autorita, ale sám subjekt. Ten tak koná na základe autokorekcie a najmä na základe predchádzajúcich skúseností s inými podobnými prípadmi týkajúcich sa citlivých tém pre politickú korektnosť, ktoré sa stali obeťami tlaku médií a následne boli prinútení verejne sa ospravedlniť.

Záver

Cenzúra v 20. storočí v stredoeurópskom priestore bola charakterizovaná silným inštitucionálnym systémom, ktorý pred rokom 1968 disponoval kontrolnými mechanizmami zavedenými štátom. Po roku 1968 tieto mechanizmy fungovali naďalej, no postupne vyvíjali tlak na to, aby aktéri umeleckej komunikácie, ktorí stáli na nižších stupienkoch hierarchie, vykonávali autocenzúru. Ako každý totalitný režim, aj komunizmus sa snažil o zdokonalenie

nie mocenského pôsobenia; zavedením autocenzúry sa vyhol “holému použitiu donucovacích prostriedkov” (Sartori, 1993: 203). Vydavatelia a prekladatelia v posledných desaťročiach komunistického režimu nemali k dispozícii presné usmernenia, ktorých autorov vydávať a ktoré pasáže vyškrtnúť, konali takpovediac *intuitívne*. Súčasná cenzúra je prirodzene zameraná na iné obsahy, ako cenzúra v minulosti. Takisto už nie je inštitucionalizovaná a centralizovaná, charakterizuje ju skôr rozptýlenosť a partikulárnosť. Zástancovia tzv. *new censorship* zdôrazňujú, že novodobá cenzúra je potrebná k bezproblémovej komunikácii medzi jednotlivými aktérmi spoločenského priestoru, kam patrí aj literatúra. Spomínaný cenzorský zásah do Danteho diela túto komunikáciu nielenže neuľahčil, ale vyvolal vlnu odporu. Reakcie na rozhodnutie vymazať Mohameda z Danteho *Pekla* boli pobúrené a negatívne: podľa Petra Vestegena, autora predchádzajúceho prekladu *Pekla* do holandčiny, je to “podivný krok prekladateľa. Božská komédia je posvätné dielo talianskej literatúry a nie je možné škrtat’ v nej ako sa komu zapáči.” Abdelkader Benali, spisovateľ marocko-holandského pôvodu, zase vyhlásil, že podľa mnohých moslimov, ktorí reagovali na túto správu, ide o trápnu záležitosť, hlavne v časoch *cancel culture*. Podľa neho v moderných prekladoch *Božskej komédie* do arabčiny bolo znenie originálu zachované vždy s poznámkou o historickom kontexte doby (Schelstraete, Struys 2021). Na tento zásah reagovalo mnoho čitateľov, ktorí boli pobúrení z tohto kroku vydavateľstva a prekladateľky, lebo tí svojim “korektným riešením” podceňujú intelektuálne schopnosti súčasných čitateľov a predpokladajú, že moslimský čitateľ nedokáže situovať dielo do jeho literárneho a historického kontextu (Ates 2021).

Danteho *Božská komédia* je pevne ukotvená v kánone západnej literatúry a epizóda s politicky korektným holandským prekladom to len potvrdzuje. Dante vždy niekomu prekážal, či už súčasníkom, neskôr španielskej inkvizícii a v súčasnosti zástancom politickej korektnosti a ich dobre mysleným snahám nikoho neuraziť. Jeho dielo prežilo všetkých cenzorov akéhokoľvek razenia a s odstupom času ukázalo, aké nezmyselné boli cenzorské zásahy. Povedané slovami amerického literárneho kritika Harolda Blooma: “Všetci tí, ktorí sú schopní vytvárať kánonické diela, svoju tvorbu vnímajú ako omnoho širšie organizmy než akékoľvek spoločenské programy, nech by boli hocako príkladné. Veľká literatúra bude vždy trvať na svojej sebestačnosti tvárou v tvár aj tým najdôstojnejším zápasom: feminizmu, afroamerickému kulturalizmu aj všetkým ostatným politicky korektným iniciatívam našej doby” (Bloom 2000: 39).

Literatúra

- ALIGHIERI, D. (1998): *Inferno*. Miláno: Zanichelli.
- ALIGHIERI, D. (2019): *Božská komédia*. Trnava: Vydavateľstvo Spolku svätého Vojtecha.
- ATES, B. (2021): Het censureren van Dante's Goddelijke Komedie is een belediging voor moslims. *Trouw*, 27. 3. 2021, <<https://www.trouw.nl/-opinie/het-censureren-van-dante-s-goddelijke-komedie-is-een-belediging-voor-moslims~be249f9d/>> [25. 9. 2021].
- BLOOM, H. (2000): *Kánon západní literatury*. Praha: Prostor.
- CAIN, S. (2019): Turkish translation of Paulo Coelho 'removed mention of Kurdistan'. *The Guardian*, 17. 7. 2019, <<https://www.theguardian.com/books/2019/jul/17/turkish-translation-paulo-coelho-removed-mention-of-kurdistan-eleven-minutes>> [25. 9. 2021].
- CAMERON, D. (1995): *Verbal Hygiene: The Politics of Language*. London: Routledge.
- D'SOUZA, D. (1995): *Illiberal Education: The Politics of Race and Sex in the Campus*. New York: Free Press.
- HRABAL, J. (ed). (2014): Cenzura v literatuře a umění střední Evropy. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- MITCHELL, Ch. (2021): Blistering barnacles! Schools burn Tintin books in racism storm. *The Times*, 11. 9. 2021, <<https://www.thetimes.co.uk/article/blistering-barnacles-schools-burn-tintin-books-in-racism-storm-bkxlqx5j7>> [25. 9. 2021].
- MOYŠOVÁ, S. (2020): Koncept politickej korektnosti vo frankofónnom mediálnom a politickom priestore. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie V*. Bratislava: EKONÓM, s. 261-269.
- PASSIA, R.; MAGOVÁ, G. (2015): *Devät životov. Rozhovory o preklade a literárnom živote*. Bratislava: Kalligram.
- PAVLÍČEK, T.; PÍŠA, P.; WÖGERBAUER, M. (eds.) (2012): *Nebezpečná literatúra? Antologie z myšlení o literární cenzuře*. Brno: Host.
- PUCHEROVÁ, D. (2018): Cenzúra a autocenzúra v súčasnej literatúre. *World Literature Studies*. 10(4): 2-8.
- RUBÁŠ, S. (2012) (ed.): *Slovo za slovom. S překladateli o překládání*. Praha: Edice Paměť – Academia.
- SARTORI, G. (1993): *Teória demokracie*. Archa: Bratislava.
- SCHELSTRAETE, I.; STRUYS, J. (2021): Censuur - 'Omdat iets gevoelig ligt, ga je toch niet de geschiedenis herschrijven?' *DE STANDAARD*, 24. 3. 2021, <https://www.standaard.be/cnt/dmf20210323_98034967> [25. 9. 2021].

- VÁŇA, T. (2013): *Jazyk a totalitarismus*. Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- WIRTH, A. (2010): Dante's Divine Comedy, Censored by Spanish Inquisition. In: *Special Collections Spotlight*. Brandeis University, <<https://www.brandeis.edu/library/archives/spotlights/special-collection2010/dante.html>> [25. 9. 2021].
- ZIOLKOWSKI, J. (ed.) (2015): *Dante and Islam*. New York: Fordham University Press.

Kontakt:

Stanislava Moyšová, PhD.

Katedra romanistiky	Department of Roman Languages
Filozofická fakulta	Faculty of Arts
Univerzita Komenského v Bratislave	University Comenius Bratislava
E-mail Address: stanislava.moysova@uniba.sk	

Reflexe dobových neetických, manipulativních, agitačních a propagandistických metod v československém týdeníku *Přítomnost* (se zaměřením na období 1924–1939)

Eva Niklesová

Abstract

Reflections of Contemporary Unethical, Manipulative, Agitation and Propaganda Methods in the Czechoslovak Weekly *Přítomnost* (With a Focus on the Period 1924–1939). *The study deals with the reflection of articles published in the Czechoslovak weekly Přítomnost (Presence), in the interwar period, in which contemporary unethical, manipulative, agitation and propaganda strategies are themed. The first part is focused on the analysis of texts in which the subject of criticism is stenciled expression, schematicity, emptiness of content and unethical journalistic methods. In the next two sections, we focus on articles, on language as a manipulative tool and on the reflections on the methods of (especially) Nazi propaganda.*

Keywords: československý týdeník *Přítomnost*, meziválečná publicistika, jazyková manipulace, propaganda, bulvarizace.

Klíčová slova: Czechoslovak weekly *Přítomnost* (Presence), interwar journalism, language manipulation, propaganda, tabloidization.

Úvod

Přítomnost patří k významným československým časopisům meziválečného období, založena byla roku 1924, a to „s přispěním a pod neformální patronací prezidenta Masaryka (...), názorově byla blízká Hradu a hlásila se k masarykovské představě demokratického humanismu“ (Bednařík, Jirák, Köpplová 2011: 162).¹ Šéfredaktorem této kulturně politické revue se stal publicista Ferdinand Peroutka, který danou funkci zastával do roku 1939

¹ Do *Přítomnosti* přispívala řada významných osobností meziválečné kultury – například Karel Čapek, Eduard Bass, Emil František Burian, Josef Čapek, Václav Černý, Karel Poláček, Marie Pujmanová, Adolf Hoffmeister ad. (Ibid.: 162).

a který je považován za „jednoho z nejzajímavějších autorů meziválečného období“ (Osvaldová, Čeňková 2017: 26).²

Od prvního ročníku týdeníku *Přítomnost* tvoří nedílnou součást textů zde publikovaných (kritický) pohled na média, jejich metody, funkci a celospolečenské poslání. Zmiňován je úpadek novinové kulturní kritiky a tzv. „klikářské poměry v denních listech“, přičemž právě *Přítomnost* by mohla přispět k „restituci vážných, osobním vlivům nepřístupných kritických metod“ a zjednat si „zásluhu o český život kulturní“ (Kodíček 1924: 8). I s ohledem na v titulu deklarovanou „nezávislost“ *Přítomnosti* je možno předpokládat dominanci článků, kriticky nahlížejících na výskyt neetických, manipulativních, agitačních a propagandistických praktik, jevů a strategií užívaných v kontextu dobové mediované i nemediované (především politické) komunikace. Reflexe takto zaměřených článků představuje jádro předkládané studie.

Kritika účelového, šablonovitého a neetického podávání informací v dobových médiích

V první části studie se budeme věnovat článkům, v nichž je předmětem kritiky šablonovité vyjadřování, schematičnost, obsahová vyprázdňenost a užívání neetických žurnalistických metod.

O „novinářských tricích“, jež se týkají zejména stylistické stránky, pojednává článek Alfreda Fuchse *Novinářský sloh*. Předmětem kritiky jsou novinářské fráze, „jistý typický novinářský jazyk, jistá šablona“, ale i další „triky“, například působení na veřejné mínění prostřednictvím tendenčního titulku. Za konkrétní příklad Fuchs pokládá např. titulěk „Zase jeden“; jeho užití považuje za „trik, který má pomáhati straníkovi zařazovat pod společnou subsumpci životní zjevy vzájemně podobné a má posilovati tendenci listu. Skrývá však v sobě psychologické nebezpečnosti i pro novináře samotného, neboť i jemu bere schopnost rozeznati případ individuální od obecného schématu, vede ke generalisaci a snižuje schopnost jemného pozorování“ (Fuchs 1930: 790). Novinář se má podle Fuchse těchto prostředků vyvarovat a předcházet celkové schematičnosti a nudnosti novin, a to i s ohledem na čtenáře. Velké nebezpečí novin dle

² Podíl na kvalitě *Přítomnosti* měl její první šéfredaktor Ferdinand Peroutka, jehož „komentáře se připomínají tím víc, že analýza není pro českou publicistiku typická. Autoři spíš inklinovali k vyjadřování dojmů, lyrizování, někdy i proklamacím. Peroutka to nedělal. Neuchyloval se k jmotajům, jeho soudy byly jednoznačné. (...) Nechtěl své čtenáře jen ujistňovat v jejich přesvědčení, vycházel z toho, že píše pro publikum inteligentní“ (Osvaldová, Čeňková 2017: 28).

autora představuje zejména zmíněné užívání frází, neboť „*novinář pracující stále s frází a hyperbolou ztrácí nakonec smysl pro odstíny, jako zpěvák, jenž neustále zpívá fortissimo. Jeho čtenář pak se podobá člověku, který jest zvyklý, že se mu stále houká do uší. Stane se nedoslýchavým a nedůvěřivým i při největším křiku*“ (Ibid.: 791).³

Kritice manipulace, schematizace a zkratkovitého podání informací v dobovém tisku se ve fejetonu z roku 1931 *Novinářský slovník* – v podobném duchu jako Fuchs – věnoval Karel Poláček. Poláček předkládá slovník novinářských frází, na jejich častý výskyt pohlíží s despektem a celkově toto „fráziství“ považuje za „morální inflaci“:

„Mám za to, že náklonnost k frázím prozrazuje ducha šejdiřského, a považuji frázistu za podvodného kridatáře v oblasti ducha. Frázista (...) běře na sebe falešnou tvářnost člověka, majícího myšlenky a schopného úsudek vydávati. Ve skutečnosti je prokázáno, že záliba ve frázích vzniká z neznalosti fakt, z nepřítomnosti myšlenky a nedostatku vlastního úsudku. Čímž dopouští se frázista zločinu podvodu, a je tudíž právem na něho žalováno. Fráziství možno považovati za morální inflaci“ (Poláček 1931: 95).

Za dominantní zdroj frází Poláček považuje metafory z oblasti středověkého válečnictví. Dle jeho názoru je pro „*novinářskou frázi příznačná záliba v byvším, dávno uplynulém a v neskutečnosti*“ a jako konkrétní příklad artikulace romantických nálad a záliby ve „*starobyklých rekvizitách*“ uvádí redundantnost slova „zrada“: „*Často ozývá se v našich novinách slovo: Zrada! Bylo to oblíbené slovo starších spisovatelů historických románů, a z těch bylo převzato do novin. Novinářská fráze, jsouc ponořena v konvenční, romantickou náladu, jeví zvláštní oddanost k této starobylé rekvizitě*“ (Ibid.: 95). Poláček tedy chápe fráze jako „*slovní ornament*“, „*ornament kroucený*“, proto je dle jeho názoru „*zrada v novinářské politické terminologii nepostradatelná*“ (Ibid.: 95).

³ Ke kritice „*frázovitosti nových a nových hesel*“, na jejichž šíření ve veřejném a následně politickém životě má mít značný podíl tisk, srov. rovněž článek *Náladovost politických hesel* (F. L. 1934: 515). Autor zde mj. uvádí, že: „*Až nepřijemně zaráží, sledujeme-li, jak se i v našem veřejném životě objevují hesla, která se najednou stanou středem politického zájmu, agitace, ale po nějaké době, až jest heslo spíše roztrépané než otřepané, kavalkáda utichne a najde se zase něco jiného. Největší podíl na této frázovitosti nových a nových hesel – má beze sporu i tisk. A zajímavé, že tón udává právě tisk toho nejhoršího druhu, ostatní pak většinou z jakési prapodivné obavy před takovouhle demagogií cupitají za ním. Nevedou, ale jsou vedeni, lépe řečeno, vlečení*“ (Ibid.: 515).

I z Poláčkova fejetonu je zřejmá nejen kritika „fráziství“ ve smyslu užívání konkrétních „slovních ornamentů“; jde však i o hlubší úvahy o možných motivacích pro volbu vágních metaforických označení, jež mohou souviset s neetičností žurnalistické profese a s nedostatečnou erudicí novinářů.

Kritika způsobu podávání informací v novinách se v kontextu meziválečné *Přítomnosti* týká rovněž nadužívání zkratkovitých výroků, jež jsou chápány jako „plytké cetky“ a které mají u čtenářů značný úspěch. Četba daného výroku může vést k iluzornímu dojmu dostatečné obeznámenosti s tématem a k nezájmu o zevrubné informace v médiích seriózních: „*Lidé si přečtou deset ‚výroků‘ a mají pocit, že toho dne už vědí o všem. Nejvážnější úvodník, nejnaléhavější článek, nejsériosnější revue – to nic. ‚V jedné větě‘ je to všechno vyřízeno. Ke všem zlům, která odvádějí širší masy od četby a myšlení, přišly ještě nejzajímavější výroky. Místo stravy cukrle. Místo gesta pukrle*“ (autor neuveden 1934: 740). Povrchnost tohoto způsobu recepce je tedy negativně nazírána jak ve vztahu k žurnalisům, tak i k modelovým recipientům.

V meziválečné *Přítomnosti* se předmětem kritiky nestávali jen žurnalisté, zkratkovité, vágní a neplně uvádění informací a přístup recipientů k takto prezentovaným sdělením, ale i samotná média jakožto platforma pro šíření údajů zavádějících. Ve vztahu k tvrzením reklamním nalézáme ostrou kritiku v článku *Tažení proti reklamě. Zoufalý boj proti ohlupování*, v němž Robert Saudek zmiňuje konkrétní příklady klamavých reklam. Jedná se zejména o reklamní inzeráty v časopisech, propagující „*mýdlo určité známky*“ či mýdlo s deklarovaným obsahem oleje. Explicitně je zde poukazováno na „ohlupování“ lidí reklamou a s tím související případnou nedostatečně rozvinutou dovednost kritického posouzení pseudoinformace:

„Dnes stotisíc lidí učinilo si povoláním ohlupovati miliony lidí soustavně podle všech pravidel experimentální psychologie. (...) Kupuje se mýdlo určité známky, které jest v časopisech doporučováno inzeráty s obrazem dívky velmi jemné pleti, a platí se za ně sedmkrát až jedenáctkrát více, než by stálo nejideálnější mýdlo, vyrobené podle receptu vědecké laboratoře. Nebo: Podle inzerátů kupuje obecenstvo na př. mýdlo vyrobené z olivového nebo palmového oleje. Jest to snad důkazem, že ten neb onen olej jest v mýdle obsažen v účinném množství? Nikoli; analyza dokazuje opak“ (Saudek 1927: 678).

Saudkův článek vyvolal několik reakcí, problematizujících chápání reklamy primárně ve smyslu pouhého prostředku k „ohlupování“ spotřebitelů. Předmětem kritiky bylo rovněž dichotomní nazírání na média,

prostředku pro uveřejňování reklam, kdy pouze vědecké odborné listy mají představovat záruku přinášení inzerátů „pravdivých“ (oproti zbytku tištěných médií). Reklama však má být podle Munka, jednatele Reklamního klubu československého,⁴ posuzována v širších souvislostech. Munk sice souhlasí s tím, že „všechno na reklamě není pěkné, tvrdit však, že ,kromě inzerátů ve vědeckých odborných listech tvrdí každý insert nepravdu‘, je stejně nesprávné, jako by bylo tvrzení, že každý inserát je jako písmo svaté. Jsou inserty dobré i špatné, pravdivé a falešné“ (Munk 1927: 704).⁵

V Pilcově textu *Výrobce Odolu může poučit demokraty (Zázraky propagandy II.)* je o nebezpečí médií, resp. o reklamách a propagandě v médiích, uvažováno v souvislosti s přechodem reklamy „se svými sugestivními propagačními metodami s pole obchodního na pole politické“ (Pile 1935: 248). Pile uvádí klíčovou myšlenku o univerzálnosti „moderních reklamních triků“, jež platí jak pro propagaci výrobků a služeb, tak i politických obsahů. Zmíněno je využívání reklamních šéfů berlínských obchodních domů pro šíření ideologie Třetí říše a potřeba „ústřední kontroly nad reklamou“: „Kontrola bezohledné reklamy, propagující šíření duševních jedů mezi nic netušící naivní čtenáře, odběratele novin a prochazeče po ulicích ukázala se nezbytnou zejména teď, kdy mistři demagogie ve spojení s reklamními šéfy, kteří pracovali dříve pro veliké berlínské obchodní domy, počali (...) šířiti ideologii Třetí říše“ (Ibid.: 248). Nebezpečí médií je dáváno do souvislosti s jejich podstatou a funkcí: možností masového šíření jakýchkoliv myšlenek a obsahů, přičemž zde převažuje pohled na čtenáře jakožto na publikum s nedostatečně rozvinutou dovedností rozpoznat prvky manipulace či propagandy. Pile za nejdůležitějšího předchůdce Hitlera pokládal muže, „jenž pochopil, že

⁴ Reklamní klub československý byl založen v roce 1927 a zrušen „Akčním výborem Reklubu“ v roce 1949 (Pavlů 2019: 11). Podle Pavlů byl „Ing. František Munk tím, kdo vdechl život základní vizi spolkové činnosti, byl zakladatelem Reklubu, významnou osobností reklamního světa v ČR v meziválečném období“ (Ibid.: 45).

⁵ Na Saudkův článek navázali i další pisatelé, kteří Saudkův pohled revidovali či doplnili. Upřesňující stanovisko k „ohlupování“ reklamou je artikulováno v reakci Sutnara, podle něhož „nepotřebujeme boj proti reklamě, nýbrž podporu snad pro zlepšení naší reklamy a pro dosažení ušlechtilější úrovně soutěživosti“ (Sutnar 1927: 719–720). Podle Pokorného, který – na rozdíl od Munka – se Saudkem nepolemizuje, jde především o přípuštění věcné kritiky v médiích, neboť právě „diskuse o vhodné a nevhodné reklamě do veřejnosti nemůže být na škodu ani konsumentu, ale ani obchodníkům a reklamním odborníkům, pokud dělají dobrou práci“ (Pokorný 1927: 720). Na média tedy není pohlíženo pouze jako na platformu pro uveřejňování „pravdivých“ i „nepravdivých“ reklamních sdělení, ale i na prostor, jenž má umožňovat publikování různorodých stanovisek k úloze a pojetí reklamy.

reklama sama o sobě je důležitější než jakost výrobků. Tento předchůdce Hitlerův neobchodoval umocněným nacionalismem, nýbrž jenom ústní vodičkou“, přičemž jeho vlastním vynálezem mělo být „obrovské reklamní tažení, které vypracoval v takovém rozsahu, jak ho střední Evropa do té doby nepoznala“ (Ibid.: 248). Politická propaganda v nacistickém Německu není podle autora ničím jiným než „plánovitě užití moderních reklamních triků ve stranické politice“ (Ibid.: 248). Pilc ve svých úvahách o demagogii a propagandě zmiňuje rovněž evropskou kulturně-historickou tradici, odmítající „demokratické přibližování k lidu“ ve vyšších společenských vrstvách, přičemž „projevem oné tradice je (...) ono obvyklé podceňování filmu, rozhlasu a večerníků, které někteří vzdělaní lidé tak rádi dávají najevo“ (Ibid.: 249). Na některá média, zejména film, rozhlas a večerníky, je nahlíženo jako na platformy pro „davové“ pasivní publikum, které dostává „hotové“ informace:

„Tyto davy se dostaly dnes rozmanitými vlivy do zvláštního stavu vzrušení a zvýšené podmanivosti. Prostřednictvím filmu, rozhlasu a večerníků účastní se davy všeho světového dění, jsou v trvalém neklidu, ustavičně na ně doráží proud velikých i nepatrných událostí. Zatím se stává jednotlivec stále pasivnější. Všechno se mu přináší na stůl už hotové: zprávy, myšlenky i umělecké výkony“ (Ibid.: 249).

Kritika dobové žurnalistiky, primární snaha novináře publikovat „senzační“ téma a s tím související žurnalistická rutina, zejména v kontextu žurnalistiky bulvární, je obsažena v článku Franty Kocourka *Na dně*. Jedná se o kritiku neetických novinářských praktik, jež mohou vést k vytváření iluzorního obrazu o podávaném tématu, resp. jde o informace neautentické a/nebo smyšlené za účelem zvýšení atraktivity textu s ohledem na předpokládané emotivní reakce:

„To, co je v novinách, bývají jen honorované pohádky. (...) Dělá se to tak: přijde reportér, který potřebuje senzačku pro své čtenáře. Dojde si na Bursu práce, nebo do noclehárny a dá na sobě vidět, že je reportér. Hned se na něho pověsí několik obratných, kteří v tom už umějí chodit. A za nějaké to pivo a dvacetikorunu mu dají vrchovatou porci bídy pro jeho list. Tady jiný recept: Vezmi papír, sedni a piš, třeba ‚Polednímu listu‘.⁶ (...) Muž tedy sedí a píše redakci: Jsem inteligent, inženýr, doktor, úředník, živnostník ... otec vícečlenné rodiny, žijeme v bídě ... S hrůzou se díváme na zítřek ...

⁶ K charakteristice *Poledního listu* podrobněji srov. Osvaldová, Čeňková 2017: 19.

Nepomůžete-li, zbývá jen smrt ... Smutné na tom je, že to nebývají ti nejpotřebnější, ale ti nejčilejší z chudáků. Je to doopravdy tak, že ten, kdo má pravou, krutou bídu, dlouho chcípá, než se naučí žebrat. Trvá to jistou dobu, než se v tom i ten neubožší naučí chodit“ (Kocourek 1934: 656).

Poslední typ kritického pohledu na účelové a neetické podávání informací představují úvahy o praktikách dobového československého bulvárního tisku, který podle Schieszla (1932: 149) není možno srovnávat s bulvárem francouzským, neboť československý bulvární tisk „zamlčuje fakta nebo je zkracuje, dělá nápovědi a klade řečnické otázky, jež průměrného čtenáře svádějí k chybnému závěru, je osobní a nepřesný, laický a neodborný, vydražďuje nejnižší pudy, a to všechno plánovitě za tím účelem, vyvolat zmatek, dostat se v něm k politické moci a té využítkovat pro osobní cíle. To po stránce redakční. Technicky činí se nápadným velkými, po případě různobarevnými, nejčastěji červenými nadpisy“ (Ibid.: 149).

Kritika jazyka ve funkci manipulativního prostředku

V předchozích článcích, jejichž obsahem byla i kritika stylistické stránky novin a jejich šablonovitosti, bylo na tyto negativní jevy nahlíženo spíše v intencích novinářských triků, strategií a nešvarů, jimž je třeba se vyvarovat v zájmu zachování etických pravidel žurnalistiky. V meziválečné *Přítomnosti* se však vyskytují také texty, tematizující tendence, demagogické a/nebo propagandistické užití jazykových tvarů, variet češtiny atp.

V článku Stanislava K. Neumanna *Mezi brusiči a linguisty*, sporu mezi tzv. strážci a „moralisty“ jazyka a mezi moderními lingvisty ohledně přístupu k „čistotě spisovného jazyka“, k jeho autonomnosti, různosti a funkčnosti, je přítomna nejen myšlenka o „inflaci spisovné češtiny“, ale i o účelovém užití „horšího“ jazyka „podomků“ pro účely demagogie provozované bulvárním a stranickým tiskem „nejnižšího druhu“ (Neumann 1932: 730). Tematizován je tedy kauzální vztah mezi kvalitou žurnalistické práce a mezi „kvalitou“ užitých jazykových prostředků, kdy užití tzv. „horších“ jazykových prostředků úzce souvisí s deklarovaným demagogickým zaměřením vybraných novinových titulů a s predikcí jejich implikovaného recipienta: „Kvalita žurnalistického jazyka souvisí nemálo s kvalitou žurnalistické práce. Je-li na příklad jazyk raniků povšechně lepší než jazyk poledníků a večerníků, nalezneme příčinu toho nejen v tom, že raníky přihlížejí k inteligentnějším čtenářům, kdežto večerníky většinou patrně jen k hlupákům, nýbrž i v tom, že k demagogii, jakou provozuje tisk bulvární nebo stranický

tisk nejnižšího druhu, lze použít jen u lidí, kteří nemají úcty před ničím a tudíž ani před svým jazykem“ (Neumann 1932: 731).

Účelovost volby cizojazyčného ekvivalentu, synonymního označení pro výraz český, je předmětem článku *Slova a jejich význam*. Na volbu cizího slova je pohlíženo fokusem prostředku politické manipulace a persvaze. Tematizováno je rovněž účelové užití eufemismu, dalšího ovlivňovacího a přesvědčovacího způsobu a postupu, v němž jde zejména o obecnou snahu „nepojmenovávat věci pravými jmény a o nekonkrétnost vyjadřování“ (Lotko 2004: 121):

„Cizí slovo lépe zakryje věc, která by vynikla v plné drsnosti, kdyby se to řeklo česky. T. j. srozumitelně. Takovým slovem je na př. inkompatibilita. Slovo tvořené podle všech zásad, aby jazyk byl v nebezpečí překousnutí. (...) Totéž platí o t. zv. kumulaci funkcí, zejména honorovaných. To jsou cizí slova, ale neskrývají nic jiného než hrabivost, nenasytnost peněz, chamtivost, proti níž sedlák, kterému se tyto vlastnosti přisuzují (a ne vždy právem), je postavou laskavou a ušlechtilou. (...) Nebude lépe, dokud pro mnohá cizí slova nenajdeme jadrná česká slova, obsahující již odsudek bolesti, o kterou jde“ (V. G. 1933: 99).

Konkrétní příklad jazykové manipulace v médiích ve vazbě na propagaci fašistické ideologie je uveden v článku *Se*, pojednávajícím o účelovém užívání zvrtného zájmena „se“ ve funkci reflexivní formy slovesné ve větách, v nichž je agens odsunut z pozice podmětu.⁷ Na citacích z dobového tisku (konkrétně *Poledního listu*) jsou uváděny příklady intencního užití zájmena „se“. Podle autora se toto zájmeno užívá v případech, kdy „*kde novinář chce něco říci, ale nechce to říci jasně, nechce nikoho jmenovat. A tak: se dovídáme (od koho?), se přeceňuje (kdo přeceňuje?), napovídá se (kdo napovídá?), se pracuje (kdo pracuje?), se vytahují dokumenty (kdo je vytahuje?) atd. Toho slovíčka se užívají ti, kteří chtějí něco říci tak šikovně, aby je nikdo nemohl chytiti za ruku*“ (V. G. 1934: 469).

Kritická reflexe dobových propagandistických metod

V návaznosti na události po roce 1933, od uchopení moci v Německu Hitlerem, byly dřívější okruhy a témata, týkající se celospolečenského poslání médií a jejich kritiky upozaděny; v „*krátkém čase druhé republiky a v době*

⁷ Podrobněji srov. Grepl a kol. 1995: 523.

okupace publicistika měla již jiné kulturní ovzduší, které bylo poznamenáno zákazy vydávání časopisů, cenzurou a potlačením demokratických svobod“ (Osvaldová, Čeňková 2017: 11).

V meziválečné *Přítomnosti* nalézáme texty, v nichž je reflektována efektivnost pečlivě volených rétorických prostředků, včetně prostředků nonverbálních, jež jsou chápány jako jedna z hlavních příčin Hitlerova politického úspěchu. Těchto aspektů si všímá například Franta Kocourek v textu *Vítězové při práci* (část *Adolf Hitler zblízka*), v němž píše o markantním rozdílu mezi tím, jak Hitler vypadá pod pódiem, než začne hovořit, a mezi tím, jak vystupuje „*před tváří svých přívrženců*“ (Kocourek 1933: 182). Kocourek akcentuje Hitlerovu „*schopnost fascinovat*“, účinek na davy,⁸ jehož je docíleno především prostředky paralingválními a extralingválními:

„Už mluví. Začíná klidně, šedivě, ale jasně: aby mohl potom stupňovat sílu i rytmus. (...) Ted' začíná zvedat hlas a zdůrazňovat gesta: to mluví o jednotě německého národa, o nedělnosti německé říše, kterou tímto ohlašuje na všechny časy. A gesta ještě rostou, ještě se zaostřují, ale zůstávají i při své výbojnosti pevná, střídámá, není v nich komediantství, tolik známé s podívané na většinu politických řečníků. Celý jeho projev zůstává v slovu a pohybu sevřený a přece docílí na mocného účinku na všechny ty davy, které jsou zraky upjaty na jeho tvář“ (Kocourek 1933: 182).

Úvahy o jedné z nejpodstatnějších propagandistických strategií, spočívající v opakování identických či marginálně modifikovaných hesel, sloganů a myšlenek⁹ jsou přítomny v článku *Německo souhlasí*, reflexi německých federálních voleb konaných 29. března 1936, druhých voleb do říšského

⁸ K mobilizaci davů prostřednictvím „*agitačních metod diktatur*“ srov. článek *O lidovosti diktatur*, jenž řeší vztah mezi agitací, nacionalismem a populismem. V článku je tematizováno podceňování vlivu přímého kontaktu politických představitelů s lidem, neboť právě doposud dominující politické elitářství a „uzavřenost“ politiky a politiků před lidem vedlo nejen k „*zapomnění na politiku*“ a ke zrození zaujatosti proti demokracii, ale i k „*propadání jakékoliv agitaci*“: *Lid (...) nesnáší pocit, že vláda tajemně úřaduje za devíti stěnami a že jen ve výjimečných případech milostivě upustí skoupé slovo k svým voličům. Nelze bohužel popřít, že tímto dojemem demokratické vlády často působí. Příliš často vnukají lidu svým chováním přesvědčení, že naň zapomněly. A právě z tohoto pocitu opuštěnosti se u lidu rodí zaujatost proti demokracii, zoufalost a propadání jakékoli agitaci*“ (Z. S. 1933: 694).

⁹ Opakovací řečnické figury sugestivnost řečnického textu „*umocňují, stimulují a podněcují posluchačovu pozornost*“ (Lotko 2004: 99). K nazírání na propagandu v kontextu politické psychologie (vliv médií na rozhodování voličů apod.) srov. Cottam et al. 2004: 125–152.

sněmu po převzetí moci nacisty v Německu.¹⁰ Zdeněk Smetáček zde popisuje předvolební hesla, která byla masivně rozmístěna již za hranicemi, „*podél trati, po domech, na pásech přes ulice, na drobných plakátech*“ a v nichž bylo nadužíváno a různě variováno heslo „mír“. Pro ilustraci jsou uvedeny slogany následující: „*Práce, čest, mír! Naše posádky jsou posádky míru! Vůdce dá světu mír! Pracovníci tohoto závodu bojují s Adolfem Hitlerem o mír! Duch nového Německa je duch míru!*“ (Smetáček 1936: 198). Autor líčí užité prostředky volební agitace, kdy nejsilnější princip je spatřován v ustavičném opakování nápisů, v jejich pečlivě promyšleném „*rozmožnění v ohromných nákladech*“ a v rozhození po celé zemi:

„Není neumělých nápisů po zdích a na všelikých nepřístupných místech, jako u nás. Individuální vynalézavost se zdá potlačena, všechno je podle předpisu. Ani rozvěšení praporů, jak se zdá, nebylo ponecháno náhodě. Užívá se vesměs drobných vlajek; dlouhých praporů je poměrně málo. Dáte-li si práci s počítáním, shledáte, že je vlajek na každém domě mezi šesti a devíti, že jsou rozvěšeny tak, aby se nenahromadily na jednom místě, a že jsou rozděleny stejnoměrně po všech patrech shora až dolů. Díváte-li se podél ulice, splývá jejich rudá barva v jedinou záplavu, za níž průčelí domů skoro mizí. Tak je to všude a všude“ (Ibid.: 198).

V souvislosti s agitačním využitím médií Smetáček zmiňuje ústřední úlohu rozhlasu, který byl slyšet po celé Říši: „*Ani se nám ještě nezdá, jak se k tomu dá využít rozhlasu. Vystoupíte z vlaku a nádražní dvoranou se ozývá hlas řečníka. Zastavíte se na křižovatce a někde ze signálového sloupu zní amplion. Vstoupíte do hostince a uvítá vás totéž*“ (Ibid.: 198). Kromě masivního opakování klíčových hesel různými prostředky a kanály autor tematizuje to, co je pro propagandu příznačné – obracení se na city a předsudky více než na rozum člověka a možné uvádění zavádějících informací:¹¹ „*Základní zásadou této propagandy asi je zmocnit se celého člověka, zejména jeho citů*“ (Ibid.: 198). Metody německé říšské propagandy Smetáček komparuje s propagandou v demokratických zemích, v nichž „*propagátor lidí víc poučuje a obrací se k jejich rozumu a soudnosti, a proto také se zmocňuje jen části člověka*“, zatímco propaganda v Říši „*má patrně méně ilusí o člověku. Proto asi především bouří lidské city a útočí na lidovou vzrušivost. Proto asi ty ohromné schůze, manifestace, pochody, hudba a podívaná všeho druhu. Co je určeno rozumu, sveze se mimochodem s tím ostatním*“

¹⁰ K právnímu a historickému rámci těchto voleb, k diskurzu dobových německých médií a k užívaným propagandistickým prostředkům srov. Stepanek 2014: 29–76.

¹¹ Podrobněji srov. Krejčí 2004: 123.

(Ibid.: 198). Součástí článku *Německo souhlasí* je zamyšlení nad Hitlerovou „řečnickou magií“, přičemž za největší „agitační sílu“ autor považuje Hitlerovo „slovo“: „Nelze upřít, že jeho řeči mají na německé davy fascinující účinek, patrně proto, že tento muž dovedl promluvit německému člověku ze srdce a z duše daleko lépe než posud kdokoli jiný“ (Ibid.: 198). Smetáček shrnuje hlavní důvody Hitlerova úspěchu, kdy opět nejde o působení obsahem, nýbrž formou – zejména modulačními řečovými prostředky, expresivitou a emocionalitou:

„Jeho řeči mají na německé davy fascinující účinek, patrně proto, že tento muž dovedl promluvit německému člověku ze srdce a z duše daleko lépe než posud kdokoli jiný. (...) Jeho intonace jde jeho lidem jaksi přímo k srdci. Jeho hlas zní jako by vycházel z nejhlubšího přesvědčení a zaujetí, a v tom je nepochybně největší část jeho úspěchu. (...) Jeho řečnické prostředky jsou záměrně voleny a pečlivě odměřovány (...). Jeho řeči nejsou vybudovány na logice rozumu, nýbrž na tom, čemu někteří psychologové říkají logika citu. (...) Nezáleží v nich také na tom, co se říká, jako na tom, jak se to říká. A toto jak míří přímo na nacionální podvědomí. Stačí k tomu něco málo hesel s obsahem co možná neurčitým, ale zato nabitých. (...) Je to hotová řečnická magie“ (Smetáček 1936: 198).

I další z příspěvů meziválečné *Přítomnosti*, výše zmíněný Bedřich Pilec, formuloval své úvahy o Hitlerově „hypnóze celého národa“ v podobném duchu jako Smetáček. I s ostatními pisateli se shoduje v tom, že hlavní Hitlerův recept spočívá v „působení na cit“ a ve vštípení „několika stereotypních formulek“, které lidem utkví v hlavách (Pilec 1935: 232). Za nejvýznamnější prostředek propagandy Pilec považuje – stejně jako Smetáček – „řeč“:

„Žádný německý státník před ním toho tolik nenamluvil a nestál před tolika lidmi. Nikdo neoslovoval Němce tak přímo a tak naléhavě. Nikdo z ministrů ani vůdců neměl odvahu k tak cynické demagogii. (...) Důvěřoval více mluvenému slovu než psanému. (...) Slovem působil především na davy: po celé roky mluvil po Německu a říkal většinou stále totéž. (...) Myšlenky propagandy podřídil vše ostatní: politické i osobní chování, z něhož vznikl vůdcovský mythos, všechna gesta i veřejně známá jednání, úzkostlivě vyvolené symboly hnutí, a konečně i hlaholná slova, jež se všem vštípila“ (Ibid.: 232).

Závěr

Cílem předložené studie byla reflexe článků publikovaných v československém týdeníku *Přítomnost* v období 1924 až 1939, jež tematizovaly dobové neetické, manipulativní, agitační a propagandistické metody a strategie. Předmětem kriticky laděných textů byly především techniky jazykové manipulace v dobovém tisku (např. účelové užívání cizích slov a eufemismů), obsahová vyprázdňenost, schematizace a zkratkovitě podávání informací v souvislosti s ustálenými frázemi a floskulami atp. Předmětem kritiky však nebyli pouze žurnalisté a jejich neetičnost a nedostatečná erudice, ale i samotná média, napomáhající k šíření vágních, neúplných či zavádějících informací, a recipienti, pasivní „davové“ publikum, přijímající „hotové“ informace.

Po roce 1933 dominují články, v nichž se přispěvatelé *Přítomnosti* zamýšlejí nad důvody Hitlerova politického úspěchu, jenž je přičítán zejména pečlivé volbě rétorických prostředků, efektivně užitým prostředkům volební agitace a tomu, co je pro propagandu příznačné: obracení se na city a předsudky více než na rozum.

Literatura

- (1934): [Jen se podívejte...]. *Přítomnost*, 11(47): 740.
- BEDNAŘÍK, P.; JIRÁK, J.; KÖPPLOVÁ, B. (2011): *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada.
- COTTAM, M. et al. (2014): *Introduction to Political Psychology*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- F. L. (1934): Náladovost politických hesel. *Přítomnost*, 11(33): 515.
- FUCHS, A. (1930): Novinářský sloh. *Přítomnost*, 7(50): 790-792.
- GREPL, M. et al. (1995): *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- KOCOUREK, F. (1933): Vítězové při práci. *Přítomnost*, 10(12): 179-182.
- KOCOUREK, F. (1935): Na dně. *Přítomnost*, 11(41): 653-656.
- KODÍČEK, J. (1924): Úpadek v kritice. *Přítomnost*, 1(1): 7-8.
- KREJČÍ, O. (2004): *Politická psychologie*. Praha: Ekopress.
- LOTKO, E. (2004): *Kapitoly ze současné rétoriky*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olouci.
- MUNK, F. (1927): O reklamě. *Přítomnost*, 4(44): 704.
- NEUMANN, S. K. (1932): Mezi brusíči a linguisty. *Přítomnost*, 9(46): 730-733.

- OSVALDOVÁ, B.; ČEŇKOVÁ, J. (2017): *Česká publicistika mezi dvěma světovými válkami*. Praha: Academia.
- PAVLŮ, D. (2019): *Reklub 1927–1949: kapitoly z dějin československé reklamy*. Pířhonice: Professional Publishing.
- PILC, B. (1935): Zázraky propagandy. *Přítomnost*, 12(15): 229–233.
- PILC, B. (1935): Výrobce Odolu může poučit demokraty. (Zázraky propagandy II.). *Přítomnost*, 12(16): 247-250.
- POKORNÝ, K. M. (1927): [Vážený pane redaktore!]. *Přítomnost*, 4(45): 720.
- POLÁČEK, K. (1931): Novinářský slovník I. *Přítomnost*, 8(6): 95-96.
- SAUDEK, R. (1927): Tažení proti reklamě. Zoufalý boj proti ohlupování. *Přítomnost*, 4(43): 678-680.
- SCHIESZL, J. (1932): Rozdíl mezi bulvárním a červeným tiskem. *Přítomnost*, 9(10): 148-149.
- SMETÁČEK, Z. (1936): Německo souhlasí. *Přítomnost*, 13(13): 197-199.
- STEPANEK, M. (2014): *Wahlkampf im Zeichen der Diktatur: Die Inszenierung von Wahlen und Abstimmungen im nationalsozialistischen Deutschland*. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag.
- SUTNAR, M. (1927): O reklamě. *Přítomnost*, 4(45): 719-720.
- V. G. (1933): Slova a jejich význam. *Přítomnost*, 10(7): 99.
- V. G. (1934): Se. *Přítomnost*, 11(30): 469.
- Z. S. (1933): O lidovosti diktatur. *Přítomnost*, 10(4): s. 694.

Kontakt:

Mgr. Eva Niklesová, Ph.D.

Katedra mediálních studií Department of Media Studies
Metropolitní univerzita Praha Metropolitan University Prague
E-mail Address: eva.niklesova@mup.cz

Text byl vydán v rámci projektu Vědecko-výzkumného záměru MUP č. 87-01 „Politologie, mediální a anglofonní studia“ financovaného z podpory MŠMT na Dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.

Jazyková politika Európskej únie po brexite

Terézia Ondrušová

Abstract

Language Policy of the European Union after Brexit. *In the European Union, after Brexit, a linguistic situation has arisen which has no precedent in modern history. The country in which the English language originates has left the European Union. At the same time, the European Union is a multinational, multiethnic and multilingual grouping of states that is linguistically guided by the principle of multilingualism. The principle of multilingualism is more or less maintained at a theoretical level. It is interesting to observe how the Member States react to the role played by English after the United Kingdom left.*

Keywords: language, policy, European Union, brexit, English.

Kľúčové slová: jazyk, politika, Európska únia, brexit, angličtina.

Úvod

Cieľom príspevku je analýza situácie vo Veľkej Británii a Európskej únii po brexite z jazykového hľadiska. Analýza zahŕňa preskúmanie rôznych možností riešenia novovzniknutej situácie, ktorá má vplyv na postavenie angličtiny v Európskej únii. Cieľom je takisto porovnať postavenie angličtiny ako oficiálneho tak aj praktického jazyka v inštitúciách Európskej únie. Na porovnanie využijem metódu komparácie. Čiastkovým cieľom je overiť hypotézu, ktorá tvrdí, že brexitom sa postavenie angličtiny v Európskej únii oslabí.

Jazyková situácia v EÚ pred brexitom

Hoci existujú jazykové predpisy a nariadenia, na úrovni inštitúcií ani v členských štátoch neexistuje právne záväzná jazyková politika pre EÚ. Ústavná zmluva EÚ neobsahuje žiaden článok, ktorý sa venuje jazykovej politike a neobsahuje ani jeden článok z Rímskych zmlúv, kde sa hovorí o úradných a pracovných jazykoch. V rámci EÚ je potrebné rozlišovať

medzi troma rôznymi typmi používania jazykov, ktoré navrhla „Europa Diversa“ v Barcelone (Phillipson 2007):

- interné pracovné jazyky – od pracovníkov trvalo zamestnaných v európskych inštitúciách, pracujúcich v oblasti európskych, nie národných záujmov, sa môže vyžadovať používanie obmedzeného počtu jazykov, z ktorých jeden môže, ale nemusí byť ich materinským jazykom
- záväzné dokumenty a politická reprezentácia – v oboch prípadoch je nutné používať všetky oficiálne jazyky
- jazyky slúžiace občanom EÚ – všetky národné jazyky a jazyky menšín, ktoré sú úradnými jazykmi by mali slúžiť novinárom a verejnosti, či už priamo alebo na webových stránkach.

Obyvateľstvo EÚ žije väčšinou vo veľkomestách, pracuje v sektore služieb a komunikácií, mnoho ľudí veľa cestuje, žije dlhšiu dobu v cudzej krajine a v zamestnaní aj v bežnom živote potrebuje cudzí jazyk. Štáty dnešnej EÚ tak za storočné obdobie prešli od jednojazyčnosti k viacjazyčnosti. Prispela k tomu aj vyššia miera vzdelanosti, ktorej súčasťou bolo aj ovládanie cudzieho jazyka. Výnimku tvoria len krajiny, ktorých materinský jazyk stačí na dorozumievanie v tejto krajine alebo regióne – Janson (2003) uvádza ako príklad angličtinu vo Veľkej Británii.

V súčasnosti môžeme pozorovať v inštitúciách EÚ ustupovanie francúzštiny a čoraz častejšie používanie angličtiny. Do roku 1991 to bolo naopak, približne dve tretiny komunikácie prebiehalo vo francúzštine a iba jedna tretina v angličtine (Spolsky 2004). Ammon je názoru, že to súvisí s príchodom mladých euroúradníkov, ktorých väčšina ovláda angličtinu (Ammon 1991).

EÚ umožňuje svojim občanom cezhraničnú spoluprácu, ktorá by bola efektívnejšia, keby používali jeden jazyk. Najjednoduchším riešením by bolo používanie angličtiny, keďže angličtina je prvým cudzím jazykom vo väčšine členských štátov EÚ, nie je to však neutrálny jazyk, keďže ide o materinský a úradný jazyk dvoch členov EÚ a zároveň o jazyk hlavného konkurenta EÚ, ktorým je USA.

EÚ podniká v boji s dominanciou angličtiny viaceré kroky, ktoré sa zameriavajú najmä na podporu vyučovania cudzích jazykov. Každý študent by sa mal učiť minimálne dva cudzie jazyky, aby sa aspoň čiastočne eliminovalo učenie sa angličtiny, a to už od útleho veku. Dôraz sa kladie na rozvoj komunikačných zručností a na podporu programov umožňujúcich cestovanie a štúdiá v zahraničí.

Ďalšou oblasťou jazykovej politiky EÚ sú práva menšín na svoj materinský jazyk. Hoci členské štáty oficiálne podporujú viacjazyčnosť, s problémami prisudzujú vlastným menšinám jazykové práva.

Vplyvom globalizácie je čoraz ohrozenejšia existencia tzv. malých, resp. menších jazykov, ale nielen nich. Z celosvetového hľadiska ide dokonca o 40 percent všetkých jazykov (Haarmann 2002). Vzhľadom na túto situáciu sú pochopiteľné kroky Európskej únie smerom k podpore viacjazyčnosti a uznanie za oficiálny jazyk európskych inštitúcií aj taký jazyk ako je napríklad írčina.

Pool zdôrazňuje, že EÚ je mnohoštátna organizácia s parlamentom, súdmi, výkonnými orgánmi a komisiami, ktorá zamestnáva pracovníkov z členských štátov hovoriacich rôznymi jazykmi. Jazyková otázka je preto dôležitá v internej aj externej komunikácii (Pool 1996).

Otázka, koľko jazykov by mala EÚ mať, je podľa nás ťažko riešiteľná z toho hľadiska, že to, čo je politicky najlepším riešením, je ekonomicky najmenej prijateľné. Z politického hľadiska by mali byť oficiálnymi všetky jazyky, toto riešenie je však možné len pri vysokých nákladoch. Nejde len o štátne jazyky, uznanie získavajú aj malé jazyky, jazyky menšín atď., čo je pre EÚ finančne ešte náročnejšie.

Navrhované nové riešenia, akými sú automatické preklady alebo umelé jazyky, predstavujú ďalšie náklady alebo nové komplikácie.

Súčasná jazyková situácia v EÚ

V Európskej únii vznikla po brexite z jazykového hľadiska situácia, ktorá nemá v novodobej histórii precedens. Štát, v ktorom má anglický jazyk svoj pôvod, Európsku úniu opustil. Európska únia je pritom multinárodné, multietnické a multijazyčné zoskupenie štátov, ktoré sa z jazykového hľadiska riadi princípom viacjazyčnosti. Znamená to, že všetkých dvadsaťštyri jazykov má rovnaké postavenie a každý občan EÚ má právo obrátiť sa na inštitúcie EÚ vo svojom rodnom jazyku. Z praktických dôvodov sa však ako pracovné jazyky používajú anglický, nemecký a francúzsky jazyk, pričom o dominancii angličtiny sa v posledných desaťročiach nedá pochybovať, a to z viacerých dôvodov. Princíp viacjazyčnosti sa tak zachováva viacmenej na teoretickej úrovni. Otázkou je, ako sa členské štáty postavia po odchode Veľkej Británie k úlohe, ktorú zohráva angličtina.

Veľká Británia a Írsko vstúpili do Európskeho hospodárskeho spoločenstva, neskôr Európskej únie, v roku 1973. Po ich odchode klesol počet obyvateľov EÚ, pre ktorých je angličtina materinským jazykom, na jedno percento. Ide najmä o obyvateľov Írska a Malty, kde však angličtina zastáva pozíciu úradného jazyka spolu s írskym a maltským jazykom.

Pre väčšie štáty EÚ, akými sú najmä Francúzsko a Nemecko, znamenal brexit príležitosť posilniť postavenie ich jazykov v konkurenčnom boji

s angličtinou. Francúzsko videlo v brexite šancu vrátiť francúzštine jej silné postavenie v histórii, ktoré spočívalo v jej používaní ako jazyka diplomacie v celej Európe. Podľa francúzskeho ministra Clementa Beauneho by občania EÚ mali prestať používať lámanú angličtinu ako dorozumievací prostriedok. Michael Barnier, hlavný vyjednávač EÚ s Veľkou Britániou pre brexit v októbri 2016 navrhol, aby rokovania medzi Európskou úniou a Veľkou Britániou prebiehali v jeho rodnom jazyku, teda vo francúzštine. Jeho návrh sa však stretol s rozpačitými reakciami. Faktom totiž je, že prvý jazyk, v ktorom je publikovanej 90 percent legislatívy EÚ je práve angličtina (Gonzales, Wax 2021).

Podľa niektorých politikov a eurokomisárov by sa mala stať angličtina hlavným úradným jazykom Európskej únie ešte pred brexitom. V používaní angličtiny vidia možnosť zvýšiť konkurencieschopnosť Európskej únie z celosvetového hľadiska, keďže by sa minimalizoval počet používaných jazykov (Bonotti, Christ 2017). Aj pre mnohých jazykovedcov predstavuje používanie angličtiny praktický spôsob, ako vyriešiť problém komunikácie v rámci Európy.

Otázkou zostáva, aký dopad bude mať brexit na samotné jazyky Veľkej Británie. Keďže Veľká Británia nemá písanú ústavu, anglický jazyk by sa mohol stať úradným jazykom Anglicka, ak nie celej Veľkej Británie. Úradným jazykom Walesu by sa mohol stať waleský jazyk a Škótska škótsky jazyk. Práve tieto jazyky môžu byť ohrozené z dôvodu, že sťažnosti v prípade porušenia jazykových a ľudských práv už občania Veľkej Británie nemôžu smerovať na Európsky súdny dvor, ani Európsky dvor pre ľudské práva. Brexit bude mať samozrejme veľký dopad aj na imigrantov žijúcich vo Veľkej Británii, ktorí sú nositeľmi mnohých ďalších jazykov, ktoré nemajú na území Veľkej Británie pôvod.

Európska únia bez angličtiny?

Ozývajú sa aj hlasy proti používaniu angličtiny v Európskej únii. Medzi kritikov patrí Marko Modiano, profesor angličtiny zo švédskej univerzity, podľa ktorého, keďže je pre väčšinu obyvateľov Európskej únie angličtina druhým jazykom, majú právo rozhodnúť o jej budúcnosti. Profesor používa termín euroangličtina, ktorá predstavuje určitý variant angličtiny s vlastnou výslovnosťou, určitou časťou gramatiky a slovnej zásoby, odlišnou od tej britskej. Vzniká tak situácia, ktorá je porovnateľná s vývojom v iných častiach sveta ako je India, Singapur alebo Nigéria, kde sa určitý nový variant angličtiny používa ako dorozumievací prostriedok na lokálnej úrovni (Jenkins 2001). Tento nový variant sa podľa neho už formuje a hoci pre obyva-

teľov Veľkej Británie nemusí znieť správne, mali by sme uvítať jeho existenciu. Záleží na nás, aký postoj zaujmeme. Profesor hovorí o nadvláde a dokonca tyranii britskej a americkej angličtiny, ktorej sa treba vzopriet (Modiano 2017).

Následky zavedenia nového modelu angličtiny, ktorý sa do veľkej miery odlišuje od angličtiny používanej vo Veľkej Británii a Írsku, môžu byť zničujúce, keďže britská angličtina bola prijatá obyvateľmi Európskej únie dobrovoľne a išlo o prirodzený proces. Vo všeobecnosti sa dá konštatovať, že jazyky používané v európskych inštitúciách sú menej čisté ako jazyky používané v jednotlivých štátoch Európskej únie. To však neznamená, že EÚ by sa mala prikloniť k modelu, ktorý by sa do veľkej miery odlišoval od britskej angličtiny. Deti v školách a aj ostatní, ktorí sa učia po anglicky, majú záujem o britskú angličtinu (Gonzales, Wax 2021). Jazyky sú zakorenené v kultúre a skúsenosť ukazuje, že umelé jazyky, či už je to esperanto alebo iný umelý spoločný jazyk, nie sú dobre prijímané širokou verejnosťou. Zavedenie euroangličtiny by bolo zaujímavým pokusom o vyriešenie problému jazykovej rozmanitosti v Európskej únii, tento krok by však nepredstavoval uskutočniteľné riešenie. Okrem toho by sa mohol stretnúť s odporom u obyvateľov Írska a Malty, keďže by išlo o angličtinu, ktorej obyvatelia týchto štátov nerozumejú.

Záver

Európska únia je multinárodné zoskupenie, ktorého jazyková politika sa riadi princípom viacjazyčnosti. Tento princíp však v praxi naráza na mnohé problémy, keďže preklady a tlmočenie do všetkých jazykov členských štátov sú finančne a organizačne náročné. Najjednoduchším riešením je používanie obmedzeného počtu pracovných jazykov, medzi ktorými vyniká angličtina.

Po brexite vzniká nová situácia, kedy je pre všetkých občanov EÚ okrem obyvateľov Írska a Malty angličtina druhým jazykom, čím získava neutralitu a dá sa predpokladať, že práve táto neutralita v konečnom dôsledku jej postavenie posilní. Stanovená hypotéza, ktorá hovorí, že brexitom sa postavenie angličtiny v Európskej únii oslabí, sa teda nepotvrdila. Na rozdiel od esperanta je angličtina prirodzeným jazykom, preto je prijímaná pozitívne, a to aj v prípade mladých ľudí v celej Európskej únii.

Literatúra

- AMMON, U. (1991): *Die internationale Stellung der deutschen Sprache*. Berlin, New York: de Gruyter.
- BONOTTI, M.; CHRIOST, D. (2017): *English could be a more successful Esperanto in a post-Brexit EU*, <<https://theconversation.com/english-could-be-a-more-succesful-esperanto-in-a-post-brexit-eu-77375>> [16. 9. 2021].
- GONZALES, C.; WAX, E. (2021): *Brexit means...Euro-English?*, <<https://www.politico.eu/article/english-language-of-the-eu/>> [16. 9. 2021]
- HAARMANN, H. (2002): *Sprachenvielfalt im Globalisierungsprozess*. In: HOBERG, R. (ed.): *Deutsch – Englisch – Europäisch. Impulse fuer eine neue Sprachpolitik. Band 3*. Mannheim: Bibliographisches Institut & F.A.Brockhaus AG, s. 53.
- JANSON, T. (2003): *Eine kurze Geschichte der Sprachen*. Heidelberg Berlin: Spektrum Akademischer Verlag GmbH.
- JENKINS, J a kol. (2001): EuroEnglish. *English Today*, 17(4): 13-19.
- MODIANO, M.: *English in a post-Brexit European Union*. *World Englishes*, 36(3): 313-327. <https://doi.org/10.1111/weng.12264>.
- POOL, J. (1996): Optimal Language Regimes for the European Union. *International Journal of the Sociology of Language*, 121: 159-179. <https://doi.org/10.1515/ijsl.1996.121.159>.
- PHILLIPSON, R. (2007): *Why more action on language policy is urgently needed – in the unfree European linguistic market*. Copenhagen: Business School.
- SPOLSKY, B. (2004): *Language Policy*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Kontakt:

Ing. Mgr. Terézia Ondrušová, PhD.

Katedra nemeckého jazyka Department of German Studies
Fakulta aplikovaných jazykov Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave University of Economics Bratislava
E-mail Address: terezia.ondrusova@euba.sk

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4847-821X>

Merkelová versus Macron – reč politikov v televíznych príhovoroch v čase pandémie koronavírusu

Magdaléna Paté

Abstract

Merkel vs Macron – Politicians' Language in Televised Addresses in the Corona Pandemic Period. *The crisis communication in the pandemic period has changed also the political language. Top politicians tried to persuade people to comply with strict measures in televised addresses. The aim of the paper is to analyse the language in the two addresses of A. Merkel and E. Macron held in March 2020. The paper focuses on the argumentative structure and communicative strategies in the addresses. There are some differences visible in the concrete linguistic realisation of the addresses by the same occasion and goal.*

Keywords: televised address, E. Macron, A. Merkel, Pandemic COVID-19, argumentation.

Kľúčové slová: televízny príhovor, E. Macron, A. Merkelová, pandémia koronavírusu, argumentácia

Úvod

Pandémia koronavírusu, ktorá zasahuje Európu od februára 2020 už v niekoľkých vlnách, si vyžiadala doteraz neobvyklé politické riešenia v snahe ochrániť zdravie a životy občanov jednotlivých štátov. Patria sem neoblíbené kroky ako zavedenie núdzového stavu, lockdown – obmedzovanie slobody pohybu a slobody zhromažďovania sa a s tým súvisiace opatrenia – zatváranie škôl, kostolov, divadiel, kín, domovov sociálnych služieb, prevádzok spoločného stravovania, hotelov, obchodov. Ide o obmedzenia, ktoré sa dotkli každého občana v takej miere a tiež na tak dlho, že je to pre občanov bezprecedentné.

Politický jazyk je jazykom verejným a jeho prostredníctvom zasahujú politici do myslenia a konania občanov (Seresová 2017). Úlohou politikov riadiacich štát bolo a je v čase pandémie získať podporu občanov aj pre nepopulárne opatrenia, keďže úspech boja s pandemiou závisel od toho, ako budú občania nariadenia skutočne dodržiavať.

S týmto zámerom vystúpili v televíznom prejave v marci 2020 aj dvaja významní európski politici – Angela Merkelová a Emmanuel Macron. A. Merkelová sa ako nemecká kancelárka 18.3.2020 prihovorila nemeckému národu (Ansprache an die Nation), Emmanuel Macron tak urobil 16.3.2020 večer, keď sa prihovoril Francúzom (Adresse aux Français du Président de la République Emmanuel Macron).

Obaja hovorili s tým istým zámerom, ich prejavy sú však do značnej miery odlišné, hoci majú aj spoločné znaky. Príhovory majú odlišnú argumentačnú štruktúru, využívajú iné komunikačné stratégie.

Cieľom môjho príspevku je analyzovať tieto dva televízne prejavy z jazykového hľadiska a tiež ich porovnať. Všímam si najmä argumentačnú štruktúru príhovorov na základe argumentačných topoi podľa nemeckého jazykovedca Josefa Kleina (2019) a tiež využitie jazykových a štylistických prostriedkov pri jednotlivých typoch argumentácie. Predmetom našej analýzy je jazyk politiky, ktorý je využívaný v komunikácii navonok – politici adresujú svoje posolstvá priamo verejnosti (Štefančík, Dulebová 2017) prostredníctvom televízneho prenosu.

Televízny príhovor ako druh politického textu sa doteraz využíval najmä pri významných spomienkových príležitostiach. Cieľom príspevku je rovnako na základe analýzy televíznych príhovorov prednesených v čase pandémie charakterizovať takéto druh politického textu na základe používaných kategórií – môžeme hovoriť o televíznom príhovore ako súčasť krízovej politickej komunikácie.

Televízny príhovor ako druh politického textu

Termín *politický text* sa vzťahuje v politolingvistiky na písaný, ale aj hovorený text (Niehr 2014; Cingerová, Dulebová, Štefančík 2021). Text je považovaný za primárnu jednotku jazykovej činnosti, ktorou sa uskutočňuje používanie jazyka v politike. Jednotlivé texty sú reprezentantami istej skupiny textov, istého druhu textov. Tieto sú súčasťou nášho jazykového povedomia a politik si vyberie podľa situácie taký druh textu, aby presadil vlastný zámer (Girnth 2002).

Klein (2000) uvádza ako kritériá klasifikácie politických textov nasledovné kategórie: emitent (rečník, autor), adresát a základná komunikatívna funkcia textu. Tie považuje zároveň za kľúčové kategórie pri opise jednotlivých druhov textov. Napriek tomu je zrejmé, že tieto pragmatické kategórie nie sú postačujúce pre lingvistický opis textov a je potrebné ich doplniť o ďalšie tematické, gramatické a lexikálne kategórie.

Televízny príhovor je druh politického textu, ktorý môžeme zaradiť do oblasti skúmania politickej rétoriky, keďže ide o hovorený text. Ide o text stredného rozsahu prednášaný ústne v televízii na základe rukopisu. Emitentom televízneho prejavu je politik zastávajúci jeden z najvyšších postov v štáte (prezident, predseda vlády, predseda zákonodarného orgánu). Adresátom je verejnosť vo forme televízneho publika. Najvyšší predstavitelia štátu sa na verejnosť obracajú televíznym príhovorom pravidelne napr. pri príležitosti štátnych sviatkov alebo z príležitosti končiaceho sa alebo začínajúceho sa kalendárneho roka. Ako príklad môžeme uviesť francúzskeho prezidenta, ktorý sa občanom prihovára prostredníctvom televízie vždy na štátny sviatok 14.7. (Fête national) a potom 31.12. o 20.00 v štátnej televízii. Podobne je to aj v Nemecku – kde je televízny príhovor spolkového kancelára alebo prezidenta spájaný s istou tradíciou, akou je napr. štátny sviatok. Príhovor sa tematicky dotýka udalostí pamätného dňa, pričom sa zohľadňuje aj aktuálna politická situácia (Girnth 2015).

Pri skúmaní základnej funkcie televízneho prejavu ako politického textu máme na zreteli skôr príhovor z príležitosti nejakej udalosti v dejinách národa a vtedy zvolený vrcholný predstaviteľ štátu vyjadruje základné hodnoty spoločnosti a nepriamo tým získava podporu pre vlastnú osobu alebo politiku. Z jazykového hľadiska používajú politici všeobecne zrozumiteľnú lexicu, emotívny a hodnotový slovník, ktorý má vyvolať pozitívne pocity.

Televízny prejav ako druh textu politickej rétoriky v období krízy, teda súčasť krízovej komunikácie, má persuzívny charakter. Základnou komunikatívnou funkciou televízneho prejavu v čase krízy je presvedčiť občanov o správnosti nastoleného riešenia krízy a získať ich aktívnu podporu, ktorá sa prejaví želaným konaním resp. nekonaním.

Analýza prejavov Angely Merkelovej a Emmanuela Macrona z marca 2020

Merkelová aj Macron sa vo svojich televíznych príhovoroch obracajú na všetkých občanov, avšak každý používa iné oslovenie. A. Merkelová hovorí *Liebe Mitbürgerinnen, liebe Mitbürger*, (*Milé spoluobčianky, milí spoluobčania,...*) a stavia sa tak do pozície jednej z občanov, ktorá už navyše vo svojom živote zažila obmedzenia slobody pohybu, a preto je pre ňu prípustné len ako krajné riešenie (*Für jemandem wie mich, für die Reise- und Bewegungsfreiheit ein schwer erkämpftes Recht waren, sind solche Einschränkungen nur in der absoluten Notwendigkeit zu rechtfertigen*). (*Pre niekoho ako som ja, pre ktorú bola sloboda cestovania a pohybu ťažko vybojované právo, sa takéto obmedzenia dajú obhájiť len v absolútnej nevyhnutnosti.*)

Macron oslovuje poslucháčov inak: *Françaises, Français...* (*Francúzky, Francúzi...*). Takéto oslovenie je možné vo Francúzsku, kde integračná politika nepriznáva žiadne národnostné menšiny či skupiny. Oslovuje tak všetkých obyvateľov Francúzska a je v súlade s nasledovným textom, kde cítiť silnú spojitosť s francúzskym národom a republikou.

A. Merkelová sa ďalej stavia do pozície obrankyne demokracie a jej hodnôt. Vo svojom príhovore sa odvoláva na otvorenú demokraciu, kde občania rozumejú rozhodnutiam politikov, lebo poznajú dôvody ich konania.

Das gehört zu einer offenen Demokratie: dass wir die politischen Entscheidungen auch transparent machen und erläutern. Dass wir unser Handeln möglichst gut begründen und kommunizieren, damit es nachvollziehbar wird. (K otvorenej demokracii patrí, že politické rozhodnutia robíme tiež transparentne a vysvetľujeme. Že naše konanie, ako sa len dá dobre zdôvodňujeme a komunikujeme, aby bolo pochopiteľné).

V príhovore používa slovesá *transparent machen, erläutern, erklären* (vysvetliť), *vermitteln* (sprostredkovať znalosť), *begründen* (zdôvodniť), *kommunizieren*

Príhovor E. Macrona zo 16.3.2020 je nutné rozumieť v kontexte vývoja, keďže nadväzuje na televízny príhovor z 12.3.2020 a aj sa naň odvoláva. V príhovore z 12.3.2020 totiž Macron ohlásil, že naplánované prvé kolo komunálnych volieb sa bude konať napriek zhoršujúcej sa pandemickej situácii v riadnom termíne v nedeľu 15.3.2020, a tak sa aj stalo.

Pri hodnotení argumentácie obsiahnutej v príhovoroch sa opierame o rozdelenie na typy argumentácie podľa Kleina (2019). V oboch prejavoch sa stretávame s viacerými typmi argumentácie (topoi). Oboznamujú s pandemickou situáciou (dátový topos) a tiež ju hodnotia (valuačný topos). Ak sa politik pri zdôvodňovaní svojich rozhodnutí opiera o všeobecné princípy, hodnoty a normy, ide o topos princíпов. V analyzovaných príhovoroch bolo viackrát zdôvodnené konanie so zreteľom na dosiahnutie istého cieľa – tzv. finálny (účelový) topos. Okrem týchto základných argumentačných vzorcov sa v príhovoroch vyskytujú aj iné. Konzekvenčný topos používajú politici, ak poukazujú na dôsledky konania alebo nekonania. Pri topose autorít sa politik odvoláva napr. na vedecké authority – virológov, imunológov, epidemiológov. Z argumentov, ktoré môžeme rozdeliť na vyššie spomenuté topoi, vyplýva ako dôsledok podpora politického konania.

- **Dátový a valuačný topos**

Predstavenie aktuálnej situácie a jej hodnotenie tvorí podstatnú časť argumentácie v oboch príhovoroch. Možno hovoriť o akomsi argumentačnom rámci. A. Merkelová hodnotí situáciu spojenú s pandémiou koronavírusu ako vážnu:

Es ist ernst. Nehmen Sie es auch ernst. Seit der Deutschen Einheit, nein, seit dem Zweiten Weltkrieg gab es keine Herausforderung an unser Land mehr, bei der es so sehr auf unser gemeinsames solidarisches Handeln ankommt. (Je to vážne. Berte to tiež vážne. Od znovu zjednotenia Nemecka, nie, od druhej svetovej vojny, nečelila naša krajina žiadnej inej výzve, pri ktorej by tak záležalo na našom spoločnom solidárnom konaní.)

Dies ist eine dynamische Situation, ... (Toto je dynamická situácia,...). Diese Situation ist ernst und sie ist offen. (Táto situácia je vážna a je otvorená).

Pri predstavovaní aktuálnej situácie opisuje problémy, ktorá spôsobila pandémie v každodennom živote:

Millionen von Ihnen können nicht zur Arbeit, Ihre Kinder können nicht zur Schule oder in die Kita, Theater und Kinos und Geschäfte sind geschlossen, und, was vielleicht das Schwerste ist: uns allen fehlen die Begegnungen, die sonst selbstverständlich sind. (Milióny z vás nemôžu do práce, vaše deti nemôžu do školy alebo do jaslí, divadlá a kiná a obchody sú zatvorené a, čo je snád' najťažšie: nám všetkým chýbajú stretnutia, ktoré sú inak samozrejmé).

Macron na zdôraznenie vážnosti situácie využíva metaforu vojny, boja a preto používa vojenský slovník. Šesť krát na viacerých miestach, vždy na začiatku novej podtémy, opakuje vetu *Nous sommes en guerre*. (*Sme vo vojne.*), čím posilňuje svoju argumentáciu. Vyzýva k všeobecnej mobilizácii:

Nous sommes en guerre, en guerre sanitaire, certes : nous ne luttons ni contre une armée, ni contre une autre Nation. Mais l'ennemi est là, invisible, insaisissable, qui progresse. Et cela requiert notre mobilisation générale. (Sme vo vojne, v zdravotníckej vojne celkom určite: nebojujeme ani proti nejakej armáde, ani proti inému národu. Ale nepriateľ je tu, neviditeľný, nezastaviteľný, ktorý postupuje. A toto vyžaduje našu všeobecnú mobilizáciu).

Výrazy z militantného slovníka ako *vojna, nepriateľ, všeobecná mobilizácia, armáda, bojovať, boj* majú na jednej strane zdôrazniť vážnosť situácie, na druhej strane je obraz vojny metaforou, ktorá má osloviť a povzbudiť občanov v boji s vírusom, t. j. dodržiavať protipandemické opatrenia. Macron hodnotí situáciu ako vojnový stav a to je hlavným argumentom pre zavedenie prísnych opatrení.

Ku koncu príhovoru hodnotí situáciu znovu, už ale menej expresívnym slovníkom:

...la France vit un moment tres difficile. (Francúzsko prežíva veľmi ťažké chvíle.)

- **Topos autorít**

Ako bolo spomínané vyššie, argumentom pre isté, najmä negatívne vnímané konanie, môže byť odvolanie sa na vyššie authority. V prípade pandémie sú to vedci, lekári, odborníci na infekčné choroby. E. Macron používa tento typ argumentu na bezprostredné uvedenie reštriktívnych opatrení.

Les scientifiques le disent, c'est la priorité absolue. C'est pourquoi, après avoir consulté, écouté les experts, le terrain et en conscience, j'ai décidé de renforcer encore les mesures... (Vedci hovoria, že je to absolútna priorita. Preto som sa po konzultovaní, po vypočutí si odborníkov a ľudí priamo v teréne s uvážením rozhodol opatrenia ďalej posilniť ...).

Merkelová v rámci spomínanej otvorenosti a transparentnosti uvádza aj zdroje svojich poznatkov, aby tak získali jej argumenty týkajúce sa sprísnenia opatrení na sile:

...alles was ich Ihnen dazu sage, kommt aus den ständigen Beratungen der Bundesregierung mit den Experten des Robert-Koch-Instituts und anderen Wissenschaftlern und Virologen“ (všetko, čo vám k tomu poviem pochádza z neustálych porád spolkovej vlády s expertami z Inštitútu Róberta Kocha a inými vedcami a virológmi).

- **Finálny (účelový) topos**

Ďalšou možnosťou argumentovať je poukázať na cieľ, ktorý chceme dosiahnuť a ním zdôvodniť vyžadované konanie. Macron využíva tento spôsob argumentácie vo svojom príhovore nasledovne:

...tout notre engagement, toute notre énergie, toute notre force, doivent se concentrer sur un seul objectif : ralentir la progression du virus. (...všetok náš záujem, všetka naša energia, všetka naša sila, musia byť zamerané na jeden cieľ: spomaliť šírenie vírusu).

Merkelová argumentuje podobne:

Solange das so ist, gibt es nur eines, und das ist die Richtschnur all unseres Handelns: die Ausbreitung des Virus zu verlangsamen, sie über die Monate zu strecken und so Zeit zu gewinnen. (Kým je to tak, existuje len jedno, a to je základné smerovanie všetkého nášeho konania: spomaliť šírenie vírusu, predĺžiť ho na mesiace a tak získať čas).

Slovo *čas* používa v danom odseku ešte dvakrát. Cieľom prísnych opatrení je získať čas, aby vedci vyvinuli vhodný liek a vakcínu a rovnako je potrebný čas na to, aby chorí mohli dostať čo najlepšiu starostlivosť. Kľúčové slovo *čas* použité trikrát po sebe priťahuje pozornosť poslucháčov, ktorí si majú byť vedomí hlavného cieľa opatrení. Na inom mieste Merkelová ešte raz jednoznačne konštatuje:

Also: Es geht darum, das Virus auf seinem Weg durch Deutschland zu verlangsamen. Und dabei müssen wir, das ist existentiell, auf eines setzen: das öffentliche Leben soweit es geht herunterzufahren. (Teda ide o to, aby sme spomalili vírus na jeho ceste Nemeckom. A pritom musím, to je existenciálne, vsadiť na jedno: obmedziť verejný život koľko sa dá).

- **Topos princípov**

Politik v tomto prípade argumentuje odvolávajúc sa na spoločné hodnoty, normy, princípy. Merkelová v značnej miere využíva práve tento typ argumentácie. Používa adjektíva ako *gemeinsam*, *solidarisch*, *unsolidarisch* podstatné mená - ako *Gemeinschaft* (spoločenstvo), *Demokratie* zamená *wir*

(my), jede (každá) a jeder (každý), unser. Používaním zámen *my* a *nás* sa politik dáva do pozície jedného z občanov. Nehovorí o spoločnosti, ale o spoločenstve a spoločnom solidárnom prístupe. Apeluje na občanov, aby dodržiavali pravidlá, prosí ich, aby neverili neovereným správam. Odvoláva sa na princípy ako sú *Zuneigung (náklonnosť), Freundschaft (priateľstvo), einander beistehen (stáť vedľa seba, stáť pri niekom), gemeinsames solidarisches Handeln (spoločné solidárne konanie),*

Wir sind eine Gemeinschaft, in der jedes Leben und jeder Mensch zählt. (Sme spoločenstvom, v ktorom záleží na každom živote a na každom človeku).

Merkelová poukazuje v príhovore na vzájomnú podmienenosť a odkázanosť medzi jednotlivcom a spoločenstvom, čo má byť motiváciou pre konať vo výzvach smerujúcich k občanom (Spieß 2021).

- **Konzekvenčný topos**

Politici využívajú tento druh argumentácie, keď poukazujú na pozitívne dôsledky dodržiavania, prípadne negatívne dôsledky nedodržiavania opatrení. Merkelová využíva argumentáciu konzekvenciami nasledovne:

Deutschland hat ein exzellentes Gesundheitssystem, vielleicht eines der besten der Welt. Das kann uns Zuversicht geben. Aber auch unsere Krankenhäuser wären völlig überfordert, wenn in kürzester Zeit zu viele Patienten eingeliefert würden, die einen schweren Verlauf der Coronainfektion erleiden. (Nemecko ma vynikajúci systém zdravotníctva, snáď jeden z najlepších na svete. To nám môže dávať pocit bezpečia. Ale aj naše nemocnice by boli celkom preťažené, keby v najbližšej budúcnosti prijali príliš veľa pacientov, ktorí by mali ťažké priebeh infekcie koronavírusu).

Macron reaguje na nedodržiavanie opatrení a vyzýva na zmenu správania:

Même si vous ne présentez aucun symptôme, vous pouvez transmettre le virus. Même si vous ne présentez aucun symptôme, vous risquez de contaminer vos amis, vos parents, vos grands-parents, de mettre en danger la santé de ceux qui vous sont chers. (Aj keď neprejavujete žiaden symptóm, môžete prenášať vírus. Aj keď neprejavujete žiaden symptóm, riskujete, že nakazíte vašich priateľov, vašich rodičov, vašich starých rodičov, že ohrozíte zdravie tých, ktorí sú vám drahí).

Záver

V čase pandémie predstavuje komunikácia politických aktérov smerom k obyvateľstvu dôležité opatrenie, aby zdôvodnili a legitimovali politické rozhodnutia. Spiešová (2021) hovorí o tzv. krízovej komunikácii, ktorú si vyžiadala kríza spojená s pandemiou koronavírusu. Jazyk politikov hrá rozhodujúcu úlohu, lebo práve prostredníctvom politickej reči sa sprostredkujú rozhodujúce sociálne udalosti, politické konanie a štátne opatrenia.

Oba analyzované televízne príhovory sa uskutočnili na začiatku pandémie a boli spojené s vysokou sledovanosťou a doteraz rezonujú v Nemecku a vo Francúzsku.

Hoci príležitosť a účel prejavu, a do veľkej miery aj argumentačné vzory, boli pri oboch televíznych prejavoch rovnaké, konkrétna jazyková realizácia sa do veľkej miery líši. Jazykové a štylistické prostriedky použité v prejavoch sú rozdielne, čo súvisí tiež so štýlom vládnutia v Nemecku a Francúzsku (federálny štát versus centralizmus).

Pri porovnaní televíznych prejavov Merkelovej a Macrona pri zavádzaní prísnych protipandemických opatrení sa ako hlavný rozdiel ukazuje vysoká emotívnosť Macronovho prejavu, ktorý sa stavia do pozície vodcu národa „vedúceho vojnu“. Kým Merkelová predstavuje samu seba ako obhajkyňu otvorenej demokracie, Macron vyzýva do boja. Podstatu rozdielu medzi dvoma prejavmi nám veľmi dobre vyjadrujú posledné vety, ktoré politici použili. U Angely Merkelovej to bolo:

Passen Sie gut auf sich und auf Ihre Liebsten auf. Ich danke Ihnen. (Dávajte dobre pozor na seba a svojich blízkych. Ďakujem Vám).

Emmanuel Macron použil na konci slová, ktorými zvyčajne končí svoje príhovory k občanom:

Je sais mes chers compatriotes pouvoir compter sur vous. Vive la République, vive la France! (Viem, drahí moju spoluobčania, že s Vami môžem rátať. Nech žije republika, nech žije Francúzsko!).

Kým A. Merkelová vysvetľuje a logickými argumentami vyzýva občanov k spolupráci a plneniu nariadených opatrení, E. Macron pôsobí na ich emócie a takýmto spôsobom ich chce priviesť k plneniu opatrení ako k forme boja. Možno to dobre vidieť pri finálnom topose, kedy Merkelová detailne a logicky vysvetľuje, prečo je potrebné získanie času, čo označuje za hlavný cieľ opatrení. Macron ďalej nevysvetľuje, len vyzýva občanov, aby obetovali všetko na dosiahnutie tohto cieľa.

Spoločným znakom oboch príhovorov je jednoduchý, zrozumiteľný jazyk. Televízne príhovory sú určené všetkým občanom, majú osloviť čo najširšie spektrum, preto neobsahujú komplikované vetné konštrukcie, ani zložité slová. Z tohto hľadiska sú vhodné aj ako autentický didaktický materiál vo výučbe cudzích jazykov – či už pri nácviku počúvania s porozumením, prípadne možno využiť prepis príhovorov na prácu s textom.

Pri používaní pragmatických kategórií pre klasifikáciu politických textov si všimame emitenta, adresáta a základnú funkciu textu, ako bolo spomínané vyššie. Na rozdiel od televízneho príhovoru pri rôznych pamätných príležitostiach má televízny prejav v čase pandémie inú základnú funkciu. Má persuzívny charakter, vysoko postavený politik má aj váhu svojej funkcie a inak zriedkavým využívaním televízneho prejavu zdôrazniť vážnosť situácie. Používa rôzne persuzívne stratégie, ktoré majú osloviť čo najviac občanov a dosiahnuť plnenie nepopulárnych opatrení. Základná funkcia textu je tak presvedčanie občanov k istému konaniu, resp. nekonaniu v záujme celej spoločnosti nachádzajúcej sa v stave krízy.

Pri skúmaní argumentačných vzorcov (topoi) možno konštatovať, že argumentačný rámec tvoril v oboch prípadoch dátový alebo valuačný topos. Hlavným argumentom, ktorý tvoril rámec celého príhovoru, bola vážna pandemická situácia. Kým u A. Merkelovej bola situácia v Nemecku zobrazená ako súhrn rôznych zásahov do bežného každodenného života, Macron emotívne vykresľuje situáciu ako vojnový stav, využíva metaforu vojny a vojnový slovník.

Obaja politici využívajú pri svojej argumentácii topos autorít – chcú zdôrazniť, že nie oni sami rozhodujú, ale radia sa s odborníkmi, ktorí dávajú rozhodnutím legitimitu. Merkelová aj Macron sa na viacerých miestach odvolávajú na odborníkov, pričom Merkelová je konkrétnejšia (odvoláva sa na Inštitút Róberta Kocho).

Excerpované texty

ADRESSE AUX FRANÇAIS DU PRÉSIDENT DE LA RÉPUBLIQUE
EMMANUEL MACRON, 16 mars 2020
<<https://www.youtube.com/watch?v=mhklV9uOvTQ&t=39s>> [10. 9. 2021].

PRESSE- UND INFORMATIONSSAMT DER BUNDESREGIERUNG
(2020): *Fernsehansprache von Bundeskanzlerin Angela Merkel am 18.3.2020*. <<https://www.youtube.com/watch?v=WVVguPhA1Z0>> [10. 9. 2021].

Literatúra

- CINGEROVÁ, N.; DULEBOVÁ, I.; ŠTEFANČÍK, R. (2021): *Politická lingvistika*. Bratislava: EKONÓM.
- GIRNTH, H. (2015): *Sprache und Sprachverwendung in der Politik*. Berlin: De Gruyter.
- KLEIN, J. (2000): Textsorten im Bereich politischer Institutionen. In: BRINKER, K.; ANTOS, G.; HEINEMANN, W.; SAGER, S. F. (eds.): *Text- und Gesprächslinguistik. Linguistics of text and conversation*. Berlin, New York: De Gruyter, s. 732-755.
- KLEIN, J. (2019): Redegattungen/Textsorten der politischen Rhetorik und ihre Charakteristika. Ein Überblick. In: BURKHARDT, A. (ed.): *Handbuch Politische Rhetorik*. Berlin/Boston: De Gruyter, s. 327-350.
- NIEHR, T. (2014): *Einführung in die Politolinguistik. Gegenstände und Methoden*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- SERESOVÁ, K. (2017): Jazyk politiky a jeho funkcie. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie II*. Bratislava: EKONÓM, s. 15-20.
- SPIESS, C. (2021): »Dieser Fehler ist einzig und allein mein Fehler« – Politische Kommunikation im Zeichen der Corona-Pandemie. *Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik*, (2021): 1-25. doi: 10.1007/s41244-021-00207-1.
- ŠTEFANČÍK, R.; DULEBOVÁ I. (2017): *Jazyk a politika: Jazyk politiky v konfliktnéj štruktúre spoločnosti*. Bratislava: EKONÓM.

Kontakt:

Ing. Mgr. Magdaléna Paté, PhD.

Katedra nemeckého jazyka	Department of German Language
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava
E-mail Address: magdalena.pate@euba.sk	

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2951-8722>

Metaphorised Politics – Politicised Metaphor

Žaneta Pavlíková

Abstract

The paper deals with the political discourse and metaphors used in it. The political discourse, its definition, and its analysis have been the centre of interest of linguists and researchers for decades. Language used in political discourse can be sometimes very vivid and interwoven with a number of items of figurative language. This paper concentrates on metaphors and conceptual metaphors in chosen political speeches of Slovak presidents. An analysis of their annual reports on the state of the country reveals some commonly used metaphors.

Keywords: figurative language, metaphor, conceptual metaphor, political discourse.

Introduction

Political discourse and the language used in it is a bottomless source of research for linguists and researchers. As Hrivíková (2016) states, the language and a high level of communicative competence of politicians are two of the most important and influential tools for gaining support and political power.

The political speech or discourse is always intentional, targeted at a specific audience and focused on a specific topic. It highlights topics that people want to hear. The authors of these political speeches must therefore deal with the language very convincingly and prudently. As Štefančík and Dulebová (2017) state, the attitude of the authors of the text is beginning to be creative, the effort to innovate the language and the creative search for new ways of arousing the recipient's interest is visible. The expression of the author's attitude is not only immediate, but also hidden behind the various linguistic means that express it indirectly.

Political discourse

Defining political discourse has been a thoroughly discussed issue in the field of linguistics over the last two decades, though the tradition of interest in political discourse has been around as long as politics itself. Just as in the case of discourse as such, there is still no clear accepted definition for political discourse.

As van Dijk (2003) states the first observation that needs to be done about political discourse is that “it is not a genre, but a class of genres defined by a social domain, namely that of politics.” In one of his studies he claims that the vast bulk of studies of political discourse is about the text and talk of professional politicians or political institutions. He argues that although crucial in political science and political discourse analysis as actors and authors of political discourse and other political practices, politicians are not the only participants in the domain of politics. From the interactional point of view of discourse analysis, we therefore should also include the various recipients in political communicative events, such as the public, the people, citizens, the “masses”, and other groups or categories. In other words, according to van Dijk discourse becomes political when it accompanies a political act in a political institutional situation. (van Dijk 1997)

According to Dulebová (2012, also Štefančík, Dulebová 2017) political discourse can be defined as the realization of the language of politics in all its forms, as the real materialization of all means of the national language in speech that can be used in the context of political activity. Political discourse as a reflection of the socio-political life of the state carries elements of its culture, common and national specific values.

Among many others, Hashim (2015) and Beard (2000) are worth mentioning. While Hashim speaks about political discourse as one that is not only about stating public propositions, rather it is about politics, about doing things with words, and words are used to affect the political body, Beard on the other hand talks about political speeches and discourse as ideas and ideologies that need to be conveyed through language so that they are agreed upon by the receivers as well as by others who may read or hear parts of the speech afterwards in the media.

Metaphor

Specific means of literary, and nonliterary, language and expression include indirect, figurative names – tropes (figures of speech), namely metaphor and

metonymy. In this study we are going to concentrate specifically on metaphors.

If we take a closer look at the metaphor from the literary point of view, it is the transfer of meaning from phenomenon to phenomenon, on the basis of their mutual (larger - minor) similarity (although Aristotle already concluded that metaphor is the search for similarity in dissimilarity). However, the transfer of meaning is not a self-serving act. The metaphor seeks to take things out of their established and shabby, conventional relationships, to decouple and make a multifaceted reality, to discover its secret and unknown meaning. It has not only a figurative (poetic) but also a cognitive (noetic) function.

Metaphors testify to the expressive and pictorial invention of the author - about how individual authors ideologically and aesthetically see, know and evaluate reality, and whether they can only speak poetically about things, or even poetically feel and perceive, think. (Plintovič, Gombala, 1988)

According to Merriam-Webster online dictionary (2021) a metaphor is “a figure of speech in which a word or phrase literally denoting one kind of object or idea is used in place of another to suggest a likeness or analogy between them.”

Paivio and Walsh (1993) talk about metaphor as “a solar eclipse. It hides the object of study and at the same time reveals some of its most salient and interesting characteristics when viewed through the right telescope” (307). They explain that the object is linguistic meaning. Metaphor highlights the capacity of language users to create and understand novel linguistic combinations that may be literal nonsense. Most metaphors are not newly created by their users, but all were once novel and new ones arise constantly even in the most commonplace of conversations.

According to Lišková (2016) there are many reasons for the use of metaphors in all areas of the society. She states, that metaphor is a typical feature of communication. By using it, both general and professional language become richer, more varied and more original. It is a cognitive phenomenon, which is reflected in communication mainly in language structures.

One of the main functions is its capability to "surprise". It is the product of a creative violation of the semantic rules of the language system and is culturally specific. Metaphors are clearly opinion-forming, whether in a positive or negative sense, and are therefore used by politicians, economists and journalists. Their argumentative compression leads very often to generalizing comparisons and subsequently to erroneous conclusions.

If we think of a metaphor in the cognitive linguistic view, it is defined as understanding one conceptual domain in terms of another conceptual domain. Kövecses (2010) mentions that this phenomenon can be seen when we talk about life in terms of a journey, theories in terms of a building or ideas in terms of food. This view of a metaphor can be illustrated as “*conceptual domain a is conceptual domain b*” and it is called a conceptual metaphor. (Kövecses 2010: 4) To fully understand this concept we have to be aware of the fact, that the two domains present in a conceptual metaphor are specified as the *source domain* and the *target domain*. Kövecses (ibid) explains that the source domain is the conceptual domain from which we draw metaphorical expressions to understand another conceptual domain, while the target domain is the one that is understood this way. He gives some examples, such as LIFE, ARGUMENT, LOVE, IDEAS, THEORY being the target domains, while JOURNEY, WAR, BUILDINGS, FOOD are considered as source domains.

To mention some examples (capital letters are used for conceptual metaphors and italics for metaphorical linguistic expressions):

LOVE IS A JOURNEY

We'll just have to *go our separate ways*.

This relationship is a *dead-end street*.

IDEAS ARE FOOD

I just ca't *swallow* that claim.

Let me *stew* over that for a while.

THEORIES ARE BUILDINGS

Is that the *foundation* of your theory?

We need to *construct a strong* argument for that. (Kövecses 2010: 6-7)

Analysis of chosen political speeches

The main aim of the study was to find similar metaphors in some chosen political speeches. The type of the speech was the same, the number of speeches by each politician, in this case president, was chosen randomly. Five presidential *Reports on the State of the Republic* were chosen, addressed by four presidents of the Slovak republic, namely:

Michal Kováč (1994)

Ivan Gašparovič (2014)

Adnrej Kiska (2017, 2018)

Zuzana Čaputová (2020)

After identifying the different metaphors in all of the speeches, we specified the source and the target metaphor, thus creating the conceptual metaphor. Following is a list of metaphors used/found in the speeches:

COUNTRY IS A BUILDING

- Skutočnosť, že **Slovensko je dielňou** svetových automobiliek (Čaputová) (*Slovakia is a manufacture*)
- Súčasne si už druhý rok **budujeme vlastný štát** (Kováč) (*we are building our own state*)
- ...za prvý rok existencie nezávislej republiky, **sa** v podstate **položili** legislatívne **základy pre existenciu** a fungovanie samostatného demokratického a právneho **štátu**. (Kováč) (*within the first year of existence of an independent republic, the legislative foundations for the existence and functioning of an independent democratic state have been laid.*)
- **Postaviť zdravšie základy** Slovenskej republiky ako tie, ktoré sme po 25 rokoch nechali zhrdzavieť (Kiska 2018) (*To build healthier foundations for the Slovak republic than those we let rust for 25 years*)

It is quite common to compare the country to a building, or at least its foundations. This metaphor can be explained on the similarity between the two phenomena, the building on one side and the country on the other. Both need stable “roots” or foundations to stand firm and serve their users – who in the case of a country are its people, citizens.

COUNTRY IS A PERSON

- Najmä keď **štát zabúda** na svojich zamestnancov (Kiska, 2017) (*Especially when the state forgets*)
- **Slovensko je hladné** po niečom, na čo môže byť hrdé (Kiska, 2018) (*Slovakia is hungry for*)
- Je neudržateľné, aby sa politická elita zhodovala, čo sú **najväčšie slabiny Slovenska** (Kiska, 2017) (*It is unsustainable for the political elite to agree on what Slovakia's biggest weaknesses are*)
- **Sociálny štát**, ktorý poznajú, im príliš často **ukazuje odmeranú, ľahostajnú, byrokratickú tvár a nie pomocnú ruku**. (Kiska, 2017)
- **Slovensko prejavilo** obdivuhodnú sociálnu **trpezlivosť** a stabilitu. (Gašparovič) (*Slovakia has shown admirable patience and stability*)

- **Slovensko sa hlási** ku všetkým významným medzinárodným záväzkom v oblasti klímy (Čaputová) (*Slovakia is committed to all major international commitments in the field of climate*)

The conceptual metaphor COUNTRY IS A PERSON is very often found in political speeches, but not only them. Finding similarities between a person and a country or state offers a huge possibility for forming metaphorical linguistic expressions. However, it is crucial to bear in mind, that these metaphors may be very easily, in some cases, mixed up with metonymy. Human feelings and states of mind are very often used in metaphors concerning the country.

POLITICS IS WAR

- Ale iba ak ľudia veria, že **štátna moc je** pri vymáhaní spravodlivosti **ich spojencom** (Kiska, 2018) (*But only if people believe that state power is their ally in enforcing justice*)
- Je čas **zliezť z barikád osobnej politickej vojny**. (Kiska, 2017) (*It's time to climb off the personal political war barricades*)
- **Zápas s extrémistami** sa nemusí skončiť – a zrejme sa neskončí – rozpustením jednej politickej strany. **Takýto politický súboj** však nie je práca ani pre políciu, ani pre generálneho prokurátora. (*The fight with extremists does not have to end – and it probably will not – with the dissolution of one political party. However, such political duel is not a task for the police or the Attorney General*)

In the case of the analysed speeches war metaphors are used to describe a certain, so to say critical, situation. However, it is important to mention at this point, that the topic of war occurs in many different ways in the political discourse. Authors must be very cautious and careful when using the metaphor of war in their writings.

CORRUPTION IS A VIRUS

- Prostredie v justícii je nateraz nastavené tak, **že sa v ňom vírusu korupcie môže dariť**. (Čaputová) (*The environment in the judiciary is currently set up so that the corruption virus can thrive in it*)

POLITICS IS SPORT

- **V prvej lige** európskej politiky. (Kiska, 2017) (*In the first league of European politics*)

A specific topic appearing in the speech of the current president Zuzana Čaputová is the situation about the COVID-19 pandemic and the accompanying crisis.

PANDEMIC IS A PERSON

- Odznievajúca **pandemická kríza však túto reflexiu spravila za mňa** (However, the ongoing pandemic crisis did this reflection for me)
- Sama **najlepšie odhalila**, čo je životaschopné (She, herself, best revealed what is viable)
- Dámy a páni, ďalšou vecou, ktorú nám **pandémia názorne predviedla** (Ladies and gentlemen, another thing that the pandemic has shown us...)
- **pandémia** nekompromisne a priamo **poukázala** na problémy ... (the pandemic pointed out the problems uncompromisingly and directly)

CRISIS IS A PERSON

- **Kríza nám ukázala** (the crisis has shown us)
- **Kríza nás učí** (the crisis is teaching us)
- No až **kríza nám názorne ukázala** našu zraniteľnosť (only the crisis clearly showed us our vulnerability)
- Dovoľte mi poukázať najmä na to, **čo nám kríza** o nás samých a o Slovensku **povedala** (Let me point out in particular what the crisis has told us about ourselves and about Slovakia)

PANDEMIC IS WAR

- **Pandemická hrozba našu spoločnosť zmobilizovala.** (The pandemic threat has mobilized our society)
- Všetci si **želáme vyhrať nielen prvý stret s pandémiou**, ale aj **zápas s jej dopadmi** na ekonomiku a sociálnu situáciu ľudí. Inak **naše víťazstvo v prvej zrážke s koronavírusom stratí zmysel a nazmar vyjdú aj všetky naše doterajšie obeť.** (We all wish to win not only the first encounter with the pandemic, but also the fight with its effects on the economy and the social situation of the people. Otherwise, our victory in the first collision with the coronavirus will lose its meaning and all our previous victims will be in vain)

The metaphors listed above are only samples of the limitless possibilities of forming and using metaphors in political discourse.

Conclusion

The language used in political speeches is specified by being thoroughly prepared, controlled, justified, and often criticised. To make the political speeches attractive and catchy a number of linguistic means is used. One of the most essential rhetorical device used for persuading and attracting attention of the listeners is the metaphor. Metaphors used in political speeches can be conceptualised based on the source and target metaphor.

To conclude, we identify with the opinion of Štefančík (2020) when he states that metaphors are not typical only for the poetic language, however, they are an integral part of our everyday lives that does not exclude politics and the political events in the country.

Literature

- BEARD, A. (2000): *The Language of Politics*. New York: Routledge.
- DULEBOVÁ, I. (2012): Politický diskurz ako objekt lingvistického výskumu. *Jazyk a kultúra*, 3(9), <http://www.ff.unipo.sk/jak/9_2012/-dulebova.pdf> [19. 9. 2021].
- HASHIM, S. S. M. (2015): Speech acts in political speeches. *Journal of Modern Education Review*, 5(7): 699-706. [https://doi.org/10.15341/-jmer\(2155-7993\)/07.05.2015/008](https://doi.org/10.15341/-jmer(2155-7993)/07.05.2015/008)
- HRIVÍKOVÁ, T. (2016): Politický diskurz ako odraz vzťahu medzi kultúrou a rodovou polarizáciou jazyka. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika – Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, pp. 150-160.
- KÖVECSES, Z. (2010): *Metaphor: A practical introduction*. New York: Oxford University Press.
- LIŠKOVÁ, D. (2016): Metafory v nemeckých hospodárskych printových médiách a úskalia pri preklade. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika – Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, pp. 195-208.
- PAIVIO, A.; WALSH, M. (1993): Psychological processes in metaphor comprehension and memory. In: ORTONY, A. (ed.): *Metaphor and thought*. Cambridge: Cambridge University Press. 2nd edition, pp. 307-328.
- PLINTOVIČ, I.; GOMBALA, E. (1988): *Teória literatúry*, Bratislava: SPN.
- ŠTEFANČÍK, R. (2020): Metafora vojny v jazyku politiky. *Lingua et vita*, 9(1): 59-69.

- ŠTEFANČÍK, R.; DULEBOVÁ, I. (2017): *Jazyk a politika – Jazyk politiky v konfliktnéj štruktúre spoločnosti*. Bratislava: EKONÓM.
- VAN DIJK, T. A. (2003): Political discourse and ideology. In: *Doxa Comunicación. Revista interdisciplinar de estudios de comunicación y ciencias sociales*, 1: 207-225. doi: 10.31921/doxacom.n1a12.
- VAN DIJK, T. A. (1997). What is political discourse analysis. *Belgian Journal of Linguistics*, 11(1): 11-52. <https://doi.org/10.1075/bjl.11.03dij>.

Contact:

PaedDr. Žaneta Pavlíková, PhD.

Katedra anglického jazyka	Department of English Language
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava
E-mail Address: zaneta.pavlikova@euba.sk	

Stratégie nominácie politických oponentov v bieloruských provládných a opozičných Telegram-kanáloch¹

Ivan Posokhin

Abstract

Strategies of Nominating Political Opponents in Belarusian Pro-Regime and Pro-Opposition Telegram channels. *The following paper studies several basic strategies of nomination present in the content published by ideologically opposing Belarusian Telegram channels Nexta, Nick i Mike, and Zholytye SLIVY. It is shown that both sides tend to use similar strategies, such as somatization, social problematization, dehumanization and refer to a number of Belarusian contexts which provide the word-forming basis for realisation of these strategies.*

Keywords: Belarus, nomination, discourse, Telegram, Lukashenko.
Kľúčové slová: Bielorusko, nominácia, diskurz, Telegram, Lukašenko.

Úvod

Rok 2020 bol pre Bielorusko vo viacerých aspektoch prelomový, poznačený nielen pandémiou nového koronavírusu, ale aj udalosťami pred a po prezidentských voľbách, ktoré sa v krajine konali 9. augusta. Aj keď ide o azda najdôležitejšiu politickú udalosť pre akúkoľvek demokratickú krajinu, v Bielorusku sa od roku 1994 tieto voľby postupne pretransformovali na „voľby A. Lukašenka“, ktorému sa podarilo celý politický život v krajine centralizovať okolo postavy prezidenta. Možno by aj tieto voľby pokračovali v tomto trende, avšak práve pandémie a reakcia úradov na ňu, ako aj ďalšie vnútorné politické procesy prispeli k „prebudeniu sa“ občianskej spoločnosti, ktorá sa snažila, či už cestou účasti na samotných voľbách alebo aj hromadným protestovaním proti sfaľšovaniu výsledkov volieb, vyjadriť snahu o zmenu politického systému na demokratickejší a „otvorenejší“. Zdá sa však, že policajné

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 1/0452/21 Jazyk sekuritizácie v súčasnom slovenskom verejnom diskurze.

násilie a rokmi budované represívne mechanizmy štátu protest potlačili, a rok 2021 je pre Bielorusko poznačený jednak snahami vláduceho režimu o udržanie moci, jednak represáliami voči účastníkom protestov (aj cestou donútenia civilných lietadiel k pristátiu), likvidáciou neziskových organizácií a médií a nakoniec medzinárodnou izoláciou (s výnimkou predovšetkým Ruska).

Podstatnú úlohu v informovaní o procesoch, ktoré prebiehajú v krajine zohrali nové druhy médií, z ktorých tým najpodstatnejším je aplikácia Telegram, pri vzniku ktorej stal zakladateľ sociálnej siete Vkontakte (vk.com) Pavel Durov. Podľa Bykova, Medvedevovej a Hradziushku, „popularita messengeru Telegram je založená predovšetkým na kanáloch, prostredníctvom ktorých anonymný používateľ alebo skupina odosiela správy alebo celé články svojim odberateľom, ktorí tiež predstavujú skupinu anonymných ľudí, ktorí sa prihlásili na odber správ z tohto kanálu. Preto je možné povedať, že Telegram ponúka nástroj na anonymnú komunikáciu“ (Bykov, Medvedeva, Hradziushka 2021: 14). Práve Telegram-kanály boli a stále zostávajú najrýchlejšími (preto nie vždy dôveryhodným) zdrojom informácií o dianí v Bielorusku, pričom ich úloha len rastie po tom, ako sa v krajine likvidujú nezávislé média (ako tut.by, nashaniva.by a pod.). Prirodzene sa v tomto prostredí vytvára aj náprotivok protestného, resp. opozičného diskurzu v podobe kanálov, ktoré šíria prulukašenkovský obsah. Ako sumarizuje Kozlov, „politické preorientovanie sa internetových skupín, sociálnych sietí a Telegram-kanálov v Bielorusku, výrazný nárast účasti na pouličných protestoch boli výsledkom synergetického efektu, ktorý spojil heslá protestujúcich v uliciach bieloruských miest s možnosťami, ktoré ponúkajú súčasné technológie. Bol to signál pre bieloruské úrady, že súčasné komunikačné prostriedky a internetové technológie, aj keď sú v rukách neprofesionálnych politických aktérov, sa môžu stať príčinou politickej nestability cez formovanie nepriaznivej mediálnej agendy a propagovanie spoločenských trendov“ (Kozlov 2021). Jedným zo základných a komunikačne efektívnych prostriedkov vytvárania agendy „nepriaznivej“ pre aktérov dirskurzu, je pomenovanie ideologických oponentov, keďže, ako tvrdia Cingerová a Dulebová, aj abstraktné procesy vnútri diskurzu majú veľmi konkrétne efekty: „to, ako sa o osobách, skupinách, javoch, udalostiach rozpráva, významne ovplyvňuje to, ako sa v súvislosti s nimi koná“ (Cingerová, Dulebová 2019: 9). V štúdiu predstavím základné nominalizačné stratégie (vo vzťahu k osobám, skupinám a inštitúciám), ktoré sa manifestujú vo fragmentoch vybraných bieloruských Telegram-kanálov s protikladným politickým zameraním: *Nexta* (viac ako 500 tis. odoberateľov) a *Nik i Majk* (takmer 70 tis. odoberateľov) ako opozičné kanály a *Žoltyje SLIVY* (viac ako 74 tis. odoberateľov) ako provládny kanál.

Opozičné kanály

Vo všeobecnosti je možné tvrdiť, že vo väčšine prípadov sú používané nominalizačné stratégie ľahko identifikovateľné, motivácia a pôvod jednotiek, ktorými sa manifestujú, sú zrejmé. Avšak, neraz sa pomenovania zakladajú na komplexnejších obrazoch a kontextoch, ktoré môžu dokonca unikať adresátovi neponorenému do bieloruských udalostí. Tiež je potrebné poznamenať, že napriek odlišnej ideologickej pozícii spomínaných kanálov sa ich rétorika a diskurzívne stratégie veľmi podobajú: vo všeobecnej rovine sú zamerané na diskreditáciu či dokonca difamáciu oponentov, ktorí sú modelovaní ako skupina „oni“ („iní“) a ako hrozba pre skupinu „my“. Pričom z hľadiska komunikačnej situácie, produkcie ako aj konzumácie textov, ani jeden zo spomínaných Telegram-kanálov nepatrí k „tradičným“ mediálnym formátom. Na základe našich pozorovaní je pre nich v lexikálnej rovine príznačné, že často siahajú po expresívnych až pejoratívnych jazykových prostriedkoch, čo je do istej miery pochopiteľné, keďže „najjednoduchšia a najzákladnejšia forma jazykovej a rétorickej diskriminácie spočíva v identifikovaní osôb a skupín prostredníctvom ich pomenovania hanobiacim, degradujúcim, urážajúcim spôsobom“ (Reisigl, Wodak 2001: 45). Signifikantné je aj to, že viaceré príznakové pomenovania pre osoby, skupiny a inštitúcie sa nevyskytujú ojedinele, ale dokonca vytláčajú „oficiálne“ pomenovania (priezviská, názvy pozícií a inštitúcií a pod.). Na ilustráciu uvádzam fragmenty publikácií uverejnených v období jún – september 2021 na kanáloch *Nexta* a *Nik i Majk*.

Povahu bieloruského politického života determinuje, že najviditeľnejším aktérom spoločenského diskurzu sprostredkovaného médiami je A. Lukašenko. Nominácie, ktoré na jeho pomenovanie používajú autori publikácií médií *Nik i Majk* a *Nexta* sa vyznačujú extrémnou mierou expresivity, ktorá zodpovedá aj ich postojom voči informovaniu o udalostiach v Bielorusku. S. Putilo, jeden zo zakladateľov *Nexta*, dokonca tvrdil, že sa jeho kanál tiež zaoberá propagandou, ale „v dobrom“ (Корелина 2020). Pri odkazovaní na aktivity Lukašenka autori *Nexta* a *Nik a Majk* používajú stratégie, ktoré sú zamerané predovšetkým na ironizáciu a zosmiešňovanie jeho obrazu. Uvediem príklad: „Токсичность Лукашенко распространяется не только на тех, кто жмёт ему руку. Тот, кого *дед* публично оскорбляет, сразу становится немного популярнее <...> Так, наезд *диктатора* на главу МИД Германии, похоже, повысит рейтинги политика“ (Nexta 2021 1). V tomto úryvku nachádzame dve veľmi časté pomenovania, ktoré, podľa klasifikácie Wodakovej (Reisigl, Wodak 2001: 48-52), predstavujú na jednej strane stratégiu somatizácie (použitie gerontonyma *дед*) a na druhej strane stratégiu spoločenskej (aj morálnej) problematizácie (pomenovanie *диктатор*), ktoré kontrastuje s neutrálnym pomenovaním osoby, ktorú Lukašenko urazil

(глава МИД Германии). Pragmatickým efektom týchto pomenovaní je vytváranie obrazu surového, starnúceho vládcu, čo implikuje aj jeho nelegitímnosť a neadekvátnosť jeho činov. Stratégia somatizácie, ako aj sociálne problematizácie sa manifestuje v správe zo zdroja *Nik i Majk*, ktorý sa prezentuje ako kanál ponúkajúci „insiderské“ informácie zo sveta bieloruskej politiky a predpovede ďalšieho vývoja v krajine: „*Агрофашист* после настойчивых просьб все же вынужден был явиться на сбор арбузов. Однако вместо развеселых перекидываний бахчи с эскортницами получилось видео *усталого пенсионера*, который даже эти самые арбузы не отрывал, а просто складывал в кучу. Из видео на 66 секунд *синепап* мелькнул три раза в общей сложности секунд на 15. <...> сейчас лишний раз показывать *еле передвигающегося деда* не хотят. Меж тем, *агрофюрер* всеми силами пытается вернуться в ситуацию до 9 августа“ (Nik i Majk 2021 1). Znovu môžeme pozorovať opakujúcu sa realizáciu gerontónym rozvíjaných prívlastkami evokujúcimi fyzickú slabosť, chabosť subjektu (*усталый, еле передвигающийся*), zároveň aj neschopnosť naďalej viesť promiskuitný štýl života, čo implikuje sekvencia, v ktorej sa tematizuje využívanie eskortných služieb. Ako sociálne problematizujúce sa môžu vnímať pomenovania ako *агрофюрер* a *агрофашист*, ktoré cez odkazy k historickej pamäti o Veľkej vlasteneckej vojne pripisujú Lukašenkovi vlastnosti obdobné ako mal Hitler a jeho vojská, a to najmä pre krutosť napáchané na politických oponentoch a rétoriku segregujúcu bieloruskú spoločnosť na tú správnu (ktorá podporuje režim) a „zradcov“. Príznačná je realizácia prefixoidu *агро-*, pomocou ktorého sa tvoria lexémy evokujúce komplex aktualizovaných kontextov: majú odkazovať na dedinský pôvod a aj Lukašenkov dedinský spôsob vnímania sveta, jeho averziu voči veľkým mestám, ktoré sa pretavujú aj do štátnej politiky v podobe sociálnych projektov ako *агроусадьба*, *агрозородок* a pod. Lexéma *синепап* vytvorená kontamináciou predstavuje odkaz na precedentný výrok samotného Lukašenka, ktorý pri viacerých príležitostiach (napríklad, Interfax 2019) tvrdil, že sa nebude za každú cenu držať moci „modrými prstami“. Práve toto pomenovanie, poznačené aj metaforikou smrti, nadobúda popularitu v opozičnej vetve mediálneho diskurzu, ako aj v bežnej komunikácii, a má signalizovať, že Lukašenko jednak nedodržiava vlastné sľuby, a jednak využíva násilie, aby sa udržal pri moci. S ideou neoprávnenosti prezidentstva Lukašenka je spojené ďalšie kontamináciou vytvorené pomenovanie *пересидент*, ktoré vzniklo po rozhovore s Lukašenkom. V tom tvrdil, že možno príliš dlho „sedí“ v prezidentskej stoličke (*пересидел*) (Kommersant 2020). V kontexte incidentu s lietadlom Ryanair, ktoré bolo donútené k pristátiu na území Bieloruska z dôvodu zadržania novinára R. Protaseviča, sa Lukašenko začal pomenovávať aj ďalšou jednotkou, a síce *террорист*, resp. *усатый террорист*. Na základe

daných nominácií môžeme znovu uvažovať o stratégii sociálnej problematizácie, resp. kriminalizácie. Ako ironizujúce a familiarizujúce pomenovania, ktorých cieľom je zosmiešniť a „uzemniť“ obraz Lukašenka, by sa mohli interpretovať nominácie, v ktorých sa používa skrátaná verzia jeho mena, a síce *Сашиа 3 процента, Сашиа 7 рублей*. Obidve odkazujú na precedentné situácie: zatiaľ čo prvé odkazuje na nízku popularitu Lukašenka v predvolebných prieskumoch (vďaka čomu sa zrodil aj identifikátor pre skupinu „my“ – *я/мы 97%*), druhé odkazuje na televíznu reportáž, v rámci ktorej Lukašenko na návšteve trhoviska tvrdil, že nemá peniaze na džús a prosil, aby mu požičali 7 rubľov (Telegraf.by 2021).

Pri analýze spôsobov pomenovania personálií je potrebné zvážiť aj to, ako sa v Telegram-kanáloch modelujú obrazy predstaviteľov silových zložiek, štátnej moci, ktorí zostali verní Lukašenkovi a zohrali, resp. zohrávajú výraznú úlohu jednak v násilnom potláčaní protestu a prenasledovaní oponentov režimu, jednak v šírení „oficiálnej“ bieloruskej agendy v médiách a na diplomatickom poli. Dovolím si odčitovať celú správu, ktorú zverejnil kanál *Nexta* pri príležitosti narodenín N. Karpenkova, zástupcu ministra vnútra Bieloruska, ktorý v lete roku 2020 stál na čele Hlavného úradu pre boj proti organizovanému zločinu a korupcii (*ГУБОПуК*), čo sa „preslávil“ krutosťou a násilím pri potláčaní protestov: „Сегодня празднует день рождения одна из самых отбитых мразей лукашистской хунты – начальник губошлѣпников Николай Карпенков. На прошлый свой праздник упоротый бандит знатно повеселился, избивая протестующих, да ещё и бонусом разбил витрину кафе О’Petit. Напомним *опьяневшему от вседозволенности карателю*, что фотографии и видео его зверств из интернета не удалишь, а справедливый суд в итоге учтёт каждое преступление и в подарок вынесет не торт, а приговор“ (*Nexta* 2021 2). V použítých expresívnych pomenovaniach sledujeme využitie niekoľkých stratégií: somatizáciu, pri ktorej sa odkazuje na mentálnu neadekvátnosť subjektu (*отбитый, упоротый, опьяневший от вседозволенности*), kriminalizáciu (*бандит*), ironizujúcu profesionalizáciu (*начальник губошлѣпников*), posledné pomenovanie je založené na slovnej hre s názvom inštitúcie *ГУБОПуК*). Pomenovanie *каратель* je ďalším odkazom na diskurz Veľkej vlasteneckej vojny, v ktorom je toto pomenovanie spojené s okupantmi zodpovednými za vyvraždenie civilného obyvateľstva a vypálenie dedín. Je tu prítomná aj istá dehumanizácia, keď sa o Karpenkovovi hovorí ako o *мрази* a spomínajú sa jeho *зверства*.

Kanál *Nik i Majk* je charakteristický tým, že sa takmer vždy autori textov vyhýbajú priamym pomenovaniám kľúčových aktérov politického života (Lukašenko sa nenazýva priezviskom takmer nikdy). Takáto všeobecná stra-

tégia je zameraná na celkové „znižovanie“ obrazov týchto politikov, demonštráciu autorského „pohrdania“ ich skutočnými menami, a zároveň na pridelenie im dehonestujúcich prívlastkov. Napríklad, predsedkyňa bieloruského parlamentu N. Качановová je v rámci patologizačnej stratégie vždy pomenovaná ako *Нимфоманка*, keďže sa kanál snaží propagovať naratív o jej promiskuitnom spôsobe života. Hovorkyňa A. Lukašenka a zároveň jedna z najvplyvnejších žien bieloruskej politiky N. Ejsmantová (je aj administratorkou Telegram-kanála *Pul Pervogo*) má ustálené dehumanizujúce pomenovanie *Массандра* odkazujúce na značku vína, ktorú Ejsmantová údajne spomínala v uniknutej nahrávke z obdobia, keď bol v jednom z dvorov zavraždený účastník protestov R. Bandarenka. Vlastným menom sa neoznačuje ani minister zahraničných vecí V. Makej. Producenti správ kanálu ho nazývajú *Лакей*. V tomto prípade by sme tiež mohli hovoriť o pomenovaní, ktoré vzniklo cestou kontaminácie a zároveň predstavuje istú manifestáciu stratégie akcionalizácie, keďže *лакей* je pomenovanie pre sluhu, ktorý poslušne vykonáva všetky povely svojho pána.

Nakoniec by som sa v krátkosti zastavil pri niekoľkých príkladoch pomenovaní skupín a inštitúcií. Napríklad aj spomínané ministerstvo zahraničných správ sa autormi kanálu *Nik i Majk* často nenazýva priamo, ale ako *Министерство очень странных дел* (slovná hra s odkazom na ruské znenie názvu seriálu *Stranger Things*), čím sa dotvára obraz nedôslednej zahraničnej politiky. Jedným z najrozšírenejších pomenovaní pre súčasné bieloruské vládnuce sily je už spomínaná vyššie *хунта* (alebo ešte *оккупанты*), ktoré evokuje obraz „cudzej“ skupiny, čo sa vojenským, resp. policajným násilím udržuje pri moci. Komplexným pomenovaním, ktoré by sa dalo identifikovať ako prejav (de)spacializácie, je *Северная Белоруссия* (Nik i Majk 2021 2). V tomto pomenovaní je prítomné jednak porovnanie so Severnou Kóreou, ako stereotyp diktatúry, jednak odkaz na koloniálny/imperiálny diskurz, v rámci ktorého funguje pomenovanie *Белоруссия* (na rozdiel od *Беларусь*). Výsledkom je obraz „cudzieho priestoru vnútri nášho priestoru“.

Provládne *Žoltyje SLIVY*

Ako som spomínal vyššie, rétorika opozičných a provládnych Telegram-kanálov je do istej miery podobná (dokonca sa navzájom volajú *инфотомойка* – informačné smetisko), rozdiel teda spočíva vo východiskovej ideologickej a občianskej pozícii. Podľa C. Ganzera, v porovnaní s počtom odoberateľov opozičných kanálov, sú provládne kanály skôr marginálne, vyznačujú sa však väčšou aktivnosťou: „Vzhľadom na vysoký počet príspevkov v týchto (polo)-anonymných kanáloch, ktorý sa často pohybuje v

trojčifernom rozsahu za deň, možno predpokladať, že existujú tímy niekoľkých ľudí, ktorí pracujú na plný úväzok. Nedá sa vylúčiť, že ich prevádzkujú vládne agentúry. Jeden z najaktívnejších a najagresívnejších Telegram-kanálov s najväčším počtom odberateľov <...> je Žoltyje SLIVY („žlté slivky“ alebo „žlté úniky“ [*„слив“ je ruský analóg anglickému „leak“, tj. uniknutá informácia – I. P.*]). Prevádzkovatelia tohto kanála majú zrejme dobré napojenie na štátne štruktúry, ak aj kanál nie je priamo štátny, a režim otvorene propagujú“ (Ganzer 2020: 205-206). Celkovo tento kanál šíri protizápadnú agendu, predstavu o „zaplatených protestoch“, o protištátnom sprisahaní, o „fašistickom“ pôvode bielo-červeno-bielej vlajky, ktorú pomenúva s výrazne sexistickým podtónom (aj v kontexte ženských protestov) „použitá vložka“, a pod.

Nominalizačné stratégie tohto kanála budem ilustrovať fragmentami publikovanými v septembri 2021. V modelovaní skupiny „oni“ (ktorú predstavujú účastníci protestov, ľudia s opozičnou politickou pozíciou) sa autor/i kanála snažia o diskreditáciu, ironizáciu a hanobenie jej predstaviteľov. Jedným z častých pomenovaní pre túto skupinu alebo jej jednotlivých predstaviteľov je ironicky použitý prívlastok (aj v substantivizovanej podobe) *невероятный*, ktorého pôvod siaha do predvolebnej kampane V. Babaryku a následne S. Čichanovskej (spolu s M. Kalesnikavovej a V. Capkalovovej). V rámci nej sa v pozitívnom zmysle apelovalo na Bielorusov ako na *невероятный* národ. V ďalšej správe sa dané pomenovanie vyskytuje v súvislosti s príbehom športovkyne K. Cimanovskej, ktorej bieloruské športové authority odmietli účasť na Olympiáde v Tokiu a ktorá musela emigrovať do Poľska: „Или *бягуха* оказалась еще и *сыкухой*, или паньство раздувает вокруг *невероятной* «импрэзу» с потенциальной сакральной жертвой. На деле, чем больше проходит времени с момента ‘принудительной посадки Тимановской на польские харчи’, тем меньше интереса к ней даже со стороны *БЧБ-наствы*“ (Žoltyje SLIVY 2021 1). Tiež sú v danom úryvku pozorovateľné aj ďalšie expresívne pomenovania. Jedným z nich je ironicky zafarbené použitie bieloruského slova *бягуха* (*bežkyňa*), ktoré sa rýmuje s pejoratívnym označením pre zbabelú ženu *сыкуха*, čím sa producent správy snaží o čo najhanlivejšie zobrazenie „zradkyne“. Táto správa ilustruje sexistický až šovinistický postoj tohto zdroja k zobrazovaniu žien-oponentiek režimu, ktorý je preň charakteristický. Ako ďalšiu ilustráciu uvediem fragmenty správy, ktorá informuje o zadržaní účastníčky protestov: „Брестский ГУБОП задержал *инста-самку*. *Дамочка* в своём инстаграм очень активно делилась эмоциями после каждого бчб-митинга. <...> Сотрудники брестского ГУБОП заглянули в гости к *мадемуазель* и предложили проехать в милицию для дальнейшего разбирательства. <...> Теперь „геройка“ является фигурантом уголовного дела“ (Žoltyje

SLIVY 2021 2). V texte môžeme pozorovať použitie prostriedkov, pri ktorých sú identifikovateľné stratégie somatizácie na základe rodovej príslušnosti cez opakované akcentovanie ženskosti (*дамочка, мадемуазель*) a sarkastické použitie feminatív (*геройка*), ako aj element animalizácie (*инста-самка*).

Azda najproduktívnejším slovotvorným modelom, ktorý sa požíva (nie len) v danom kanáli za účelom modelovania skupiny „oni“, sú deriváty vytvorené pomocou spojenia skratky БЧБ (biely-červený-biely ako farby historickej/alternatívnej bieloruskej vlajky) s ďalšími morfémi: *бчбшник* (morféma -шник, ktorá označuje príslušnosť k skupine, organizácii, môže mať v ruštine hanlivú konotáciu), *бчб-паства* (odkaz na náboženský kontext a zároveň istá animalizácia, porov. slovenské pejoratívne pomenovanie „ovce“), *бчб-адепт* (religionizácia, obraz „slepého“ veriaceho), *бчб-плесень* (dehumanizácia), *бчб-экстремисты* (sociálna problematizácia), *бчб-хунта* (adresované Koordinačnej rade opozície), *бчб-пидераст* (pre tento kanál je príznačná aj výrazná úroveň homofóbie), *бчблехеры* (slovná hračka *блогер – блохер*) a i.

Nakoniec istou „klasikou“ je aj pomenovanie *змагар* (bojovník), ktoré na jednej strane ilustruje ironické použitie bieloruských slov príznačné pre oficiálny bieloruský diskurz. Na druhej strane pôsobí anachronisticky, keďže pôvodne sa toto pomenovanie používalo na ironické označenie pronárodne (nacionalisticky) orientovanej opozície, avšak v rámci súčasných opozičných procesov má „národná“ zložka rezonuje oveľa menej. Autor/i tiež využívajú túto lexému pre tvorbu nových, expresívnejších pomenovaní – manifestácií predovšetkým stratégie dehumanizácie: *змагарыш*, ktoré zvukovo pripomína jednotku *опарыш* (larva muchy mäsiarky) či *змагарёныш*, ktoré evokuje *дeтёныш* (mláďa zvierat'a). Pri pomenovaní celej skupiny fixujeme aj jednotku *змагарьё*, vytvorenú podľa rovnakého slovotvorného modelu ako negatívne konotované skupinové pomenovania (porov., *жульё, хулиганьё, хамьё, мужичьё* a pod.).

Záver

Vzhľadom na momentálnu likvidáciu nezávislých médií v Bielorusku nadobúdajú Telegram-kanály čoraz väčší význam ako alternatíva tak tradičných, ako aj „novších“ internetových médií. Nazdávam sa, že aj takáto krátka sonda do publikácií relevantných bieloruských Telegram-kanálov ponúka hodnotný pohľad na spôsob modelovania skupín „my“ a „oni“ na úrovni nominácie a približuje charakter ideologického „boja“, ktorý prebieha v bieloruskom mediálnom priestore. Ako vidíme, obidve strany tohto konfliktu používajú

pri modelovaní obrazu svojich ideologických „nepriateľov“ ako istú „zbraň“ niekoľko základných nominalizačných stratégií, a to predovšetkým dehumanizáciu, sociálnu problematizáciu a somatizáciu.

Literatúra

- BYKOV, I. A.; MEDVEDEVA, M. V.; HRADZIUSHKA, A. A. (2021): Anonymous Communication Strategy in Telegram: Toward Comparative Analysis of Russia and Belarus. In: *IEEE. Proceedings of the 2021 communication strategies in digital society seminar*. Saint-Petersburg: IEEE, s. 14-17. <https://doi.org/10.1109/ComSDS52473.2021.9422858>.
- CINGEROVA, N.; DULEBOVÁ, I. (2019): *Jazyk a konflikt. My a tí druhí v ruskom verejnom diskurze*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- GANZER, C. (2020): Alles „Prostituierte“ und „Faschisten“. Diffamierung der Proteste in Belarus auf Telegram. *OSTEUROPA*, 70(10-11): 205-2014. <https://doi.org/10.35998/oe-2020-0074>.
- INTERFAX.BY (2019): *Lukašenko zajavil, što ne budet deržaťsia za vlast' „posinevšimi pal'cami“*, <<https://www.interfax.ru/world/684465>> [12.09.2021].
- KOMMERSANT (2021): *Lukašenko: vozmožno ja peresidel, no prosto tak ne ujdu* <<https://www.kommersant.ru/doc/4483582>> [12. 9. 2021].
- KORELINA, O. (2020): „*My zanimajemsia propagandoj v chorošem smysle – bej vraga jeho že oružijem*“ Jurij Dud' vzial intervju u sozdatel'a belorusskogo telegram-kanala „Nexta“ Stepana Putilo. *Vot što on rasskazal*. <<https://meduza.io/paragraph/2020/09/18/my-zanimaemsya-propagandoy-v-horoshem-smysle-bey-vraga-ego-zhe-oruzhiem>> [9. 9. 2021].
- KOZLOV, S. Je. (2021): Istorija transformacii internet-aktivizma v Belarusi (na primere političeskich protestov 2020–2021 gg.). *Istorija – elektronnyj naučno-obrazovatel'nyj žurnal*, 6(104): 12. <<https://history.jes.su/s207987840016255-9-1/>> [13. 9. 2021]. <https://doi.org/10.18254/S207987840016255-9>.
- NEXTA (2021): *Chotel obozvat', no tol'ko podňal rejting*. <https://t.me/nexta_tv/16336> [9. 11. 2021].
- NEXTA (2021, 2): *Segodňa praznujete deň roždenija odna iz samych otbitych mravez lukašistskoj chunty – načal'nik guboš'opikov Nikolaj Karpenkov*. <https://t.me/nexta_tv/17928> [6. 9. 2021].
- NIK I MAJK (2021, 1): *Agrofašist posle nastojčivych prosb...* <https://t.me/nic_and_mike/1015> [9. 9. 2021].

- NIK I MAJK (2021): *Peregovory*. <https://t.me/nic_and_mike/1055> [12. 9. 2021].
- REISIGL, M.; WODAK, R. (2001): *Discourse and discrimination: Rhetorics of racism and antisemitism*. London, New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203993712>.
- TELEGRAF.BY (2021): „Net u meňa deneg“ – Lukašenko prosil na rynke 7 rublej na sok. Čem vsio zakončilos, <<https://telegraf.by/life/net-u-menyadeneg-lukashenko-prosil-na-rynke-7-rublej-na-sok-chem-vse-zakončilos/>> [11. 9. 2021].
- ŽOLTYJE SLIVY (2021): *Biagucha v soprovoždenii „chokkejnogo zvena“*. <<https://t.me/zheltyeslivy/24424>> [11. 9. 2021].
- ŽOLTYJE SLIVY (2021): *Brestskij GUBOP zaderžal insta-samku*. <<https://t.me/zheltyeslivy/24384>> [11. 9. 2021].

Kontakt:

Mgr. Ivan Posokhin, PhD.

Katedra rusistiky a východoeurópskych štúdií	Department of Russian and East European Studies
Filozofická fakulta	Faculty of Arts
Univerzita Komenského v Bratislave	Comenius University in Bratislava
E-mail Address: ivan.posokhin@uniba.sk	

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4069-9536>

Jazyková analýza antisemitskej propagandy prvej Slovenskej republiky

Miroslav Řádek – Pavol Struhár

Abstract

Linguistic Analysis of Anti-Semitic Propaganda of the First Slovak Republic. *According to several theoretical approaches, totalitarian states are characterized by extensive, targeted and professional use of propaganda. This is a phenomenon that is identifiable even in democratic states, but unlike totalitarian states, the public has the opportunity to control it and at the same time it has a materially different focus. The first Slovak Republic was established during the international crisis caused by Nazi Germany, and its undemocratic functioning can also be assessed in terms of the extent and quality of political propaganda. The aim of the presented paper is to present political propaganda against the most important goal of the aggressive policy of the Slovak Republic - the Jewish population and to try to evaluate its quality through a content analysis of articles in archived periodicals.*

Keywords: antisemitism, periodical press, Slovakia, HSLS, propaganda, censorship.

Kľúčové slová: antisemitizmus, periodická tlač, Slovenská republika, HSLS, propaganda, cenzúra.

Úvod

Mediálna propaganda je fenomén rozvíjajúci sa v čase tzv. masifikácie politiky v prostredí západnej civilizácie 19. storočia. Propaganda mala svoje nezastupiteľné miesto nielen v rámci demokratickej súťaže, ale totalitné hnutia a strany ju v 20. storočí používali ako dôležitý nástroj nielen pri získaní moci, ale aj v rôznych obdobiach totalitnej vlády. Základnú úlohu propagandy pripomína Radoslav Štefančík (2019). Štátna moc v období národného socializmu nemala záujem obmedziť slobody obyvateľov len v politickej, či spoločenskej rovine, ako je to typické pre autoritatívne režimy, totalitná moc mala záujem obmedziť slobodu aj v jeho súkromnom živote (Sartori

1993). Človek mal byť pod vplyvom oficiálnej ideológie na každom kroku, doslova ňou mal byť indoktrinovaný (Štefančík 2019).

Tento konferenčný príspevok sa venuje postojom Slovenského štátu voči židovskému obyvateľstvu žijúcemu na jeho vtedajšom území v kontexte mediálnej línie antisemitskej politiky. Antisemitská orientácia HSLŠ a prvej Slovenskej republiky sú všeobecne známe. V článku sa primárne zameriavame na výskum antisemitskej propagandy v dobovej tlači. Aký podiel priestoru dostávala práve spomínaná etnická skupina – kedy sa začali objavovať v článkoch tlače texty o tom, či a akým problémom je židovstvo a židia pre Slovenský štát.

Vybranou problematikou sa podľa nových dostupných zdrojov zaoberá len málo autorov, alebo ľudí z radov odbornej verejnosti. Téma je nie len citlivá v nadväznosti na súčasné politické subjekty, ktoré vznikli na území moderného samostatného Slovenska, ale aj preto, že kompetentný občiansky alebo odborný názor má mať korektné faktografické základy.

Vzhľadom na výber témy bola za hlavnú metódu zvolená obsahová analýza. Výber metódy bol inšpirovaný konštatovaním Barčákovej a Buššu: „Časté pri obsahových analýzach je aj posudzovanie programových dokumentov politických strán z hľadiska umiestnenia na rôznych ideologických škálach ako konzervativizmus - liberalizmus, pravica - ľavica, preferencia slobody – silného štátu a pod.“ (Barčáková, Bušša 2017). Pochopiteľne – pre článok nepojednáva o programoch politických strán, ale angažovanou žurnalistikou, ktorá obsahovala ideologický spor zmienený vyššie.

V rámci príprav článku bola oslovená Slovenská národná knižnica v Martine, odkiaľ sme si zapožičali 15 knižných publikácií. Naskenovaných bolo približne 80 strán a priamo skúmaných ďalších viac ako 100 listov týkajúcich sa témy. Výskum pritom obmedzovala pandémia COVID-19.

Analyzované a komparované boli celoštátne najznámejšie a najdostupnejšie dobové noviny printovej tlače Slovenského štátu. Gardista 1939 – 1941, Slovák 1939 – 1941 a Nástup 1939 – 1941. Vyššie uvedené roky sú vymedzením času, kedy dané periodiká najintenzívnejšie propagovali tému židovstva a antisemitizmu. Celkový počet dostupných periodík, ktoré sme skúmali, bol 38 a jednotlivých článkov bolo taktiež 38.

Historicko-politická reflexia pojmu propaganda

Pojem propaganda predstavuje v spoločenských vedách pojem vyskytujúci sa od začiatku 19. storočia. Jeden z prvých výskytov propagandy sa spája s nástupom Napoleona Bonaparta k moci vo Francúzsku – konkrétne s vytváraním jeho cisárskej identity po roku 1804. „Bonaparte ovládal tiež

skvelo všetky domáce komunikačné kanály vrátane podliezavej tlače. Mohol tak okrem iných prípadov vždy prezentovať svoju vlastnú verziu vojenských udalostí a úloh, ktoré v nich zohrali jednotlivci a rôzne jednotky. Jeho slovo teda prijímalo nielen Francúzska, ale aj celý svet. Bonaparte síce nebol prvým vládcom a vrchným vojvodcom, ktorý si uvedomoval význam propagandy, ale nepochybne bol prvým, kto pochopil jej hlavný dopad vo vojne a účinne využíval stále masovejších médií“ (Johnson 2003). V roku 1824 prebehli v USA voľby prezidenta v ktorých neuspel ich veľký favorit generál Andrew Jackson. V reakcii na ich výsledok vznikla Demokratická strana, ktorá sa okrem iného stala mediálnou mašinériou vďaka ktorej sa Andrew Jackson stal prezidentom USA o štyri roky neskôr.

Masifikácia politiky západnej civilizácie – prerod európskej a severoamerickej spoločnosti na priemyselné demokracie, volebné reformy umožňujúce nadobudnutie volebného práva doposiaľ politicky neplnohodnotným častiam spoločnosti, vznik masových politických strán – sú len zovšeobecnené súvislosti zmien rušného 19. storočia. Mediálna komunikácia prostredníctvom tlačených novín bola bezpodmienečnou podmienkou úspechu na politickom trhu. „Dvadsať rokov devätnásteho storočia boli v Spojených štátoch, v Británii, vo Francúzsku aj v Nemecku prvým veľkým obdobím moci tlače“ (Johnson 1998).

Každá významná politická strana mala svoje stranické noviny, aby si dokázala vytvoriť širšie voličské portfólium. Noviny boli najefektívnejším komunikačným nástrojom do vzniku a rozširovania sa rozhlasového (30. roky 20. storočia) a televízneho (50. roky 20. storočia) vysielania.

Rovnakú motiváciu mali totalitné politické strany, ktoré získavali politickú moc v Európe po 1. svetovej vojne. Na rozdiel od centristických politických strán ale povýšili propagandu z kvalitatívneho a kvantitatívneho hľadiska na vyššiu úroveň. Súčasne už propaganda neslúžila len na zisk a udržanie si moci v domácej politike, ale mala významnú úlohu pre zahranično-politické ciele. Rozsiahlejšie o tom pojednala Hannah Arendtová v diele *Pôvod totalitarizmu* (1958) a Carl Joachim Friedrich (1953) a spoločne s Zbigniewom Brzezinskim v diele *Totalitarian Dictatorship and Autocracy* (1956). Obe diela akcentujú miesto, úlohu a význam totalitnej propagandy (k týmto autorom pozri aj Štefančík 2012).

Trendy masovej politiky prirodzene rozšírili aj na Slovensku – najskôr ako súčasť Habsburskej monarchie a následne prvej Československej republiky, ktorú ukončila autonómia Slovenska ako medziobdobie k vzniku prvej Slovenskej republiky. Vzhľadom na autoritársky a neskôr totalitný vývoj Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSĽS), ktorá sa od konca roka 1938 stala jedinou politickou stranou, bolo možné dedukovať charakter štátu a význam už nielen straníckej aj priamo štátnej propagandy.

Mediálne prostredie prvej Slovenskej republiky

Autonómia Slovenska z októbra 1938, ktorá historicky predchádzala vzniku Slovenskej republiky v marci 1939, naznačila politický štýl budúceho štátu. Krátko po vyhlásení autonómie sa začalo obmedzovanie základných ľudských práv a slobôd. Takmer okamžite boli zrušené alebo „prevzaté“ inštitúcie politickej opozície – politické združenia komunistov a sociálnych demokratov. K nim prislúchala ich stranícka alebo sympatizujúca tlač.

Pre verejnosť zostali k dispozícii tri najvýznamnejšie tlačové periodiká, ktoré boli pod výhradnou kontrolou HSEŠ. Analýza antisemitskej propagandy bola pripravená práve z nich a nižšie prinášame ich základnú charakteristiku:

Slovák (16.01.1919 – 01.04.1945) bol denník, ktorý sa po nástupe Hlinkovej slovenskej ľudovej strany stal médiom, ktoré možno považovať za primárne komunikačné printové médium vtedajšej vládnej garnitúry Slovenského štátu.

Gardista (16.01.1939 – 05.04.1945) pôvodne vychádzal ako týždenník, no po prebratí Hlinkovou gardou vychádzal na dennej báze od roku 1940. V ňom sa nachádzalo samozrejme politické spravodajstvo, ale aj klasické rubriky, ako napríklad šport, či kultúra.

Nástup - mladej slovenskej autonomistickej generácie (1939-1940) celý názov a podnázov časopisu bol *Nástup: mladej slovenskej autonomistickej generácie*, neskôr *Časopis mladej slovenskej generácie*. Bol to radikálny dvojtýždenník mladej ľudáckej generácie, ktorý s dôrazom nastoľoval základné otázky politického, hospodárskeho (priemysel, obchod, peňažníctvo, poľnohospodárstvo) aj kultúrneho života. Hodnotovo bol najbližšie vtedajšej Hlinkovej ľudovej strane.

Popri tzv. ľudáckej tlači pôvodne pôsobilo ďalších deväť opozičných denníkov a to agrárny *Slovenský denník*, *Slovenská politika*, *Slovenský hlas* a *Novosti*, *Bratislavský A-Zet*, ktorá bola silne národnosocialistická. Ďalej to bol *Slovenský A-Zet*, ľudácka ľudová politika, robotnícke *Sociálnodemokratické noviny* a komunistické *Slovenské zvesti*.

Pre politický vplyv bola periodická tlač mimoriadne dôležitá, preto HSEŠ využila svoje mocenské postavenie na likvidáciu akejkoľvek demokratickej alebo inej ideovo odlišnej tlače. Medzi obeťami bola komunistická tlač, *Slovenské zvesti* informovali v roku 1938 o rozhodnutí autonómnej vlády zastaviť činnosť Komunistickej strany Československa na Slovensku a spolu s ním prišiel aj zákaz jej novín. Tlač na Slovensku, ktorú ďalej vykonávala KSČ bola ilegálna. Občiansky denník *Ľudová politika* zanikol ako ďalší.

V roku 1938 ministerstvo vnútra autonómnej vlády zakázalo činnosť sociálnodemokratickej strany na Slovensku. Tá sa o svoju záchranu snažila premenovaním sa na Slovenskú stranu pracujúceho ľudu. To jej však nepomohlo. A tak v roku 1938 zanikli aj Robotnícke noviny. V rovnakom roku prestal vychádzať aj Slovenský denník. Denník Slovenská politika neskôr prebrala priamo HSLŠ. Ako ďalší zanikol aj denník Novosti a posledné zanikli v roku 1939 Slovenský hlas a Bratislavský A-Zet. Do rúk HSLŠ sa dostali neskôr všetky tlačiarne, ktoré sa stali vydavateľom štyroch denníkov: Slováka, Slovenskej pravdy, Slovenskej politiky a Slovenskej slobody.

Do roku 1938 vychádzalo na Slovensku 389 titulov periodík, z ktorých zaniklo ešte počas toho roku 194 titulov. Zánik neskôr dokopy postihol 232 periodík. Ďalej sa pokračovalo vo vydávaní 157 titulov, z čoho 37 bolo náboženských.

Pôsobenie štátnej cenzúry

Nad obsahom tlače dohliadalo niekoľko inštitúcií. Hlavný dozor nad tlačou vykonával Úrad propagandy. Skladal sa skladal z: tlačového oddelenia, oddelenia pre vnútornú propagandu, pre zahraničné veci, hospodárske, sociálne, kultúrne a oddelenia pre spojovaciu službu a cenzúru. Úrad bol usmerňovaný aj nemeckým veľvyslanectvom v Bratislave.

Úlohu cenzúry mala v gescii tiež Ústredňa štátnej bezpečnosti, policajné riaditeľstvá a okresné úrady. V roku 1944 po začatí Slovenského národného povstania prevzalo agendu ministerstvo národnej obrany. Všetky pokyny týkajúce sa cenzúry sa priamo dotýkali formy a obsahu článkov, ich umiestnenia, rozsahu i titulkov.

Slovenská tlačová kancelária fungovala na samostatnej báze, ako tlačová agentúra, a taktiež ako ústredný orgán, ktorý usmerňoval periodiká na Slovensku. STK mala za povinnosť zverejniť všetky správy, ktoré sa týkali úradných správ a oznámení. To isté sa týkalo aj dopĺňania informácií a úradných oznámení nacistickým Nemeckom. Medzi oddelenia STK patrilo: oddelenie pre fotografie, maďarské a nemecké oddelenie, kultúrne a hospodárske, zahraničné a vnútropolitické. Medzi ich úlohy patrilo tlmočiť všetky nemecké správy. Pre tlač platilo, že niektoré periodiká vychádzali v jazyku slovenskom, nemeckom a maďarskom.

Krajinský úrad v Bratislave zaviedol takzvanú preventívnu cenzúru, ktorá sa udržala až do oslobodenia Slovenska. Úlohu cenzúry mala v gescii Ústredňa štátnej bezpečnosti, policajné riaditeľstvá a okresné úrady. V roku 1944 po začatí Slovenského národného povstania prevzalo agendu ministerstvo národnej obrany.

Ďalším orgánom, ktorý zasahoval do tlače bol Zväz novinárov na Slovensku, ktorého vznik sa datuje do roku 1940. Jeho šéfom bol taktiež člen HSLS. V nacistickom Nemecku fungovala takzvaná Tlačová komora, ktorá neskôr vznikla aj na Slovensku, a pre všetkých novinárov bolo členstvo povinné. Komora však nevyvíjala takmer žiadnu činnosť a nijako sa ďalej nerozvíjala (Duhajová, Šefčák 1993).

Analýza článkov vybranej periodickej tlače

Články periodickej tlače boli analyzované z hľadiska ich obsahu, formálneho členenia, formy, postojov, o tom, či informoval objektívne, subjektívne, alebo neutrálne. Sú venované periodikám *Gardista* v rokoch 1939-1941, *Slovák* v rokoch 1939-1941 a *Nástup* 1939-1940. Časové vymedzenie vychádza z predpokladu najčastejšieho výskytu skúmanej témy.

Tabuľka č. 1: Prehľad denníka Gardista

č.	názov článku	vydanie	informácia
1.	Chceli novoveskí židia očierniť HG?	25. 2. 1939	negatívna
2.	Tajná židovská svetovláda	22. 4. 1939	negatívna
3.	Arizácia	7. 6. 1940	negatívna
4.	Ak chceš robiť prácu čistú, stráň sa Žida talmudistu!	24.10. 1940	negatívna
5.	Židovská otázka nový manželský zákon v Maďarsku	1.11. 1941	negatívna
6.	Francúzski Židia pozbavení mandátov	28.11.1941	negatívna

Tabuľka č. 2: Prehľad denníka Slovák

č.	názov článku	vydanie	informácia
1.	Časopis Židov na Slovensku povolený	16. 3. 1939	neutrálna
2.	Žid-predražovateľ a reťazový obchodník	2. 7. 1939	negatívna
3.	Pašoval kožu cez hranice	4. 10. 1940	negatívna
4.	Riešenie židovskej otázky na Slovensku	23. 1. 1940	negatívna

5.	Žid oklamal žida	29. 10. 1941	negatívna
6.	Mimoriadna dávka zo židovského majetku	19. 11. 1941	negatívna

Tabuľka č. 3: Prehľad a analýza tlače Nástup

č.	názov článku	vydanie	informácia
1.	Čo sa urobilo v židovskej otázke	1. 1.1939	neutrálna
2.	O príčinách slovenského vyst'ahovateľstva	1. 5. 1939	negatívna
3.	Neznášateľnosť slovanská, dielom židovským	15. 7. 1940	negatívna
4.	Takí sú židia	1. 9. 1940	negatívna

Pôvodne sme predpokladali, že viac ako 50 percent tlače z jej celkového existujúceho počtu sa venovalo antisemitizmu a židom. Predpoklad sa nepotvrdil. Vyvráteniu predpokladu nahráva aj fakt, ktorý je overiteľný a viditeľný pri citáciách článkov a to tak, že pri článku je uvedený počet strán jednotlivého výťažku a počet strán, kde sa nachádzajú články o židovskej téme.

Podobne sme predpokladali, že nadpolovičná väčšina zverejnených článkov sa venovala arizácií. Podľa zistených údajov a už ako vyplýva aj z nadpisov článkov, sa téme arizácie venovali periodiká približne z 1/3. Prípadne sa v niektorom článku táto téma objavila iba okrajovo.

Naopak – potvrdil sa predpoklad, že najčastejšie komunikovaná téma v tomto poradí od najčastejšie komunikovaných po najmenej: židovská otázka, obmedzujúce zákony a arizácia majetku. Podľa názvu článkov v tabuľkách vidno, že prevažuje téma Žid, na druhom mieste sa umiestnili témy spojené so zákonmi týkajúcimi sa židov a ich života a na treťom mieste sa umiestnila z hľadiska početnosti výskytu arizácia. Téme arizácie sa venovali články skôr okrajovo a až neskôr vzhľadom na to, že deportácie a sťahovanie židov začalo neskôr po roku 1940.

Potvrdilo sa tiež, že slovo žid, alebo iné s ním spojené, sa objavilo prakticky v každom nadpise článkov. Či sa jednalo o objektívne informácie alebo subjektívne, slovo žid malo zastúpenie skoro v každom nadpise.

V každom čísle skúmaných periodík sa priemerne nachádzal jeden článok. Len v niekoľkých prípadoch boli dva články. Nestretli sme sa však s tým, že by boli v jednom výťažku dva články venované antisemitizmu, a to vo veľkom rozsahu. Ak v jednom výťažku boli dva a viac článkov, jeden bol obsiahlejší a ďalšie kratšie najmä ako rubriky. Ich rozsah článkov

bol individuálny v závislosti od periodika. Denník Gardista mal stredne dlhé články približne na 1/5 až 1/4 strany a najrozsiahlšie články boli uvedené v dvojtýždenníku Príchod, kde sa články pokojne rozprestierali i na stanu, prípadne viacero strán.

Záver

Antisemitská propaganda prvej Slovenskej republiky patrila svojím charakterom k priemerne sofistikovaným a agresívnym. Ak ju porovnáme s propagandou nemeckých nacistov išlo o menej vyhrotenú rétoriku. V porovnaní s propagandou v ostatných európskych krajinách po ich okupácii Nemeckom, v rovnakej miere sa opierala o ľudové a rasové predsudky.

Židia v rámci ľudáckej politickej propagandy dostali úlohu hlavného nepriateľa. HŠĽS židov „potrebovala“ ako cieľ, ktorý opodstatňuje nielen jej existenciu ako ochrankyne slovenských kresťanov, alebo židia boli „argumentom“ agresívneho politického štýlu a to nielen v domácej, ale od roku 1939 a 1941 aj zahraničnej politike. Potvrďuje sa tým tvrdenie Radoslava Štefančíka a Jána Lidáka: „Národ teda aj tu zohráva ústrednú kategóriu, ktorého záujmy chcú extrémisti brániť. Okrem ľudu je v tejto vete uvedený aj odkaz na Boha. Kresťanstvo a odvolávanie sa na nadprirodzenú bytosť je nevyhnutnou súčasťou politického slovníka slovenských extrémistov“ (Štefančík, Lidák 2017).

Židia, ktorých na území Slovenskej republiky žilo podľa úradných odhadov 89 000 (presnejší údaj je známy zo sčítania obyvateľov 1930 a to 135 000), mali byť príčinou všetkých životných problém a nešťastia Slovákov. Čo je samozrejme málo uveriteľné aj vzhľadom na to, že podľa údajov z 1940 žilo na Slovensku celkom takmer 2,5 milióna obyvateľov.

Slovenský snem iniciatívne prijal v tzv. „Židovskom kódexe“ (vydaný 9. 9. 1941 – zhodou okolností 80 rokov od dňa, kedy vzniká tento článok) zoznam opatrení prostredníctvom ktorého sa zo židov stali bezprávní ľudia. O pol roka neskôr sa začalo s „presídľovaním“ židov z územia Slovenska do koncentračných táborov v Poľsku, za čo slovenská vláda platila Nemeckej ríši 500 ríšskych mariek. Následkom toho približne 2/3 slovenskej populácie židov zahynulo.

Napriek vyššie uvedeným súvislostiam antisemitská propaganda nikdy nenaznačovala riešenie „židovskej otázky“, ani nevyzývala na násilie. Jej úlohou bolo len zreteľné označenie „nepriateľa“ spôsobujúceho aj najmenej pravdepodobné činy alebo im boli pripisované vlastnosti, ktoré majú v rovnakej miere iné rasy, národy, komunity alebo veriaci.

Archivované novinové články:

- Chceli novoveskí Židia očierniť HG.* In Gardista, roč. 1., č. 6., s.8.
- Tajná židovská svetovláda.* In Gardista, roč. 1., č. 12, s. 8.
- Arizácia.* In Gardista, roč. 2., č. 23., s. 8.
- Ak chceš robiť prácu čistú, stráň sa Žida talmudistu!* In Gardista, roč. 2., č. 43., s. 2.
- Židovská otázka nový manželský zákon v Maďarsku.* In Gardista, roč. 3., č. 251. s. 7.
- Francúzsky Židia pozbavení mandátov.* In Gardista, roč. 3., č. 251. S. 4.
- Časopis Židov na Slovensku povolený.* In Slovák, roč. 21., č. 63., s. 3.
- Žid predražovateľ a reťazový obchodník.* In Slovák, roč. 21., č. 150., s. 7.
- Pašoval kožu cez hranice.* In Slovák, roč. 22., č. 236., s. 6.
- Riešenie židovskej otázky na Slovensku.* In Slovák, roč. 22., č. 22., s. 4.
- Žid oklamal žida.* In Slovák, roč. 23., č. 250., s. 6.
- Mimoriadna dávka zo židovského majetku.* In Slovák, roč. 23., č. 267., s. 8.
- Takí sú židia.* In Nástup, roč. 7., č. 1., s. 15.
- Neznášanlivosť slovanská, dielom židovským.* In Nástup, roč. 7., č. 9., s. 7.
- Čo sa udialo v Židovskej otázke.* In Nástup, roč. 8., č. 15. – 16., s. 6.
- O príčinách slovenského vystahovalectva.* In Nástup, roč. 8., č. 13. 14., s. 6. - 12.

Literatúra

- ARENDDT, H. (1958): *The Origins of Totalitarianism.* Cleveland, New York: Meridian Books.
- BARRČÁKOVÁ, M.; BUŠŠA, M. (2017): Jazyk extrémizmu na Slovensku. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie IV.* Bratislava: EKONÓM. s. 229-230.
- FRIEDRICH, C. J. (1953): *Der Verfassungsstaat der Neuzeit.* Berlin: Springer Verlag.
- FRIEDRICH, C. J.; BRZEZINSKI, Z. (1956): *Totalitarian Dictatorship and Autocracy.* Harvard univerzity press.
- JOHNSON, P. (1998): *Zrození moderní doby.* Praha: Academia.
- JOHNSON, P. (2003): *Napoleon.* Brno: Barrister a Principal.
- SARTORI, G. (1993): *Teória demokracie.* Bratislava: Archa.
- ŠEĎČÁK, L.; DUHAJOVÁ, Z. (1999): *Dejiny slovenského novinárstva 1948 – 1968.* Bratislava: Univerzita Komenského.
- ŠTEFANČÍK, R. (2012): *Uvažovanie o politike (nielen) v nemecky hovoriacom prostredí.* Trnava: SSRP.

ŠTEFANČÍK, R. (2019): Lexika totalitných ideológií v jazyku pravicových extrémistov. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie IV*. Bratislava: EKONÓM, s. 237-238.

ŠTEFANČÍK, R.; LIDÁK, J. (2017): Jazyk a nepriateľ. Jazyk pravicového extrémizmu. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie II*. Bratislava: EKONÓM, s. 473-483.

Kontakt:

PhDr. Miroslav Řádek, PhD.

Katedra politológie
Trenčianska univerzita Alexandra
Dubčeka v Trenčíne

Department of political science
University of Alexander Dubček in
Trenčín

E-mail Address: miroslav.radek@tnuni.sk

Mgr. Pavol Struhár, PhD.

Katedra politológie
Trenčianska univerzita Alexandra
Dubčeka v Trenčíne

Department of political science
University of Alexander Dubček in
Trenčín

E-mail Address: pavol.struhar@tnuni.sk

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7860-0047>

Neverbálna komunikácia v diplomatickej praxi

Jarmila Rusiňáková

Abstract

Nonverbal Communication in Diplomatic Practice. *The aim of the presented article is to analyse nonverbal communication in diplomatic practice as a specific form of the professional communication. By means of the empirical form of research the author presents various ways of diplomatic signalling as part of nonverbal communication in a relatively close professional community and offers an analysis of the interdependence between verbal and nonverbal communication in diplomatic discourse. The importance of correct decoding of diplomatic signals sent verbally as well as nonverbally is emphasized.*

Keywords: diplomatic discourse, diplomatic signalling, nonverbal communication, verbal communication.

Kľúčové slová: diplomatický diskurz, diplomatická signalizácia, neverbálna komunikácia, verbálna komunikácia.

Úvod

Zložitosť zmien, prebiehajúcich v medzinárodnom spoločenstve iniciovala v tejto súvislosti o. i. veľmi intenzívnu potrebu zdokonaľovania medzinárodnej komunikácie s tým, že rozhodujúcu úlohu v tomto procese má aj naďalej diplomacia a jej protagonisti – diplomatickí zástupcovia (najmä profesionálni diplomati a politici). Neschopnosť využívať špecifické jazykové prostriedky a nevedomosť aplikácie správnej komunikácie a správania sa v profesionálnom prostredí diplomatickej služby a v tejto súvislosti aj nariadenia diplomatického protokolu môžu v konečnom dôsledku znamenať narušenie, ba až prerušenie diplomatických stykov. Rozšírenie priestoru masovej komunikácie a vznik neustále nových foriem diskurzu ovplyvňujúcich dianie na národnej i medzinárodnej úrovni vyvoláva na strane vedy a výskumu multidisciplinárny prístup k ich odhaleniu, pomenovaniu a praktickému uplatneniu. Aktuálnosť štúdia jazykových špecifik v diplomatickom prostredí, vrátane diplomatického diskurzu, by mohla byť vnímaná ako prínosná už len z dôvodu málopočetného výskumu, a to nielen v slovenských reáliách. Poznatky o komunikácii v diplomatickej praxi (ďalej aj diplomatický

diskurz) nachádzame skôr v prácach odborníkov na medzinárodné vzťahy, či emeritných diplomatov. Napriek tomu nestavíme na zelenej lúke. Pracoviská Ekonomickej univerzity v Bratislave ponúkajú svojim zameraním a profilom tak z hľadiska výskumného, ako aj didaktického už niekoľko rokov priestor na angažovanosť v uvedenej oblasti a možnosť tak posunúť poznanie v detailnejšom fokuse.

Objektívnu prekážkou pre hlbší ponor do problematiky diplomatického diskurzu je pomerne úzky okruh metód, ktoré možno v takomto výskume využiť. Kým vo vzťahu k verbálnej komunikácii možno aplikovať analytický a komparatívny prístup, v prípade neverbálnej komunikácie je aplikovateľná v zásade len empirická metóda, priame rozhovory s diplomatickými zástupcami, resp. pozorovanie a následné zovšeobecnenie a analýzy napr. formou dotazníkového prieskumu, doplnené o texty populárno-vedeckej literatúry, vrátane spomienkovej literatúry z pera emeritných diplomatov.

Článok je aj vzhľadom na limitovaný rozsah iba počiatočnou sondou autorky (v snahe nadviazať na jej doterajšie výstupy v predmetnej problematike, napr. Rusiňák a kol. 2010, Rusiňák a kol. 2012, Rusiňáková, Rusiňák 2010, Rusiňáková 2017) o možnom smerovaní ďalšieho výskumu, v danom prípade vo veľmi špecifickej oblasti diplomatického diskurzu, akou je neverbálna komunikácia v diplomatickej praxi.

Diplomatický diskurz

Komunikačné situácie s využitím verbálnej a neverbálnej komunikácie možno klasifikovať podľa viacerých príznakov: typ (verbálne, neverbálne, zmiešané), modalita (povinné, odporúčané, želateľné, nepovinné), úroveň zovšeobecnenia (univerzálne, osobné), gender (mužské, ženské, nediferencované), sociálny status, vek, sankcie za nedodržanie pravidiel.

Diplomatický diskurz hodnotíme ako veľmi špecifický, zložitý, komplexný a viacvrstvový proces získavania, zberu, spracovávanía a následnej výmeny informácií. Je realizovaný s využitím nástrojov a techník verbálnej a neverbálnej komunikácie a jeho cieľom je zmena postoja komunikačného partnera v oblasti medzinárodných vzťahov a zahraničnej politiky. Pre úspešné dosiahnutie komunikačného cieľa je nevyhnutné úspešné dekódovanie prijatej správy.

Diplomatický diskurz je z tohto pohľadu jedným z viacerých typov inštitucionálneho diskurzu (politický, právny, vojenský, náboženský, medicínsky, administratívny, reklamný, vedecký, obchodný, masmediálny a pod.), ktorý je charakteristický celým radom relevantných znakov, akými sú cieľ komunikácie, zastupiteľská (reprezentatívna) funkcia účastníkov a zaužíva-

né formy a podmienky vzájomných kontaktov. Aj v diplomacii ako sociálnom inštitúte existujú typické komponenty komunikačno-rečovej činnosti: vysielateľ – informácia – kanál prijímateľ. Dekódovanie obsahu informácie prebieha vďaka variabilite prijímania a interpretácie vo vnútri i navonok textovej informácie na strane prijímateľa (Vikulová, Šarunov 2008).

Diplomatická činnosť sa hodnotí primárne ako schopnosť viesť dialóg, prostredníctvom ktorého sú realizované národnoštátne záujmy a zároveň sa vytvára imidž subjektu medzinárodného práva, primárne štátu. Preto sa diplomatický diskurz charakterizuje v odbornej literatúre ako „verbálna i neverbálna komunikácia v určitom sociálno-psychologickom kontexte, v ktorom sú vysielateľ a príjemca informácie vybavení istými sociálnymi rolami v rozsahu, v akom sa zúčastňujú na aktivitách štátu na medzinárodnej aréne a čo predstavuje v konečnom dôsledku aj predmet diplomatickej komunikácie“ (Trabelsi 2013:10).

Diplomatický diskurz tvoria viaceré zložky (funkcie):

1. komunikatívna (výmena informácií medzi prijímateľom a adresátom, schopnosť ustanoviť kontakt pomocou efektívneho využitia verbálnych i neverbálnych prostriedkov s vedomím špecifik komunikačného pôsobenia na komunikanta),
2. interaktívna (organizácia vzájomného pôsobenia medzi účastníkmi, snaha o dosiahnutie komunikačného zámeru pomocou presvedčovania, príp. nátlaku),
3. perceptívna (vzájomné prijatie, poznanie a chápanie, reflexia, identifikácia, empatia, prognózovanie správania sa partnera),
4. poznávací (získanie novej, resp. nevyhnutnej informácie),
5. presvedčovacia (snaha o dosahovanie zmeny stanoviska partnera),
6. motivačná (povzbudenie partnera k nevyhnutnej činnosti),
7. sugestívna (tlak na zmenu stanoviska, motivácie, správania),
8. konštruktívna (formulácia myšlienok, stanovísk),
9. apelatívna (vplyv na prijímateľa),
10. emotívna (bezprostredná reakcia na vzniknutú situáciu),
11. protokolárna (využívanie etiketných a protokolárnych pravidiel),
12. rituálna (potvrdzovanie konvenčných vzťahov),
13. metajazyková (výkladová, využívanie viacerých foriem oznámení: informácia, mienka, úsudok, odporúčanie, rada, kritická poznámka, kompliment, návrh, záver, resumé, otázka, odpoveď atď.),
14. manipulatívna (snaha vymedziť kontrolné mechanizmy voči partnerovi).

Náš pohľad na túto problematiku vychádza z poznania dvoch základných sociolingvistických typov komunikácie (diskurzu): personálneho (osobnostne orientovaného) a inštitucionálneho (statusovo orientovaného). V prvom prípade komunikant vystupuje ako osobnosť (profesionál),

v druhom prípade ako reprezentant určitej sociálnej inštitúcie (napr. vlády, ministerstva zahraničných vecí, zastupiteľského úradu a pod., ale v každom prípade ako reprezentant subjektu medzinárodného práva, primárne štátu). Podľa Karasika inštitucionálny (statusotvorný) diskurz predstavuje „vzájomné rečové pôsobenie predstaviteľov sociálnych skupín s ľuďmi, ktorí realizujú svoje statusotvorné možnosti v rámci existujúcich spoločenských inštitútov“. (Karasik 2000: 193).

Diplomatický diskurz nie je primárne komunikácia medzi osobami (ľuďmi), ale komunikácia medzi inštitúciami a subjektmi medzinárodného práva, ktorej základným cieľom je zmena správania sa a uplatnenie vplyvu primárne nie ku konkrétnym osobám, ale k inštitúcii. Natíska sa preto otázka, aká je úloha a najmä aký veľký je priestor pre aplikáciu osobnostného faktora v rámci diplomatickej komunikácie, keď najmä v prípade verbálnej písomnej komunikácie došlo k fixovaniu pomerne ustálených foriem komunikácie tak z hľadiska ich konštrukcie ako i prenosu, ktorý sa vplyvom moderných informačných technológií dramaticky urýchlil. Je zjavné, že je tu ešte jeden parameter v štruktúre diplomatického diskurzu – osobnosť diplomata, ktorého komunikačné, kognitívne a jazykové spôsobilosti v konečnom dôsledku definujú úspech celej komunikácie (Terentij 2010).

Osobnostný aspekt diplomatického diskurzu sa preto najvýznamnejším spôsobom prejavuje formou ústnej verbálnej komunikácie sprevádzanej komunikáciou neverbálnou.

Predmetom výskumu v oblasti diplomatického diskurzu by sa malo stať overenie viacerých hypotéz, t. j. tvrdení o tom, že predpokladom úspešnej komunikácie diplomata je súbežné využívanie verbálnych a neverbálnych prostriedkov a že neverbálna komunikácia diplomata je podmienená a ovplyvnená kultúrnymi a mentálnymi osobitosťami komunit, ktoré diplomatický zástupca reprezentuje (interkultúrny aspekt). Objektom výskumu by sa mali stať predovšetkým texty diplomatických dokumentov v rôznych jazykových mutáciách a komunikačné správanie sa (verbálne i neverbálne) diplomatických zástupcov pri presadzovaní záujmov štátu.

Neverbálna komunikácia

Neverbálna komunikácia je komunikácia mimoslovná. Z ontogenetického a fylogenetického hľadiska je staršia ako verbálna komunikácia. Viacerí autori v oblasti neverbálnej komunikácie (napr. Pease 2004; Thiel 1999; Vymětal 2008; Škvareninová 2004) zvyrazňujú význam tzv. reči tela, t. j. komunikácie prostredníctvom gestikulácie, postojov, držania tela a vzdialenosti. Na príklade výskumov amerického antropológa Alberta

Mehrabiana, podľa ktorého získavame počas rozhovoru viac informácií neverbálnou komunikáciou (55 percent), zo zvuku hlasu 38 percent a iba sedem percent slovami. V. Černý (2009) napr. tvrdí, že neverbálna komunikácia existuje a podieľa sa na ovplyvnení partnera v komunikácii až 93 percent. Vymětal (2008) pridáva, v komparácii s komunikáciou verbálnou, medzi charakteristiky neverbálnej komunikácie aj skutočnosť, že tá je emotívnejšia, bohatšia a košatejšia, bez jazykových bariér, menej modifikovaná a menej civilizovaná s menšími zakázanými oblasťami (tabu), ale na strane druhej aj menej určitá a menej presná, viac ovplyvniteľná vedľajšími vplyvmi a menej kontrolovateľná a menej kontrolovaná.

Neverbálnu komunikáciu tvoria všetky komunikačné prostriedky, ktoré nie sú založené na slove. Vnímame ich z anatomického hľadiska ako fyzické prejavy organizmu, ktoré sú buď naučené, vrodene, príp. kombinované a z historického hľadiska (z hľadiska vývinu jedinca a spoločnosti) staršie oproti prejavom verbálnej komunikácie. Kým verbálna komunikácia prináša informácie, neverbálna zložka je výrazom ľudských postojov. Aj neverbálna komunikácia ako keby mala svoju reč – vlastnú gramatiku a interpunkciu. Gestá sa pritom považujú za slová. V. Černý (2009) parafrázuje v tejto súvislosti (podobnosti reči gest a reči jazyka) vyjadrenia M. Argyleho, podľa ktorého podstatné mená zastupujúce objekty alebo osoby môžu byť neverbálne komunikované priamym odkazovaním na predmety alebo ilustratívnymi gestami. Slovesá zastupujúce nejakú činnosť môžu byť komunikované samotnou činnosťou alebo jej decentnou verziou, napríklad náznakom. Príslovky reprezentujú spôsob, ktorým je konkrétna akcia vykonávaná, a predložky znovu nahrádzajú gestá. Jednotlivé zložky neverbálneho prejavu sa potom dajú spojiť dohromady do jednej sekvencie a nahradiť tak celú vetu (Černý 2009).

Opierajúc sa o teórie Charlesa Darwina, ktorý sa považuje za priekopníka vedy o reči tela ako súčasť evolučného vývoja človeka (v roku 1872 vydal Charles Darwin prácu O vyjadrení emócií u človeka a zvierat), následné výskumy potvrdili tak vrodene a geneticky podmienené ako aj kultúrne podmienené a naučené signály. Na podporu existencie značného množstva vrodeneých gest Erhard Thiel (1999) napr. uvádza výsledky výskumov amerických vedcov Friesena a Sorensona, ktorí potvrdili, že u predstaviteľov rôznych kultúr na piatich kontinentoch sa vyskytujú rovnaké základné gestá a mimika pri vyjadrení pocitov radosti, hnevu, smútku, záujmu, prekvapenia, strachu, zúrivosti, hnusu, opovrhnutia, nepochopenia a hanby. Thiel ich nazýva spoločným dedičstvom ľudstva. V rozsahu takmer milióna nevedomých i vedomých gest však existujú aj výnimky podmienené kultúrnymi rozdielmi medzi jednotlivými komunitami (národmi). Pri mnohých pre-

javoch neverbálnej komunikácie však tieto rozdiely nie sú dodnes vysvetlené.

Diplomatická činnosť ako špecifická profesijná činnosť, prostredníctvom ktorej sa realizujú národnoštátne záujmy a vytvára sa imidž subjektu medzinárodného práva (štátu), zahŕňa verbálne i neverbálne formy komunikácie v určitom sociálno-psychologickom kontexte, pričom obidve zložky sa podieľajú na úspechu alebo neúspechu diplomatických rokovaní či iných činností diplomatického zástupcu.

Za jednotlivé prejavy (aspekty) neverbálnej komunikácie sa v diplomatickej praxi považujú z pohľadu využívaného komunikačného kanálu nasledovné:

- proxemika – vzdialenosť ľudí pri komunikácii (z lat. proximitas – blízkosť)
- posturika (posturoológia) – prenos informácií vyjadrených polohou a držaním tela (z franc. posture – postava, držanie tela)
- gestikulácia (gestika) – posunky rukou (z lat. gestus – rečnícky posunok rukou)
- haptika – dorozumievanie pomocou dotykov (z gr. haptain – dotýkať sa)
- mimika – prenos informácií pomocou tvárových svalov (z gr. mimos – jemne a citlivo napodobňujúci, imitujúci)
- vizika – prenášanie informácií prostredníctvom pohľadu (z lat. visus – videnie, pohľad, zrak, oči,)
- kinezika (pohybová stránka komunikácie, pohyby tela v určitom priestore).

Na rozhraní klasického vnímania verbálnej a neverbálnej komunikácie vnímame v diplomatickej praxi aj extralingvistické (paralingvistické, mimojazykové) oznamovacie prvky komunikácie, t. j. komunikačné prejavy, ktoré neobsahujú slovník jazyka, ale máme na mysli hlasovú dimenziu, jej dĺžku, farbu, spôsob prednesu, hlasitosť, dynamiku, intonáciu, výšku, akcent a pod. Veľkú úlohu zohráva v diplomatickej činnosti aj kolorika – účinky farieb v komunikácii (z lat. color – farba), olfaktorika – vplyv vôní a pachov na komunikáciu (z lat. olfactus – čuch, ňuch), chronemika – práca s časom, jej vplyv na priebeh a kvalitu komunikácie, produkcia, resp. niektoré tzv. artefakty – také prostriedky neverbálnej komunikácie ako je napríklad vlastné oblečenie - odev, doplnky, spoločenské správanie, celkový dojem a pod., a signalizácia - schopnosť „čítať medzi riadkami“, t. j. správne interpretovať význam verbálnej i neverbálnej komunikácie, s prihliadnutím najmä na daný kultúrno-spoločenský kontext a ritualizáciu diplomacie. V prípade neverbálnej komunikácie ide napr. o také prejavy, akými sú výmena darčiekov, úroveň diplomatického zastúpenia, načasovanie a frekven-

cia oficiálnych návštev či spoločenských podnikov, znalosť a preferencia používaných cudzích jazykov. Umožňuje nám príp. pochopiť aj informácie, ktoré nám partner nechce, príp. nemôže poskytnúť, resp. má snahu s informáciou manipulovať. Diplomatická signalizácia sa právom považuje za veľmi dôležitý aspekt neverbálnej komunikácie v diplomatickej praxi.

Ovládanie komunikačných praktík je pre diplomatického zástupcu zásadným a nevyhnutným predpokladom pre tú časť profesie diplomata, ktorú zvykne nazývať umením vedenia negociácií. Najmä neverbálny prvok jej pridáva charakteristiku rituálnej sféry ľudskej činnosti. Ritualizácia je v tomto kontexte vnímaná ako spoločný diplomatický kód, ktorý uľahčuje vzájomné ovplyvňovanie medzi členmi profesionálnej komunity. Vzájomné väzby ľudí sú v procese diplomatickej komunikácie úspešné iba vtedy, ak ľudia dbajú nielen na to, čo hovoria, ale aj na to, ako to hovoria a ako sa pritom správajú.

Pre overenie základnej hypotézy o súčasnej a spoločnej aplikácii verbálnej a neverbálnej komunikácie v diplomatickej praxi je vo vzťahu k neverbálnym komunikačným a etiketným situáciám potrebné predovšetkým vymedziť a upresniť pojmy a terminológiu, ktorá predstavuje jadro neverbálnej komunikácie, vymedziť vzťah medzi neverbálnymi znakmi (prejavmi neverbálnej komunikácie) a ich prirodzeným jazykovým označením v rôznych komunikačných situáciách, špecifikovať neverbálne znaky komunikácie typické pre jednotlivé civilizačné skupiny z hľadiska ich kultúrnej, mentálnej, sociálnej a historickej skúsenosti (napr. spôsob pozdravu a privítania formou gest, úklonov a pod.), a to v rôznych jazykových mutáciách, identifikovať komunikačné situácie v oblasti diplomacie, v ktorých sa využívajú verbálne i neverbálne prvky vo vzťahu k ich štruktúre, ilukatívne smerovaniu prezentovanej informácie, sociálnemu, obsahovému a komunikačnému významu, a forme a úrovni ritualizácie danej situácie.

V súčasnej jazykovede je zjavný väčší záujem o prehĺbenie štúdia o vzťahu jazyka a kinetických javov, sprevádzajúcich reč. Aj vo vzťahu k výkonu profesie diplomata kvalifikujeme jednotlivé prejavy neverbálnej komunikácie skôr z hľadiska ich tradičnej klasifikácie podľa jednotlivých súčastí. Absentuje klasifikácia situácií, do ktorých sa diplomatický zástupca v priebehu diplomatického diskurzu dostáva a absentuje v tejto súvislosti aj ich interkultúrny aspekt. Vo vzťahu k niektorým prejavom neverbálnej komunikácie, napr. v oblasti haptiky a kineziky ide v oblasti diplomatickej komunikácie skôr o prejavy neverbálnej etikety, resp. estetiky neverbálnej komunikácie. Uvedené situácie, ktoré by sme mohli nazvať aj ako etiketné, resp. protokolárne situácie hodnotíme na základe viacerých kritérií, najmä typu rečového, resp. nerečového aktu (prihovory, vystúpenia, pozdravy, zoznámenie, poďakovanie, oslovenie, prosba, rozlúčka a pod.), úrovne ritu-

alizácie (silne, stredne, slabo ritualizovaná situácia, obligatornosť a prísnosť dodržiavania rituálov v danej situácii, sankcie za nedodržanie pravidiel) a miery konkrétosti, resp. abstraktnosti danej situácie.

V časti týkajúcej sa neverbálnej komunikácie diplomatického zástupcu nás zaujíma aj skutočnosť, do akej miery je profesia diplomata založená na gestách, pózach, mimike, hlase, či iných jej súčastiach. Neverbálna komunikácia závisí od viacerých faktorov, kultúry a mentality komunity, ktorú diplomatický zástupca reprezentuje, pohlavia, cieľov, predpokladaných výsledkov komunikácie, významov a presvedčenia.

Úloha neverbálnych znakov a neverbálnej etikety jednotlivých komunit je podmienená tradíciami, kultúrou, hodnotovým rámcom, písomnou a kultúrnou slovesnosťou, potrebou efektívnej interkultúrnej komunikácie a vzdelanosťou a formovaním celosvetového komunikačného uvedomenia a poznania. Neverbálne prostriedky komunikácie môžu sprevádzať, dopĺňať, posilňovať a dokonca aj zamieňať verbálnu komunikáciu. Využitie výsledkov výskumu je možné na akademickej úrovni pri zdokonaľovaní špeciálnych disciplín pragmatického i lingvo-kultúrologického charakteru, a to aj vo forme učebných textov.

Záver

Diplomatický diskurz je súčasťou inštitucionálnej komunikácie. Od ostatných foriem komunikácie (politickej, právnej, administratívnej, obchodnej) sa odlišuje predovšetkým úrovňou zdržanlivosti a otvorenosti komunikanta, cieľovým auditoriom, obsahom, jazykovou stratégiou a taktikou. Vníma sa ako súbor troch aspektov – jazykového (využívanie kódov), kognitívneho (odovzdávanie a využívanie presvedčenia) a komunikačného (vzájomné pôsobenie komunikantov v určitých kontextoch a situáciách). Diplomatický diskurz je postavený na princípoch zdvorilosti a riadenej manipulácie a zároveň na komplexnom a súbežnom využívaní verbálnej a neverbálnej zložky a so zreteľom na interkultúrny charakter komunikujúcich strán. Funkčnosť diplomatického diskurzu definujú na strane jednej verbálne prostriedky (lexikálne, terminologické, štruktúrno-sémantické osobitosti) a na strane druhej neverbálne charakteristiky. Komunikácia v diplomatickej praxi má byť zároveň podporená osobnosťou diplomata ako komunikanta s vysokou jazykovou erudovanosťou a komunikačným majstrovstvom.

Obsah diplomatického diskurzu a následne aj techniky komunikácie ovplyvňujú globalizačné procesy. Hranice diplomatického diskurzu sa preto neustále rozširujú a zahŕňajú v sebe elementy ekonomického, právneho, komerčného, vojenského a najmä politického diskurzu. Osvojenie si never-

bálnej komunikácie predpokladá aplikáciu zásady, podľa ktorej sa prejavy neverbálnej komunikácie posudzujú v kontexte – jednotlivé gestá a prejavy sa spravidla posudzujú ako celok, skúmané prejavy reči tela nie je možné vnímať izolovane, ale iba v interakcii s ďalšími prejavmi verbálnej i neverbálnej komunikácie - v kontexte aktuálnej situácie a momentálneho psychického stavu komunikujúcich a skutočnosti, či komunikujúce osoby majú očný kontakt. Bola zároveň dokázaná závislosť medzi rozsahom a frekvenciou používania prostriedkov neverbálnej komunikácie a spoločenským postavením osoby, jej vzdelaním a vekom. U osôb s vyšším vzdelaním, príj. spoločenským postavením a mocou (do tejto kategórie zaraďujeme aj diplomatických zástupcov a vyjednávačov) prevláda verbálna komunikácia, kým u osôb s nižším spoločenským postavením je frekvencia použitia neverbálnych prostriedkov vyššia.

Neverbálna komunikácia je významným prostriedkom na interpretáciu získanej, resp. poskytovanej informácie. Prax potvrdzuje vzájomnú prepojenosť a spätosť verbálnej a neverbálnej komunikácie. Aj napriek dominantnej úlohe verbálnej komunikácie v diplomatickej praxi v procese získavania informácie jej realizácia nie je možná bez využívania prostriedkov neverbálnej komunikácie. Zosilňuje význam verbálnej komunikácie, príj. ho dopĺňa. V diplomatickej praxi má zásadný význam najmä pri posudzovaní dôveryhodnosti partnera. Napomáha tiež odhaliť nesúlad medzi verbálnym prejavom a hlavnými gestami či inými neverbálnymi signálmi.

Bez akéhokoľvek zámeru zužovať význam neverbálnych prejavov v ľudskej komunikácii však pripomíname, že prioritným zámerom diplomatického zástupcu je získanie a spracovanie informácie a táto činnosť sa realizuje predovšetkým verbálnymi prostriedkami. Správne vyhodnotenie informácie však môže prispieť správne vyhodnotenie neverbálnych prejavov partnera, osobitne v snahe verifikovať dôveryhodnosť informácie i samotného poskytovateľa. Odporúča sa pritom mať na pamäti, že predpokladom úspešnej komunikácie je aj u diplomatického zástupcu dodržiavanie troch zásad: byť vo svojich prejavoch prirodzený, správať sa primerane, nesnažiť sa byť iným, než v skutočnosti sme.

Literatúra

- ČERNÝ, V. (2009): *Reč tela. Neverbálna komunikácia pre obchodníkov i bežný život*. Brno : Computer Press a
KARASIK, V.I. (2000): *O tipach diskursa. Jazykovaja ličnost': institucionálnij i personaľnij diskurs*. Volgograd: Peremena.
PEASE, A.(2004): *Reč tela*. Bratislava : Ikar.

- RUSIŇÁK, P. a kol. (2010): *Rokovania v diplomatickej praxi*: (vybrané kapitoly). Bratislava: EKONÓM.
- RUSIŇÁK, P. a kol. (2012): *Diplomacia - úvod do štúdia*. 1. vyd. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM.
- RUSIŇÁKOVÁ, J. - RUSIŇÁK, P. (2010): Komunikácia a jej osobitosti v diplomatickej praxi. In: *Jazykovedné, literárnovedné a didaktické kolokvium VI. : zborník vedeckých prác*. Bratislava: Z-F LINGUA, s. 127-159.
- RUSIŇÁKOVÁ, J. (2017): Communication in Diplomacy as an Example of Intercultural Interaction. In: *Molod'ož i nauka: problemy sovremennoj filologii i metodiki prepodavanija filologičeskich disciplin*. Uljanovsk: Izdatel'stvo UIGPU imeni I. N. Uljanova, s. 163-173.
- TERENTIJ, L. M. (2010): *Diplomatišeskij diskurs kak osobaja forma političeskoj komunikacii*//Voprosy kognitivnoj komunikacii, No 1. Tambov, <<https://cyberleninka.ru/article/n/diplomaticheskij-diskurs-kak-osobaya-forma-politicheskoy-kommunikatsii/viewer>> [17. 9. 2021].
- THIEL, E. (1999): *Reč tela prezrádza viac ako tisíce slov*. Bratislava: Media klub.
- TRABELSI, Ch. (2013): *Diplomatičeskaja perepiska i jejo charakteristiky*. Avtoreferat dissertacii kandidata filologičeskich nauk. Moskva. <<https://cyberleninka.ru/article/n/diplomaticheskaja-perepiska-i-ee-harakteristiky/viewer>>[3. 9. 2021].
- VIKULOVÁ L. G.; ŠARUNOV, A. I. (2008): *Osnovy teorii komunikacii*. Moskva: Moskva: Vostok – Zapad,
- VYMĚTAL, J. (2008): *Průvodce úspěšnou komunikací. Efektivní komunikace v praxi*. Praha: Grada Publishing, a. s.
- ŠKVARENINOVÁ, O. (2004): *Rečová komunikácia*. Bratislava: SPN.

Kontakt:

PhDr. Jarmila Rusiňáková, PhD.

Katedra anglického jazyka Department of English Language
Fakulta aplikovaných jazykov Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave University of Economics Bratislava
E-mail Address: jarmila.rusinakova@cuba.sk

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5177-1436>

Metafora vojny v ére pandémie COVID-19

Katarína Seresová

Abstract

The Metaphor of War in the Era of the COVID-19 Pandemic. *This paper focuses on the issue of metaphor in the language of contemporary political leaders at the time of the Covid-19 coronavirus pandemic. The author examines and analyses the statements of Slovak media and Slovak politicians who often use the metaphor of war, struggle or weapons in their speeches and comments on the current situation in connection with the Covid-19 pandemic.*

Keywords: metaphor, political language, war, Covid-19 pandemic.

Kľúčové slová: metafora, politický jazyk, vojna, pandémia Covid-19.

Úvod

Keď o niečom premýšľame na celospoločenskej úrovni, kľúčovú úlohu hrá jazyk, ktorým sprostredkujeme svoje myšlienky. Jazyk nie je výlučne nástrojom politiky, je najdôležitejšou podmienkou, ktoré musí byť splnená na to, aby mohla politika vôbec jestvovať. „Politickí aktéri používajú jazyk na verejnosti ako prostriedok vykonávania moci alebo k legitimácii mocenského nároku tým, že produkujú pre jednotlivé inštitúcie typické texty a prejavy, vedú politické debaty, formujú verejné diskusie, prostredníctvom spravodajstva a vlastných výstupov sú prítomní v mediálnom priestore a stále skúšajú získať súhlas pre svoje postoje prostredníctvom pojmov, argumentov, sloganov a apelov“ (Klein 2010: 8, preklad autorka).

Zvlášť dôležité sú jazykové obrazy, pomocou ktorých sa slovná zásoba a logika známych a konkrétne hmatateľných oblastí života prenáša do zložitých, abstraktných a ťažko zrozumiteľných javov. Rozhodnutie v prospech určitého jazykového obrazu stavia do popredia určité aspekty situácie a ostatné skrýva v pozadí, a má teda rozhodujúci vplyv na obsah politických a mediálnych diskurzov (Helmová 2020).

Epidémie sú v mnohých jazykoch znázornené ako „vojna“, v ktorej je patogénom „nepriateľ“. Tento lingvistický obraz je možné pozorovať aj v politickej rétorike o pandémie COVID-19. „Sme vo vojne,“ povedal fran-

cúzsky prezident Macron svojim krajanom. Pre prezidenta USA Trampa bol *boj* proti koronavírusu „naša veľká *vojna*“, pre britského premiéra Johnsona to bola *bitka*. V tomto scenári je koronavírus „neviditeľným *nepriateľom*“ (Trump), *smrteľným nepriateľom* (Johnson) v „zálohe“ (Macron), ktorý bude *porazený* (Stefanowitsch 2020).

Je dôležité, aby sa do pandémie preniesli nielen slová ako *vojna*, *nepriateľ* a *vítazstvo*, ale aj logika vojny. Trump sa označil za „*vojnového* prezidenta“ a pandémiu prirovnal k japonskému útoku na Pearl Harbor v 2. svetovej vojne. Boris Johnson tiež povedal, že jeho kabinet sa bude správať ako *vojnová vláda*. V logike tohto lingvistického obrazu sa zo sestier v nemocniciach pre Macrona stali vojaci, ktorí vedú *boj v prvej línii*“ a demonštrujú „*vlastenecké obetovanie*“, ktoré očakáva aj od obyvateľstva.

Vojna vakcín a vojna o vakcíny. Francúzsky prezident Emmanuel Macron hovorí dokonca o *svetovej vojne nového typu* (pravda.sk).

Na rozdiel od Francúzska, Veľkej Británie a USA sa v Nemecku vojnové metafory používajú iba váhavo - pravdepodobne z historických dôvodov. Dokonca aj počas pandémie COVID-19 existujú len zriedka explicitné odkazy na tento lingvistický obraz (Beacock 2020). V politickom diskurze namiesto toho dominuje jazykový obraz *krízy*. Všadeprítomný výraz *korónová kríza* nadväzuje na lingvistickú tradíciu, ktorá sa v Nemecku už dlho používa v reakcii na akúkoľvek zmenu sociálnych rámcových podmienok: od „*finančnej krízy*“ a „*krízy eura*“ po „*utečeneckú krízu*“ až po „*klimatickú krízu*“ (Stefanowitsch 2020).

Metafora v jazyku politiky

Jazyk politiky ako celok má viacero funkcií. Jednou z najdôležitejších funkcií politického jazyka je *persuásia*. „Persuáziou sa rozumie ovplyvňovanie názorov adresátov – voličov prostredníctvom jazykových prostriedkov. V ideálnom prípade k ovplyvňovaniu dochádza prostredníctvom presvedčivého argumentovania s cieľom dosiahnuť konsenzus. Persuásia je teda dynamický, vzájomne sa odohrávajúci proces medzi politikom a občanom, v ktorom jednotliví partneri komunikácie sú ochotní nechať sa presvedčiť“ (Štefančík 2016: 40 in Seresová 2017).

Ďalšou, nemenej dôležitou funkciou politického jazyka je funkcia *informatívna*. Informatívna funkcia politického jazyka sa často spája s persuáziou, preto sa v odbornej literatúre často hovorí aj o persuasívno-informatívnej funkcii. Úlohou politikou je informovať verejnosť o všetkom, čo sa spája s ich činnosťou, súčasne je však v ich záujme verejnosť presvedčiť o svojich zámeroch. V tomto bode sa stretáva ich zámer presvedčiť

a informovať. Preto aj informatívna funkcia politického jazyka môže mať podobu rôznych debát či politických talkshow (Seresová 2017).

Metafory v politickom diskurze spĺňajú persuasívnu funkciu a majú teda z toho vyplývajúcu schopnosť ovplyvňovať recipienta a nasmerovať ho k určitému politickému uvažovaniu a konaniu (Dulebová 2010).

Okrem persuasívnej funkcie metafory v politickom diskurze spĺňajú aj komunikatívnu funkciu evaluácie. „Hodnotenie, resp. emócia, ktorú hodnotenie vyvolá, môže byť buď pozitívna alebo negatívna. Prostredníctvom metafor politici vyzdvihujú svoje vlastné zásluhy a naopak, hania výsledky politiky svojich oponentov. Ak líder opozície pomenuje vládu výrazom zlepenec, ako kedysi Robert Fico volal vládu Ivety Radičovej (2010- 2012), je voličovi ponúknutá nielen informácia, že ide o koaličnú vládu, ale zároveň negatívne hodnotenie v zmysle toho, že ide o koaličnú vládu zloženú z viacerých ideologicky nesúrodých strán, ktorých hlavný integrujúci faktor má negatívnu vlastnosť. Metafory tak môžu slúžiť politikom ako emocionalizovaná forma komunikácie, pri ktorej dochádzajú relevantné argumenty“ (Štefančík 2020: 62).

Najstaršie a najznámejšie vysvetlenia metafory pochádzajú z obdobia gréckej antiky. Ich pôvod možno vystopovať až k Aristotelovi (384-322 pred n. l.), ktorého teória metafory sa dodnes považuje za klasickú. V dielach *Rétorika* a *Poetika*, definuje metaforu ako slovo vo význame, ktorý mu nie je vlastný a ktorým sa nahrádza iný: „Metafora je prenesenie slova (ktoré sa tak používa v inom ako pravom význame), buď z rodu na druh, alebo z druhu na rod, alebo z jedného druhu na druhý, alebo podľa pravidiel analógie“ (Aristoteles 1982: 67).

V dnešnom klasickom literárnom ponímaní rozumieme pod termínom metafora (z gréckeho μεταφορά - prenos, prenesenie) prenesenie významu slova na základe vonkajšej podoby. Metafora je nepriamym, obrazným pomenovaním. Na základe podobnosti dvoch javov (dejov, vecí, vlastností) vznikla hlavne klasická metafora.

Klasická metafora sa zakladá na zdôrazňovaní vonkajších podobností javov, do popredia sa dostáva konotačná vrstva slova. Novodobá metafora sa mnoho ráz rodí na podklade kontrastu, protikladnosti a protíľahlosti, na podklade "krátkeho spojenia" dvoch i viacerých vzájomne vzdialených významových oblastí.

Metafora má v literatúre obraznú (poetickú) a poznávaciu (noetickú) funkciu. Používa sa na oživenie prejavu a vyzdvihnutie niektorej z vlastností javu, aby vyjadrenie bolo názorné, obrazné.

Metafory sa však nevyužívajú iba v literatúre. Čoraz častejšie možno nájsť metafory aj politických diskurzoch. „Politické metafory slúžia ako prostriedok na redukciu politických a ideologických argumentov na jedno-

duché vzorce a interpretáciu udalostí a vývoja vo forme polárnych alternatív. Metafory vytvárajú odkazy na skúsenosti a týmto spôsobom umožňujú konkrétne asociácie“ (Pörksen 2000: 170). „Metafora má v politickom diskurze bohatý pragmatický potenciál, t. j. schopnosť ovplyvňovať recipienta a nastoľovať určitý typ rozhodnutia a politického správania“ (Dulebová 2010: 66).

Využívanie metafor v politickej komunikácii je súčasťou diskurzívnej stratégie, ktorá je vysoko ideologická, historicky a kognitívne ukotvená a zosilnená prostredníctvom mediácie. Metafory sú jazykovými prostriedkami s otvoreným alebo skrytým významom, ktoré používajú politickí a mediálni aktéri ako diskurzívnu prax s presným strategickým cieľom (Cammaerts 2012).

„Metafory majú za úlohu pomôcť pochopiť to, čo je samotným expertom nepochopiteľné. Politike slúžia ale predovšetkým na vytvorenie súhlasu v prípadoch, kde sa predpokladá odmietnutie.“ (Lišková 2016: 197).

Predstavitelia Školy kognitívnej metafory, George Lakoff a Mark Johnson vytvorili publikáciu *Metaphors We Live By* (1980), ktorá interpretuje metaforu nielen ako na rétorickú figúru, ale predovšetkým ako produkt jazyka, myslenia a kultúry. Pod pojmom jazyk sa pritom rozumie prostriedok organizovania, spracovania a sprostredkovovania informácií z kognitívneho hľadiska. Metafora v jej ponímaní nevystupuje ako primárny jav, pretože celé naše myslenie je obrazné, podmienené kultúrnymi konotáciami a individuálnymi asociáciami: „Metaphorical thought, in the form of cross-domain mappings is primary; metaphorical language is secondary“ (Lakoff, Johnson 1980: 123). [„Metaforická myšlienka v zmysle vzájomného mapovania medzi doménami je primárna, metaforický jazyk sekundárny“]. Na margo distribúcie metafory v jazyku tvrdia: „Metaphors play a central role in the construction of social and political reality“ [„(...) metafory zohrávajú ústrednú úlohu pri vytváraní sociálnej a politickej reality“] (Lakoff, Johnson, 1980: 159 in Sehnal 2018).

Metafora vojny v jazyku slovenských politikov a médií

Ako sme už vyššie uviedli, metafora je prvotne typickým prvkom literatúry. Odtiaľ sa postupne preniesla aj do iných oblastí jazyka. Metafory sa často využívajú aj v každodennom jazyku a je samozrejmé, že ich sila prenikla aj do politického diskurzu či do jazyku médií, ktoré odzrkadľujú a komentujú dianie v spoločnosti.

Pri úvahách o používaní lexiky súvisiacej s vojnou však treba rozlišovať medzi dvoma rôznymi možnosťami. Prvá možnosť pripúšťa využívanie

slovnej zásoby spojenej s vojnou v pravom slova zmysle. Myslíme tým všetky inštitúcie, organizácie, ktoré sa zameriavajú na obranu spoločnosti, podávajú správy o zákonoch súvisiacich s obranou štátu, či médiá, ktoré informujú o dianí vo svete, o rôznych ozbrojených vojenských konfliktoch. Vojnová lexika spojená s týmto využívaním však nie je predmetom záujmu tohto príspevku. Zámerom príspevku je pozrieť sa bližšie na druhú možnosť použitia vojenskej lexiky v politickom diskurze, a to prostredníctvom metafor vojny, ktoré v čase pandémie Covid-19 možno nájsť v mnohých žurnalistických článkoch a komentároch, ako i vo vyjadreniach slovenských politikov.

V politickom diskurze sa v prostredí médií v poslednom období, kedy sa dennodenne hovorí o pandémii Covid-19, často stretávame s využívaním metafory vojny. Covid-19 je jednoznačným nepriateľom, proti ktorému musí spoločnosť použiť všetky dostupné zbrane, teda bojovať. Uvádzame niekoľko príkladov zo slovenskej tlače, kde redaktori využili metaforu vojny, poprípade boja:

- *Pre vládu bude jednoduché prezentovať celoplošné testovanie ako úspech. Aj keď sa podarí zachytiť a izolovať len niekoľko tisícok skrytých prípadov, pomôžeme si tým a získame dodatočný čas. No **vojnu** proti pandémie tým nevyhráme* (Trend 20. 10. 2020).

- *Všetko zatienila pandémia koronavírusu a hlavnou udalosťou tohto roka sa na celom svete stal práve **boj** proti nej* (aktuality.sk, 29. 12. 2020).

- *Rovnako ako predchádzajúce vojny proti chudobe, drogám a terorizmu, nová „**vojna** proti COVID-19“ je odsúdená na neúspech, ak sa znovu použije vojenský prístup. Môžeme vyhrať iba vtedy, ak obnovíme spoločné dobro zničené desaťročiami neliberálnych politik* (hlavný denník, 29. 3. 2020).

- *Ak ľudstvo v krátkom čase nezvíťazí vo **vojne** proti koronavírusu a ochoreniu COVID-19, Medzinárodný olympijský výbor, japonská vláda a organizačný výbor olympijských hier 2020 v Tokiu budú musieť prijať náležité rozhodnutie* (olympic.sk).

- ***Vojna** s vírusom: Sedemdesiatpäť rokov od skončenia najkrvavejšieho konfliktu v dejinách ľudstva sa rozhorela nová **vojna**. Zvláštna, ale o nič menej náročná a prinajmenšom rovnako nebezpečná ako iné* (MOSR.sk).

- *Aké bude leto a čo nás čaká na jeseň? Niektorí vedci sú optimisti a tvrdia, že leto bude aspoň také dobré ako to minulé. Viacerí odborníci nás však varujú pred jeseňou, ktorú uznávaný česko-slovenský vedec nazval Fáza 2: **Vojna mutantov*** (noviny.sk).

- Kto rozpútal vakcinačné vojny? (pravda.sk, 27. 4. 2021)
- Očkovacia **vojna** - byť či nebyť očkovaný. (sme.sk, 2. 7. 2021)
- Aktuálne správy z covidového **frontu** (sme.sk, 30. 8. 2021)
- *India sa ocitla uprostred akejsi medzinárodnej vojny o vakcíny, " uviedol pre HN Akshay Kumar Dixit, indický podnikateľ žijúci na Slovensku (hnonline.sk, 5. 7. 2021)*

Aj vo vyjadreniach politikov často nachádzame metafory s tematikou vojny. Bývalý premiér Slovenska, Igor Matovič, dokonca prirovnáva účinnosť plošného testovania k najsilnejšej vojnovnej zbrani, k atómovej bombe, čím chcel expresívnym spôsobom zdôrazniť dopad a význam testovania:

- *"Celoplošné testovanie dosiahlo presne to, čo sme od neho očakávali. Zlomili sme koronavírusu pomyselný väz na krivke. Druhé celoplošné testovanie by malo tento efekt ešte umocniť. Samozrejme musíme pokračovať v dodržiavaní R-O-R. Ak si to nepokazíme, ponúkneme k slobode inú, úspešnú cestu voči iným krajinám EÚ. Celoplošným testovaním sme doslova objavili **atómovú bombu** voči koronavírusu," povedal v piatok premiér Igor Matovič (<https://www.extraplus.sk>).*

Iný predstaviteľ slovenskej vlády, minister práce, sociálnych vecí a rodiny Milan Krajniak sa zase vyjadril, že na Slovensku prebehlo druhé Slovenské národné povstanie, čím chcel naznačiť, že sa malý slovenský národ zomkol proti silnému nepriateľovi a začal voči nemu bojovať:.

- *Minister práce Milan Krajniak vyhlásil, že Slovensko zažilo druhé **Slovenské národné povstanie**. „Od roku 1944 sme nečelili takému zákernému nepriateľovi, ktorý je oveľa silnejší ako my“. Krajina podľa neho nečelila od druhej svetovej vojny takej hrozbe. „Slovenský národ sa po tomto vikende stal národom ak nie veľkým, tak národom silným,“ povedal Krajniak v maskáčovej uniforme. (dennikn.sk, 1. 11. 2020).*

V poslednom čase sa v médiách začalo v spojení so substantívom *vojna* objavovať aj prídavné meno *hybridná*. Avšak toto slovné spojenie nie je v žiadnom prípade nové. Pod hybridnou vojnou rozumejú autori Jurčák a Jurčík „akt násilia, uskutočňovaný s výrazne rozdielnymi prostriedkami alebo spôsobmi, s cieľom donútiť protivníka, aby sa podriadil našej vôli alebo, ako pokračovanie politiky výrazne rozdielnymi prostriedkami“ (Jurčák, Jurčík 2016: 249).

Záver

Metafora vojny patrí medzi jazykové prostriedky, ktoré sa zaraďujú do každodenného jazyka politických diskurzov sprostredkovaných médiami, a taktiež majú svoje miesto v jazyku politikov. Súčasná situácia a dianie vo svete k tomu vo veľkej miere prispievajú. Časté konflikty, či už ozbrojené alebo neozbrojené vytvárajú živnú pôdu pre využívanie vojnovnej lexiky. Inak to nie je ani od jari 2020, kedy sa vo svete začala rozširovať nákaza Covid-19 a postupne prepukla v pandémie. Práve táto pandémia zmobilizovala sily všetkých štátov sveta, začali sa proti nej brániť, bojovať, vyhlásili jej vojnu. Boj proti pandémie sa odzrkadľuje v súčasných politických diskurzoch odprezentovaných či už médiami alebo samotnými politikmi nie len na Slovensku, ale na celom svete. Metafora vojny, boja, frontu, účinných zbraní nás sprevádza na každom kroku a vyjadruje snahu celej spoločnosti zvíťaziť nad zákerným nepriateľom, ktorý v mierových časoch ničí životy množstva ľudí.

Excerpované texty

- DENNÍK N (2020): Minister práce Milan Krajniak vyhlásil, že Slovensko zažilo druhé Slovenské národné povstanie. In: *dennikn.sk* (1. 11. 2020), <https://dennikn.sk/minuta/2119712/> [2. 9. 2021].
- DUDKA, T. (2020): Predstavuje pandémia koronavírusu jedinečnú možnosť pre uplatnenie spoločného dobra? In: *hlavnydennik.sk* (29. 3. 2020), <https://www.hlavnydennik.sk/2020/03/29/predstavuje-pandemia-koronavirusu-jedinecnu-moznost-pre-uplatnenie-spolocneho-dobra/> [28. 8. 2021].
- JANCURA, V. (2021): Kto rozpútal vakcinačné vojny? In: *pravda.sk* (27. 4. 2021), <https://zurnal.pravda.sk/neznama-historia/clanok/585643-ktorozputaval-vakcinacne-vojny/> [5. 9. 2021].
- MARONCIK, P. (2021): Aktuálne správy z covidového frontu. In: *sme.sk* (30. 8. 2021), <https://blog.sme.sk/maroncik/spolocnost/aktualne-spravy-z-covidoveho-frontu?ref=sekciabox> [30. 8. 2021].
- NOVOTNÝ, P. (2021): India sa ocitla uprostred akejsi medzinárodnej vojny o vakcíny. In: *hnonline.sk* (6. 7. 2021), <https://focus.hnonline.sk/zahranicie/clanok/4407511-kolko-penazivynalozi-india-na-ockovanie> [5. 9. 2021].
- ÖLVEDYOVÁ, M. (2021): Aké bude leto a čo nás čaká na jeseň? In: *noviny.sk* (15. 3. 2021), <https://www.noviny.sk/slovensko/594008-ake>

- bude-let-a-co-nas-caka-na-jesen-uznavany-vedec-varuje-pred-vojnou-mutantov> [28. 8. 2021].
- SIVÁK, M. (2021): Očkovacia vojna - byť či nebyť očkovaný. In: *sme.sk* (2. 7. 2021), <https://blog.sme.sk/michalsivak1/spolocnost/ockovacia-vojna-byt-ci-nebyt-ockovany-kto-mi-odpovie>> [30. 8. 2021].
- SITA, EXTRA PLUS (2021): Matovič má atómovú zbraň proti koronavírusu. In: *Extra plus* [6. 11. 2020], <<https://www.extraplus.sk/clanok/matovic-slovensko-ma-atomovu-zbran-proti-koronavirusu>> [30. 8. 2021].
- ŠTRBA, P. (2020): Svet 2020: Nielen pandémie, ale aj vojny a boj o slobodu. In: *aktuality.sk* (29. 12. 2020), <<https://www.aktuality.sk/clanok/851517/svet-v-roku-2020-nielen-pandemia-ale-aj-vojny-ci-boj-o-slobodu>> [28. 8. 2021].
- SLOVENSKÝ OLYMPIJSKÝ A ŠPORTOVÝ VÝBOR (2020): Stanovisko SOŠV k situácii okolo pandémie koronavírusu v súvislosti s OH v Tokiu. In: *olympic.sk* (22. 3. 2020), <<https://www.olympic.sk/clanok/stanovisko-sosv-k-situacii-okolo-pandemie-koronavirusu-v-suvlosti-s-oh-v-tokiu>> [28. 8. 2021].
- ŠČEPKA, M. (2020): Vojna s vírusom. In: *Obrana*, 28(5): 8.
- VANČO, M. (2020): Plošné testovanie je nový black out. No vojnu proti pandémie tým nevyhráme. In: *Trend* (20. 10. 2020), <<https://www.trend.sk/nazory-a-komentare/plosne-testovanie-je-novy-blackout-vojnu-proti-pandemii-nim-nevyhrame>> [28. 8. 2021].

Literatúra

- ARISTOTELES (1982): *Poetik*. München.
- BEACOCK, I. (2020): Germany Gets It. In: *The New Republic*, 1. April 2020.
- CAMMAERTS, B. 2012. The strategic use of metaphors by political and media elites: the 2007- 11. Belgian constitutional crisis. *International journal of media & cultural politics*, 8(2/3): 229-249.
- DULEBOVÁ, I. (2010): Svetová kríza a metofora v ruskom a slovenskom politickom diskurze. *Nová filologická revue*, 2(4): 66-75.
- HELMOVÁ, M. (2020): Rétorika „rakúskych Slobodných – FPÖ“ pred a po Ibiza-afére. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie V*. Bratislava: EKONÓM, s. 83-91.
- JURČÁK, V.; JURČÁK, J. (2016): Hybridná vojna – nový fenomén? In: UŠIAK, J., KOLLÁR, D., MELKOVÁ, M. (eds.) *Bezpečnostné fórum* 2016. Banská Bystrica: Belianum, s. 248-254.

- KLEIN, J. (2010): Sprache und Macht. *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 8: 7-13.
- LAKOFF, G.; JOHNSON, M. (1980): *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press.
- LIŠKOVÁ, D. (2016): Metafora v nemeckých hospodárskych printových médiách a úskalia pri preklade. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 195-207.
- PÖRKSEN, B. (2000): *Die Konstruktion von Feinbildern. Zum Sprachgebrauch von neonazistischen Medien*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.
- SEHNAL, R. (2018) Politický jazyk ako funkčný mechanizmus vytvárania metafor. *Časopis pro moderní filologii* 100(2): 176-190.
- SERESOVÁ, K. (2017): Jazyk politiky a jeho funkcie. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie II*. Bratislava: EKONÓM, s. 15-20.
- STEFANOWITSCH, A. (2020): *Ist die Krise ein Wendepunkt? Wie Sprachbilder unseren Umgang mit der Pandemie prägen*. <<https://www.fes.de/forum-berlin/pruefstein-corona/artikelseite-pruefstein-corona/ist-die-krise-ein-wendepunkt-wie-sprachbilder-unseren-umgang-mit-der-pandemie-praegen>> [28. 8. 2021].
- ŠTEFANČÍK, R. (2020): Metafora vojny v jazyku politiky. *Lingua et vita*, 9(1): 59-69.

Kontakt:

doc. Mgr. Ing. Katarína Seresová, PhD.

Katedra jazykovedy a translatológie Department of Linguistics and
Translatology
Fakulta aplikovaných jazykov Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave University of Economics Bratislava
E-mail Address: katarina.seresova@euba.sk

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3549-6811>

Emigrácia ruského obyvateľstva v ruskom vedeckom diskurze

Terézia Seresová

Abstract

Emigration of Russian Population in the Russian Scientific Discourse.

The article deals with the issue of Russian emigration after the collapse of the Soviet Union until 2018 from the perspective of Russian scientists. With the help of discourse analysis, it presents the situation of Russian emigration, government documents and conclusions prepared by the Russian side. In the first part, the article deals with government documents and analyzes them. The second part describes the emigration of highly qualified workers - brain drain. The third part analyzes the emigration of the young population. The aim of the article was to approach the issue of Russian emigration, to confirm or refute whether the Russian scientific community relevantly points to the state of emigration.

Keywords: russian emigration, brain drain, young emigrants, Russian federation.

Kľúčové slová: ruská emigrácia, odliv mozgov, emigrácia mladého obyvateľstva, Ruská federácia.

Úvod

Ruská akademická obec sa v poslednom desaťročí vo väčšine prípadoch zaoberá vo svojich výskumoch imigráciou obyvateľstva do Ruskej federácie. Táto problematika je pre vedenie krajiny, odborníkov a vedcov aktuálna, nakoľko Rusko v súčasnosti čelí demografickej kríze a jedným z riešení získania populácie je práve imigračná politika. Ako uvádza Rjazantsev vo svojom výskume (2016), Rusko je druhou krajinou v počte žijúcich imigrantov na jej území, hneď po Spojených štátoch amerických. Naše domnienky potvrdzuje aj Vládny koncept imigračnej politiky s rozhl'adom do roku 2025 (2018), v ktorom vláda sformulovala koncept imigračnej politiky s cieľom prilákať pracovnú migráciu do krajiny a eliminovať nelegálnu imigráciu.

Ruská federácia napriek tomu, že je považovaná za imigračnú krajinu, čo potvrdzujú rôzne medzinárodné organizácie (OBSE, OSN, IOM, doložiť v zdrojoch) čelí od rozpadu Sovietskeho zväzu početnej emigrácii. Od roku 1991, kedy Zákon o vstupe a odchode z krajiny povolil slobodné cestovanie a samotnú migráciu obyvateľstva, zaznamenala Ruská federácia nárast emigrácie. Roky po rozpade Sovietskeho zväzu boli pre Ruskú federáciu známe ako emigrácia do "blízkeho zahraničia" a to do bývalých krajín ZSSR, v rozmedzí rokov 1991-2014 emigrovalo z RF 4,9 milióna občanov, z toho približne 67% tvorili emigranti do krajín bývalého ZSSR. 90. roky boli rovnako typické pre emigráciu do krajín ako Nemecko, Spojené štáty americké a Izrael, ktoré mali proimigračnú politiku založenú na prijímaní ľudí na základe národnosti (Stratfor 2019). Ruská vedecká obec označuje obdobie 1990-2000 ruskej emigrácie za nestále, bez konkrétnej štruktúry a neustále sa vyvíjajúce (Aleškovskij 2011, Aleškovskij a Bočarova 2014, Achijezer 1999, Denisenko 2003, Uškalov a Malacha 1999, Ioncev 1999,2001; Zajončkovskaja 2001, Lokosov 2014, Rjazancev a Grebeňjuk et al. 2014).

Podľa Vorobjovej et al (2018) väčšinu ruskej emigrácie môžeme rozdeliť do nasledovných kategórií: utečenci, etnickí migranti, vedecká komunita, emigrácia za zamestnaním, emigrácia pre podnikateľské účely, študenti, emigrácia strednej triedy, emigrácia za účelom manželstva, emigrácia pre opätovné zjednotenie rodiny. Emigračná nálada nasledujúcich rokov prevládala väčšinou medzi sociálnymi skupinami v Rusku, ktoré využili príležitosti na slobodné opustenie krajiny, aby si našli kvalifikované a lepšie platené zamestnanie, jednoduchšie a bezpečnejšie podmienky pre podnikanie a život v cieľovej krajine.

Náš článok analyzuje problematiku ruskej emigrácie spracovanú ruskou vedeckou obcou po rozpade Sovietskeho zväzu. Počas výskumu pre náš článok sme použili diskurzívnu analýzu, počas ktorej sme skúmali jednotlivé štúdie, články a výskumy ruskej vedeckej obce v problematike ruskej emigrácie a komparatívnu analýzu, kde sme porovnávali ako v jednotlivých témach pristupujú vedci k danej problematike a v čom sa ich závery odlišujú.

Článok je rozdelený do troch kapitol, z ktorých prvá kapitola analyzuje ruské vládne dokumenty, ktoré sa zaoberajú, respektíve nezaoberajú emigráciou z Ruskej federácie z pohľadu ruskej vedeckej obce. Druhá kapitola približuje pracovnú emigráciu vysokokvalifikovaných odborníkov a vedcov, takzvaný "braindrain" a posledná kapitola sa zameriava na emigráciu mladého obyvateľstva a problematiku s ňou spojenú. Cieľom článku je čitateľovi priblížiť ruskú emigráciu so strany ruských vedeckých pracovníkov, či reflektujú absenciu vládnych dokumentov a v akom rozsahu analyzujú problematiku ruských emigrantov.

Ruské vládne dokumenty zaoberajúce sa emigráciou

Údaje o aktuálnom stave ruskej emigrácie môže vedecká obec získať z vládnej inštitúcie Rosstat (Federálna štátna štatistická služba), ktorá každý rok zverejňuje údaje o migrácii na území Ruskej federácie v publikácii „Veľkosť a migrácia obyvateľstva Ruskej federácie“ a „Demografická ročenka Ruska“. Druhým zdrojom pre údaje o migrácii, v našom prípade o emigrácii je Federálna migračná služba. Údaje z týchto dvoch publikácií majú značné nevýhody a rezervy pre odchýlky v počtoch emigrovaných ruských občanov v porovnaní so štatistickými úradmi hostiteľských krajín (Seresová 2021). Ako dôvod týchto diskrepancií je nahlasovanie, respektíve odhlasovanie trvalého pobytu, nakoľko mnoho ľudí si neodhlásilo trvalý pobyt v Ruskej federácii, napriek tomu, že žijú dlhšiu dobu v zahraničí.

Ako vyplýva z našej diskurznej analýzy vládnych dokumentov, zaoberajúcich sa migračnou politikou, vláda Ruskej federácie sa v súčasnosti zaoberá viac imigračnou politikou, ako zamedzeniu, respektíve predídenu emigrácie. Faktom zostáva, ako sme spomínali vyššie v článku, že Ruská federácia je považovaná za imigračnú krajinu a centrum migračnej problematiky predstavuje práve imigrácia. Na druhej strane však považujeme za dôležité poznamenať, že Koncept štátnej migračnej politiky Ruskej federácie na obdobie do roku 2025 (2018) sa otázkami ruskej emigrácie fakticky nezaobera a v konečnom dôsledku predstavuje komplikácie pre efektívnu implementáciu migračnej politiky, nakoľko sa zaoberá iba jednou časťou migrácie. Koncepčná migračná politika daného štátu by mala aj podľa ruských vedeckých odborníkov na migráciu v sebe zahŕňať nielen imigračnú stratégiu ale aj emigračnú (Ioncev, Rjazancev, Ionceva 2016).

Samotné oficiálne prejavy ruského prezidenta obyvateľstvu sa v rámci problematiky migrácie na území RF sústreďujú najmä na imigračnú politiku ako kľúč k riešeniu demografickej krízy (Poslanije Prezidenta Putina 2006). Zákon, ktorý sa zaoberá emigráciou z RF je Federálny zákon Ruskej federácie z roku 1996 (Fed Zakon 1996) „O postupe pri odchode z Ruskej federácie a vstupe do Ruskej federácie“. V článku 15 vyššie spomínaného zákona je zavedených niekoľko obmedzení pre občanov Ruskej federácie pri odchode z krajiny. Tento dokument (článok 15) v prvom rade zavádza niekoľko obmedzení pri výstupe občanov z Ruskej federácie. Právo občana na odchod z krajiny môže byť obmedzený v prípade, ak je občanovi umožnený prístup k tajným informáciám, štátnym tajomstvám, občan je predložený ako podozrivý alebo obvinený z neplnenia si povinností, ktoré mu právne prikázal súd a podobne. Hlavným právnym faktorom, ktorý môže brániť odchodu občana z RF je existencia záväzkov voči štátu. Je dôležité podotknúť, že žiaden vládny dokument nenarába so sociálno-psychologickým

aspektom a to zamedziť emigrácii takým spôsobom, aby občan sa cítil potrebným vo vlastnej krajine a mal také životné podmienky, ktoré by ho neprinútili emigrovať.

Ioncev a spol. (2016) upozorňujú, že napriek značnému nárastu ruskej emigrácie po roku 1991, vláda RF nevytvorila jednotný komplexný systém pre údaje o emigrácii z Ruskej federácie a takisto počte ruských emigrantov zdržiavajúcich sa v zahraničí. Ruská vedecká obec sa pri skúmaní ruskej emigrácie môže opierať o niekoľko zdrojov štatistických informácií ako sú údaje z Ruskej federálnej štatistickej služby (Rosstat); Federálnej migračnej služby Ruska; údaje z ruského ministerstva zahraničných vecí; odborné posudky; údaje zo štatistických úradov krajín, ktoré prijali emigrantov z Ruska, ako aj údaje z medzinárodných organizácií ako sú OSN, IOM, OECD. Podľa Ionceva a spol. (2016) štatistické úrady jednotlivých krajín, v ktorých žije ruská emigrácia uvádzajú vyššie čísla ako ruské štátne úrady a tým spôsobom môžeme predpokladať adekvátnejší rozsah ruskej emigrácie. Ioncevov výskum potvrdzuje naše odhady, že napriek statusu Ruskej federácie ako imigračnej krajiny, je číslo ruskej emigrácie takisto relevantné a zasluhuje pozornosť nielen vedeckej obce, ale aj pozornosť vo vládných dokumentoch orientovaných na migráciu v Ruskej federácii.

Ruský "brain drian"

Pri analýze emigrácie vedeckej obce a vysokoškolských odborníkov je potrebné spomenúť, že emigrácia spomenutých odborníkov a vedcov bola prítomná už za celého obdobia Sovietskeho zväzu ako aj po jeho páde a prebiehala aj počas 90. rokov. Motívy na odchod z krajiny bývali vo väčšine prípadov primárne politické, prípadne bol politický režim v pozadí a nízka životná úroveň v popredí ako motív pre emigráciu (Sorokina 2010, Vorobjova et al. 2018).

Väčšinu postsovietskej emigrácie tvoria ľudia s vysokoškolským vzdelaním (Timofejeva 2009) ako vedeckí pracovníci, lekári, programátori, učitelia, strojní a stavební inžinieri. Podľa Rjazanceva a Pismennej (2013) väčšina ruskej vzdelanej a vysokoškolsky kvalifikovanej emigrácie smeruje do USA, Nemecka, Izraela a ostatných európskych krajín ako Francúzsko, Švajčiarsko. Môžeme predpokladať, že emigranti (naokoľko sa jedná o vysokoškolských odborníkov, vysokoškolských učiteľov a vedcov) smerujú do týchto krajín pre ich kvalitný už existujúci školský systém s dôrazom na vedu a v neposlednom rade vyššiu životnú úroveň, ako im môže ponúknuť ich domovská krajina.

Ioncev a spol. (2016) vo svojom výskume poukazujú na odliv vysokoškolských odborníkov a vedcov a približujú čitateľovi veľkosť ruskej vedeckej diaspóry po celom svete. Rjazancev a Pismennaja (2013) vo svojej práci upriamujú pozornosť na ruský brain drain, takzvaný odliv mozgov a konkrétne na odliv mladého, vzdelaného a pracovne aktívneho obyvateľstva. Podľa štúdie Rjazanceva a Pismennej v období rokov 2002 – 2010 opustilo ruskú federáciu okolo 35 tisíc vysokoškolských odborníkov (via Rosstat) a s prihliadnutím na nerovnosti údajoch o emigrácii môžeme predpokladať, že čísla emigrovaných vysokoškolských pracovníkov je vyšší. Zaujímavým zistením Rjazanceva a Pismennej (2013) bola zmena emigračného toku vysokoškolských odborníkov a špecialistov po roku 2010, kedy sa zmenšilo množstvo vysokoškolskej emigrácie a zvýšilo množstvo dočasnej vysokoškolskej emigrácie. Podľa autorov si dočasní emigranti nechávajú v RF nehnuteľnosti a udržiavajú komunikáciu s príbuznými, neznamená to však, že sa v budúcnosti určite do RF vrátia. Ruská vedecká obec poukazuje na nedostatky vo vládných projektoch na prilákanie odídených vedeckých a vysokoškolských pracovníkov. Podľa slov vedeckej obce sú projekty ako Skolkovo (Ministerstvo školstva vytvorilo finančne ohodnotené programy pre návrat ruských vedcov pôsobiacich v zahraničí) a Rosnano nedostačujúce a zbytočne polarizujú už tak rozdrovenú ruskú vedeckú obec. Samotní vedci kritizovali tieto projekty, nakoľko finančná pomoc pre vedeckú obec pôsobiacu na území Ruskej federácie v spomínaných projektoch zmienaná nebola. Projekt Skolkovo pre návrat vedcov, však podľa slov Rjazanceva a Pismennej (2013) nebol úspešný a ruskí vedci sa nevrátili do Ruskej federácie naspäť. Rjazancev a Pismennaja (2013) hovoria o možnosti pretrvávania a navýšenia emigrácie vysokoškolských a vedeckých pracovníkov v budúcich rokoch.

Pruss (2006) vo svojej práci poukazoval na ruských vedcov, pôsobiacich v Spojených štátoch amerických. Podľa odhadov Americkej národnej vedeckej nadácie odišlo z Ruska od rozpadu ZSSR asi 70 - 80% matematikov a 50% teoretických fyzikov - špecialistov známych po celom svete. V skorých 10 rokoch 21. storočia bolo sedemnást' ruských vedcov súčasťou Národnej akadémie vied USA a vyzdvihol ruských vedcov a vysokoškolských prednášajúcich, ktorí pôsobia na amerických univerzitách. Ako príklad uviedol Katedru teoretickej fyziky na Univerzite v Minessote, kde je od roku 1994 pracovným jazykom ruština. Je dôležité poznamenať, že ruskí vedci pôsobiaci v zahraničných inštitúciách dosahujú významný úspech v zahraničí (Perminova 2004). Analýza databázy Scopus ukázala, že viac ako 50 % publikácií ruskej vedeckej diaspóry a najviac citovaných ruských vedcov (44 %) pôsobí v USA (Rjazancev, Pismennaja 2013). Podľa Ammo-

sova (2003) smerujú ruskí programátori do štátu Kalifornia a to konkrétne do Silicon Valley.

Emigrácia mladého obyvateľstva

Bajkov et al sa vo svojom výskume zaoberajú emigráciou mládeže a jej dôsledkami. Samotnú emigráciu mládeže definuje Organizácia spojených národov ako "ľudí vo veku 15-24 rokov" (OSN). Bajkov et al. (2018) Ruská sociológia definuje pojem „mládež“ ako skupinu populácie pre ktorú sú hlavnými kritériami identifikácie dve zložky: sociálna (záujmy, hodnoty, postavenie) a demografická (vek). Súčasnú vekovú hranicu pojmu „mládež“ sú v rozmedzí od 14 do 30 rokov. Spodná hranica je spravidla určená rokmi 14-16 a horná hranica rokmi 25-30. Ako uvádza Rostovskaja, Rjazancev (2015) práve ruská legislatíva uvádza spomenuté vekové rozhranie pre pojem mládež.

Štúdia z Centra pre demografiu ISPI RAS sa vo svojom výskume zaoberala sociologickými prieskumami medzi mladými ľuďmi, ktoré zahŕňali odborné rozhovory o problémoch emigrácie a hromadným sociologickým prieskumom študentskej mládeže (2015-2016). Rozhovory prebiehali v rôznych časových rozmedziach s mladými ľuďmi s ruským občianstvom, ktorí v čase rozhovorov (2010-2016) žili v zahraničí (okolo 60 osôb). Veľkosť opýtanej vzorky v rámci sociologického prieskumu študentskej mládeže bola 574 študentov vo veku 16 až 30 rokov, z toho 48 vysokoškolákov a 25 postgraduálnych študentov; podľa pohlavia - 291 (50,7%) opýtaných - dievčatá, 283 osôb (49,3%) - chlapcov. Výber respondentov sa uskutočnil v deviatich oblastiach Ruska: Moskva, Moskovská, Čeljabinská a Belgorodská oblasť, Krasnodarský, Stavropoľský, Prímorský a Krasnojarský kraj a republika Komi. Štúdia dôvody migrácie mladých ľudí z Ruskej federácie charakterizovala do nasledujúcich kategórií: odchod z krajiny za trvalým pobytom (vrátane manželskej emigrácie), dočasná pracovná emigrácia, dočasná emigrácia za vzdelaním (vrátane odchodu z dôvodu stáže, kultúrnych a vedeckých výmenných programov).

V štatistických údajoch kompetentných úradov RF o emigrácii sme počas analýzy spozorovali absenciu a výrazné rozdiely medzi oficiálnymi štatistikami ruských úradov a úradov krajín, do ktorých ruské obyvateľstvo emigruje (Seresová 2021), na tieto nedostatky v ruskej vedeckej obci poukazujú aj (Rjazancev 2016, Ioncev et.al 2016). Mnoho ruských občanov žije v krajinách za hranicami RF bez toho, aby boli vyradení z registra o trvalom pobyte v Rusku, nakoľko registrácia emigrácie ruského obyvateľstva je spätá práve s registráciou trvalého pobytu v RF. Aj v tomto prípade štúdie uka-

zujú, že štatistiky hostiteľských krajín vo vzťahu k ruským občanom sú presnejšie ako štatistiky RF (Rjazancev, 2010; Rjazancev, Pismennaja, 2013). Bajkov et al. poukazujú na zložitejšiu situáciu ohľadom emigrácie medzi mladými ľuďmi, nakoľko je pre ňu špecifická vysoká migračná mobilita a rôznorodosť jej foriem, pre ktoré je komplikovanejšie sa dostať k presnejším údajom. Dalším bodom v zložitej identifikácii mladých ruských emigrantov je rozsah emigrácie ruskej mládeže v kontexte migračných kanálov, pretože v krajine neexistuje jediný a ucelený informačný zdroj o emigrácii mládeže.

Štúdia vo svojom výskume rozdelila, ako sme vyššie spomenuli, ruskú emigráciu mladého obyvateľstva do viacerých kategórií. Prvú kategóriu predstavuje emigrácia mladých ľudí a detí za účelom trvalého pobytu v zahraničí. Spravidla sa uskutočňuje spoločne s rodičmi alebo prostredníctvom medzinárodnej adopcie. Ako sme spomínali v úvode po rozpade ZSSR bola emigrácia ruských občanov za účelom trvalého pobytu smerovaná najmä do troch krajín „klasickej emigrácie“ – Spojených štátov amerických, Nemecka a Izraela (Numbers and Migration, 2015). V posledných rokoch však dochádza k významnej diverzifikácii cieľových krajín nazývaných „nová emigrácia“ (Fínsko, Bulharsko, Česká republika, Turecko, Austrália, Nový Zéland, Thajsko, krajiny Latinskej Ameriky) (Rjazancev, 2017). Pod túto kategóriu zaraďuje štúdia aj emigráciu ruských dievčat do zahraničia za účelom manželského zväzku. V období 1991-2015 predstavovala emigrácia žien až 50 % celkovej emigrácie ruského obyvateľstva. Celkový počet mladých ľudí (14-29 rokov), ktorí za obdobie 1994-2014 zmenili trvalé bydlisko v RF za trvalé bydlisko mimo územia RF predstavoval 1,2 milióna ľudí. Výsledky sociologického prieskumu, ktorý spomíname vyššie poukazuje na to, že pätina respondentov uvažovala o emigrácii do zahraničia: 4% hľadali relevantné informácie, 16% je za určitých okolností pripravených emigrovať a 53,5% nie je pripravených.

Druhú kategóriu predstavujú študenti, takzvaná "dočasná" emigrácia mladých ľudí z Ruska, ktorá sa začala v 90. rokoch 20. storočia, po páde ZSSR a zintenzívnila sa v rokoch 2000 - 2015, kedy finančne zabezpečení rodičia mali prostriedky na zahraničné štúdium pre svoje deti. Okrem toho edukačnú emigráciu stimulovali programy na podporu vzdelávania zahraničných študentov, ktoré založili v USA, Kanade, Austrálii, v európskych a ázijských krajinách. Ako príklad môžeme uviesť Nemecko, v ktorom je vzdelávanie na univerzitách pre cudzincov bezplatné. Bajkov et.al (2018) poukazujú vo svojom výskume na najväčší počet ruských študentov spomedzi zahraničných na nemeckých univerzitách. Bajkov (2018), Rjazancev, Pismennaja (2013) poukazujú na absenciu údajov o emigrácii študentov v ruských štatistikách. Organizácia Unesco vo svojich štatistických údajoch

naopak reflektuje počet ruských študentov študujúcich v zahraničí, v Nemecku 21 %, USA 12 %, Francúzsko, Česká republika a Spojené kráľovstvo 8 %.

Tretou kategóriou je podľa Bajkova et.al (2018) časovo ohraničená pracovná emigrácia. Emigrácia mladých ľudí za prácou do zahraničia sa deje dvoma spôsobmi: prostredníctvom špeciálnych programov pre mládež, ktoré ponúkajú vlády niektorých krajín alebo sú mladí ľudia vysielaní firmami, v ktorých pracujú, alebo hľadajú prácu v zahraničí samostatne. Podľa sociologického prieskumu chce 39 % mladých ruských občanov pracovať na určitú dobu za hranicami RF. Naopak 25 % si vie svoj život predstaviť za hranicami na dobu neurčitú, respektíve navždy. Rjazancev et.al (2017) poukazuje nato, ako dočasná pracovná emigrácia mladých ľudí a študentská emigrácia postupom času prerastajú do emigrácie za trvalým pobytom v zahraničí.

Lukjanec a Maximova (2016) vo svojej štúdií poukazujú na fenomén emigrantov študentov, takzvaných "večných študentov v zahraničí". Jedná sa o študentov, ktorí v zahraničí absolvujú spravidla dve a viac vzdelávacích, alebo výmenných programov, s cieľom predĺžiť pobyt za hranicami Ruskej federácie.

Bajkov et.al (2018) vo svojom článku poukazujú na absenciu prijatia vládneho konceptu alebo dokumentu zaoberajúceho sa návratom mladej ruskej emigrácie naspäť do Ruska. V roku 2006 vypracovala vláda RF štátny program pre návrat vedcov, ktorí predtým opustili Ruskú federáciu, spomínaný je aj v predchádzajúcej kapitole. Okrem spomínaného dokumentu neexistuje na štátnej úrovni program alebo stratégia pre návrat vysokokvalifikovaných pracovníkov, študentov, alebo mladých ľudí. Trifonova (2017) vo svojej štúdií poukazuje na finančnú stratu pre štát, ktorú spôsobuje odliv mladých ľudí do zahraničia a spomínaný celostný koncept migračnej politiky, ktorý by obsahoval aj problematiku emigrácie a zameriaval by sa komplexne na riešenie odchádzajúcich vedcov a vysokokvalifikovaných špecialistov by predstavoval jeden z mnohých riešení problému aký "brain drain" pre Ruskú federáciu predstavuje.

Záver

V závere nášho článku považujeme za dôležité upozorniť na spoločné závery a výsledky štúdií ruskej vedeckej obce, ktoré poukazujú na problematiku emigrácie Ruskej federácie a to konkrétne v oblasti emigrácie mladých obyvateľov a občanov RF, kvalifikovaných pracovníkov (brain drain) a vedeckých pracovníkov. Ruská vedecká obec sa zhoduje, že v RF absentuje

vládný dokument, zaoberajúci sa stratégiou emigračnej politiky, ktorý by adekvátne reagoval na migračnú situáciu v krajine.

Na záver môžeme zhodnotiť, že diskurzívna analýza vedeckých článkov a štúdií ohľadom ruskej emigrácie v rokoch 2010-2018 nastavuje vláde ale aj spoločnosti zrkadlo a dôsledne zobrazuje situáciu zároveň poukazuje na nedostatky vo vládných dokumentoch a konceptoch. Považujeme za dôležité spomenúť, že súčasná (2019-2020) publikačná činnosť ruskej vedeckej obce ohľadom ruskej emigrácie je skôr absentujúca a otázkou ostáva, či pri súčasnej politickej a vládnej situácii v Ruskej federácii by vedecká obec v problematike emigrácie kriticky reflektovala absenciu angažovanosti z vládnej strany.

Literatúra

- ACHIJEZER, A. (1999): Emigracija kak indikator sostojanija Rossijskogo obščestva. *Mir Rossiji*, 4: 163-175.
- ALEŠKOVSKIJ, I. (2011): Tendenciji meždunarodnoj migraciji naselenija v sovremennoj Rossiji v uslovijach globalizaciji. *Vek globalizaciji*, 1: 159-181.
- ALEŠKOVSKIJ, I.; BOČAROVA, Z. (2014): Rossija v global'nyh migracionnyh potokach: istorija i sovremennost'. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Serija 27 Globalistika i geopolitika*, 3-4: 3-24.
- AMMOŠOV, J. (2003): Kalifornija stavit na nas. *Ekspert*, 32: 47.
- BAJKOV, A. et al. (2018): Youth Emigration from Russia: Scale, Channels, Consequences. *Sociologičeskije issledovanija*, 18(11): 75-84. <https://doi.org/10.31857/S013216250002787-8>.
- DENISENKO, M. (2003): Emigracija iz Rossiji po dannym zarubežnoj statistiki. *Mir Rossiji*, 3: 157-169.
- IONCEV, V. (1999): *Meždunarodnaja migracija: teorija i istorija izučeniya. Serija Meždunarodnaja migracija naselenija: Rossija i sovremennyy mir. Vypusk 3*. Moskva: Dialog-MGU.
- IONCEV, V. et al (2001): *Emigracija i repatriacija v Rossiji*. Moskva: Popečitel'stvo v nuždach rossijskich repatriantov.
- IONCEV, V.; RJAZANCEV, S.; IONCEVA, S. (2016): Novyje tendenciji i formy emigracii iz Rossiji. *Ekonomika regiona*, 12(2): 499-509.
- MIGRACIONNOJ POLITIKY ROSSIJSKOJ FEDERACIJI NA PERIOD DO 2025 GODA. Konzultant Plus, <https://legalacts.ru/doc/kontseptsija-gosudarstvennoi-migratsionnoi-politiki-rossiiskoi-federatsii-na/> [11. 9. 2021].

- LOKOSOV, V. (2014): *Migracionnyje processy v Rossiji*. Moskva: Ekoninform.
- LUKJANEC, A.; MAKSIMOVA, A. (2016): Differencijacija emigracionnyh namerenij rossijskoj molodeži. *Naučnoje obozrenije. Gumanitarnyje nauki*, 5: 17-23.
- OSN: *Department of Economic and Social Affairs Youth*. United Nations, <<https://www.un.org/development/desa/youth/what-we-do/faq.html>> [13. 9. 2021].
- PERMINOVA, E. (2004): Rynočnaja grimasa na lice rossijskoj nauki. *Valovoj Vnutrennij produkt*, 3: 68.
- PRUSS, I. (2006): Mozgi utekajut navsegda. In: ZAJONČKOVSKA, Ž.; VITKOVSKA, M. (eds.): *Postsovetskiye transformacii: otažnenije v migracijach*. Moskva: Adamant'.
- PUTIN, V. (2006): *Poslanije Prezidenta Federal'nomu sobraniju*. Oficialnyje set'evyje resursy Prezidenta Rossiji, <<http://kremlin.ru/events/president/transcripts/23577>> [11. 9. 2021].
- RJAZANCEV, S.; GREBEŇJUK, A. (2014): "Naši" za granicej. *Russkije, rossijane, rusško-govorjaščije, sootečestvenniki: rasselenije, integracija i vozvratnaja migracija v Rossije*. Moskva: Editorijal URSS.
- RJAZANCEV, S. (2016): Emigranty iz Rossiji: russkaja diaspora ili russko-govorjaščije soobščestva? *Sociologičeskije issledovanija*, 16(12): 93-104.
- RJAZANCEV, S.; PISMENNAJA, E. (2013): Emigracija učennyh iz Rossiji: "cirkuľacija" ili "utečka" umov. *Sociologičeskije issledovanija*, 4(13): 24-34.
- RJAZANCEV, S.; PISMENNAJA, E. (2016): Emigracija učennyh i vysokokvalificirovannyh specialistov iz Rossiji: tendenciji, posledstvija, gosudarstvennaja politika. *Sociologija*, 4: 18-27.
- RJAZANCEV, S. (2017): Russkojazyčnyje migranty v Jugo-Vostočnoj Aziji. *Sociologičeskije issledovanija*, 17(8): 67-83.
- ROSTAT (2016): *Vypusk 2015 g., tablica 2*. Rosstat, <http://www.gks.ru/bgd/regl/b15_107/Main.htm> [22. 8. 2021].
- ROSTOVSKAJA, T.; RJAZANCEV, S. (2015): Social'no-demografičeskije charakteristiki rossijskoj molodeži. *Gosudarstvennyj sovetnik. Meždunarodnyj naučno-praktičeskij žurnal*, 2: 66-74.
- SOROKINA, M. (2010): Rossijskoje naučnoje zarubežje versus russkaja naučnaja emigracija: K opredeleniju objema i soderžanija poňatija "rossijskoje naučnoje zarubežje". *Ježegodnik Doma russkogo zarubežja imeni Alexandra Solženicyna*, 1: 75-94.

- STRATFOR (2019): *Russia Takes on its Demographic*. Rane Worlview, <<https://worldview.stratfor.com/article/russia-takes-its-demographic-decline>> [13. 8. 2021].
- TIMOFEJEVA, I. (2009): Mozgi, kotoryje my poterjali. Nezavisimaja gazeta, <<https://novayagazeta.ru/articles/2009/10/30/40638-mozgi-kotorye-my-poteryali>> [17. 9. 2021].
- TRIFONOVA, E. (2017): *Graždane kopjat deŋgi ne perejezd*. Nezavisimaja gazeta, <https://www.ng.ru/politics/2017-08-10/1_7048_emigration.html> [14. 9. 2021].
- UŠKALOV, I.; MALACHA, A. (1999): *Brain Drain: The Scale, Reasons, and Consequences*. Moscow: Editorial URSS.
- Vláda Ruskej federácie (2006): Gosudarstvennaja programma po okazaniu sodejstvija dobrovoľnomu pereseleniju v Rossijskiju federaciju sootčeštvennikov, proživajuščich za rubežom. <<http://iv2.garant.ru/SESSION/PILOT/main.htm>> [13. 9. 2021].
- VOROBJOVA, O. et al. (2018): Russian Emigration at the Turn of 21st Century. *Filosofija Sociologija*, 29(2): 108-117.
- ZAJONČKOVSKAJA, Ž. (2001): Emigracija v daľneje zarubežje. *Demoskop Weekly*, 27-28.
- ZAKON RF №114-Φ3 (2016): *O porjadke vyjezda iz Rossijskoj Federaciji I vjezda v Rossijskiju Federaciju. Federal'nyj zakon ot 15.08.1996, red. Ot 30. 12. 2015, s izm. Ot 16. 02. 2016*Peð. om 30.12.2015, Konsul'tantPľus, <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_11376/> [4. 9. 2021].

Kontakt:

Mgr. Terézia Seresová

Katedra medzinárodných ekono-
mických vzťahov a hospodárskej
diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave

Department of International Eco-
nomic Relations and Economic Di-
plomacy

Faculty of International Relations
University of Economics in Brati-
slava

E-mail Address: terezia.seresova@euba.sk

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9413-5517>

Vakcína Sputnik V a protiruské asociácie

Jozef Sipko

Abstract

Sputnik V Vaccine and Anti-Russian Associations. *For a very long time one of the phenomena of the present-day pandemic has been the evaluation of individual vaccines. The attention of the society was especially focused on the Russian vaccine Sputnik V, especially when its use in Slovakia was being considered. People with absolute anti-Russian tendencies have entered the scene. It went as far as one government member pronouncing Sputnik V to be a means of Russian hybrid warfare. Intense anti-Russian tendencies could be seen in 'Sme' newspaper, which at times published as many as 4-5 anti-Russian articles in a single printout. The author of this study focuses his attention on the above-mentioned Russophobic tendencies that can be seen in a wide variety of situations and contexts. It went so far, that Slovakia witnessed a government crisis which at times took parodic tendencies. Furthermore, the representatives of these intense anti-Russian tendencies were especially strong when the government issued an official statement allowing the vaccination with Sputnik V. The study mentions such tendencies as documented by a wide variety of examples.*

Keywords: Sputnik V, Russia, vaccination, hybrid warfare, geopolitics, government crises, politics, mass media, bias.

Kľúčové slová: Sputnik V, Rusko, vakcinácia, hybridná vojna, geopolitika, vládna kríza, politici, médiá, jednostrannosť.

Úvod

Príznačným protiruským postupom sú v našich časoch správy a reakcie na ne o tom, že Rusko už v r. 2020 vyrobilo vakcínu proti koronavírusu pod názvom *Sputnik V*. Najčastejšou odozvou na uvedenú informáciu bolo spochybňovanie jej kvality, lebo podľa mnohých oponentov *Rusi postupovali nesprávne, keďže každá vakcína sa vyvíja niekoľko rokov, čo Rusi nedodržali*. Postupne sa však objavili informácie o výrobe vakcín v iných krajinách, teda približne za také isté obdobie, za aké vakcínu vyrobili takisto Rusi. 7. februára 2021 slovenský premiér verejne vyhlásil, že sme pripravení využívať aj ruskú vakcínu bez ohľadu na iné najmä však *geopolitické okol-*

nosti. V podobnom duchu sa vyjadrovali takisto iní slovenskí politici. No 2. marca 2021 premiér *Matovič* oficiálne oznámil, že Slovensko objednalo v Rusku 2 milióny ruských vakcín *Sputnik V* a vzápätí sa začala pomerene prudká politická diskusia. Prvú dávku vakcín z Ruska *Matovič* osobne prijal na Košickom letisku, čo napätie vo vláde ešte vystupňovalo. Minister zdravotníctva *M. Krajčí* na večernej tlačovej konferencii podrobne vysvetlil záležitosti okolo ruskej vakcíny a dodal, že v mnohých odborných kruhoch je považovaná za veľmi spoľahlivú s percentuálnym ukazovateľom úspešnosti okolo 92%. Zo strany viacerých novinárov sa ruská vakcína začala spochybňovať, pričom sa najčastejšie poukazyvalo na to, že *Sputnik V* nie je *schválený Európskou liekovou agentúrou*. Na prvý pohľad sa zdá, že ide iba o technické výhrady, no keď sledujeme širšie súvislosti, tak ľahko pochopíme, že za uvedenými kritickými postojmi je dlhodobो riadený a neustále rozširovaný negatívny obraz Ruska v súčasnom najmä západnom a prozápadnom svete. Cieľom uvedených snáh je znížiť alebo úplne potlačiť sféru vplyvu Ruska vo svete a zvlášť v slovanských krajinách a predstaviť Rusko ako agresívnu a nebezpečnú krajinu, ohrozujúcu slobodu a demokraciu v celom svete.

Sputnik V – spôsob hybridnej vojny

Ostré protiruské postoje na Slovensku vyslovili niektorí členovia súčasnej vládnej koalície (marec 2020-marec 2021). *V. Remišová* (Za ľudí) vyhlásila, že jej strana kvôli objednávke ruskej vakcíny zvažuje odchod z koalície. Opakujem – kvôli nákupu ruskej vakcíny. Zdôrazňovala pritom, že jej nejde o *geopolitické príčiny*, ale o to, že *ruská vakcína nebola schválená Európskou liekovou agentúrou*. Hádám najostrejšie ba až nepochopiteľne nenávistné slová vyslovil 2. marca 2021 pred televíznymi kamerami minister zahraničia *Korčok*: *Nákup ruskej vakcíny – to je ruská hybridná vojna!* Keď si uvedomíme, čo znamená podčiarknutý výraz, tak v plnej miere pochopíme bezhraničnú **rusofóbiu** podobných ľudí, akým je *Korčok*. *Hybridná vojna* predstavuje veľmi rafinované a nenávistné postupy najmä špecialistov z bezpečnostných služieb proti iným štátom s cieľom ich oslabenia a rozvratu. Takíto ľudia sa s veľkým úsilím snažia pri každej príležitosti skompromitovať Rusko a oslabovať slovanský svet. V tomto prípade aj za cenu toho, že na Slovensku nemáme dost' očkovacích vakcín. No v týchto kruhoch nachádza *Korčok* jednoznačne pozitívne hodnotenie: *Bola by veľká škoda, ak by koalícia prišla o ministra zahraničných vecí Korčoka. V čase Sputnikov, tajných kšeftov s Orbánom, chaosu...* (S.2021.23.3: 1, Balogová).

Ruskú vakcínu vybavoval pre Maďarsko tamojší minister zahraničia! V tom istom večernom televíznom spravodajstve bola zverejnená informácia, že na COVID-19 na Slovensku už zomrelo vyše 7 tisíc ľudí (koncom marca 2021 to už bolo viac ako 9 tisíc) a medzi nimi 47 lekárov. Keby boli včas zaočkovaní, určite by nezomreli. No západné firmy nespĺnili sľúbené dodávky vakcín a tak ich premiér objednal v Rusku prostredníctvom maďarskej vlády. Napríklad firma *AstraZeneca* dodala iba tretinu z pôvodne dohodnutého počtu vakcín pre Slovensko. *Rusofóbi* sa hneď výrazne aktivizovali a nie je ťažké si predstaviť, kto za nimi stojí. Podľa nich *nákup ruskej vakcíny predstavuje narušenie našich hodnôt – teda spojenectvo so Západom*. Životy našich ľudí ich vôbec nezaujímajú. Pritom ruskú vakcínu už začali používať v iných krajinách ako je Srbsko, Maďarsko a niektoré krajiny v Južnej Amerike. Koncom marca to už bolo viac ako 50 krajín a nezávislé zdroje potvrdzovali, že patrí k najbezpečnejším a zároveň je lacnejšia, ako vakcíny od západných firiem.

Protiruský tón pokračoval najmä v denníku *Sme* (patri takisto *Pente* – do apríla 2021, najnovšie americkému majiteľovi), v ktorom sa „objavovali“ rôzne súvislosti medzi ruskou vakcínou a inými témami. Prokopčák (2021) v podstate propaguje vakcínu *AstraZeneca*, o ktorej sa opakovane objavili informácie o úmrtiach a konkrétnych zdravotných problémoch niektorých ľudí po jej použití. Negatívne informácie o *AstraZeneca* boli uverejňované takisto v ďalších dňoch a v niektorých krajinách ju odmietli používať. Spomínaný autor v istom zmysle vyčíta verejnosti, že *ľudia teraz uveria hocičomu* a v tejto súvislosti zdôrazňuje: *V krajine, kde široká verejnosť skôr dôveruje dosiaľ neotestovanému, nepreverenému nástroju hybridnej vojny z Ruska než očkovacej látke, ktorú odborníci normálne previerili* (*Sme*, 23.3.2021: 12). Vo všetkých slovenských médiách sa hlavná pozornosť sústredila na *vládnú krízu*, vyslovovali sa rôzne prognózy o jej ďalšom možnom priebehu, pričom v centre pozornosti bol *Matovič* so svojimi „originálnymi“ výstupmi. Premiér sa zdal byť nebezpečný najmä kvôli nákupu ruskej vakcíny (Balogová, 2021): *Tajná dohoda o Sputniku jasne naznačuje, akým smerom by Matoviča unášala jeho intuícia* (*Sme*, 24.3.2021: 1). Politický tlak sa začal na neho stupňovať z mnohých strán a dokonca ho prezidentka verejne vyzvala na odstúpenie. Sociológ Vašečka v rozhovore pre denník *Sme* ju za to pochválil: *Prezidentka ukazuje, že nie je len doplnkom* (*S.24.3.2021: 2*). V tom istom čísle denníka *Sme* bolo analyzované podobné stanovisko predsedu parlamentu (Katuška 2021): *Kolár nepodporil Matoviča*. Medzitým už odstúpili štyria ministri, nevraživá a verejná polemika medzi členmi koalície pokračovala, vyslovovali sa ultimáta na adresu *Matoviča* a pod. Vraj záležitosti okolo nákupu ruskej vakcíny vôbec nie sú *geopolitické*. Ukrajina je krajinou, v ktorej sa veľmi ťažko

vyrovnávajú s pandemiou. Čaplovič (2021) komentuje celkovú situáciu na Ukrajine napríklad aj skutočnosť, že americký prezident *Biden* ani dva mesiace po nastúpení do svojej funkcie nenadviazal kontakt s ukrajinským prezidentom *Zelenským*. Ako dôvod sa uvádza celková zlá situácia na Ukrajine, ktorá je spôsobená neschopným vedením Ukrajiny: *Najprv skutky, až potom telefonát. Očkuje sa veľmi pomaly. Zadlžení až po uši* (P.30.3.2021: 8). Uvedená zlá situácia sa priamo prenáša do situácie s pandemiou. Očkovať sa začalo neskoro, v krajine zomrelo už viac ako 32 tisíc ľudí a očkovaní *nedôveruje až 60% ľudí! Nie je vylúčené, že to môže súvisieť s dodávkami vakcíny z Indie* (P.30.3.2021: 8). No o nákupe ruskej vakcíny na Ukrajine vládne kruhy vôbec neuvažujú. Pritom sa tvrdí, že nejde o *geopolitické príčiny*. V tomto prípade tiež ide o veľmi vhodný materiál pre **lingvistiku pravdy a lži** (Weinreich 1987).

Sputnik V a vládna kríza na Slovensku

3.3.2021 vo večernom televíznom spravodajstve téma nákupu ruskej vakcíny pokračovala, dokonca na Slovensku vypukla **vládna kríza**. Niektorí predstavitelia vládnej koalície zo *SaS* a *Za ľudí* tento problém riešili s prezidentkou a jednou z možností mala byť *rekonštrukcia vlády*. Je až nepochopiteľné, do akej hĺbky sa dostáva *rusofóbia* v súčasnom západnom a prozápadnom svete – kvôli tomu, že premiér kúpil ruskú vakcínu *Sputnik V*. 4.3.2021 predstavitelia Ruska oznámili, že keď ich *vakcína má na Slovensku spôsobiť vládnu krízu, tak ju zoberú späť bez sankcií*. Hneď od samého počiatku vládnej krízy v niektorých kruhoch prevládal názor, že jej príčinou je nákup ruskej vakcíny premiérom (Kepplová 2021): *Takto: túto krízu spustil nákup Sputnika. Ak by boli vzťahy dobré a pevné, nejaký Sputnik ich nemohol naštrbiť* (S.2021.26.3: 16). Autorka ďalej analyzuje krízový stav vo vládnej koalícii, drží sa však tézy o *Sputniku* ako o hlavnej príčine krízy a pridáva ešte zatknutie šéfa SIS zo strany Sme rodina: *A komu by sa nezdalo, že Sputnik je Mariánska priekopa dôvery, máme tu ešte Pčolinského vo väzbe. Toto a Sputnik sú body, ktoré rozrývajú legitimitu tejto vlády* (S.2021.26.3: 12).

Zároveň sa začal proces registrácie *Sputnika V*, čo zmiernilo výpady proti Rusku a kritika sa obrátila proti premiérovi, ktorý *nedorástol na funkciu predsedu vlády*. Okrem iného na sociálnej sieti odpovedal na otázku: *Čo slúbil Rusom za ich vakcínu?* Jeho odpoveď bola takisto na „úrovni“: *„Slúbil som im Zakarpatskú Ukrajinu“*. Nasledoval protest ukrajinskej vlády, ospravedlnenie zo slovenskej strany a t. d. Dokonca na budove slovenského konzulátu v Charkove sa objavil veľký nadpis: *Vymeníme Krym za Sloven-*

sko. Hoci sa antiruské výpady o čosi zmiernili, predsa uvedený rusofóbsky tón sa udržiaval a udržiava. Na titulnej stránke časopisu PLUS 7 dní (2021.9) boli uverejnené fotografie *Matoviča* a *Putina* s nadpisom: **Putinov poskok**. *Igor Matovič tajným nákupom ruských vakcín poškodil Slovensko. Riziká za neschválený Sputnik V ponosú lekári*. Je pritom veľmi zaujímavé, že premiéra nazval *poskokom* časopis, ktorý patrí oligarchom z Penty. Spomínaný týždenník je naozajstným *poskokom* niektorých slovenských miliardárov, vyšetrovaných už NAKA. Felšoci Rusnáková (2021) pritom píše o veľmi kritickej situácii v našich nemocniciach: **Mrú ako muchy – situácia v nemocniciach je napätá a alarmujúca** (s. 12). A vo večernom televíznom spravodajstve potvrdili, že **západné firmy neplnia dohodnuté dodávky vakcín a na Slovensku k 4. marcu 2021 zomrelo už okolo 7500 covidových pacientov**. Počet obetí pritom pomerne rýchlo narastal každý deň približne o 100 mŕtvych.

Medzitým vládna kríza pokračovala a úroveň komunikácie medzi jej jednotlivými členmi neraz spadla do suterénu. Súčasne sa čoraz výraznejšie ukazovalo, že spoliehať sa iba na západné vakcíny nie je riešením a dokonca na úrovni najvyšších orgánov EÚ prebiehala polemika o postupe pri predaji vakcín. Zrejme to začalo byť takisto kritikom nákupu ruskej vakcíny na Slovensku. Vyššie uvedený autor pripúšťa aj takú možnosť: **Urýchliť očkovanie by mohol aj Sputnik V. O bezpečnosti jeho vakcín vydajú štátni kontrolóri liečiv stanovisko tento týždeň. Očkovat' ním by sa mohlo ešte pred Veľkou nocou** (S.22.3.2021: 1).

Celá táto umelo vyvolaná aféra pokračovala v ďalších dňoch. Keď prezidentka Čaputová rokovala s predstaviteľmi strany SaS a Za ľudí o možnej rekonštrukcii vlády, tak sa udiala iná príznačná udalosť. O tom na svojej titulnej strane informoval týždenník PLUS 7 dní (2021.10): **Rušno u prezidentky. Kým Sulík s Remišovou riešili krízu s Čaputovou, veľvyslankyňa USA sa špacírovala pri Prezidentskom paláci**. Celá záležitosť je podrobnejšie opísaná vo vnútri čísla. Podľa týchto údajov veľvyslankyňa USA prijala šéfkou zahraničia prezidentskej kancelárie. *Vraj to bola čistá náhoda a všetko ostatné sú iba konšpirácie* (Bielikova 2020: 14-15). V súvislosti so *Sputnikovou aférou* sa vytvárajú mnohé asociácie so zasahovaním do života Slovenska zo strany Západu.

Rusofóbi na scéne – vidia v Sputniku ruskú hybridnú vojnu

Naši *rusofóbi* mali a majú zrejme najväčší problém s ruskou vakcínou. Jedným z nich je *Schutz*, ktorý dokáže akúkoľvek tému prekombinovať tak, aby v jeho texte Rusko či jeho prezident boli zobrazení v tej najhoršej po-

dobe. Po dovezení prvej zásielky ruskej vakcíny na Slovensko prebiehalo jej testovanie v Imune Šarišské Michalany na pokusných zvieratách. Uvedený *rusofób* to prepojil s vládnuou krízou a s ďalšími negatívnymi asociáciami, pričom v centre jeho komentára, ako zvyčajne, je zlé Rusko so svojim prezidentom a *hybridnými vojnami*, čím sa autor stotožnil s ministrom Korčokom: *Hoci myši a morčatá v Šarišských Michalanoch trpezlivo zabehávajú ruskú vakcínu, rádovo väčší škandál vyrobil Matovič so svojim ministrom. Keby len do toho nevtrhli so Sputnikom a demagogickým libreto* na motívy „záchrana životov má prednosť pred zahraničnou politikou“ a podobne. *Ešte pred napočítaním geopolitických malusov, keď – ako sme už trikrát písali – zo Slovenska urobili užitočného idiota v Putinovej hybridnej operácii Sputnik.* Autor sa otvorene chváli, že už trikrát písal o spomínanej ruskej hybridnej vojne prostredníctvom vakcíny Sputnik (S.18.3.2021). Žiada sa ešte raz obrátiť pozornosť na jeho výraz *demagogické libreto*, ktorým je *záchrana životov!*

Téma hybridnej vojny sa na Slovensku v prozápadných kruhoch dost ujala. Pritom sa pravidelne uverejňovali stanoviská, podľa ktorých britsko-švédska vakcína *AstraZeneca* má nepriaznivé účinky a objavili sa prípady, keď niektorí pacienti po jej použití zomreli. Iní autori ju však chvália a sú viditeľne sklamaní zo Slovenska, *takej zvláštnej krajiny*, kde ľudia viac dôverujú ruskej vakcíne ako podobným západným vakcínam. *Vládna kríza* sa stala hlavnou témou slovenských médií počas marcových dní a jej priebeh bol posudzovaný najmä prostredníctvom osobného profilu premiéra Matoviča. Do toho samozrejme patril *Sputnik V: Takže kríza, ktorá vznikla prepadosť dôvery premiéra Matoviča v dôsledku pokútneho nákupu Sputnika, sa akože rozuzluje jeho odpustením tým, čo pochybovali* (S.29.3.2021, s. 2, Balogová).

Sputnik V bol súčasťou komentárov o vládnej kríze do posledných chvíľ, hoci už v nedeľu 28. marca 2021 predstavitelia vlády oznámili, že krízu vyriešili. Marec (2020) celú túto záležitosť nazval *cirkusom* a pomohol si asociáciou s pokusnými zvieratkami zo Šarišských Michalian: *A – mimo chodom – popri tom všetkom celkom potichu z predpokladaných dodávok vakcín na najbližšie týždne celkom vypadol Sputnik. Ani o morčatách zo Šarišských Michalian už neboli žiadne správy.* A aby spomínaný vládny a celkový politický *cirkus* v autorovom podaní získal na váhe a uvedené hodnotenie bolo čo najpresvedčivejšie, boli to toho vtiahnutí tiež *záporožskí kozáci: List záporožských kozákov tureckému sultánovi* (S.29.3.2021: 10). Takisto ďalší novinári uvedeného denníka vyjadrovali podobné stanoviská. Krempaský (2021) s akousi výstrahou priamo v názve svojho rozsiahleho článku upozorňuje: *Výpadok Astry by mohol sčasti nahradiť Sputnik V* (S.22.3.2021: 2). Autor tak isto ako jeho kolegovia spomínaného denníka,

čo vyplýva z obsahu článku, považuje ruskú vakcínu pre Slovensku za neželanú a zrejme jej nebezpečenstvo vidí v slovách bývalého ministra zdravotníctva, ktorý, ako je uvedené vyššie, sa o *Sputniku V* vyjadril jednoznačne pozitívne: *Vyjadrenia Mareka Krajčího naznačujú, že náhradou by mohol byť Sputnik V* (S.22.3.2021: 2).

V denníku *Sme* bolo možno zaregistrovať najviac predovšetkým negatívnych stanovísk ohľadom nákupu *Sputnika V* pre Slovensko. Dokonca 26. marca 2021 boli uverejnené výsledky prieskumu medzi viacerými známymi osobnosťami (Kačmárik, 2021), ktoré odpovedali na otázku: *Ako sa má Únia postaviť k Sputniku V?* Jednou z typických bola odpoveď poslanca NR *T. Valášeke*, v ktorej takisto registrujeme onen *geopolitický* podtón: *Vakcín je málo a každá bezpečná vakcína navyše pomôže. V momente, keď Sputnik splní kritériá a dostane autorizáciu, aj Moskve odpadá možnosť nútiť krajinu, aby si vybrala medzi Ruskom a EÚ.* (S.2021.3: 10).

Sputnik sa „stiahol“ – vládna kríza oficiálne skončila

Sputnik V, podľa niektorých novinárov hlavný dôvod *vládnej krízy na Slovensku*, sa stal na určitú dobu pomerne rozšírenou témou a uvedený pohľad na slovenskú politiku sa udržiaval v pravidelnom rytme. Boli však vyslované aj iné názory, ktoré krízu v koalícii hľadali v osobnostnom profile jej jednotlivých členov, najmä však vo verejnom vystupovaní premiéra *Matoviča*. Popredný slovenský politológ *R. Štefančík* celú situáciu zhodnotil z trochu iného pohľadu. V rozhovore pod názvom *Nad priepasťou* (2021) analyzuje viaceré stránky vládnej krízy v marci 2021 a okrem iného konštatuje: *Dôvodom tejto krízy nie je ani Sputnik, ani geopolitické záujmy Slovenskej republiky, ale skôr komunikačný štýl, vystupovanie a neprofesionálny prístup premiéra Matoviča* (PLUS 7 dní, 2021.10: 28). Autor celú záležitosť okolo nákupu *Sputnika V* hodnotí objektívne a rozvážne: *Ak Igor Matovič nakúpil vakcíny v Rusku, ide skôr o prejav beznádeje z toho, ako sa korona u nás vyvíja a ako sa Únii darí alebo skôr nedarí nakupovať od západných firiem. Myslím, že členské štáty budú mať pre Sputnik pochopenie* (PLUS 7 dní, 2021.10: 31). Táto prognóza *Štefančíka* sa ukázala byť reálnou a dokonca začiatkom apríla 2021 to potvrdili vo večernom televíznom spravodajstve (TA3), keď sa zdôrazňovalo, že v prospech ruskej vakcíny sa vyjadrili najvyšší predstavitelia Nemecka, Francúzska, Rakúska a 10 krajín je pripravených túto vakcínu vyrábať na svojom území. Takže *Sputnik V* ako nástroj *hybridnej vojny dočasne* ustúpil do úzadia. Pomerne objektívne celú záležitosť posudzuje *Krepaský* (2021): *Štátny ústav pre kontrolu liečiv Sputnik V podľa informácií SME*

odobril, ale ministerstvo nie je na očkovanie pripravené (S.2021.1.4: 3). Spomínané ministerstvo zostalo mlčať, hoci podľa prieskumu agentúry Focus začiatkom marca 2021 až **53% obyvateľov Slovenska** by sa dalo *zaočkovať Sputnikom V* (S.2021.1.4: 3). V uvedenom kontexte mlčanie o ruskej vakcíne zo strany vlády bolo zvláštne a jednotliví jej členovia ešte relatívne nedávno tvrdili, že výber vakcíny nie je motivovaný *geopoliticky*. Zatiaľ sa ukazovalo, že práve spomínaný *geopolitický* faktor pri rozhodovaní o ruskej vakcíne je rozhodujúci. Triezve a realistické postoje ohľadom ruskej vakcíny sa uverejňovali čoraz častejšie, no tiež v nich bolo cítiť spomínané *geopolitické* asociácie. Kvasnicová (2021) uverejnila článok pod názvom: *Nie je rusofil, ale...* (PLUS 7 dní, 2021.13: 116), v ktorom známy televízny moderátor *A. Bičan* akoby pre istotu upozorňuje na svoj *geopolitický* profil, no napriek tomu nemá nič proti ruskej vakcíne: *Nemyslím si, že vakcína z Ruska je horšia, ako tie zo západných krajín, a to nie som žiadny rusofil* (PLUS 7 dní, 2021.13: 117). Na tomto príklade možno ilustrovať spochybňovanie obrazu Ruska pri každej príležitosti. Tí, čo si to uvedomujú, sa však neraz snažia dištancovať od Ruska. A keď niekto vyjadrí nejaké pozitívne hodnotenie Ruska, tak mu hrozí obvinenie z *rusofilstva*, čo je v prostredí prozápadne orientovaných autorov a verejných činiteľov doslova biľag. Ved' nikde v našich médiách som nezaznamenal podobné tvrdenia pri západných vakcínach napríklad: *Nie som amerikanofil, ale ich vakcína nie je horšia ako ruská...*, *Nie som anglofil, ale ich vakcína nie je horšia ako ruská...*

Koncom marca 2021 bolo oficiálne oznámené, že *vládna kríza* skončila, premiér *Matovič* si vymenil miesto s ministrom financií *Hegerom* a tým sa vytvorila ďalšia téma najmä pre médiá a ich komentátorov. Tí sa ocitli v očakávaní nových „komunikačných výkonov“ jednotlivých členov vládnej koalície a jednotlivých komentátorov. Jednou z ďalších zámienok útokov proti ruskej vakcíne bolo **nezverejnenie zmluvy** o jej nákupe. No ruská strana súhlasila s jej zverejnením. Pritom sa ukázalo, že zmluvy s niektorými inými západnými firmami takisto neboli zverejnené, o čom sa v našich médiách mlčalo.

Sputnik V predsa len je účinný, ale...

Po opakovaných informáciách, potvrdzujúcich skutočnú kvalitu ruskej vakcíny a o nedostatočných dodávkach západných vakcín začali jednotliví autori pripúšťať, že *Sputnik V* predsa len môže byť vhodný takisto pre Slovensko. Stále sa však našli nejaké dôvody na spochybňovanie niektorých údajov, spojených s vakcináciou. Prevažovali pritom všelijaké najmä *geopoli-*

tické súvislosti ako napríklad postup maďarského premiéra pri očkovaní (Tkačenko, 2021), keď sa pred televíznymi kamerami dal zaočkovať čínskou a nie západnými vakcínami: Opät' platí, že vakcína je zrejme účinná a všelike ňou všelikoho zaočkovali. Aj sám Matovič sa s najväčšou pravdepodobnosťou inšpiroval u Viktora Orbána. Ten presadil štepenie „alternatívnymi“ vakcínami z Číny a Ruska, takže Maďarsko má dnes najvyššiu mieru zaočkovanosti ...v EÚ. Čo aj politicky využíva (S.2021.7.4: 8).

7.8.2021 vo večernom RTVS spravodajstve boli uverejnené oficiálne vládne stanoviská ohľadom *Sputnika V*, v ktorých sa potvrdilo, že definitívne rozhodnutie o jeho využití počas očkovania na Slovensku bude prijaté v najbližších dňoch. V ten istý deň odvolali v poradí už štvrtého ministra zdravotníctva v Česku počas pandémie. Ako dôvod sa uvádzal jeho nesúhlas s použitím ruskej vakcíny a to vyvolalo nevôľu u prezidenta Zemana a premiéra Babiša. Český premiér však túto verziu poprel. Celá záležitosť môže súvisieť s blížiacimi sa parlamentnými voľbami v Čechách a vláda sa chce zrejme predstaviť úspechom pri zápase s pandemiou najmä prostredníctvom vakcinácie, lebo západných vakcín je nedostatok.

Podobné informácie sa týkali niektorých západných krajín, kde takisto uvažujú o očkovaní ruskou vakcínou. Súčasne sa však stále hovorilo o nedostatočnej dokumentácii ohľadom overovania ruskej vakcíny.

V denníku *Sme* (7.4.2021: 10) bol uverejnený rozsiarilý materiál pod názvom *Ako ZSSR bojoval s epidémiami (Keď stopovanie kontaktov nakaženého robila KGB)*. Známa autorka P. Procházková podáva vo svojej podstate negatívny obraz rôznych epidémii v ZSSR, najmä však postup sovietskych orgánov, čím sa opäť potvrdzuje, že akákoľvek informácia o Rusku či ZSSR je apriórne negatívna. Tým sa dlhodobo vytvára aj zodpovedajúci obraz o Rusku. Pritom stačí si porovnať, aký priebeh mala napríklad známa *španielska chrípka* v r. 1918-1920 v ostatných krajinách. Autorka to napokon konštatuje: *Pandémia španielskej chrípky Rusko nepostihla zďaleka tak katastrofálne, ako zvyšok Európy*. Celý článok však vytvára dojem, že všetko, čo je spojené s Ruskom, prináša pre ostatný svet väčšie či menšie riziko.

Zápas o Sputnik V pokračuje

V ďalších aprílových dňoch r. 2021 sa na Slovensku opäť vystupňovali útoky proti *Sputniku V*. Jedným z argumentov bolo tvrdenie, že 80 percent údajov o *Sputniku V* chýba a je teda nedostatočné preverený. Tento údaj poslúžil aj českým odporcom ruskej vakcíny, keď vo večernom TV spravodajstve 8.4.2021 ako argument proti ruskej vakcíne uvádzali práve oných 80 percent na Slovensku. Ďalším údajom, spochybňujúcich *Sputnik V*, bolo tvrde-

nie, že tých 200 tisíc vakcín, dovezených na Slovensko začiatkom marca, sú iné, ako tie, o ktorých veľmi pozitívne písali v poprednom americkom vedeckom časopise. Bývalý premiér *Matovič* sa preto 8.4.2021 rozhodol cestovať do Ruska, aby zabezpečil vakcináciu *Sputnikom V*. O svojej ceste informoval verejnosť na tlačovej konferencii doobeda 9.4.2021 (TA3). Už predtým v tom istom spravodajstve minister zahraničia kritizoval podobné cesty do iných krajín, lebo sa pri nich nedodržiavajú *schválené princípy zahraničných ciest*. Opätovne sa takisto kritizoval *tajný nákup Sputnika V, ktorý spôsobil vládnú krízu*.

Matovič stručne zhrnul celý problém a zdôraznil, že ruská strana sa rozhodla požiadať o **vrátenie** *Sputnika V* zo Slovenska, ktorý už niekoľko týždňov leží v skladoch. Štátny ústav pre kontrolu liečiv (ŠÚKL) argumentoval vyššie uvedenými 80% chýbajúcich údajov. *Matovič* však uviedol, že spomínanou analýzou ŠÚKL poveril *neregistrované laboratórium*. Je zrejme, že proti ruskej vakcíne sú zameraní niektorí vysoko postavení predstavitelia na Slovensku, sú to nepriatelia *Sputnika V*, pričom táto vakcína by zvýšila zaočkovanosť na Slovensku asi o 40%. Mnohí ľudia sa chcú dať zaočkovať práve *Sputnikom V* a cítia sa poškodení. *Matovič* sa v tejto súvislosti vyslovil: *Musíme vyjsť z tmy*. Uviedol niekoľko údajov o ruskom vedeckom ústave, ktorý vyvíja vakcíny už viac ako 100 rokov, pracuje v ňom okolo 90 profesorov a po spomínaných rokovaniach ruská strana zatiaľ stiahla žiadosť o zrušenie zmluvy so Slovenskom na nákup *Sputnika V*. *Matovič* potvrdil, že celá záležitosť okolo nákupu *Sputnika V* je **geopolitická hra proti Rusku**. V krátkom vystúpení nový minister zdravotníctva *Lengvársky* potvrdil, že *veľa ľudí na Slovensku sa chce dať zaočkovať Sputnikom V*. Bývalý premiér oznámil, že odcestuje do Maďarska, aby sa poradil, ako ďalej v celej záležitosti postupovať. Okrem iného ešte dodal, že *Sputnik V* sa používa už v 59 krajinách.

Celá táto záležitosť opätovne potvrdila, ako vehementne postupujú proti Rusku súčasní *rusofóbi*, ktorých hlavným cieľom je za každú cenu znižovať jeho obraz, znevažovať všetko, čo súvisí s jeho hodnotami aj za cenu toho, že mnohí naši ľudia majú úplne opačné postoje voči Rusku. V prípade dodávky ruskej vakcíny *rusofóbi* či novodobí *poturčenci* sú schopní urobiť všetko možné, aby zabránili jej používaniu v našej krajine napriek možným obetiam na ľudských životoch. **Na tých im zjavne vôbec nezáleží!** Naučili sa na vysokej úrovni klamať, navonok deklarujú, že im nejde o *geopolitické záujmy*, pritom je úplne zjavné, že im záleží najmä na tom, aby sa zapáčili protiruským silám doma a v zahraničí.

Sputnik V a ďalšie hodnotové asociácie

Už v marci r. 2021 sa na verejnosť dostali informácie o zvyšovaní napätie na východe Ukrajiny, kde boli zaznamenané ďalšie obete. Západ a jeho stúpenci opätovne zdôrazňovali agresivnosť Ruska, ktoré *presúva svoje vojská okolo ukrajinských hraníc*. Známi *rusofóbi* (Schutz, 2021) sa sťažujú, že ruskej agresivite nie je venovaná dostatočná pozornosť a mnohí ľudia sa viac zaujímajú o *Sputnik V*, ako o nebezpečenstvo, ktoré vyvoláva Rusko svojim postojom k **ukrajinskej** kríze: *...ak sa dnes povie Rusko, do obrazu nenaskočí Ukrajina, ale Sputnik* (S.2021.6.4: 1). Predstavili sa takisto iné známe osobnosti vo vzťahu k *Sputniku V*. Ďalšou negatívnou asociáciou je *sovietske obdobie*, kedy bolo podľa týchto autorov všetko jednoznačne zlé a preto ani ruská vakcína v postsovietskej dobe nemôže byť dobrá, lebo je svojim spôsobom *sovietskym tovarom: K ruskej vakcíne mám takú prirodzenú nedôveru, pretože my, ktorí sme prežili štyridsať rokov v komunizme pod záštitou Sovietskeho zväzu, nie sme veľkí prívrženci sovietskeho tovaru* (ZaV.2021.4: 38, M. Lasica). V jednej z ankieta o dôvere k jednotlivým vakcínam na Slovensku je úplne iný pohľad, ktorý zrejme vyjadrujú tiež ľudia, žijúci v období, kedy *sme boli pod záštitou ZSSR: Oslovení na Slovensku najviac dôverujú účinnosti a bezpečnosti látky od firiem Pfizer/Biontech. Nasleduje ruská vakcína Sputnik V, ktorá na registráciu stále čaká* (S.2021.6.4: 3). Aj denník *Sme* priznáva, že ruská vakcína má na Slovensku pomerne značnú dôveru napriek tomu, že do uvedeného termínu stále nebola registrovaná a vo väčšine „slobodných“ médií je prezentovaná odmietaivo.

Typickým „objektívnym“ hodnotením ruskej vakcíny je nasledujúca ukážka jedného z politikov vládnej koalície: *Občianska konzervatívna strana odmieta dnešný dovoz vakcín Sputnik V na Slovensko a považuje ho za úspech propagandistických hier Putinovho Ruska, na ktoré po Viktorovi Orbánovi naskočil aj Igor Matovič. Je hanbou, že sa tak deje na prvé výročia parlamentných volieb, v ktorých bola porazená garnitúra Roberta Fica a Andreja Danka poklonkujúca Rusku a sponchyňujúca príslušnosť Slovenskej republiky k Západu* (ZaV.2021.4: 38, O. Dostal). K podobným stanoviskám je ťažko niečo dodať, sú apriórne protiruské, lebo Rusko a všetko čo s ním súvisí títo ľudia zobrazujú ako jednoznačne zlo tohto sveta.

Verejná a zvlášť mediálna prezentácia *Sputnika V* priniesla mnohé ďalšie asociácie, pričom sa potvrdilo, že neustále opakovanie určitej témy vyvoláva takisto úsmevné a **humoristické** postrehy. Keď nejakú tému komentujú blondínky, ináč to ani nemôže byť:

Koncom februára sa rozprávajú dve blondínky ornitologicky:

-Videla si už priletieť nejaké sťahovavé vtáky z Afriky?

*-Nie, ale počula som, že **priletelo 100 000 Sputnikov z Ruska** (K.2021.4).*

Začiatkom apríla r. 2021 sa začali čoraz častejšie rozširovať informácie a zvyšovanie napätia na východe Ukrajiny, boli hlásené ďalšie obeť ozbrojených konfliktov a samozrejme, že sa to kládlo za vinu Rusku a jeho prezidentovi *Putinovi*. Takmer pravidelne sa opakovala téza o agresivite Ruska, ktorého vojská sa presúvajú neďaleko ukrajinských hraníc. Na jednej karikatúre v mesačníku *Kocúrkuvo* je zobrazený ruský prezident v istom bojovom postoji a vedľa neho je text: *Pandémia poľavuje. Ani **Rusi** sa nevedia dočkať, kedy si znova otvoria **ukrajinské hranice*** (S.2021.7.4, s. 8).

Ruská vakcína sa už natrvalo bude spájať s vtedajším premiérom *Matovičom* a najmä s tým, že prvú zásielku *Sputnika V* prijal či privítal priamo na košickom letisku, čo je pre mnohých jeho kritikov veľmi vhodný argument:

Premiér Matovič spustil na facebooku referendum s jedinou otázkou:

*-Dáte sa očkovať **Sputnikom V**? Alebo vám pichneme *Sputnik V* dobrovoľne?* (K.2021.4).

Jednoznačné prepojenie *Sputnika V* s bývalým premiérom *Matovičom* už zrejme zostane nemenným ukazovateľom pri hodnotení jeho politických schopností, ktoré sa napokon prejavili pri demisii vlády. Ruská vakcína je podľa tejto verzie veľmi účinná, keď tak účinne rozložila vládu štyroch strán. No žiada sa ešte dodať v tom istom štýle, že rozložená *Sputnikom* vláda sa akosi rýchlo pozbierala, zostali v nej až na malé výnimky tí istí ľudia, z čoho možno usudzovať, že ruská vakcína má veľmi zvláštne účinky:

Ruská vakcína *Sputnik V* zaberá zo všetkých vakcín najlepšie. Vakcínu ešte len vyložili z lietadla a už sa rozkladá vláda. Zdá sa, že napriek všetkému, tú hnusobu na Slovensku porazíme (K.2021.4).

Dokonca sa hľadajú asociácie medzi *Sputnikov V* a agresivitou Ruska, ktoré dlhodobo ohrozuje demokratické a slobodné krajiny. Keď v r. 2014 bol pripojený/anektovaný Krym, tak v centrále EÚ koloval vtíp: *Hovorcu EÚ sa novinári pýtajú na hrozbu ruskej intervencie. On odpovedal: „**Ruské tanky nespĺňajú emisné normy Euro 5 a ich vstup na územie EÚ preto nie je možný**“* (S.13.4.2021: 12, Beblavý). Spomínaný autor takto začína komentovať záležitosti okolo ruskej vakcíny a aby spochybnil jej legitimitu, tak uvádza analogické súvislosti a kubánskou vakcínou *Heberprot*, ktorú v r. 2015 objednal bývalý premiér *Fico* a podľa autora dodnes leží v skladoch. Je pozoruhodné, že *Matovič* je hodnotený na úrovni *Fica*, pričom obidvaja títo politici sa pravidelne častujú ostrými výrazmi. Uvedený hodnotový paradox stojí však pre niektorých kritikov *Matoviča* zato: *Sputnik V* a *Heberprot* sú ako dvojčatá s jediným rozdielom – **namiesto *Fica* dnes rovnaké veci skúša *Matovič***.

Nové kolo Sputnikofóbie

Hoci sa na Slovensku začalo očkovať viacerými vakcínami, žiadna z nich nebola spochybňovaná tak ako *Sputnik V*. Objavili sa informácie o tom, že vakcína *AstraZeneca* spôsobila niektorým pacientom vážne problémy, ako je zrážanlivosť krvi, ba dokonca malo dôjsť k úmrtiu, no na Slovensku sa táto vakcína používala pravidelne. *Matovič* už ako vicepremiér cestoval do Maďarska, aby zabezpečil zodpovedajúci posudok pre ruskú vakcínu. Aktivity *Matoviča* súvisiace so zabezpečením ruskej vakcíny pre Slovensko, boli viacerými autormi odmietané, na jeho adresu sa spustila veľká vlna kritiky, spochybňovali sa jeho tvrdenia: *Igor Matovič obhajuje Sputnik V aj za cenu dezinformácií a klamstiev* (S.10.4.2021: 16, Filo). Na základe útokov na ruskú vakcínu na Slovensku potešili sa takisto niektorí jej odporcovia v Čechách, lebo mohli na báze spomínanej kritiky odmietat' *Sputnik V* doma: *Ďakujeme Slovensku. Za Sputnik* (S.10.4.2021: 18, Šidlo). Do Ruska sa chystal zabezpečiť nákup *Sputnika* úradujúci český minister zahraničia *Hamaček* koncom predposledného aprílového týždňa. Cestu však odložil na začiatok nasledujúceho týždňa kvôli súrnemu zasadaniu vlády. No práve 19. apríla 2021 predstavitelia českej vlády oznámili, že z krajiny vypovedajú *18 členov ruského veľvyslanectva*, ktorí sa mali podieľať na protičeských aktivitách najmä však na výbuchu skladu s trhavinami. Samozrejme, že napätie medzi Ruskom a Českom sa zvýšilo a otázka nákupu ruskej vakcíny bola zastavená.

V centre kritiky na Slovensku bol stále *Matovič* najmä v denníku *Sme*, keď v niektorých číslach bolo proti nemu zameraných až päť článkov. Tvorivosť ich autorov bola často bezhraničná, no z kontextu je zrejmalá ich dôrazná protiruská orientácia: *Je odhodlaný brániť Sputnik za hranice kompetencii, lojality k domácim inštitúciám a dokonca k vlastným partnerom vo vláde. Stále možno navracanie vakcíny – ktorým sa už Matovič vyhrážal – opatriť šľachetným titulkom: „Slovensko posiela Rusku 200-tisíc nevyužitých vakcín“*. *Pekné* (S.10.4.2021: 18, Kepplová). Útoky adresované proti *Matovičovi* začali nadobúdať veľmi ostrú podobu, keď bol v tejto súvislosti obvinený zo závažných trestných činov: *Okolnosti a podmienky nákupu Sputnika zakladajú vážne podozrenie z viacerých trestných činov od zneužitia právomoci verejného činiteľa, cez korupciu a ohrozenie verejného zdravia až po vlastizradu* (S.10.4.2021: 18, Tkačenko).

Nespochybňovala sa jej kvalita, ale rôzne technicko-administratívne záležitosti s tým súvisiace: *Keď Igor Matovič tajne v Rusku nakúpil vakcíny Sputnik V, mali urýchliť očkovanie na Slovensku, keď nebolo dost' ostatných registrovaných vakcín* (S.13.4.2021: 1, Cuprik). Ten istý autor zdôrazňuje: *O zmluvu o Sputniku sa môžu súdiť* (S.13.4.2021: 3). V tom istom čísle den-

níka Sme sa takisto analyzovali vyššie spomínané technické súvislosti súvisiace s nákupom ruskej vakcíny, pričom v pozadí sú zrejmé veľmi kritické hodnotenia *Matovičovho* postupu: *Spor o kvalitu ruskej vakcíny bol zbytočný. Sputnikom V sa na Slovensku môže už vyše mesiaca legálne očkovať* (S.13.4.2021: 2, Katuška). Obsah mnohých komentárov ohľadom danej témy samozrejme že súvisí s dlhodobou pozíciou autora. Od spomínaných technických záležitostí až po jednoznačné negatívne posudzovanie všetkého, čo súvisí s Ruskom, v tomto prípade s jeho vakcínou. Otvoreným objektom kritiky bol stále *Matovič: Zrejmé však je, že posledné, čo z moskovsko-pešťanskej avantúry Matoviča vyplýva, je upevnenie jeho pozície v koalícii...To je halucinácia, ktorá by nestala za zmienku, keby hovoriace hlavy v televízii slovenské tango okolo Sputnika takto neinterpretovali* (S.13.4.2021: 10, Schutz). V prospech *Sputnika* okrem iného vypovedá počet krajín, v ktorých sa ruskou vakcínou očkuje, no pre takého „znalca“ Ruska a vlastne všetkého na tomto svete, akým je Schutz, to nie je argument. Práve naopak – sú to neplnohodnotné krajiny, iba *džamáhirijske: Avšak aj korunný argument, že Sputnikom sa očkuje v 60 krajinách – takže vakcína je overená – je na vode, keďže za impozantným číslom sú ukryté takmer výlučne džamáhirijske typu Bielorusko, Srbsko, Angola, Azerbajdžan, Venezuela, Džibuti, Zimbabwe, Turkménsko, Kazachstan, Kongo, Irán, Sýria, Pakistan...* (S.13.5.2021: 8). Autor už neraz potvrdil, že je „majster“ v produkcii urážok rôzneho druhu, osobných aj pre celé etnokultúrne spoločenstvá. Takíto ľudia majú byť vzorom tej najpokrokovejšej sociálno-komunikačnej hodnotovej produkcie, ktorej hlavným prostriedkom je *Slovo od samotného počiatku existencie ľudstva*. Keď sa *Sputnikom* bude očkovať aj na Slovensku, tak tiež budeme *džamáhirijskou*, alebo si onen „majster“ vymyslí ešte niečo urážlivejšie.

Záver

Téma *Sputnik V* nebola uzavretá ani v prvom týždni apríla 2021. Ukázala však, že hneď na jej začiatkoch zdôrazňované *geopolitické* súvislosti zohrávali snáď najdôležitejšiu úlohu. Na jednej strane sa opakovane tvrdilo, že *Sputnik kúpime bez ohľadu na geopolitický kontext*, no práve spomínaná *geopolitika* zohrávala hlavnú úlohu pri posudzovaní všetkých možných aspektov. Na základe vyššie uvedených ilustrácií je možné urobiť zodpovedajúci záver, v rámci ktorého sa všetko, čo je spojené s Ruskom, hodnotí odlišne, ako tie isté témy v kontexte iných štátov. *Sputnik V* a jeho predaj na Slovensko vyvolal mnoho protichodných diskusií a polemík, ktorých obsah bol neraz maskovaný, no najzreteľnejšie sa prejavili dlhodobí *kritici Ruska*,

ktorí svoj negatívny postoj k Rusku prezentujú aj pri iných príležitostiach. Protiruská kampaň sa zintenzívnila prostredníctvom uverejňovania ďalších negatívnych textov zo sovietskej minulosti a súčasného Ruska. Ako uvádzam vyššie, 7.3.2021 zazneli oficiálne vládne stanoviská, v ktorých sa pripúšťala možnosť vakcinácie *Sputnikom V*. Hneď nasledujúci deň v denníku *Sme* boli uverejnené pomerne rozsiahle materiály s jednoznačne negatívnym obsahom o Rusku (Procházková 2021, Onderčanin 2021), ktoré akoby náhodou boli súbežné so znevažovaním *Sputnika V*. A takých materiálov je veľké množstvo. Do *Sputnikovho* kontextu vstúpil ostrý diplomatický konflikt medzi Českom a Ruskom, zámenkou ktorého bol výbuch muničného skladu na Morave v r. 2014. Obvinené boli ruské tajné služby a práve, keď sa predstavitelia českej vlády chystali odísť na rokovania o nákupe *Sputnika V* do Moskvy, Česko vypovedalo 18 pracovníkov ruského veľvyslanectva v Prahe. Nasledovali odvetné opatrenia ruskej strany. Prezident *M. Zeman* vystúpil so svojim stanoviskom, v ktorom zdôraznil, že o výbuchu vo *Věrbeticiach* existujú v českých policajných zdrojoch dve verzie. V prvej sa hovorí, že výbuch súvisel s jedným bulharským podnikateľom, ktorý obchodoval so zbraňami, druhá verzia sa objavila až v súčasnosti a v jej rámci obvinili z výbuchu ruské tajné služby. Až 7 rokov po výbuchu! Teda: jednoznačné dôkazy o ruskej akcii *Zeman* nevidí (Krčmárik 2021). Celý tento príbeh ako aj doslova aféra so *Sputnikom V* až príliš názorne ilustruje rozsiahly útok proti Rusku, pričom sa využíva akákoľvek zámenka. Predložený materiál je veľmi vhodným objektom pre skúmanie jazykovej komunikácie v rámci politickej lingvistiky (Čudinov 2007). *Puškin* by nám opäť poradil: *Оставьте этот спор славян между собою. – Zanechajte tento spor Slovanov medzi sebou* (z básne: *Клеветникам России – Ohováračom Ruska*).

Excerpované texty

- BALOGOVÁ, B. (2021): Podmienky. *Sme*, 23.3.2021, s. 1.
 BALOGOVÁ, B. (2021): Porazil Matoviča. *Sme*, 24.3.2021, s. 1.
 BALOGOVÁ, B. (2021): Trimbilding. *Sme*, 29.3.2021, s. 1.
 BEBLAVÝ, M. (2021): Tajomná žena, z ktorej Matovič šalie. *Sme*, 13.4.2021, s. 12.
 CUPRÍK, R. (2021): Posudok Sputnika je alibi. *Sme*, 13.4.2021, s. 1-3.
 ČAPLOVIČ, (2021): M. Zelenskyj u Bidena nevyhráva a na Ukrajine skôr prehráva. *Pravda*, 30.3.2021, s. 8-9.
 FELŠOCI RUSNÁJOVÁ, V. (2021): Samovládca zo Sputnikov. *PLUS 7 dní*, 2021.9, s. 10-13.

- FILO J. (2021): O Sputniku zavádza. Vakcíny mohlo Slovensko dostať z Únie. *Sme*, 10.4.2021, s. 16.
- IČO, P. (2021): Prvý výbuch nespokojnosti. *Zem a Vek*, 2021.4, s. 83-85.
- KATUŠKA, M. (2021): Kollár nepodporil Matoviča. *Sme*, 24.3.2021, s. 2.
- KEPPOVÁ, Z. (2021): S Korčokom k podstate. *Sme*, 26.3. 2021, s. 16).
- KEPPOVÁ, Z. (2021): Matovič nie je Orbán. *Sme*, 10.4.2021, s. 18.
- (KOZ). (2021): Zamestnanec Harry. *PLUS 7 dní*. 2021.13, s. 65.
- KRAJČI, M. (2021): Výpadok Astry by mohol štáti nahradiť Sputnik V. *Sme*, 22.3.2021, s. 2.
- KRČMÁRIK, M. (2021): Ako sa má Únia postaviť k Sputniku V? *Sme*, 26.3.2021, s. 10-11.
- KRČMÁRIK, M. (2021): Zeman: Nie sú dôkazy o ruskej akcii. *Sme*, 26.4.2021, s. 6.
- KREMPASKÝ, J. (2021): Ministerstvo tají, čo povedali kontrolóri na Sputnik. *Sme*, 1.4.2021, s. 3.
- KVASNICOVÁ, A. (2021): Nie je rusofil, ale... *PLUS 7 dní*, 2021.13, s. 116-117.
- MAREC, S. (2021): Prepáčte, že tento cirkus musíte sledovať. *Sme*, 29.3.2021, s. 10.
- ONDERČANIN, L. (2021): Otrávená Sibír. Znečistené miesta chceli pred voľbami v Rusku utajiť. *Sme*, 7.4.2021, s. 7-8.
- PROCHÁZKOVÁ, P. (2021): Ako ZSSR bojoval s epidémiami. *Sme*, 7.4.2021, s. 10
- PROKOPČÁK, T. (2021): Bojíte sa AstraZenecy? A pritom žijete zázrak. *Sme*, 23.3.2021, s. 12.
- PEG (2021): Princezná za mrežami. *PLUS 7 dní*, 2021.9, s. 114-115.
- ROSTAS, T. E. (2021): Lieky na koronavírus máme, k ľuďom sa zámerne nedostávajú. *Zem a Vek*, 2021.4, s. 4-7.
- SOBOTOVIČOVÁ, N. (2021): Strelec v Colorade zabil aj policajta. *Sme*, 24.3.2021, s. 8.
- SCHUTZ, P. (2021): Škandál ako Burdž Chalifa. *Sme*, 18.3.2021, s. 8.
- SCHUTZ, P. (2021): Sebavedomí. *Sme*, 6.4.2021, s. 1.
- SCHUTZ, P. (2021): Čakať až po vypitie. *Sme*, 13.4.2021, s. 10.
- SCHUTZ, P. (2021): Šesťdesiat prví. *Sme*, 27.5.2021, s. 8.
- ŠIDLO, J. (2021): Ďakujeme Slovensku. Za Sputnik. *Sme*, 10.4.2021, s. 18.
- ŠTEFANČÍK, R. (2021): Nad priepasťou (rozhovor). *PLUS 7 dní*, 2021.10, s. 28-31.
- TKAČENKO, P. (2021): Sputnik nám vyšumel. *Sme*, 7.4.2021, s. 8.
- TKAČENKO, P. (2021): Chvastá sa vlastizradou. *Sme*, 10.4.2021, s. 18.

Literatúra

- ČUDINOV, A. P. (2007): *Političeskaja lingvistika*. Moskva: Flinta – Nauka.
- GILLES, P. a koll. (2017): *Zločiny kapitalizmu*. Bratislava Eko-konzult.
- WEINREICH, Ch. (1987): *Lingvisticka lži. Jazyk i modelirovanije social'novo vzaimodejstvija*. Moskva: Progress.

Kontakt:

prof. PhDr. Jozef Sipko, Ph.D.

Inštitút rusistiky

Filozofická fakulta

Prešovská univerzita v Prešove

E-mail Address: jozef.sipko@unipo.sk

Institute of Russian Studies

Faculty of Arts

University of Presov

Politika a symboly: politické symboly?

Josef Smolík

Abstract

Politics and Symbols: Political Symbols? *This article will discuss the relationship between politics and widely used political symbols. The text will focus on symbols that are associated with the far right and the far left. A discussion will be presented on the lists of individual political symbols that are associated with these political currents and specific ideologies. Political ideologies are also a place for clashes between particular symbols which represent these ideologies. The text shows that symbols must be understood in several meanings or situational and historical contexts. Nevertheless, symbolism is an important element of propaganda as well as communication strategies for both the far right and the far left.*

Keywords: symbols, communication, totalitarian ideologies, mass media.

KLíčové slová: symboly, komunikace, totalitní ideologie, masová média.

Úvod

Komunikace je specifický druh sociální interakce, při které jedna osoba předává vědomě *sdělení* druhé osobě. Jedná se tedy o proces vzájemného předávání informací v sociálním kontaktu (srov. Čeněk, Brešová, Smolík 2013: 117).

Komunikace, jejíž součástí je i jazyk, má mnoho podob, je založena na symbolech, které mohou mít rozdílné významy podle konkrétního kontextu. Symboly, které mají určitý *sdílený význam*, jsou nositeli informace (viz Nakonečný 1999: 157). Bez účasti symbolů tak nelze nic pochopit a sdělit (srov. Benoist 1995). Sdělení je předáváno v podobě symbolů (např. v podobě slov, písmen, obrázků, značek, signálů, gest atp.) (srov. Čeněk, Brešová, Smolík 2013: 117).

V souvislosti s užíváním symbolů byla česká veřejnost konfrontována i v případě zneužití židovské hvězdy (s nápisem „neočkovaný“) při „demonstraci kritiků očkování proti SARS-CoV-2 v lednu 2021.

Na Slovensku byla v souvislosti s numerickou symbolikou řešena např. kauza Mariána Kotleby, jehož šek byl vystaven na částku 1488 eur (viz Vegrichová 2018: 138; Moravčík, Struhár 2019: 52).

Symbolika dovede vyvolávat emoce, vzpomínky, ale má i mobilizační a politický potenciál. Specifické politické symboly jsou také spojovány s krajní pravíci i krajní levíci v kontextu „boje proti extremismu“.

Hlavní cílem tohoto textu tedy bude diskutovat problematiku politických symbolů, především tzv. „extremistických symbolů“, které jsou s těmito radikálními proudy spojovány. Souvisejícím tématem pro bezpečnostní praxi je také otázka, zda má smysl sestavovat seznamy tzv. extremistické symboliky.

Text bude vycházet z teoretických poznatků politologie, historie, psychologie, sociologie a komunikačních a mediálních studií. Konstatovat lze však, že symboly se zkoumají také v architektuře, umění, antropologii, religionistice, mytologii atd.

Symboly a jejich definice

V sociální komunikaci jde o sdělování významů pomocí symbolů, přičemž symbol může být definován jako něco, co je považováno za reprezentaci něčeho jiného (Nakonečný 1999: 162). Symbol je vlastně cosi, co v myslí podle podobnosti nebo zvyku spojujeme s něčím jiným (Kenner 2007: 6).

Slovo „symbol“ je odvozeno z řeckého *symballein*, „dát dohromady“ nebo „složit“, příslušné podstatné jméno zní *symbolon* (Vegrichová 2018: 13). Slovo *symbalon* bylo původně poznávací znamení, předmět rozříznutý na dvě části, jejichž přiblížení umožňovalo vlastníkům každé části poznat, že jsou si blízcí jako dva bratři, a podle toho se přivítat, i když se předtím neviděli (blíže viz Benoist 2005).

Slovo symbol je podle Mareše (2006: 3) v češtině používáno v několika významech. Symbol tedy znamená: 1) „něco konkrétního, co slouží jako konvenční znak pro něco abstraktního“; 2) „grafický znak“; 3) „konvenční, arbitrární znak“; 4) znak (státu, města, hnutí apod).

Zjednodušeně lze symbol chápat jako znak, který má pro ty, co jej přijímají, určitý širší význam než pouze svou původní podobu. Symbolem se může stát pojem, gesto, děj, barva, zvuk (např. hudební skladba či skandovaný pokřik), geometrický obrazec, zobrazení určité osoby (případně osoba samotná) apod. Symboly (slova, obrazy, předměty) vyjadřují další informace a souvislosti, postoje a někdy i celou (politickou) ideologii (srov. Smolík 2013; Kubát 2010).

Symbole reprezentují věci či myšlenky, kterým lidé přisuzují význam. Symbol může mít formu hmotného objektu, barvy, zvuku, sloganu, budovy nebo čehokoliv jiného. Lidé si spojují určité symboly s určitými významy a přenášejí je na další generace, čímž se z nich stávají kulturní symboly (Shiraeve, Levy 2020: 31).

Symbole provázejí lidskou kulturu, náboženství a tradice již po staletí. Objevují se v rozličných formách a nepřeborném množství jako součást filozofie, estetiky, ikonografie, matematiky a logiky (Vegrichtová 2018).

Historické kořeny používání symbolů sahají do dávnověku, kdy pomocí symbolů, značek a jiných grafických projevů byly vyjadřovány pocity, myšlenky i události (Chmelík 2001).

Podstatné je také zmínit, že „příslušníci různých kultur mohou určitý symbol vnímat naprosto odlišně, zvláště v případech, kdy je symbol zcela základní a široce zakořeněný“ (Kenner 2007: 7).

Typickými symboly jsou např. písmena abecedy, číslice, interpunkční a matematická znaménka, chemické, fyzikální, meteorologické a další značky, které se vyvinuly jako zkratky označení (např. míry a váhy), nebo vznikly dlouholetými zvyklostmi jejich užívání. Jde tedy o konkrétní označení určitého stavu či veličiny, označení abstraktního pojmu, zkrácené nebo obrazné vyjádření daného jevu (Chmelík 2000: 26).

Symbole jsou charakterizovány významovou pestroostí a obsahem, který je vícenásobný, proměnlivý, vrstvený a často je založen na metaforické asociaci. Na základě této asociace v sobě symbol uplatňuje analogii mezi věcmi z různých kontextů, které obvykle nejsou spojeny. Vzhledem k tomu, že atributy symbolů mají tendenci být obecné, abstraktní a nejednoznačné, jejich subjektivní nebo společensky koncipované významy nemusí být zřejmé, kromě těch, kteří je vytvářejí, užívají a rozšiřují (Vegrichtová 2018: 12).

Z psychologicko-sociologického hlediska je útek k symbolice obecnou vlastností lidstva, a to zejména v krizových situacích. V symbolice tak jednotlivci i skupiny hledají spásu, utíkají jejím prostřednictvím úzkostným stavům, strachu, beznaději, nejistotě apod. (Chmelík 2001: 79).

Symbol představuje souhrnné, výstižné vyjádření málo známé a jinak nezachytitelné skutečnosti. Je komplexní povahy. Z jedné strany svůj obsah nabízí lidskému rozumu, z druhé strany je rozumem nepostižitelný. Oslovuje tedy myšlení i citění. Na intenzitě prožitku symbolu se zakládá jeho život, jako jedna z důležitých charakteristik (Vegrichtová 2018: 13).

Cílem symbolů je vytvořit zástupce, který v sobě bude obsahovat určité informace o subjektu, který tento symbol užívá. Není třeba užívat rozsáhlý popis idejí, postojů, názorů či personálního obsazení, který subjekt prezentuje, postačí, jestliže tyto informace subjekt s určitým symbolem spojí tím,

že ho v určitých souvislostech užívá. Pozorovatel, který tento symbol vnímá, si na základě svých znalostí o významu symbolu vytváří určitou představu o subjektu, který tento symbol užil. Samozřejmě tato představa pozorovatele nemusí vždy přesně odpovídat záměru subjektu, jenž tento symbol použil. Jistému pozměnění informací se zřejmě v komunikaci nelze vyhnout, neboť pozorovatel vykládá symbol s určitým vlastním hodnotovým a informačním základem (Černý 2008: 170-171).

Politické symboly jsou podstatné i z hlediska jednotlivých politických elit, které se pomocí nich snaží zvyšovat míru koheze jednotlivých společností. I proto se snaží o to, aby alespoň základní státní (národní) symboly byly jednoznačné (např. hymna, státní znak, vlajka, národní barvy atp.). Jedná se o utváření hegemonie diskursu, která by měla zajistit, že interpretace těchto symbolů v daném společenství bude dominantní, zřejmá, pochopitelná atp. (srov. Gill, Angosto-Ferrandez 2018: 431).

V případě posunu (či přímo manipulace) symbolického diskursu lze diskutovat i o narůstající politické nestabilitě konkrétního politického režimu (srov. Gill, Angosto-Ferrandez 2018: 432).

Obecně lze konstatovat, že člověk potřebuje symboly k tomu, aby to, co je jinak nepředstavitelné, převedl do jakési uchopitelnosti a mohl se s tím úspěšně vypořádat. Podstatné je si uvědomit skutečnost, symbolika je základem lidské komunikace, a proto i jednotlivé symboly se objevují v nejrůznějším prostředí, včetně politiky. Symbolika proniká i do běžné mluvy, do rčení a ustálených obrátů atp. (srov. Biedermann 2008).

Politika a symboly

Jak již bylo uvedeno, symbolika je podstatná součást lidské komunikace, takže je i součástí jazyka politického. Jednotlivé symboly se využívají v mnoha oblastech, což se týká politiky, propagandy, public relations (PR), ale i jednotlivých institucí, které také využívají symbolů k jednoznačné identifikaci a odlišení od jiných institucí či organizací. Konkrétní symboly také odlišují jednotlivé národy, státy, etnické skupiny atp. (srov. Miháliková 2005).

Symboly jsou součástí nejrůznějších zástav, praporů, odznaků, gest, barevných kombinací, melodií (např. státní hymna), pozdravů, sloganů, stejnokrojů, uniforem, log, emblémů, erbů, piktogramů, tetování, graffiti atd. (srov. Danics 2002: 41; Kotlán 2003: 32; Chmelík 2000: 26; Kenner 2007: 85; Kubát 2010: 127; Smolík, Novák 2019: 166).

Politické symboly reprezentují ve zjednodušené formě složité nápady, koncepce, obsahy, ideologie atp., které jsou redukovány na jednoduché

obrazce. Symboly usnadňují orientaci ve světě, utváří způsob jeho vnímání a umožňují pochopit složité (politické, společenské) procesy (srov. Gill, Angosto-Ferrandez 2018: 429).

S rozvojem jednotlivých společností byla symbolika a umění stále více spojovány a využívány k vyjádření sociální identity. K prezentování kolektivní identity například sloužila řada symbolů typických pro určitý kmen nebo skupinu. Jisté symboly (např. erby) začaly označovat nejvyšší společenskou autoritu a byly vyhrazeny panovníkům (Vegrichtová 2018: 23).

Z hlediska politické praxe je také vhodné konstatovat, že význam (uvědomění) symbolu roste v situacích, pokud jeho obsah a podstata je sdílena a rozšiřována větší skupinou lidí se silnými vnitřními vazbami a soudržností (Vegrichtová 2018: 17). I z toho důvodu jsou symboly využívány v politické sféře (např. v podobě národních vlajek, státních symbolů atp.), přičemž také můžeme konstatovat, že historicky symbolika vždy sloužila k vyjádření politické moci, síly či postavení (viz Kenner 2007: 77).

V současnosti se symboly (například v podobě log) pracují i jednotlivé politické PR agentury, které se snaží vybudovat úspěšnou značku konkrétní politické strany, a zároveň pomocí vhodně nastavené komunikační strategie udržovat pozitivní vztah mezi politickou stranou a veřejností (voliči) (srov. Křeček 2013: 110). Symboly využívá také propaganda, především s ohledem na možnost ukrýt politické sdělení (viz Kenner 2007).

V politice se také často objevují barvy, které jsou přisuzovány konkrétním politickým proudům, ideologiím či konkrétním politickým stranám. Asociace se vynořují s rudou (komunismus), zelenou (environmentalismus a ekologická politika), oranžovou (sociální demokracie či opozice obecně), hnědou (fašismus) či černou (anarchismus) barvou (podrobněji viz Kenner 2007: 11-17). Červená barva se stala politickým symbolem násilí, revoluce a revolty. V komunistické Číně a Sovětském svazu zvolili představitelé vlády červenou za barvu oficiálních vlajek svých zemí. Červená byla i oficiální barvou nacistického Německa ve dvacátých a třicátých letech minulého století. V šedesátých letech pak při demonstracích proti establishmentu červenými vlajkami mávali rebelující studenti. Červená je barvou ozbrojeného odporu guerill v Jižní a Střední Americe, jihovýchodní Asii a jižní Africe (Shiraev, Levy 2020: 181). Bílá barva je spojován s něčím „dobrým“, „čistým“ a „známým“ a černé s něčím primárně „negativním“, „nečistým“ a „neznámým“ (srov. Shiraev, Levy 2020: 182).

Není překvapující, že symbolika je hojně využívána v politické oblasti, která je na symboly, znaky, pozdravy, barevná a prostorová vyjádření nesmírně bohatá. Každá politická strana má svoji specifickou symboliku, která umožňuje její snadnou identifikaci, zvyšuje sounáležitost její členské základny a hraje významnou roli při odlišení od jiných politických subjektů.

Pro stoupence politických stran mají symboly na vlajkách, odznacích či samolepkách význam, protože nejenom umožňují identifikaci, ale naznačují souhlasný postoj a podporu konkrétní politice straně, resp. konkrétním politickým vizím. Symboly také mají určitý mobilizační potenciál. Konkrétní symboly politické strany v jejich vizuální podobě vyjadřují komplikovanější koncepty, vize a strategie (srov. Bruce-Mitford a kol., 2009; Smolík 2013). Využívání symbolů lze ve zýýšené míře zaznamenat především v jednotlivých volebních kampaních politických stran či hnutí (v podobě propagačních materiálů, odznaků, samolepek atp.).

Některé symboly (např. teroristických organizací) mohou také sloužit jako prostředek psychologického teroru nebo hrozba vztahující se k požadavkům konkrétní skupiny, která je používá (Vegrichtová 2017).

Konkrétní politické symboly (holubice, orlice, pěticípá hvězda atp.) jsou využívány přibližně posledních dvě stě let, kdy se začaly formovat jednotlivé politické proudy, ideologie, ale i národní státy.

Symbolika krajní pravice a krajní levice: extremistická symbolika?

Symboliku využívají všechny politické proudy, především k vyjádření vlastní identity a mobilizace svých potenciálních voličů. V politologii se již od počátku 90. let 20. století diskutuje o tzv. extremistické symbolice, která je spojována s krajní pravicí a krajní levicí.

Pokud odhlédneme od (v politických vědách) problematického termínu „extremismus“ (a samotného mnohovrstevného fenoménu), lze v akademickém prostředí identifikovat dva základní přístupy k trestním postihům tzv. extremistické symboliky (srov. Danics 2003: 10-14; Danics, Tejchmanová 2017: 25-26). První přístup je možné označit za represivní, postihující důsledně symboliku ve všech variantách. Druhý je liberální, apelující na možné nejasnosti významu symbolů, zaměřující se spíše na postih jednotlivých násilných trestných činů a explicitně extremistické symboliky (srov. Smolík 2010). Druhý proud také upozorňuje na skutečnost, že symbolika se neustále vyvíjí, je modifikována a často jejímu významu rozumí jen velice omezený okruh osob.

Tzv. extremistická symbolika je pouze jedním z vnějších znaků extremismu. Nelze tvrdit, že pokud není užívána extremistická symbolika, je extremismus utlumený či neexistující, a naopak, ne každé veřejné užití symboliky historických totalitních režimů je uskutečněno s extremistickou motivací (Mareš, Svoboda, Stehlík 2011: 37).

Užívaná symbolika krajní pravice a krajní levice je užívána mj. mezi mládeží, která může vyjadřovat sympatie těmto politickým proudům, pří-

padně užíváním symbolů šokovat či provokovat (srov. Smolík, Novák 2019: 159; Štefančík 2020). Často se také nabízí otázka, zda mládež těmto symbolům, a jejich obsahům, rozumí.

Symbolika u krajní pravice i krajní levice je používána v různých formách, z nichž nejčastější jsou odznaky, nášivky, části oděvů s tištěnými znaky, zpravidla jsou to trička, čepice apod. (Chmelík 2001: 95). Symboly se také objevují v tiskovinách jednotlivých organizací, letáčích, samolepkách atp. (srov. Danics 2002: 74).

Velká dynamika nejrůznějších symbolů se projevuje v prostředí internetu a sociálních sítí. Často jsou tyto symboly přebírány dalšími uživateli sociálních sítí, aniž by znali přesný význam konkrétních symbolů. Více než obsah symbolů je reflektováno jejich grafické zpracování.

Symboly (kromě mýtů a rituálů) mají také identifikační funkci, protože přispívají k sociální kohezi konkrétní skupiny (národa, organizace, komunity, politické strany, politické frakce atp.), vyjadřují, kdo jsme „my“, a zároveň vylučují kategorii „oni“. Obecně tedy symboly rozlišují kategorie „přítel“ a „nepřítel“ (viz Kotlán 2003: 32; srov. Miháliková 2005: 531).

Z hlediska symboliky krajní pravice je možno uvažovat o několika odlišných skupinách symbolů. Jedná se o nacistické, neonacistické, fašistické (v případě Slovenska jsou uváděny i symboly klerofašismu) a neofašistické symboly. Někdy se uvažuje i o symbolech kolaborujících organizací. K symbolice krajní pravice je řazena i symbolika nacionalistická.

Symboly krajní levice reprezentují komunismus (např. marxismus-leninismus, maoismus, trockismus atp.) a anarchismus (anarchokomunismus, anarchosyndikalismus, anarchopacifismus atp.) (viz Mareš 2013; srov. Danics 2003).

Hlavním symbolem nacismu se stal hákový kříž (svastika), který se předtím vyskytoval v množství různých historických a geopolitických kontextech. I v současnosti je využíván mimo (neo)nacistického kontextu (např. v hinduismu, pohanství) (Mareš 2013: 16; Černý 2008: 171-172; Merička, Smolík 2018: 62). Svastika se vyskytuje v mnoha kulturách po celém světě buď jako náboženský symbol, symbol různých organizací a politických směrů nebo jako dekorativní prvek. V západní kultuře je svastika spojována převážně s nacionálním socialismem (Vegrichtová 2018: 119). Svastika patří také ke starým křesťanským symbolům. V dobách pronásledování křesťanů v Římě byla svastika používána jako zástupné znamení místo křesťanského kříže, jehož zobrazování bylo zakázáno (blíže viz Vučka 2006: 253).

Další symboly (včetně mnohem staršího runového písma) reprezentující nacionální socialismus jsou odvozovány od užívané symboliky německého nacistického režimu (1933-1945), případně je používaly rakouské a němec-

ké okultistické a esoterické skupiny (blíže viz Goodrick- Clarke 1998; Mareš 2006; Moravčík, Struhár 2019).

Hlavními symboly komunismu jsou rudá pěticípá hvězda, srp a kladivo a rudá vlajka. Heslem komunistů se od dob vzniku marxismu stala výzva „Proletáři všech zemí, spojte se!“, komunisté používají i pozdrav „Čest práci“. Rudá hvězda má široké využití i mimo oblast komunismu, a i podle rozsudku Evropského soudu pro lidská práva ji není možné a priori spojovat s komunismem a v této souvislosti trestat její použití (Mareš 2013: 35).

Pro anarchismus je charakteristické písmeno A v kruhu, využívání především na černém pozadí. Dalším symbolem spjatým s Antifašistickou akcí je i numerické vyjádření čísla 161, kdy A je numericky vyjádřeno číslem 1, písmeno F je vyjádřeno číslicí 6. Velká část této symboliky je obsažena v propagačních materiálech jednotlivých anarchistických skupin (blíže viz Vegrichová 2018: 163; Tomek, Slačálek 2006: 586).

Nacionalistická symbolika podle Mareše (2006: 51-52) vychází „z tradiční české, případně i moravské a slezské symboliky, a proto jsou symboly českého nacionalismu často totožné s oficiálními státními či běžně užívanými symboly. Jedná se mj. o oficiální vlajku České republiky (navazující na československou vlajku), o historickou českou národní vlajku (červenobílou), o znak českého lva, případně i o znaky dalších korunních zemí (moravskou a slezskou orlici), o symboliku národního stromu lípy a lípového květu, o národní trikoloru (červenomodrobílou) apod. Za symbolická jsou českými nacionalisty považována i důležitá data české historie a státnosti, včetně státních svátků“.

Diskutována je také personifikovaná symbolika, která se týká významných osobností krajní pravice i krajní levice (srov. Chmelík 2000). Konkrétní osobnosti jsou spojovány s krajní pravíci (např. Benito Mussolini, Adolf Hitler, Rudolf W. R. Hess, Joseph Goebbels, Adolf Eichmann, Francisco Franco atp.) nebo krajní levíci (Vladimír Iljič Lenin, Ernesto Che Guevara, Fidel Castro, Josif Vissarionovič Stalin atp.). Tyto osobnosti jsou vyobrazovány v nejrůznějších souvislostech, které mají glorifikovat určité politické režimy či politické ideologie, ale často také slouží k marketingovým účelům (jako např. portrét Che Guevary).

V souvislosti s krajní pravíci i krajní levíci se diskutuje i o graffiti, která se objevují na zdech budov, v dopravních prostředcích či na billboardech (k tomu srov. Danics 2002: 73-74).

Graffiti lze definovat jako zvláštní techniku nanášení barev na různé podklady v exteriéru, ale i uvnitř budov za pomoci různých barev, sprejů, fixů, ale i škrábáním, leptáním. Nejčastěji je tento výtvarný žánr spojován se subkulturami mládeže a tzv. street artem, neboli pouličním uměním,

někdy lze hovořit o folklóru ulice (Vegrichtová 2017: 47; srov. Smolík 2017: 188-195).

V případě politického graffiti jde především o poselství, vymezení prostoru, případně o dlouhodobé budování konkrétní organizace či politického proudu (viz Kenner 2007: 101). Podobně jsou politická sdělení radikálních proudů realizována v podobě samolepek (stickers) či nejrůznějších zínů a bulletinů (srov. Tomek, Slačálek 2006).

Symbolika se objevuje i v případě tetování, kdy se objevují motivy krajní pravice, ale i krajní levice. Tato tetování lze členit do několika základních skupin: 1) tetování s numerickou symbolikou, 2) tetování grafická (s reáliemi krajní pravice a krajní levice), 3) tetování adorující postavy a děje těchto radikálních ideologií a 4) tetování jiná (nejčastěji se slogany) (blíže viz Danics a kol. 2021: 32; podrobněji viz Lochmannová 2020: 234-246).

Protože se posuzováním tzv. extremistické (či závadové) symboliky zabývají i orgány činné v trestním řízení, je logickou cestou ze strany jak krajní pravice, tak i krajní levice, modifikace používaných symbolů (srov. Danics 2002: 74; Vegrichtová 2018: 114).

Diskuse

Symbyly hrají v komunikaci podstatnou roli, nicméně jejich obsahy nejsou jednoznačné. Různé skupiny a jednotlivci interpretují stejné symbyly značně rozdílně. Zatímco vášnivý katolík spatřuje v kříži opravdovou víru, pro ateistu znamená pouhé přijetí mýtu a pověr. Pro určitou skupinu může národní vlajka vyjadřovat jednotící symbol konkrétního společenství, stejná vlajka u jiné skupiny může představovat symbol útlatku či kolonizace. Tato mnohoznačnost symbolů znamená, že symbolický diskurs je bojištěm myšlenek a interpretací konkrétních jedinců a skupin, přičemž se v mnoha případech jedná o otázky politické, které mají vysoký mobilizační potenciál (srov. Gill, Angosto-Ferrandez 2018: 429).

Ve středoevropském prostoru se o politických symbolech vedou diskuse, přičemž část symbolů je označována za „extremistické“.

Samotná interpretace tzv. extremistických symbolů je často velice subjektivním procesem, přičemž je v českém i slovenském prostředí využíváno institutu soudních znalců. Symbyly mají sklony získávat své významy zvolna, po celá staletí. Tyto významy se pak podobně jako u jazyků větví, štěpí, ubírají se různými cestami v závislosti na kulturním kontextu, někdy se zdvojují, aby posílily svůj účinek. I to je značně problematický aspekt interpretace symbolů (srov. Smolík 2010).

Pomineme-li skutečnost, že neexistuje žádný přesný seznam nepřijatelné symboliky, nabízí se také otázka, zda tento seznam lze vůbec sestavit (srov. Černý 2008: 180).

Lidská komunikace je vysoce dynamickým procesem, který je založen na užívání nejrůznějších symbolů, což je do jisté míry podstatná překážka při sestavování podobných seznamů, přestože je mnoho odborných publikací, které se symbolům podrobněji věnují (srov. Danics a kol. 2021). Rovněž je třeba zdůraznit, že v již publikovaných „orientačních“ manuálech pro potřebu bezpečnostních složek (Policie ČR, Armáda ČR, Vězeňská služba ČR) či pedagogické praxe se nachází i symboly, jejichž veřejné užití není automaticky sankcionováno. Platné české právo žádný seznam „zakázaných symbolů“ nezná a v podstatě jej za stávajícího znění ani neumožňuje vytvořit (Mareš, Svoboda, Stehlík 2011: 37; srov. Mareš 2006; Moravčík, Struhár 2019; Lochmannová 2020).

Dalšími překážkami při sestavování seznamů extremistické symboliky mohou být:

- nově vznikající symboly, které lze jen obtížně interpretovat;
- historické symboly, které často mají mnoho významů;
- fakt, že přesný počet extremistických symbolů lze jen obtížně obsáhnout (srov. Smolík 2010; Mareš, Svoboda, Stehlík 2011).

Další sporné momenty mohou vyplynout ze skutečnosti, že určité symboly jsou využívány v oděvním a hudebním průmyslu (v rámci punkové, metalové či hip-hopové subkultury), či obecně v oblasti populární kultury (příkladem je masově rozšířená podobizna Che Guevary).

Problematické je i odhalování významů konkrétních symbolů, které se mění v závislosti na čase, prostoru a konkrétní situaci. Severská, germánská či slovanská mytologie obsahují velké množství prvků, které jsou užívány s jiným významem v současnosti (např. runové písmo, různé typy křížů atp.). Změny v symbolice se netýkají jen jednotlivých znaků či vlajek, ale třeba i celých paramilitárních uniforem, které jsou inspirovány uniformami užívanými fašistickými režimy (srov. Štefačnick, Stradiotová 2021: 26).

V praxi proto často dochází k situacím, kdy se odborná stanoviska znalců na problematiku extremismu u konkrétního symbolu liší, což se následně projeví v rozhodnutí orgánů činných v trestních řízení nebo soudů, které neposuzují pouze význam samotného symbolu, ale také míru zavinění osob, které ho použily (Moravčík, Struhár 2019: 53).

I proto je často v jednotlivých příručkách a manuálech, které se věnují „extremistické“ symbolice uvedeno, že se jedná pouze o seznam informativního charakteru, který automaticky nezakládá trestněprávní odpovědnost (viz Ministerstvo vnútra SR 2016; srov. Mareš 2006; Černý 2005; Moravčík, Struhár 2019).

Co je však zajímavé z hlediska soudní praxe v ČR je skutečnost, že „k naplnění trestní odpovědnosti není nutné, aby sám pachatel znal přesný význam nášivek, postačí jeho vědomí o tom, že jde o symboly spojené s hnutím směřujícím k potlačení práv a svobod občanů a jeho vnitřní vztah k těmto hnutím“ (Černý 2005: 170).

K spáchání trestného činu (§ 404, Tr. Zákoník, 40/2009 Sb.) však nedojde, pokud např. nášivku či odznak osoba nosí skrytě tak, že jej nemohou vidět více jak dvě osoby (viz Černý 2005).

Interpretace tzv. extremistických symbolů v soudní praxi je komplikovaným procesem, který v sobě zahrnuje několik etap (uživatel symbolu – obsah symbolu – policejní orgány – interpretace symbolu soudním znalcem – státní zástupce/obhájce - soudce a rozsudek). Jak již bylo uvedeno výše, modifikace symbolů často znemožňuje jednoznačnou interpretaci, a vede k zařazování nových symbolů, které jsou však běžné populaci občanů „bezobsažné“.

Závěr

Tento příspěvek se zaměřil na představení diskuse o politických symbolech, především pak v kontextu symbolů užívaných krajní pravici a krajní levicí. Text diskutoval symboly a jejich užití v politické praxi (včetně PR, politického marketingu). Pozornost se dále zaměřila na symboly, které jsou spojovány s politickými proudy a radikálními ideologiemi. Následně byla představena diskuse týkající se tzv. extremistické symboliky. Tato problematika je v české politologii a kriminologii řešena již od 90. let 20. století. Na základě bezpečnostní praxe také vznikají jednotlivé manuály (srov. Chmelík 2000; Mareš 2006; Mareš, Svoboda, Stehlík 2011; Moravčík, Struhár 2019; Ministerstvo vnútra SR 2016 ad.), které symboly představují a pokouší se o interpretaci v kontextu politického extremismu. Na závěr je také vhodné zopakovat základní zjištění, že jednotlivé manuály jsou pouze informativního charakteru a užívání „extremistické“ symboliky (bez kontextu) automaticky nezakládá trestněprávní odpovědnost.

Literatura

- BENOIST, L. (2005): *Znaky, symboly a mýty*. Praha: Victoria Publishing.
BIEDERMANN, H. (2008): *Lexikon symbolů*. Praha: Beta.
BRUCE-MITFORD, M. a kol. (2009): *Znaky a symboly*. Praha: Euromedia Group.

- ČENĚK, J.; BREŠOVÁ, J.; SMOLÍK, J. (2013): *Interkulturní psychologie. Současná výzkum a aplikace*. Brno: Mendelova univerzita v Brně.
- ČERNÝ, P. (2005): *Politický extremismus a právo*. Praha: Eurolex Bohemia.
- ČERNÝ, P. (2008): *Právní ochrana před extremismem*. Praha: C. H. Beck.
- DANICS, Š. (2002): *Extremismus – hrozba demokracie*. Praha: Police History.
- DANICS, Š. (2003): *Extremismus*. Praha: Triton.
- DANICS, Š. a kol. (2021): *Problematika extremismu a identifikace příznaků radikalizace v prostředí věznic ČR*. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze.
- DANICS, Š.; TEJCHMANOVÁ, L. (2017): *Extremismus, radikalismus, populismus a euroskepticismus*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského.
- GILL, G., ANGOSTO-FERRANDEZ, L. F. (2018): Introduction: Symbolism and Politics. *Politics, Religion & Ideology*, 19(4): 429-433. <https://doi.org/10.1080/21567689.2018.1539436>.
- GOODRICK-CLARKE, N. (1998): *Okultní kořeny nacismu. Rakouští a němečtí ariosofové 1890-1935*. Praha: Votobia.
- CHMELÍK, J. (2000): *Symbolika extremistických hnutí*. Praha: Armex.
- CHMELÍK, J. (2001): *Extremismus a jeho právní a sociologické aspekty*. Praha: Linde.
- KENNER, T. A. (2007): *Symboly a jejich skrytý význam. Záhadný smysl a zapomenutý původ znamení a symbolů v moderním světě*. Praha: Metafora.
- KOTLÁN, P. (2003): *Demokracie ve stínu*. Ostrava: Sokrates.
- KŘEČEK, J. (2013): *Politická komunikace. Od res publica po public relations*. Praha: Grada Publishing.
- KUBÁT, M. (2010): *Politická opozice v teorii a středoevropské praxi (vybrané otázky)*. Praha: Dokořán.
- LOCHMANNOVÁ, A. (2020): *Tělo za katrem*. Praha: Academia.
- MAREŠ, M. (2006): *Symboly používané extremisty na území ČR v současnosti*. Praha: Ministerstvo vnitra ČR.
- MAREŠ, M. (2013): *Rozpoznávanie politického extrémizmu na Slovensku. Príručka pre identifikáciu extrémistických symbolov*. Bratislava: Centrum pre európske a severoatlantické vzťahy (CENAA).
- MAREŠ, M.; SVOBODA, I.; STEHLÍK, E. (2011): *Extremismus jako bezpečnostní hrozba*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky.
- MERIČKA, J.; SMOLÍK, J. (2018): Czech Pagans' Views on Extremism. *Pomegranate*, 20(1): 45-70. <https://doi.org/10.1558/pome.33441>.

- MIHÁLIKOVÁ, S. (2005): Political Symbolism of Slovakia: Between the Cross and European Star. *Sociológia*, 37(6): 529-554.
- MINISTERSTVO VNÚTRA SLOVENSKEJ REPUBLIKY (2016): *Symbolika využívaná extrémistickými a radikálnymi skupinami*. Bratislava: Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky.
- MORAVČÍK, I.; STRUHÁR, P. (2019): *Rozpoznávanie nenávisťných a extrémistických prejavov v prostredí mládeže. Učebnica pre pedagógov stredných škôl*. Trenčín: Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne.
- NAKONEČNÝ, M. (1999): *Sociální psychologie*. Praha: Academia.
- SHIRAEV, E. B.; LEVY, D. A. (2020): *Mezikulturní psychologie. Kriticky a aplikovaně*. Praha: Academia.
- SMOLÍK, J. (2009): Politologie a extremistická symbolika. Příspěvek do diskuse. In: CABADA, L., HRICOVÁ, H. (eds.): *IV. Kongres českých politologů*. Plzeň: Česká společnost pro politické vědy, s. 40-52.
- SMOLÍK, J. (2010): Armáda České republiky a extremistická symbolika – kontext a konsekvence. *Obrana a strategie*, 10(1): 101-107. <https://doi.org/10.3849/1802-7199.10.2010.01.101-107>.
- SMOLÍK, J. (2013): *Národní strana v kontextu krajní pravice: 2003-2012*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- SMOLÍK, J. (2017): *Subkultury mládeže: sociologické, psychologické a pedagogické aspekty*. Brno: Mendelova univerzita v Brně.
- SMOLÍK, J.; NOVAK, P. (2019): Roots of the Czechoslovak skinheads: Development, trends and politics. *Human Affairs*, 29(2): 157-173. <https://doi.org/10.1515/humaff-2019-0013>.
- ŠTEFANČÍK, R. (2020): *Kommunikationsstrategien der slowakischen Rechtsextremisten*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- ŠTEFANČÍK, R.; STRADIOTOVÁ, E. (2021): The concept of nation in the language of the Slovak right-wing extremists. *The Journal of Comparative Politics*, 14(2): 17-33.
- TOMEK, V.; SLAČÁLEK, O. (2006): *Anarchismus. Svoboda proti moci*. Praha: Vyšehrad.
- VEGRICHTOVÁ, B. (2017): *Gangy: vězeňské, pouliční a motorkářské*. Praha: Grada Publishing.
- VEGRICHTOVÁ, B. (2018): *Symbolika kriminálního tetování*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2. vydání.
- VUČKA, J. (2006): Svastika a neonacistická symbolika. In NĚMEC, J.; ŠŮSTKOVÁ, M. (eds.): *III. Kongres českých politologů*. Olomouc, Česká společnost pro politické vědy, s. 252-260.

Kontakt:

doc. PhDr. Josef Smolík, Ph.D., MBA, LL.M.

Ústav sociálních studií
Fakulta regionálního rozvoje a
mezinárodních studií
Mendelova univerzita v Brně

Department of Social Studies
Faculty of Regional Development
and International Studies
Mendel university in Brno
Czech Republic

E-mail Address: josef.smolik@mendelu.cz

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5841-8598>

Nová slovná zásoba v španielskych médiách v súvislosti s koronavírusom

Mária Spišiaková

Abstract

New Coronavirus Vocabulary in the Spanish Media. *The paper focuses on new words, phrases, expressions, figurative names in Spanish that have been created and used in the media in the context of the pandemic caused by the coronavirus. The extracted lexical units are analysed in terms of their form, content and origin. According to the typology of neologisms by Spanish linguist Otaola Olano and Slovak linguists Orgoňová, Bohunická, they are classified into groups. The aim of the paper is to point out the actual word-formation procedures of neologisms formation and to find out which forms of neologisms and which word-formation procedures are the most used in this case.*

Keywords: coronavirus, COVID, crisis, neologism, word-formation procedure.

Kľúčové slová: koronavírus, COVID, kríza, neologizmus, slovotvorný postup.

Úvod

Nová nečakaná situácia pandémie spôsobenej novým vírusom, ktorá zasiahla celý svet, ovplyvnila nielen zdravie ľudí, fungovanie spoločnosti, škôl, podnikov, rodín atď., ale výrazne sa prejavila aj na jazyku. Zo dňa na deň sa začali používať nové výrazy, častokrát odborné, museli sa pomenovať nové skutočnosti, situácie (*COVID, AG test, PCR test, MOM-ka, sedemdňový kľzavý medián, cestovateľský semafor, telemedicina, pandemická OČR*), oprášili sa zastaralé už takmer nepoužívané pomenovania ako *karanténa, zákaz vychádzania* alebo *repatriant*, iné zas zmenili alebo rozšírili svoj význam (*trasovanie, byť v prvej línii, očkovanci*). Okrem nových slov sa spoločnosť zoznamuje aj s novými konceptmi, napr. koncept zdravotnej diplomacie, ako uvádza Čiefová et al. „Tento koncept sa v slovenskej odbornej literatúre takmer nevyskytuje. V nadväznosti na uskutočnený bibliografický rešerš konštatujeme, že nee-

xistuje jednotná definícia pojmu zdravotná diplomacia.“ (Čiefová et al. 2020: 301). Okrem iného Čiefová uvádza: „Pandémia COVID-19 predstavuje bezprecedentnú situáciu, ktorá so sebou priniesla mnohé výzvy, z ktorých väčšina vyžadovala promptnú reakciu, flexibilitu a súčinnosť viacerých aktérov na národnej i medzištátnej úrovni.“ (Čiefová 2021: 20). Podľa Hrdličkovej (2020) poznať odbornú slovnú zásobu v cudzom jazyku a predovšetkým nové odborné termíny je rovnako dôležité tak pre odborníkov ako aj pre študentov. Pandemická situácia zapríčinila nielen vznik alebo objavenie sa nových skutočností, ale tiež pôsobila v opačnom smere. Mnoho udalostí, tradícií, zvykov sa muselo zastaviť, zrušiť, veľa podujatí a vôbec spoločenského života sa premiestnilo do on-line priestoru (Štefančík 2021)

Jazyk je živý systém, ktorý sa neustále vyvíja, mení, prispôbuje sa nositeľom, prostrediu, spoločnosti, zmenám, potrebám, novým skutočnostiam, atď. Jazyková rovina, ktorá najviac podlieha zmenám a najrýchlejšie reaguje na vývoj spoločnosti je lexikológia. Zmeny v lexikológii sú vyvolané predovšetkým tým, že sa neustále objavujú nové skutočnosti, nová realita, ktorú treba pomenovať, takže vznikajú nové lexikálne jednotky (neologizmy) alebo sa objavujú staršie slová, často už archaizmy, ktoré sa začínajú používať viac a nanovo pod vplyvom nových skutočností. Na druhej strane sú slová, ktoré sa prestávajú používať a stávajú sa archaizmami. O dynamickej povahe lexikálnej roviny jazyka podmienenej búrlivým vývojom mediálneho internetového priestoru a absenciou jazykovej cenzúry hovorí aj Dulebová a Kryukova (2017). Podľa týchto autoriek sa práve v neologizmoch a okazionalizmoch najviac odzrkadľuje zmena spoločenskej paradigmy (Dulebová, Kryukova 2017). Španielsky lingvista Alvar Ezquera, popisuje zmeny v jazyku nasledovne: “Príčiny, ktoré vedú k tomu, že sa objavuje v jazyku nový element nie sú vždy rovnaké. Niekedy sú objektívne, teda je potrebné pomenovať novú realitu a inokedy sú vyslovene subjektívne a vznikajú z potreby jedného používateľa. Takže niektoré neologizmy majú denominatívny charakter, to sú tie, ktoré sú potrebné, pretože chýba pomenovanie novej skutočnosti vo svete a tie druhé sú štylistické, vznikajú z individuálnej vôle vyjadriť niečo iným spôsobom alebo predstaviť niečo inou, novou formou.“ (Ezquera 2005: 13).¹

Zo slovenských jazykovedcov, lexikológov spomenieme definíciu neologizmov od Kišovej: „Neologizmy sú inovačné prvky v lexikálnej zásobe jazyka. Ide o nové jazykové znaky (slová, viacslovné spojenia, kompozitá, skratky, formy s novými významami), teda bilaterálne jednotky, ktoré majú svoju formu aj svoj obsah. Ak sa inovácia týka čo len jednej z uvedených

¹ Náš preklad

dvoch stránok jazykového znaku, hovorí sa o neologizme (Kišová 2009: 30). Orgoňová a Bohunická uvádzajú aj iný typ neologizmu, a to pomenovania „ako historické názvy zaniknutých reálií, ktoré sa znovu dostanú do „života“ so znovuoživením mimojazykovej realie“ (Orgoňová, Bohunická 2011: 192). Nazývajú ich revitalizmy.

Dolník (2007) nazerá na pojem neologizmus z viacerých hľadísk: novosť pod vplyvom mimojazykových udalostí, z pozície metajazykovej kompetencie bežných používateľov, z hľadiska lexikálno-sémantického systému a z hľadiska výskytu v reči.

Kritériom na výber a determináciu neologizmov v našej štúdií bolo predovšetkým funkčné hľadisko, tak ako ho definuje Orgoňová a Bohunická: „Za neologizáciu lexiky treba považovať akékoľvek obohatenie lexikálneho fondu (kvalitatívne či kvantitatívne), ktoré uspokojuje nové komunikačné potreby, napríklad reflektuje zmeny v kultúrnom kontexte odrážajúcom vývin spôsobu života, vedecko-technický rozvoj so vznikom (či importom) nových reálií, vplyv globalizácie a posilňovanie multikulturalizmu atď.“ (Orgoňová, Bohunická 2011: 193).

Aktuálne je takouto novou skutočnosťou a okolnosťou, ktorá spôsobila vznik nových pomenovacích jednotiek, konštrukcií, tvarov a výrazov súčasná pandemická situácia zapríčinená objavením sa doteraz neznámeho vírusu zvaného *vírus korona* alebo *koronavírus*, ktorý spôsobuje respiračné ochorenie *COVID-19*. Predpokladáme, že väčšina pomenovacích jednotiek, ktorými sa budeme zaoberať v našom príspevku bude mať denominatívnu funkciu, hoci uvidíme, že sa objavili aj okazionalizmy a štylistické alebo expresívne neologizmy.

Slovtvorné postupy

Za základné slovtvorné postupy, na základe ktorých vznikajú v jazyku nové slová sú tak v španielskej ako aj v slovenskej tradičnej jazykovede považované nasledovné:

- morfológická slovtvorba: sufixácia, prefixácia, kompozícia, kompozično-derivačné tvorenie slov, abreviácia
- výpožičky: adaptované, čiastočne adaptované (foneticky alebo morfológicky), neadaptované, kalky, hybridy, atď.
- slovtvorba na základe sémantického posunu: metafora, metonymia, synekdocha, homonymia, zovšeobecnenie vlastného mena, atď.

V slovenskej jazykovede sa slovtvorbou zaoberali mnohí významní lingvisti, ktorí položili základy slovenskej lexikológie akými sú Ondruš, Horecký, Furdík. V súčasnosti sa tejto tematike venuje Dolník (2007), Or-

goňová a Bohunická (2011), Ološtiak (2015), Liptáková a Vuzňáková (2009). V skratke sme vymenovali len autorov súhrnných diel a monografií venovaných slovtvorbe. V španielskej jazykovede nesmieme opomenúť Alvára Ezquerra (2005), Otaola Olano (2004) a na Slovensku pôsobiacu Gómez-Pablos (2016).

Vzhľadom na súčasný stav a vývoj jazyka, pri vzniku nových pomenovaní a lexikálnych jednotiek sa prikláňame k názoru Furdíka a jeho nasledovníka Ološtiaka (2015), že v súčasnosti a v určitom kontexte už neplatí saussurovský arbitrárny vzťah medzi designátorom a designantom, ale nové lexikálne jednotky sú motivované, pretože lexéma je neizolovaná jednotka, pri jej skúmaní sa preferuje onomaziologický prístup, ktorý odráža prirodzený smer semiózy.“ (Ološtiak 2015: 90). Pre Ološtiaka je lexikálna motivácia strechovým pojmom a rozlišuje až 17 motivačných typov.

Podľa Orgoňovej a Bohunickej (2011) nové pomenovania v jazyku vznikajú na základe viacerých pomenovacích postupov, ktoré môžu byť formálne alebo sémantické. Medzi formálne postupy zaraďujú: preberanie, kalkovanie, tvorenie viacсловných pomenovaní, odvodzovanie, pretváranie slov redukciiu na skratky (*esbéeska*, *ícečko*), univerbizáciu (*hitovka*, *závislák*) alebo naopak multiverbizáciu. Za sémantické neologizmy považujú pomenovania vytvorené na základe metonymizácie, metaforizácie, generalizácie (*koktejl* → *hudobný koktejl*), špecifikácie (*negociácia* – rokovania o vstupe do EU), determinologizácie (*outsider* – človek neprijímaný v spoločnosti), revitalizované výrazy (*primán*, *župa*).

Otaola Olano (2004) hovorí o procese derivácie (prefixy, sufixy, kombinovanie prefixu a sufixu) a kompozície z hľadiska derivačnej morfológie a o troch typoch motivácie: fonetická motivácia (onomatopoeje a zvolania), morfológická (derivácia a kompozícia) a sémantická motivácia (metafora, metonymia, atď.) (Otaola Olano 2004: 63). V súvislosti s neologizmami rozlišuje neológiu formálnu, sémantickú a výpožičky (Otaola Olano 2004: 64).

Ciele, metódy, hypotézy

Cieľom štúdie je analyzovať nové lexikálne jednotky v španielskych médiách, ktoré vznikli alebo sa objavili a používajú sa v súvislosti s existenciou koronavírusu.

Základom nášho výskumu bol korpus, ktorý sme získali zbieraním a zapisovaním všetkých nových pomenovaní, výrazov, kombinácií v súvislosti s koronavírusom od začiatku pandémie, t.j. február-marec 2020 až august 2021. Zapisovali sme lexikálne jednotky, ktoré sa objavili

v televízii, na internete, v printových médiách a na sociálnych sieťach. Predmetom výskumu boli pomenovania, ktoré sa z funkčného hľadiska javili ako nové pomenovania novej skutočnosti. Jednotky do korpusu sme vyselektovali na základe nasledovných kritérií:

- formálne neologizmy, t. j. nevyskytujú sa slovníku RAE (*coronavirus*)
- revitalizované slová, teda pomenovania, ktoré sa už bežne v aktívnej slovnnej zásobe nepoužívajú alebo sa používajú veľmi zriedkavo, ale znovu sa objavili a frekvencia ich výskytu je vysoká, t.j. používajú sa denne (*cuarentena – karanténa², confinamiento – nútené uzavretie*)
- sémantické neologizmy, pomenovania, ktoré nadobudli nový/iný význam (*rastreadores³ – dohľadávači kontaktov*) alebo nové obrazné pomenovania (*luchar en la primera línea – bojovať v prvej línii*)
- nové slovné spojenia a kombinácie denominatívne, teda nové lexikalizované pomenovacie jednotky alebo kolokácie (*la nueva normalidad – nový normál*)
- výpožičky, prebraté slová, výrazy ktoré sa v španielčine doposiaľ nepoužívali (*test antígenos, PCR test*)
- nové skratky, značky (*COVID*)

Vypracovali sme korpus 69 jednotiek. Následne sme pristúpili k lexikografickému spracovaniu výrazov z korpusov a roztriedili jednotlivé pomenovania podľa spôsobu ich vzniku. Metódou dedukcie a syntézy sme vyvodili závery. Na triedenie skúmaných jednotiek a ich klasifikáciu podľa spôsobu tvorenia uplatňujeme klasifikáciu neologizmov podľa Otaola Olano (2004) a pomenúvame tiež typy neologizmov podľa Orgoňovej, Bohunickej (2011). Ponímanie španielskej a slovenských lingvistiek je rámcovo rovnaké, v oboch prípadoch sa spomína formálna a sémantická neológia, rozdiel je len v tom že Otaola Olano vyníma výpožičky ako osobitnú skupinu, zatiaľ čo Orgoňová, Bohunicová zaraďujú preberanie slov medzi formálne postupy vzniku neologizmov. Na základe týchto kritérií sme vytvorili 3 skupiny neologizmov s príslušnými podskupinami:

- formálne neologizmy: jednoslovné a viacslovné
- sémantické neologizmy: rozšírenie významu, oživenie významu, obrazné pomenovanie (metafora, metonymia, synekdocha)
- výpožičky

K spomenutým 3 skupinám sme priradili ešte dve skupiny, ktoré sme vytvorili my, pretože nepodliehali vyššie menovaným kritériám. Jednou sú oka-

² Pomenovanie *karanténa* je pôvodne prevzaté z taliančiny *quarantine* (Vargová 2021). My ho zaraďujeme medzi revitalizované slová, pretože v tomto kontexte ide práve o revitalizáciu a nie preberanie.

³ *rastreador* je pôvodne stopár.

zionalizmy, ktoré sú súčasťou každého obdobia a majú ich v obľube tak novinári ako aj bežní používatelia. Okazionálnych metafor sa v tlači aj v médiách objavilo množstvo. Do nášho korpusu sme zaradili len tie, ktoré vo svojej štruktúre obsahujú slovička *koronavírus/pandémia/Covid* alebo sa objavili viackrát na viacerých miestach, nielen v jednom článku. Poslednou skupinou sú heslá a frázy, keďže v počiatočnom veľmi neistom období pandémie sa dostala do popredia solidarita ľudí a na sociálnych sieťach, v televízii a iných médiách sa začali objavovať povzbudzujúce heslá, ktoré sa používali celú jar 2020, ale mimo tohto kontextu nemajú význam.

Predpokladáme, že najviac nových pomenovacích jednotiek bude viac-slovných či už len s pomenovacou funkciou ako sú nové kolokácie, ustálené slovné spojenie alebo obrazné pomenovania, tak ako dokazujú naše doterajšie výskumy o politickom alebo ekonomickom jazyku (Spišiaková 2017, 2018). Výskyt výpožičiek bude tiež vysoký. Najmenej sa budú uplatňovať formálne slovotvorné postupy a vznik úplne nových pomenovacích jednotiek. Podľa názoru Furdíka a Ološtiaka (2011), v súčasnosti mnohé slová vznikajú sémantickou motiváciou a saussurovský arbtirárný vzťah medzi designátorom a designantom už takmer neexistuje.

Skôr ako sa dostaneme k analýze, by sme radi objasnili váhania v ortografii a v rode pri pomenovaní *COVID* v španielčine. Podľa Španielskej kráľovskej akadémie je *COVID* nový akronym, a preto sa pri ňom objavujú dvojtvary: „Keďže ide o nový akronym, ktorý ešte nie je lexikalizovaný, mal by sa písať veľkým písmenom (*COVID-19*), ale ak sa stane súčasťou bežnej slovnej zásoby ako názov choroby, mal by sa písať *covid-19* (nie *Covid-19*) alebo len jednoducho *covid*.⁴ (<https://www.rae.es/duda-linguistica/se-escribe-covid-19-o-covid-19>)⁵. Ďalšou otázkou je rod: el *COVID* alebo la *COVID*? “Obidve formy sú správne. Tento akronym (z anglického *COronaVirus Disease a 2019*) sa obyčajne používa v mužskom rode (*el COVID-19*) pod vplyvom mužského rodu pomenovania *koronavírus* a iných virálnych ochorení (*el zika*, *el ébola*), ktoré sa nazývajú podľa vírusov. Avšak pomenovanie v ženskom rode (*la COVID-19*), podobne ako aj *la OMS*⁶ je zdôvodnené, pretože pomenúva chorobu⁷ (*disease* v angličtine), čo je základom akronymu“ (<https://www.rae.es/duda-linguistica/es-el-covid-19-o-la-covid-19>).

⁴ Náš preklad

⁵ Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra má rovnaké odporúčania vzhľadom k písaniu skratkového slova *COVID-19*.

⁶ *OMS – Organización Mundial de la salud* (WHO, svetová zdravotnícka orhanizácia).

⁷ Slovičko *choroba – la enfermedad*, má v španielčine ženský rod.

Analýza

Ako sme spomínali vyššie, jednotky z korpusu sme rozdelili do piatich skupín: formálne neologizmy, sémantické neologizmy, výpožičky, okazionálie, heslá a frázy.

1. Formálne neologizmy

- jednoslovné:
 - prefixy:
 - anticovid* – antikovidový
 - reconfinamiento* – znovuuzavretie
 - autoconfinarse* – samouzavrieť sa
 - kompozícia:
 - corona virus*
 - coronabonos* – korona poukážky
 - vacunodrómo* – očkovací štadión
 - prefix+sufix:
 - supercontagador* – supernákazlivec
- lexikalizované viacslovné pomenovania, kolokácie:
 - crisis del coronavirus* – kríza koronavírusu
 - curva del coronavirus* – krivka koronavírusu
 - semáforo Covid 19* – semafor Covidu 19
 - fase uno/dos/tres de la desescalada* – prvá/druhá/tretia fáza uvoľňovania opatrení
 - realizar los rastreos* – trasovať
 - volver a la normalidad* – vrátiť sa do normálu
 - la nueva normalidad* – nový normál
 - fase uno/dos flexibilizada*, – fáza prvá/druhá flexibilnejšia
 - las medidas de desescalada* – opatrenia na uvoľňovanie
 - Fondo de solidaridad* – Fond solidarity
 - Covid radar* – radar Covid
 - vacunación masiva* – hromadné očkovanie
 - testeo masivo* – hromadné testovanie

2. Sémantické neologizmy

- obrazné:
 - trabajadores de primera línea* – pracovníci v prvej línii
 - estar en la primera línea* – byť v prvej línii

*Barcelona/Madrid confinado – Barcelona/Madrid nútene uzavretí
burbuja funeraria – bublina v pohrebných službách*

- rozšírenie významu:
*rastreadores (pôvodne stopári) – dohľadávači kontaktov
la desescalada (pôvodne zostup) – uvoľňovanie opatrení*
- oživenie významu/revitalizmy:
*cuarentena – karanténa
confinamiento⁸ – núténé uzavretie
recadero – poslíček
hacer un cribado – preosiat' (spraviť screening prípadov)*

3. Výpožičky:

*corona
Covid (el, la)⁹
test antigenos
PCR¹⁰ test*

4. Okazionalizmy (okazionálne metafory, hra so slovami):

*felpudo desinfectante Covid 19 – dezinfekčná rohožka Covid 19
ritual anticovid – rituál antikovid
España ha echado la persiana – Španielsko zatiahlo žalúziu
estamos en las trincheras/en la primera línea – sme v zákopoch/v
prvej línii
héroes de hoy – hrdinovia dneška
poner fecha de caducidad a la cuarentena – stanoviť dátum plat-
nosti karantény
aluvión de rebrotes – sprška nových ohnísk
dar marcha atrás a la normalidad – dať späť normálu
negacionistas/negacionismo – negovači¹¹
negacionismo no es negacionismo – negovanie nie je rokovanie
coronavirus – koronavianoce
covidiota – kovidiot*

⁸ Používalo sa v histórii, napr. Napoleon bol nútene držaný (confinado) na Ostrove Sv. Heleny.

⁹ Pôvodne v angličtine skratka.

¹⁰ Pôvodne v angličtine skratka.

¹¹ Neveria v existenciu koronavírusu, odmietajú nosiť rúška, akceptovať opatrenia, atď.

la economía tose por el coronavirus¹² – ekonomika kašle kvôli koronavírusu
el contagio económico del coronavirus – ekonomická nákaza koronavírusom
la epidemia laboral – pracovná epidémia
el shock de la pandemia – šok z pandémie
convivir con el virus – spolunažívať s koronavírusom
la pandemia mata – pandémia zabíja
la cara oculta de la pandemia – skrytá tvár pandémie
la guerra contra el virus – vojna proti vírusu
luchar contra el coronavirus/la pandemia – bojovať proti koronavírusu/pandémii
el coronavirus ha golpeado a todas las provincias – koronavírus zasiahol všetky provincie
la pandemia recorre todo el mundo – pandémia prešla celý svet
la tercera ola sigue cogiendo velocidad en España – tretia vlna naberá rýchlosť v celom Španielsku
la pandemia congela los precios – pandémia zmrazuje ceny
el contagio económico – ekonomická nákaza
el tsunami que está provocando el coronavirus – cunami, ktoré koronavírus spôsobuje
la pandemia está devastando las economías – pandémia devastuje ekonomiky
el coronavirus ha gripado el motor de la economía – koronavírus zadrel motor ekonomiky

5. Heslá/frázy:

Quédate en casa – Zostaň doma
Este virus lo paramos unidos – Tento vírus zastavíme spolu
No estáis solos – Nie ste sami
Todo va a salir bien – Všetko bude dobré
Volveremos – Vrátime sa
Delbalconenbalcon – Zbalkónanabalkón

Záver

Zo spoločného korpusu 69 pomenovaní sa najviac nových pomenovaní (29) nachádzalo v štvrtjej skupine - okazionalizmy, kde by sa ich našlo ešte oveľa

¹² Zdroj: Pavlíková (2021), od označenej metafory až dole po heslá a frázy.

viac, keby sme neohranili kritériá výberu len na výskyt slov *korona*, *pandémia* a *covid*. Ak berieme do úvahy len neologizmy podľa Otaola Olano (2004) a Orgoňovej, Bohunickej (2011), teda tie, ktoré majú denominatívnu funkciu, najpočetnejšou je prvá skupina – formálna neológia (20 pomenovaní), čím sme vyvrátili našu prvú hypotézu, že formálnych neologizmov bude najmenej. Počet pomenovaní v jednotlivých kategóriách vidíme v tabuľke 1.

Tabuľka 1: Počet nových pomenovacích jednotiek

typ	formálne	sémantické	výpožičky	okazionálne	heslá/frázy
počet	20	10	4	29	6

Z neologizmov, ktoré vznikli formálnymi postupmi bolo najviac pomenovaní viacsovných (13), čo potvrdzujeme naše tvrdenie. Prefixáciou vznikli 3 nové jednotky, kompozíciou 3 a jedno pomenovanie vzniklo kombináciou prefixu a sufixu.

Sémantickou motiváciou vzniklo 10 lexém: 4 nové pomenovania na základe obraznosti, 2 vznikli rozšírením významu a objavili sa 4 lexémy revitalizované.

Čo sa týka výpožičiek z angličtiny, predpokladali sme väčší výskyt. V našom korpuse sme našli len 4 a 3 z nich sú pôvodne anglické skratky (*COVID*, *PCR/AG test*). My sme ich zaradili k výpožičkám, pretože ich výskyt v španielčine je na základe prebratia z angličtiny.

Na záver môžeme skonštatovať, že nová situácia a realita vo svete sa odrazila samozrejme aj na španielskom jazyku vo forme či už nových pomenovacích jednotiek alebo rozšírením či znovuoživením významu už existujúcich lexém, ktoré vznikli a začali sa používať za účelom pomenovania novej reality.

Tento príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu *VEGA1/0107/18 Chromatizmus a jeho konotácie v kontexte slovanských a románskych jazykov*.

Literatúra

- ALVAR EZQUERRA, M. (2007): El neologismo español actual. In: *Léxico Español Actual, Actas del I Congreso Internacional de Léxico Español Actual, Venecia-Treviso*. Venezia: Università Ca' Foscari, s. 11-36.
- ALVAR EZQUERRA, M. (1996): La formación de palabras en español. In: *Cuadernos de Lengua Española*. Madrid. Arco Libros.

- DOLNÍK, J. (2007): *Lexikológia*. Bratislava. Univerzita Komenského.
- DULEBOVÁ I.; KRYUKOVA L. B. (2017): Precedent names of Russian culture and history in modern Slovak media. *Vestník Tomského gosudarstvennogo universiteta*, 425: 19-25. doi: 10.17223/15617793/425/3.
- ČIEFOVÁ, M. (2021): Výzvy verejnej a kultúrnej diplomacie v období koronakrízy. In: *Reflexie praxe na otázky verejnej politiky a ekonomiky, práva a verejnej správy Slovenska IV: analýzy a návrhy*. Sládkovičovo: Vysoká škola Danubius, s. 20-28.
- ČIEFOVÁ, M.; SZABÓ, J.; JANUBOVÁ, B. (2020): Zdravotná diplomacia a boj proti COVID-19: Skúsenosť Slovenska a Brazílie. In: *Sociálne vedy z perspektívy mladých vedeckých pracovníkov 5. medzinárodná vedecká konferencia doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov*. Trnava: UCM, s. 291-306.
- GOMEZ-PABLOS, B. (2016): *Lexicología española actual*. Nümbrecht: KIRSCH-Verlag.
- HRDLIČKOVÁ, Z. (2020): Business and Law vocabulary acquisition in the esp classroom. *Advanced Education*, 14: 56-65. doi: <https://doi.org/10.205352410-8286.197507>.
- LIPTÁKOVÁ, L.; VUŽŇÁKOVÁ, K. (2009): *Dieľa a slovtvorba*. Prešov. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- ORGOŇOVÁ, O.; BOHUNICKÁ, A. (2011): *Lexikológia slovenčiny*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- OLOŠTIAK, M. at al. (2015). *Kvalitatívne a kvantitatívne aspekty tvorenia slov v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- OTALOA OLANO, C. (2004): *Lexicología y semántica léxica*. Madrid: Ediciones académicas.
- PAVLIKOVA, Ž. (2021): Metafory súvisiace s pandémiou koronavírusu v ekonomickej španielčine. *Lingua et vita*, 10(19): 43-52.
- RAE, ASALE: *Diccionario de la lengua española*, <<https://www.rae.es>> [19. 9. 2021].
- SPIŠIAKOVÁ, M. (2015): Los neologismos estilísticos y la cognición. *LynX*, 41. València. Universitat de València.
- SPIŠIAKOVÁ, M. (2017): Obraznosť v jazyku politikov a v jazyku o politike. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie II*. Bratislava: EKONÓM, s. 171-181.
- SPIŠIAKOVÁ, M. (2018): Súčasný španielsky ekonomický jazyk. *Lingua et vita*, 7(13): 42-54.
- ŠTEFANČÍK, R. (2021): Súčasné perspektívy rozvoja politickej lingvistiky na Slovensku. *Lingua et vita*, 10(19): 70-81.

VARGOVÁ, D. (2021): Aktuálne zmeny v slovnej zásobe anglického a slovenského jazyka – jazyk pandémie. *Lingua et vita*, 10(19): 93-105.

Tento príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA 1/0107/18 *Chromatizmus a jeho konotácie v kontexte slovanských a románskych jazykov*.

Kontakt:

doc. Mgr. Mária Spišiaková, PhD.

Katedra románskych a slovanských jazykov	Department of Romain and Slavic Languages
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava
E-mail Address: mária.spisiakova@euba.sk	

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1508-7546>

Jazyk slovenských politikov na sociálnych siet'ach

Eva Stradiotová

Abstract

The Language of Slovak Politicians on Social Networks. *The introduction of the Internet and especially its expansion has contributed to the expansion and popularization of Internet-mediated communication. Internet-mediated communication has gained millions of supporters from a variety of sociolinguistic backgrounds. The benefits of this type of communication have also been noticed by politicians, who are increasingly using social networks to popularise their views. The advantage of social media is that they allow dialogue between politicians and citizens. Social media can be also used to inform citizens of the latest public affairs. We decided to analyse some of the statements of populist politicians (such as Matovič, Pellegrini, Blaha, and Kollár), who are known for using Facebook as a medium to convey their opinions to influence public opinion.*

Keywords: facebook, populism, political discourse, social network, politics, Slovakia.

Kľúčové slová: facebook, populizmus, politický diskurz, sociálne siete, politika, Slovensko.

Úvod

Web 2.0 priniesol na začiatku 21. storočia prelomový posun v možnosti využívania internetu. Z pasívneho Web 1.0 sa stal Web 2.0 jeho aktívnym následníkom, ktorý umožňuje užívateľom internetu používať internetové aplikácie interaktívne. Web 2.0 umožnil vznik interaktívnych sociálnych sietí (Štefančík 2012).

Sociálne siete ovplyvňujú nielen životy bežných občanov, ale sú vo veľkej miere využívané aj spoločnosťami, firmami a politikmi. Sociálne siete, ako to už z ich názvu vyplýva, sú médiá, ktoré majú umožniť širokej verejnosti komunikovať navzájom, zdieľať myšlienky, názory, obrázky, etc. Sociálne siete sú tiež miestom, kde môžeme získať spätnú väzbu na publikované statusy, obrázky, myšlienky, názory, etc.

Boyd a Ellison (2008) definujú stránky sociálnych sietí ako „webové služby, ktoré umožňujú jednotlivcom (1) zostaviť verejný alebo poloverejný profil v rámci ohraničeného systému, (2) formulovať zoznam ďalších používateľov s ktorými zdieľajú spojenie, a (3) zobrazujú a prechádzajú zoznamom spojení, ktoré vytvoril užívateľ a tiež zobrazujú spojenia vytvorené inými užívateľmi v rámci systému.

Barabási (2003), Wasserman a Faust (2012), definujú sieť ako systém prepojených uzlov. Je preto potrebné všetky sieťové nástroje, ktoré umožňujú nadviazať spojenie medzi najmenej dvoma ľuďmi, chápať ako platformy sociálnych sietí. To zahŕňa nielen platformy, ktoré majú Boyd a Ellison na mysli, ale aj čety, diskusné fóra, zoznamy adries, e-mailly atď., t.j. všetky technológie Web 2.0 a 3.0.

„Sociálne médiá“, ako napríklad Facebook, podporujú poznanie, komunikáciu, vytváranie sietí a spoluprácu (komunity, spoločná práca, zdieľanie obsahu vytváraného používateľmi a iného obsahu). Preto sa generuje veľa osobných a sociálnych údajov o používateľoch (Trottier, Fuchs 2015; Krzyzanovski, Tucker 2018).

Facebook

Internetom sprostredkovaná komunikácia prostredníctvom sociálnych médií je politikmi vyhľadávaná, lebo podnecuje občanov k účasti na politike a aktívnej komunikácii s politikmi. Politici môžu cez Facebook, ktorý patrí medzi najpopulárnejšie sociálne médiá, priamo komunikovať s občanmi. Komunikácia je dostupná všetkým, ktorí sa prihlásia na Facebook.

Ochota politických aktérov publikovať informácie online prostredníctvom sociálnych médií znamená že „občania sa môžu jednoducho informovať o aktuálnych politických otázkach. Je preto pravdepodobné, že občania budú lepšie informovaní (Koop, Jansen 2009). S týmto tvrdením môžeme súhlasiť. Občania, ktorí komunikujú a vyjadrujú svoj názor na Facebooku sú skutočne informovanejší o aktivitách politikov. Ako príklad môžeme uviesť bývalého premiéra Igora Matoviča, ktorý rád publikoval na Facebooku dopredu, čo sa chystá urobiť, t. j. jeho prívrženci vedeli čo sa stane ešte pred tým, ako danú problematiku prerokoval so svojimi koalíčnými partnermi.

Myšlienka deliberatívnej demokracie, ktorej ústrednou črtou je snaha o vzájomnú komunikáciu, ktorá zahŕňa preferencie, a hodnoty, ktoré sa týkajú spoločných záujmov, a diskusia by sa mala uskutočňovať v kontexte rovnakého uznania, rešpektu, reciprocitu a dostatočne vyváženej sily, aby mohol fungovať komunikačný vplyv (Dahlgren 2005). Deliberatívna demo-

kracia môže mať vplyv na nový spôsob politickej výmeny názorov medzi politikmi a občanmi na sociálnych médiách (Pellizzoni 2001; Bächtiger et al. 2018; Edgerly et al 2016)). Môže posilniť demokratické procesy, pretože umožňuje priamy a nepretržitý dialóg medzi občanmi a ich volenými zástupcami. Prekvapujúcim faktom je, že počty občanov zapojených do politických diskusií prostredníctvom sociálnych médiá sú stále malé v porovnaní s inými krajinami a tento počet je obmedzený len na tých, ktorých zaujíma politický život (Russmann 2012).

V súčasnosti je jedným zo spôsobov merania popularity politikov porovnanie počtu sledovateľov ich Facebookovej stránky. Na Slovensku je najpopulárnejšia prezidentka Čaputová, ktorej Facebook sleduje 318 455 prívržencov. Na druhom mieste je Peter Pellegrini s počtom 316 000 prívržencov. Na treťom mieste je Igor Matovič s počtom 284 639. Súčasný premiér Heger má len 34 000 prívržencov. Tu je dôležité upozorniť na fakt, že prívrženec nemusí byť súčasťou diskusie. Napríklad na stránke I. Matoviča sme našli 1 300 komentárov na jeden z jeho príspevkov. Rovnaký počet komentárov sme zistili pri príspevku Na Slovensku bude znieť hlas zmierenia na stránke Petra Pellegriniho. Príspevok Prezidentky Čaputovej, ktorý sa týkal pápeža Františka, mal 11 000 komentárov. Príspevok premiéra Hegera na tému Mafía a korupcia budú na Slovensku zastavené mal 4 300 komentárov.

Facebook ako prostriedok šírenia populizmu

Facebook ako prostriedok ovplyvňovania verejnej mienky sa dostáva na Slovensku čoraz viac do popredia a stáva prostriedkom politického boja. Je obzvlášť využívaný populistickými politikmi typu Matovič, Kollár, Pellegrini, Blaha, ktorí sa svojimi statusmi snažia osloviť čo najväčší počet voličov, obzvlášť mladých ľudí a prvovoličov. V tomto kontexte je na mieste diskusia, či internet vlastne skutočne rozširuje mieru demokracie, keďže do politickej diskusie sa môžu zapojiť viacerí účastníci, ktorí by sa inak do verejnej diskusie nezapojili. Na druhej strane ale rastie nebezpečenstvo, že prostredníctvom internetu sa rýchlejšie šíri nenávisť, konšpiračné teórie, vulgarizmy, prípadne extrémistický obsah. Je však evidentné, že politici reagujú na názory verejnosti, čím umožňujú šíriť populistické obsahy (Cingurová, Dulebová, Štefančík 2021). Podľa Muddeho (2004) možno populizmus definovať ako ideológiu, v ktorej je spoločnosť rozdelená na dve antagonistické skupiny, „obyčajní ľudia“ a „skorumpovaná elita“. Do tohoto spoločenského rozhrania vstupuje populista, ktorý v mene všetkých „tvrd pracujúcich a slušných ľudí“ ponúka zvrhnutie súčasného zriadenia a presa-

denie akejsi „vôle ľudu“. Medzi charakteristické znaky populizmu patria napr. spochybňovanie demokratických inštitúcií, snahu ochraňovať skupinu obyčajných ľudí, publikovanie emotívnych statusov s cieľom mobilizovať voliča (Bendl et al 2019-2020, Thornborrow et al 2021). Podľa Josefa Smolíka (2018: 102) je populizmus v súčasnosti „ako zbraň v konkurenčnom boji jednotlivých politických aktérov, ktorí pomocou masových médií často využívajú „label“ populizmu k tomu, aby svojich ideových protivníkov v očiach verejnosti zdiskreditovali.

Populizmus statusov slovenských politikov môžeme zdokumentovať ukázkami ich výrokov, pre ktoré je typické používanie špecifických výrazových prostriedkov, ako je napríklad metafora:

- „*Viem, že je pred nami ešte veľmi ťažká a klukatá cesta, ale nakoniec dobro zvíťazí*“ (Igor Matovič, 17.9.2021).

Metaforou ťažká a klukatá cesta ex-premiér Matovič indikuje, že nás čakajú ešte ťažké časy.

- „*Dohodnutý vyšetrovateľ. Dohodnutý prokurátor. Dohodnutý sudca. Presne takto to vyzereá, keď mafii slúžia žoldnieri. Dlhو sme mlčali, Mafia však nemlčala. Organizovala svinstvá, nakupovala a najmä hlasno kričala. Zoradila šiky svojich verných na kľúčových miestach a výsledok vidíme v tieto dni. Ukázať, že nie pravda a česť, ale prachy a lesť majú byť našej ceste majákom. Urobili sme chybu. Mysleli sme, že každý sa môže zmeniť k lepšiemu. Boli sme milosrdní a oni dôveru zneužili. Nastal skutočný bod zlomu. Bud' ich zastavíme, alebo Slovensko znova stratíme*“ (Igor Matovič, 16. 9. 2021).

Aj v tomto príklade vidíme využívanie metafor „prachy a lesť majú byť našej ceste majákom“, „šiky svojich verných“, „bod zlomu“ s cieľom obrazným pomenovaním problému upútať čitateľa statusu a presvedčiť ho o svojej pravde.

- „*Súhlasím s Kurzom oni sa nedajú integrovat a preto treba pomôcť ich zachranit tam v ich prirodzenom prostredí v ich civilizacnom okruhu ich religii cim su okolite staty a rovnako mozem vyhlasiť ze kym bude hnutie SME RODINA vo vladnej koalicii nedovoli navysovat uz odsuhlaseny pocet 10 a akekolvek snahy koalicionych partnerov o navysenie uvedeneho cisla budeme vetovat*“ (Boris Kollár, 20. 8. 2021).

Status Borisa Kollára sa vyznačuje nedodržiavaním základných pravidiel pravopisu. Status je chaotický a pre čitateľa, ktorý nie je oboznámený s danou politickou situáciou, môže byť nezrozumiteľný.

- *„Rozvrat štátu beží v priamom prenose a vládna koalícia po Bezpečnostnej rade ide zriadiť komisiu. Divadlo a teatro, ktoré kritickú situáciu nerieši“* (Peter Pellegrini, 16. 9. 2021)

Ex-premiér P. Pellegrini vo svojom statuse, použil, podobne ako Matovič metaforu „beží v priamom prenose“ s cieľom obrazne vyjadriť a zvýrazniť súčasnú politickú situáciu na Slovensku.

- *„Nielenže oberajú tých najslabších o poslednú kôrku chleba, ale ešte aj idú robiť medicínske experimenty na našich malých deťoch“* (Luboš Blaha, 22. 9. 2021).

Poslanec Ľuboš Blaha (Smer-SD) použil v statuse metaforu „poslednú kôrku chleba“, ktorá indikuje, že vládna koalícia oberá najchudobnejších o všetko, čo korešponduje s jeho dlhodobým šírením sociálnej demagógie (Štefančík 2020).

Uvedené statusy zo sociálnych sietí sme použili na zdokumentovanie populistických vyjadrení vybraných slovenských politikov. V statusoch využívajú umelecké jazykové prostriedky s cieľom navodiť ich emotívnu zangažovanosť v danej problematike a v snahe vytvoriť dojem, že oni sú tí, ktorí tú situáciu dokážu zmeniť.

Záver

Výskumu využívania sociálnych médií v politickom boji sa v západných krajinách venuje pomerne veľká pozornosť. V prípade Slovenska vidíme práve na tomto poli priestor na ďalší politologingvistický výskum prostredníctvom analýzy statusov publikovaných na stránkach sociálnych sietí ako sú Facebook, Twitter, prípadne mikroblog. Na Slovensku politici využívajú hlavne Facebook na zviditeľňovanie svojich názorov, ale na západe je okrem Facebooku veľmi populárny Twitter. Je len otázkou času, keď aj slovenskí politici začnú využívať Twitter vo väčšej miere v politickom boji o voliča. Predpokladám, že sociálne siete spravujú politikom profesionálne marketingové agentúry, nič to však nemení na fakte, že niekedy sa aj v týchto statusoch objavujú gramatické, prípadne stylistické nedostatky.

Literatúra

- BÄCHTIGER, A.; DRYZEK, J. S.; MANSBRIDGE, J.; WARREN, M. (2018): *The Oxford Handbook of Deliberative Democracy*. New York: Oxford University Press. doi:10.1093/oxfordhb/9780198747369.013.50.
- BOYD, D.; ELLISON, N. (2008): Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13: 210-230. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1083-6101.2007.00393.x>.
- BARABÁSI, A.L. (2003): *Linked: How Everything is Connected to Everything Else and What It Means for Business, Science, and Everyday Life*. New York: Plume.
- BENDL; T. BOŘIL, V.; SUCHÁNEK, J. (2020): Populismus, migrace a virtuální svět. *Geografické rozhledy* 29(5): 8-11.
- CINGEROVÁ, N.; DULEBOVÁ, I.; ŠTEFANČÍK, R. (2021): *Politická lingvistika*. Bratislava: EKONÓM.
- EDGERLY, S.; THORSON, K.; BIGHASH, L.; HANNAH, M. (2016): Posting about politics: Media as resources for political expression on Facebook. *Journal of Information Technology & Politics*, 13(2): 108-125. doi:10.1080/19331681.2016.1160267.
- KOOP, R.; JANSEN, H. J. (2009): Political Blogs and Blogrolls in Canada: Forums for Democratic Deliberation? *Social Science Computer Review*, 27(2): 155-173. <https://doi.org/10.1177/0894439308326297>.
- KRZYZANOWSKI, M.; TUCKER, J.A. 2018 Re/constructing politics through social & online media Discourses, ideologies, and mediated political practices. *Journal of Language and Politics*, 17(2): 141-154, doi:10.1075/jlp.18007.krz.
- MUDDE, C. (2004): The populist zeitgeist. *Government and Opposition*, 39(4): 541–563. <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x>.
- PELLIZZONI, L. (2001): The myth of the best argument: power, deliberation and reason. *British Journal of Sociology*, 52(1): 59-86. <https://doi.org/10.1080/00071310020023037>.
- RUSSMANN, U. (2012): An Analysis of Political Campaign Communication in Austria. *Zeitschrift für Politikberatung*, 5(3): 115-125. doi: 10.5771/1865-4789-2012-3-115.
- SMOLÍK, J. (2018): Populismus je... In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie III*. Bratislava: EKONÓM, s. 101-116.
- ŠTEFANČÍK, R. (2012): Od okrúhlych stolov v televízii do virtuálneho sveta internetu : vývoj predvolebnej kampane v Slovenskej republike. In: CIBÁKOVÁ, V.; LIDÁK, J. (eds.): *Česká a Slovenská republika po*

- roce 1993: ekonomický a politický vývoj. Kolín: Nezávislé centrum pro studium politiky, s. 203-223.
- ŠTEFANČÍK, R. (2020): Dva odlišné svety so spoločným jazykom. Politické naratívy krajných pólov ideového spektra. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie V*. Bratislava: EKONÓM, s. 371-385.
- THORNBORROW, J.; EKSTROM, M.; PATRONA, M. (2021): Discursive constructions of populism in opinion-based journalism: A comparative European study. *Discourse, Context and Media*, 44. doi:10.1016/j.dcm.2021.100542.
- TROTTIER, D.; FUCHS, Ch. (2015): Theorising Social Media, Politics and the State: An Introduction. In: TROTTIER, D.; FUCHS, Ch. (eds): *Social Media, Politics and the State*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315764832>.
- WASSERMAN, S.; FAUST, K. (2012): *Social Network Analysis*. Cambridge, UK. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511815478>.

Kontakt:

PaedDr. Eva Stradiotová, PhD.

Katedra anglického jazyka	Department of English Language
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava
E-mail Address: eva.stradiotova@euba.sk	

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3003-2850>

Metaphor in the Anti-Immigration Rhetoric of the Slovak Far Right

Radoslav Štefančík – Ján Lid'ák

Abstract

The political discourse on international migration does not have a long tradition in Slovakia. Its beginnings can be dated back to 2015. However, the Slovak far right has articulated this topic much earlier. In the article, we offer an answer to the question of what categories of metaphors the representatives of the far right in Slovakia use when they articulate the topic of international migration. The text is based on the assumption that due to the extremely negative approach of the Slovak far-right to migrants, politicians will use means of expression with a negative connotation. Based on the analysis, it can be stated that the representatives of the Slovak far-right populism often use metaphors such as water, enemy, nouns denoting animals, and metaphors expressing burden. On the contrary, Slovak politicians use much less the metaphor of the guest and the metaphor of the commodity.

Keywords: migration, discourse, metaphor, Slovakia, far-right populism.

Introduction

In 2015, after the intensification of migration processes from North African countries and the Arab region, the topic of international migration also came to the centre of the Slovak political discourse. Until this period, migration was mainly a topic of experts from the ranks of scientists, academics or non-governmental organisations, which were primarily devoted to assisting migrants. Until then, migration was articulated only by some political parties, which can be classified at the right edge of the ideological spectrum.

Since the summer of 2015, discussing migration has also become popular in Slovakia, despite the fact that Slovakia was not on one of the migration routes used by refugees travelling towards West-ern European countries, so Slovak citizens were not directly exposed to the actors of migration processes.

There may be more reasons for the discovery and subsequent articulation of this topic by Slovak politicians. The first is the strong intensity of migration processes. Between 2015 and 2016, hundreds of thousands of migrants arrived in Europe, which was not typical when compared to the previous period. The second reason is directly related to the first. Given the scale and intensity of migration, migration has become a central topic of media news coverage. The media covered migration in detail, with images of drowned refugees (including children) in the Mediterranean Sea, of border controls, or of the unflattering situation of refugees at the train station in Budapest. The regular media coverage of the migration processes was naturally reflected in the increased interest of the domestic public. We consider the campaign before the parliamentary elections, which took place in March 2016, as the third and decisive reason for moving this topic from a marginal position to the centre of Slovak public discourse. The growing fears of the population about the unknown have been used by the politicians to mobilise voters and gain electoral support. Political discourse was thus conducted within the boundaries of a single line, the content of which was the presentation of migration as a threat (Androvičová 2015).

Despite the fact that representatives of all relevant parties have expressed their views on migration, in this text we will focus on only one ideological trend, namely the far-right one. The language of the far-right ideology, or even the language of right-wing populism, is specific, and is often studied as a special phenomenon in the world (Smolík 2013; Demčíšák 2020). Although the mode of expression of the current or former representatives of the People's Party-Our Slovakia (ĽSNS) has evolved in recent years, from the extreme to the standard, we can still identify specific means of expression in it. Thus, in the article presented we will focus my attention on the question of what categories of conceptual metaphors are used by representatives of the far-right ideology in Slovakia when articulating the topic of international migration, since metaphors have a decisive influence on the content and conception of the text and, ultimately, on the discourse (Böke, Jung, Niehr, Wengeler: 2000; Pavlíková 2020).

Our reasoning is based on the assumption that, given the extremely negative attitude of the Slovak far right towards migrants, politicians will use expressive means with negative connotations. The corpus of the texts under study consists of public statements made by the representatives of the political parties Kotleba's People's Party-Our Slovakia (ĽSNS), *Republika* and *Sme rodina*. We included the *Sme rodina* party in the research because it maintains good relations with the far-right parties from other European Union states and articulates the topic of international migration in a similar way to the representatives of right-wing extremism.

Metaphors in political discourse

Metaphors are usually seen from two perspectives. In the traditional or Aristotelian view, metaphor is understood as a decorative addition to language, especially in poetry and rhetoric. In this conception, metaphor is meant to represent stylistic beauty and linguistic creativity. On the contrary, in the modern conception, the roles of metaphors are further expanded by additional perspectives. One of them is represented by the theory of cognitive metaphor, authored by George Lakoff and Mark Johnson and their joint work *Metaphors We Live By* (1980).

According to Lakoff and Johnson, metaphors are not only a linguistic phenomenon that most people can manage without. Metaphor is a part of every individual's life, thought and action. Through metaphorical thinking, we can create and understand linguistic expressions that can be interpreted metaphorically. These conceptual metaphors are culture-bound, so we can only comprehend them through an understanding of a particular culture. Metaphors are expressions of the abstraction of memories and experiences that people acquire in the process of linguistic socialization. Conventional metaphorical concepts generate conventional expressions in language. Conventional thinking enables the generation of linguistic conventions (Kallio-koski 1996). In other words, metaphors have a close relationship between the use of language and thought processes, attitudes towards the world or everyday life, which are related to a certain perspective of the individual's perception of the world and personal experiences (Liebert 2008).

According to Lakoff and Johnson, metaphors become most powerful when they are self-evident and therefore escape the attention of readers (Petersson, Kainz 2017). Lakoff and Johnson view metaphors as a means to understand one experience through the experience of another. For them, a metaphor is a conceptual metaphor or a metaphorical concept. They view metaphor as a cognitive phenomenon. However, conceptual metaphor is not only encountered in everyday language, but is also present in science, where it performs "the function of linking one idea to another in order to understand something better through that idea" (Micsinai 2015: 47).

Metaphors are also a fixed part of political discourse, thus arousing scholarly interest in their re-search. Nikoleta Mertova (2018) points out that at the turn of the 20th and 21st centuries, political metaphorology established itself within linguistics as an independent discipline. In political communication, they fulfil several roles that depend on the situation and context in which politicians use them. In addition to the presentation of facts, these include their interpretation and evaluation. Metaphors have the ability to influence the receiver of the message and can direct him/her to-

wards political thinking and action (Dulebova 2010), which is ultimately to be reflected in his/her voting behaviour. The ability of metaphors to influence recipients in their political views is also highlighted by the German author Linda Giesel (2019). In her view, persuasion is precisely one of the key communicative functions of metaphors.

In addition to persuasion, metaphors are used to explain some abstract content that can be better understood if explained to voters in a figurative sense (Giesel 2019). Thus, one of the functions of metaphors in politics is to simplify and explain the political issue raised (Mio 1997, Spišiaková 2017). The question remains, of course, whether political actors are interested in explaining their ideas or, conversely, in influencing or directly manipulating them. After all, the aim of politicians is mainly to convince the electorate in order to gain the voters' favour. This is also why politicians use different categories of metaphors when communicating with voters. A metaphor has the disposition to carry not only particular information but also an evaluative judgement based on emotion. Thus, in addition to persuasion, another communicative function of metaphor is evaluation. The evaluation, or the emotion evoked by the evaluation, can be either positive or negative. Through metaphors, politicians high-light their own merits and, conversely, attack the policy outcomes of their opponents (Štefančík 2020).

Metaphor and migration discourse

Although international migration has only been present in political discourse in Slovakia since 2015, migration has been discussed in the typical immigration countries of Western Europe for many decades. For this reason, there are a number of different linguistic expressions that are used in connection with migration. Charlotte Taylor (2021) focused on research on conceptual metaphors of migration in the English press since 1785 and concluded that the most common metaphors in the context of migration can be summarised into six groups:

- The first conceptual metaphor is water, or liquid. These terms evoke a negative connotation because they are associated with chaos, instability, or danger that cannot be fully controlled (a migratory wave, migratory flows, a boat is full, a tide or a flood of asylum seekers).
- The second metaphor, quite often used in the past, is that migrants are objects or commodities. Given that Taylor (2021) analysed newspapers from as early as the late 18th century, these metaphors occurred in the context of the human or slave trade. Later we identify them in the context of a discussion of cheap labour from abroad.

- Another group of metaphors associated with migration comes from the animal kingdom, and usually with the animals that do harm. Quite often, expressions such as parasites or pests, snakes, or horde appeared in connection with migration. The evaluation that accompanies these metaphors is extremely negative. Nowadays, it appears in the language of right-wing extremists frequently (Štefančík, Stradiotová 2021).
- Currently, a fairly common metaphor in relation to migration is that of the enemy or the invader. Again, this is a negative perception of the actors of migration processes. According to Taylor (2021), the use of this group of metaphors, although it does not dehumanize migrants, it does induce a sense of threat.
- The second to last group of metaphors is the metaphor of the migrant as guest. Although this metaphor does not appear negative at first glance, Taylor identifies in it an unequal relationship between the local population on the one hand and someone who comes to the local community on the other. The metaphor of the guest has been conventionalized as a visiting (invited) worker, particularly in the German postwar context (Taylor 2021), when Germans addressed a shortfall in the labor market by inviting foreign workers during a period of economic growth.
- Finally, the last group of metaphors identified in the context of migration is the metaphor of heavy load or burden. This metaphor is mainly used for negative evaluations in which migrants are perceived as an economic burden.

Metaphor in the language of the Slovak far right

As mentioned in the introduction of this article, until 2015, the actors in the migration debate were primarily researchers, academics, or representatives of some NGOs focused on assisting particular groups of migrants, primarily asylum seekers. While the first group had a largely neutral view of migration, a positive attitude towards migrants prevailed among representatives of the third sector. Until 2015, only some political representatives, usually on the right edge of the ideological spectrum (SNS and LSNS), were involved in the debate on migration (Stradiotová 2017). Since 2015, representatives of the political elite have become the dominant media outcomes in Slovakia, while the positions of experts have remained marginal. This fact has also influenced the nature of migration discourse in Slovakia. Until 2015, an academic style of discussion prevailed, while after 2015, simple, populist constructions, charged with mostly negative emotions, prevailed, as evidenced by the metaphors used by politicians when presenting their positions

on this topic. Negative attitudes of politicians towards migration also affected the attitudes of voters. In discussions on social networks, many voters presented extremely negative, even xenophobic, views about migrants (Orgoňová, Bohunická 2016).

In the following section, we want to find an answer to the question of which metaphors were used by the representatives of the far right. We will rely specifically on Charlotte Taylor's categorization and focus my attention on the metaphors: water, commodity, concepts from the animal kingdom, enemy or invader, guest and burden.

a) the metaphor of water

The first conceptual metaphor in the Slovak case is also water. Water usually symbolizes something chaotic, dangerous (Mocková 2019). The arrival of migrants in 2015 is referred to as a migratory wave or migration flows, which in itself does not necessarily evoke a negative emotion. What will be important is the context in which the motive of the wave is presented. Milan Uhrík, a former member of the ĽSNS and today's MEP, presented the migration wave in 2018 as follows:

- *"To show you the true face of this **catastrophe**, we have visited some of the European countries most affected by the immigration **wave**"* (Milan Uhrík, ĽSNS 2018).

Thus, in the quoted passage, the migratory wave is associated with a "catastrophe" and countries are "affected" by international migration. In this context, the metaphor of water has a strong negative connotation.

In addition to waves or flows, the terms flood and tide or influx also appear in the case of migration:

- *"Politicians in the European Parliament have betrayed us and are **flood-ing** Europe with millions of migrants"* (ĽSNS 2019).

- *"It is more than obvious that if the massive **influx** of immigrants is not stopped immediately by tough measures, such attacks will not only be repeated continuously"* (ĽSNS 2016).

- *"What he (Andrej Kiska) did yesterday can be called treason, because accepting Merkel, we would still understand, but giving the highest state honours [...] to Merkel, who has **flooded** Europe with immigrants, Muslims, Africans and all sorts of things..."* (Marian Kotleba, ĽSNS 2019).

- *"If they are against the unbridled **influx** of migrants, they can comment on this page ... they would **flood** Europe with migrants, they would uncontrol-*

lably release these **flows** from third countries" (Boris Kollár, youtube, 2021).

b) the metaphor of animals

This metaphorical category was used by the right-wing extremists to describe migrants in their early stages before entering parliament in 2016. Apparently, also under the influence of a number of trials held against individual representatives of the LSNS, the leaders of this party have softened their vocabulary and nowadays they do not use some of the pejorative terms as intensively as they did in the previous period. One such expression, for example, was the word parasite. The right-wing extremists used this term mainly in connection with criticism of the members of the Roma minority, but it also appeared in their anti-immigration rhetoric.

- "As if it wasn't bad enough that we have a gypsy problem here, we're already being swarmed by **hordes** of Muslim immigrants" (LS NS 2016).

- "But they won't learn their lesson and they will still be looking around for such **half apes** ... I'm sure if I did that in an Islamic country, we'd have the death penalty in no time! This is cultural enrichment ... Filthy **parasites**" (M. Mazurek, quoted by Benčík 2016-2020).

In this context, it is pertinent to note that the word parasite (or in the plural parasites) was also used by Adolf Hitler, who used it to refer to Jews (Bein 1965). In the Nazi leader's logic, the term parasites referred to a group of people who, as in the biological sense, were supposed to have a malignant effect on the organism, in Hitler's logic on the German nation (Schmitz-Berning 1988). Ötsch and Horaczek (2017) note that when a political actor wants to verbally express hatred towards other persons or a group of persons, he or she will often use a term from the animal kingdom.

c) migrants as enemies, invaders

The mindset of the representatives of the far right is dichotomous, in the sense of US vs. THEM, or the others, or friend vs. enemy. The category US is made up of the nation, although not everyone belongs to the nation. Mostly it is only those who do not openly support the other side. To strengthen the identity of US, it is important to create a category of THEM, against which discourse actors define themselves (Cingerová, Dulebová 2019). The category THEM (enemy) is much broader, and can be divided into two groups: the in-home enemy and the external enemy. The first group usually

includes the ruling elite, independent journalists or representatives of minorities (Roma, homosexuals). The second group consists of international organisations (EU, NATO), banks, pharmaceutical companies, but above all migrants, especially black and Muslim ones. It is in the anti-immigration rhetoric of the representatives of the Slovak far right that we can identify dichotomous thinking in the sense of US vs. THEM.

- "*At a time when the whole of Europe is threatened by invaders from Africa or Asia, when it is threatened by Islamification and the subversion of our faith, our states, our culture and our traditions ...*" (ĽSNS 2015).

- "*We will not allow immigrants to take over Slovakia. We will not give them our women or our land. We will defend our homeland ...*" (ĽSNS 2016).

- "*Let all Islamists see that they are not welcome here, that we will defend our Slavic women and families and that our Slavic land does not belong to them*" (M. Mazurek, Warsaw 2017, quoted by Bencik 2017).

- "*The invasion of illegal immigrants, many of whom do not come from genuine need, but come here only to enjoy themselves for free, to steal, rape and murder*" (ĽSNS 2018).

- "*Immigrants are taking over Europe*" (Stratená Európa 2019).

The term migrant, or the derivative immigrant, is generally understood by the representatives of the far right as a person who comes from a culturally and religiously different background. In anti-immigration rhetoric, the migrant is perceived as an enemy of the local nation, posing a security, social, political, economic and cultural threat to its members. Since representatives of the far right like to style themselves as defenders of the nation, they often use military vocabulary (*occupy, protect, defend, defend the borders, invade, etc.*) on this topic.

d) migrants as a burden

Another metaphor that can be identified in the anti-immigration rhetoric of the far right is migration as a burden. This burden can be of different nature, usually referring to the economic burden. In the language of the far right, migrants are presented as those who compete with native workers in the labour market, but also, for example, as those for whom the state has economic costs that could be used for other activities if the borders were closed, such as support for schools, nurseries, health care, etc. However, the burden does not have to be exclusively economic in nature, but can be understood in terms of cultural, social or security burdens.

e) migrants as guests

- "*Muslim immigrants cannot and will not adapt to our laws and social norms. They commit many crimes and are a huge burden on the indigenous population*" (ESNS 2018, from the text of the Petition for a Referendum on the Slovak Republic's Withdrawal from the European Union).

The migrants-as-guests metaphor has emerged in migration discourse in typically immigrant countries in connection with inviting cheap labour from abroad to promote economic growth. The recruitment of a cheap and primarily young workforce was not only supposed to have a positive impact on economic growth, but immigration was also supposed to address the demographic deficit. In the language of the representatives of the Slovak far right, compared to the others, a positive attitude towards migration is not often found and is not expressed.

- "*Yet the EU is inviting more immigrants here*" (ESNS 2016).

f) migrants as objects or commodities

As indicated above, this metaphor was intended to refer to migrants as goods, as commodities, in a period when there was a market of human beings or slaves. Nowadays, it appears as a term to refer to migrants as cheap workforce. In a number of European countries, liberal immigration policies have been used to solve the shortages in the labour market, but the Slovak representatives of the far right refuse to solve not only the economic but also the demographic problems of Slovak society with liberal immigration policies.

Conclusion

The conducted analysis shows that the use of metaphors is a frequent means of communication of the representatives of the Slovak far right. In the text we focused on the search for an answer to the question of what categories of metaphors the representatives of this ideological spectrum use in their anti-immigration rhetoric. Given that the far-right generally has a negative perception of international migration, the use of metaphors in the context of immigration discourse evokes negative emotions.

In the analysis we did not aim to quantify the use of each metaphor, so we cannot express the frequency of their use in an exact way. However, the

available texts show that among the most frequent metaphors in the anti-immigration rhetoric of the far right are the metaphor of water, the metaphor of the enemy or invader, and the metaphor of animals. All three have a negative emotional colouring that is accentuated in the context of what is being said. In fact, the water metaphor is also used in everyday communication, and is often found in neutral scientific texts, with no ambition to express a particular emotion. However, when the metaphor of water is combined with other means of expression that are typical of the language of the far right, the negative emotional colouring comes to the fore.

A frequent metaphor of the far right in anti-immigration rhetoric is that of the enemy. However, this is not only typical in the context of negative statements on international migration. In fact, the communication strategies of the far right are based on the dichotomous division of society into two categories of people expressed by the terms US and THEM (Fraščíková 2020). The category US is supposed to represent the nation that the representatives of the far right are interested in protecting and defending. However, it is not the whole nation, but only a certain group of people, usually voters and sympathizers of the extreme right. On the contrary, the category of THEM is supposed to represent people (but also organisations), as a rule, with an opposite view, mentality, worldview. Dichotomous thinking in the sense of US vs. THEM is thus present in expressions on various topics, but it is particularly intense in the migration discourse.

The presented analysis proves that metaphor in anti-immigration discourse does not really represent a rhetorical ornament, but acts as a semantic means through which extremists, radicals and populists express attitudes, ways of thinking, values, but also mentality. This attitude is expressed in an emotionally negative way, resulting in a sense of threat and fear among the electorate, as migrants are presented as a (dangerous and uncontrollable) force destroying the national and cultural identity of the receiving nation. Indeed, fear is considered an important motivating factor for social action, or one of the means to motivate people to participate in elections and to support this type of political party.

Sources of excerpted texts

BENČÍK, J. (2016-2020): Blog Jána Benčíka. In: *Blog Denníka N*, <<https://dennikn.sk/blog/724871/kotleba-lsns-kazdy-prostriedok-dobry>> [18. 8. 2021].

- KOLLÁR, B. (2021): *Boris Kollár rázne vystúpil proti migrácii*, 28. 4. 2021, <<https://www.youtube.com/watch?v=w1mehwciWNE>> [23. 8. 2021].
- KOTLEBOVCI – ESNS (2016-2020): *Webový portál ESNS*, <<http://www.naseslovensko.net>> [30. 8. 2020].
- STRETENÁ EURÓPA (2019): *Imigranti obsadzujú Európu*, <<http://www.stratenaeuropa.sk/?fbclid=IwAR2xoaXuYaEPfaqm-VUc-0t-VS8id8ph7NnQiyYKmH8aj8iDqm6-22EPHUNI>> [1. 9. 2021].

References

- ANDROVIČOVÁ, J. (2015): Sekuritizácia migrantov na Slovensku – analýza diskurzu. *Sociológia*, 47(4): 319-339.
- BEIN, A. (1965): „Der jüdische Parasit“. Bemerkungen zur Semantik der Judenfrage. *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte*, 13(2): 121-149.
- BÖKE, K.; JUNG, M.; NIEHR, T.; WENGELER, M. (2000): Vergleichende Diskurslinguistik. Überlegungen zur Analyse national heterogener Textkorpora. In: NIEHR, T.; BÖKE, K. (eds.): *Einwanderungsdiskurse Vergleichende diskurslinguistische Studien*. Wiesbaden: Springer Fachmedien, pp. 11-36.
- CINGEROVÁ, N.; DULEBOVÁ, I. (2019): *Jazyk a konflikt. My a tí druhí v ruskom verejnom diskurze*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- DEMČIŠÁK, J. (2020): Komunikácia prostredníctvom politickej karikatúry na príklade strany FPÖ. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie V*. Bratislava: EKONÓM, pp. 39-50.
- DULEBOVÁ, I. (2010): Svetová kríza a metofora v ruskom a slovenskom politickom diskurze. *Nová filologická revue*, 2(4): 66-75.
- FRAŠTIKOVÁ, S. (2020): Difference as the Source of Polarization among Right-Wing Populist Parties. In: *The Kyoto Conference on Arts, Media & Culture 2020*. Nagoya: The International Academic Forum, pp. 71-85.
- GIESEL, S. (2019): *NS-Vergleiche und NS-Metaphern: korpuslinguistische Perspektiven auf konzeptuelle, strukturelle und funktionale Charakteristika*. Berlin: De Gruyter
- KALLIOKOSKI, J. (1996): Metaphern im politischen Diskurs. Beispiele aus einem Politischen Skandal aus dem Finnland der 80er Jahre. *Folia Scandinavica Posnanensia*, 3: 201-211.
- LAKOFF, G.; JOHNSON, M. (1980): *Metaphors. We Live By*. Chicago, London: The University of Chicago Press.

- LIEBERT, W. A. (2008): Metaphernforschung. In: FIX, U.; GARDT, A.; KNAPE, J. (eds.): *Rhetorik und Stilistik. Ein internationales Handbuch historischer und systematischer Forschung*. Band 1. Berlin, New York: Walter de Gruyter, pp. 743-757.
- MERTO VÁ, N. (2018): K problematike dynamiky metaforických systémov v politickom diskurze. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie III*. Bratislava: EKONÓM, pp. 40-50.
- MICSINAI O VÁ, A. (2015): Metafora a myslenie. *Studia Philosophica*, 62(2): 45-54.
- MIO, J. S. (1997): Metaphor & Politics. *Metaphor & Symbol*, 12(2): 113-133. https://doi.org/10.1207/s15327868ms1202_2.
- MOCKOVÁ, N. (2019): Voda v španielskej a slovenskej frazeológii: problematika prekladu. *Lingua et vita*, 8(15): 26-39.
- ORGOŇOVÁ, O.; BOHUNICKÁ, A. (2016): Imigrácia ako predmet xenoslovakistiky a kritickej analýzy diskurzu na Slovensku. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, pp. 79-93.
- ÖTSCH, W.; HORACZEK, N. (2017): *Populismus für Anfänger. Anleitung zur Volksverführung*. Frankfurt am Main: Westend.
- PAVLÍKOVÁ, Ž. (2020): The Concept of Metaphor in Political Speeches (Metaphors in the Electoral Speeches of Donald Trump and Joe Biden in the 2020 Presidential Elections). In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie V*. Bratislava: EKONÓM, pp. 313-321.
- PETERSSON, B.; KAINZ, L. (2017): Migration in the Media Metaphors in Swedish and German News Coverage. *Nordeuropa Forum-Zeitschrift für Kulturstudien*, 19: 38-65. <https://doi.org/10.18452/18469>.
- SMOLÍK, J. (2013): Krajně pravicové politické strany v zemích V4: historie a současnost. *Sociológia*, 45(4): 385-410.
- SCHMITZ-BERNING, C. (1988): *Vokabular des Nationalsozialismus*. Berlin: de Gruyter.
- SPIŠIAKOVÁ, M. (2017): Obraznosť v jazyku politikov a v jazyku o politike. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie II*. Bratislava: EKONÓM, pp. 171-181.
- STRADIOTOVÁ, E. (2017): Utečenci, migranti a migračná kríza v Európskej únii. In: CIBUĽA, A; KLENKA, M.; VLKOVÁ, E. (eds.): *Medzinárodné vzťahy 2017: Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*. Bratislava: EKONÓM, pp. 920-929.
- ŠTEFANČÍK, R. (2020): Metafora vojny v jazyku politiky. *Lingua et vita*, 9(1): 59-69.

ŠTEFANČÍK, R.; STRADIOTOVÁ, E. (2021): The Concept of Nation in the Language of the Slovak Right-Wing Extremists. *Journal of Comparative Politics*, 14(2): 17-33.

TAYLOR, Ch. (2021): Metaphors of migration over time. *Discourse & Society*, 32(4): 463-481. <https://doi.org/10.1177/0957926521992156>.

This research was carried out within the project VEGA 1/0344/20 *The language of right-wing extremism. A View of Political Linguistics*.

Contact:

doc. PhDr. Radoslav Štefančík, MPol., Ph.D.

Katedra interkultúrnej komunikácie Department of Intercultural Communication
Fakulta aplikovaných jazykov Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave University of Economics Bratislava
Slovakia

E-mail Address: radoslav.stefancik@euba.sk

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6042-2668>

prof. PhDr. Ján Lid'ák, CSc.

Katedra politológie Department of Political Science
Filozofická fakulta Faculty of Arts
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika University of Pavol Jozef Šafárik in
v Košiciach Košice

E-mail Address: jan.lidak@upjs.sk

Angličtina ako lingua franca v Európskej únii po brexite

Lucia Šukolová

Abstract

English as a Lingua Franca in the European Union after Brexit. *The paper focuses on the position of the English language and its importance in the world and in the European Union after Brexit. The aim is not to predict the sustainability of English language dominance in the EU after Brexit, but to point out some of the facts and reasons that make English in the world and in the EU lingua franca. The 21st century is characterized by global communication. The world has become an interconnected global system that requires a shared means of communication. English meets the need for a global lingua franca. However, once a language is adopted by new communities, they will adapt it to their specific needs. As a result, English is changing. It is mostly caused by its non-native speakers. An example is Euro-English or European English used in the EU.*

Keywords: European Union, English, lingua franca, foreign language.

Kľúčové slová: Európska únia, angličtina, lingua franca, cudzí jazyk.

Úvod

Hoci Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska (ďalej len Spojené kráľovstvo) definitívne opustilo Európsku úniu (EÚ), ukazuje sa, že možnosť nahradenia anglického jazyka, najmä v krátkodobom horizonte, je nereálna. Je dôležité si uvedomiť, že anglický jazyk v EÚ ostal, jednak ako jeden z troch pracovných jazykov Európskej komisie (EK) a tiež ako najčastejšie používaný jazyk na interné alebo medziinštitucionálne diskusie a komunikáciu. Anglický jazyk v EÚ zostane aj v najbližšej budúcnosti, najmä kvôli jazykovej nepripravenosti na zmenu samotných europoslancov, euroúradníkov a aj samotných občanov členských krajín EÚ. Väčšina z nich, okrem svojho materinského jazyka, ovláda ako druhý jazyk (prvý cudzí jazyk) práve anglický jazyk (Šukolová 2019).

V EÚ dlhodobo absentuje koncepcia jednotnej jazykovej politiky. Ovláda ju model multilingválnosti, ktorej pravidlá nie sú presne vymedzené. Model,

ktorý sa zatiaľ presadzuje je finančne, aj kapacitne náročný. Je to model multilingválny, s odporúčaním realizovať trilingválnosť (materinský jazyk + 2 cudzie jazyky).

EÚ chápe multilingválnosť nielen ako schopnosť jedinca rozprávať viacerými jazykmi, ale aj ako koexistenciu navzájom rozdielnych jazykov na jednom geografickom území. V článku sa pod multilingválnosťou rozumie schopnosť jedinca komunikovať viacerými jazykmi. Multilingválnosť patrí do portfólia eurokomisára zodpovedného za vzdelávanie. Slovenský eurokomisár, Ján Figel' (2004-2009), bol prvý eurokomisár, ktorý mal explicitne multilingválnosť uvedenú aj v portfóliu (Commissioner for Education, Training, Culture and Multilingualism). V roku 2007 bola multilingválnosť vyčlenená ako samostatná agenda, ktorú dostal do správy rumunský eurokomisár Leonard Orban (2007 - 2010). Z politického hľadiska bola agenda zameraná na podporu učenia sa cudzích jazykov, konkrétne materinského jazyka jednotlivca a ďalších cudzích jazykov, ako prostriedku mobility a konkurencieschopnosti jednotlivcov a firiem. V súčasnosti agenda patrí opäť pod eurokomisárku zodpovednú za vzdelávanie, je ňou Marija Gabrielová (2019-2024), zodpovedná za Inovácie, výskum, kultúru, vzdelávanie a mládež.

Európskej multilingválnosti sa venuje aj Európska federácia národných jazykových inštitúcií (The European Federation of National Institutions for Language, EFNIL). Predstavuje spoločenstvo centrálnych inštitúcií pre úradné jazyky. Členským štátom poskytuje fórum pre výmenu informácií o používaní jazyka a jazykovej politike v Európskej únii. Okrem toho federácia podporuje štúdium oficiálnych európskych jazykov a koordinovaný prístup k výučbe materinského a cudzieho jazyka ako prostriedku podpory jazykovej a kultúrnej rozmanitosti v rámci Európskej únie. Aktualizovaná verzia dokumentu EFNIL Constitution je z roku 2016. Je koncipovaná v anglickom a nemeckom jazyku. Dokument doposiaľ prijalo 31 krajín Európy, vrátane Slovenska.

Anglický jazyk ako lingua franca

Geopolitika výrazne ovplyvňuje národy a štáty sveta, ale aj ich jazyky. Anglofónne krajiny ako Spojené štáty americké (USA) alebo Spojené kráľovstvo dominujú svetovej ekonomike a táto skutočnosť sa odráža i v jazykovej politike. Je to aj jedna z príčin, prečo angličtina v súčasnosti funguje ako globálny jazyk, novodobá lingua franca (ELF) v svetovej globálnej komunikácii. Využívanie anglického jazyka ako lingua franca sa dá chápať ako akékoľvek používanie angličtiny medzi komunikujúcimi, pre ktorých je angličtina komunikačným prostriedkom. Komunikujúci jedinca v praktickom jazykovom

prejave naďalej používajú hodnotové systémy a zvyklosti materinského jazyka a správania (Tito 2006). V lingvistike sa diferencuje medzi štúdiom anglického jazyka ako cudzieho jazyka (EFL – English as a Foreign Language) na komunikáciu s hovoriacimi pre ktorých je angličtina materinským jazykom a medzi štúdiom a používaním angličtiny ako lingua franca – dorozumievací jazyk (ELF – English as a Lingua Franca) na komunikáciu s hovoriacimi, ktorých materinským jazykom je iný jazyk ako angličtina (Jesenská 2018). Funkčne je ELF definovaná tým, že sa používa v medzikultúrnej komunikácii, a nie formálne, odkazom na normy rodených hovorcov, zatiaľ čo angličtina ako druhý alebo cudzí jazyk sa zameriava na splnenie noriem rodených hovorcov a vyzdvihuje kultúrne aspekty rodených hovorcov (Seidlerhofer 2011).

Hoci v histórii ľudstva plnili funkciu lingua franca rôzne jazyky už stáročia, používanie angličtiny ako lingua franca je novým fenoménom, čo sa týka rozsahu používania v hovorenej, písomnej a počítačom sprostredkovej komunikácii. Výskum ELF sa zameriava na pragmatiku variet, ktorá sa prejavuje variabilným využívaním zdrojov angličtiny na celý rad globalizovaných účelov ako sú medzinárodné kultúrne a športové podujatia, formálne a neformálne stretnutia, obchodné transakcie, doprava, medzinárodná multilaterálna diplomacia alebo riešenie konfliktov.

Angličtina má v porovnaní s ostatnými svetovými jazykmi (napr. francúzštinou alebo španielčinou) veľkú výhodu a tou je jednoduchosť jej gramatiky. Napr. anglický jazyk má prirodzené rody, rozdiely medzi jednotlivými časmi sú veľmi malé a slovesá majú len neurčitý rod (Ondrejová 2019). Ďalšou výhodou angličtiny je jej schopnosť požičiavať si lexikálne jednotky z rôznych iných jazykov. V jej lexike dominuje románska. Slová starofrancúzskeho, latinského alebo gréckeho pôvodu tvoria veľkú časť anglickej slovnej zásoby. Angličtina si požičala slová z viac ako 300 jazykov. Táto otvorenosť voči iným jazykovým vplyvom prispela ku globálnej dominancii angličtiny (Crystal 2010).

Odhaduje sa, že vo svete považuje angličtinu za svoj materinský jazyk takmer 400 miliónov ľudí a ďalších takmer 300 miliónov ľudí ju používa ako svoj druhý jazyk. Ďalšie milióny ľudí používajú angličtinu v cestovnom ruchu, v medzinárodných akademických programoch a inštitúciách a v mnohých ďalších oblastiach, kde sa angličtina používa ako lingua franca (ELF). Od 50. rokov 20. storočia sa používanie angličtiny vo svete neustále zvyšuje a tento proces stále pokračuje. Z tohto hľadiska je angličtina najpoužívanejším jazykom na svete (Krupa, Genzor 1996).

Britská varieta angličtiny, ktorá sa používa v Spojenom kráľovstve a štátoch Commonwealthu, napr. v Kanade, Austrálii, Novom Zélande, Južnej Afrike ale aj v Indii, sa zvykne označovať ako medzinárodná, aby sa odlišila

od americkej variety angličtiny. „V súčasnosti americká angličtina získava vo svete komunikačno-kognitívnu prevahu“ (Jesenská 2018:56). Naopak britská varieta je oficiálnym jazykom pre také organizácie ako napr. OSN, UNESCO, UNICEF, WTO, WHO, OPEC, Interpol, Amnesty International a EÚ. Z tejto variety sa vychádza aj pri testovaní jazykových zručností a kompetencií pomocou Medzinárodného testovacieho systému anglického jazyka (International English Language Testing System). Americkou varietou sú písané dokumenty v USA, americkej vlády, Medzinárodného menového fondu (IMF), Svetovej banky a podobne. Angličtina je aj jazykom vedy. 80% periodík uvedených v Scopuse, jednej z dominantných svetových databáz vedeckých textov, citátov a abstraktov, je písaných v anglickom jazyku. Angličtina sa využíva aj v navigácii a letectve. Je jazykom mediálnych spoločností vysielajúcich celosvetovo ako aj jazykom internetu a sociálnych sietí (facebook, instagram, twitter a pod.). V súčasnosti anglická lexika preniká do iných jazykov nielen prostredníctvom vedy, kultúry a športu, ale aj prostredníctvom internetu a informačných technológií. Komunikácia na sociálnych sieťach je veľmi populárna a pod silným anglickým vplyvom (Šnídl 2017).

Anglický jazyk ako lingua franca v Európskej únii

Rozhodnutie EÚ pri jej vzniku udeliť všetkým úradným jazykom svojich členských štátov štatút úradného jazyka EÚ (nariadenie č. 1/58, ktoré je pravidelne aktualizované po každom rozšírení) viedlo k intenzívnej diskusii o nákladoch, výhodách a nevýhodách. Diskusia sa vyznačovala relatívne vysokou rozmanitosťou prístupov aplikovaných lingvistov (Ammon 2006; Romain 2013), translatológov (Tosi 2013), politológov (Barbier 2013), ale aj napr. politických filozofov (Van Parijs 2011).

V Európskom parlamente (EP) sú všetky úradné jazyky rovnako dôležité, parlamentné dokumenty sú uverejnené vo všetkých úradných jazykoch EÚ a poslanci EP majú právo hovoriť a písať v úradnom jazyku podľa svojej voľby. Vychádza sa z predpokladu, že poslanec EP dostal dôveru obyvateľov svojej krajiny, aby zastupoval záujmy občanov, ktorí mu odovzdali svoj hlas, a nie na základe svojej znalosti cudzích jazykov. Takto sa aspoň formálne zabezpečuje, aby sa mohol každý občan EÚ stať členom EP, alebo mohol sledovať prácu EP a mať k nej prístup. Táto rovnoprávnosť jazykov je však len iluzórna. Európska komisia (EK) používa tri pracovné jazyky (anglický, francúzsky a nemecký) a mnohé inštitúcie EÚ využívajú pre komunikáciu len anglický jazyk, ktorý má komunikačnú dominanciu medzi poslancami EP aj

po brexite. Do roku 1989 bol francúzsky jazyk komunikačným jazykom inštitúcií v EÚ, napriek skutočnosti, že v roku 1973 do EÚ vstúpili Spojené kráľovstvo a Írsko. Samotní predstavitelia Spojeného kráľovstva a Írska neboli dosť početní, aby zmenili jazykový režim (Šukolová 2019).

Rozšírenia EÚ od roku 1995 výrazne presunuli v Bruseli váhu z francúzštiny na angličtinu. Zatiaľ neexistuje konsenzus pre návrat k francúzštine, ešte menej pre prechod na nemčinu. Zmene nepraje ani súčasné nastavenie národných jazykových vzdelávacích systémov v jednotlivých členských štátoch EÚ, lebo vo väčšine týchto krajín je jazykové vzdelávanie nastavené na anglický jazyk ako prvý cudzí jazyk a to nezmenil ani brexit.

EÚ sa vydala cestou multilingválnosti a v súčasnosti neplánuje znížiť počet úradných jazykov. Komplikovanú jazykovú situáciu by bolo možné riešiť uznaním jedného úradného jazyka, ktorým by mohol byť anglický, prípadne európska varianta anglického jazyka. Tento pragmatický prístup však naráža na množstvo odporcov v samotnej EÚ. Globalizácia, internacionalizácia a informatizácia by mohli negatívne ovplyvniť kultúru v národných štátoch a národy Európy si chcú zachovať svoju národnú identitu, kultúru a jazyk aj v EÚ a bránia sa federalizácii EÚ a zúženiu počtu jazykov. Význam jazyka ovplyvňovala v minulosti (15. až 19. storočie) napr. kolonizácia, čo pomohlo aj angličtine dostať sa na prvé miesto v globálnom merítku. Dnes sa musí angličtina posudzovať nielen podľa počtu užívateľov využívajúcich ju na komunikáciu, ale aj vplyvu, ktorý má na používateľov iných jazykov a podľa vplyvu na ich jazyk a kultúru. Anglický jazyk, najmä americká varieta, v súčasnosti silne ovplyvňuje všetky európske jazyky. Je to proces, na ktorý sa nedá pozerať len negatívne, ale aj ako na jeden zo spôsobov obohacovania domácej slovnice. Pre preberanie anglicizmov napr. do slovenského jazyka existujú rôzne extralingvistické a intralingvistické príčiny. Medzi extralingvistické patrí nielen geografická proximita, ale v dnešnej dobe najmä spoločenské zmeny, akými boli napr. pre Slovensko vstup do EÚ a NATO, ale aj výrazna orientácia súčasnej vedy na anglický jazyk. Všetky významné publikácie z oblasti vedy a informačných technológií sú v anglickom jazyku. Medzi intralingvistické príčiny patria napr. absencia pomenovania alebo jednoslovného pomenovania javu v slovenskom jazyku, napr. leasing (prenájom s následným prechodom do vlastníctva), marketing, brainstorming (kreatívna metóda riešenia problémov založená na skupinovom riešení, ktorá má uľahčiť generovanie kreatívnej stratégie), workshop, web, a pod. Iným dôvodom môže byť komunikačno-pragmatické hľadisko, vyhnutie sa negatívnej konotácii, potreba neutrálnejšieho výrazu alebo diferenciacia a špecifikácia typu, namiesto slova vodca použitie označení líder, frontman, tímlíder a pod.

Cudzie slová, napr. anglicizmy použité v niekoľkých nepríbuzných svetových, jazykoch, môžeme označiť za internacionalizmy, resp. v prípade anglicizmov za internacionalizmy aglosaského pôvodu (Horecký, Buzássyová, Bosák a kol. 1989). Charakteristickými črtami súčasných internacionalizmov anglosaského pôvodu je: progresivita, aktuálnosť, dynamika, výstižnosť, monosylabizácia (PC - počítač), nociónálnosť a odbornosť (computer network). Medzi frekventované anglicizmy patria napr. blog, boom, hacker, imidž, server, tenis, tínedžer, tím, trénovať, weekend/víkend alebo lexikálne jednotky končiace sa fermantom -ing, ako napr. dumping, míting, tréning, brífing, kemping/camping alebo okazionálne anglicizmy ako factoring, webhosting, team spirit. Mnohé termíny sa viažu na anglické lexikálne jednotky, ktoré nemajú slovenský pendant, ako napr. internet, casting, klon, wellness, spam, chat, čip, softvér, hardvér, last minute, first minute alebo klíring.

Aj pre obyvateľov EÚ a Európy platí, ak komunikujú anglicky, či sa rozprávajú s rodeným alebo nerodeným Angličanom je dôležitejšie, aby partner s ktorým komunikujú pochopil obsah komunikácie ako to, aby hovoril dokonalou angličtinou. Dá sa povedať, že aj pri ELFE ide o istú pragmaticky zredukovanú formu angličtiny, ktorú používajú hovoriaci, pre ktorých je angličtina druhým, resp. cudzím jazykom a žijú v niektorom z členských štátov EÚ. Je to komunikačný jazyk EÚ, európskych inštitúcií a agentúr.

Euro-angličtina

V EÚ sa už dlhé roky vytvára a používa istá varieta angličtiny, euro-angličtina/európska angličtina/eurospeak. Euro-angličtina je rozvíjajúcou sa variétou anglického jazyka, používajú ju hovoriaci v EÚ, ktorých materinským jazykom nie je angličtina. Ide o nový druh špecializovaného jazyka. Definuje sa ako sústava špecializovaných terminologických jednotiek, ktoré používajú najmä euro-úradníci, teda zamestnanci európskych inštitúcií, agentúr a asociácií ako svoj profesionálny slang (žargón). Terminológia euro-angličtiny sa vzťahuje najmä na oblasti legislatívy, ekonomiky a vytvára slovník pojmov, súvisiacich s projektami schválenými Európskou komisiou (EK) (Gnutzmann, Jakisch, Rabe 2015).

Mnohí eurokrati a proeurópski orientovaní jednotlivci nepovažujú euro-angličtinu za čirý žargón. Tvrdia, že ide o istý druh európskeho hybridného jazyka, hybridnej angličtiny, ktorý zohráva relevantnú úlohu, keď na európskom projekte súčasne pracujú participanti z rôznych európskych krajín a kultúr, ktorých materinské jazyky sú rôzne. Niektorí sa domnievajú, že vďaka eurojazyku by odpadla potreba prekladov. Je však potrebné uviesť, že

tzv. euroslová často nenesú žiadny význam, sú sémanticky vágne až prázdne (Jesenská 2007).

V euro-angličtine je možné nájsť samostatnú skupinu slov produkovanú formantom euro-, napr.: eurokomisár, eurozóna, europoslanec, eurošek, eurofil, euroskeptik, eurocentrik, europeizmus, eurocent, eurofond, euroregión, eurokracia, eurokrat a pod. Eurokrat je v podstate blend vytvorený zo slov európsky a byrokrat, označuje obyvateľa EÚ, pracujúceho v európskych inštitúciách, niekedy aj s negatívnou konotáciou. Eurokracia (vláda zjednotenej Európy) je blend vytvorený zo slov Európa a vláda, obdoba slova demokracia (z gr. *démos* – ľud a *kratiá* – vláda).

Záver

Zámerom článku bolo poukázať na niektoré skutočnosti a dôvody, ktoré robia z angličtiny v EÚ *lingua franca*. Tieto vplyvy sú jednak celosvetové, jednak európske. Občan EÚ pre svoj sociálny život a pracovné uplatnenie, či už v EÚ alebo vo svete, stále viac využíva angličtinu a šanca, že by sa to zmenilo v blízkej budúcnosti je dosť malá. Aj do národných jazykov členských štátov EÚ preniká čoraz viac anglicizmov alebo anglikanizovaných internacionalizmov.

Dnešná *lingua franca* v Európe je angličtina. Zaujala miesto, ktoré v európskom priestore patrilo v minulosti latinčine. Keďže ELFE je pragmaticky zredukovaná varieta anglického jazyka, slúžiaca najmä na komunikáciu obyvateľov členských krajín EÚ a pre aktivity EK, obsahuje neologizmy, úzko špecializovanú lexiku, ktorá je charakteristická najmä pre rôzne eurodokumenty a projekty.

Ukazuje sa, že je irelevantné polemizovať, či angličtina je *lingua franca* a má vplyv na ostatné národné jazyky sveta a členských krajín EÚ, lebo ten vplyv tu je. Tento vplyv však nezávisí iba na angličtine. Zodpovední sú samotní používatelia preberajúceho jazyka, ktorí anglicizmy akceptujú, tolerujú a adaptujú. Dá sa povedať, že angličtina neohrozuje národné jazyky, v istom rozsahu obohacuje ich lexikálnu a stylistickú jazykovú rovinu. Oveľa viac národné jazyky ohrozuje nedostatočná kultúra jazykového prejavu.

Môžeme zhrnúť, že je legitímne pýtať sa, do akej miery *lingua franca* ovplyvňuje národný jazyk a je prirodzené, že ochrancovia národných jazykov sledujú, často s nevoľou, globalizačné vplyvy a tendencie, ktoré angličtina ako *lingua franca* má. Je však na rozhodnutí samotných používateľov angličtiny ako cudzieho jazyka, či angličtinu budú využívať a pristupovať k nej pragmaticky, či už zo socio-ekonomických, politických, kultúrnych, vedecko-výskumných dôvodov, alebo ako sledovatelia populárnej filmovej

a hudobnej produkcie, alebo ako užívatelia elektronickej komunikácie a sociálnych sietí, alebo ako ľudia, ktorí musia vzájomne komunikovať v multilingválnej Európskej únii.

Literatúra

- AMMON, U. (2006): Language conflicts in the European Union. On finding a politically acceptable and practicable solution for EU institutions that satisfies diverging interests. In: *International Journal of Applied Linguistics*, 16: 319-338. <https://doi.org/10.1111/j.1473-4192.2006.00121.x>.
- BARBIER, J., C. (2013): *The Road to Social Europe: A Contemporary Approach to Political Cultures and Diversity in Europe*. London: Routledge.
- CRYSTAL, D. (2010): *English as a Global Language*. Second Edition Cambridge: Cambridge University Press.
- GNUTZMANN, C.; JAKISCH, J.; RABE, F. (2015): Communicating across Europe. What German students think about multilingualism, language norms and English as a lingua franca. In: LINN, A.; BERMEL, N.; FERGUSON, G. (eds.): *Attitudes towards English in Europe*. Berlin, München, Boston: De Gruyter Mouton, 1: 165-192. <https://doi.org/10.1515/9781614515517-009>.
- HORECKÝ, J.; BUZÁSSYOVÁ, K.; BOSÁK, J. a kol. (1989): *Dynamika slovnnej zásoby súčasnej slovenčiny*. Bratislava: Veda.
- JESENSKÁ, P. (2018): *Jazyková politika a jazyková situácia v EÚ s ohľadom na angličtinu ako jazyk lingua franca*. Banská Bystrica: Belianum.
- JESENSKÁ, P. (2007): Eurospeak a ELF – English as a Current Global Lingua Franca. *Topics: In Linguistics: Politeness and Interaction*, 1(1): 62-67.
- KRUPA, V.; GENZOR, J. (1996): *Jazyky sveta v priestore a čase*. Bratislava: Veda.
- ONDREJOVÁ, Z. (2019): Anglický jazyk v súčasnom geopolitickom kontexte (Pozícia angličtiny v podmienkach Slovenska). In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie IV*. Bratislava: Ekonóm, s. 567-573.
- ROMAINE, S. (2013): Politics and policies of promoting multilingualism in the European Union. In: *Language Policy*, 12: 115-137. <https://doi.org/10.1007/s10993-013-9277-8>.
- SEIDLHOFER, B. (2011): *Understanding English as Lingua Franca*. Oxford: Oxford University Press.
- ŠNÍDL, F. (2006): *Pravda a lož na Facebooku*. Bratislava: N Press, s. r.o.

- ŠUKOLOVÁ, L. (2019): Súčasná jazyková situácia v Európskej únii. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzi lingvistiky a politológie IV*. Bratislava: EKONÓM, s. 574-583.
- TITO, Ľ (2006): Medzinárodná komunikácia ako jazyk politiky, <http://www.agris.cz/Content/files/main_files/61/139362/tito.pdf> [31. 8. 2021]
- TOSI, A. (2013): Translation as a test of language vitality. *The International Journal of Applied Linguistics*, 23(1): 1-14. <https://doi.org/10.1111/ijal.12016>.
- VAN PARIJS, P. (2011): *Linguistic justice for Europe and for the World*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:osobl/9780199208876.001.0001>.

Kontakt:

PhDr. Lucia Šukolová, Ph.D.

Katedra nemeckého jazyka	Department of German Language
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava
E-mail Address: lucia.sukolova@euba.sk	

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3560-4045>

Jazykový obraz osobnosti J. V. Stalina na materiáli sovietskych novín Izvestia z roku 1945¹

Gabriela Turisová

Abstract

Linguistic Image of J. V. Stalin on the Material of the Soviet Newspaper Izvestia from 1945. *Language serves not only as a carrier of meaning and a means of communication, but mainly as a linguistic and cultural phenomenon. The study examines and analyzes the precedent name of Stalin, which speaks about the mentioned linguistic values on the basis of acquired linguistic, historical and cognitive knowledge. We pay attention to stable lexical units that have played and continue to play an important ideological role in Soviet media discourse. Our goal is to find out what positive ideological lexical resources were presented in the Soviet newspaper Izvestia by the precedent name Stalin after World War II, when the cult of Stalin was perceived most positively in society. Collected lexical units from the Soviet newspaper Izvestia confirm the positive ideological perception of Stalin on the basis of created metaphors and paraphrases with emotional-positive semantics, which developed and reinforced the positive perception and promotion of the cult of Stalin's personality.*

Keywords: language identity, Stalin, precedent name, soviet newspapers Izvestia, cult of personality, ideology.

Kľúčové slová: jazyková osobnosť, Stalin, precedentné meno, sovietske noviny Izvestia, kult osobnosti, ideológia.

Úvod

V súčasných interdisciplinárnych výskumoch sa stále viac zdôrazňuje, že jazyk neslúži len ako nositeľ významu a prostriedok komunikácie, ale hlav-

¹ „This contribution is the result of the project implementation VEGA № 1/0285/19 Analysis, typology and interpretation of contemporary Russian language personality (Lexikon - thesaurus - pragmatikon) supported by Scientific Grant Agency of the Ministry of Education, Science, Research and Sport of the Slovak Republic and Slova”

ne ako lingvokultúrny fenomén. V politickom diskurze nájdeme niekoľko kľúčových postáv svetových dejín, ktoré disponujú lingvokultúrnym kódom na základe získaných tzv. fónových vedomostí. Jednou z takýchto politických postáv je bezpochyby aj J. V. Stalin.

Josif Vissarionovič Stalin (1878 – 1953), vlastným menom Džugašvili, bol a naďalej v súčasnosti ostáva jednou z kľúčových politických lídrov 20. storočia. Jeho pôsobenie do dnešných dní vyvoláva množstvo mýtov a sporov. Média, predovšetkým tlač, vo formovaní názorov ľudstva zohrávali a naďalej i zohrávajú veľmi významnú úlohu. V sovietskych, postsovietskych i ruských médiách sa pomerne často stretávame s precedentným menom Stalin, ktorého hodnotová škála je veľmi bohatá a rôznorodá. Stalin bol, a v súčasnosti aj ostáva, jedným z najsilnejších a najvalentnejších precedentných javov v sovietskom, postsovietskom i súčasnom ruskom mediálnom i politickom diskurze. Lingvokulturologické pozadie sovietskej éry sa výrazne rozšírilo za celé pôsobenie Stalina. Vznikali mnohé ustálené a okridlené lexikálne jednotky, ktoré u širokej verejnosti do dnešných dní vzbudzujú bohaté konotácie podľa aktuálneho nastavenia spoločnosti. Cieľom štúdie je poukázať na konkrétne lexikálne prostriedky vyjadrujúce a približujúce vzťah k Stalinovi v čase jeho najaktívnejšieho pôsobenia, t. j. v roku 1945, po ukončení 2. svetovej vojny. Štúdia skúma a analyzuje jazykový obraz osobnosti J. V. Stalina na základe získaných jazykových, historických, kognitívnych a spoločenských vedomostí na materiáli dobovej tlače Izvestia. V centre nášho záujmu sú lexikálne jednotky, ktoré zohrávali významnú ideologickú úlohu v sovietskom mediálnom i politickom diskurze. Primárnym cieľom štúdie je zistiť akými pozitívnymi, prípadne negatívnymi, ideologickými lexikálnymi prostriedkami bol v sovietskych novinách Izvestia prezentovaný jazykový obraz osobnosti Stalina po 2. svetovej vojne, kedy bol kult osobnosti Stalina v spoločnosti vnímaný najpozitívnejšie. V úvode vyjadrujeme konštatovanie, že zozbierané lexikálne jednotky zo sovietskych novín Izvestia budú prezentovať prevažne pozitívne ideologické vnímanie Stalina na základe vytvorených metafor a parafráz s pozitívno-emocionálnou sémantikou. Prezentovaný jazykový obraz osobnosti Stalina rozvíjal, upevňoval a vyzdvihoval vytvorený kult osobnosti vodcu Sovietskeho zväzu.

Úvod do problematiky precedentnosti

Precedentné fenomény ako súčasť lingvokulturologie sa v ruskej lingvistike začali skúmať na konci minulého storočia. Za precedentnými fenoménmi možno odhaliť veľmi bohaté etnoreálie, ktoré sú oblasťou výskumu kogni-

tívnej lingvistiky a lingvokulturológie. Sú to charakteristické jednotky v komunikačnom procese, ktoré fungujú na úrovni jazyka, vedomia a celkových všeobecných znalostí danej kultúry. V posledných rokoch sa tejto problematike začalo venovať oveľa viac pozornosti ako v minulosti, aj preto, že precedentné fenomény v sebe zahŕňajú okrem jazykových poznatkov aj historické, lingvokultúrne s spoločenské, ktoré vypovedajú o okolitom svete a ich hodnotách.

Jedným z prvých sa začal problematikou precedentnosti zaoberať ruský lingvista J. N. Karaulov, ktorý zaviedol na VII. Medzinárodnom kongrese učiteľov ruského jazyka a literatúry v roku 1986 pojem precedentný text. Nosnou ideou Karaulovej práce *Russkij jazyk i jazykovaja ličnost'* (Ruský jazyk a jazyková osobnosť, 1987, 2010), v ktorej analyzuje pojem jazyková osobnosť ako neopakovateľnosť individuality v komunikačnom procese, sa rozširuje pojem jazykový obraz sveta a pre ruskú jazykovedu je zrejme najaktuálnejší jeho termín precedentný text. J. N. Karaulov označil precedentné texty za významné texty z poznávacieho a emocionálneho hľadiska, ktoré majú nadosobný charakter a sú všeobecne známe širokému okoliu, napr. názvy literárnych diel, mená literárnych postáv, citáty z diel a podobne (2010: 216). Precedentné texty a precedentné mená v sebe zahŕňajú okrem jazykových poznatkov aj historické, spoločenské, jazykové a kultúrne, ktoré vypovedajú o okolitom svete. Podľa D. B. Gudkova predstavuje precedentné meno individuálne meno spojené s dobre známym textom, napr. Oblomov alebo situáciou, napr. Ivan Susanin a meno, ktoré sa stalo symbolom a poukazuje na určité vlastnosti, napr. Lomonosov (2003: 108). E. A. Nachimova zdôrazňuje a dopĺňa, že precedentné mená sú široko známe vlastné mená, ktoré sa v texte používajú nielen na označenie človeka, situácie, mesta, organizácie, ale hlavne ako kultúrny znak a symbol, ktorý obsahuje určité znaky a vlastnosti. (2007: 34). K. Hrčková vo svojich výskumoch taktiež uvádza, že „precedentné antroponymum nie je len známe meno, ktoré sa v texte využíva na označenie konkrétneho človeka – ide hlavne o označenie kultúrneho znaku, symbolu určitých vlastností, udalostí, osudov, t. j. funguje ako mentálno-verbálna jednotka, ktorá slúži na konceptualizáciu, kategorizáciu a hodnotenie skutočnosti“ (Hrčková 2016: 69).

Precedentné mená teda obsahujú vedomosti založené nielen na poznaní jazyka, ale predovšetkým kultúrneho, historického a spoločenského pozadia spoločnosti určitého národa, pričom obsahujú určité špecifické znaky, symboly a vlastnosti. Možno konštatovať, že v ruskom politickom i mediálnom diskurze prevláda tendencia precedentných mien literárneho, historického a politického pôvodu. I. Dulebová v tejto súvislosti uvádza, že „pri používaní precedentných fenoménov v politickom diskurze ide o zdôraznenie kulturologických, historických a literárnych vedomostí adresáta“ (Dulebová 2015:

95-96). Podľa jej názoru sa pomocou precedentných fenoménov v politickom diskurze dá pochopiť ako sa modelujú kultúrne hodnoty a politické názory, ako sa propaguje sociálny systém, aké rečové prvky jazykového vyjadrenia zostávajú za hranicami zámerných rečových stratégií komunikujúcich aktérov a mnohé iné (2015: 96).

Mená významných sovietskych politických činiteľov ostávajú naďalej súčasťou mediálneho a politického diskurzu, čoho dôkazom sú príspevky v masmédiách. Stotožňujeme sa s názorom L. Guziho, ktorý tvrdí, že „v zložitosti mediálneho priestoru, v celej jeho rozmanitosti, sa dokážu orientovať predovšetkým tie subjekty, ktoré sú s ním historicky spojené, vznikajú v ňom, kresú ho, riadia a mnohokrát s ním aj zanikajú“ (Guzi 2016: 113). Je to predovšetkým zmysel a význam samotného textu, ktorý je v pamäti jedinca prítomný, takým precedentným menom vystupuje aj nami analyzovaná jazyková osobnosť J. V. Stalina, okolo ktorého sa vytvorilo a neustále sa ešte vytvára množstvo mýtov a sporov.

Jazykový obraz Stalina v novinách Izvestia

J. V. Stalin bol jednou z neopakovateľných politických a historických postáv nielen Sovietskeho zväzu, ale i osobnosti svetového politického významu. Na jeho pôsobenie neexistuje jednostranný vyhradený pohľad. V spoločnosti sa stretávame s dvoma protikladnými názormi na osobnosť a činnosť Stalina, v negatívnom ponímaní prevláda názor, že Stalin je tyran, diktátor a despota, ktorý má na svedomí smrť miliónov ľudí a naopak, pozitívny názor mnohí zastávajú z dôvodu, že za jeho vlády sa Sovietsky zväz zmenil na prosperujúcu supervelmoc, v krajine sa nastolil poriadok, stabilita, prosperita a bol porazený fašizmus. Tlač vo formovaní názorov ľudstva zohrávala veľmi významnú a dôležitú úlohu. V predloženej štúdiu sa sústreďíme na konkrétne lexikálne jednotky vyjadrujúce a približujúce vzťah k Stalinovi v roku 1945, kedy bol J. V. Stalin vnímaný v spoločnosti najpozitívnejšie, predovšetkým v súvislosti s víťazstvom nad fašizmom.

Sovietska propaganda aktívne podporovala a rozvíjala kult Stalina. Jedným z hlavných sovietskych propagandistických novín boli okrem novín Pravda (rus. Правда) aj noviny Izvestia (rus. Известия), v ktorých sa pravidelne publikovali veľmi pozitívne ideologicky orientované články a ohlasy o Stalinovi. Po skončení 2. svetovej vojny sa Stalinovi pripisovali predovšetkým zásluhy v dosiahnutí víťazstva nad fašizmom a nastoleniu mieru. V novinách Izvestia z 9. mája 1945 sa často využívala na oslavu a hold Stalina oslavná vetná konštrukcia Да здравствует! („Nech žije!“) čo možno demonštrovať nasledujúcimi dobovými citátmi z tlače Izvestia: Да

здравствует солнце нашей победы – великий Сталин! (Nech žije slnko nášho víťazstva – veľký Stalin!), Да здравствует великий вдохновитель и организатор исторических побед советского народа наш родной и любимый СТАЛИН! (Nech žije veľký tvorca a organizátor historického víťazstva sovietskeho národa, náš rodný a milovaný STALIN!), Да здравствует родной Сталин – отец нашей победы! (Nech žije rodný Stalin – otec nášho víťazstva!) (Izvestia, 9. máj 1945, č. 107). Stalina často nazývali metaforicky slnkom Víťazstva, slnkom, ktoré svieti sovietskemu ľudu na cestu k víťazstvu a lepšej budúcnosti. Okrem toho sa mu pripisovalo aj uznanie v rámci výborných kladných organizačných schopností a vlastností čo možno ilustrovať nasledujúcim citátom: Непобедимый сталинский гений вел и привел нас к победе (Neporaziteľný génius Stalin viedol a priviedol nás k víťazstvu) (Izvestia, 9. máj 1945, č. 107: 1). V uvedenom citáte sa Stalin pozdvihuje na génia, čo bolo veľmi často prezentované v dobovej sovietskej tlači.

V novinách Izvestia sa vyskytovali početné krátke apelatívne vety, podobného typu ako, napr. Товарищу Сталину – ура! (Súdruhovi Stalinovi – hurá!), Сталин – это победа! (Stalin to je víťazstvo!), Слава великому Сталину! (Sláva veľkému Stalinovi!), Слава творцу наших побед великому Сталину! (Sláva tvorcovi nášho víťazstva veľkému Stalinovi!) a mnohé iné (Izvestia, 9. máj 1945, č. 107). Často sa tieto apelatívne ideologicky orientované označenia stávali aj titulkami novín s cieľom zaujať a výrazne pozitívne a expresívne ovplyvniť emócie recipienta.

V článku s titulným názvom Сталин привел нас к победе! (Stalin nás priviedol k víťazstvu!) zo 4. septembra 1945 sme zaznamenali niekoľko pozitívnych citátov, medzi nimi sa vyskytla aj nasledujúca metafora: Слава нашему вождю, учителю и другу великому Сталину! Его умелая рука крепко держала штурвал советского корабля. (Sláva nášmu vodcovi, učiteľovi a priateľovi veľkému Stalinovi! Jeho šikovná ruka pevne držala kormidlo sovietskej lode) (Izvestia, 4. septembra 1945, č. 208: 3). V uvedenom citáte sa Stalin metaforicky prirovnáva ku kapitánovi lode, ktorý vedie sovietsky národ do bezpečného prístavu, k víťazstvu, nastoleniu mieru, bezpečia a utópie. Ako uvádza Aruťunovová metafora „nielenže formuje predstavy o objekte, ale predurčuje aj spôsob a štýl myslenia o ňom.“ (Aruťunova 1999: 378). V tejto súvislosti N. Mertová nadväzuje a zastáva názor, že „jazykové prostriedky používané v politickej komunikácii často obsahujú prvky obraznosti a metaforu samotnú, s cieľom polemizovať a dosahovať v politickej komunikácii strategické ciele. Snáď najvýpovednejším spôsobom kognitívneho štruktúrovania, ktorý priamo zasahuje schopnosť jedinca konceptualizovať, kategorizovať a transportovať významy je metafora“ (Mertová 2017: 64-65).

Informácie v novinách *Izvestia* poukazovali aj na nový začiatok v podobe ukončenia jednej etapy, teda Veľkej Vlasteneckej vojny, ktorá v Sovietskom zväze trvala od roku 1941 do 1945. Otvára sa nová životná etapa ľudstva, život v mieri za ktorý ďakuje sovietsky národ svojmu vodcovi a učiteľovi Stalinovi: Иосиф Сталин привел нас к победе, которая открывает новую эру в жизни человечества. (Josif Stalin nás priviedol k víťazstvu, ktoré nám otvára novú etapu v živote ľudstva.). (*Izvestia*, 4. septembra, 1945, č. 208: 3).

Obraz Stalina ako hlavy štátu a ideologického symbolu zohrával veľmi dôležitú súčasť sovietskej propagandy. Po vojne bol považovaný za geniálneho vodcu a zakladateľa (гениальный полководец и создатель). Pozitívny obraz Stalina sa budoval na celom území Sovietskeho zväzu, ako uvádza Astaškin (2012: 6) okrem označení otec sa používali aj iné obdobné označenia v sovietskej tlači, napr. учитель (učiteľ), друг (priateľ), товарищ (súdrh), гений человечества (génus ľudstva), любимый ученик Ленина (milovaný žiak Lenina), гениальный полководец (geniálny vodca) a mnohé iné. Mnohé z nich sme zaznamenali aj v superlative, napr. Слава величайшему полководцу, Генералиссимусу Советского Союза И. В. Сталину! (Sláva najväčšiemu vodcovi, Generalissimovi Sovietskeho zväzu, J. V. Stalinovi!). (*Izvestia*, 4. september, č. 208: 3).

V spoločnosti prevládala názor, že vodca Stalin každého odmenil za jeho zásluhu, nastolí poriadok a obnoví spravodlivosť. Sovietska tlač veľmi aktívne publikovala ideologické prezentovanie Stalina. V sovietskej tlači sa vyzdvihovali jeho organizačné schopnosti a rozvaha v čase 2. svetovej vojny čo potvrdzuje nasledujúci citát: Мы добились полной победы благодаря мудрой политике великого Сталина. Спасибо товарищу Сталину за его мудрое руководство! (Dosiahli sme úplné víťazstvo vďaka múdrej politike veľkého Stalina. Ďakujeme súdruhu Stalinovi za jeho múdre riadenie!) (*Izvestia*, 9. máj 1945, č. 107: 4).

Vďaka a oddanosť vyjadrovali mnohé pozitívne citáty z novín obdobného charakteru, napr.: Нет слов, чтобы выразить всю глубину любви, благодарности, преданности советского народа великому вождю, полководцу и первому труженику страны, спасителю Родины, освободителю народов – товарищу Сталину. (Neexistujú také slová, ktoré by vyjadrili hlbokú lásku, vďaka, oddanosť sovietskeho národa veľkému vodcovi a prvému pracujúcemu človeku, spasiteľovi Vlasti, osloboditeľovi národa – súdruhu Stalinovi). (*Izvestia*, 9. mája 1945, č. 107: 1). Vo vyššie uvedených novinách *Izvestia* pretrvávajú velebenie Stalina nasledujúcimi slovami: Великую благодарность приносим нашей славной Красной Армии и любимому вождю товарищу Сталину. (Veľkú vďaka prinášame našej slávnej Červenej armáde a milovanému vodcovi súdruhu Stalinovi).

(Izvestia, 9. máj 1945, č. 107: 4). V novinách Izvestia zo dňa 4. septembra 1945 nachádzame pretrvávajúcu tendenciu vyjadrenia vďačnosti, čo môžeme demonštrovať nasledujúcim citátom: Сердце каждого из нас полно гордости и счастья за свою родину, за свой народ-победитель, за своего родного и великого Сталина (Srdce každého z nás je plné hrdosti a šťastia za svoju vlasť, za svoj víťazný národ, za svojho rodného a veľkého Stalina). (Izvestia, 4. septembra 1945, č. 208: 3).

Okrem toho sa vyskytovali aj mnohé citáty, ktoré veľmi prehľadne odzrkadľovali vzťah jednoduchého ľudu k Stalinovi, teda resp. prezentáciu v masmédiách, napr. Бурной овацией, восторженными, долго не смолкающими аплодисментами оглашалась огромная площадь всякий раз, когда упоминалось имя организатора и вдохновителя нашей победы великого Сталина. (Zakaždým, keď sa spomenulo meno organizátora a inšpirátora nášho víťazstva veľkého Stalina sa obrovské námestie napĺňalo búrlivými ováciami, nadšením a neutíchajúcim potleskom.) (Izvestia, 9. máj 1945, č. 107: 4).

V médiách sa prezentoval veľmi skreslený a prehnane nadnesený obraz, aj na základe reakcií bežných ľudí, ktorí očakávali príhovor Stalina a vytvárali pritom davovú psychózu. Spomínaný moment túžobného očakávania jasne reflektuje citát zo dňa 4. septembra 1945: За городом, в местах отдыха, на площадях и улицах города люди с волнением ждали, когда заговорит великий Сталин. (Za mestom, v rekreačných zariadeniach, na námestiach a uliciach mesta ľudia so vzrušením čakali na moment kedy prehovorí veľký Stalin). (Izvestia, 4. septembra 1945, č. 208: 3). Stalinove prejavy boli pre mnohých ľudí veľmi vzácne a neopakovateľné, o čom svedčí aj nasledujúci citát.: сталинские слова привета и поздравления особенно дороги (stalinský pozdrav a gratulácie sú výnimočne vzácne) (Izvestia, 4. septembra 1945, č. 208: 3).

Vo vyššie uvedených sovietskych novinách Izvestia sa používali na označenie osobnosti Stalina predovšetkým početné epiteta s pozitívno-emocionálnou sémantikou, najčastejšie sme zaznamenali nasledujúce z nich: великий учитель, друг (veľký učiteľ, priateľ), любимый, гениальный, мудрый вождь (milovaný, geniálny, múdry vodca), великий вдохновитель (veľký inšpirátor), великий полководец (veľký vodca), родной Сталин (rodný Stalin), наш дорогой Сталин (náš drahý Stalin), товарищ Сталин (súdrh Stalin), Генералиссимус Сталин (Generalissimus Stalin) a iné.

Podľa výskumov N. Mertovej sa „často orientačná metafora rozmerov vyjadruje v jazyku sovietskej ideológie prostredníctvom adjektív ako veľký, titanickej či gigantický (rast) a obrovský (úspech), napríklad гигантский, большой, крупный, великий, титанический, великий и могучий

Советский Союз (event. могучий, сильный, великий, могущественный)“ (Mertová 2017: 67). Uvedené konštatovanie potvrdzujú aj nami vyššie uvedené citáty novín Izvestia typu великий учитель (veľký učiteľ), великий вдохновитель (veľký inšpirátor), великий полководец (veľký vodca) atď. Uvedenými epitetami sa apelovalo na emocionálnu a expresívnu stránku vnímania skutočnosti recipienta. Stalin bol v čase eufórie víťazstva vnímaný najpozitívnejšie, čo prehľadne potvrdzuje a dotvára aj dobová sovietska tlač.

V uvedených ideologických citátoch sa zveličovalo postavenie Stalina, život a prínos vodcu a učiteľa sa opisoval ako obdivuhodný a hrdinský, v niektorých prípadoch sa uvádza aj úzka interakcia s V. I. Leninom, napr. v spojitosti s politickou stranou, napr.: Каждый хотел выразить свою любовь к партии Ленина-Сталина, к товарищу Сталину, свою радость по поводу завершения Отечественной войны и полной победы над гитлеризмом. (Každý chcel vyjadriť svoju lásku k strane Lenina-Stalina, k súdruhuvi Stalinovi, svoju radosť z dôvodu ukončenia Veľkej Vlasteneckej vojny a úplným víťazstvom nad hitlerizmom) (Izvestia, 9. mája 1945, č. 107: 4).

Ako je evidentné zo zozbieraných citátov z dobovej sovietskej tlače Izvestia z roku 1945, obraz Stalina ako vodcu a ideologického symbolu vtedajšej doby Sovietskeho zväzu zohrával veľmi významnú súčasť sovietskej propagandy. Podľa názoru M. Iłowiecki a T. Zasepa je základom propagandy ovplyvňovanie slovom a obrazom. Propaganda sa stala systémom, „ktorý ztročoval mysle nielen slovom alebo obrazom, ale aj vnucovaním určitých, presne vymedzených foriem verejného života a kultom moci“ (Iłowiecki, Zasepa 2003: 18). Ako zdôrazňujú vyššie uvedení autori, propaganda je zámerná činnosť, ktorá vždy slúžila vláde a jej cieľom bolo podriaďovať si masu (2003: 34), čo veľmi detailne reflektujú aj vyššie uvedené ideologicky orientované citáty z dobových sovietskych novín Izvestia. Jiráček a Köpplová v tomto kontexte tvrdia, že propaganda má za úlohu manipuláciu verejnej mienky pomocou rôznych symbolov, v závislosti od toho, či ide o politickú, ekonomickú, vojenskú, ideologickú, diplomatickú alebo inú formu propagandy (2007: 156-157). Všetky uvedené druhy manipulácie sa v našom výskume veľmi úzko prelínajú a vzájomne dopĺňajú. M. Blaho zastáva názor, že „pôsobením manipulácie sa stáva život jednoduchší, dopredu načrtnutý niekým iným a tým vyvolávajúci absenciu aktivity – manipulovaní nemusia prijímať žiadne riešenia, ide teda v podstate o druh totality, snaha o úplné vynechanie alternatívnych, nekontrolovateľných prameňov informácií a izolovanie adresáta od ich nepriameho pôsobenia“ (Blaho 2015: 72).

Záver

V štúdiu sme načrtli jazykový obraz osobnosti Stalina v sovietskych novinách *Izvestia* z roku 1945, v čase kedy bol Stalin vnímaný v spoločnosti najpozitívnejšie. Všetky uvedené lexikálne jednotky disponovali, a naďalej disponujú, špecifickým jazykovým a lingvokultúrnym kódom, ktorý sa nachádza v najhlbších znalostiach reálií daného jazykového, historického, kultúrneho a spoločenského prostredia národa. Z uvedených lexikálnych jednotiek v štúdiu je zrejmé, že v sovietskych novinách *Izvestia* prevládali predovšetkým početné epitetá s pozitívno-emocionálnou sémantikou, ktoré rozvíjali a upevňovali kladné vnímanie a vyzdvihovanie kultu osobnosti Stalina ako jediného a neopakovateľného vodcu, otca a učiteľa sovietskeho národa. Lingvokulturologický výskum na malej vzorke dvoch sovietskych novín *Izvestia* z roku 1945 nám umožnil priblížiť osobitosti, ktorými precedentné meno Stalin kódovalo reálie v sovietskej tlači v mediálnom i politickom diskurze po Víťazstve nad fašizmom. Na základe nášho výskumu možno tvrdiť, že jazykový obraz osobnosti Stalina pozostával z početných pozitívnych zhodných a nezhdných prívlastkov a metafor, ale taktiež krátkych apelatívnych viet s cieľom zaujať a výrazne pozitívne ovplyvniť emócie recipienta.

Jazyková osobnosť Stalina bola, a neustále je, pevne zakotvená v sovietskom, postsovietskom a ruskom politickom diskurze, čoho dôkazom je aj náš čiastkový výskum dobovej sovietskej tlače *Izvestia* z roku 1945. Stalin bol, a naďalej ostáva, jedným z najsilnejších a najvalentnejších precedentných javov v politickom diskurze. Lingvokulturologické pozadie sovietskej éry sa výrazne rozšírilo za celé pôsobenie Stalina. Vznikali mnohé ustálené a okrídlené slovné spojenia, ktoré u širokej verejnosti vzbudzovali bohaté a rôznorodé konotácie podľa aktuálneho nastavenia spoločnosti. Možno tvrdiť, že jazyková osobnosť Stalina výrazne odrážala spoločenskú mienku a nálady, ktoré sa prehľadne odzrkadľovali aj v dobovej sovietskej tlači.

Excerpované texty

IZVESTIA. (1945): 4. septembra, No. 208 <<http://oldgazette.ru/izvestie/-/04091945/index1.html>> [15. 08. 2021].

IZVESTIA. (1945): 9. máj, No. 107 (8717). <<http://oldgazette.ru/izvestie/-/09051945/index1.html>> 14. 08. 2021].

Literatúra

- ARUŤUNOVA, N. D. (1999): *Jazyk i mir čeloveka*. Moskva: JRK.
- ASTAŠKIN, D. J. (2012): *Obraz J. V. Stalina v poslevojennoj sovjetskoj propagande 1945-1956. Vestnik Vovgorodskogo gosudarstvennogo universiteta*, 69(2): 6-9.
- BLAHO, M. (2015): Manipulatívny rozmer ruského a slovenského politického diskurzu. In: MERTO VÁ, N. (ed.): *Hľadanie ekvivalentnosti VIII. zborník príspevkov*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 68-74.
- DULEBOVÁ, I. (2015): *Precedentné fenomény súčasného ruského jazyka: Interkultúrny a lingvodidaktický aspekt*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- GUDKOV, D. B. (2003): *Teoria i praktika mežkulturnoj komunikacii*. Moskva: Gnozis.
- GUZI, L. (2016): Médiá, politická metafora a jazykové prostriedky pri prezentácii spoločenskej reality a osobnosti v prevratových obdobiach. In: BOČÁK, M., RUSNÁK, J. (eds.): *Médiá a text 5, zborník príspevkov*. Prešov: FF PU v Prešove, s. 113-123.
- HRČKOVÁ, K. (2016): Sovietsky hrdina v tlači: od archetypu po produkt propagandy. In: Adamka, P. (ed.): *Jazyk – kultúra – spoločnosť (vzájomné súvislosti)*. 3. Vedecký zborník. Nitra: UK v Nitre, s. 69-73.
- ILOWIECKI M., ZASEPA T. (2003): *Moc a nemoc médií*. Trnava: TU.
- JIRÁK, J., KÖPPLOVA, B. (2007): *Média a spoločnosť*. Praha: Portál.
- KARAULOV, J. (2010): *Russkij jazyk i jazykovaja ličnost, Izd. 7*. Moskva: LKI.
- MERTO VÁ, N. (2017): Intencionalita metafory v ruskom sociálnom a politickom diskurze. In: Peknušiaková, E.; Smoláková, V. (ed.): *Médiá a text 6: zborník príspevkov: I. časť*. Prešov: FF PU v Prešove, s. 62-70.
- NACHIMOVA, J. (2007): *Precedentnyje imena v massovoj komunikacii*. Jekaterinburg.
- SIPKO, J. (2013): *Precedentnyje imena v pozicii ocenočnych sredstv*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.

Kontakt:

Mgr. Gabriela Turisová

Inštitút rusistiky

Filozofická fakulta

Prešovská univerzita v Prešove

E-mail Address: gabriela.turisova@unipo.sk

Institute of Russian Studies

Faculty of Arts

University of Prešov

Prototyp diktátora v románe Patriarchova jeseň

Sofia Tužinská

Abstract

The Prototype of the Dictator in the Novel The Autumn of the Patriarch. *The theme of dictatorship in the Latin American novel of the 20th century is very frequent and appears in the novels of many renowned writers, such as G. G. Márquez, A. Carpentier, M. Á. Asturias, Roa Bastos, etc. The Autumn of the Patriarch is one of the key novels of the Colombian author G. G. Márquez. It offers a detailed portrait of the character of a prototypical Latin American dictator, but this portrait is made spatial as the author emphasizes the stage of his old age and we can learn about the most intimate fears of the most powerful person in the country: fear of death, losing absolute power, loneliness, inability to love, etc.*

Keywords: Latin American novel, dictator, Márquez, The Autumn of the Patriarch, society.

Kľúčové slová: latinskoamerický román, diktátor, Márquez, Patriarchova jeseň, spoločnosť.

Úvod

Nikoho pravdepodobne neprekvapí frekvencia, s akou sa latinskoamerickí spisovatelia venujú téme diktatúry. Okrem Augusta Roa Bastosa by sme mohli spomenúť takých významných autorov ako Gabriel García Márquez (Patriarchova jeseň), Alejo Carpentier (Kráľovstvo z tohto sveta), Miguel Ángel Asturias (Pán prezident) a ďalší. Stačí nepatrná dávka vnímavosti k aktuálnemu politicko-spoločenskému daniu, či letný pohľad na tradície juho a stredoamerického kontinentu, aby si aj nezainteresovaný pozorovateľ všimol búrlivé, často dramaticky násilné udalosti, ktorými sa táto časť kontinentu zmieta už celé storočia. Ak by sme mali v krátkosti, jedným prívlastkom charakterizovať spoločenské pomery v Latinskej Amerike, ktoré prerastajú do všetkých sfér jej života, použili by sme hľadám najvýstižnejšie označenie: Latinská Amerika - nepokojný kontinent, teda prívlastok prevzatý z titulu knihy Františka Višvádera. Slovo "nepokojný" tu platí ako axió-

ma vzájomných vzťahov už od čias kolumbovských objavov, od čias európskej re-civilizácie.

Ak by sme chceli vypátrať, hoci len povrchne, korene, čo priviedli latinskoamerický kontinent do takejto politickej prekérnej situácie, videli by sme ich v dvoch historických momentoch. Jedným z nich bolo pôsobenie európskej recivilizácie, ktorej následkom bol len kolonializmus a zotročenie domáceho obyvateľstva pod vplyvom aj rasistických ideológií, ale korene spletitého politického vývoja siahajú aj k obdobiu dekolonizácie v 19. až 20. storočí, keď sa k moci dostávala emancipovaná buržoázia, často za pomoci armády. Armáda tak dlhý čas zohrávala kľúčovú úlohu, čím rástla jej dôležitosť. Z tejto situácie často ťažili vojenský velitelia, ktorí vytvárali junty a chopili sa moci.

My, nie priami a nezainteresovaní pozorovatelia, by sme veľmi ťažko mohli pochopiť udalosti, ktoré nemôžeme cítiť, ktoré nepoznáme do zdanlivo malicherných nuansí, čo sa nás bezprostredne nedotýkajú, alebo nás priamo neohrozujú. Ako sa však v tejto pozícii dokážeme stotožniť s niekým, kto tieto udalosti priamo prežíva? Ako môžeme celé toto vrenie absorbovať, keď sme ho nepocítili? Naša fyzická absencia v situáciách, v ktorých sa nachádza človek žijúci v tejto časti sveta, nás okráda o autentické poznanie odtieňov dopĺňajúcich mozaiku známych historických faktov. Je nám však dostupné sekundárne poznanie, ktoré nám pomáha precítiť to, čo nás ako realita, ako skutočná hrozba zatiaľ obchádza, hoci násilie ako také zostáva relatívne prítomné všade tam, kde je prítomná ľudská bytosť. Do tohto komplikovaného víru historických premien sme vťahovaní prostredníctvom kronikárov, čo bez účelového zveličovania alebo plytkého prekrúcania historických skutočností dokázali petrifikovať pre nás tak nepochopiteľné, ba často absurdné situácie, ktoré individuálne zachytávali v pestrofarebných žánrových podobách.

Čo to ale znamená, zaoberať sa diktatúrou ako problémom? Pokúsime sa ukázať, že je to problém, ktorý sa priamo, či nepriamo dotýka nás všetkých, bez rozdielu rasy, národnosti a geografického priestoru, v ktorom žijeme. Erich Fromm, v úvode svojej práce analyzujúcej totalitarizmus, píše, že "...predpokladom akejkoľvek činnosti smerujúcej k víťazstvu nad totalitárnymi silami, je pochopiť dôvody totalitárneho úteku pred slobodou...". (Fromm 1993: 7) Podľa Fromma sa ľudia ešte nenaučili žiť slobodne. Väčšina ešte stále dáva prednosť rozplynutiu svojej osoby a svojej slobody v anonymite masy, resp. pretvoreniu seba na malú skrutku stroja, a tak byť dobre živený, ale nebyť slobodný, byť len onou skrutkou, čo funguje podľa fungovania stroja, teda byť len automatom. Práve preto nemožno totalitarizmus hľadať a zvalovať len na totalitných vodcov alebo na totalitné hnutia, totalitarizmus treba hľadať v nás samotných a v našich postojoch. Ako

neskôr ukážeme, diktátor je len produktom epigenézy, akýsi nevydarený genetický destilát, ktorý si však sami želáme, Leviathan, ktorému sme sami vdýchli život. Masa, ako akékoľvek iné poslušné stádo, funguje na princípe podriadenosti voči autorite nejakého vodcu. Avšak ak masa vychádza ústretovo k vodcovi, musí aj on nejakú túto dôveru kompenzovať. "Musí sám byť fascinovaný nejakou silnou vierou (v nejakú ideu), aby dokázal prebúdzajúť vieru v mase, musí mať pevnú, imponujúcu vôľu, ktorú od neho nerozhodná masa prijíma" (Freud 1996: 21). Fromm pri analýze totalitarizmu, z pozície psychoanalýzy, mapuje človeka. Hľadá v ňom kľúč, ktorý by viedol k samotným koreňom totalitarizmu. Vidí ho v dvoch entitách: masochizme a sadizme, ktoré interpretuje inak, ako je naša tendencia chápať ich. Masochizmus je len prostriedkom na zabudnutie na svoje Ja. Je charakteristický autodeštruktívnymi sklonmi, ako je túžba rozplynúť sa vo vonkajšej moci a zároveň participovať na jej sile a sláve. Na druhej strane podstatou sadistických pudov nie je snaha spôsobiť druhým bolesť, ale potreba úplne ovládnuť druhú osobu, mať nad ňou úplnú moc, urobiť z nej bezmocný objekt svojej vôle. Až keď si človek uvedomí, že len spontánna aktivita je jedinou cestou, ktorou môže prekonať hrôzu osamotenía (podľa Fromma tento pocit osamelosti vháňa človeka k stotožneniu s masou) bez obetovania svojej vlastnej integrity. Sila Ja je v jeho aktivite.

Trochu iný, dobovo determinovaný, pohľad na diktatúru (tyraniu) podáva Platón. Tyrania podľa neho vzniká z demokracie, lebo z prílišnej slobody, čo charakterizuje demokraciu, rastie pocit neomylnosti, a tak "prílišná sloboda sa totiž zrejme nemení na nič iné ako na prílišné otroctvo tak u jednotlivca, ako aj v štáte." (Platón, 1990: 288) Veľmi známy jej aj jeho psychologický portrét tyranovej duše, predovšetkým jeho dôkaz, že tyranská duša je najnešťastnejšia. Určitú paralelu možno pozorovať pri dezilúzií a rozpoltenosti Bastosom vykresleného diktátora, pre ktorého sa stala námetom postava Josého Gaspara Rodrígueza de Francia y Velasco. „Tyran trpí zlými žiadosťami, a ak nie sú prostriedky, aby ich dosiahol, buď sa dá sužovať veľkými bolesťami a mukami, alebo musí vziať ľstou alebo násilím to, po čom túži" (Platón 1990: 300).

Historický kontext

V latinskoamerickom kontexte vznikla postava diktátora po komplikovanom období bojov za nezávislosť, avšak svoje korene má už v postave tzv. „caudilla” vo vtedajšej latinskoamerickej spoločnosti.

Nezávislosť, ktorú dosiahla väčšina latinskoamerických štátov koncom 19. storočia, sa pripisuje predovšetkým snahe kreolskej vláducej triedy o

rozšírenie jej hospodárskej činnosti a postup na spoločenskom rebríčku. Snaha Bourbonovcov o zavedenie reforiem zameraných na modernizáciu a uspokojenie požiadaviek „kreolov“ participovať viac na politickej sfére (posty v administratíve boli vyhradené predovšetkým Španielom), zlyhali. Toto bola hlavná príčina kreolských bojov za nezávislosť.

Pod vplyvom bourbonských reforiem vznikali stále nové kreolské milície, ktoré zo začiatku fungovali na dobrovoľnej báze. Vstup kreolov do milícií, pre nich predstavoval jednu z mála možností, ako stúpnuť na spoločenskom rebríčku. Uprostred politického chaosu a anarchie vzniklo mocenské vákuum, pretože v novovzniknutých nezávislých štátoch chýbal právny systém. Rojalisti bojovali proti miestnym „caudillom“ pochádzajúcim predovšetkým z vidieckeho prostredia, ktorí akumulovali svoju moc spájaním poľnohospodárskych pozemkov, prosperovali z nestability politických inštitúcií, politickej korupcie, silnej úlohy armády a stávali sa z nich diktátori.

Počas bojov za nezávislosť neboli medzi ozbrojenými skupinami, ktoré viedli „caudillos“ a regulárnou armádou, veľké rozdiely, práve naopak, mnohí z „caudillov“ si získali rešpekt marginalizovaných skupín, pretože sa zasadzovali za ich požiadavky. Po získaní nezávislosti však pretrvávali občianske vojny, ktoré postavili mnohých „caudillov“ proti sebe, takže nastali konflikty vo vnútri vládnucej triedy. Vznikli nové republiky, ktoré sa teritoriálnym usporiadaním veľmi neodlišovali od koloniálnych miestokráľovstiev a v nich sa naďalej rozvíjali záujmy vládnucej triedy a spolupráca s európskymi mocnosťami, ktoré podporovali zavŕšenie procesu nezávislosti a mocenské snahy rodiacich sa diktátorov, aby sa v mladých republikách nastolil poriadok. Armáda bola na istý čas rozhodujúcim faktorom v politike rozvíjajúcich sa krajín a preto si aj uvedomovala svoju moc. Disponovala zbraňami, bola profesionálna a disciplinovaná a tak postupne získala prevahu nad vojenskými skupinami, ktoré viedli „caudillovia“. Znami „caudillovia“ boli buď eliminovaní alebo sa pričleňovali k oficiálnym armádnym zborom. Od konsolidácie nových republík záviselo rozširovanie ich hospodárskej činnosti a rokovania s inými krajinami. Takto vznikli ku koncu občianskych vojen diktatoriálne režimy a autokratické vlády spriaznené s vlastníkmi pôdy: v Mexiku to bola Rosasova diktatúra, v Čile diktatúra Porfiria Díaz, v Mexiku García Morena, vo Venezuele Guzmána Blanca atď. Prostriedkom na udržanie moci sa stalo násilie. Vládnuca trieda kreolov sa obávala ľudových povstaní a tak hľadala ochranu u „caudillov“, diktátorov, ktorí často povstali z ľudu, ako je tomu aj v prípade Márquezovho „patriarchu“.

Latinskoamerický román „diktatúry“ a román o „diktátorovi“

Román o diktatúre je prítomný v latinskoamerickej literatúre od nástupu diktátora na politickú scénu. Okrem toho sa zhoduje so zrodom nových nezávislých štátov a hľadaním vlastného politického a kultúrneho vyjadrovania. Podľa a Martíneza a Castellanos (1981: 79-105) môžeme schematicky načrtnúť hlavné rozdiely týchto dvoch typov románu, ktorých hlavnou témou je problematika diktatúry na latinskoamerickom kontinente:

- román „diktatúry“ má sociologické a politické zamerania a hanlivý, kritický pohľad na tematiku. K románom, ktoré sa zaoberajú témou diktatúry by sme mohli zaradiť diela I.Allendovej (Dom duchov), M.Á. Asturiasa (Pán prezident), A. Carpentier (Kráľovstvo z tohto sveta) a iné.
- román o „diktátorovi“ sa objavil v Latinskej Amerike približne v sedemdesiatych rokoch XX. Storočia a reprezentujú ho diela ako Patriarchova jeseň (G. G. Márquez), Ja, najvyšší (A. R. Bastos), Náprava podľa metódy (A. Carpentier). Zobrazujú diktatoriálny režim a pritom sa sústreďujú na jednotlivca. Postavu diktátora podrobujú detailnej analýze psychologickým prienikom do jeho najhlbšieho vnútra. Diktátor už nie je prezentovaný ako personifikácia zla, ale ako rozporuplný, váhavý, vystrašený smrteľník.

Román o „diktátorovi“: tematické paralely

Okolo roku 1970 boli v Latinskej Amerike publikované štyri romány o „diktátorovi“. Ich ústrednou témou je analýza portrétu diktátora. Okrem toho v nich nájdeme ďalšie spoločné body:

- odkazujú na politicko-spoločenskú situáciu latinskoamerických krajín poslednej dekády XIX. storočia a prvé dekády XX. storočia. Diktátori sa vyhlasujú za ochrancov spoločnosti, poriadku a bezpečnosti, no v podstate ide o boj medzi „caudillos“, ktorí medzi sebou súperia o moc. Prezident z „Patriarchovej jesene“ dá pozabíjať vojenských veliteľov a s podporou Anglicka nastolí v krajine absolútnu moc.
- väzby medzi spoločnosťou a diktátorom sú zahalené tajomstvom. Diktátor žije v absolútnej izolácii a jeho sídlo je niečo ako fetiš. Pre obyčajných ľudí funguje ako mýtická postava, o ktorej sa v tajnosti tradujú bájne príbehy.
- v románe o „diktátorovi“ notoricky vystupuje prototyp „verného spoločníka“, ktorý je pravou rukou diktátora, no podobne, ako sú diktátori stylizovaní do postavy Ježiša Krista, spasiteľa, ich verný spoločník sa nakoniec stáva Judášom, teda zradcom.

- izolácia a pocit osamelosti je daň, ktorou diktátori platia za moc. Keďže sú jediní a všemocní, zvyknú sa prirovnávať k Bohu.
- na dosiahnutie svojich cieľov využívajú násilie a zastrašovanie
- diktátori sú servilní zahraničným mocnostiam a presadzujú ich záujmy
- postava dvojníka, ktorý supluje diktátora na verejných vystúpeniach

Portrét diktátora v Patriarchovej jeseni

G.G. Márquez si v románe Patriarchova jeseň nevšíma len mašinériu diktatoriálneho režimu, ale predovšetkým postavu samotného diktátora. „Ak v prvotnej tvorbe a hlavne v románe Sto rokov samoty umiestňuje spisovateľ dej svojich próz do fiktívneho mesta Macondo, v románe Patriarchova jeseň presúva scenériu na bližšie neurčené miesto v krajine karibskej oblasti“ (Noskovičová 1996: 44). Ako napovedá samotný titul románu, zachytáva už len posledné chvíle, jeseň života jedného z latinskoamerických diktátorov, pohrúženého do vlastných spomienok, čo vytvárajú časopriestor, v ktorom sa, pomimo fyzickej prítomnosti, nachádza. Spomienky sú tým jediným, čo tyranovi na sklonku samotárskeho života zostáva, a aj tie postupne sublimujú, až mu nezostáva vôbec nič. Skutočné meno diktátora, Zachariáš, sa v románe spomína iba raz, avšak hlavne v prvej časti románu nájdeme množstvo oslovení, ktoré evokujú servilnosť blízkeho okolia k tyranovi: Generál vesmíru, Depozitár svetla, Večný prezident, Macho, Veľkolepý, Ten, čo rozdáva šťastie a iné.

Dej románu začína paradoxne: smrťou aj životom. Smrťou tyrana, ktorého fyzický skon znamená pre národ prebudenie sa k životu po rokoch útľaku a násilia. Motív smrti sa v románe cyklicky opakuje v každej kapitole, ktorá začína objavením mŕtvol patriarchu, čím akoby autor evokoval ilúziu o nesmrteľnosti Najvyššieho a jeho opakovanom prebúdzaní k životu. Aj tu môžeme vidieť paralelu medzi postavou diktátora a Ježišom Kristom, ktorý ako jediný povstal z mŕtvych.

Márquez vybudoval v diele dva rozdielne svety. Svet reality, v ktorom žije okolitá pospolitosť, ale ktorý je potlačený do úzadia iluzórnym svetom, čo si vytvoril patriarcha. Ten sa doňho utieka pred svojou samotou a strachom. Moc predstavuje len kompenzáciu diktátorovej straty pozitívneho zmyslu a je len novým ozmyslením sveta a naplnením jeho života. Diktátor je presvedčený, že sa narodil, aby vládol a toto presvedčenie ho ženie z nízkych pomerov, v ktorých vyrastal a ktoré ho frustrujú, aby urobil politickú kariéru. Moc je súčasne liekom, ktorý mu pomáha prekonať myšlienky na vlastné detstvo, v ktorom poznal iba biedu, nedostatok lásky a samotu. Samota ho však paradoxne sprevádza po celý život.

Moc, ktorou disponuje, nedokáže kompenzovať strach, čo pociťuje pred svojimi nepriateľmi, preto ju neustále akumuluje a klame sám seba, že čím väčšiu moc bude mať, tým sa bude úmerne jeho strach znižovať a že stav absolútnej moci je synonymom blaženosti. V spojitosti s mocou diktátor osciluje medzi iluzórnou vierou, že ľud ho miluje a pudovým strachom z násilnej smrti a tak ho na verejných vystúpeniach zastupuje jeho dvojník, Patricio Aragonéz, ktorý je zbavený vlastnej individuality a nakoniec sa stane obeťou prezidentových nepriateľov. Ten vo chvíli agónie, keď už nemá čo stratiť, vychrlí tyranovi pravdu o jeho živote. Táto reťaz krutostí predstavuje posledný výkrik prezidentovho svedomia. Diktátor je „ponížený a urazený bezohľadnosťou smrti pred majestátnosťou svojej moci“ (Márquez 1978: 31), keď sa z úzadia prizera zneucteniu falošných vlastných telesných pozostatkov a po porade rady ministrov, ktorí sa spojili v boji proti despotizmu a pohotovo sa chystajú rozdeliť si moc, sa diktátor vynorí zo svojej skrýše a zbaví sa všetkých nepriateľov, pretože „každý, kto prežije, zostáva doživotným nepriateľom“ (Márquez 1978: 34). Po fyzickom vyhladení sprisahancov, ostal taký opustený, že už nemal ani nepriateľov.

Napriek diktátorovej fanatickej viere vo svoju vlastnú moc, si je triezvo vedomý, že jestvuje hranica, ktorú nemôže prekročiť: „jediný omyl, ktorého sa človek poverený autoritou a mocou nikdy v živote nesmie dopustiť, je vydať rozkaz, o ktorom si nie je istý, či bude vykonaný“ (Márquez 1978: 163).

Nielen politickí nepriatelia, ale aj smrť, jeho definitívny koniec, je to, čo ohrozuje diktátorovu moc. Márquezov patriarcha, ktorý povstal z ľudu, z chudoby, ktorý sa za celý život nenaučil písať a čítať a úradné listiny podpisoval palcom, sa ku sklonku života utieka k poverčivosti a navštívi vešticu, aby spoznal hodinu a okolnosti svojej smrti a zároveň sa stal pánom svojho osudu. Po tom, čo sa dozvie všetky detaily o svojej smrti, vešticu zabije (po prvýkrát vo svojom živote vlastnými rukami). Spomienky na podobné krutosti, ktoré sa mu na sklonku života zjavujú, v ňom nevyvolávajú žiadne výčitky svedomia, naopak, zisťuje, že sú príkladom toho, aký mal byť, a nebol.

Diktátorovi, ktorému zlyháva pamäť a stráca silu a autoritu, plnia ministri všetky jeho malicherné, detské prania, takže sa neustále cíti na vrchole svojej moci. V jasnozrivých chvíľach jeho stareckej senility mu jeho neomylný inštinkt diktátora hovorí, že mu nehrozí žiadne nebezpečenstvo od ľudu, ktorý je imúnny voči jeho osamelej a nemohúcej existencii, ani od pochlebovačných ministrov. Tí by sa síce radi zmocnili jeho miesta, ale neurobia to. Nie zo strachu pred diktátorom, ale zo strachu pred sebou. Ako hovorí diktátor: „nikto ma netuži a nepotrebuje zabiť, okrem vás, moji zbytoční ministri, moji záhľadliví velitelia, avšak vy sa neodvážite, nikdy nená-

jdete dosť odvahy zabiť ma, lebo viete, že potom by ste sa pozabíjali medzi sebou“ (Márquez 1978: 212).

Márquez využíva symboly, ktoré naznačujú postupný úpadok krajiny a blížiacu sa smrť diktátora. Krajina je natoľko vydrancovaná cudzími mocnosťami, ktoré ovládli jej ekonomiku (Francúzsko, Anglicko), že jej neostáva nič iné ako more, teritoriálne vody, ktorých sa síce diktátor nechce vzdať, ale nakoniec je to nútený urobiť. V paláci vládne chaos, neporiadok, rozklad. Je obrazom samotného diktátora. Po schodištiach a chodbách blúdia osamotené kravy, ktoré sa pletú bezvládnemu starcovi pod nohy. Diktátor je nakoniec väzňom vlastnej moci a to preto, lebo chcel moc len pre ňu samotnú, je mu jedno, či je reálna alebo existuje len v jeho fantázii. Je z neho ľudská troska, ochranná bariéra pre tých, ktorým vyhovuje ako nastročená figúrka pre realizáciu vlastných záujmov. Diktátor spoznal „svoju neschopnosť lásky a usiloval sa kompenzovať túto nespravodlivosť osudu horúčkovitou lakomosťou a vrozeným strachom, aby si naveky mohol podržať v ruke sklenenú guľôčku neuvedomujúc si, že táto nerest nemá konca, pretože jej ukájanie plodí ďalší hlad a tak dokola na večné veky...“ (Márquez 1978: 218). Na rozdiel od Dostojevského, ktorý chápe moc len ako prostriedok, ktorým človek získava pokojné vedomie sily a tým ho robí slobodným, Márquezov patriarcha ako majiteľ absolútnej moci, sa svojou túžbou po nej stáva jej večným otrokom.

Záver

Márquez vykreslil synkretický svet, v ktorom diktátor a krajina, v ktorej vládne absolútnou mocou, nemajú vlastné mená. Ponúka prototyp odvodený z rôznych latinskoamerických diktátorov v kontexte Latinskej Ameriky. To vedie k univerzalizácii spracovaných tém. Diktátor funguje ako vzor, archetyp, symbol moci, ktorá ovládala a ovláda dejiny Latinskej Ameriky. Snažili sme sa to demonštrovať na mnohých odkazoch na historické, spoločensko-politické a kultúrne fakty, ktoré sa v románoch nachádzajú. Dôležitá je aj osobná skúsenosť autora ako materiál pre jeho fikciu. Márquez preniká do psychológie svojho diktátora z mytologickej perspektívy, z presvedčenia ľudí, vytvoreného na základe historických faktov, ktoré pretvára a upravuje. Preto svoje rozprávanie situuje do cyklického času, ktorý sa opakuje až do definitívnej fyzickej smrti diktátora.

Literatúra

- CASTELLANOS, J.; MARTÍNEZ, M.A. (1981): El dictador hispanoamericano como personaje literario. *Latin American Research Review*, 16(2): 79-105.
- FREUD, S. (1996): *Psychológia masy a analýza Ja*. Bratislava: Archa.
- FROMM, E. (1993): *Strach ze svobody*. Praha: Naše vojsko.
- MÁRQUEZ, G. G. (1978): *Patriarchova jeseň*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- NOSKOVIČOVÁ, N. (1996): *Podoby súčasnej hispanoamerickej prózy*. Bratislava: Stimul.
- PLATÓN (1990): *Dialógy I*. Bratislava: Tatran.

Kontakt:

Mgr. Sofia Tužinská, PhD.

Katedra románskych a slovanských jazykov	Department of Romance and Slavic Languages
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava
E-mail Address: sofia.tuzinska@euba.sk	

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7241-7989>

T and V Forms of Address Used in Russian Political Discourse

Marina Vazanova

Abstract

This article discusses speech etiquette as used by politicians when addressing each other in public and the reasons they choose specific forms of address. The relevance of Russian V forms of address as an indicator of the formal (official) style of communication is discussed. The article emphasizes the fact that non-compliance with the norms of their use can cause misunderstanding or failures of communication. It is shown that deviations from etiquette forms of address by politicians, on the one hand may be accepted if they are an indicator of their special, close relations. Conversely, they may be condemned, since they are perceived as a violation of the principle of politeness.

Keywords: political discourse, T (ТЫ) and V (ВЫ) forms of address, speech etiquette, Russian politicians.

Introduction

The way we address each other: using second-person pronouns, such as *ты* or *вы*, surnames, first names, titles, forms of greeting and goodbye, etc. – is critical for establishing contacts and marking relationships between people.

The various forms of address are a kind of code by which you can recognize each other. These words and expressions are often used as part of tactics and strategies for managing the interlocutor, communicative situation, and interpersonal relationships (Raymond 2016). They reflect the cultural values of the people and can act as an indicator of social and political changes in society. Therefore, the study of the forms of address is of great importance not only for linguists, but also for culturologists, sociologists and political scientists.

The choice of the form of address not only involves considering the appropriateness of its use in a particular speech situation, but also depends on the speaker's desire to establish the type of communication: official, business, or, conversely, informal. Forms of address can also be used as a

source of information for third parties, for those who are not directly involved in the act of communication, but are its observers. *T_{bl}* and *B_{bl}* forms of address of politicians can also be regarded as an indicator of different levels of relationships not only between politicians, but also entire states, and the transition of heads of state from *B_{bl}* communication to *m_{bl}* communication, or vice versa, can signal a change in emphasis in their communication and relations. Therefore, the targeted use of *m_{bl}* and *B_{bl}* forms of address in political discourse is of particular interest.

The study of forms of address within the framework of the topic under consideration began in the middle of the XX century and was noted in the works of sociolinguistic scientists of that time R. Brown and A. Gilman, where they emphasized that the difference in T and V forms of address lies in two planes: in the vertical, when the plural/polite pronoun (V) is used to express the appeal to those who are higher in status, and the single/familiar pronoun (T) is used to refer to those who are lower in status, and horizontally, when V addressed strangers, equal in status, and T refers to those with whom they were in close relationships. Even then, they made a connection between the social structure of society, ideology and semantics of T and V forms of pronouns. A little later, their study of T and V forms of address, built on the semantic components of '*power*' and '*solidarity*' appeared (Brown, Gilman 1960).

In the 1970s and 80s the research of R. Brown and A. Gilman was supplemented by the system of politeness strategies developed by P. Brown and S. Levinson (1978), linking the use of forms of address with the social role that interlocutors perform. Scientists have noted that T communication is used to demonstrate commonality with the listener, since T communication is a kind of marker of intragroup unity.

The next generation of scientists continued to develop and supplement existing research. The authors sought a special explanation of the speech behavior of speakers and listeners when using certain forms of address in the social, cultural, psychological behavior of the participants in communication. It was noted that politeness, expressed in forms of address, should be appropriate for the speaker and his interlocutor and in accordance with the rules of the society to which they belonged (Braun 1988). It was noted that the concept of politeness as used in political behavior, should be extended to the whole society (Watts 1989).

The topic of politeness and intimacy, expressed in the forms of address, remains relevant today. A focus for scientists is the changes taking place in the use of T and V forms of address, due to social, political and cultural changes in society. Studies of unified forms of address that have appeared

under the influence of English as a lingua franca and their use in pluralcentric languages are becoming increasingly popular (Ton 2019).

The history of the use of *ты* and *Вы* forms in Russian political discourse

If we turn to the history of the use of *ты* and *Вы* forms by Russian politicians, we can see that *Ты* forms were considered primordial for Russian political discourse. Back in the XVI century during the reign of Ivan Groznyj, oprichnik Vasily Gryaznoy, appealing to the tsar with a request to barter for his release from his Crimean captivity, uses the word form *ты* in his 'humble' message: «*Не твоя б государская милость, и аз бы что за человек? Ты, государь, аки бог*». «*Царь государь, смилуйся*». The same form of address was also used when talking to the first tsars from the Romanov dynasty – Mikhail Fedorovich and Alexei Mikhailovich.

Old Russian literature preserves early evidence of addresses by *ты* - texts from the Novgorod Chronicle: «*Иди, князь, с нами в поход за данью. И ты добудешь, и мы*» (Pal'veleva 2006).

Вы forms of address appeared in Russian language in the XVII-XVIII centuries, initially in political discourse. They were borrowed from Western European languages, where they were used to indicate one person in the plural form. At the time of the collapse of the Roman Empire, when two emperors were on the throne in Rome and Constantinople, they were both addressed using the plural form to ensure no offence was caused (Formanovskaya 2005: 98).

The appearance of *Вы* forms in the Russian political discourse is also associated with the formation of a new category in the Russian language – the category of politeness. It is possible that this began in the time of Peter I. We are talking here about a polite form of address using *Вы*. Cases of the appearance of secondary forms of pronouns to indicate polite address are not restricted to Russia: similar phenomena are observed in other languages. e.g. German *du* and *Sie* (Pal'veleva 2006).

The first evidence of the use of the pronoun *вы* as a form of politeness appeared in the 1690s in the internal business correspondence of Peter I. Peter made frequent visits to Europe and had close relations with French, Dutch and German culture where, even today, polite forms of personal pronoun still exist. It is through his exposure to this foreign culture that Peter I introduced the use of *Вы* forms into Russian speech. He used *Вы* to address not only the highest ranks of the Russian court, but also European ambassadors. However, like any language norm, the use of *Вы* did not immediately

take root in the society of that time. For example, the letter of Tikhon Streshnev, the head of the Russian military department during that period, begins with *ты*: «Господин первой капитан Петр Алексеевич, мой милостивой, здравие **твое** десница Божия сохранил. Писание **твое**... о здравии **твоем**...» Но к концу послания Стрешнев переходит на **вы** *вперемежку* с *ты*: "...и за то милость **вашу** благодарствую, а за **твои** тщательные труды... Желатель **вашей** милости здравия и всякаго счастья во всем Тишка челом бью» (Степун 2007). By order of Peter, textbooks on etiquette were also published, in which it was recommended, among other things, when solving issues of domestic and foreign policy, to use *Вы* forms of address.

However, the first formal book of grammar, which explicitly introduced the *Вы* forms of address, only appeared at the end of the 18th century ("Russian Grammar" by A.A. Barsov).

Soon, along with the polite use of *Вы* forms, the subordinate *Вы* was established: particularly for high-ranking officials who expected special treatment and demanded the use of the *Вы* form of address in any appeals made to them. It was then that in Russia *ты* and *Вы* became indicators of the social status of the interlocutors.

***Ты* and *Вы* Forms of address in Contemporary Russian Political Discourse**

Вы forms of address (subordinate and polite) are still actively used in modern Russian political discourse. At the same time there has been a tendency of some current politicians to address each other or the electorate with *ты* forms. But modern Russian society itself does not welcome a kind of closeness which is implied when *ты* forms are used instead of the expected *Вы* forms. Senior political leader shouldn't use *ты* forms of address in public, as it is often regarded as a kind of populist trick. As S.G. Ter-Minasova (2008) accurately noted, "in Russia such tricks are not recommended: the leader should not speak like us. Jupiter is not allowed..."

Any non-compliance with the accepted etiquette norms of address by Russian politicians may cause disapproval among the people, and some "blunders" even become the subject of jokes (Duleba, Dulebová 2021; Jaloová 2020). Consider the phrase "**Boris, you're wrong!**" ("**Борис, ты не прав**"). These were the words of Yegor Ligachev, who at that time held the post of member of the Politburo of the CPSU Central Committee. His original words were "*you, Boris, did not reach the right political conclusions ...*". From the point of view of the norms of speech etiquette, the address by

name, in full passport form, expresses the dissatisfaction with the addressee and the seriousness of the subject of conversation (Formanovskaya 2002: 104), the use of the pronoun *мы* demonstrate Ligachev's attitude towards Boris Yeltsin which implies equal status and that Yeltsin is younger. And the contextual meaning of the forms of address does not seem initially humorous: semantic signs expressed in phrases *have gone down the wrong path, did not reach the right conclusions* lead to the structure of the text meaning of the word *мы* components '*disappointment*', '*loss of hope*'. However, the humorist Gennady Khazanov, apparently, saw in the words of Ligachev a different subtext: the moralizing tone adopted at that time in the communication of the Communists, the habit of reprimanding the guilty publicly. This phrase, "*Boris you are wrong*" has become so etched in the minds of the public, that it is often used to express that the addressee is wrong – and in an authoritative but humorous manner.¹

The requirement of correct speech etiquette from the head of the country extends to those who are close to him. Crudely, familiar expressions like "*Hey, Artemyev! Come here!*" ("*Эй, Артемьев! Иди сюда!*") in which *мы* form is explicitly and implicitly represented in every word: in the colloquially lowered *Hey*, the familiar-dismissive *Artemyev*, the imperative *come*, even a direct order – are noticed by listeners and readers and typically confuse them.

After all, these words were addressed by Viktor Zubkov, who was at that time the Prime Minister, to the head of the Federal Anti-monopoly Service Igor Artemyev. Journalists began to remind Viktor Zubkov of his past (Stepun 2007), and an astute listener would wonder why he treats Artemyev this way.

Special attention by statesmen to speech etiquette is important: "non-compliance of which causes universal ridicule, and, as a result, loss of authority, is typical for Russian culture" (Ter-Minasova 2008: 94).

It is truth that in some western countries (e.g. United States) a President sometimes communicates with his audience in a way which seeks to give the appearance that he is "their friend" or "one of them". This contrasts with Russian culture where the President "should not be like all of us, he should be better than us" (Ter-Minasova 2008: 94). This rule also applies to his entourage.

Of course, in the future, Russian Society may become more tolerant of deviations from accepted speech etiquette. Indeed, examples of this start to appear. For example, when the President of Russia addressed Alexei Miller,

¹ <https://www.youtube.com/watch?v=JuLdrucwhC4> [10. 8. 2021].

Chairman of the Board of PJSC Gazprom, only by name (August 2021) this was accepted without embarrassment by listeners. Perhaps this is a sign of increasing influence of unified etiquette and language standards of other linguaculture. Language as a living system is sensitive to what is happening in other languages. This includes political text. And this is a completely natural process (Cingerová 2016).

Conclusion

As long as languages and their social and cultural values are of concern to people, the study of *mbl* and *Bbl* forms will continue to be of great interest to researchers. Etiquette formulas of address are the key to understanding not only the language of people, but also their cultural, social and political beliefs.

Russian etiquette does not welcome emphatically friendly relations in political communication, such addressing is considered undesirable and raises many questions from the audience about the validity of such intimacy. Any familiarity in the communication of politicians causes alarm, and sometimes repels the audience.

However recently, especially among young people, communication with *mbl* among politicians begins to be perceived as an indicator of unity and solidarity. This is an example of the ongoing evolution of the linguaculture of modern Russia. But despite the new trend to replace *Bbl* forms with informal *mbl*, *Bbl* forms are still preferred by the older generation. And if for young people aged 16-40 years, the addressing by *mbl* is a sign of their rapprochement, then older people (about 50-70 years old) experience some discomfort with this. For them the appeal by *Bbl* is an indicator, first of all, of politeness.

Literature

- BRAUN, F. (1988): *Terms of address: Problems of patterns and usage in various languages and cultures*. Berlin, Boston: de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110848113>.
- BROWN, P.; LEVINSON, S. (1978): Universals in language usage: Politeness phenomena. In: GOODY, E. (ed.): *Questions and politeness. Strategies in social interaction*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 56-310.

- BROWN, R.; GILMAN, A. (1960): The pronouns of power and solidarity. In: SEBEOK, T. (ed.): *Style in language*. Cambridge (MA): MIT Press, pp. 253-276.
- CINGEROVÁ, N. (2016): Prázdné označujúce a organizácia diskurzu v teórii E. Laclau a Ch. Mouffovej. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, pp. 65-78.
- DULEBA, M.; DULEBOVÁ, I. (2021): Reinterpretácia precedentných imen nemeckej literatúry v ruskom mediadiskurse. In: *Funkcional'naja grammatika: teorija i praktika*. Čeboksary: Čuvaškij gosudarstvennyj pedagogičeskij universitet, pp. 406-412.
- FORMANOVSKAYA, N. I. (2002): *Rechevoe obshchenie: kommunikativno-pragmaticeskij podhod*. Moskva: Rus.yaz.
- FORMANOVSKAYA, N. I. (2005): *Kul'tura obshcheniya i rechevoj etiket*. Moskva: IKAR.
- JALOVÁ, K. (2020): Precedentné mená z diel N. V. Gogoľa v súčasnom ruskom mediálnom diskurse. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie V*. Bratislava: EKONÓM, pp. 143-151.
- PAL'VELEVA, L. (2006): *Ot A do Ya. Obrashchenie na "vy"*, <<https://www.svoboda.org/a/133573.html>> [10. 8. 2021].
- RAYMOND, Ch. W. (2015): Reconceptualizing identity and context in the deployment of forms of address. In: MOYNA, M. I.; RIVERA-MILLS, S. (eds.): *Forms of address in the Spanish of the Americas*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, pp. 267-288. <https://doi.org/10.1075/i-hll.10.13ray>.
- STEPUN, E. (2007): Trudno vy skazat' i ne vy skazat'. *Kommersant-Vlast*, 43: 32.
- TER-MINASOVA, S. G. (2008): *Vojna i mir yazykov i kul'tur: voprosy teorii i praktiki mezhyazykovej i mezhkul'turnoj kommunikacii*. Moskva: Slovo.
- TON, T. N. L. (2019): A literature review of address studies from pragmatic and sociolinguistic perspectives. In: KLUGE, B.; MOYNA, M.I. (eds.): *It's not all about you: New perspectives on address research*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, pp. 24-45. <https://doi.org/10.1075/tar.1.01ton>.
- WATTS, R. (1989): Relevance and relational work: Linguistic politeness as politic behaviour. *Multilingua*, 8(2-3): 131-166. <https://doi.org/10.1515/mult.1989.8.2-3.131>.

Kontakt:

doc. Marina Vazanova, PhD.

Katedra románskych a slovanských jazykov Department of Romance and Slavic languages

Fakulta aplikovaných jazykov Faculty of Applied Languages

Ekonomická univerzita v Bratislave University of Economics Bratislava

E-mail Address: marina.vazanova@euba.sk

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1982-9615>

List of conference participants

Adamcová, Silvia	University of Economics Bratislava
Bednárová-Gibová, Klaudia	University of Presov
Biliková, Beáta	University of Economics Bratislava
Bulyna, Antonina	Uzhhorod National University
Cingerová, Nina	Comenius University in Bratislava
Duleba, Maxim	Comenius University in Bratislava
Dulebová, Irina	Comenius University in Bratislava
Fikejzová, Michaela	Metropolitan University in Prague
Gašová, Zuzana	University of Economics Bratislava
Guzi, Ľubomír	University of Presov
Helmová, Milena	University of Economics Bratislava
Hirtlová, Petra	School for Political and Social Sciences in Kutná Hora
Charvát, Martin	Metropolitan University in Prague
Chudá, Lucia	Comenius University in Bratislava
Ištok, Robert	University of Presov
Jalová, Katarína	Comenius University in Bratislava
Javorčíková, Jana	Matej Bel University in Banská Bystrica
Kapráliková, Ivana	University of Economics Bratislava
Kiner, Andrej	University of Economics Bratislava
Kohoutek, Jiří	College of International and Public Relations Prague
Kovanič, Martin	Mendel University in Brno
Kozár, Patrik	University of Economics Bratislava
Kozárová, Irina	University of Presov
Krajčovičová, Linda	University of Economics Bratislava
Kucharová, Jana	University of Economics Bratislava
Kunovská, Ingrid	University of Economics Bratislava
Lauková, Jana	Matej Bel University in Banská Bystrica
Liďák, Ján	University of Pavol Jozef Šafárik in Košice
Madej, Lizaveta	Comenius University in Bratislava
Maier, Tomas	University of Economics Bratislava
Maierová, Eva	University of Economics Bratislava
Melehanych, Hanna	Uzhhorod National University
Miklossiová, Karina	University of Pavol Jozef Šafárik in Košice
Mocková, Nina	University of Economics Bratislava
Molnárová, Eva	Matej Bel University in Banská Bystrica
Moyšová, Stanislava	Comenius University in Bratislava

Niklesová, Eva	Metropolitan University Prague
Ondrušová, Terézia	University of Economics Bratislava
Paté, Magdaléna	University of Economics Bratislava
Pavlíková, Žaneta	University of Economics Bratislava
Posokhin, Ivan	Comenius University in Bratislava
Rusiňáková, Jarmila	University of Economics Bratislava
Řádek, Miroslav	University of Alexander Dubček in Trenčín
Seresová, Katarína	University of Economics Bratislava
Seresová, Terézia	University of Economics Bratislava
Sipko, Jozef	University of Presov
Smolík, Josef	Mendel university in Brno
Spišiaková, Mária	University of Economics Bratislava
Stradiotová, Eva	University of Economics Bratislava
Struhár, Pavol	University of Alexander Dubček in Trenčín
Šebíková, Michaela	Mendel University in Brno
Štefančík, Radoslav	University of Economics Bratislava
Šukolová, Lucia	University of Economics Bratislava
Turisová, Gabriela	University of Presov
Tužinská, Sofia	University of Economics Bratislava
Vazanova, Marina	University of Economics Bratislava

Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie VI. Zborník príspevkov zo 6. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie.

Language and Politics. Between Linguistics and Political Science VI. Proceedings of the 6th Annual International Scientific Conference.

Recenzenti/ Reviewers:

prof. PhDr. Lívia Adamcová, PhD.

prof. PhDr. Jozef Lysý, CSc.

Editor: doc. PhDr. Radoslav Štefančík, MPol., Ph.D.

Bratislava, Vydavateľstvo EKONÓM, 2021

ISBN 978-80-225-4860-1

ISSN 2729-8981

ISSN 2729-8973 (online)